SİLVAN İLÇESİ'NİN BEŞERİ ve İKTİSADİ COĞRAFYASI

Adnan ALKAN

Doktora Tezi
Coğrafya Anabilim Dalı
Prof. Dr. Kenan ARINÇ
2013
Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

Adnan ALKAN

SİLVAN İLÇESİ'NİN BEŞERİ ve İKTİSADİ COĞRAFYASI

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Kenan ARINÇ

ERZURUM-2013

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

..02../07../2013

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Silvan İlçesi'nin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☒☒Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐☐Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐☐Tezimin/Raporumun ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

02.07.2013

Adnan ALKAN

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Kenan ARINÇ'ın danışmanlığında, Adnan ALKAN tarafından hazırlanan bu çalışma 20 / 06 / 2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Coğrafya Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Kenan ARINÇ	İmza: .....
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Saliha KODAY	İmza: .....
Jüri Üyesi : Prof. Dr. İhsan BULUT	İmza: .....
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Orhan DENİZ	İmza: .....
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Yaşar GÖK	İmza: .....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. ..... / ..... / .....

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET V
ABSTRACT VI
TABLOLAR LİSTESİ VII
ŞEKİLLER LİSTESİ XI
GRAFİKLER LİSTESİ XII
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ XIV
ÖNSÖZ XX
GİRİŞ 1
1.Araştırma Sahasının Yeri, Sınırları ve Başlıca Coğrafi Özellikleri 1
2. Amaç ve Metod 7
3. Önceki Çalışmalar 9

BİRİNCİ BÖLÜM

FİZİKİ COĞRAFYA

1.1. JEOMORFOLOJİ 12
1.1.1 Jeomorfolojik Gelişim 12
1.1.2. Jeomorfolojik Üniteler 22
1.1.2.1. Dağlık-Tepelik Alanlar 22
1.1.2.1. Plato Sahası 29
1.1.2.3. Vadiler ve Vadi Tabanı Düzlükleri 30
1.2. İKLİM 38
1.2.1. İklim Elemanları 39
1.2.1.1. Basınç ve Rüzgârlar 39
1.2.1.2. Sıcaklık 47
1.2.1.3. Nem ve Bulutluluk 53
1.2.1.4. Yağışlar 56
1.2.2. İklim Tipi, Yağış Etkinliği ve Kuraklık Sorunu 62
1.3. HİDROGRAFYA 68
1.3.1. Yeraltı suları 68
1.3.2. Kaynaklar 70

1.3.3. Akarsular 72
1.4. TOPRAK 83
1.4.1. Zonal Topraklar 85
1.4.1.1. Kahverengi Topraklar 85
1.4.1.2. Kahverengi Orman Toprakları 87
1.4.2. Azonal Topraklar 90
1.4.2.1. Alüvyal topraklar 90
1.4.2.2. Kolüvyal Topraklar 91
1.4.3. Çıplak Kaya ve Molozlar 92

İKİNCİ BÖLÜM

BEŞERİ COĞRAFYA

2.1. SİLVAN İLÇESİ'NİN TARİHİ GELİŞİMİ 98
2.2. NÜFUS 126
2.2.1. Nüfus Gelişimi 126
2.2.2. Nüfus Hareketleri 149
2.2.2.1. Doğumlar ve Ölümler 149
2.2.2.2. Göçler 152
2.2.3. Nüfusun Sosyal ve Kültürel Özellikleri 162
2.2.3.1. Cinsiyet ve Yaş Yapısı 162
2.2.3.2. Nüfusta Bağımlılık Oranı 173
2.2.3.3. Aile Büyüklükleri 175
2.2.3.4. Nüfusun Diğer Sosyo-Kültürel Özellikleri 180
2.2.4. Nüfusun Dağılış Düzeni ve Nüfus Yoğunlukları 186
2.3. YERLEŞME 198
2.3.1. Genel Bakış 198
2.3.2. Yerleşme Tipleri 200
2.3.2.1. Kırsal Yerleşmeler 200
2.3.2.1.1. Devamlı Kır Yerleşmeleri 200
2.3.2.1.1.1. Köy Yerleşmeleri 200
a) Konumlarına Göre Köyler 204
b) Yükselti Basamaklarına Göre Köyler 216
c) Yüzölçümü Büyüklüğüne Göre Köyler 219

d) Yerleşme Dokusuna Göre Köyler....224
e) Yer Adlarına Göre Köyler....232
f) Ekonomik Faaliyetlerine Göre Köyler....237
2.3.2.1.1.2. Köyden Küçük Devamlı Kır Yerleşmeleri....243
a) Mahalle Yerleşmeleri....243
b) Mezra Yerleşmeleri....245
2.3.2.1.2. Dönemlik Kırsal Yerleşmeler: Oba Yerleşmeleri....252
2.3.2.1.3. Kırsal Konutlar....256
2.3.2.2. Kent Yerleşmeleri: Silvan Kenti....267
2.3.2.2.1. Kuruluş ve Gelişimi....267
2.3.2.2.2. Silvan Şehrinin Yatay Gelişimi....268
2.3.2.2.3. Fonksiyon Alanları....270
2.3.2.2.4. Kent Konutları ve Nitelikleri....294
2.3.2.2.5. Kentsel Fonksiyonlar....299
2.3.2.2.6. Silvan Kentinin Etki Bölgesi ve Fonksiyon Analizi....322

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK COĞRAFYA

3.1. TARIM....327
3.1.1. Toprakların Yararlanma Bakımından Bölünüşü....340
3.1.2. Mülkiyet Durumu ve Parsel Büyüklükleri....345
3.1.3. Bitkisel Üretim....353
3.1.3.1. Ekiliş Alanları ve Üretim Durumu....353
3.1.3.2. Tahıl Tarımı....354
3.1.3.3. Endüstri Bitkileri Tarımı....360
3.1.3.4. Baklagil Tarımı....363
3.1.3.5. Yem Bitkileri Tarımı....366
3.1.3.6. Sebze Tarımı....368
3.1.3.7. Meyve Tarımı....371
3.1.4. Hayvancılık....377
3.1.4.1. Küçükbaş Hayvancılık....381
3.1.4.2. Büyükbaş Hayvancılık....384
3.1.4.3. Yük ve Çeki Hayvanları....389

3.1.4.4. Kümes Hayvancılığı 389
3.1.4.5. Arıcılık 390
3.1.4.6. Balıkçılık 391
3.2. TİCARET 392
3.3. SANAYİ 402
3.3.1. Ev Tipi Sanayi 402
3.3.2. Atölye Tipi Sanayi 403
3.3.3. Modern Sanayi ve Modern Sanayi Tesisleri 407
3.4. ULAŞIM 408
3.5. TURİZM 413
3.6. DİĞER EKONOMİK FAALİYETLER 437

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAŞLICA SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

4.1. DOĞAL ÇEVREDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 441
4.2. BEŞERİ ÇEVREDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 445
4.3. EKONOMİK FAALİYETLERDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 449
SONUÇ VE TARTIŞMA 453
KAYNAKÇA 458
ÖZGEÇMİŞ 471

ÖZET

DOKTORA TEZİ

SİLVAN İLÇESİ'NİN BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYASI

Adnan ALKAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kenan ARINÇ

2013, 470 Sayfa

Jüri: Prof. Dr. Kenan ARINÇ (Danışman)

Prof. Dr. Saliha KODAY

Prof. Dr. İhsan BULUT

Doç. Dr. Orhan DENİZ

Yrd. Doç. Dr. Yaşar GÖK

Silvan İlçesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü içinde yer alıp Diyarbakır İli'nin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Yöre Güneydoğu Torosların güney eteklerindeki dağlık sahadan Mezopotamya düzlüklerine doğru uzanmaktadır.

Silvan İlçesi, iki ana jeomorfolojik birimden oluşmaktadır. Sahanın kuzeyi daha çok dağlık ve engebeli araziden oluşurken güney yarısı ise hafif engebeli düzlüklerden meydana gelmektedir. Yöre jeolojik açıdan da çeşitlilik göstermektedir.

İnceleme sahasının iklimi ise yazları çok sıcak ve kurak, kışları yağışlı ve soğuk geçmektedir. En fazla yağış kış ve ilkbahar mevsiminde görülmektedir. İlçenin iklimi, Güneydoğu Anadolu Karasal iklimi ile Akdeniz iklimi arasında bir geçiş özelliği gösterir.

Silvan İlçesi arazisi başta Batman, Silvan, Hazro, Lişuk gibi çaylar olmak üzere çok sayıda irili ufaklı akarsu tarafından drene edilmekte ve bunlar hidrografik açıdan bütünlük arz etmektedir.

Araştırma sahasında zonal ve azonal toprak grupları içerisinde yer alan topraklara rastlanmaktadır. Silvan İlçesi'nde yayılış gösteren hakim bitki türleri ise steplerden oluşmaktadır. Ayrıca yer yer meşe ormanlarına da rastlanmaktadır.

Silvan İlçesi'nin nüfus miktarı 2011 yılı verilerine göre 85561 kişiden oluşmaktadır. İlçeye bağlı 1 belde, 81 köy, 3 oba ve 1 şehir yerleşmesi bulunmaktadır. İnceleme alanında başlıca geçim kaynağı ise tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Ph, D. DİSSERTATİON

THE ANTROPOGEOGRAPHY AND ECONOMİK GEOGRAPHY OF SİLVAN

Adnan ALKAN

Advisor: Prof. Dr. Kenan ARINÇ

2013, Page: 470

Jury Prof. Dr. Kenan ARINÇ

Prof. Dr. Saliha KODAY

Prof. Dr. İhsan BULUT

Assoc. Prof. Orhan DENİZ

Asist. Prof. Yaşar GÖK

Silvan consist of tmo basic jeomorphologic units; even ıf the North of Silvan is more mountainous and rugged terrain. The other South part is a bit rugged. The region has also differences interms of geological factors.

The climate of research area; very hot and dry for summers and rainy and cold fort he winters. The most rainy season is spring. The climate shows a change feature between South East Anatolion territorial climate and mediterranean region.

Silvan area is drained as first the streams. Like; Silvan, Hazro, Lişuk and the other big and little mixed togetgers and those streams seems in a harmony as to hydrographic situations.

The soils which are in the group of zonal and azonal soil structures, are occured in the research area. İf the dominant plant species consist of step floras. Oak forests are also seen locally.

According to 2011 population data; the total quantity of Silvan is 85561 number of persons. There are 81 villages, 3 tents, a township and an urban settlement along with Silvan county. The initial income source of Silvan is agricultural production.

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Batman'da Basıncın Aylara Göre Dağılımı (1970-2011)……..……..40
Tablo 1.2. Diyarbakır'da Basıncın Aylara Göre Dağılımı(1970-2011)……..……...40
Tablo 1.3. Silvan'da Çeşitli Yönlerden Esen Rüzgarların Aylara Göre Esme Sayısı(1970-1993)……...…..……...……43
Tablo 1.4. Silvan'da Çeşitli Yönlerden Esen Rüzgarların Mevsimlere Göre Esme Sayıları ve % Frekansları(1970-1993)……..……..…43
Tablo 1.5. Silvan'da Rubinstein Formülüne Göre Hâkim Rüzgar Doğrultuları……..44
Tablo 1.6. Silvan'da Ortalama Ve En Hızlı Rüzgar Hızının Aylara Göre Dağılımı(1971-1993, m/sec)……..…….…….……...46
Tablo 1.7. Silvan Meteoroloji İstasyonuna Ait Sıcaklık İle İlgili Değerlerin Yıllık Durumu(1970-1993)…….……..…….48
Tablo 1.8. Silvan'da Ortalama Donlu Gün Sayısının Aylara Göre Dağılımı (1971-1993).....50
Tablo 1.9. Silvan'da Ortalama Donlu Günler Sayısının Mevsimlere Göre Dağılımı(1971-1993)……..……..…….51
Tablo 1.10. Diyarbakır'da Ortalama Toprak sıcaklıklarının Belli Derinliklere Göre Dağılımı (1970-2011. ^{o}C)……...……..……52
Tablo 1.11. Batman'da Ortalama Toprak sıcaklıklarının Belli Derinliklere Göre Dağılımı (1970-2011. ^{o}C)……..……..……52
Tablo 1.12. Silvan'da Ortalama ve En Düşük Nispî Nem Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı(1971-1993. % olarak)……..……..……53
Tablo 1.13. Silvan'da Ortalama Bulutluluk ve Bulutlu Günler Sayısının Aylık Dağılımı (1971-1993.)……...……54
Tablo 1.14. Silvan'da Ortalama Yağış miktarının Aylara Göre Dağılımı(1971-1993 mm)…....57
Tablo 1.15. Silvan, Batman ve Diyarbakı'da Ortalama Yağış miktarının Mevsimlere Göre Dağılımı (1971-1993)……..……..……..58
Tablo 1.16. Silvan'da Ortalama Yağışlı Günler Sayısının Aylara Göre Dağılımı(1971-1993)..60
Tablo 1.17. Silvan'da Kar Yağışlı Günler Sayısının Aylara Göre Dağılımı(1971- 1993)……61
Tablo 1.18. Diyarbakır'da Kar Örtülü Günler Sayısı ve Maksimum Kar Kalınlığının Aylara Göre Dağılımı (1970-2011)……..……..…….62
Tablo 1.19. Diyarbakır'da Kar Örtülü Günler Sayısı ve Maksimum Kar Kalınlığının Aylara Göre Dağılımı (1970-2011)……...…….62
Tablo 1.20. Silvan'da DE MARTONNE (1926) Metoduna Göre Aylık Kuraklık İndisinin Dağılımı…….……...……63
Tablo 1.21. Silvan'da ERİNÇ (1965) Yağış Tesirlilik İndisinin Aylık Dağılımı……64

Tablo 1.22. Silvan'ın THORNTHWAITE Formülüne Göre Su Bilançosu…….65
Tablo 1.23. Silvan'da Açılmış Olan Bazı Kuyuların Derinliği ve Statik Seviyesi…….….70
Tablo 1.24. Batman Çayı'nın Aylık Ortalama Akım Değerleri(1957-1991) İle Silvan'ın Aylık Ortalama Yağış Miktarı(1971-1993)……..…..……..74
Tablo 2.1. Silvan İlçesi Nüfusunun Sayım Dönemlerine ve ADNKS'ye Göre Dağılımı (1927-2011)…….128
Tablo 2.2. Silvan İlçesi'nde Sayım Devrelerine Göre Kırsal Nüfus Artışı(1927-2011)..…...137
Tablo 2.3. Silvan İlçesi'ne Bağlı Kırsal Yerleşmelerin Nüfuslarının Sayım Yıllarına Göre Dağılımı(1935-2011)……..……...140
Tablo 2.4. Silvan İlçesi'nde Kırsal Yerleşmelerin Nüfus Artışları(1935-2011)……..……142
Tablo 2.5. Silvan şehri Sayım Devrelerine Göre Nüfus Artışı (1927-2011)……..……..…...145
Tablo 2.6. Silvan İlçesi'nde 2011 Yılında Meydana Gelen Doğumlar ve Bebek Ölümleri…151
Tablo 2.7. Silvan İlçesi'nden Dışarıya Yönelik Göçlerin İllere Göre Dağılımı(1927-2011)..157
Tablo 2.8. Silvan İlçesi'nden Yurtdışına Yönelik Olarak Yapılan Göçlerin Ülkelere Göre Dağılımı……..……..……..160
Tablo 2.9. Silvan İlçesi'nde Nüfusun Cinsiyet Durumu (1927-2011)……..……...163
Tablo 2.10. Silvan İlçesi Nüfusunun Sayım Dönemlerine Göre Cinsiyet Durumu Grafiği(1927-2011)…….……..……...164
Tablo 2.11. Silvan İlçesi'ndeki Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Dağılımı(2010)..170
Tablo 2.12. Silvan İlçesi Nüfusunun Geniş Aralıklı Yaş Grupları Dağılışı(2011)……...171
Tablo 2.13. Silvan İlçesi Nüfusunun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Dağılışı (2011)……..173
Tablo 2.14. Silvan İlçesi'nde Aile Büyüklükleri(2000)…….…...177
Tablo 2.15. Silvan İlçes'ne Bağlı Bazı Köylerde Aile Sayısı ve Ortalama Hane Büyüklüğü……..……..……..178
Tablo 2.16. Silvan İlçesi Altı Yaş ve Üzeri Nüfusun Eğitim Durumu (2011)……183
Tablo 2.17. Silvan İlçesi Nüfusunun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı(2011)……...189
Tablo 2.18. Silvan İlçesi'nde Sayım Devrelerine Göre Matematiksel Nüfus Yoğunlukları(1927-2011. Kişi/km^2)…….…….192
Tablo 2.19. Silvan İlçesi'ndeki Köylerin kuruldukları Jeomorfolojik Ünitelere Göre Dağılışı……..……..……...205
Tablo 2.20. Silvan İlçesi'ndeki Köylerin Kuruldukları Jeomorfolojik Birimler……...209
Tablo 2.21. Silvan İlçesi'ndeki Kırsal Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı……..216
Tablo 2.22. Silvan İlçesi'ndeki Köylerin Yükseklikllerine Göre Dağılımı……..…..…217
Tablo 2.23. Silvan İlçesi'nde Köylerin Yüzölçüm Büyüklüklerine Göre Dağılımı (2011)…..219

Tablo 2.24. Silvan İlçesi'nde Köylerin Yüzölçüm Büyüklüğü…….222
Tablo 2.25. Silvan İlçesi'nde Köylerin Yerleşme Dokuları……..225
Tablo 2.26. Silvan İlçesi'nde Bazı Köylerin Eski ve Yeni Adları…….234
Tablo 2.27. Silvan İlçesi'nde Köy Adlarının Toponomik Analizi……235
Tablo 2.28. Silvan İlçesi'nde Geçim Kaynaklarına Göre Köyler…….……237
Tablo 2.29. Silvan İlçesi'nde Mezra Yerleşmeleri ve Nüfus Miktarları(2011)…….....245
Tablo 2.30. Silvan İlçesi'ndeki Kırsal Yerleşme Konutlarının Yapı Tipleri…….257
Tablo 2.31. Silvan şehrinde Fonksiyonel Arazi Kullanışı (2011)……271
Tablo 2.32. Silvan şehrinin Mahalleleri, Mahalle Yüzölçümleri ve Konutların Mahallelere Göre Dağılımı (2011)……..……..……..273
Tablo 2.33. Silvan şehrinde Mahallelere Göre Konutların Dağılımı (2011)…….……278
Tablo 2.34. Silvan İlçesi'ne Bağlı Köy Yerleşmelerinin 2011 Yılı Nüfusları ve Silvan şehrine Olan Uzaklıkları ile Köylere Bağlı Mezra Yerleşmeleri……...300
Tablo 2.35. Silvan şehrinde Yönetim Fonksiyonu ile İlgili Kuruluşlar ve İstihdam Durumu……..…..……...301
Tablo 2.36. Silvan şehrinde İş Kollarına Göre Ticarî İşyerleri ve İstihdam Edilen İşgücü(2012)…….……..……...303
Tablo 2.37. Silvan şehrinde Eğitim Fonksiyonu İle İlgili Kuruluşlar ve İstihdam Durumu(2011)……..……...……310
Tablo 2.38. Silvan şehrinde Sanayi Faaliyetlerinin Türlerine Göre Dağılımı(2011)……..…..315
Tablo 2.39. Silvan şehrinde İktisaden Faal Nüfusun Ekonomik Sektörlere Göre Dağılımı (2011)……..323
Tablo 3.1. Silvan İlçesi'nde Arazilerin Yararlanma Bakımından Bölünüşü (2011)……..….340
Tablo 3.2. Silvan İlçesi'nde Köylerin Yüzölçümü, Parsel Sayıları ve Ortalama Parsel Büyüklükleri (2011)……..……..…...349
Tablo 3.3. Silvan İlçesi'nde Tahıl Bitkilerinin Ekiliş Alanları, Verimi, Üretim Miktarları ve İşletme Sayıları(2010)……..……..……....356
Tablo 3.4. Silvan İlçesi'nde Sanayi Bitkilerinin Ekiliş Alanları, Verimi, Üretim Miktarları ve İşletme Sayıları(2011)……..…..……....361
Tablo 3.5. Silvan İlçesi'nde Baklagil Bitkilerinin Ekiliş Alanları, Verimi, Üretim Miktarları ve İşletme Sayıları(2011)……..……..……364
Tablo 3.6. Silvan İlçesi'nde Yem Bitkilerinin Ekiliş Alanları, Verimi, Üretim Miktarları ve İşletme Sayıları(2011)……..……..……365
Tablo 3.7. Silvan İlçesi'nde Sebze Bitkilerinin Ekiliş Alanları, Verimi, Üretim Miktarları ve İşletme Sayıları(2011)……..……..……369

Tablo 3.8. Silvan İlçesi'nde Meyve Bitkilerinin Ekiliş Alanları, Verimi, Üretim Miktarları ve İşletme Sayıları(2011)……..……..……371

Tablo 3.9. Silvan İlçesi'nde Yetiştirilen Hayvan Varlığının Türlerine Göre Dağılımı ve Yerleşmenin Mera Potansiyeli (2011)……..…….……...377

Tablo 3.10. Silvan İlçesi'nde Yetiştirilen Büyükbaş Hayvan Varlığının Türlerine Göre Dağılımı(2011)……..……..……...385

Tablo 3.11. Silvan İlçesi'ndeki Kümes Hayvanları Türleri ve Sayısı(2011)…….389

Tablo 3.12. Silvan İlçesi'nde Bulunan Atölye Tipi İşletmeler ve Bu İşletmelerde İstihdam Edilen İşgücü Durumu (2011)……...……403

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Silvan'da RUBİNSTEİN Formülüne Göre Yıllık ve Mevsimlik Ortalama Rüzgar Frekans Gülleri……..……...….45

Şeki11.2. THORNTHWAITE Formülüne Göre Silvan'ın Su Bilançosu Diyagramı...…….66

Şekil 2.1. Silvan İlçesi'nde Nüfusun Dar Aralıklı Dağılışı(2011)……..……..……...171

Şekil 2.2. Silvan İlçesi'ndeki Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruğlarına Göre Dağılımı (2011)……...172

Şekil 2.3. Bağdere Köyünde Eski Tip Bir Konutun Planı……...…….....260

Şekil 2.4. Gürpınar Köyünde Yeni Tip Bir Konutun Planı…….....262

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1. Batman'da Basınç Değerlerinin Aylara Göre Dağılım (1970-2011)…….....41
Grafik 1.2. Diyarbakır'da Basınç Değerlerinin Aylara Göre Dağılım (1970- 2011).....41
Grafik 1.3. Silvan'da Ortalama ve Ekstrem Sıcaklık Değerlerinin Aylık Dağılımı.....48
Grafik 1.4. Silvan'da Ortalama Don Olaylı Gün Sayısının Aylara Göre Dağılımı……...50
Grafik 1.5. Silvan'da Ortalama Don Olaylı Gün Sayısının Mevsimlere Göre Dağılımı……..51
Grafik 1.6. Silvan'da Ortalama ve En Düşük Nispî Nemin Aylık Dağılım……..…….....54
Grafik 1.7. Silvan'da Ortalama Bulutluluk Değerinin Aylara Göre Dağılımı…….....55
Grafik 1.8. Silvan'da Ortalama Açık, Bulutlu ve Kapalı Günler Sayısının Dağılımı…….....55
Grafik 1.9. Silvan'da Ortalama Yağış miktarının Aylara Göre Dağılımı……..…….....57
Grafik 1.10. Silvan'da Ortalama Yağış Miktarının Mevsimlere Göre Dağılım…….....58
Grafik 1.11. Diyarbakır'da Ortalama Yağış Miktarının Mevsimlere Göre Dağılımı……....59
Grafik 1.12. Batman'da Ortalama Yağış Miktarının Mevsimlere Göre Dağılımı……..…..….59
Grafik 1.13. Silvan'da Ortalama Yağışlı Günlerin Aylara Göre Dağılımı……..…….....61
Grafik 1.14. Batman Çayı'nın Aylık Ortalama Akım Değerleri (1957-1991)……..…….75
Grafik 2.1. Silvan İlçesi'nin Sayım Devrelerine Göre Nüfus Artışı (1927-2011.....128
Grafik 2.2. Sayım Devrelerine Göre Kırsal Nüfus Artış (1927-2011)…….……...…..137
Grafik 2.3. Silvan şehrinde Sayım Devrelerine Göre Nüfus Artışı (1927-2011)….....146
Grafik 2.4. Silvan İlçesi Nüfusunun Sayım Dönemlerine Göre Cinsiyet Durumu (1927-2011)……..164
Grafik 2.5. Silvan İlçesi'nde Nüfusun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılım (2011)……...190
Grafik 2.6. Silvan İlçesi'nin Sayım Devrelerine Göre Matematiksel Nüfus Yoğunlukları (1927-2011)…….……...……..…..192
Grafik 2.7. Silvan İlçesi'ndeki Köy Yerleşmelerinin Kuruldukları Konuma Göre Dağılışı..205
Grafik 2.8. Silvan İlçesi'nde Köylerin Yüzölçüm Büyüklüğüne Göre Dağılımı (2011)…....220
Grafik 2.9. Silvan İlçesi'nde Köylerin Yerleşme Tipine Göre Dağılımı…….....225
Grafik 2.10. Silvan İlçesi'ndeki Konutların Yapı Tipleri……...……...……...257
Grafik 2.11. Silvan şehrinde Fonksiyonel Kullanış Alanlarının Dağılımı (2011)……...272
Grafik 2.12. Silvan şehrinde Ticarî İşyerlerinin ve İstihdam Edilen İşgücünün İş Kollarına Göre Dağılımı (2011)……..304
Grafik 2.13. Silvan şehrinde Çalışan Nüfusun Ekonomik Sektörlere Göre Dağılımı (2011)...323
Grafik 3.1. Silvan İlçesi'ndeki Arazilerin Yararlanma Bakımından Bölünüşü (2011)….....341
Grafik 3.2. Silvan İlçesi'nde Tahıl Türlerinin Ekiliş Alanları /2011)…….……..…..356
Grafik 3.3. Silvan İlçesi'ndeki Sanayi Bitkilerinin Ekiliş Alanları (2011)…….....361

Grafik 3.4. Silvan İlçesi'nde Baklagil Bitkilerinin Ekiliş Alanları (2011)…….....364
Grafik 3.5. Silvan İlçesi'nde Yetiştirilen Hayvan Varlığının Türlerine Göre Dağılımı (2011)…….....377
Grafik 3.6. Silvan İlçesi'ndeki Kümes Hayvanlarının Türleri ve Sayısı (2011)…….....389

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1.1. Kenar Kıvrımları Sahada Kuzeybatı-Güneydoğu Doğrultusunda Uzanış Göstermektedir…….....13
Fotoğraf 1.2. Gürpınar Köyü Güneyindeki Doğrultu Atımlı Düşey Fayın Düşey Bileşenine Ait Fay Aynasından Bir Görünüm……...…….15
Fotoğraf 1.3. Kuzeybatı-Güneydoğu Doğrultulu Koçali-Karadut Napının Üçbasamak Köyü Güneyinde Görünümü…….…….....……..……..……16
Fotoğraf 1.4. Eosen-Oligosen Kireçtaşlarından Bir Görünüm…..…….…..…...18
Fotoğraf 1.5. Silvan Kuzeyinde Bulunan Dağlık Sahadan Bir Görünüm……...……..…23
Fotoğraf 1.6. Silvan Şehrinin Kuzeyindeki Erbat Dağı KB-GD Doğrultusunda Uzanmaktadır……..24
Fotoğraf 1.7. Sahanın Kuzeydoğusunda Yer Alan Kelovan Tepe Nispeten Yatay Ve Yataya Yakın Tabakalı Birimlerden Oluşmaktadır……..……..26
Fotoğraf 1.8. Araştırma Sahasının Güneyinde Çok Sayıda Yassı Tek Tepe Bulunmaktadır...28
Fotoğraf 1.9. Sahadaki Plato Yüzeyleri Akarsular Tarafından Yarılarak, Aşındırılmıştır…...29
Fotoğraf 1.10. Silvan Güneyinde Yer Alan Plato Sahalarından Bir Görünüm.…….….30
Fotoğraf 1.11. Bahçe Köyü Yakınında Bulunan V Profilli Genç Vadiye Bir Örnek……..…...33
Fotoğraf 1.12. Kumatan Deresi Vadisi, Geniş Tabanlı Vadilere Bir Örnek Teşkil Eder.....35
Fotoğraf 1.13. Babakaya Köyü Kuzeybatısında Genç Bir Boğaz Vadi Örneği……..36
Fotoğraf 1.14. Başka Çay Tarafından Oluşturulan Bir Boğaz Vadi Örneği.……..…37
Fotoğraf 1.15. Başka Çay'ın Aşağı Havzasının Nisan Ayındaki Görünümü…..…..…….....76
Fotoğraf 1.16. Batman Çayı'nın Yukarı Mecrasının Mayıs Ayındaki Görünümü…..….....77
Fotoğraf 1.17. Silvan Çayı'nın Debisi Temmuz Ayında Oldukça Düşmektedir…….....78
Fotoğraf 1.18. Silvan Çayı Yer Yer Kavisler Çizerek Ve Menderesler Oluşturarak Akar…….79
Fotoğraf 1.19. Kasımlı Deresi Sahanın Güneybatısında Tarım Arazileri İçin Önemli Bir Akarsudur……...80
Fotoğraf 1.20. Biriken Suları Çatakköprü Köyü Sınırlarına Kadar Ulaşan Batman Barajı'ndan Bir Görünüm……...81
Fotoğraf 1.21. Silvan'da Erozyon, Toprak Örtüsü İçin Önemli Bir Sorun Oluşturmaktadır….84
Fotoğraf 1.22. Kahverengi Orman Toprakları Sahanın Güney Yarısında Hakim Olan En Önemli Toprak Tipidir……86
Fotoğraf 1.23. Arıköy Kuzeyinde Yer Alan Kahverengi Orman Topraklarından Bir Görünüm…….87
Fotoğraf 1.24. Alüvyal Topraklar Sahada Verimliliği En Yüksek Olan Topraklardır…..…….91

Fotoğraf.1.25. Silvan Şehrinin Kuzey Kesimleri Çıplak Kaya Ve Molozlardan Oluşmaktadır……...92
Fotoğraf 1.26. Sahadaki Orman Örtüsünün Büyük Bir Kısmı Meşe Türlerinden Oluşmaktadır……...94
Fotoğraf 1.27. Yörede Meşe Ormanlarının Yanısıra Yer Yer Ardıç-Meşe Birliklerine De Rastlanmaktadır……..95
Fotoğraf 1.28. Araştırma Sahasında Stepler Hâkim Bitki Örtüsünü Oluşturmaktadır……...96
Fotoğraf 2.1. Nisan Ayında Göçebeler Bitlis Çayı Vadisi Boyunca Karayolunu Takip Ederek Doğu Anadolu Yaylalarına Çıkar……..……...161
Fotoğraf 2.2. Bir Tepe Üzerine Kurulmuş Bayrambaşı Beldesinden Bir Görünüm.……206
Fotoğraf 2.3. Araziye Hakim Tepelik Bir Saha Üzerine Kurulmuş Olan Boyunlu Köyünden Bir Görünüm…....207
Fotoğraf 2.4. Yamaca Kurulmuş Gürpınar Köyünden Bir Görünüm……..…..…….208
Fotoğraf 2.5. Yamaçta Kurulmuş Üçbasamak Köyünden Bir Görünüm…….……..208
Fotoğraf 2.6. Etek Üzerinde Kurulmuş Olan Çardak Köyünden Bir Görünüm….....…....210
Fotoğraf 2.7. Babakaya Köyü Eteklerden Önündeki Düzlüğe Doğru Yayılış Gösterir.....211
Fotoğraf 2.8. Plato Yüzeyi Üzerine Kurulmuş Sulubağ Köyünden Bir Görünüm……...212
Fotoğraf 2.9. Aşağıveysi Köyü Plato Yüzeyi Üzerinde Yer Alan Yerleşmelerden Biridir...213
Fotoğraf 2.10. Vadi Tabanı Düzlüğüne Kurulmuş Güzderesi Köyünden Bir Görünüm…...214
Fotoğraf 2.11. Alüvyal Düzlük Üzerine Kurulmuş Olan Çatakköprü Köyü'nden Bir Görünüm……...215
Fotoğraf 2.12. Doluçanak Köyü Toplu Dokulu Bir Formdadır.……..224
Fotoğraf 2.13. Kıraçtepe Köyü Plato Yüzeyi Üzerinde Yarım Daire Formuna Benzer Bir Şekilde Yayılmıştır……...……...……226
Fotoğraf 2.14. Arıköy Köyü İçinden Geçen Akarsunun Etrafında Kurulmuştur Ve Yıldız Formuna Benzer Bir Dağılış Göstermektedir……...228
Fotoğraf 2.15. Ormandışı Köyü Dağınık Bir Yerleşme Dokusuna Sahiptir.……...…….....229
Fotoğraf 2.16. Karacahacı Köyünde Son Dönemlerde İnşa Edilen Yeni Konutlarla Birlikte Toplu Yerleşme Tipi Değişerek Gevşek Dokulu Yerleşme Tipine Dönüşmüştür……230
Fotoğraf 2.17. Tahıl Tarımı Yörede Temel Geçim Kaynağını Oluşturmaktadır…….…….238
Fotoğraf 2.18. Sahanın Güneydoğu Kesiminde Temel Geçim Kaynağı Mısır Tarımıdır.....238
Fotoğraf 2.19. Altınkum Köyünde Bazı Aileler Geçimlerini Baraj Gölünde Kayıklarla Balık Avlayarak Sağlamaktadır…….239
Fotoğraf 2.20. Silvan İlçesi'nde Tahıl Tarımından Sonra En Önemli Geçim Kaynağı

Hayvancılıktır……...240
Fotoğraf 2.21. Kumgölü Köyü Çatılı Mahalleden Bir Görünüm……..243
Fotoğraf 2.22. Yukarı Kasımlı Mezrası 2 Hane Ve 13 Kişiden Oluşmaktadır…….248
Fotoğraf 2.23. Dönenkaya Mezrası Yöredeki Birçok Köy Yerleşmesinden Daha Fazla Nüfusa Sahiptir…….…….249
Fotoğraf 2.24. Çalıönü Mezrası Modern Konutları Ve Gelişmiş Tarım Yöntemleriyle Dikkat Çeker…….....250
Fotoğraf 2.25. Çatakköprü Köyü Yakınındaki Göçebe Obalarından Bir Görünüm……...252
Fotoğraf 2.26. Yöredeki Göçebelerin Bir Kısmı Da Yukarı Gören Mezrasındaki Obalarında İkamet Etmektedirler…….253
Fotoğraf 2.27. Kerpiç Konutlar, Silvan İlçesi'nde Doğal Çevre İle Konut Tipleri Arasındaki İlişkiyi En İyi Şekilde Yansıtan Yapılardır…….258
Fotoğraf 2.28. Altınkum Köyünde Bulunan Taş Konutlardan Bir Görünüm.…….259
Fotoğraf 2.29. Yöredeki Ağıl Ve Gomların Çoğunun Üstü Mavi Branda İle Kapatılmaktadır. Bu Brandalar Sıcak Mevsimde İse Kaldırılmaktadır……... 260
Fotoğraf 2.30. Sulubağ Köyünde Bulunan Tandırdan Bir Görünüm.……...261
Fotoğraf 2.31. Sahada Ekonomik Seviye Yükseldikçe Yapılan Konutlar Daha Geniş Ve Büyük Olarak İnşa Edilmekte Ve Kat Sayısı Da Artmaktadır.……....264
Fotoğraf 2.32. Sahadaki Oba Çadırlarından Bir Görünüm……..265
Fotoğraf 2.33. Silvan Şehrinden Bir Görünüm……..……..270
Fotoğraf 2.34. Mescit Mahallesi, Silvan Şehrinde Aile Konutlarının En Yoğun Olduğu Mahallelerden Biridir……..……....……274
Fotoğraf 2.35. Silvan Şehrinde TOKİ Konutları Diyarbakır Yolunun Güneyinde Yer Almaktadır……..…….……...…….…….277
Fotoğraf 2.36. Gazi Caddesi Silvan Şehrinin En Merkezi Kesimini Oluşturmaktadır……...280
Fotoğraf 2.37. Silvan Şehrinde Diyarbakır Caddesi Boyunca Çok Sayıda İşyeri Bulunmaktadır…….…….……...…..…282
Fotoğraf 2.38. Farkin Bulvarı İle Batman Bulvarı'nın Kesiştiği Kesim, Şehirdeki 3. Önemli İş Ve Ticaret Alanlarını Oluşturmaktadır…….283
Fotoğraf 2.39. Silvan İlçesi'nde En Önemli Yönetim Alanı Hükümet Konağıdır……...285
Fotoğraf 2.40. Silvan Belediyesi Şehirdeki Önemli Yönetim Alanlarından Birini Oluşturur.287
Fotoğraf 2.41. Türk Telekom Yibo Kampüsü Şehirde En Geniş Araziye Dağılmış Eğitim Kurumu Konumundadır……288
Fotoğraf 2.42. Silvan Sanayi Sitesi Yenişehir Mahallesi, Diyarbakır Yolu Kuzeyinde Yer

Almaktadır…..……...……..290
Fotoğraf 2.43. Silvan Otogarı, Şehirde Ulaşım Faaliyetlerinin Yürütüldüğü Önemli Konumlardan Biridir….....291
Fotoğraf 2.44. Silvan Jandarma Komutanlığı Şehirde Merkezi Ve Çok Geniş Bir Arazi Üzerine Konumlanmıştır……..……..292
Fotoğraf 2.45. Tarihi Silvan Evleri Kireçtaşlarından Yapılmış Ve Muhteşem Mimari Yapısı Olan Konutlardandır…...……..…295
Fotoğraf 2.46. Silvan Şehrinde Kırsal Karakteri Yansıtan Çok Sayıda Kerpiç Konut Bulunmaktadır…….....296
Fotoğraf 2.47. Feridun Mahallesinde Son Dönemlerde Modern Apartman Bloklarının Sayısı Hızla Artmaktadır……...……..297
Fotoğraf 2.48. Silvan Şehrinde Dar Sokak Sistemine Bir Örnek...……...298
Fotoğraf 2.49. Gazi Caddesi Silvan Şehrinin İş Ve Ticaret Merkezlerinin Kalbi Konumundadır……..304
Fotoğraf 2.50. Giyimciler Çarşısı, Demirciler Caddesi İle Gazi Caddesi'nin Kesiştiği Noktada Yer Alır……...……..……...305
Fotoğraf 2.51. Silvan Buğday Pazarı TOKİ Konutlarının Karşısında Yer Almaktadır……...306
Fotoğraf 2.52. Kazım Karabekir İlkokulu Gazi Caddesi İle Farkin Bulvarı'nın Kesiştiği Kesimde Yer Alır…….……...……..307
Fotoğraf 2.53. Silvan Meslek Yüksekokulu 2012 Yılında Eski Tekel Binası Yerine İnşa Edilmiştir……..……..……..……308
Fotoğraf 2.54. İMKB. H. Reşat Balyen, 2007 Yılında Eğitim Hayatına Başlamış Önemli Bir Ortaöğretim Kurumudur……..……....309
Fotoğraf 2.55. Silvan Devlet Hastanesi Yenişehir Mahallesinde Yer Almaktadır……...312
Fotoğraf 2.56. Silvan Sanayi Sitesinde Çok Sayıda Oto Elektrikçi, Oto Tamirci, Pencere Ve Doğrama Atölyesi Gibi İşyerleri Bulunmaktadır…..……..…….....316
Fotoğraf 2.57. Silvan Şehrindeki Briket Atölyeleri Diyarbakır Yolu Üzerinde Bulunmaktadır……..317
Fotoğraf 2.58. Silvan Un Fabrikası İlçedeki En Önemli Sanayi Tesisi Konumundadır……...318
Fotoğraf 2.59. Silvan Beton A.Ş. Yöredeki Az Sayıdaki Sanayi Tesisinden Biridir……318
Fotoğraf 3.1. Araştırma Sahasında Makine Kullanımı Son Dönemde Artmıştır……....336
Fotoğraf 3.2. Araştırma Sahasında Batman Çayı Boyunca Uzanan Tarım Sahalarında Gübre Kullanımı Verimi Oldukça Artırmaktadır……..……..…….……..337
Fotoğraf 3.3. Araştırma Sahasının Doğu Sınırında Bulunan Su Kanalından Bir Görünüm...338

Fotoğraf 3.4. Buğday Araştırma Sahasında En Geniş Yayılış Alanına Sahip Tarımsal Üründür…….355
Fotoğraf 3.5. Araştırma Sahasının Güneydoğu Sınırındaki Akçeltik Köyünde Mısır Bitkisi Geniş Bir Ekiliş Alanına Sahiptir……...……...358
Fotoğraf 3.6. Yörede Pamuk Üretimi Özellikle Çatakköprü Köyünde Yapılmaktadır……...360
Fotoğraf 3.7. Aşağıveysi Köyündeki Mercimek Üretim Alanından Bir Görünüm…….363
Fotoğraf 3.8. Yörede Hayvancılık İçin Oldukça Önemli Olan Yem Bitkilerinin Üretimi İstenen Düzeyde Değildir…..……...……..……..366
Fotoğraf 3.9. Çobantepe Köyü Cengiz Mezrasında Damlama Sulama Yöntemi İle Sebze Tarımı Yapılmaktadır……..…….367
Fotoğraf 3.10. Silvan'da Cengiz Mezrasında, Kırsal Kalkınma Projesi Kapsamında Yapılan Seradan Bir Görünüm…….……..…….……...368
Fotoğraf 3.11. Çavuşdamı Mezrasında Bulunan Üzüm Bağlarından Bir Görünüm…….372
Fotoğraf 3.12. Yörede Kırsal Kalkınma Projeleri Sayesinde Meyve Tarımı Da Gelişme Göstermektedir. Örneğin Akdere Köyü Karaköy Mezrasında Roxana Ve Sakıt-6 Türü Kayısı Yetiştiriciliği Yapılmaktadır. ……..…….375
Fotoğraf 3.13. Karaman Irkı Koyunlar İle Kıl Keçisi Yörede Hakim Küçükbaş Hayvan Irklarıdır……...……..……..381
Fotoğraf 3.14. Araştırma Sahasındaki Büyükbaş Hayvan Irkları Et Ve Süt Üretimi Düşük Olan Yerli Irklardan Oluşmaktadır……..……...…..…….383
Fotoğraf 3.15. Mandalar Suyu Ve Serinlemeyi Seven Hayvanlardır. Kumgölü Köyünde Bulunan Mandalardan Bir Görünüm…….……...387
Fotoğraf 3.16. Batman Barajı İçinde Kurulmuş Saklıcennet Alabalık Çiftliğinden Bir Görünüm……...391
Fotoğraf 3.17. Yörede Bazı Köylerde Pestik Ve Sucuk Gibi Kurutulmuş Ürünler İmal Edilerek Çevredeki Yerleşim Birimlerinde Satılmaktadır……...…….…….400
Fotoğraf 3.18. Silvan Şehrinde Demir Ve Bakır Atölyeleri Demirciler Caddesi Boyunca Yer Alır…….……...……...….404
Fotoğraf 3.19. Silvan Belediyesi Tarafından Tekel Mahallesinde Açılan Halı, Kilim Atölyesinden Bir Görünüm…….……..……405
Fotoğraf 3.20. Silvan Şehrinde Zaman Zaman Etkili Olan Kar Yağışı Ulaşımda Aksamalara Yol Açmaktadır……..……..……..……..411
Fotoğraf 3.21. Önemli Bir Kısmı Yıkılmış Olan Ve Harabeye Dönüşmüş Silvan Kalesinden Bir Görünüm……415
Fotoğraf 3.22. Silvan Kalesi Kulfa Kapısından Bir Görünüm…….....417

Fotoğraf 3.23. Boyunlu Köyünde Bulunan Boşat Kalesi'nden Bir Görünüm……..417
Fotoğraf 3.24. Boşat Kalesi'nde Bulunan Sasanlı Kralı I. Ardeşir'e Ait Kabartma Resmi……418
Fotoğraf 3.25. Zembilfroş Burcundan Bir Görünüm……....420
Fotoğraf 3.26. Selahaddin Eyyübi Camii Muhteşem Bir Mimariye Sahiptir……....423
Fotoğraf 3.27. Eyyübi Döneminde Yapılan Kot Minare Üzerinde Değişik Kitabe Ve Kabartmalar Bulunmaktadır…….424
Fotoğraf 3.28. Malabadi Köprüsü, Dünyanın Ayak Açıklığı En Geniş Kemerli Taş Köprülerinden Biridir ……..426
Fotoğraf 3.29. Silvan Şehrindeki Azizoğlu Konağından Bir Görünüm……429
Fotoğraf 3.30. Hasuni Mağaralarından Bir Görünüm……...432
Fotoğraf 3.31. Kumgölü Köyü Ziyaret Mezrasında Bulunan Muaz Bin Cebel Türbesi Özellikle Mart Ayındaki Murat Şenliklerinde Binlerce Kişi Tarafından Ziyaret Edilmektedir…….433
Fotoğraf 3.32. Kapatılan Gürpınar 1 Kuyusunun 1 Km Kuzeyinde Gürpınar 2 Kuyusu TPAO Tarafından Açılmış Olup Petrol Arama Faaliyetleri Devam Etmektedir…….438

ÖNSÖZ

‘‘Silvan İlçesi’nin Beşerî ve İktisadi Coğrafyası’’ başlığını taşıyan bu çalışmamız bir doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Silvan İlçesi binlerce yıldır yerleşmeye sahne olmuş ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, kadim bir yerleşim birimidir. İlçenin merkezi olan ve bazı dönemlerde bulunduğu bölgenin en parlak yerleşmeleri arasında sayılan Silvan ise bazen de uğradığı istila ve saldırılara karşı direnememiş ve yakılıp yıkılmış, küçük bir yerleşmeye dönüşmüştür. Ancak Silvan, hiçbir devirde yerleşmeden yoksun kalmamış ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Silvan İlçesi, zengin doğal kaynaklara ve ulaşım açısından da elverişli bir konuma sahiptir. Yöre mevcut kaynakların işlenip değerlendiği dönemlerde oldukça gelişmiş ve nüfuslanmıştır. Ancak kaynakların çeşitli nedenler ile işletilemediği dönemlerde ise nüfus kaybetmiş ve canlılığını yitirmiştir. Özellikle son otuz yılda Silvan İlçesi’nde meydana gelen terör faaliyetleri, beşerî ve iktisadî hayatı olumsuz yönde etkilemiş ve sahip olduğu su, toprak, turizm ve yeraltı kaynakları gibi doğal zenginliklerin değerlendirmesini engellemiştir. Ancak son zamanlarda sağlanan asayiş ve güvenlik ortamının etkisi ile yöre gelişim göstermeye ve potansiyelini değerlendirmeye başlamıştır.

Bugüne kadar Silvan İlçesi ile ilgili herhangi bir coğrafi araştırma yapılmamıştır. Diğer bilim dalları tarafından ise yeterince incelenmemiş ve çok az çalışmaya konu edilmiştir. Bu nedenle saha ile ilgili bilimsel çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bunun yanında inceleme sahasında tutulan istatistiki bilgiler ve veriler oldukça yetersiz olup, dağınık ve bilimsellikten uzak bir şekilde kayda geçirildiği için çalışma boyunca bu verilere ulaşmada büyük güçlükler yaşanmıştır. Karşılaşılan bütün bu olumsuzluklara rağmen neredeyse üç yılı bulan bir süreçte her mevsim arazi çalışmaları yapılarak, yerel yöneticilerin ve kamu memurlarının bile ulaşmakta güçlük çektiği yerleşim birimleri ve arazilere ulaşılarak gerekli inceleme ve çalışmalar yapılmıştır.

Öte yandan saha ile ilgili kısıtlı kaynaklar incelenmiş, kamu kurum ve kuruluşları ile görüşmeler yapılarak gerekli veriler toplanmış, çeşitli fonksiyonlara dayanan haritalar yapılarak ilçenin mevcut durumu ortaya konmuştur. Söz konusu çalışmalar ışığında Silvan İlçesi ile ilgili analizler yapılarak, geleceğe yönelik planlamalar ve

değerlendirmeler ortaya konmuş ve sahanın coğrafi potansiyelinin ortaya çıkması hedeflenmiştir.

Çalışma sahasının bilimsel açıdan el değmemiş bir alan olması ortaya koyduğumuz çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışmamız gerek sahadaki yerel yöneticiler gerekse bundan sonra sahada yapılacak bilimsel çalışmalar için önemli bir kaynak oluşturabileceğini ifade edebiliriz.

Çalışmanın mevcut hale gelmesinde hocalarımın, meslektaşlarımın ve kamu kurum ve kuruşları ile sivil toplum örgütlerinde çalışan kişilerin önemli katkıları olmuştur. Bu çerçevede gerek doktora öğrenimim gerekse tez yazım aşaması süresince beni yönlendiren, bana destek olan ve hayatta kendisini örnek aldığım, çalışmama ve bilimsel kimliğime büyük katkıları olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Kenan ARINÇ'a sonsuz sükranlarımı sunarım. Ayrıca doktora öğretimi boyunca fikirleri ve derslerinden her zaman yararlandığım Prof. Dr. Saliha KODAY, Prof. Dr. İhsan BULUT, Prof. Dr. Mehmet ZAMAN, Prof. Dr. Hasbi SOYLU, Doç. Dr. Zeki KODAY, Doç. Dr. İbrahim KOPAR, Doç. Dr. Mustafa ÖZDEMİR, Yrd. Doç. Dr. Günay KAYA, Yrd. Doç. Dr. Cemal SEVİNDİ, Doç. Dr. Orhan DENİZ ve Yrd. Doç. Dr. Yaşar GÖK'e de şükran ve vefa borçluyum. Hepsine teşekkür etmeyi önemli bir görev sayıyorum.

Çalışmalarım sırasında desteklerini gördüğüm ve verilere ulaşmamda bana yardımcı olan Silvan Muhtarlar Derneği Başkanı Salih ŞEN'e, Silvan İlçe Millî Eğitim Müdürü Seyithan ERBOĞA'ya, Silvan Kaymakamlığı Yazı İşleri Müdürlüğü Çalışanlarına, Silvan Belediyesi İmar Müdürlüğü ve Zabıta Amirliği çalışanlarına, Silvan Tarım İlçe Müdürlüğü Ziraat mühendislerinden Necati ÖZÇELİK ve diğer çalışanlara da ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak, arazi çalışmalarında bana eşlik eden çalışmamı inceleyip metinlerin düzeltilmesinde yardımcı olan ve zamanını harcayan meslektaşım ve değerli arkadaşım Fırat ORGUN ve Maşallah KIZILTAŞ'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Erzurum-2013 **Adnan ALKAN**

GİRİŞ

1.Araştırma Sahasının Yeri, Sınırları ve Başlıca Coğrafi Özellikleri

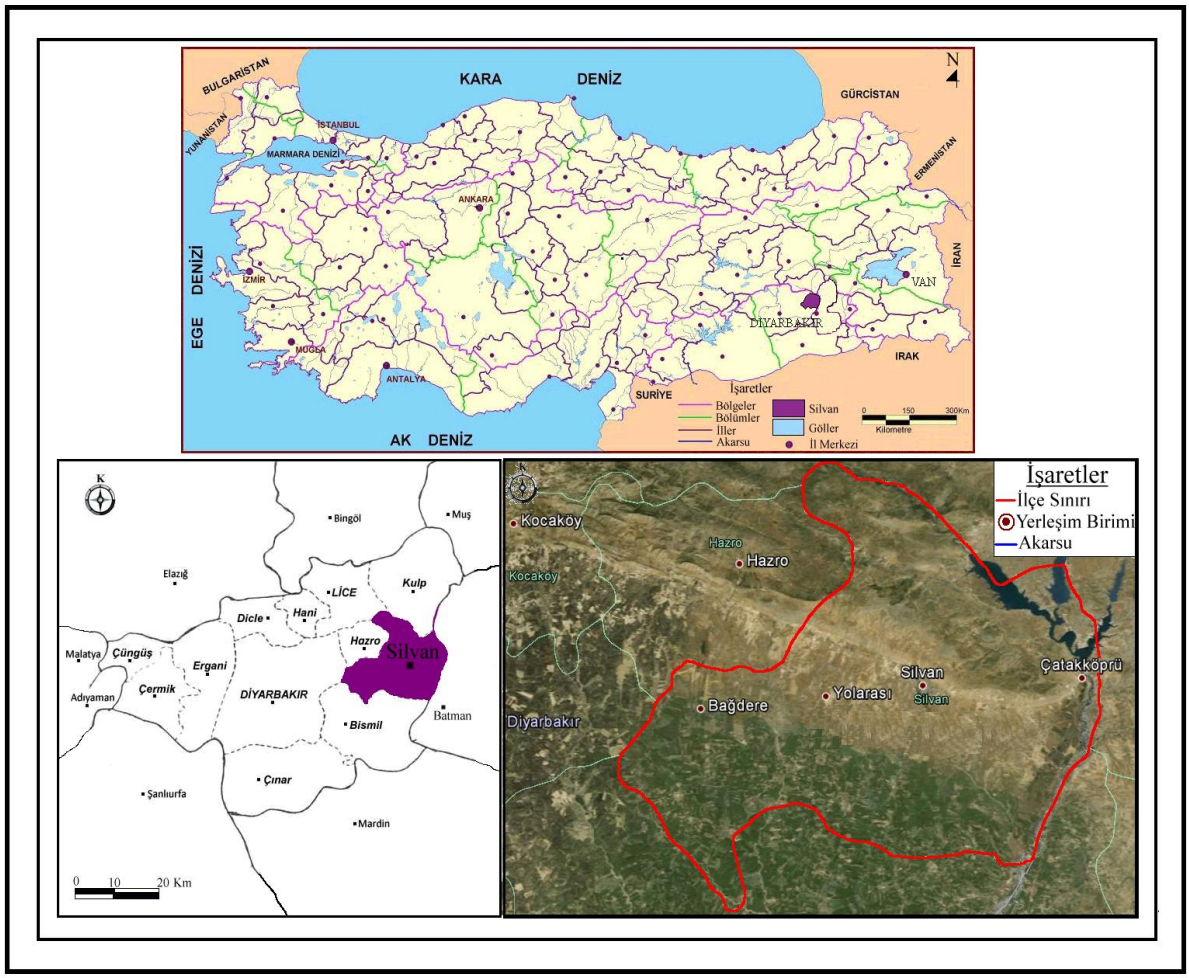
İnceleme alanı, Silvan İlçesi idari sınırları içerisinde kalan arazileri kapsamaktadır. Silvan İlçesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü sınırları içinde yer almaktadır. Araştırma sahası, Diyarbakır Havzası'nın kuzeydoğu ucunda bulunmaktadır. Silvan İlçesi idari bakımdan Diyarbakır İli'ne bağlı bir ilçedir. İlçe kuzey ve kuzeydoğu yönünde Diyarbakır İli'nin Kulp, kuzeybatı yönünde Hazro, güney yönünde Bismil ilçeleri ve batı yönünde Diyarbakır İl merkezi ile komşudur. Silvan İlçesi'nin, doğu yönünde ise Batman İli ile komşuluğu bulunmaktadır. (Harita.1.1.) Araştırma sahasının güneybatı, kuzey ve doğu yönündeki sınırı çizilirken doğal unsurlar dikkate alınmasına karşın, diğer yönlerde oluşturulan sınır çizgilerinin meydana gelmesinde doğal unsurlar çok fazla belirleyici olmamıştır.

Silvan İlçesi arazilerinin kuzey sınırını Eylül Dağı oluştururken, kuzeydoğuda ise sınır hattı Taşköprü, Kulp ve Başka çaylarının vadilerinden geçirilmiştir. Sahanın kuzeydoğu ucundaki sınırını Havar Tepe oluşturmaktadır. Sahanın doğu sınırı ise tamamen Batman Çayı tarafından çizilmiştir. Kuzey-güney doğrultusunda akan Batman Çayı, Silvan İlçesi ile Batman İli merkez ilçesi arasındaki sınırı oluşturur. Silvan İlçesi'nin güneybatı sınırını da Kasımlı Dere çizer. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda akan Kasımlı Dere'nin mecrasını sahanın içine alacak şekilde sınır hattı oluşturulmuştur. Sahanın kuzeybatı yönündeki sınırı kabaca Erbat dağları ve onun kuzeyinde uzanan dağlık saha tarafından oluşturulmuştur. Bu dağlık kütlelerin batı etekleri, Silvan İlçesi ile Hazro İlçesi arasındaki sınır hattını oluşturmaktadır.

Sahanın batı ve güney sınırları doğal ünitelere göre değil, rastgele denilebilecek şekilde coğrafi faktörler dikkate alınmadan çizilmiştir. İlçenin batı ve güney sınırları oluşturulurken, daha ziyade ilçeye bağlanmış kırsal yerleşmelerde yaşayanların sahip oldukları arazilerin bitim noktaları dikkate alınmıştır. Silvan İlçesi'nin güney ve batı ucu hariç tutulursa genel olarak idari sınırlar ile doğal sınırların uyum içerisinde olduğu ifade edilebilir.

Silvan İlçesi'nin idari alanı, yaklaşık olarak 1376 km^2'lik bir yüzölçüme sahiptir. İlçe arazisi iki ana jeomorfolojik birimden meydana gelmektedir. Bu birimlerden ilki sahanın nereyse bütün kuzeyini kaplayan dağlık ve engebeli arazidir.

Bu arazi, Güneydoğu Torosların dış yayını oluşturan ve Eosen-Miyosen yaşlı kireçtaşları, dolomit ve marnlardan müteşekkil kenar kıvrımları kuşağı içinde yer alır. Silvan İlçesi'nin güney yarısı ise tamamen Orta ve Üst Miyosen yaşlı konglomera, kumtaşı, kiltaşı ve şeyllerde müteşekkil plato sahalarından oluşmaktadır. Genel olarak kuzeyi ile güneyi arasında bariz relief farklılığı bulunan Silvan İlçesi'nde, relief kuzeyden güneye doğru belirgin şekilde sadeleşmektedir. Kuzeydeki engebeli ve dağlık reliefe karşın, güneyde sade, hafif eğimli ve akarsular tarafından parçalanmış bir arazi yapısı bulunmaktadır.

Harita 1.1. Araştırma Sahası Lokasyon Haritası.

Silvan İlçesi'nde kuzeyden güneye doğru bindirmeler, doğu-batı veya kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu ters ve normal faylar, büyük bir çoğunluğu doğu-batı veya kuzeybatı-güneydoğu gidişli antiklinal ve senklinaller gelişmiştir. Sahadaki en önemli yapısal unsurları bindirmeler oluşturmaktadır. Faylar ve antiklinaller ise

bindirmelere paralel olarak gelişmişlerdir. Genel olarak bindirme, fay ve kıvrım yönleri kuzeybatı-güneydoğu istikametindedir.

İnceleme alanında birbirinden bağımsız gibi görünen çok sayıda akarsu bulunmaktadır. Ancak bu akarsular aslında aynı havza içerisinde yer alan, birbirine çok benzeyen ve başlıca özellikleri aynı olan su toplama alanlarından oluşmaktadır. İdari sınırlarının önemli bir kısmı akarsu vadilerine dayandırılmış olan Silvan İlçesi, büyük ölçüde kuzeyden güneye doğru akan ve Batman Çayı ile Dicle Nehri'ne karışan Başka, Hıyan, Silvan ve Hazro çayları ile Pirhasan ve Kasımlı derelerinin su toplama alanlarından oluşmaktadır. Silvan İlçesi arazisinde akış gösteren çok sayıda bağımsız ve küçük akarsu, ilk bakışta hidrografik açıdan coğrafi bir bütünlük oluşturmadığı izlenimi verse de aslında sahanın büyük bir bölümü Batman, Silvan ve Hazro çayları tarafından drene edilmekte ve söz konusu akarsular bir bütünlük oluşturmaktadır. Bu akarsular güneye doğru akış gösterirken diğer küçük akarsular bunlara karışmakta ve Batman Çayı'nın aşağı havzasını meydana getirmektedir. Dolayısıyla sahada akarsu ağı incelendiğinde, hidrografik açıdan benzerlik oluşturduğu dikkat çekmektedir.

Silvan İlçesi'nde akarsular tarafından oluşturulmuş çeşitli vadi şekilleri de ana morfolojik birimlerdendir. Sahanın hemen hemen her tarafında peryodik akışlı veya sürekli akışlı akarsular tarafından çok sayıda genç vadi oluşturulmuştur. V profilli olan bu vadiler, özellikle sahanın kuzey kesimindeki yamaç ve eteklerde sıkça oluşmuştur. Araştırma sahasının kuzeydoğusunda Kulp ve Başka çaylar tarafından oluşturulan boğaz vadiler de önemli yerşekillerindendir. Sahanın güney kesiminde ise eğim değerlerinin azalmasına bağlı olarak akarsular, aşındırma faaliyetlerini daha çok yana yapmakta ve nispeten geniş tabanlı vadiler meydana getirmektedirler. Özellikle Batman ve Silvan çaylarının oluşturduğu geniş tabanlı vadi örnekleri dikkat çekicidir.

Silvan İlçesi'nin iklim elemanları üzerinde en belirleyici faktörler; yükselti, dağların doğrultusu ve coğrafi konumdur. Sahada, yükselti ve engebenin arttığı kuzey kesim ile daha az yükseltiye ve daha sade bir topoğrafyaya sahip güney kesim arasında bariz iklim farkları meydana gelmektedir. Kuzey kesim daha yağışlı ve yıllık ortalama sıcaklıklar daha düşük iken güney kesimde yağış tutarı azalmakta ve aylık-yıllık ortalama sıcaklıklar daha yüksek değerler göstermektedir. Sahada meydana gelen bu farklılıklar yükselti ve dağların doğrultusu ile ilgili bir durumdur. Ayrıca araştırma

sahasının bulunduğu konum ile iklim şartları arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Sahanın kuzeyi Doğu Anadolu Bölgesi'ne yaklaşmakta ve bu yönde iklim karakteri bu bölge ile benzeşirken, güneyi ve batısı ise sahanın bağlı bulunduğu bölgenin ve güneyindeki basınç merkezlerinin başlıca özelliklerini yansıtmaktadır. İnceleme alanının kuzeyinde ve güneyinde yer alan farklı iklim ve basınç kuşakları yöre iklimi üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir.

Araştırma sahasının iklim şartları genel olarak karasal step iklimi özelliği yansıtır. Sahada yıllık ortalama sıcaklık 15°C olarak gerçekleşirken en düşük ortalama sıcaklık 1,8^{o}C ile Ocak ayında en yüksek ortalama sıcaklık ise 28,0^{o}C ile Temmuz ayında gerçekleşmektedir. Yağış şartları incelendiğinde ise yıllık ortalama yağış 613 mm. olup bu yönüyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en fazla yağış alan yörelerden biridir. Sahada en düşük sıcaklıklar ve en fazla yağışların kış mevsiminde toplanması, bunun yanında yaz mevsiminin çok sıcak ve kurak geçmesi Akdeniz tipi bir yağış rejiminin özelliklerini yansıttığını ortaya koymaktadır. İnceleme alanında, Akdeniz ikliminin yarı kurak stepik tipi olarak da tanımlanabilecek geçiş tipi iklim şartları yaşanır. Bütün bunlar dikkate alındığında inceleme sahasının sıcaklık, yağış değerleri ve özelliklerine bakıldığında, Akdeniz ve step ikliminin etkisi altında şekillenmiş bir geçiş iklimi özelliği yansıttığı söylenebilir.

Silvan İlçesi'nde hâkim bitki örtüsü steplerden oluşmaktadır. Sahanın kuzey ve kuzeybatı kesimi dışındaki bütün sahalarda, step bitkisi yayılış göstermektedir. Araştırma sahasındaki başlıca step bitkileri ise kekik, geven, sütleğen, düğünçiçeği, yonca, brom, çitsarmaşığı ve arapsaçı gibi türlerdir. Silvan İlçesi'nde orman örtüsü ise sahanın kuzey ve kuzeydoğu kesimlerinde, 1000-1300 metreler aralığında yayılış gösterir. Bu ormanlarda hâkim tür ise meşedir. Saplı meşe, mazı meşesi ve İran meşesi hâkim meşe türlerini oluşturmaktadır. Meşe ormanları içinde yer yer ardıç birliklerine de rastlanmaktadır.

Silvan İlçesi toprak örtüsü bakımından çok elverişli şartlar taşımamaktadır. Silvan'da görülen en önemli toprak türleri kahverengi topraklar, kahverengi orman toprakları ve alüvyal topraklardır. Ancak sahada görülen toprakların yarıdan fazlası kahverengi topraklardan oluşmaktadır. İlçe arazilerinin en verimli toprakları ise alüvyal topraklar ile kahverengi orman topraklarıdır. Yörede topraklar genel olarak

çok verimli değillerdir ve başta şiddetli erozyon olmak üzere bazı toprak sorunlarıyla karşı karşıyadır. Zira sahadaki toprakların %64,4'ü şiddetli şekilde erozyona maruz kalmaktadır.

Araştırma sahası sahip olduğu elverişli konumu, uygun klimatik ve edafik şartları ve zengin su kaynakları sayesinde eskiden beri yerleşmeye sahne olmuş ve insanları kendine çekmeyi başarmıştır. Silvan İlçesi'nde yerleşme tarihinin MÖ 4000'li yıllara kadar dayandığı tahmin edilmekte ve sahip olduğu maddi kültür belgelerinden de anlaşılacağı üzere, birçok kültüre ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Silvan, geçmişte çok önemli siyasi ve ekonomik fonksiyonlar üstlenmiş, köklü bir yerleşim birmidir. Yöre bazı dönemlerde de bölgenin en önemli şehirleri arasında yer almış ve hâkimiyet mücadelelerinin merkezi konumunda olmuştur. Tarihin çeşitli devrelerinde Tigranokerta, Martypolis ve Meyyafarikin olarak adlandırılan yöre, parlak ve ihtişamlı geçmişine rağmen, zaman zaman doğal afetlere, bazen de büyük saldırılara maruz kalarak sahip olduğu bütün zenginlikleri kaybetmiştir. Özellikle Moğol istilası sonucu yöre baştan aşağı yakılmış, yağmalanmış ve bir daha asla eski ihtişamına kavuşmamak üzere önemini kaybetmiş ve küçülmüştür. Bu nedenle Silvan aslında, geçmişten günümüze önemi azalan yerleşim birimlerinden biridir.

Silvan İlçesi 1876 yılında Diyarbakır İli'ne bağlı bir kaza merkezi olarak seçildiğinden beri idari merkez olma özelliğini günümüze kadar devam ettirmiştir. Sahada 2011 yılında ilçe merkezi konumunda 1 şehir yerleşmesi, 1 belde, 81 köy, 85 mezra ve 3 oba bulunmaktaydı. Silvan İlçesi'nin toplam nüfusu 2011 yılı adrese dayalı kayıt sistemine göre 85561 kadardı. Bu nüfusun %49,9'u Silvan şehrinde, %51,1'i ise kırsal yerleşmelerde yaşıyordu. Yine aynı yıl toplam nüfusun 50,3'ü erkek, 49,7'si kadınlardan oluşmaktaydı. Silvan İlçesi, nüfus büyüklüğü bakımından Diyarbakır İli'ne bağlı ilçeler arasında, Bismil ve Ergani ilçelerinden sonra üçüncü sırada yer almaktadır.

Silvan İlçesi'nde nüfus yapısı incelendiğinde dikkat çeken unsurların başında göçler gelmektedir. Yörede özellikle 1990'lı yılların başından itibaren yoğunlaşan terör olayları, gündelik yaşamı oldukça etkilemiş, büyük asayiş ve güvenlik problemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Terör olaylarından dolayı tarlasını

ekemeyen, hayvanını otlatamayan köylü, geçim sıkıntısı çekmiş ve bu süreçte Silvan İlçesi'den binlerce aile yöreden göç etmek zorunda kalmıştır.

Yörede göçebelik, çok eski dönemlerden beri var olan bir olgudur. Silvan'da küçükbaş hayvancılık ile geçimini sağlayan göçebeler, binlerce yıldır kışı araştırma sahasında geçirirken, yaz aylarına doğru ise otlak ve mera ihtiyacından dolayı Doğu Anadolu yaylalarına doğru ritmik göç hareketleri yapmaktadırlar. Yörede bu göçebe toplulukların sayıları 1950'li yıllarda binleri bulurken bunlar zamanla yerleşik hayata geçerek bu yaşam tarzlarından vazgeçmişlerdir. Günümüzde sahada yaşayan göçebe aile sayısı 10'lar ile ifade edilmekte ve sayıları gittikçe azalmaktadır. Bu göçebe aileler soğuk mevsim dönemini Çatakköprü, Yuva, Güzderesi köylerinde bulunan obalarında geçirirken Nisan-Kasım arası dönemi ise Bitlis, Van, Ağrı ve Hakkâri'deki yaylalarda geçirmektedir.

Araştırma sahası ekonomik kaynaklar bakımından kısmen çeşitlilik göstermektedir. Sahanın önemli bir kısmı ekili-dikili alanlardan oluşmaktadır. Silvan İlçesi ülkemizde birçok ilin yüzölçümü kadar tarım arazisine sahip olması ile dikkat çeker. Geniş tarım arazilerine sahip olan yörede, tarımsal faaliyetler yapılırken karşılaşılan en önemli problem sulamadır. Yörede sulama sorunu çözülebildiği takdirde tarımsal üretimin bugünkünden çok daha fazla olması kuvvetle muhtemeldir. Bu gerçekleştiği takdirde Silvan ülkemizin en önemli tarım havzalarından biri konumuna gelebilir. Sahada ekilen en önemli tarla ürünü buğdaydır. Buğday, yörede hemen her tarafta üretimi yapılan ve çok az yerde kesintiye uğrayarak yerini başka bitkilere bırakan bir üründür. Aslında yöre tarımsal açıdan bir buğday kuşağı meydana getirmektedir. Buğdayın yanında arpa, mısır, pamuk ve mercimek gibi bitkilerin de tarımı yapılmaktadır. Ekili-dikili alanlarda tarla tarımı yanında sebzecilik ve meyvecilik de yapılmaktadır. Ancak bu faaliyetler çoğunlukla ailelerin kendi ihtiyacını karşılamaya yöneliktir.

İnceleme alanında ekip-biçme faaliyetlerinden sonra ikinci önemli geçim kaynağı hayvancılıktır. Sahada hayvancılık, daha çok arazi şartlarının ekip-biçme yapmaya pek elverişli olmadığı kuzeydeki dağlık kesimlerde yoğunlaşır. Güney kesimde ise ekip-biçme faaliyetleri yanında geçim kaynaklarını destekleyen bir faaliyet olarak yürütülmektedir. İlçedeki toplam hayvan sayısının %58,1'i küçükbaş

hayvanlardan, %41'i büyükbaş hayvanlardan ve %0,9'u ise yük ve çeki hayvanlarından oluşmaktadır. Bu hayvanlar içerisinde koyun ve sığır sayıca en fazla olan hayvan türleridir. Yörede yeterli miktarda yem bitkileri tarımının yapılmayışı ve otlak, mera sahalarının sürekli tarım arazisine dönüştürülmesi hayvancılığı olumsuz etkilemektedir.

Silvan İlçesi'nde temel geçim kaynaklarından biri de ticarî faaliyetlerdir. Yöre, çok eski devirlerden beri ticarî hayatın canlı olduğu yerleşmelerden biri konumundadır. Zaman zaman bölgedeki en önemli ticaret merkezlerinden biri sayılan Silvan, etkinliği değişmekle birlikte ticarî fonksiyonunu her zaman devam ettirmeyi başarmıştır. Kuşkusuz ticarî hayatın sürekli canlı kalmasında, sahip olduğu konumun önemli bir rolü vardır. Silvan eski devirlerden beri Kafkaslar, Azerbaycan, Doğu Andolu'nun kuzeyi ve Van Gölü Havzası ile Güneydoğu Anadolu, Suriye, Irak ve Akdeniz arasında yapılan ticaretin geçiş yolları üzerinde bulunmuştur. Eskiden kervanlar, yükleri ile birlikte Silvan'dan geçerken, günümüzde yolcu ve yük taşıyan araçlar Silvan şehrinin içinden geçmekte ve yöredeki ticarî hayata katkılar sunmaktadır.

Sahanın söz konusu elverişli konumu sayesinde her zaman ticarî hayat canlı kalmayı başarmıştır. Günümüzde de özellikle tarımsal ve hayvansal ürünlerin ticareti oldukça yoğun bir şekilde yapılmaktadır. Özellikle üretilen tahıllar, gerek hammadde şeklinde, gerekse mamül madde olarak ülkemizin birçok iline pazarlanmaktadır. Bunun yanında yörede üretilen hayvansal ürünler de yöredeki ticarete katkı sunan önemli ürünlerdir.

2. Amaç ve Metod

Bir doktora tezi olan bu çalışmanın araştırma konusu olarak Silvan İlçesi seçilmiştir. Bu araştırmada, birinci bölümde doğal çevre özellikleri, ikinci bölümde nüfus ve yerleşme özellikleri, üçüncü bölümde ise başlıca ekonomik faaliyetler coğrafya biliminin ilke ve metodlarına bağlı kalınarak ele alınmıştır. Çalışma ile hedeflenen en önemli amaç, Silvan İlçesi'nin beşerî ve iktisadî yapısını inceleyerek, doğal ve beşerî çevreden en iyi şekilde yararlanmayı ve geleceğe yönelik planlamalar yapmayı sağlamaktır.

Bilindiği gibi insanın toplumsal açıdan gelişimi ve ilerlemesi doğal çevreden en iyi şekilde yararlanmasına bağlıdır. Doğal çevre şartlarını iyi analiz eden ve doğadan en iyi şekilde yararlanan toplumlar aynı zamanda beşerî ve iktisadî açıdan da gelişim gösterirler. Silvan İlçesi'nin doğal ve beşerî açıdan önemli bir potansiyel taşıması, binlerce yıldır yerleşmeye sahne olması, ulaşım açısından dikkat çekici bir konumda yer alması, iklim şartlarının çevresindeki sahalardan farklılık göstermesi ve önemli oranda nüfus barındırması coğrafi açıdan ilgi çekicidir. Bu nedenlerden dolayı Silvan İlçesi, bilimsel açıdan ele alınması ve analiz edilmesi gereken bir yerleşim birimidir ve ilçenin araştırma sahası olarak seçilmesinde bu özelliklerin büyük etkisi olmuştur. Bu çalışma ile saha monografik bir metodla incelenmiş ve geçmişten günümüze sahip olduğu potansiyel ortaya konulmuş ve bu potansiyelin günümüzde ve gelecekte en iyi şekilde nasıl değerlendirilmesi gerektiği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, coğrafi araştırmaların temel ilkelerini oluşturan sebep-sonuç, dağılım ve yerinde gözlem gibi yöntemler kullanılmıştır. Nitekim elde edilen verilerin ve yapılan analizlerin tamamı bu ilkeler doğrultusunda yapılmıştır. Araştırmaya başlarken coğrafyanın temel ilkeleri ışığında öncelikle bir çalışma planı hazırlanmıştır. Daha sonra saha ile ilgili literatür taraması yapılarak veri tabanı oluşturulmuştur. Bu süreçte aynı zamanda kısa süreli inceleme gezileri yapılarak çalışma sahası ile ilgili ön bilgiler elde edilmiştir. Böylece asıl arazi gezileri ve gözlemlerinin planlanması kolaylaşmış ve ana çerçevesi oluşturulmuştur.

Çalışma ile ilgili eserlerin tasnifi ve değerlendirilmesinin ardından yapılacak arazi çalışmalarının planlaması yapılmıştır. Haziran 2010 ile Mayıs 2012 tarihleri arasında arazi çalışmaları yapılmış, bu sürede sahanın topografya, jeoloji, toprak, bitki örtüsü gibi haritaları ile mevcut arazi yapısı birebir karşılaştırılmış, ortaya çıkan aksaklıklar tespit edilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılarak, saha ile ilgili çeşitli fonksiyonlara dayalı haritalar çizilmiştir. Bu haritalar çizilirken 1/100 000 ölçekli Türkiye Topografya Haritasının M45 ve M46 nolu paftaları ile MTA Estitüsü tarafından hazırlanan 1/100 000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritasının ilgili paftalarından da faydalanılmıştır.

Öte yandan kamu kurum ve kuruluşları ile görüşülerek saha ile ilgili gerekli veri ve istatistiklere ulaşılmıştır. Eksik kalan veriler ve istatistikî bilgiler yerinde

gözlemler, anket ve mülakatlar yoluyla elde edilmeye çalışılmıştır. Kamu kurum ve kuruluşlarında sahada bulunan kırsal yerleşmeler ile ilgili bilgiler son derece kısıtlı olduğu için bu yerleşim birimlerine ait bilgilere ulaşmak pek mümkün olmamıştır. Bu nedenle söz konusu yerleşmelerin tamamına yakın kısmına gidilerek yerleşmeler ile ilgili saha çalışmaları yapılmış ve gerekli verilere ulaşılmıştır. Yaklaşık iki yılı kapsayan süreçte hem arazi çalışmaları hem de gerekli anketler, mülakatlar yapılmış ve saha ile ilgili verilerin tamamına ulaşılmıştır.

Daha sonra Silvan İlçesi ile ilgili elde edilen veri ve istatistikler, arazi gözlemleri ile ilgili bilgiler ve önceden oluşturulmuş literatüre ilişkin eserler tasnif edilmiş ve gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Mayıs 2012 ile Ocak 2013 arasını kapsayan dönemde ise elde edilen veriler, istatistikî bilgiler ve arazi çalışmaları ile ilgili bilgiler ışığında tez yazımına geçilmiştir. Tez yazımı süresince tespit edilen eksik veriler tamamlanarak ve genel arazi taramaları yapılarak tez yazımı tamamlanmıştır.

3. Önceki Çalışmalar

Araştırma sahasını doğrudan ilgilendiren veya sadece sahaya yönelik olarak yapılan bilimsel çalışmaların sayısı oldukça azdır. Saha ile ilgili çalışmaların çoğu tarih bilimciler tarafından ortaya konmuştur. Coğrafyacılar tarafından saha ile ilgili yapılan çalışmalar ise ansiklopedik bilgi düzeyinde olup, detaylı çalışmalara konu edilmemiştir. Saha, değişik zamanlarda tarih, jeoloji, güzel sanatlar, sosyoloji gibi bilim dallarına mensup kişilerce incelenmiş ve çeşitli çalışmalara kaynaklık yapmıştır.

Silvan İlçesi ile ilgili ortaya konan eserlerin başında XII. yüzyılda İbnü'l Ezrak tarafından yazılan ve Ahmet SAVRAN tarafından Türkçeye çevirisi yapılan *Meyyafarikin ve Amid Tarihi Artuklular Kısmı* adlı eser gelmektedir. Eserin orjinali Londra'da British Museum'da bulunmaktadır. Artukoğulları tarihçisi olarak bilinen İbnü'l Ezrak, eseri 1164 yılında kaleme almıştır. Bu eser Artukluoğulları ve Meyyafarikin ile ilgili en önemli yapıtların başında gelmektedir. İbnü'l Ezrak, dönemin olaylarını, zaman zaman tarihi düzensizlikler olmakla beraber, kronolojik olarak vermiştir. Gezi notları ve günlük şeklinde yazılan bu eser, Meyyafarikin tarihi için oldukça değerlidir.

Saha ile ilgili bir diğer önemli çalışma ise Süleyman SAVCI'ya ait *Silvan Tarihi*'dir. Bu eser 1956 yılında Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği tarafından basılmıştır.

Öğretmenlik mesleğinden emekli olan Süleyman SAVCI, Diyarbakır tarihi ve kitabeleri üzerine çok sayıda çalışma yapmıştır. Yazar, Silvan Tarihi adlı eserinde, öncelikle Silvan ile ilgili genel bilgileri aktardıktan sonra yöredeki kaleler, burçlar, camiler ve köprüler hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca yazar, bu eserlere ait olan kitabeler ve tercümeleri hakkında da detaylı bilgiler aktarmıştır. Süleyman SAVCI eseri tamamladıktan kısa süre sonra vefat ettiğinden, eserin basımı vefatından sonra yapılmıştır.

Şevket BEYSANOĞLU'na ait *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi* adlı eser, saha ile ilgili bir diğer önemli çalışmadır. Üç cilt şeklinde olan bu eserin ilk cildinde, Diyarbakır tarihinin *Başlangıçtan Akkoyunlulara Kadar* olan kısmı, ikinci cildinde *Akkoyunlulardan Cumhuriyet Dönemine* ve üçüncü cildinde ise *Cumhuriyet Dönemi* ele alınmıştır. Asıl mesleği avukatlık olmasına rağmen Diyarbakır'a gönül veren ve Diyarbakır ile ilgili çok sayıda çalışma yapan Şevket BEYSANOĞLU, Diyarbakır ile özdeşleşmiş araştırmacı ve yazardır. Söz konusu eserinde Diyarbakır şehri ve Diyarbakır İli'ne bağlı ilçelerin tarihsel süreçleri hakkında kronolojik bilgiler vermektedir.

Ahmet Necdet SÖZER'in *Diyarbakır Havzası* adlı eseri doğrudan Silvan İlçesi'ni ele almasa da saha hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Eser, Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Yayınları tarafından 1969 yılında basılmıştır. Basım yılında Atatürk Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan A. Necdet SÖZER, sahayı coğrafi açıdan ele almıştır. Yazar, Diyarbakır Havzası'nı doğal, beşeri ve ekonomik yönleriyle incelemiştir. Söz konusu eser, çalışma sahası ile ilgili temel kaynaklardan birini oluşturmaktadır.

Silvan İlçesi ile ilgili bir diğer önemli çalışma ise Silvanlı gazeteci-yazar Yaşar PARLAK'ın *Çeşitli Yönleriyle Silvan* adlı eseridir. Silvan'da uzun yıllar gazetecilik yapan Yaşar PARLAK, uzun bir süreç sonunda kaleme aldığı eserinde, Silvan'ı çeşitli yönleriyle ele almıştır. Yöreyi bir araştırmacı perspektifiyle ele alan yazar, hemen her konuda Silvan ile ilgili genel bilgiler vermektedir.

Yukarıda Silvan İlçesi ile ilgili temel çalışmaların yanında Mustafa ALİCAN'ın *Meyyafarikin İsmi Üzerine bir Soruşturma*, Sa'd b. Muhammed HUZEYFE EL GAMDİ'nin *Meyyafarikin'de Kahramanlık ve Fedakarlık,* Mehmet DEMİRTAŞ'ın

Silvan Kazası'nda Yerleşme ve Nüfus (XIX. yy.'ın İkinci Yarısı), Hüseyin KAYHAN'ın *Artuklu Hâkimiyetinde Meyyafarikin'in Tarihi Gelişimi*, Besim DARKOT ve Vladimir MİNORSKY'nin İslam Ansiklopedisi-VIII *Meyyafarikin* maddesi, Ahmet SAVRAN'ın Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi *Meyyafarikin* maddesi gibi eserler saha ile ilgili diğer önemli çalışmalardır.

İnceleme alanıyla ilgili yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları da yapılmıştır. Saha ile ilgili tez çalışmalarının başında Mustafa ALİCAN'a ait *Bir Ortaçağ Şehri Olarak Meyyafarikin (Silvan)* adlı basılmamış doktora tezi gelmektedir. Ayrıca Hatice PERİHANOĞLU'nun *Silvan ve Hazro'daki Mimari Eserler* ve Veysi GÜMÜŞ'ün *Silvan (Diyarbakır) Barajı Sulama Tüneli Güzergâhının Jeoteknik İncelemesi* adlı yüksek lisans çalışmaları diğer önemli çalışmalar içerisinde yer alır.

Sadece araştırma sahasını içine alan ve doğrudan sahayı inceleyen çalışmalar dışında bir kısım çalışmada da Silvan İlçesi konu edinilmiştir. Söz konusu çalışmaların çoğunluğu Diyarbakır İli ve Diyarbakır Havzası'na yönelik olarak yapılmıştır. Bu çalışmaların başında Şevket BEYSANOĞLU'na ait, *Diyarbakır Coğrafyası ve Bütün Cepheleriyle Diyarbakır* adlı eserler gelmektedir. Ayrıca Hamit İNANDIK'ın *Diyarbakır Civarında Köy Hayatı*, M. Şevket KORKUSUZ'un *Seyahatnamelerde Diyarbakır*, Adnan Çevik'in *XI-XIII. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi* Tarihi adlı basılmamış doktora tezi gibi çalışmalar bu doğrultudaki eserlere örnektir.

Çeşitli zamanlarda Diyarbakır şehrinde düzenlenen sempozyumlarda da araştırma sahasına yönelik bazı bilimsel çalışmalar yapılmıştır. *Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır* ve *Tüm Yönleriyle Diyarbakır* sempozyumlarında, Kenan HASPOLAT'ın *Diyarbakır'ın Turizm Potansiyeli ve İnanç Envanteri*, Mesut ELİBÜYÜK'ün *Tarihi Coğrafya Bakımından XVI. Yüzyılda Diyarbakır*, Salim CÖCHE'nin *Selçuklu Hakimiyetinin Tesisinden Önce Diyarbakır Yöresindeki Türkmen Faaliyetleri*, Tohid MELİKZADE'nin *Diyarbakır ve Azerbaycan Halkının Ortak Tarihleri*, Hasanbala SADIKOV'un *Gence'den Amid'e: Harezmşah Celaleddin'in Ölüm Yolu*, Sıddık ÜNALAN'ın *Mervanoğulları Döneminde Diyarbakır* adlı eserlerinde Silvan İlçesi'nden de kısmen bahsedilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİZİKİ COĞRAFYA

1.1. JEOMORFOLOJİ

1.1.1 Jeomorfolojik Gelişim

Silvan İlçesi, Diyarbakır Havzası'nın kuzeydoğu kesimini oluşturmaktadır. Sahanın jeolojik ve jeomorfolojik nitelikleri, bulunduğu bölgenin ve havzanın ana karakteriyle parelellik göstermektedir. İçinde bulunduğu havza ile birlikte bu saha, kuzeyindeki Metamorfik Bitlis Kütlesi ile güneyindeki Mardin-Midyat Eşiği arasında kalmaktadır. Genel olarak kuzeyi ile güneyi arasında bariz farkların meydana geldiği Silvan İlçesi'nde, relief kuzeyden güneye doğru belirgin şekilde sadeleşmektedir. Kuzeydeki engebeli ve dağlık reliefe karşın, güneyde sade, hafif eğimli ve parçalanmış bir relief bulunmaktadır.

İnceleme sahası, Anadolu'daki Alp jeosenklinalinin Jura tipinde gelişmiş kenar kıvrımları bölgesinde yer almaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Diyarbakır Havzası ve çalışma sahası; genel olarak Güneydoğu Toroslar dış yayının bindirme yapan kısmının güneyinde, doğu-batı doğrultulu antiklinallere sahip ***Kıvrımlanmış Kuşak*** içinde kalmaktadır[1]. Bu bölge ile Toroslar tektonik ünitesi arasındaki sınır, doğuda Hakkâri'den başlayarak, batıda Amanos Dağlarına kadar bir kavis şeklinde uzanan bir bindirmenin cephesi ile belirlenmektedir. Miyo-Pliyosen'de vukua gelmiş olan bu bindirme hareketi, kuzeyden güneye doğru yer yer 15-20 km'lik itilmeler göstermektedir[2]. Bu kıvrım sistemleri ayrıca devamlı konkordan serilerden de oluşmaktadır. Çeşitli antiklinal ve senklinallerden oluşan kenar kıvrımlarının doğrultusu, güney kenarını oluşturduğu Metamorfik Bitlis kütlesi ile benzer şekilde kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanmaktadır.

Mesozoik ile Orta Miyosen arasındaki dönemde ülkemizde oluşmaya başlayan tektonik birimler arasında kuzeyde yer alan Pontidler ilk oluşmaya başlayan birimlerdir. Daha sonra Orta platolar, Toridler ve en son araştırma sahamızın da içinde

---

[1] K. Arınç, *Türkiye'nin İç Bölgeleri*, Biyosfer Araştırmaları Merkezi, Coğrafya Araştırmaları Serisi No:10, Erzurum 2011, s.384.

[2] A. N. Sözer, *Diyarbakır Havzası*, Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları No:19, Tarih ve Coğrafya Dizisi No:4, Ankara 1969, s.12.

bulunduğu kenar kıvrımları meydana gelmiştir. Bu birimler ofiyolit kenet zonlarıyla birbirlerinden ayılmışlardır. Kenar kıvrımları, Arabistan bloğunun kuzeye bakan pasif kıta kenarını oluşturur. Bu alan, bugün üzerinde yapısal oluşumlu tepelerin yer yer yükseldiği, yapısal platolar görünümündedir[3].

Fotoğraf 1.1. Kenar Kıvrımları Sahada Kuzeybatı-Güneydoğu Doğrultusunda Uzanış Göstermektedir.

Kuşkusuz kenar kıvrımların doğrultusu ve hareketleri üzerinde, güneyinde yer alan Arap bloğunun önemli bir etkisi vardır. Arap bloğunun Diyarbakır Havzası'nın altına girerek kenar kıvrımlarını sıkıştırdığı ve böylelikle kıvrım sistemlerinin yelpaze şeklinde ayrılmalarına ve yön değiştirmesine neden olduğu, yapılan araştırmalar ile ortaya konmuştur.[4]

Türkiye'deki orojenik süreçlerin zaman içinde kuzeyden güneye doğru yavaş yavaş şeritler halinde meydana geldiğini öne süren Kober'in, klasik görüşünü reddeden yeni araştırmalara göre: Türkiye'de Pan-Afrikan, Hersinyen ve Tetisid adı

[3] O. Erol, "Türkiye'nin Genç Tektonik ve Jeomorfolojik Gelişimi", *Jeomorfoloji Dergisi*, Sayı:11, 1983, s.8-9.

[4] Sözer, s.13.

verilen üç büyük orojenik sistem vardır[5]. Bu yeni sisteme göre, Afrika-Arabistan platformunun muhtemel bir uzantısı sayılan Pan-Afrikan orojenik sistemi (450-750 milyon yıl), Anadolu'nun güney kesimindeki masifleri kapsar. Bu masiflerden Derik Masifi, ülkemizin en eski formasyonlarına sahip olup, araştırma sahasının güney sınırına oldukça yakındır. Yine bu sisteme dahil olan Metamorfik Bitlis Masifi de sahanın kuzeyinde yer almakta ve yörenin kuzey ve kuzeydoğu kesimleri bu masif içinde bulunmaktadır. Bu kesimler araştırma sahanın en eski birimlerini meydana getirmektedir. Palezoik yaşlı olan söz konusu kütleler inceleme alanının tektonik birliklerinin temelini oluşturur.

Paleozoyik ve Mesozoyik sürecinde, zaman zaman duraysız platform niteliğinde olan yöre, Üst Kampaniyen-Alt Maestrihtiyen'de, Arap plakası ile Anadolu-Torid platformu arasından kaynaklanan Koçali-Karadut naplarının yerleşmesine sahne olmuştur. Miyosen sonlarında, Anadolu-Torid platformu ile Neotetis'in kuzey kolundan kaynaklanan Bitlis-Pötürge-Malatya naplarının bölgeye yerleşmesinden, etkilenerek kıvrılmış, kırılmış ve kendi içinde ekaylanmıştır. İnceleme alanında kuzeyden güneye bindirmeler, doğu-batı veya kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu ters ve normal faylar ile büyük bir çoğunluğu doğu batı veya kuzeybatı-güneydoğu gidişli antiklinal ve senklinaller bu dönemde gelişmiştir.[6]

Daha sonra Orta Miyosendeki Arabistan ve Anadolu levhalarının çarpışması olayı, ülkemizde Neotektonik dönem olarak adlandırılan süreçlerin başlamasına neden olmuştur. Sahadaki en önemli tektonik hareketler de bu süreçle birlikte vukua gelmiştir. Pliyosen sonu ve kısmen de Kuvaterner başına kadar devam eden bu süreçte, çalışma sahasının da içinde bulunduğu kenar kıvrımları; eski taban üzerinde kıvrılmalara, faylanmalara ve değişik aşınım hareketlerine maruz kalarak bugünkü yerşekillerinin oluşmasını sağlamıştır.[7]

---

[5] C, Şengör, Y, Yılmaz, "Tethyan Evolutıon Of Turkey: A Plate Tectonıc Approach (Türkiye Tetis Evrimi: Tabaka Tektonik Yaklaşımı)", Tectoophysics, No:75, Newyork s.181-241.

[6] Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü, *Türkiye Jeoloji Haritaları M46 Paftası*, Jeoloji Etüdleri Dairesi Yayını No:71, Ankara 2008, s.1.

[7] Sözer, s.9.

Fotoğraf 1.2. Gürpınar Köyü Güneyindeki Doğrultu Atımlı Fayın Düşey Bileşenine Ait Fay Aynasından Bir Görünüm.

Çalışma sahası Devoniyen'den Pliyosen'e kadar devamlı bir sedimantasyona maruz kalmıştır. Özellikle sığ deniz tortularından müteşekkil olan yöre zaman zaman Permiyen, Kretase ve Eosen başlangıcında yükselmeler ve yeni transgerasyonlara maruz kalmış, ama şiddetli hareketler meydana gelmemiştir. İlk kıvrılmaların Oligosende başladığı ve asıl şiddetli kıvrılma ve bindirme hareketlerinin ise Miyosenden sonra meydana geldiği anlaşılmaktadır. Miyosen ve Miyo-Pliyosen tabakaları genellikle güneye doğru devrilmiş veya dik kıvrımlar meydana getirmiştir. Bu hareketler çoğu zaman faylanmaları da beraberinde getirmiştir. İnceleme sahasındaki orojenik hareketler hafif olarak Pliyosende de devam etmiştir.

Araştırma sahasındaki detritik formasyonlar ise, genelde Miyo-Pliyosen yaştadırlar ve kalınlıklarının 900-1000 metreden fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bu formasyonlar yer yer kalker ve marn seviyelerinden oluşan çimentolaşmış konglomeralardan oluşurken, kısmen de eski alüvyonlarla örtülmüş durumdadır. Çalışma sahasındaki vadi şebekesi de Pliyosen konglomeralarından müteşekkil kalın örtü üzerinde konsekant olarak kurulmuş ve daha sonra derindeki temele kopya

edilmiştir. Ama Pliyo-Kuvaterner'de meydana gelen hareketlerle de akarsu şebekesinin büyük ölçüde değişmiş olması muhtemeldir.[8]

Fotoğraf 1.3. Kuzeybatı-Güneydoğu Doğrultulu Koçali-Karadut Napının Üçbasamak Köyü Güneyindeki Doğrultusu.

Pre-Kuvaternerde bugünkü Diyarbakır Havzası ve çalışma alanının bulunduğu saha kapalı havza olması muhtemel iken, daha sonra meydana gelen lâv akıntılarından sonra sahadaki akarsu şebekesi yeniden kurulmuş ve bu kapalı havza vuku bulan bir dizi olay ile dış drenaja bağlanmıştır. Kuvaternerde dış drenaja açılan inceleme alanı, yerel bir taban seviyesine göre teşekkül etmiş ve gelişmiş bir peneplenden (Üst-Neojen penepleni) ibarettir. Peneplen alanı dış drenaja bağlandıktan sonra sahadaki akarsular tarafından parçalanarak gençleşmiştir. Bugünkü vadi tabanlarına göre 10 ve 50 m. yukarı seviyelerindeki yükseltide bulunan eski taraçalar, aşınım olayının çok şiddetli bir şekilde meydana geldiğini göstermektedir[9]. Yörede taraçalar olarak görülen eski alüvyonlar vadi tabanlarından 10 ve 50 m. daha yukarıda bulunmaktadır. Yeni alüvyonlar ise bugünkü akarsu vadilerinde geniş alanlar kaplamaktadır.

[8] Sözer, s.13.

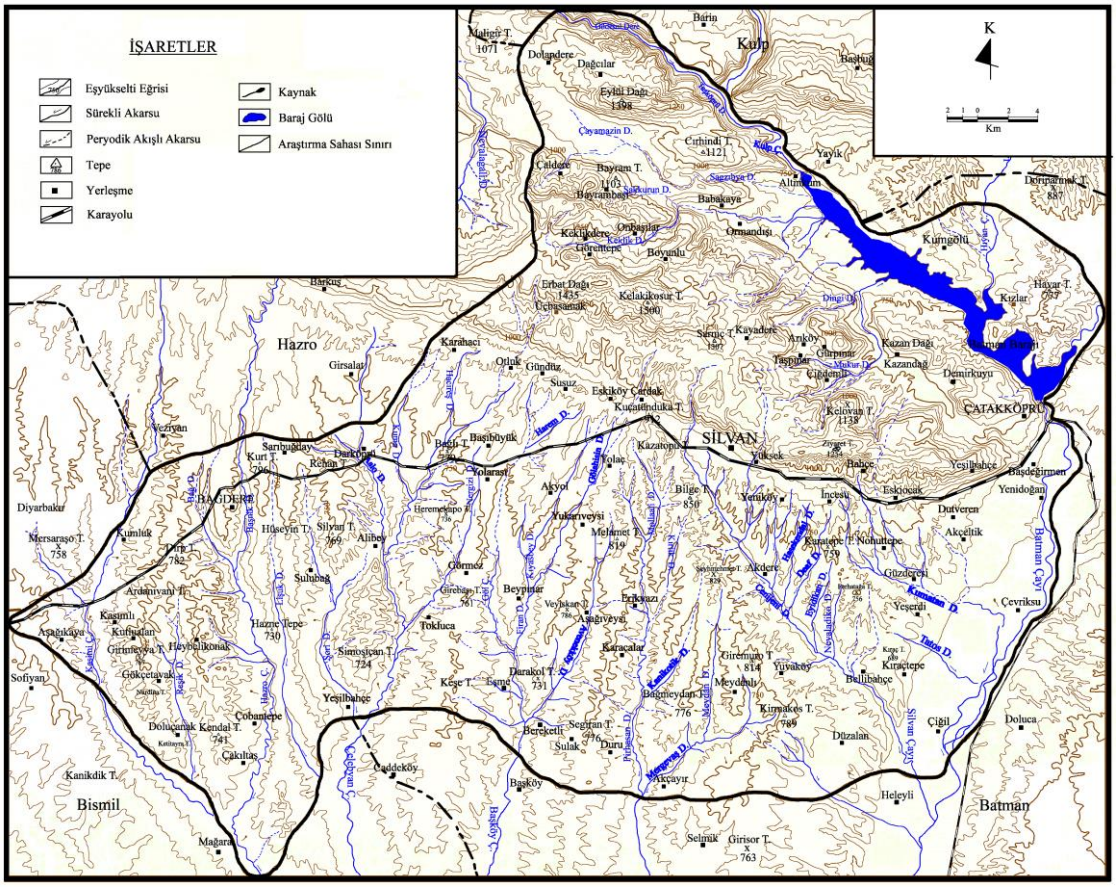
[9] Sözer, s.14.

Genellikle yamaç molozlarıyla bir arada bulunan alüvyonların kalınlıkları 8-10 m. civarında değişmektedir.

Genel olarak inceleme alanında, Silvan İlçe merkezine doğu-batı yönlü bir hat çizildiğinde; hattın kuzeyde kalan kısımları kenar kıvrımları olarak adlandırılan metamorfik Bitlis kütlesinin önünde uzanmış orta yükseltideki kubbeleşmiş dağlar ve tepelerden oluşmaktadır. Kıvrımlı yapılar, Bitlis masifinin oluşturduğu kavise uygun olarak paralel uzanmış monoklinal yapılardan oluşmaktadır. Bu kenar kıvrımları yükseltisi 1000-1500 metre arasında değişen Erbat ve Cumat gibi antiklinallerden müteşekkildir. Antiklinallerin örtü tabakası ise genellikle Eosen ve Miyosen kalkerlerinden oluşmaktadır. Çalışma sahasının kuzeyini oluşturan bu kenar kıvrımları şiddetli bir şekilde, orojenik hareketlerin etkisine maruz kaldığından, devamlı olmayan nitelikte bir sedimantasyon ihtiva eder. Metamorfik şistlerden oluşan bir temel üzerinde yer alan bu sedimantasyon zonunun güney kenarı, karışık tipteki bir flişten oluşmaktadır. Söz konusu kıvrım sistemleri, kuzey-güney istikametindeki akarsular tarafından yer yer dar ve derin vadiler oluşturularak yarılmışlardır.

Çizilen hattın altında veya güneyinde kalan alanların tamamına yakın kısmı ise plato sahalarından oluşmaktadır. Güneydoğu Toroslar yayının dış kenarlarını oluşturan metamorfik Bitlis kütlesinin güney kıvrımlarıyla, Mardin bloğu arasında sıkışmış bir yapısal özellik arz eden bu plato sahası, inceleme alanının başlıca özelliğini ortaya koymaktadır. Bu saha sade ve basit yeryüzü şekillerinden oluşmaktadır. Hafif engebeli bir özellik arz eden bu alan, akarsular tarafından aşındırılarak şekillendirilmiştir. Bu plato sahasının doğu sınırı Batman Çayı tarafından çizilmiştir. Genel olarak 600-900 metre arasında yükseltiye sahip olan bu saha üzerinde, yer yer kubbeleşmiş tepeler de bulunmaktadır.

İnceleme alanında, Güneydoğu Anadolu Otoktonu'na ait Paleozoyik'ten Tersiyer'e kadar gelişmiş sedimanter kayalar ile bölgeye Üst Kretase sonlarında yerleşmiş Koçali-Karadut napları ve Miyosende yerleşmiş Bitlis-Pötürge-Malatya naplarına ilişkin kaya birimleri yüzeylenir. Güneydoğu Anadolu Otoktonunun kuzeydoğu ucunda yer alan yörede, söz konusu otoktona ait en yaşlı kaya birimlerinden Geç Maestrihtiyen-Paleosen yaşlı konglomera, kumtaşı, silttaşı ve kireçtaşlarından oluşan formasyonlar bulunur. Bunun üstünü Eosen-Oligosen yaşlı,

İŞARETLER
Eşyükselti Eğrisi
Sürekli Akarsu
Peryodik Akışlı Akarsu
Tepe
Yerleşme
Karayolu
Kaynak
Baraj Gölü
Araştırma Sahası Sınırı
K
Km
Kulp
Hazro
SİLVAN
ÇATAKKÖPRÜ
BAĞDERE
Bismil
Batman
Çaldere
Yeşilbahçe
Çubumerpe
Çaddeköy
Başköy
Akçayır
Selmik
Girisor T.
Helçyli
Çiğil
Doluca
Düzalan
Kirmakes T.
Yiğitköy
Kiraçtepe
Bellibahçe
Çevriksu
Yeşerdi
Güzderesi
Akdere
Yeniköy
Bilge T.
Akyol
Kuşatıduka T.
Eskiköy Çardak
Kazatopu T.
Yüksek
Bahçe
Yeşilbahçe
Başdeğirmen
Yenidoğan
Eskiocak
Dutveren
Akçeltik
Kuratepe
Nohuttepe
Kelavan T.
Kazandağ
Demirkuyu
Kuzan Dağı
Arıköy
Kayadere
Sarıuç T.
Kelekakosur T.
Erbat Dağı
Boyanlu
Ormandışı
Babakaya
Yayık
Çıtlıbindi T.
Çaldere
Dolapdere
Dağcılar
Eyidi Dağı
Barin
Malhur T.
Hayar T.
Kızlar
Kumgölü
Dingi D.
Çayampazin D.
Sağırbaş D.
Şükürun D.
Kaçıkdere
Güçlütepe
Orhaşlar
Keçilik D.
Hazro
Girsalar
Karahacı
Ortuk
Gündüz
Susuz
Başibüyük
Yolarası
Akyol
Kuşatıduka
Kazatopu
Yüksek
Bahçe
Yeşilbahçe
Başdeğirmen
Yenidoğan
Eskiocak
Dutveren
Akçeltik
Kuratepe
Nohuttepe
Kelavan
Kazandağ
Demirkuyu
Kuzan Dağı
Arıköy
Kayadere
Sarıuç
Kelekakosur
Erbat Dağı
Boyanlu
Ormandışı
Babakaya
Yayık
Çıtlıbindi
Çaldere
Dolapdere
Dağcılar
Eyidi Dağı
Barin
Malhur
Hayar

genelde karbonatlardan oluşan uyumsuzluk örter. Bu istifin alt kesiminde Eosen yaşlı kireçtaşlarından oluşan formasyonlar bulunurken daha üstte ise oligosen yaşlı jips, şeyl ve dolomitten oluşan formasyonlar yer alır. Formasyonların üzerinde ise erken Miyosen yaşlı kireçtaşlarından oluşan formasyon, daha üstte kumtaşı, şeyl, marn ve kireçtaşlarından oluşan formasyon ve en üstte ise Orta-Geç Miyosen yaşlı konglomera, kumtaşı, miltaşı, şeyl ve çamurtaşlarından oluşan formasyon izlenir.[10] (Harita 1.3.)

Fotoğraf 1.4. Eosen-Oligosen Kireçtaşlarından Bir Görünüm.

Araştırma sahasında bulunan jeolojik formasyonların başlıca özellikleri, eskiden yeniye doğru şu şekilde ifade edilebilir:

Antak formasyonu(KTa): Kırmızı renkli konglomera, kumtaşı, şeyl ve kireçtaşlarından oluşan formasyon, Koaster tarafından adlandırılmıştır[11]. Sahada bu formasyona Boyunlu ve Keklikdere köyleri civarı, Kelasikakosur Tepe kuzeyi ile Eylül Dağı'nın kuzey-kuzeydoğu kesimlerinde rastlanır.

Altta düzensiz ve belirsiz tabakalanmalı olan birim, tane boyu yukarı doğru incelen konglomera, kumtaşı ve silttaşlarından oluşur. Konglomeralar, genelde Koçali

[10]Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü, *Türkiye Jeoloji Haritaları M46 Paftası*, s.5.

[11] E. A. Koaster, *Petroleum geology of District V, (V Bölgenin Petrol Jeolojisi),* Turkey with special referance to license No: 649, AME Report, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü Teknik Arşivi Kutu No: 125, Rapor No:4, Ankara 1963, s.22.

ve Karadut karmaşıklarından türemiş ofiyolit, çört, radyolarit, volkanit, dolomit, metamorfik kireçtaşı vb. çakıllı unsurlardan oluşur. Bunların üzerinde kırmızı renkli, kiltaşı, silttaşı ardalanmalı kaliş benzeri ya da gölsel kökenli kimyasal kireçtaşları yer alır. Birim kırmızı renkli silttaşı, kiltaşı ve beyaz renkli kaliş benzeri kimyasal kireçtaşı ardalanması ile sonlanır.[12]

Söz konusu formasyon, inceleme alanının Güneydoğu Anadolu Otoktonu'nun en yaşlı birimini oluşturduğundan alt ilişkisi gözlenmez. Karasal kökenli olan formasyon, Geç Maestrihtiyen–Paleosen yaşlı kabul edilmektedir[13]. Formasyon 100-150 metre kalınlık göstermektedir. Alüvyal fan-taşkın ovası, kıyı ovası, flüvyal akarsu-göl ortamında çökelmiştir[14].

Çalışma sahasında Antak formasyonu üzerindeki Midyat grubunun neritik kireçtaşları ve dolomitlerinden oluşan Hoya formasyonu bulunur. Sahada bu formasyon Erbat dağ sırası boyunca, Eylül Dağı'nın güneydoğu kesiminde ve Kayadere, Arı, Çiğdemli, Gürpınar, Taşpınar, Üçbasamak köyleri civarında görülür. Birim, masif ve orta-kalın tabakalı, yer yer silt boyutunda biyojenik malzemeli kireçtaşlarından oluşur. Formasyon içinde yer yer dolomitik kireçtaşı ve dolomit düzeyleri izlenir. Dolomitler gri renkli, orta-kalın tabakalanmalı, karstik görünümlü, yer yer fosil izlidir. Birim içinde kireçtaşı ile tebeşirli düzeyler de yer alır. Formasyonda yer yer killi dolomitler yaygındır.

Hoya formasyonu genelde Antak formasyonu üzerinde açısal uyumsuz olarak yer alır. Erken Miyosen yaşlı Fırat formasyonu ve Marn üyesi tarafından uyumsuz olarak örtülür. Formasyon 100-200 metre kalınlığa sahiptir[15]. Bol bentik ve plantik unsurlardan oluşan birim, genelde Eosen yaşlı kabul edilmektedir. Ancak birimin bazı

---

[12] Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü, *Türkiye Jeoloji Haritaları M46 Paftası*, s.6.

[13] A. Güven, A. Dinçer, E. M. Tuna, *Güneydoğu Anadolu Kampaniyen-Paleosen Otokton İstifinin Stratigrafisi*, TPAO Arama Grubu, Rapor No: 2828, TPAO, Ankara 1991, s.133.

[14] O. Yılmaz, *Amanos Dağlarının Tektoniği*, TPAO Arama Grubu, Rapor No: 1653, TPAO, Ankara 1982, s.91.

[15] D. Açıkbaş, C. Baştuğ, *V. Bölge Cacas-Hani Yöresi Kuzey Sahalarının Jeoloji Raporu ve Petrol Olanakları*, TPAO Rapor No:917, TPAO, Ankara 1975, s.45.

alanlarda Alt Oligoseni de kapsadığı belirtilmektedir[16]. Birim havza-yamaç-yamaç ötesi-şelf kenarı karbonat kum sığlıkları ortamlarında çökelmiştir[17].

Daha üstte bulunan Fırat formasyonuna Eylül Dağı'nın doğu ve batı yamaçları boyunca, Cırhındi Tepe ve Çatakköprü köyü civarlarında rastlanır. Formasyon masif ve orta-kalın tabakalı, bej renkli olup taban seviyelerinde yer yer karbonat çakıllı kireçtaşı ve kötü boylanmalı karbonat çakıltaşları yer alır. Birim üstte krem renkli, istiftaşı karekterinde kireçtaşları ile sonlanır. Formasyon altta bulanan formasyon ile uyumsuz olarak yer alır. Üstte Lice formasyonu ile geçişli olup, Şelmo formasyonu tarafından da uyumsuz olarak örtülür[18]. Fırat formasyonunun kalınlığı 60-200 metre arasında değişir ve yanal yönde Lice formasyonu ile geçişlidir. Bol fosilli olan Fırat formasyonu Erken Miyosen yaşlı kabul edilmiştir[19].

İnceleme Alanında Fırat formasyonu içinde yer alan marnlı düzeyler marn üyesi olarak ayırtlanmıştır. Üyenin tip kesiti Çatakköprü köyü batısında izlenir. Araştırma sahasının kuzeyindeki kesimlerde yüzeylenen marnlar; bej ve beyaz renkli, ince orta tabakalanmalı ve bol fosillidir. Alttaki Hoya ve Germik formasyonu üzerinde uyumsuz olarak yer alır. Üstte ise Şelmo formasyonu tarafından uyumsuz olarak örtülür. Birim, Fırat formasyonunun kireçtaşları ile yanal ve düşey yönde geçişlidir. Formasyonun kalınlığı 0-250 metre arasında değişmektedir. Yaş da Erken Miyosen olarak kabul edilmiştir. Formasyon kuzeyden güneye-güneydoğuya doğru transgresif olarak ilerleyen denizin, şelf kenarı ve gerisindeki sığlıklarda çökelmiştir[20].

Fırat formasyonu, kumtaşı, kiltaşı, marn, kireçtaşı vb. türlerden oluşur. Birim orta, yer yer kalın tabakalı, gri, sarı vb. renklerde; kumtaşı, şeyl, marn ve kireçtaşı

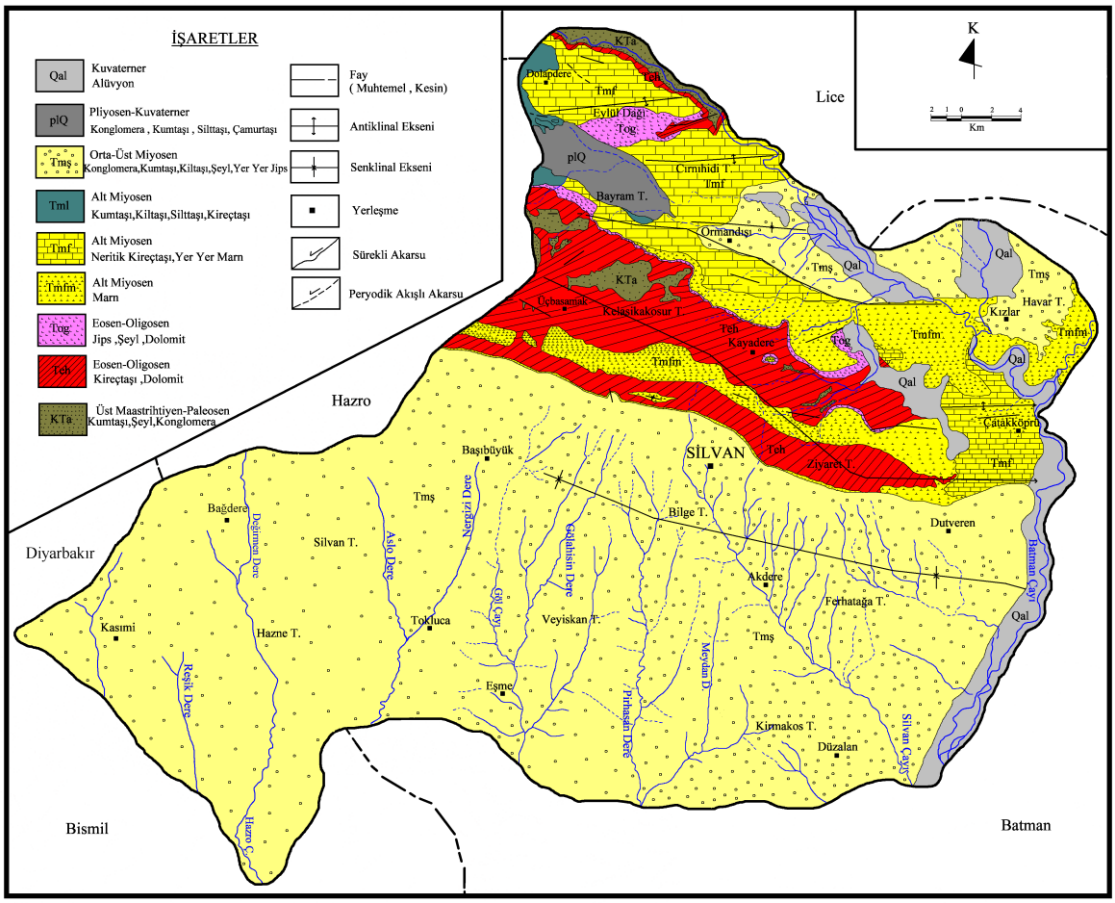
[16] Ç. Tanyol, *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Otokton İstifinin Biyostratigrafi Atlası*, TPAO Eğitim Yayınları No:30, TPAO, Ankara 1997, s.510.

[17] O. Duran, D. Şemşir, İ. Sezgin, *Güneydoğu Anadolu''da Midyat ve Silvan Gruplarının Stratigrafisi, Sedimantolojisi ve Paleocoğrafyası, Paleobtolojisi, Jeoloji Tarihi, Rezervuar ve Diyajenez Özellikleri ve Olası Petrol Potansiyeli*, TPAO Rapor No:2563, TPAO, Ankara 1989, s.78.

[18] D. Perinçek, *Hazro, Korudağ-Çüngüş, Maden, Hazar, Elazığ, Malatya Dolaylarının Jeolojisi,* TPAO Rapor No:1395, TPAO, Ankara 1979, s.62.

[19] Ç. Tanyol, Y. Akçay, L. İş, Güneydoğu Anadolu'da Seçilmiş Bazı Stratigrafi Birim ve Birliklerin Sismik Stratigrafik Analizleri, *Türkiye 8. Petrol Kongresi, Bildiriler*, MTA Yayını, Ankara 1997, s.240-259.

[20] Tanyol, Akçay, İş, s.240-259.

Harita 1.3. Silvan İlçesi Jeoloji Haritası

ardalanmasından meydana gelir. Formasyon içinde killi kireçtaşı, kumlu kireçtaşı ve konglomera düzeyleri izlenir. Kumtaşları; yeşil renkli, sert, kırılgan ve karbonat çimentoludur. Silttaşları; gri, yeşil renklidir. Marnlar; gri renkli, karbonatlı ve dağılgandır. Kireçtaşları ise gri renkli, ince tabakalı, çakıllı, killi, siltli, çok ince kumlu, istiftaşı niteliğindedir.

Lice formasyonu, Miyosen sürüklenim örtülerinin öneyine paralel bir kuşak boyunca araştırma sahasının kuzeyinde bulunur. Sahada bu formasyona Ormandışı köyü civarında rastlanmaktadır. Altta Fırat formasyonu üzerinde düşey ve yanal geçişli olan birim, üstte Şelmo formasyonu tarafından uyumsuzlukla örtülür. Söz konusu formasyon, Bitlis metamorfikleri ve Çüngüş formasyonu gibi allakton kütlelerle tektonik ilişkilidir. Formasyon Erken Miyosen yaşlı kabul edilmiştir. Formasyon, açık şelf-yamaç-havza denizaltı yelpaze ortamlarında çökelmiştir[21].

Şelmo formasyonu, araştırma sahasının özellikle güney ve orta kesimlerinin tamamını kapsayan en geniş yayılış alanına sahip formasyondur. Ayrıca sahanın kuzeydoğu kesiminde yer alan Kızlar köyü civarında da bu formasyona rastlanmaktadır. Genelde karasal nitelikli kırıntılı kayalardan oluşur. Formasyon; orta-kalın, yer yer çapraz tabakalı, kahve, yeşil renkli konglomera, kumtaşı, miltaşı, şeyl, çamurtaşı ardalanmasından oluşur. Formasyonun alt kesiminde, yer yer beyaz renkli jips seviyeleri izlenir. Kırıntıların birbirine göre oranı yöreden yöreye değişir. Bazen kumtaşı, şeyl egemen iken bazen de konglomeralar egemendir. Kumtaşları; altta ince, üstte kalın tabakalı, kaba dokulu, karbonat çimentoludur. Konglomeralar ise orta-iri taneli, genelde kireçtaşı çakıllı ve karbonat çimentoludur. Şeyller; gri ve kırmızımsı renkli, ince tabakalanmalı, sıkı dokulu, yer yer seyrek mikalıdır.[22]

İnceleme alanının güneyinde, Germik formasyonu, Fırat formasyonu ve Lice formasyonu üzerinde uyumsuz olarak yer alan Şelmo formasyonunun üst dokanağı tektoniktir. Kalınlığı 500 metreye ulaşan birim[23], orta geç Miyosen yaşlı kabul edilmektedir. Şelmo formasyonu, plaj kumları-geçiş düzlüğü ve playa ortamları gibi

[21] Duran, Şemşir, Sezgin, s.78.

[22] Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü, *Türkiye Jeoloji Haritaları M46 Paftası*, s.12.

[23] Perinçek, s.62.

genelde karasal ortam fasiyeslerini yansıtır[24]. Araştırma sahasında, otokton birimlerin kuzeyinde, allokton konumlu birimler olarak, Miyosen'de yerleşmiş Bitlis-Pötürge-Malatya naplarına ilişkin kaya birimleri de yüzeylenir.

1.1.2. Jeomorfolojik Üniteler

1.1.2.1. Dağlık-Tepelik Alanlar

Silvan ilçe merkezinin tam ortasından geçen doğu-batı yönlü bir hat çizildiğinde, hattın kuzeyindeki alanların önemli bir kısmının dağlık-tepelik bir arazi özelliği taşıdığı gözlenir. Hattın güneyi ise genellikle plato ve plato yüzeyleri üzerinde yükselen yassı, yükseltisi az kubbe şeklinde tek tepelerden oluşmaktadır.

Özellikle araştırma sahasının kuzey ve kuzeybatı kesimlerinde dağlık, engebeli alanlar arazinin tamamına yakın kısmını oluşturmaktadır. Bu sahalar; tek tepeler, kütlevi dağlık sahalar ve bu dağların üzerinde yükselen zirvelerden oluşmaktadır. Silvan İlçesi'nin kuzey, kuzeybatı kesimlerindeki dağlık sahalar aynı zamanda sahanın en yüksek noktalarını oluşturmaktadır. Bu kesimlerde yükselti 1500 metreye yaklaşmaktadır. İnceleme sahasının kuzeydoğusundaki dağlık sahalar ise yaklaşık 1000 metre civarında yükseltiye sahip, az ve orta derecede eğimli alanlardan müteşekildir. Özellikle bu alanlar Başka Çay, Dingi Dere, Mukur Çayı gibi akarsular tarafından parçalanarak aşındırılmışlardır.

Çizilen hattın güneyi ise tamamen plato sahaları ve bunların üzerinde yükselen tek tepeler ve tepeciklerden oluşmaktadır. Bu sahalardaki tek tepeler, genellikle 500-800 metreler arası yükseltilere sahiptirler. (Harita 1.4.)

Araştırma sahasının en kuzeyinden başlayarak güneye doğru dağlık ve tepelik alanları incelediğimizde, en kuzeyde Eylül Dağı bulunmaktadır. Eylül Dağı yapısal olarak, uzun ekseni yaklaşık 11-12 km, kısa ekseni kuzey-güney doğrultusunda 3-4 km kadar uzanan bir antiklinalden müteşekkildir. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan dağ, araştırma sahasındaki en engebeli ve arızalı arazilerden birini oluşturmaktadır. Dağ; biri yükseltisi 1398 m, diğeri 1350 m olan iki zirveden meydana gelmektedir. Eylül Dağı'nın güney kesimleri genellikle Eosen-Oligosen jips, şeyl ve dolomitlerden oluşurken, kuzey kesimleri ise Alt Miyosen neritik kireçtaşı ve

[24] O. Yılmaz, O. Duran, *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Otokton ve Allokton Birimler Stratigrafi Adlama Sözlüğü " Lexicon "*, TPAO Eğitim Yayınları No:31, ANKARA 1997, s.460.

marnlardan müteşekkildir. Engebeli ve arızalı yapısında dolayı yerleşmeye çok uygun olmayan bu kesimlerdeki sahalar, meşe ormanları tarafından kaplanmıştır.

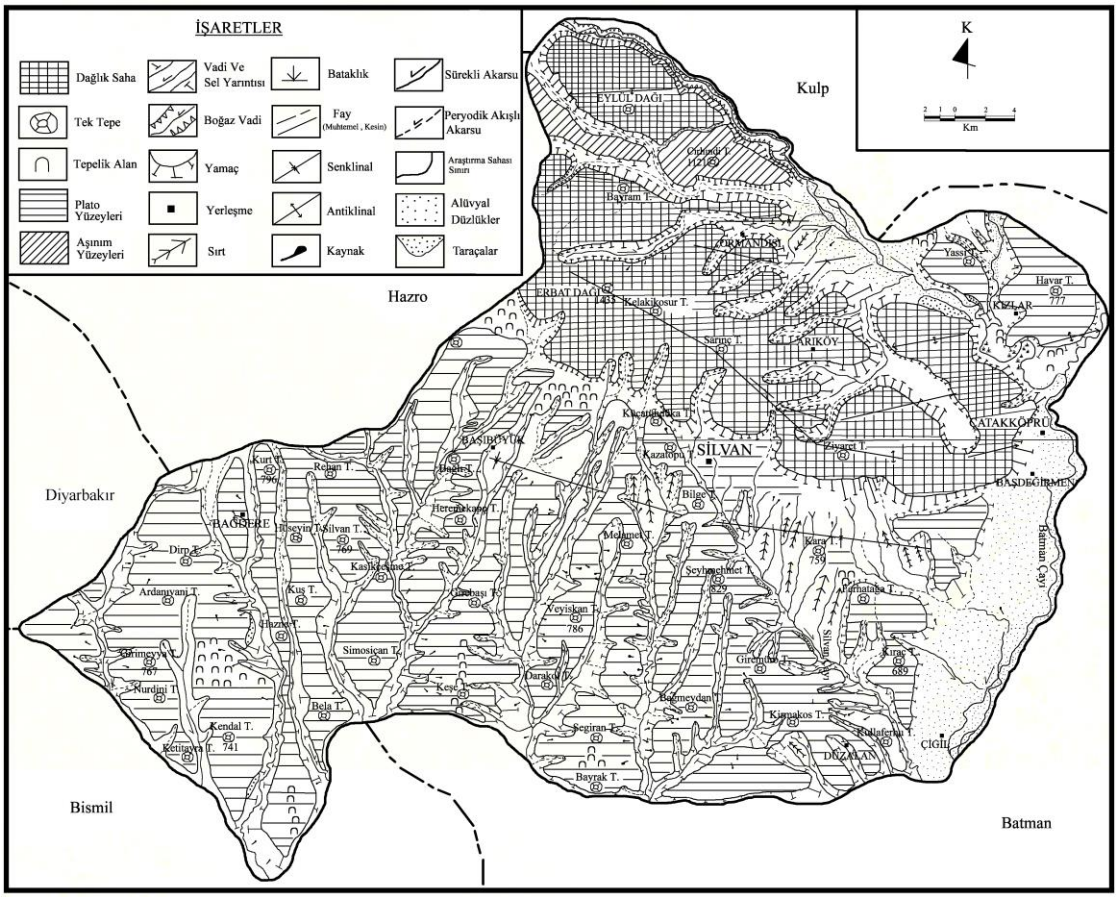

Fotoğraf 1.5. Silvan Kuzeyinde Bulunan Dağlık Sahadan Bir Görünüm.

Eylül Dağı'nın hemen güneybatısında Cırnıhidi Tepe bulunmaktadır. Yükseltisi 1121 metre olan bu tepe, Eylül dağlık sahasının devamı görünümdedir. Alt Miyosen neritik kireçtaşları ve marnlardan oluşmaktadır. Batı-doğu istikametinde uzanan bir antiklinal eksenine sahiptir. Cırnıhıdı Tepe, Orta düzeyde eğimli ve arızalı yapıya sahip olup, Kulp Çayı'na doğru yamaç eğimi artmaktadır.

Eylül Dağı'nın hemen güneyinde, Çayamazin Dere ve onun oluşturduğu kısmen geniş tabanlı bir vadi tarafından birbirinden ayrılmış Bayram Tepe ve dağlık saha bulunmaktadır. Söz konusu dağlık sahanın üzerinde Bayram Tepe 1103 metrelik bir zirveye sahiptir. Bayram Tepe ve onun civarındaki engebeli ve eğimli dağlık saha, doğu-batı doğrultusunda 14-15 km, kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık olarak 4 km uzanmaktadır. Bu dağlık saha doğuya doğru bir ok gibi uzanıp, incelmektedir.

Genellikle 1000 m civarında yükseltiye sahip olan bu dağlık sahanın kuzeyi, Pliyosen-Kuvaterner yaşlı konglomera, kumtaşı, silttaşı ve çamurtaşlarından; batı kesimi ise, Eosen-Oligosen yaşlı jips şeyl, dolomit, kireçtaşlarından meydana gelmektedir. Bu dağlık sahanın doğu ve güney kesimleri ise, Alt Miyosen neritik

Harita 1.4. Silvan İlçesi Jeomorfoloji Haritası

kireçtaşı ve marnlardan müteşekkildir. Aslında bu dağlık alanlar, hem kuzeyindeki Eylül Dağı hem de güneyinde yer alan Erbat Dağı ile bir bütünlük oluşturmaktadır. Bu saha, Çayamazin ve Keklik dereleri tarafından yarılarak aşındırılmış ve bu sahalardan ayrılmıştır.

Silvan İlçesi'nin en yüksek kesimlerini Erbat Dağı oluşturmaktadır. Tam olarak kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan uzun bir antiklinal eksenine sahip olan Erbat Dağı'nın devamı görünümde birden fazla tepe ve zirve noktası bulunmaktadır. Erbat Dağı'nın uzun ekseni 8-9 km, kısa ekseni ise 5-6 km'lik bir uzunluğa sahiptir. Araştırma sahasının en yüksek ve engebeli kısımları bu dağlık sahadan oluşmaktadır. Erbat Dağı'nın zirve noktası 1435 metrelik bir yükseltiye sahiptir. Erbat Dağı Üst Maestrihtiyen-Paleosen yaşlı kumtaşı, şeyl, konglomera ile Eosen-Oligosen yaşlı kireçtaşı ve dolomitlerden oluşur. Genel olarak bu dağlık sahanın yükseltisi 1500 metrelere yaklaşmaktadır. Erbat Dağı taşlı ve eğimli yapısından dolayı çıplak bir görünüme sahiptir. Bitki ve orman örtüsü bu dağlık sahada neredeyse hiç bulunmamaktadır.

Fotoğraf 1.6. Silvan Şehrinin Kuzeyindeki Erbat Dağı KB-GD Doğrultusunda Uzanmaktadır.

Aslında Erbat Dağı'nın devamı görünümünde olan ve hemen güneydoğusunda uzanan ve uzun bir antiklinalin devamı niteliğinde olan Kelakisor Tepe, Sarınç Tepe ve Ziyaret Tepe de yörede batı-doğu istikametinde uzanış göstermektedirler. Erbat Dağı ve bu tepelik alanlar birbirinin devamı olan büyük bir antiklinal özelliğinde olup, uzanış doğrultuları ve yapıları birbirine uygunluk gösterir. Ayrıca bu antiklinal eksenin oluşturduğu dağlık ve tepelik saha; kuzeydeki dağlık, engebeli arazi ile güneydeki plato yüzeylerini birbirinden ayırmaktadır.

Söz konusu bu dizi içerisinde, Erbat Dağı'nın güneydoğusunda, Kelakikosur Tepe bulunmaktadır. Bu tepe 1500 metreye sahip doruk noktasıyla, araştırma sahasının en yüksek zirvesini oluşturmaktadır. Kelakikosur Tepe, Eosen-Oligosen kireçtaşı ve dolomitlerden oluşmaktadır. Kelakikosur Tepe'nin güneydoğusunda ve devamındaki dağlık sahada 1307 metre yükseltisiyle Sarınç Tepe bulunmaktadır. Bu tepe ve bulunduğu dağlık saha Eosen-Oligosen kireçtaşı ve dolomitlerden oluşmaktadır. Söz konusu dağlık saha Silvan ilçe merkezinin kuzey kesimlerine kadar devam etmekte olup ilçe merkezinin hemen kuzeyinde bir dirsek oluşturacak şekilde yönünü kuzeydoğuya çevirmektedir. Bir bütünlük oluşturan Erbat Dağı, Kelakikosur Tepe, Sarınç Tepe gibi dağlık ve tepelik sahaların güney yamaçları ve zirve kısımları bitki örtüsünden yoksun, neredeyse tamamen çıplak kayalardan oluşmaktadır.

Silvan ilçe merkezinin kuzeydoğusunda Ziyaret Tepe ve Kelovan Tepe ile bunların üzerinde yükseldiği dağlık saha bulunmaktadır. Ziyaret Tepe 1254 metrelik yükseltiye sahiptir. Hemen batısında aynı yükseltide bir tepe daha bulunmaktadır. Tepenin üst kısmı yassı ve geniş iken yamaçlara doğru eğim değerleri artmaktadır. Ziyaret Tepe Eosen-Oligosen kireçtaşları ve dolomitlerden meydana gelmektedir.

Ziyaret Tepe'nin kuzeyinde Kelovan Tepe bulunmaktadır. Kelovan Tepe 1138 metre yükseltiye sahiptir. Kelovan Tepe Alt Miyosen marnlarından meydana gelmektedir. Tek bir doruk noktasına sahip olan tepenin, kuzeybatı ve güneydoğu yamaçlarında eğim fazladır. Ziyaret ve Kelovan tepelerin doğusunda eğimli dağlık bir saha daha bulunmaktadır. Genellikle Eosen marnlarından müteşekkil olan bu arazi, Silvan şehri ile kuzeydoğusundaki yerleşim birimlerini birbirinden ayırmakta ve geçit vermemektedir. Bu dağlık saha, meşe ve yer yer ardıç ormanlarından oluşmaktadır. Mukur Dere ve onun oluşturduğu vadi tabanı, bu dağlık arazi ile hemen doğusunda

bulunan Kazan Dağı'nın oluşturduğu dağlık araziyi birbirinden ayırmaktadır. Demirkuyu ve Kazandağ köylerinin kuzeyinde bulunan Kazan Dağı, 1000 metreye yakın bir yükseltiye sahiptir. Kazan Dağ Alt Miyosen neritik kireçtaşları ve marnlardan meydana gelmektedir. Orta derecede eğimli bir yapıya sahip olan dağ, meşe ve yer yer ardıç ağaçlarından oluşmaktadır.

Fotoğraf 1.7. Sahanın Kuzeydoğusunda Yer Alan Kelovan Tepe Nispeten Yatay Ve Yataya Yakın Tabakalı Birimlerden Oluşmaktadır.

Araştırma sahasının kuzeydoğu ucunda Havar Tepe bulunmaktadır. Az eğimli ve hafif engebeli bir arazi üzerinde yükselen Havar Tepe, yassı ve çok belirgin olmayan bir tepe görünümündedir. Orta ve Üst Miyosen konglomera, kumtaşı, kiltaşı, şeyl ve jipslerinden oluşmaktadır. Havar Tepe 777 metrelik bir yükseltiye sahiptir.

Daha önce çizmiş olduğumuz doğu-batı yönlü hattın güneyinde, plato yüzeyleri üzerinde yükselen tek tepeler ve tepelik alanlar da bulunmaktadır. Genellikle hafif eğimli plato yüzeyleri üzerinde, yassı ve yükseltisi fazla olmayan tepelik alanlar, çalışma sahasının güney yarısını tamamen kaplamaktadır. Söz konusu bu tek tepeler ile tepelik sahaların tamamı; Orta-Üst Miyosen konglomera, kumtaşı, kiltaşı, şeyl ve jipslerden oluşmaktadır. Genellikle arazi şartlarının uygun olduğu bu tepelik sahalarda

ya buğday tarımı yapılmaktadır ya da beşerî faaliyetlerden yoksun step bitkileri tarafından kaplanmıştır.

Yörenin güney yarısında yer alan söz konusu tepeler, arazinin tek tip görüntüsünü ortadan kaldıran önemli yer şekilleridir. Bu tepelerin başlıcaları ise şunlardır: Silvan İlçesi'nin güneydoğusunda 689 metre yükseltisiyle Kıraç Tepe bulunmaktadır. Kıraç Tepe'nin Kuzeybatısında Ferhatağa Tepe bulunmaktadır. Ferhatağa Tepe düz bir yüzey üzerinde tek tepe şeklinde 756 metre yükseltisiyle yükselmektedir. Ferhatağa Tepe'nin kuzeybatısında Kara Tepe bulunmaktadır. Kara Tepe 759 metre yükseltiye sahiptir. Silvan İlçe merkezinin hemen güneyinde Bilge Tepe bulunmaktadır. Bu tepenin yükseltisi 850 metre olup doruk noktasına doğru sivri bir görünüm kazanmaktadır. Bilge Tepe'nin güneyinde yükseltileri birbirine yakın, yassı görünüme sahip Şeyhmehmet Tepe (829 m), Giremuro Tepe (814 m), Kirmakos Tepe (789 m) bulunur.

Sahanın güney ve güney batısında ise birbirine çok benzeyen ve birbirinin devamı olan muhtelif tepeler yayılış gösterir. Bunlardan Melamet Tepe Yukarı Veysi köyünün güneydoğusunda 819 metrelik bir yükseltiye sahiptir. Hafif eğimli bir yüzey üzerinde tek tepe şeklinde bulunur. Melamet Tepe'nin güneybatısında Veyiskan (786 m) ve Darakol (731 m) tepeleri bulunmaktadır. Görmez köyünün kuzeybatısında Heremekapo Tepe (736 m) ve güneyinde Girebaşı Tepe (761 m) bulunmaktadır. Girebaşı Tepe'nin güneyinde ise, yanyana uzanmış tepelik sahalardan oluşan Keser tepelik alanları bulunmaktadır.

Araştırma sahasının güney yarısındaki en engebeli kısımlar ise, içinde Simosiçan Tepe'nin de bulunduğu tepelik kısımlar oluşturur. Nispeten eğimli yamaçlara sahip olan bu kısımlar, yükseltisi 724 ile 774 metreleri arasında değişen 6 tepeden meydana gelmektedir.

İnceleme alanının güneybatısında, Sulubağ köyünün kuzeyinde Hüseyin Tepe ve Silvan Tepe (769 m) bulunur. Silvan Tepe'nin güneydoğusunda bir sırtın ucunda ise, 730 metre yükseltisiyle Hazne Tepe yer alır. Araştırma sahasının güneybatı ucunda ise, tek tepeler ile tepelik alanların fazla olduğu bir diğer kesimdir. Akarsular tarafından parçalanmış bu saha, irili ufaklı yassı tepelerden meydana gelmiştir. Bu

kesimde kuzeyden güneye doğru Dırp Tepe (782 m), Girmeyya Tepe (767 m), Ketiteyra Tepe ve Kendal Tepe (741 m) bulunur.

Fotoğraf 1.8. Araştırma Sahasının Güneyinde Çok Sayıda Yassı Tek Tepe Bulunmaktadır.

Araştırma sahasında aşınım yüzeyi olarak değerlendirilebilecek alanlar da bulunmaktadır. Etrafı dağlarla çevrili olan bu sahalar, ters faylarla dağlardan ayrılmış olan yamaç düzlüğü şeklindedirler. Cırhındi Tepe civarı ile Eylül dağlık sahasının güney yamaçları boyunca uzanan bu sahalar, yerel kaide seviyesine göre meydana gelmiştir. Sahadaki aşınım yüzeyleri Üst Miyosen dönemine ait olup, neritik kireçtaşları ve yer yer marnlardan müteşekkildir. Eylül dağlık sahasının güneybatı yamaçlarında 900-1000 m. civarlarında gözlenen bu yüzeyler, Cırhındi Tepe'nin bulunduğu kesimde de gözlenmektedir. Aşınım yüzeyleri Cırhındi Tepe'nin etrafındaki alanda geniş bir sahaya yayılılırken, Eylül Dağı'nın güneybatısında ise daha dar bir alan kaplamaktadır. Sahadaki aşınım yüzeyleri Çiyamazin Dere'nin oluşturduğu vadi tarafından yer yer kesintiye uğramıştır. Söz konusu vadi tabanı ile aşınım yüzeyleri arasında kalan yamaçların yükseltisi ise yaklaşık 100 m.'yi bulabilmektedir.

1.1.2.1. Plato Sahası

Araştırma sahasında plato sahası çok önemli bir yer tutmaktadır. Çalışma sahasının yaklaşık %60 'lık bir kısmı bu sahadan oluşturmaktadır. Silvan ilçe merkezinden doğu-batı doğrultusunda bir hat çizildiğinde, hattın güneyinde kalan alanın çok büyük bir kısmı plato sahasından oluşmaktadır. Ayrıca çalışma sahasının kuzeydoğu ucu da bu sahadan meydana gelmektedir. Plato sahası çalışma sahasında, dağlık ve tepelik sahalarla birlikte temel birimleri oluşturmaktadır.

İnceleme alanındaki plato sahası, kuzeyindeki Bitlis metamorfik kütlesinin güney kıvrımları ile güneyinde yer alan Mardin bloğu arasına sıkışarak yapısal bir görünüm arz eder. Söz konusu sahalar, kuzeyde kenar kıvrımları tarafından sınırlandırılmıştır. Plato sahalarının doğu sınırını Batman Çayı oluştururken güney ve batısı ise komşu sahaların devamı görünümünde olup komşu sahalardan doğal bir sınır ile ayrılmamıştır.

Fotoğraf 1.9. Sahadaki Plato Yüzeyleri Akarsular Tarafından Yarılarak Aşındırılmıştır.

Yöredeki plato sahasının tamamı; Orta ve Üst Miyosen yaşlı konglomera, kumtaşı, kiltaşı, şeyl ve jipslerden meydana gelmektedir. Hafif eğimli ve akarsular tarafından yarılmış bu sahalar, parçalı bir görüntü arz eder. Bu yüzeyler, kaynağını

kuzeydeki dağlık sahalardan alan Silvan Çayı, Pirhasan, Kumatan, Avenekköy, Nergizi, Lişuk ve Kasimi dereler tarafından aşındırılarak şekillendirilmiştir. Eğimin az olmasından dolayı dar ve derin aşınımdan ziyade, yana doğru geniş tabanlı yarılmalar ve aşınımlar söz konusudur. Genel olarak plato yüzeyi; sade, az eğimli yüzeyler ile bu yüzeyler üzerinde yükselen yassı tepeler ve akarsuların aşındırdığı sahalar görünümündedir.

Fotoğraf 1.10. Silvan Güneyinde Yer Alan Plato Sahalarından Bir Görünüm.

1.1.2.3. Vadiler ve Vadi Tabanı Düzlükleri

Silvan İlçesi'ndeki önemli jeomorfolojik birimlerden biri de akarsu vadileridir. Vadiler, karalar yüzeyini bazen az aralıklı, bazen çok sık bir ağ şeklinde kaplayan, çeşitli şekil ve boyuttaki oyuntulardır. Bunlar ilk bakışta, akarsuların yalnız aşındırma aktivitelerinin eseri sanılabilirler. Fakat çeşitli nedenlerle aşındırmanın meydana gelişi bir taraftan çözülme ve kütle hareketlerine bir taraftan da döküntünün taşınmasına çok sıkı bir şekilde bağlı olduğu gibi, vadilerde görülen birçok şekiller de biriktirmenin eseridirler[25]. Vadiler, çok çeşitli unsur ve süreçlerin etkisi ile meydana gelmiş jeomorfolojik birimlerdendir. Çözülme ve kütle hareketleri, yapı ve litolojik özellikler,

[25] S. Erinç, *Jeomorfoloji I,* DR Yayınları, İSTANBUL 2002, s.395.

iklim, sellenme, yamaç eğimi, yerkabuğu hareketleri gibi unsurlar vadinin oluşumu ve şekillenmesinde etkili olan temel unsurlardır.

Zaman zaman değişik unsurların katkısı ile oluşan ve karmaşık bir yapı gösterebilen vadiler, çalışma sahasının paleotektonik ve neotektonik süreçleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Araştırma sahasındaki vadiler, genel olarak Pliyosen konglomeralarından müteşekkil kalın örtü üzerinde konsekant olarak kurulmuş ve daha sonra derindeki temele sürempozisyon ile kopya edilmiştir. Ama Pliyo-Kuvaternerde meydana gelen hareketlerle de akarsu şebekesinin büyük ölçüde değişmiş olması da muhtemeldir.

Pre-Kuvaternerde çalışma alanının bulunduğu sahanın kapalı bir havza olması muhtemel iken, daha sonra meydana gelen lav akıntılarından sonra sahadaki akarsu şebekeleri yeniden kurulmuş ve bu kapalı havza, vuku bulan bir dizi olay ile dış drenaj sahasına bağlanmıştır. Özellikle bu dönemde şiddetli aşınım hareketlerine maruz kalan çalışma sahasındaki vadiler, bu süreçlerin etkisiyle oluşmuş ve şekillenmiştir. Bugünkü vadi tabanlarına göre 10 ve 50 metre seviyelerindeki yükseltide bulunan eski taraçalar, sahada önemli gençleşmelerin meydana geldiğini gösterir.

Silvan İlçesi'nde oluşum süreci devam eden ve oluşumunda birçok unsurun etkili olduğu değişik vadi tipleri bulunmaktadır. Sahadaki vadi şebekeleri üzerinde iklim, litolojik yapı ve neotektonik süreçlerin büyük etkisi bulunmaktadır. İnceleme alanı yarı-kurak bir iklim sahasında bulunmaktadır. Yağış rejiminin düzensiz olduğu sahada, yağışlar genellikle ani ve sağanak şeklinde oluşur ve bu durum sellenmelere yol açar. Sellenmenin etkisiyle hızlı bir şekilde yüzeysel akışa geçen akarsular, vadi tabanını ve yamaçları aşındırarak sahanın şekillenmesinde önemli bir rol oynarlar. Ayrıca sahanın önemli bir kısmı bitki örtüsünden yoksun ve aşınıma karşı dirençsiz kayaçlardan meydana gelmektedir. Bu durum vadilerin şekillenmesinde selllenmenin etkisini arttırmaktadır. Bitki örtüsünden yoksun ve dirençsiz yamaçlarda hızlı bir aşınım gerçekleşmekte ve akarsu vadi tabanını kolaylıkla genişletebilmektedir. Özellikle araştırma sahasının güney yarısında bitki örtüsünden yoksun, dirençsiz yapılardan oluşan plato yüzeyi üzerinde çok sayıda geniş tabanlı vadi oluşumunda sellenmenin önemli bir etkisi vardır.

İnceleme alanında farklı dirençteki kayaçların varlığı, değişik vadi şekillerinin ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer unsurdur. Sahanın kuzey kesimi genellikle engebeli bir arazi yapısına sahip olup sahadaki diğer kayaçlara göre aşınıma karşı daha dirençli Üst Maestrihtiyen-Paleosen, Eosen-Oligosen ve Alt Miyosen yaşlı kayaçlardan oluşmaktadır. Kuzey kesimdeki dağlık arazilerden akan akarsular dirençli sahalardan geçerken yana doğru aşınımdan ziyade derine doğru aşınım yaparlar. Böylelikle dik yamaçlı ve yatağına gömülmüş derin boğaz vadilerin oluşmasını sağlarlar. Özellikle Başka Çay'ın oluşturduğu boğaz vadi tipi buna örnektir.

Sahanın kuzeyinde, güneyinde yer alan kayaçlara göre daha dirençli yapılardan müteşekkil dağlık kesimlerde oluşan boğaz vadilere karşın güney kesimde dirençsiz ve hafif engebeli araziler üzerinde gelişen geniş tabanlı vadilere ve vadi düzlüklerine rastlanır. Sahanın bu kesimleri tamamen Orta-Üst Miyosen kumtaşı, kiltaşı, şeyl ve jips gibi aşınıma karşı dirençsiz yapılardan oluşmaktadır. Eğimin de azaldığı bu kesimlerde akarsular, yatağını derine aşındırmaktan ziyade yana doğru genişletmektedirler. Hafif eğimli ve dirençsiz yamaçlar hızla alan kaybederek komşu vadilere yaklaşmakta ve bu vadilerden sırtlar ile ayrılmaktadırlar.

İnceleme alanının geçirmiş olduğu paleotektonik ve neotektonik süreçler vadilerin oluşumunda ve vadi tiplerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Sahada paleotektonik süreçlerin etkisini yansıtan vadi oluşumlarına rastlanmazken, neotektonik süreçte değişik dönemlerde meydana gelen hareketler bugünkü vadi şebekesinin ve farklı vadi şekillerinin oluşumunda oldukça belirleyici olmuştur. Özellikle Pliyo-Kuvaterner'de meydana gelen hareketler sonucunda sahadaki vadi şekillerinin günümüze yakın bir görünüm kazandığı söylenebilir.

Araştırma sahasında vadiler, genel olarak üç şekilde bulunmaktadır. Bunlar V profilli genç vadiler, nispeten geniş tabanlı vadiler ve boğaz vadilerdir. Kuzeydeki dağlık ve eğimli sahalar üzerinde; dar tabanlı, derin ve dik yamaçlı genç vadiler ile sıradağları boyuna ve enine yaran derin boğaz vadilerin yaygın olduğu görülmektedir. Çalışma sahasının güneyinde ise genelde nispeten geniş tabanlı vadiler yaygındır.

Silvan'da en çok görülen vadi oluşumu V profilli genç vadi tipidir. Bunlar peryodik akışlı ve sürekli akarsuların yatağını derinleştirmesiyle oluşturduğu tabansız genç vadilerdir. Bu vadiler zaman ilerledikçe derine aşınımın yavaşlaması sonucu

yamaç işlemesinin daha belirgin olarak kendini göstermeye başladığı gençlik döneminde görülen vadi tipleridir. V profilli vadiler, tabanı oluşmadığı için her iki yamacın eğiminin fazla olduğu dar bir yatağa sahiptirler. Özellikle bunların oluşum ve gelişimini iklim şartları ve eğim değerleri belirler. Araştırma sahası genel olarak kurak bir iklime sahip olduğu için bu vadilerin oluşum ve gelişimi yavaştır. Ayrıca eğim değerlerinin daha fazla olduğu kuzey kesimlerde daha çabuk oluşurlar ve sayıları da daha fazladır. Çalışma sahasının drenaj ağının kurulmasında genç vadiler önemli bir rol oynar.

İnceleme alanının kuzeyinde Sakkurun, Sagzıbya, Keklik, Dingi dereler gibi akarsuların oluşturduğu vadiler V profilli genç vadilerin tipik örnekleridir. Çalışma sahasının kuzeyindeki dağlık sahanın güneydeki plato yüzeylerine doğru uzandığı sahalardan inen peryodik akışlı ve sürekli akarsular, V profilli genç vadiler meydana getirmektedir. Ayrıca çalışma sahasının güneybatısında bulunan Reşik, Aslo ve Kasimi gibi dereler V profilli vadiler meydana getirmektedirler.

Fotoğraf 1.11. Bahçe Köyü Yakınında Bulunan V Profilli Genç Vadiye Bir Örnek.

Vadi şekilleri içinde en fazla görülen bir diğer vadi tipi ise geniş tabanlı vadilerdir. Bu vadiler derine aşındırmanın hemen hemen durduğu, buna karşılık yana aşındırma ile biriktirmenin ön planda olduğu olgunluk döneminde görülen vadi

tipleridir. Bunlar nispeten geniş bir tabana sahip, yana doğru genişleyen ve farklı aşınım süreçlerinden etkilenen alüvyal dolgulu vadilerdir. Daha çok eğim ve engebeli arazinin azaldığı plato yüzeylerinde ortaya çıkmaktadırlar. Geniş tabanlı vadiler, V profilli genç vadilerin gelişmesiyle oluşmuşlardır. Bu vadilerin taban genişlikleri ve yamaç eğimleri, akarsuyun taşıdığı su miktarı, akış hızı ve kayaç yapısına bağlıdır. Genelde aşınıma karşı dirençsiz kayaçlardan meydana geldikleri için yamaçları basık ve az eğimlidir. Ayrıca yatak eğime ve aşınıma karşı gösterdikleri dirence bağlı olarak da yer yer kavisler çizerek ve mendersler oluşturarak akarlar.

Silvan İlçesi'nde çok sayıda geniş tabanlı vadi bulunmaktadır. Bu vadi tipi sahanın değişik kesimlerinde görülmektedir. Sahanın kuzey kesiminde kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda akan Çayamazin Dere'nin oluşturduğu vadi şekli bu tip vadi oluşumuna örnek verilebilir. Yukarı ve orta çığırları geniş, aşağı çığırı ise dar bir tabana sahiptir. Araştırma sahasının kuzeydoğusunda bulunan Başka Çayı da geniş tabanlı vadilerin tipik örneklerindendir. Özellikle aşağı çığırda vadi, iyice genişleyip yana doğru aşınımını artırmaktadır.

Silvan İlçesi'nde en fazla geniş tabanlı vadi örneklerine güney kesimlerde rastlanmaktadır. Özellikle kaynağını kuzeydeki dağlık sahalardan alan akarsular, eğimin azalmasının da etkisiyle yana doğru aşınımlarını artırmakta ve tabanlarını genişletmektedirler. Bunlardan en tipik olanı Batman Çayı'nın oluşturduğu geniş tabanlı ve alüvyal dolgulu vadidir. Özellikle su miktarının fazla olması ve eğimin azalmasıyla tabanını iyice genişleten Batman Çayı, araştırma sahasındaki en büyük tabanlı vadiyi oluşturmaktadır.

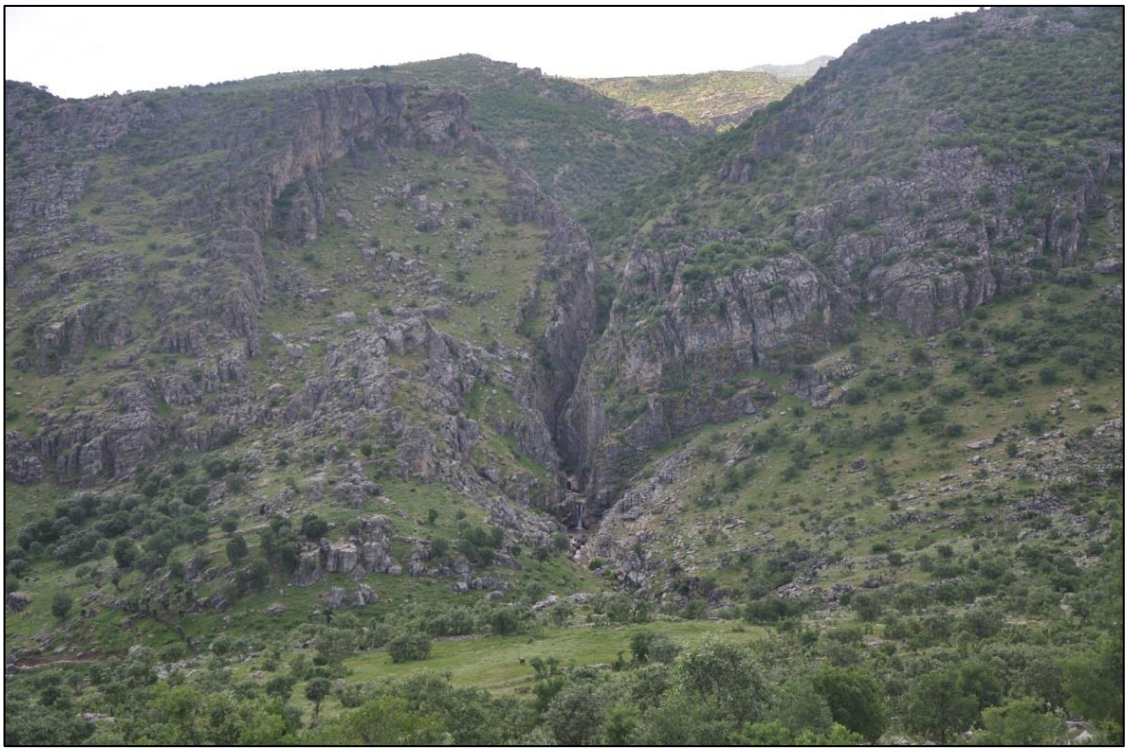
Batman Çayı'na karışan Silvan Çayı da tabanlı vadiye bir diğer örnektir. Silvan şehrinin kuzeyindeki dağlık sahadan kaynağını alan çay, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda geniş tabanlı bir vadi meydana getirmektedir. Batman, Silvan ve Başka çaylar, çalışma sahasındaki en büyük tabanlı vadileri meydana getirmektedir. Bunların dışında çalışma sahasının güneyindeki plato yüzeyleri üzerinde akan Kumatan, Tatos, Meydan, Firan, Nergizi, Şori ve Lişuk dereler geniş tabanlı vadilere örnektir. Bunların genelinde hafif eğimli yamaçlar ve nispeten geniş sayılabilecek tabanlı yapılar bulunmaktadır.

Fotoğraf 1.12. Kumatan Deresi Vadisi, Geniş Tabanlı Vadilere Bir Örnek Teşkil Eder.

Araştırma sahasında yer alan bir diğer vadi tipi boğaz vadidir. Boğaz vadiler, derine doğru aşındırmanın çok hızlı bir şekilde meydana geldiği, yamaçların son derece dik olduğu dar ve derin vadilerdir. Yana doğru aşınım ancak derine doğru aşınım yavaşlarsa meydana gelir. Boğaz vadiler farklı dirençteki tabakaların üst üste sıralanmasından dolayı basamaklı bir yapı gösterirler. İnceleme alanı, genel olarak yağışların az olduğu bir bölgede yer aldığından yamaç gelişimi çok yavaş bir şekildedir ve derine aşınımın hızına ayak uyduramaz. Bu nedenle boğaz vadiler dik yamaçlı ve derindirler. Tabanları da tamamen akarsu tarafından işgal edilmiştir. Sahada bu vadilerin tipik şekillerine, kuzey kesimdeki engebeli alanların diğer kesimlere göre daha dirençli ve daha sert kayaçlardan oluşan kısımlarında rastlanmaktadır.

Yörede boğaz vadi oluşumlarına kuzeydoğuda rastlanmaktadır. Enine uzanmış, dağlık sahayı boyuna kesen boğaz vadiler bulunur. Taşköprü Dere, Kulp Çayı ve Başka Çay'ın yukarı çığırı birbirinin devamı olan akarsular olup, bir dizi boğaz vadi oluştururlar. Bu akarsular kuzeybatı-güneydoğu istikametine, dağlık ve eğimli bir topoğrafya içinde akarlar.

Fotoğraf 1.13. Babakaya Köyü Kuzeybatısında Genç Bir Boğaz Vadi Örneği.

Bunlardan en kuzeyde olanı Taşköprü Deresi'dir. Taşköprü Deresi kaynağını sahanın dışından alır ve kuzeydoğuda dar ve derin tipik bir boğaz vadi oluşturur. Araştırma sahasında yaklaşık 8-10 km uzunluğa sahiptir. Oluşturduğu boğaz vadinin yaklaşık 80-100 metrelik yamaç uzunluğu, 20-30 metrelik taban genişliği vardır. Üst Maestrihtiyen-Paleosen yaşlı kumtaşı şeyl ve konglomeraları içinde bir boğaz vadi oluşturur.

İnceleme alanınında görülen bir diğer boğaz vadi örneğine ise, Başka Çay'ın yukarı havzasında rastlanır. Kulp Çayı, araştırma sahasında güneydoğuya doğru yaklaşık 4-5 km ilerledikten sonra Başka Çay adını almaktadır. Başka Çay'ın yukarı çığırları dar ve dik yamaçlı bir boğaz vadi oluşturmaktadır. Bu boğaz vadinin yamaç uzunluğu yaklaşık 80-100 metre ve taban genişliği de 50-60 metre civarındadır. Özellikle yamaç eğimleri 70 derecenin üzerinde olup, dar ve derin bir boğaz vadi oluşturur.

Silvan İlçesi'nde oluşan bir diğer boğaz vadi örneği ise Kulp Çayı'nın oluşturduğu boğaz vadidir. Taşköprü Dere'nin güneydoğusunda bulunan Kulp Çayı, bu dereninde sularını alarak araştırma sahasında 4-5 km'lik bir uzunlukta boğaz vadi meydana getirmektedir. Kulp Çayı'nın oluşturduğu boğaz vadi, yaklaşık 60-70

metrelik bir yamaç uzunluğuna ve 30-40 metrelik bir yatak genişliğine sahiptir. Bu boğaz vadi de üst Maestrihtiyen-Paleosen kumtaşı, şeyl ve konglomeralarından oluşmaktadır.

Fotoğraf 1.14. Başka Çay Tarafından Oluşturulan Bir Boğaz Vadi Örneği.

1.2. İKLİM

İklim, uzun yıllar boyunca atmosferde meydana gelen hava olaylarının ortalama sonucudur. Diğer bir ifadeyle oldukça geniş bir bölge içinde, uzun yıllar boyunca değişmeyen ortalama hava koşullarına iklim denir [26] . İklim; fiziki faktörler (yerşekillerinin oluşumu, toprak oluşumu, doğal bitki örtüsünün gelişimi, akarsu oluşumu ve şebekesi vb.) ile beşerî faktörler (yerleşmeler ve dağılışları nüfusun sık veya seyrek oluşu, konut tipleri ve onları oluşturan yapı malzemeleri, tarım faaliyetleri, ekonomik faaliyetler, ulaşım vb.) üzerinde çok önemli bir etkiye sahiptir. Bu faaliyetlerin oluşmasında, devam etmesinde ve ortadan kalkmasında iklimin önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bir yerin iklim özellikleriyle fiziki ve beşerî olgular arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bundan dolayı bir sahanın iklim özelliklerini bilmek, o sahanın fiziki ve beşerî olgularını iyi tanıyıp değerlendirmek ve analiz edebilmek için son derece önemlidir.

Araştırma sahasının iklimi genel olarak karasal bir step iklimi özelliği yansıtır. Ama yağış şartları incelendiğinde, en düşük sıcaklıkların ve en fazla yağışların kış mevsiminde toplanması, bunun yanında yaz mevsiminin çok sıcak ve kurak geçmesi ise Akdeniz tipi bir yağış rejiminin özelliklerini yansıtmaktadır. İnceleme alanında, Akdeniz ikliminin yarı kurak stepik tipi olarak da tanımlanabilecek geçiş tipi iklim şartları yaşanır. Bütün bunlar dikkate alındığında inceleme sahasının sıcaklık ve yağış değerleri ve özelliklerine bakıldığında, Akdeniz ve step iklimlerinin etkisi altında kalan bir geçiş iklimi özelliği görülmektedir.

Bunun yanında araştırma sahası, farklı yükselti kademelerinin oluşması, dağların uzanış doğrultuları, basınç merkezlerinin etkisi, bakı şartları gibi farklılık arz eden durumlardan dolayı kendi içinde de iklim şartları farklılık göstermektedir. Bu farklılığın en çok hissedildiği kesimler kuzeydeki dağlık saha ile güneydeki düzlük alanlardır. Yükseltinin arttığı ve Doğu Anadolu Bölgesi'ne yaklaşan kuzey kesimlerde daha ziyade Akdeniz dağ iklimine yakın bir iklim hüküm sürerken, Güneydoğu Anadolu platolarının bir devamı görünümündeki düzlüklerde ise karasal yönü ağır basan bir step iklimi hüküm sürmektedir.

---

[26] O. Erol, *Genel Klimatoloji*, İstanbul Üniversitesi yayını No:3526, Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü yayını No:9, İstanbul 1988, s.9-10.

Ülkemiz iklimi incelendiği zaman yıl boyunca belli bir hava kütlesinin etkisi altında kalmadığı, farklı karakterdeki hava kütlelerinin geçiş güzegahları üzerinde yer aldığından dolayı bir geçiş sahası özelliği yansıttığı ifade edilebilir. Türkiye subtropikal kuşakta kıtaların batı tarafında gerçekleşen ve Akdeniz iklim tipi adı altında tanımlanan jenetik bir makroklima tipinin sahası içinde ve onu meydana getiren amillerin tesiri altında bulunur[27]. Bu sahanın başlıca özelliği kışın kutbi, yazın tropikal menşeli hava kütlelerinin tesiri altında kalmasıdır. Çalışma sahası yazın güneyden gelen tropikal kontinental (cT) hava kütlesinin etkisi altındadır. Söz konusu hava kütlesi yazın inceleme sahasında sıcaklıkların artmasının ve yağışın olmayışının başlıca nedenidir. Araştırma sahası kış mevsiminde kuzeyden gelen kutbi hava sahasının etkisi altındadır. Saha kışın atmosferik faaliyetler açısından hareketlidir ve faal bir frontojenez sahası durumundadır.

1.2.1. İklim Elemanları

1.2.1.1. Basınç ve Rüzgârlar

Basınç, atmosferde bulunan gazların ağırlığı olarak ifade edilebilir. Araştırma sahasında diğer iklim verilerini analiz edebilmek için öncelikle basınç ve rüzgârları iyi incelemek gerekir. Çünkü diğer iklim elemanlarının yapısını belirleyen temel unsur basınç ve rüzgârlardır. Bu yüzden öncelikle basınç değerleri ve rüzgârlar ele alınmıştır.

Silvan İlçesi'nde, Silvan Meteoroloji İstasyonu 1993 yılına kadar hizmet verdikten sonra kapandığı için basınç ölçümleri yapılamamıştır. Bundan dolayı araştırma sahasının güneyinde bulunan Batman ve batısında bulunan Diyarbakır meteoroloji istasyonlarının basınç değerleri incelenerek sahayla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

---

[27] S. Erinç, *Klimatoloji ve Metodları*, Genişletilmiş 4. Baskı, Alfa Basım Yayım ve Dağıtım, İstanbul 1996, s.295.

Tablo 1.1. Batman'da Basıncın Aylara Göre Dağılımı (1971-2011).

Parametre	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A
Ortalama Basınç (hPa)	952.6	950.5	948.5	946.9	945.6	941.4	938.4	939.8	944.5	949.3	951.9	952.8
Maksimum Basınç (hPa)	969.4	963.7	966.0	959.0	956.5	955.2	949.4	949.5	957.4	959.9	964.4	967.6
Minimum Basınç (hPa)	932.8	932.7	931.8	930.2	928.9	929.1	925.4	928.7	932.8	937.9	935.8	933.6

Kaynak: Batman Meteoroloji İstasyonu verileri.

Araştırma sahasının hemen güneyinde yer alan Batman şehrinin yükseltisi 540 m, batısında bulunan Diyarbakır şehrinin yükseltisi ise 677 m iken Silvan şehrinin yükseltisi 836 m'dir. Dolayısıyla araştırma sahasının komşu istasyonlardan biraz daha yüksek olmasından dolayı, basınç değerlerinin az da olsa farklılaşacağı tahmin edilmektedir.

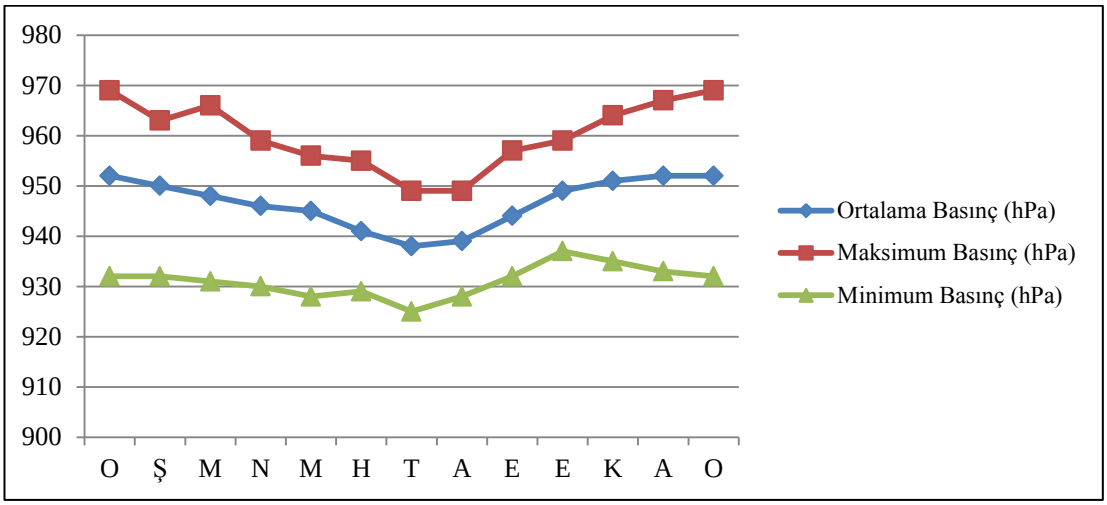
Tablo 1.2. Diyarbakır'da Basıncın Aylara Göre Dağılımı (1971-2011).

Parametre	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A
Ortalama Basınç (hPa)	940.9	939.0	937.0	935.5	934.5	930.7	927.7	929.2	934.2	938.7	941.0	941.6
Maksimum Basınç (hPa)	952.9	952.7	951.3	946.2	943.5	940.2	935.0	936.5	945.9	948.6	953.3	953.1
Minimum Basınç (hPa)	922.0	920.2	920.8	919.4	923.1	921.3	919.4	921.4	926.5	927.2	923.7	920.5

Kaynak: Diyarbakır Meteoroloji İstasyonu verileri.

Bununla birlikte, Silvan'da basınç değerleri genel olarak ülkemizi etkileyen büyük basınç merkezlerine göre şekillenir. Ülkemiz ve araştırma sahası Eylül ayından itibaren yerleşmeye başlayan ve kışın tamamen hakimiyet kuran Kuzey Asya kökenli Sibirya antisiklon kuşağının etkisine girmektedir. Kış mevsiminde özellikle Güneydoğu Toroslar üzerinde oluşan cephe sistemi, sahadaki basınç şartları üzerinde belirleyici olmaktadır. Yaz mevsiminde ise Mayıs ayından itibaren yerleşmeye başlayan güneyden gelen Basra siklon kuşağının etkisi altındadır. İlkbahar ve sonbahar mevsimleri ise, bu her iki basınç merkezinin de etkisini taşıyan bir geçiş dönemi özelliğindedir. Genel olarak araştırma sahasının basınç değerleri üzerinde planetar faktörlerin yanında yerel faktörler yani yükselti, dağların uzanış doğrultusu ve sahanın arızalı oluşu ile karasallık da etkilidir.

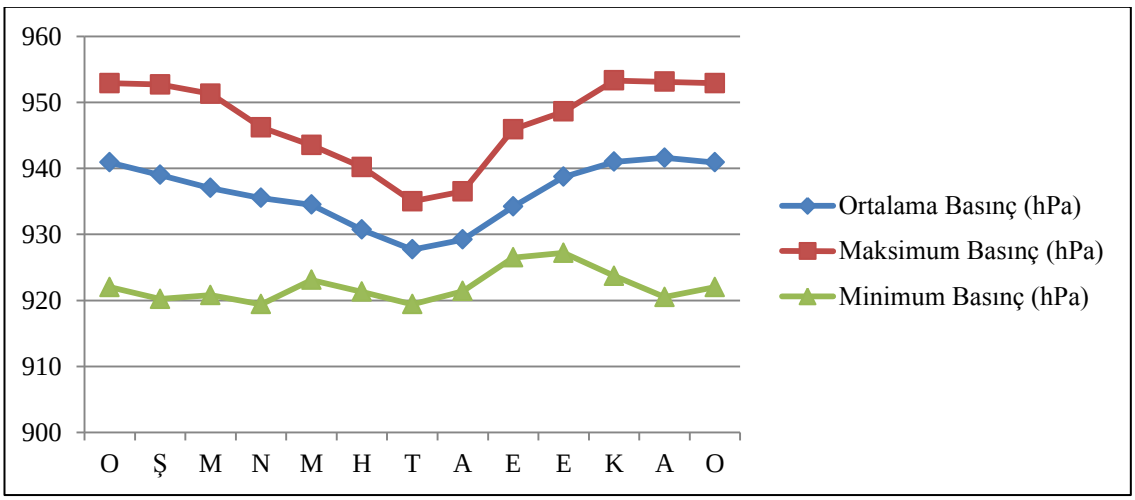
Mb.

Grafik 1.1. Batman'da Basınç Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı (1971-2011).

İnceleme alanının güneyinde bulunan Batman istasyonunun ortalama basınç değerleri 1971-2011 yılları arasında 946,9 mb.dır. (Bkn. Tablo 1.1.) Batısında bulunan Diyarbakır istasyonunun ortalama basınç değerleri ise 1971-2011 yılları arası 935,8 mb.dır. (Bkn. Tablo 1.2.) Araştırma sahasının bu iki istasyona çok yakın olmasından dolayı basınç değerlerinin bu iki istasyonla benzer özellikler gösterebileceği tahmin edilmektedir. Aynı şekilde Batman ve Diyarbakır istasyonları arasındaki ortalama basınç farkının 11,9 mb. olmasından hareketle araştırma sahası ile bu merkezler arasında da benzer farkların olabileceği göz önüne alınarak, araştırma sahasında ortalama basınç değerlerinin 930-950 mb. aralığında olduğu analiz edilebilir.

Mb.

Grafik 1.2. Diyarbakır'da Basınç Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı (1971-2011).

Batman istasyonunda ortalama basıncın aylara göre dağılımı incelendiğinde, hemen hemen bütün aylarda basınç değerlerinde belirgin oynamaların meydana gelmediği dikkat çeker. Ortalama basıncın en düşük olduğu ay 938,4 mb. ile Temmuz, en yüksek olduğu ay ise 952,8 mb. ile Aralıktır. Aylık ortalama ekstrem değerler arasındaki fark 14,4 mb.'dır. Diyarbakır istasyonunda da benzer özellikler ortaya çıkar. Ortalama basıncın aylara göre dağılımda belirgin oynamalar bulunmamaktadır. Ortalama basıncın en düşük olduğu ay 927,7 mb. ile Temmuz, en yüksek olduğu ay 941,6 mb. ile Aralıktır. Aylık ortalama ekstrem değerler arasındaki fark ise 13,9 mb.'dır. Batman istasyonunda maksimum basınç değeri 969,4 mb. ile Ocak ayında, minumum basınç değeri ise 925,4 mb. ile Temmuz ayında görülür. Diyarbakır istasyonunda da maksimum basınç değeri 953,3 mb. ile Kasım ayı, minumum basınç değeri ise 919,4 mb. ile Temmuz ve Nisan aylarında görülür.

Silvan'a en yakın istasyonlar olan Batman ve Diyarbakır istasyonlarına ait veriler ışığında, çalışma sahasında ortalama basıncın aylara dağılımında dikkat çekici bir oynamanın yaşanmayacağı ortadır. Çalışma sahasında genelde kışın basınç değerlerinin yükseldiği ve en yüksek basınç değerinin Aralık ayında oluştuğu ihtimal dâhilindedir. Yine mukayese istasyonlarının verilerine göre, yazın basınç değerlerinin düştüğü ve en düşük basınç değerlerinin Temmuz ayında oluştuğu şeklinde bir analiz yapılabilir.

Araştırma sahasında esen rüzgârlar incelendiğinde, rüzgârların yönü ve şiddeti üzerinde ülkedeki basınç merkezlerinin etki alanları, çalışma sahasının konumu ile yerşekillerinin doğrultusu etkili olmuştur. Özellikle hâkim rüzgâr yönünün belirlenmesinde Silvan İlçesi'nin etrafındaki basınç merkezleri ve yer şekilleri belirleyicidir. İnceleme alanının kuzeyinde uzanış gösteren Güneydoğu Toroslar, hâkim rüzgâr doğrultularının belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu dağ sıralarının uzanış doğrultularına bağlı olarak Silvan İlçesi'nde genel olarak kuzey sektöründen esen rüzgârların üstünlük kurduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1.3. Silvan'da Çeşitli Yönlerden Esen Rüzgarların Aylara Göre Esme Sayısı (1971-1993).

	O	**Ş**	**M**	**N**	**M**	**H**	**T**	**A**	**E**	**E**	**K**	**A**
N YönündeRüzgarın Esme Sayıları Top.	792	536	440	208	352	696	648	656	728	544	744	800
NE Yönünde Rüzgarın Esme Sayıları Top.	4600	4312	4600	3736	4056	2448	2704	2888	2096	3960	4128	4512
E Yönünde Rüzgarın Esme Sayıları Top.	2256	2280	2032	1712	1296	1704	1200	1368	1376	1352	1864	2128
SE Yönünde Rüzgarın Esme Sayıları Top.	1008	816	1064	1240	1272	960	992	1000	1416	1312	1104	1296
S Yönünde Rüzgarın Esme Sayıları Top.	312	248	144	360	296	336	520	472	408	240	312	368
SW Yönünde Rüzgarın Esme Sayıları Top.	976	816	888	984	1160	1464	1416	1496	1776	1016	776	648
W Yönünde Rüzgarın Esme Sayıları Top.	1400	1352	1160	944	1072	1304	976	896	1096	1128	1304	1512
NW Yönünde Rüzgarın Esme Sayıları Top.	1896	1752	2240	2512	2672	2712	2376	2536	2560	2128	2056	2032

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Silvan İlçesi'nde 1971-1993 yılları arasında yıllık ortalama toplam rüzgâr esme sayısı 144280 dir. Rüzgârlar, en fazla 44040 frekansla kuzeydoğu yönünden eser. Dolayısıyla toplam rüzgârların %30,5'i bu istikametten esmektedir. Rüzgârın en fazla estiği ikinci yön ise 27472 esme sayısı ile kuzeybatıdır. Kuzeybatıdan esen rüzgârlar toplam esen rüzgârların % 19'unu oluşturmaktadır. Daha sonra doğu yönü ise 20568 esme sayısı ile rüzgârın en fazla estiği 3. yöndür. Doğu yönünden esen rüzgârların toplam içindeki oranı da %14,3'tür.

Tablo 1.4. Silvan'da Çeşitli Yönlerden Esen Rüzgârların Mevsimlere Göre Esme Sayıları ve % Frekansları (1971-1993).

RÜZGAR YÖNÜ	İLKBAHAR	%	YAZ	%	SONBAHAR	%	KIŞ	%	TOPLAM	%
N	1000	2.7	2000	5.9	2016	5.7	2128	5.5	7144	5.0
NE	12392	34	8040	23.8	10184	28.7	13424	34.7	44040	30.5
E	5040	13.8	4272	12.7	4592	13.0	6664	17.2	20568	14.3
SE	3576	9.8	2952	8.7	3832	10.8	3120	8.1	13480	9.3
S	800	2.2	1328	3.9	960	2.7	928	2.4	4016	2.8
SW	3032	8.3	4376	13.0	3568	10.1	2440	6.3	13416	9.3
W	3176	8.8	3176	9.4	3528	10.0	4264	11.0	14144	9.8
NW	7424	20.4	7624	22.6	6744	19.0	5680	14.7	27472	19.0
TOPLAM	36440	100	33768	100	35424	100	38648	100	144280	100

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verilerinden.

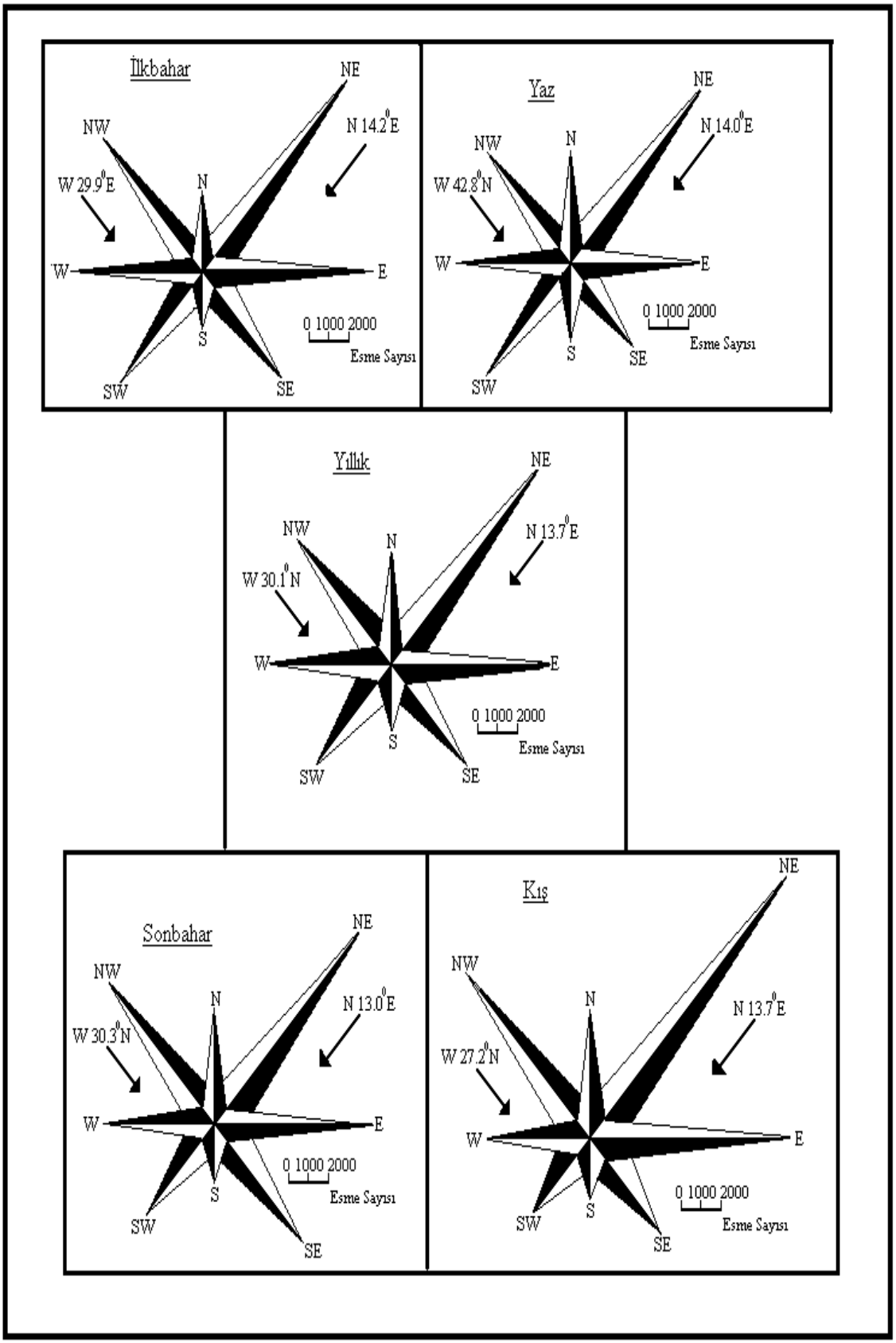
Araştırma sahasında rüzgârın en az estiği yönler ise 4016 esme sayısı ile güney, 13416 esme sayısı ile güneybatı ve 13480 esme sayısı ile güneydoğudur. Güneyden esen rüzgârların toplamdaki oranı %2,8, güneybatıdan ve güneydoğudan esen rüzgârların toplam içindeki oranları ise %9,3'tür. (Bkn. Tablo 1.4.)

Bütün bu veriler incelendiğinde, araştırma sahasında genel olarak hâkim rüzgâr istikametinin kuzeydoğu, doğu ve kuzeybatı istikameti olduğu ortaya çıkar. Bu doğrultuların ortaya çıkmasında özellikle çalışma sahasında doğu-batı doğrultusunda uzanan yerşekilleri ile etrafta bulanan basınç merkezleri belirleyicidir. Kuzey sektörlü rüzgârların esme sayısının fazla oluşunda Güneydoğu Toroslar üzerinde oluşan cephe sisteminin de büyük etkisi vardır. Silvan İlçesi'nde güneyden esen rüzgârların esme sayısının az oluşu, araştırma sahasının güneyinin hemen hemen sürekli alçak basınç özelliği göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Araştırma sahasında RUBİNSTEİN formülüne göre hâkim rüzgâr yönleri incelendiğinde ise, 4 mevsimde de iki hâkim rüzgâr istikameti belirmektedir. Ancak hemen her mevsimde ana hâkim rüzgâr istikameti kuzeydoğudur. İkinci hâkim rüzgâr yönünün ise kuzeye ve güneye küçük sapmalar göstermesine rağmen kuzeybatı olduğu dikkat çeker. Yıllık ortalama hâkim rüzgâr istikameti de aynı şekilde kuzeydoğu yönündedir. Sahada ikinci hâkim rüzgâr yönü ise yine kuzeybatıdır. Silvan'da bu formüle göre yıllık ana hâkim doğrultu E 13,7 ^{0} N ve ikinci hâkim doğrultu W 30,1º N şeklindedir. Söz konusu bu durumun görülmesinde, sahadaki yerşekillerinin doğrultusu tamamen belirleyicidir.

Tablo 1.5. Silvan'da Rubinstein Formülüne Göre Hâkim Rüzgar Doğrultuları.

MEVSİMLER	**HAKİM RÜZGAR DOĞRULTUSU**
İlkbahar	1) N 14.2º E 2) W 29.9º N
Yaz	1) N 14.0º E 2) W 42.8º N
Sonbahar	1) N 13.0º E 2) W 30.3º N
Kış	1) N 13.7º E 2) W 27 2º N
Yıllık	1) N 13.7º E 2) W 30.1º N

Şekil 1.1. Silvan'da RUBİNSTEİN Formülüne Göre Yıllık ve Mevsimlik Ortalama Rüzgar Frekans Gülleri.

Araştırma sahasında rüzgârın aylara dağılımı incelendiğinde, 13296 esme sayısı ile Aralık ayı en fazla rüzgârın estiği aydır. Daha sonra 13240 esme sayısı ile Ocak ayı gelmektedir. Genel olarak kış mevsimi rüzgârın en fazla estiği mevsimdir. Araştırma sahasında rüzgârların en fazla kış mevsiminde esmesi, kışın kuzeyinde oluşan kutbi menşeli, Doğu Anadolu Bölgesi üzerinden gelen yüksek basınç kuşağının güneye doğru uzanmasından dolayıdır. Kış mevsiminde hâkim rüzgâr yönü ise doğudur.

Yaz mevsimi ise rüzgârın en az estiği mevsimdir. Yaz mevsiminde de hâkim rüzgâr yönü doğudur. Yazın esme sayısının azalması ise farklı menşeli basınç merkezlerinin çekilerek araştırma sahası ve bulunduğu bölgede kararlı bir alçak basınç kuşağının yerleşmesidir. Kış mevsimde toplam rüzgârın %26,8'i esmektedir. Kış mevsiminden sonra rüzgârın en fazla estiği mevsim ilkbahardır. İlkbaharda toplam esen rüzgârın %25,2'si esmektedir. Yaz mevsiminde esen rüzgârların esme sayısı, toplam esen rüzgârlar içinde %23,4'tür. Sonbahar mevsiminde ise rüzgârların %24,6 'sı esmektedir.

Tablo 1.6. Silvan'da Ortalama ve En Hızlı Rüzgar Hızının Aylara Göre Dağılımı (1971-1993, m/sec).

AYLAR	**O**	**Ş**	**M**	**N**	**M**	**H**	**T**	**A**	**E**	**E**	**K**	**A**	**YIL.**
Ortalama Rüzgar Hızı	1.5	1.6	1.6	1.5	1.7	1.5	1.2	1.2	1.3	1.3	1.2	1.3	1.4
En Hızlı Rüzgar Hızı	9.4	12.3	9.4	9.4	9.4	9.4	9.4	9.4	9.4	9.4	9.4	15.5	10.2
En Hızlı Rüzgar Yönü	NE	NE	E	E	W	E	E	NE	SE	NW	S	NW	E

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Tablo 1.6.'dan da anlaşılacağı üzere Silvan'ın 22 yıllık rüzgâr rasatlarına göre, yıllık ortalama rüzgâr hızı 1,4 m/sec. dir. Ortalama rüzgâr hızının aylar bazında gösterdiği değişmeler, çok büyük farklılıklar arz etmemekle birlikte (genlik 0,5 m/sec) rüzgârın Aralık ayından itibaren arttığı, kış mevsiminde hızını yükselterek hızının ilkbahar aylarında da devam ettiği dikkat çeker. Daha sonra Haziran ayından itibaren rüzgârın hızının azaldığı izlenmektedir. Yaz mevsiminden sonra rüzgârın hızı tekrardan artmaya başlar. Rüzgâr hızının geçiş mevsimlerinde artış göstermesi, basınç dengesizliğinin maksimum düzeye ulaşmasından dolayıdır. Özellikle araştırma sahasında yaz mevsiminde görülen kararlı alçak basınç kuşağı, basınç dengesizliğini azalttığı için rüzgârların da hızı azalmaktadır.

Araştırma sahasında hızı en yüksek olan rüzgârlar Aralık ayında, kuzeybatıdan eser ve hızı 15,5 m/sec. dir. Bu aydan sonra rüzgârın en hızlı estiği ay Şubattır. Şubat ayında en hızlı rüzgâr kuzeydoğu yönünden eser ve hızı 12,3 m/sec. dir. Geriye kalan aylarda ise rüzgârın en hızlı estiği yönler değişmekle birlikte, bütün bu aylarda maksimum rüzgâr hızı 9,4 m/sec. dir. Bu ayların çoğunda en hızlı rüzgârın estiği yön de doğudur. Ayrıca yıllık ortalama rüzgârın en hızlı estiği yön de doğudur. Araştırma sahasında hâkim rüzgâr doğrultusu kuzeydoğu olmasına rağmen rüzgârın en hızlı estiği yönün kuzeybatı olması dikkat çekicidir.

1.2.1.2. Sıcaklık

Silvan Meteoroloji İstasyonu'nun 23 yıllık sıcaklık rasatlarına göre, Silvan İlçesi'nde yıllık ortalama sıcaklık 15,0^{o}C'dir. Araştırma sahasında sıcaklık ortalamaları, güneyden kuzeye doğru yaklaştıkça kademeli olarak azalmaktadır. Çünkü rasat istasyonunun bulunduğu Silvan ilçe merkezinin yükseltisi 836 m. iken, kuzeyindeki dağlık alanlarda yükselti 1000-1500 metreler arasında değişmekte ve bu da ortalama sıcaklıkların düşmesine neden olmaktadır.

Silvan İlçesi'nin sıcaklık değerleri ve ortalamaları üzerinde; karasallık, coğrafi konum ve denizden uzaklık gibi faktörler etkili olmuştur. Özellikle yazın ortalama sıcaklıklar, hemen hemen maksimum ortalama sıcaklıklar ile aynıdır. Çünkü yaz mevsiminde Basra Körfezi çevresinden kaynaklanan kontinental tropikal hava kütlesi (cT), siklonal dönüşüne bağlı olarak araştırma sahasında etkili olur[28] ve ortalama sıcaklıkların Türkiye ortalamasının çok üstüne çıkmasına yol açar. Kış mevsiminde araştırma sahasında ortalama sıcaklık değerleri düşmekte ve 0°C'ye yaklaşmaktadır. Özellikle denizden uzaklık ve kışın çalışma sahasını etkileyen Kuzey Asya kökenli kutbi karasal (cP) yüksek basınç kuşağı bu durumun oluşmasında etkilidir. Araştırma sahasının çevresindeki merkezlerde de sıcaklık ortalamaları benzerdir.

Silvan ilçe merkezi, hem güneyindeki Batman il merkezinden hem de batısında bulunan Diyarbakır il merkezinden daha yüksektir. Bundan dolayı sıcaklık ortalamaları bu iki merkezden biraz daha düşüktür. Zira Silvan istasyonunda yükselti 836 metre ve ortalama sıcaklık 15,0^{o}C iken, Batman istasyonunda yükselti 540 m.

---

28 A. Koçman, *Türkiye İklimi*, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayın No:72, İzmir 1993, s.6.

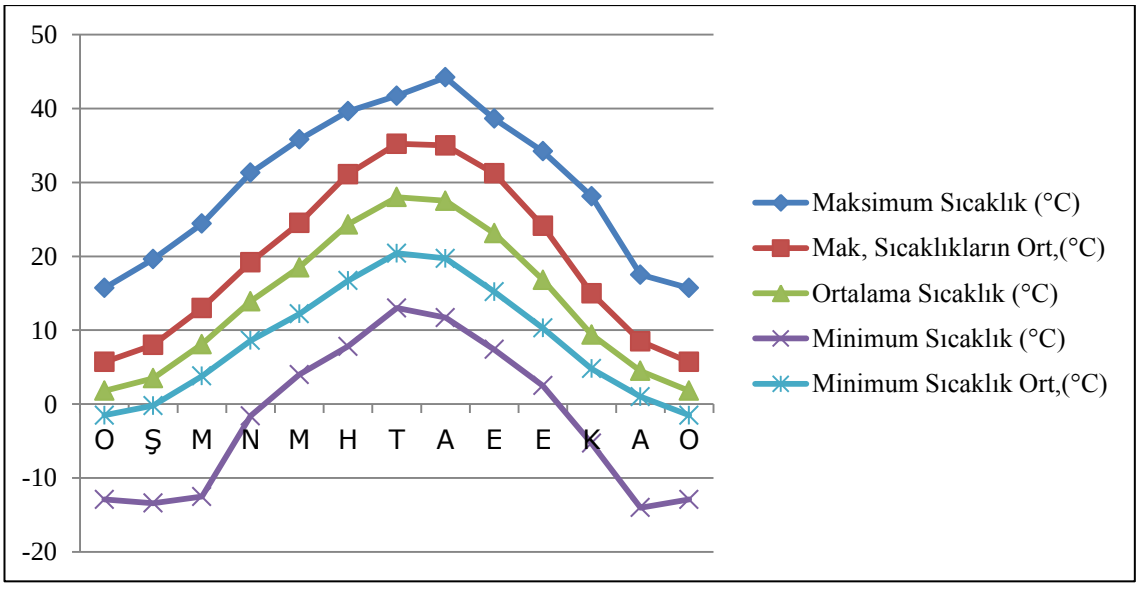
ortalama sıcaklık 16,5°C, Diyarbakır istasyonunda yükselti 677 m. ve yıllık ortalama sıcaklık 15,7°C'dir. Bu durum çalışma sahasının komşu alanlardan biraz daha yüksek olması ve daha kuzeyde yer almasıyla açıklanabilir.

Tablo 1.7. Silvan'da Ortalama ve Ekstrem Sıcaklık Değerlerinin Aylık Dağılımı (1971-1993).

AYLAR	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	YIL.
Maksimum Sıcaklık (°C) 07.08.1973	15.7	19.6	24.4	31.3	35.8	39.6	41.7	44.2	38.6	34.2	28.1	17.5	30.9
Ortalama Sıcaklık (°C)	1.8	3.5	8.1	13.9	18.5	24.3	28.0	27.5	23.1	16.8	9.4	4.5	15.0
Mak. Sıcaklıkların Ort.(°C)	5.7	8.0	13.0	19.2	24.5	31.1	35.2	35.0	31.2	24.1	15.0	8.5	20.9
Minimum Sıcaklık Ort.(°C)	-1.5	-0.2	3.8	8.6	12.2	16.7	20.4	19.7	15.2	10.3	4.8	1.0	9.25
Minimum Sıcaklık (°C) 29.12.1992	-12.9	-13.4	-12.5	-1.6	4.0	7.8	13.0	11.7	7.4	2.5	-5.3	-14.0	-1.1

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Araştırma sahasında aylık ortalama sıcaklıklar yılın tamamında 0°C'nin üzerindedir. Ortalama sıcaklıklar Ocak ve Şubat ayında 0°C' ye yaklaşmaktadır. En düşük sıcaklık ortalamasına 1,8°C ile Ocak ayında rastlanmaktadır. Ardından 3,5°C ile Şubat gelmektedir. Buna karşılık Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında sıcaklık ortalamaları 20°C'nin üzerine çıkmaktadır. En sıcak ay ortalaması 28,0°C ile Temmuzdur. Daha sonra 27,5°C ile Ağustos ayı en sıcak ortalamaya sahip ikinci aydır. (Tablo 1.7.)

Grafik 1.3. Silvan'da Ortalama ve Ekstrem Sıcaklık Değerlerinin Aylık Dağılımı.

Çalışma sahasında amplitud değeri 26,2^{o}C'dir. Bu değer yüksek bir değer olup, çalışma sahasındaki karasallığın şiddetinin ne kadar çok olduğunu göstermektedir. Özellikle yaz mevsiminde yüksek ortalama sıcaklıklar, amplitudu artırmaktadır. Aylık ortalama sıcaklıkların yıl içerisindeki dağılışı incelendiğinde, dengeli bir dağılımın olmadığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle mevsimler arasındaki geçişlerin ani olması, amplitudun yüksek oluşu, kış sıcaklık değerlerinin 0°C' ye yaklaşması termik rejim hakkında bize bilgi vermektedir. Söz konusu değerler incelendiğinde araştırma sahasının sıcaklık rejimi, ***orta kuşak termik rejiminin kontinental tipine*** dâhil edilebilir.

Silvan İlçesi sıcaklık şartlarını iyi analiz edebilmek için sadece ortalama sıcaklık değerleri yeterli olmaz. Özellikle coğrafi çevre ve iklim ile beşerî ve iktisadî faaliyetler arasındaki ilişkinin aydınlatılmasında ekstrem değerler önemli bir yere sahiptir. Yazın görülen en yüksek sıcaklık değerleri ile kışın görülen en düşük sıcaklık değerleri, beşerî ve iktisadî faaliyetleri etkilemektedir. En yüksek sıcaklıklar Temmuz ve Ağustos aylarında görülmektedir. Araştırma sahasında ölçülebilen en yüksek sıcaklık değeri, 7 Ağustos 1973 tarihinde 44,2^{o}C'dir. Ölçülebilen en yüksek ikinci sıcaklık değeri ise, 22 Temmuz 1978 tarihinde 43,7^{o}C'dir. Maksimum ortalama sıcaklıklarda da maksimum sıcaklık değerleri gibi, en yüksek değerlere Temmuz ve Ağustos aylarında ulaşılır. Maksimum sıcaklık ortalaması en yüksek ay, 35,2^{o}C ile Temmuzdur. Daha sonra 35,0^{o}C'lik ortalama maksimum değeri ile Ağustos ayı gelir.

Hem maksimum sıcaklık ortalamalarının hem de maksimum sıcaklık değerlerinin Temmuz ve Ağustos aylarında görülmesi, Basra Körfezi çevresinden kaynaklanan kontinental tropikal hava kütlesinin (cT) bu aylarda çalışma sahasında etkili olması ile açıklanabilir. Çok sıcak ve kararlı olan bu hava kütlesi ekstrem değerleri yükselttiği gibi, buharlaşmanın da şiddetini artırarak, beşerî ve iktisadî faaliyetleri olumsuz bir yönde etkilemektedir.

Minimum sıcaklık ortalamaları incelendiğinde, en düşük sıcaklık ortalaması -1,5^{o}C ile Ocak ayında görülmektedir. Daha sonra –0,2^{o}C ile Şubat ayı gelmektedir. Araştırma sahasında ölçülebilen en düşük sıcaklık değeri 29 Aralık 1992 tarihinde -14,0^{o}C ile ölçülmüştür. Genel olarak en düşük sıcaklık değerleri ile en düşük sıcaklık ortalamaları, birbirine parelel olarak Ocak ve Şubat aylarında ölçülmektedir. Minimum

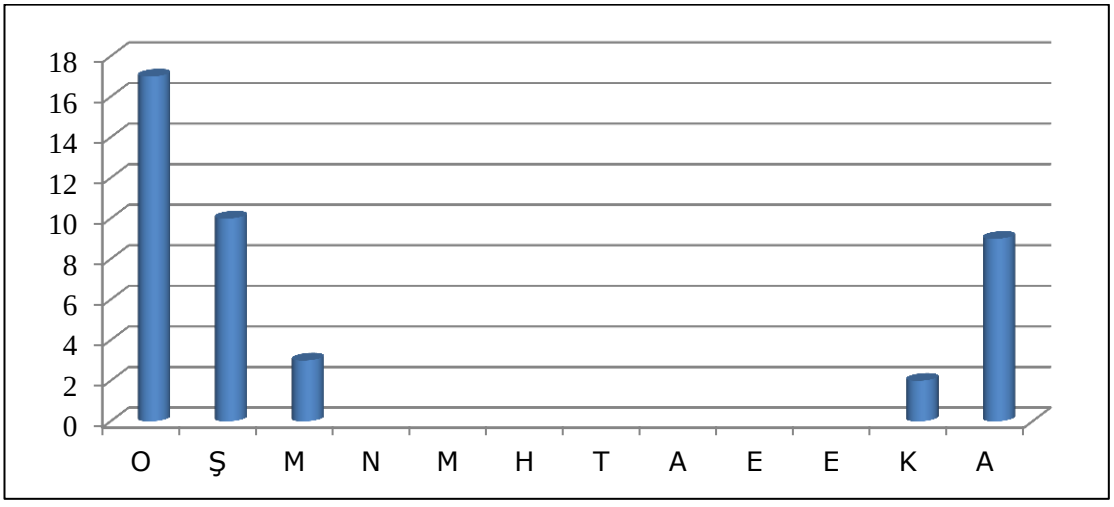
değerlerin bu aylarda görülmesi, kontinentalliğin yüksek oluşu ve basınç merkezlerin etkili oluşu ile açıklanabilir.

Sıcaklığın günün herhangi bir anında 0°C'nin altına düştüğü günler don olaylı gün olarak ifade edilir. Silvan'da 1971-1993 yılları arasında yapılan rasatlara göre, yıllık ortalama don olaylı gün sayısı 43,3 gündür. Silvan'a yakın olan meteoroloji istasyonlarındaki don olaylı gün sayıları da benzer orandadır. Araştırma sahasında don olaylı günler Kasım ayından itibaren başlar ve Nisan ayına kadar devam eder. Ancak Nisan ayından Kasım ayına kadar bir gün bile don olaylı güne rastlanmaz. Bu durum beşerî ve iktisadî faaliyetler için oldukça kolaylık sağlamaktadır. Özellikle tarımsal faaliyetler üzerinde çok büyük olumsuz etkisi olan erken ve geç don olayları, araştırma sahasında görülmemektedir. Bu durum tarımsal hasat üzerinde olumlu bir etki oluşturmakta ve uzun bir hasat mevsiminin oluşmasına neden olmaktadır. Aslında tarımsal faaliyetler üzerinde düşük sıcaklıklardan ziyade, yağış yetersizliği etkili olmaktadır.

Tablo 1.8. Silvan'da Ortalama Don Olaylı Gün Sayısının Aylara Göre Dağılımı (1971-1993).

AYLAR	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	YILLIK
Donlu Gün Sayısı	17.1	10.9	3.3	-	-	-	-	-	-	-	2.3	9.7	43.3

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Grafik 1.4. Silvan'da Ortalama Don Olaylı Gün Sayısının Aylara Göre Dağılımı.

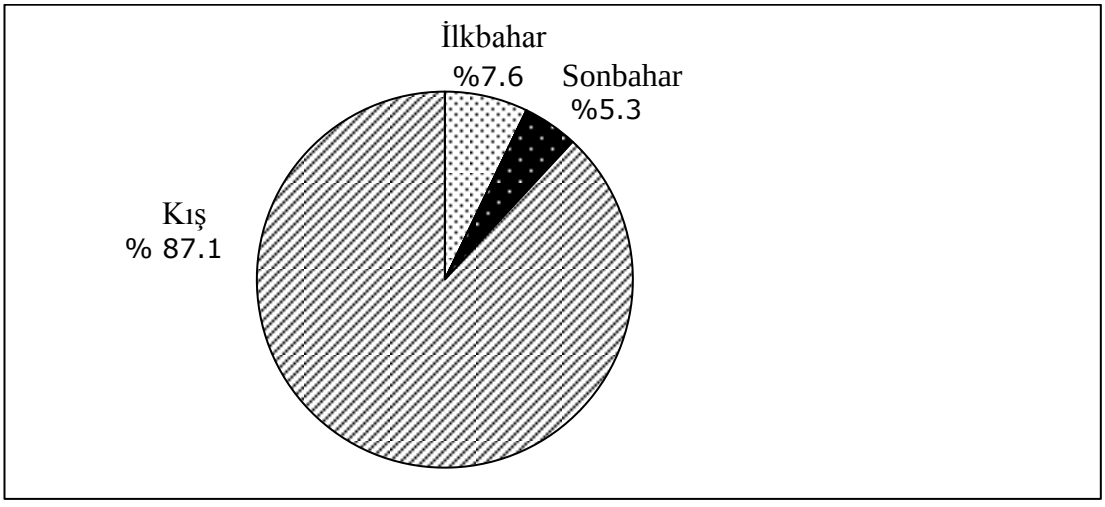
Don olaylı gün sayısının mevsimlere dağılışı incelendiğinde ise, don olaylı gün sayısının en fazla kış mevsiminde meydana geldiği görülmektedir. İlçede görülen don

olaylı günlerin %87,1'i kış aylarında meydana gelmektedir. Daha sonra %7,6 ile ilkbahar mevsimi, en fazla donlu günün yaşandığı ikinci mevsimdir. Sonbahar mevsimi ise %5,3'lük don olaylı gün sayısına sahiptir. Sonbahardaki don olaylı gün sayısının ilkbahardan az olması, yaz mevsiminde biriken ısı ve enerjinin nispeten sonbaharda devam etmesi olarak açıklanabilir. Yaz mevsiminde ise don olayı hiç görülmez. Araştırma sahasında don olaylı günlerin sayısı karasal iklim bölgelerine oranla daha azdır ve tarımsal faaliyetler üzerinde çok fazla kısıtlayıcı bir etki yapmaz. Ama araştırma sahasının kuzeyine doğru gidildikçe, rasatlar yapılmamasına rağmen, don olayının fazlalaştığı ve tarımsal faaliyetler üzerinde olumsuz bir etki yaptığı söylenebilir.

Tablo 1.9. Silvan'da Ortalama Donlu Gün Sayısının Mevsimlere Göre Dağılımı (1971-1993).

MEVSİMLER	**DONLU GÜN SAYISI**	**%'Sİ**
İlkbahar	3.3	7.6
Yaz	-	-
Sonbahar	2.3	5.3
Kış	37.7	87.1
TOPLAM	43.3	100.0

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Grafik 1.5. Silvan'da Ortalama Don Olaylı Gün Sayısının Mevsimlere Göre Dağılımı.

Silvan şehrinde bulunan meteoroloji istasyonunun 1993 yılına kadar faaliyette olduğu ve bu yılda kapandığı daha önce ifade edilmişti. Söz konusu istasyonun açık bulunduğu dönemde de toprak sıcaklıkları ile ilgili rasatlar yapılmamıştır. Bundan

dolayı Silvan'ın toprak sıcaklıkları ile ilgili analizler yapılırken, komşu olan Diyarbakır ve Batman istasyonlarının verileri temel alınarak değerlendirmeler yapılacaktır.

Tablo 1.10. Diyarbakır'da Ortalama Toprak Sıcaklıklarının Belli Derinliklere Göre Dağılımı (1971-2011.^{0}C).

TOPRAK DERİNLİĞİ	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	YILLIK
5 cm.	2.5	4.5	10.1	16.6	23.0	30.6	36.2	35.7	29.9	20.2	10.1	4.6	18.7
10 cm.	3.3	4.9	10.1	16.4	22.5	29.0	33.9	34.0	29.1	20.6	11.2	5.5	18.4
20 cm.	4.0	5.2	9.8	15.6	21.4	27.7	32.0	32.2	28.1	20.9	12.2	6.5	18.0
50 cm.	7.2	6.8	9.7	14.3	19.1	24.6	28.8	29.8	27.3	22.1	15.5	10.1	17.9
100 cm.	10.6	9.1	10.3	13.3	16.8	21.0	24.8	26.8	26.0	23.0	18.5	13.8	17.8

Kaynak: Devlet Meteoroloji işleri Genel Müdürlüğü verileri.

Hem Batman hem de Diyarbakır meteoroloji istasyonlarının ortalama toprak sıcaklıklarının belli derinliklere göre dağılımı incelendiğinde, don olayının hiçbir ayda meydana gelmediği anlaşılır. (Tablo 1.10, 1.11.) Dolayısıyla bu merkezlere çok yakın olan Silvan İlçesi'nde de toprakta don olayının yaşanmadığı söylenebilir. Toprak tabakasının donmaması özellikle kışlık tahıl üretiminin yaygınlaşmasına ve tarımsal faaliyetlerin yılın tamamına yayılmasına yol açmıştır. Araştırma sahasında, kış mevsiminde kışlık tahıl; ilkbahar ve yaz döneminde tahıl, mısır, bakliyat, sebze; yaz ve sonbahar döneminde yer yer pamuk tarımının yapılması elverişli toprak sıcaklığı ve iklim şartları ile açıklanabilir.

Tablo 1.11. Batman'da Ortalama Toprak Sıcaklıklarının Belli Derinliklere Göre Dağılımı (1971-2011.ºC).

TOPRAK DERİNLİĞİ	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	YILLIK
5 cm.	3.9	6.1	11.0	16.7	22.6	29.3	34.6	34.4	29.0	20.4	11.4	5.9	18.8
10 cm.	4.3	6.2	10.9	16.4	22.1	27.8	32.3	32.6	28.3	20.7	12.0	6.5	18.3
20 cm.	5.1	6.4	10.6	15.7	20.8	26.4	30.3	30.7	27.3	20.9	13.1	7.5	17.9
50 cm.	7.6	7.7	10.6	14.9	19.2	24.2	28.1	29.1	26.8	22.0	15.7	10.5	18.0
100 cm.	11.0	9.8	11.0	13.8	17.0	20.8	24.2	26.1	25.5	22.8	18.5	14.2	17.9

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

1.2.1.3. Nem ve Bulutluluk

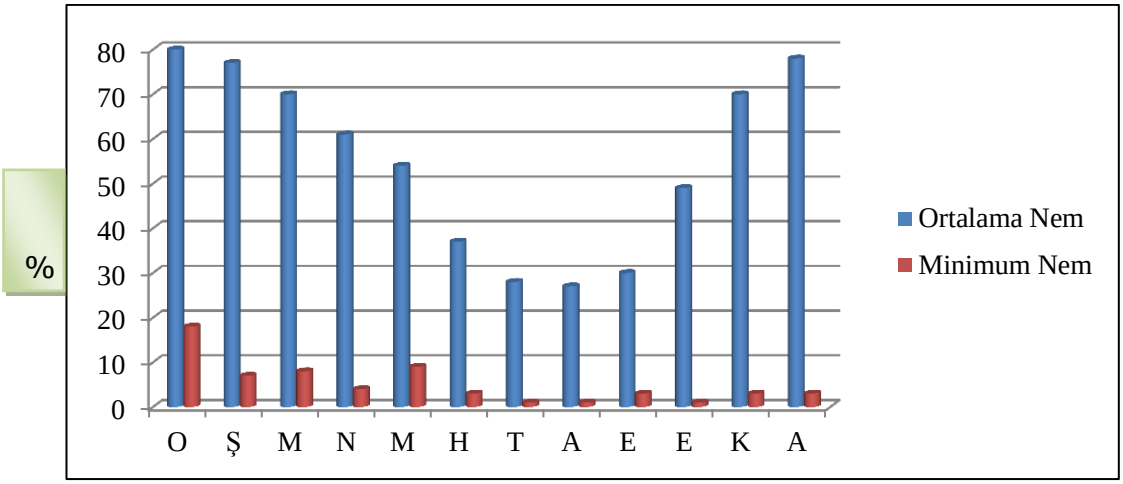
Nem, havada bulunan su buharı olarak ifade edilebilir. Genel olarak araştırma sahasında nispî nem değerleri düşüktür. Bu durum, denizden uzaklık, nemli hava kütlelerinin kısmen etkisiz oluşu ve basınç merkezlerinin karakteri ile ilgidir. Silvan'da yapılan rasatlara göre, ortalama nispî nem %55,4'tür. Nem miktarının aylara göre dağılımı incelendiğinde ise, kış ve kışa yakın aylarda ortalama nispî nem değerlerinin yükseldiği, yaz ve yaza yakın aylarda ise ortalama nispî nem değerlerinin düştüğü görülür. Sıcaklığın düşük olduğu, yoğunlaşmanın kolay olduğu kış aylarında nispî nem yüksek, sıcaklığın yüksek ve yoğunlaşma noktasından uzaklaşılan yaz aylarında nispî nem ortalamaları düşüktür. Ayrıca araştırma sahasını daha çok kış aylarında tesiri altına alan siklonlar, yerşekillerinin de etkisiyle, nem ve yağış şartları bakımı uygun bir durum meydana getirmektedir. İnceleme alanında kuzeye doğru, Güneydoğu Toroslara yaklaşıldıkça, yükselti ve nemli hava kütlelerini tutma özelliğinden dolayı nem ve yağış ortalamaları artmaktadır.

Tablo 1.12. Silvan'da Ortalama ve En Düşük Nispî Nem Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı (1971-1993. % olarak).

AYLAR	**O**	**Ş**	**M**	**N**	**M**	**H**	**T**	**A**	**E**	**E**	**K**	**A**	**YILLIK**
Ortalama Nem	80.6	77.1	70.6	61.3	54.3	37.4	28.3	27.1	30.7	49.2	70.4	78.6	55.4
Min. Nem	18	7	8	4	9	3	1	1	3	1	3	3	5.1

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Silvan İlçesi'nde en yüksek nispî nem ortalaması %80,6 ile Ocak ayında görülür. Daha sonra %78,6 ile Aralık ve %77,1 ile Şubat ayı gelmektedir. En düşük nispî nem ortalamaları, %27,1 ile Ağustos ayında görülmektedir. Daha sonra %28,3 ile Temmuz ayı en düşük ortalamaya sahip ikinci aydır. Nem ortalaması en yüksek mevsim ise %35,5 ile kış mevsimidir. İlkbahar %28'lik oranıyla, ortalama nemin en fazla görüldüğü ikinci mevsimdir. Daha sonra %22,5 ile sonbahar ve %14 ile yaz mevsimi gelmektedir. Kış ve ilkbahar mevsimlerinde en yüksek ortalamalar görülürken, yaz ve sonbahar mevsimleri ise en düşük ortalamalara sahip mevsimlerdir. Ortalama en yüksek nispî nem ile en düşük nispî nem arasındaki fark %53,5'lik bir değerdir. Bu değer oldukça yüksek olup, yöredeki karasallığı ve nem dengesizliğini açıklamaktadır.

Grafik 1.6. Silvan'da Ortalama ve En Düşük Nispî Nemin Aylık Dağılımı.

İnceleme sahasında yağış özelliklerini etkileyen, bir diğer iklim elemanı da bulutluluk derecesi ve gösterdiği aylık değişimdir. Silvan'ın ortalama bulutluluk derecesi 4,0'dır. Bulutluluk derecesi, kış aylarında en yüksek değerlere ulaşırken, yaz aylarında ise en düşük değerlere inmektedir. Ortalama en yüksek bulutluluk derecesi 6,2 ile Ocak ayında gözlenmektedir. En düşük bulutluluk derecesi ise 0,8'lik değer ile Temmuz ve Ağustos aylarında gözlenmektedir. Araştırma sahasında bulutluluk derecesi ile yağışın aylık dağılımı birbiriyle parelellik göstermektedir. Açık gün sayısı ise 137 gündür. Özellikle açık günlerin sayısı Haziran ayından başlayarak Ekim ayına kadar çok yüksek değerlere ulaşmaktadır. Ağustos ayı 24,1 gün ile açık gün sayısının en fazla olduğu aydır. Sıcaklığın çok yüksek ve yağışın çok düşük olduğu yaz mevsimi, açık gün sayısının en fazla olduğu mevsimdir. Bu mevsimde bulut oluşumları çok seyrek olarak izlenebilir.

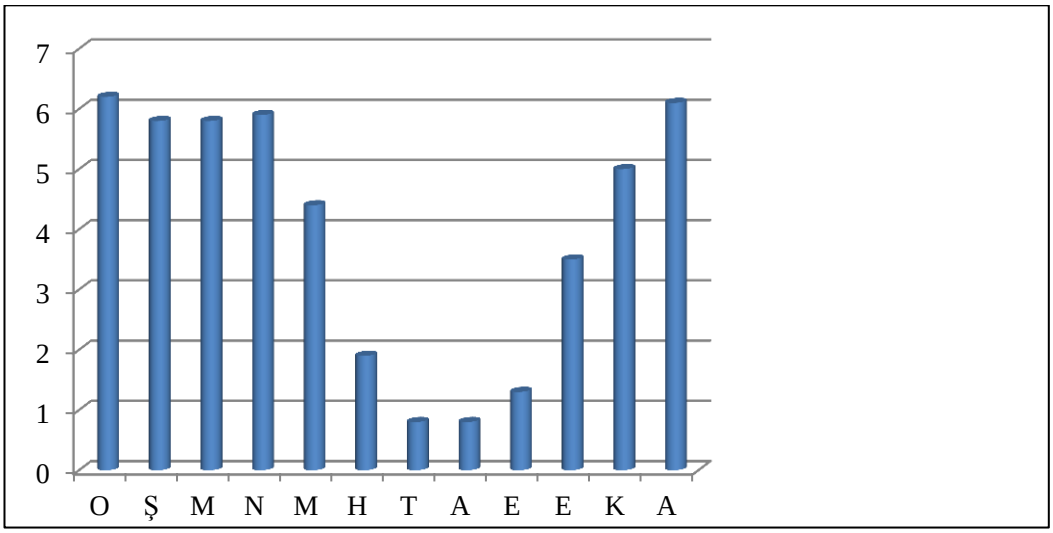
Tablo 1.13. Silvan'da Ortalama Bulutluluk ve Bulutlu Gün Sayısının Aylık Dağılımı (1971-1993.).

AYLAR	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	YILLIK
Ortalama Bulutluluk	6.2	5.8	5.8	5.9	4.4	1.9	0.8	0.8	1.3	3.5	5.0	6.1	4.0
Açık Günler	5.7	5.9	5.3	3.6	6.8	17.2	23.3	24.1	20.2	11.5	7.9	5.5	137
Bulutlu Günler	10.0	9.4	11.5	13.5	14.4	8.1	3.6	4.1	7.0	11.0	11.5	11.7	115.8
Kapalı Günler	11.9	9.3	8.8	7.7	4.2	0.8	0.1	0.1	0.2	4.0	7.9	11.1	66.1

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

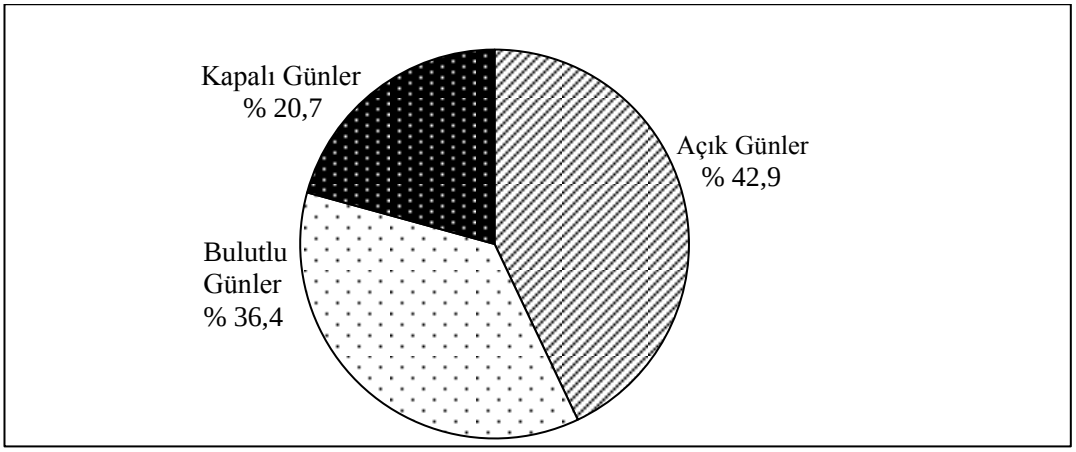
Sahada 115,8 gün, bulutlu gün özelliğindedir. Bu da %42,9'luk bir orana denk gelmektedir. Ekim ayından itibaren bulutlu gün sayısı artmaktadır. Ekim-Mayıs arası dönemde bulutlu gün sayısı artış göstermekte ve en yüksek derecesine Mayıs ayında

ulaşmaktadır. Özellikle kış ve ilkbahar mevsimleri, yörenin yağış ve sıcaklık şartlarından dolayı, bulutluluk derecesinin en yüksek olduğu dönemlerdir.

Grafik 1.7. Silvan'da Ortalama Bulutluluk Değerinin Aylara Göre Dağılımı.

Yörede kapalı gün sayısı ise 66,1'dir. Kapalı gün sayısı en fazla olduğu aylar, Aralık, Ocak ve Şubattır. Ocak ayı 11,9 gün ile en fazla kapalı günün olduğu aydır. Kapalı günlerin en fazla görüldüğü aylar ile yağışların en fazla görüldüğü aylar, uyumluluk göstermektedir. Kış mevsimi her iki değerin de en yüksek olduğu mevsimdir. Yaz mevsimi kapalı gün sayısının en az olduğu mevsimdir. Bir günden bile az oranıyla Haziran, Temmuz ve Ağustos ayları, kapalı günlerin en az olduğu aylardır.

Grafik 1.8. Silvan'da Ortalama Açık, Bulutlu ve Kapalı Günler Sayısının Dağılımı.

1.2.1.4. Yağışlar

Silvan'da 1971-1993 yılları arasında yapılan rasatlara göre, yıllık ortalama yağış miktarı, 613 mm olarak belirlenmiştir. Silvan, güney, batı ve doğusunda yer alan merkezlere göre daha fazla yağış almaktadır. Nitekim çok yakınında yani batısında bulunan Diyarbakır istasyonunda yıllık ortalama yağış 469,9 mm, güneyinde bulunan Batman istasyonunda ise yıllık ortalama yağış 456,6 mm'dir. Bu durum özellikle orografik şartlar ile ilgilidir. Çünkü Silvan, bu merkezlere göre, yüksek ve engebeli bir arazi yapısına sahiptir.

Yağış miktarları ilçe arazilerinde de yer yer farklılık göstermekte ve kuzeye, dağlık kesimlere doğru gidildikçe yağış miktarlarında artış meydana gelmektedir. Özellikle Güneydoğu Toroslara yaklaşıldıkça yağış miktarı artmaktadır. Yörede yağış değerleri üzerinde en etkili unsur orografik şartlardır. Bunun yanında planetar faktörler ile genel atmosfer sirkülâsyonuna bağlı hava hareketleri de yağış değerleri üzerinde etkilidir.

Silvan'da kaydedilen ortalama yağış miktarının aylara göre dağılımı incelendiğinde, en fazla yağışın 101 mm ile Aralık ayında düştüğü görülür. Bunun nedeni, sonbaharda başlayan frontal aktivitenin Aralık ayında ekstrem değerine ulaşmasıdır[29]. Daha sonra 97,6 mm ile Şubat ve 79,9 mm ile Ocak ayı gelmektedir. (Tablo 1.14) Kış mevsimi ortalama yağış miktarının en fazla olduğu mevsimdir.

Ortalama yağış miktarının en az olduğu ay ise 0,7 mm ile Temmuz'dur. Daha sonra 0,8 mm ile Ağustos ayı en az yağış alan ikinci aydır. Bu iki ayda neredeyse hiç yağış oluşmamaktadır. Yaz mevsimi, en az yağış düşen mevsimdir. Yıllık ortalama, en yüksek ay ile en düşük ay arasındaki yağış farkı 100,3 mm ile çok yüksek bir orana sahiptir. Yağışın mevsimlere dağılışını, Türkiye'deki gezici asgarilerin güzergahlarına bağlamak ve güzergahları izleyen depresyonların mevsimlik frekanslarıyla izah etmek mümkündür[30].

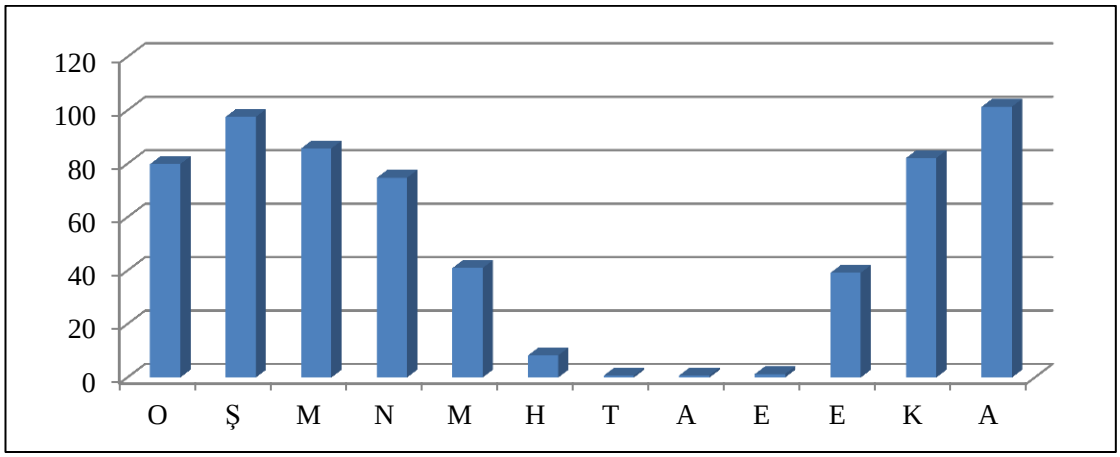
[29] A. Sür, *Alanya'nın İklimi*, Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları No:270, Ankara 1977, s.101.

[30] Sözer, s.18.

Tablo 1.14. Silvan'da Ortalama Yağış Miktarının Aylara Göre Dağılımı (1971-1993 mm).

AYLAR	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	YILLIK
Ortalama Yağış Mik. (mm)	79,9	97,6	85,8	74,8	41	8,3	0,7	0,8	1,3	39,2	82,2	101	613

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Grafik 1.9. Silvan'da Ortalama Yağış Miktarının Aylara Göre Dağılımı.

Özellikle araştırma sahasını kışın etkisi altına siklonlar, relief ve orografinin etkisiyle elverişli yağış şartları oluştururlar. Kışın Akdeniz kıyıları boyunca etkili olan Akdeniz depresyonu, ülkemizin güney, güneydoğu kesimlerinden Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve aynı zamanda araştırma sahasında etkili olarak, yağışların başlıca sebebini oluşturmaktadır. Aynı dönemde Silvan, Kuzeydoğu Anadolu'yu işgal eden kutbi yüksek basınç kuşağını üzerine çekebildiği takdirde, yağışlar özellikle yüksek kesimlerde kar şeklinde oluşmaktadır. Araştırma sahasında Nisan, Mayıs ve Ekim aylarında, ısınan yer sathındaki konvektif hava hareketlerinin yol açtığı sağanaklı ve orajlı yağışlar da görülür.

Yaz mevsiminde ise ilçede, güneyde Basra Körfezi'nden kaynaklı, sıcak ve kuru karakterli olan kararlı bir hava kütlesi etkili olmaktadır. Bu hava kütlesi nemsiz, sıcak ve kuru karakterde olup, geçtiği yerlerden nem toplayamadığından dolayı ilçeye ulaştığında, sıcak, kuru ve nemsiz özelliğini buraya taşır. Böylelikle yaz mevsiminin tamamen kurak ve yağışsız geçmesine neden olur.

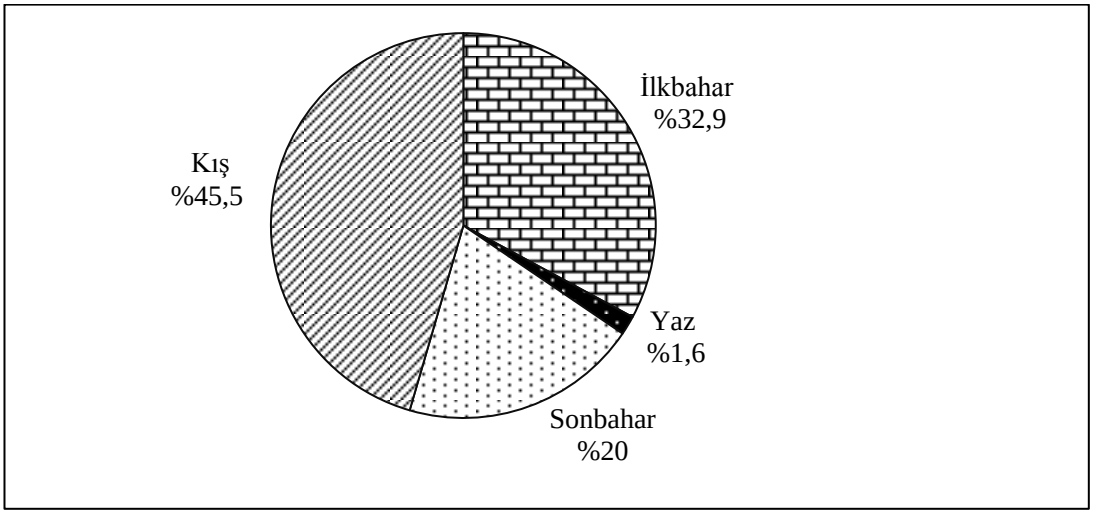
Kış mevsiminden sonra en fazla yağış ilkbahar mevsiminde görülmektedir. İlkbahar mevsiminde görülen yüksek yağış miktarının nedenini açıklamak için, bu

mevsimde gelişen yüksek atmosfer soğuk hava damlası hava tipinin de önemini belirtmek gerekir[31]. Bu hava tipinde, yüksek atmosfer katlarıyla, yeryüzüne yakın hava bölümleri arasında beliren sıcaklık ve nem farkları, kararsızlığı artırmakta ve dikey hava hareketlerinin yol açtığı yağışlar meydana gelmektedir. Ayrıca araştırma sahasında kışın etkili olan Akdeniz Depresyonu, kısmen ilkbaharda da etkili olup, yağış oluşumuna yol açmaktadır. Sonbahar mevsimi üçüncü en yağışlı mevsimdir. Özellikle yaz mevsiminin kuru ve nemsiz özelliğinin yansıdığı bu mevsimin sonlarına doğru yağış oluşumları artış göstermektedir.

Tablo 1.15. Silvan, Batman ve Diyarbakır'da Ortalama Yağış Miktarının Mevsimlere Göre Dağılımı (1971-1993).

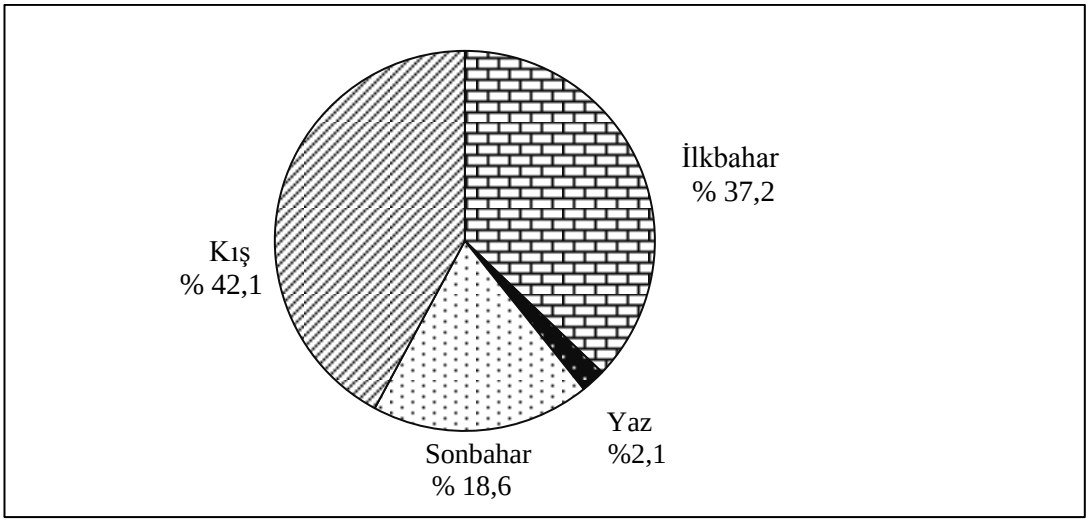
MEVSİMLER	İLKBAHAR	%	YAZ	%	SONBAHAR	%	KIŞ	%	YILLIK
SİLVAN	201,6	32,9	9,8	1,6	122,7	20	278,9	45,5	613
DİYARBAKIR	174,6	37,2	9,8	2,1	87,5	18,6	198	42,1	469,9
BATMAN	186,9	40,9	8,1	1,8	82,7	18,1	178,9	39,2	456,6

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

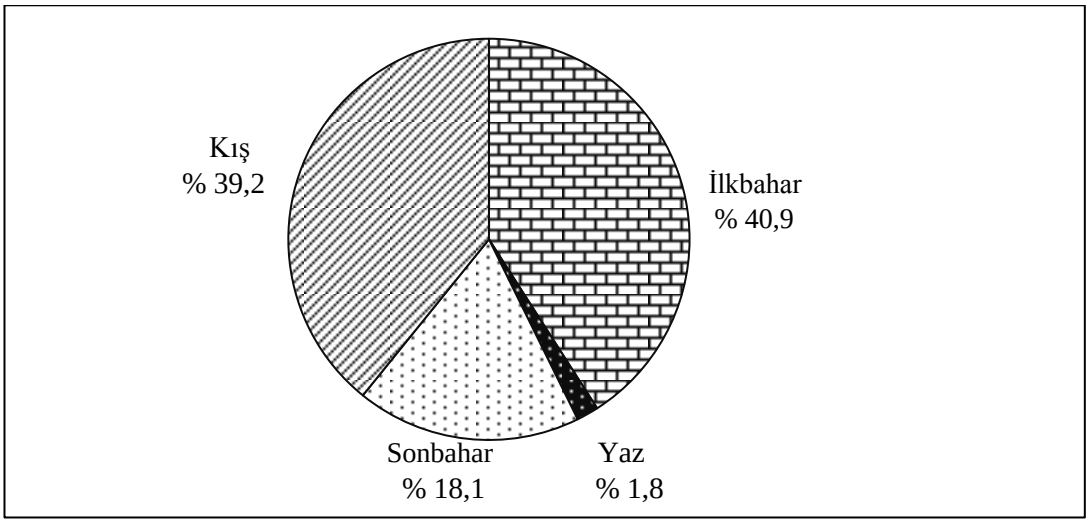

Grafik 1.10. Silvan'da Ortalama Yağış Miktarının Mevsimlere Göre Dağılımı.

[31] A. Nişancı, "Türkiye İklim Bölgeleri ve Yağış Özellikleri", *Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi*, Sayı:5, 1972, s.148.

Grafik 1.11. Diyarbakır'da Ortalama Yağış Miktarının Mevsimlere Göre Dağılımı.

Grafik 1.12. Batman'da Ortalama Yağış Miktarının Mevsimlere Göre Dağılımı.

Silvan İlçesi'nde yağışın aylık, mevsimlik ve yıllık karekteri incelendiğinde, yağış rejiminin saf Akdeniz ikliminin kontinentalitenin etkisiyle değişme eğiliminde olduğunu müşahade edilmektedir. Özellikle ilkbahar yağışlarındaki yüksek orana denk gelmesinden dolayı, çalışma sahasının yağış rejimini ***Safiyetini Kaybetmiş Veya Bozulmuş Bir Akdeniz Yağış Rejimi*** olarak nitelendirmek mümkündür[32].

Araştırma sahasının yağış özelliklerini ortaya koymak için yağışlı gün sayısına da bakmak gerekir. Silvan'da yağışlı günlerin ortalaması 68,5 gündür. (Tablo 1.16) Yağışlı günlerin aylara göre dağılımı incelendiğinde, ortalama yağış miktarının aylık

32 Sözer, s.19.

dağılımıyla bir paralellik izlenebilir. Ortalama yağışın en fazla olduğu aylar olan Aralık, Ocak ve Şubat ayları, aynı zamanda yağışlı gün sayısının en fazla olduğu aylardır. Ocak ayı 10 gün, Aralık ayı 9,6 ve Şubat ayı 9 gün ile yağışlı geçmektedir. Ortalama yağışın en fazla olduğu ikinci mevsim olan ilkbahar mevsimi, aynı zamanda yağışlı gün sayısının en fazla olduğu ikinci mevsimdir. Özellikle 9,5 günlük yağışlı gün sayısı ile Mart ayı en fazla yağışlı gün olan aylardandır. Yağışlı gün sayısının en az olduğu aylar, yaz aylarıdır. Bu durum ortalama yağış oranlarıyla uygunluk göstermektedir. Nitekim en az yağış alan aylar olan Temmuz ve Ağustos aylarında, yağışlı gün 0,3 ile çok düşüktür. Neredeyse bu aylarda hiç yağışlı gün bulunmamaktadır.

Silvan'da en yüksek yağış değerlerinin kaydedildiği aylar, kış ve ilkbahar mevsiminde toplanmaktadır. Sahada 1971-1993 yılları kapsayan rasat devresinde günlük en yüksek yağış miktarı, 81,6 mm'lik değeriyle Mart ayı içerisinde kaydedilmiştir. Bu durum cephesel yağışların kış mevsiminden ilkbahara taşması ve konveksiyonel hava hareketlerinin yol açtığı orajlı yağışların etkisiyle meydana gelmektedir. En düşük yağış değerleri ise diğer yağış parametrelerine paralel olarak yaz aylarında görülür. Maksimum yağışın en düşük olduğu Temmuz ayında 4,4 mm ve daha sonra gelen Ağustos ayında 5,7 mm'dir.

Tablo 1.16. Silvan'da Ortalama Yağışlı Günler Sayısının Aylara Göre Dağılımı (1971-1993).

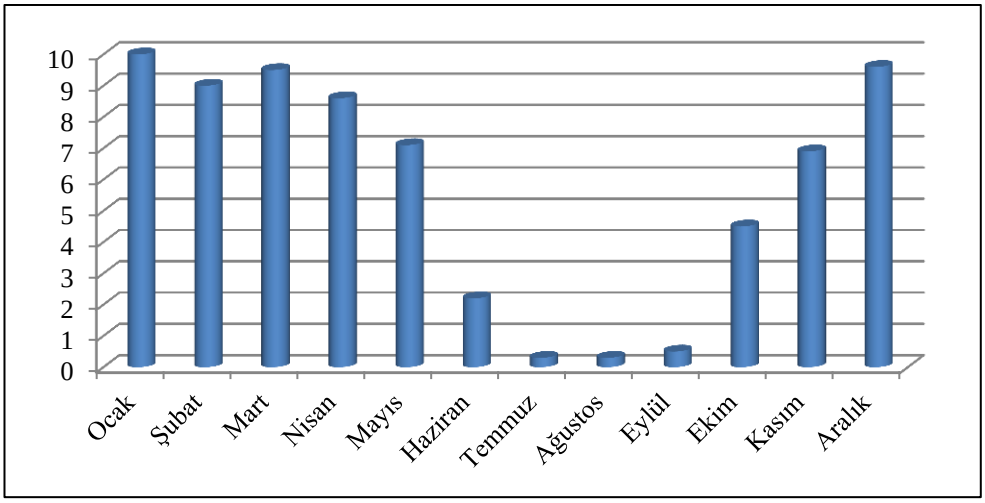
AYLAR	**O**	**Ş**	**M**	**N**	**M**	**H**	**T**	**A**	**E**	**E**	**K**	**A**	**YILLIK**
YAĞIŞLI GÜNLER	10	9	9,5	8,6	7,1	2,2	0,3	0,3	0,5	4,5	6,9	9,6	68,5

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Aylık ortalama yağışların ortalama yağışlı gün sayısına bölünmesiyle bulunan yağış şiddeti [33'] nin çalışma sahasındaki durumuna gelince, maksimum değerlere kış ve ilkbahar mevsiminde, minimum değerlere yaz mevsiminde rastlanmaktadır. Nitekim yağış şiddeti hem sağanak yağışlar ve sellenme hem de erozyonun şiddetini ortaya koymak için önemli bir göstergedir. Silvan'da en yüksek yağış şiddeti değeri 10,8 mm/gün iken, en düşük değer 2,3 mm/gün olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle yağış

[33] A. Koçman, *Uygulamalı Fiziki Coğrafya Çalışmaları ve İzmir-Bozdağlar Yöresi Üzerine Araştırmalar,* Ege Üniv. Ed. Fak. Yay. No:49, İzmir 1989, s.87.

şiddeti değerleri kış ve ilkbahar aylarında yüksek, yaz aylarında ise düşük bir değere sahiptir. Yağış şiddetinin yükseldiği kış ve ilkbahar aylarında, araştırma sahasında sellenme ve buna bağlı olarak erozyon yaşanmaktadır. İnce olan toprak tabakası, sellenme ve erozyonun etkisiyle yıkanıp aşınmaktadır. Tabi bu durum üzerinde toprak örtüsünün bitki örtüsünden yoksun oluşunun da etkisi vardır.

Grafik 1.13. Silvan'da Ortalama Yağışlı Günlerin Aylara Göre Dağılımı.

Silvan'da kar yağışlı gün sayısı ise 11,4 gündür. Genellikle kar yağışları Aralık-Mart ayları arasında görülmektedir. Yılın %3'ü kar yağışlı geçmektedir. Ayrıca yağışlı günlerin %16,6'sı da kar yağışlı gün olarak kaydedilmektedir. Söz konusu olan bu değerlerin, rasat yapılmamasına rağmen, çalışma sahasının kuzeyinde daha yüksek olduğu tahmin edilebilir. Çünkü burada yaşayan kişilerle yapılan anket ve mülakatlar neticesinde, kar yağışının Silvan ilçe merkezi ve güneyindeki sahalara göre daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Zaten araştırma sahası kuzeyinin engebeli ve yüksek relief bu durumu doğrulamaktadır. Araştırma sahasının kuzeyindeki yerleşmelerde yaşayanların anlatımına göre, Kasım ayı sonundan başlayarak Nisan ayına kadar kar yağışı ve kar örtüsünün ilçe geneline göre daha fazla görüldüğü ifade edilmektedir. Silvan'da Doğu Anadolu Bölgesi üzerinden gelen polar hava kütlesinin etki derecesine göre, yıllara göre kar yağışları ve karla kaplı günlerin sayısı değişmektedir.

Tablo 1.17. Silvan'da Kar Yağışlı Günler Sayısının Aylara Göre Dağılımı (1971-1993).

AYLAR	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	YILLIK
Kar Yağışlı Günler	4,5	3,3	1,3	0,1	0	0	0	0	0	0	0,2	2	11,4

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Silvan meteoroloji istasyonunda, karla kaplı gün sayısı ve en yüksek kar örtüsü ile ilgili ölçümler yapılmamıştır. Bundan dolayı araştırma sahasına yakın olan Batman ve Diyarbakır istasyonlarının değerleri kullanılarak değerlendirmeler yapılacaktır.

Tablo 1.18. Diyarbakır'da Kar Örtülü Günler Sayısı ve Maksimum Kar Kalınlığının Aylara Göre Dağılımı (1971-2011).

AYLAR	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	Ar	YILLIK
Kar Örtülü Günler Sayısı	4,8	3,5	0,3								0,2	1,9	10,7
Maksimum Kar Kalınlığı (cm)	65	36	10								13	27	65

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

İnceleme alanının batısında bulunan Diyarbakır istasyonunda kar örtülü günlerin sayısı 10,7 gündür. En yüksek kar kalınlığı ise 65 cm olarak ölçülmüştür. Güneyde yer alan Batman istasyonunda kar örtülü gün sayısı 5,8, en yüksek kar kalınlığı ise 32 cm olarak ölçülmüştür. (Tablo 1.18, 1.19)

Tablo 1.19. Batman'da Kar Örtülü Günler Sayısı ve Maksimum Kar Kalınlığının Aylara Göre Dağılımı (1971-2011).

AYLAR	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	YILLIK
Kar Örtülü Günler Sayısı	3,1	1,6	0,2									0,9	5,8
Maksimum Kar Kalınlığı (cm)	31	32	9									20	32

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Dolayısıyla, araştırma sahasının, Diyarbakır ve Batman civarına göre daha yüksek ve daha engebeli arazi şartlarına sahip olmasıyla, Güneydoğu Toroslar'ın güney yamaçlarında yer almasından dolayı kar kalınlığının 100 cm'ye yaklaştığı, karla örtülü gün sayısının da 20-30 gün arasında değiştiği söylenebilir.

1.2.2. İklim Tipi, Yağış Etkinliği ve Kuraklık Sorunu

Herhangi bir yörenin ikliminin belirlenmesi, doğal ve beşerî olayların analizini yapabilmek açısından oldukça önem taşımaktadır. İklim tipi; tarımsal faaliyetler, yerleşme ve mesken şekilleri, bitki örtüsü, akarsuların debi ve rejimleri, Kaynaklar ve yer altı sularının miktarı ile ekonomik faaliyetler üzerinde doğrudan ve dolaylı birçok etkiye sahiptir. Bu etkinin derecesi; sıcaklık, yağış ve buharlaşma gibi faktörlerin

yönlendirdiği bir gelir-gider dengesi olan yağış etkinliğine bağlıdır[34]. Özellikle yağışlı ve kurak devreleri ayırt etmek, tarımsal faaliyetler üzerinde olumlu etkiler yapmaktadır. Dünya ikliminin hızla değiştiği bu dönemde, iklim kararsızlıkları önemli kuraklık sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu yüzden beşerî faaliyetleri planlarken, iklim tipini ve kuraklık sorununu iyi analiz etmek gerekir.

Araştırma sahasının yağış etkinliği ve iklim tipini belirlemek için De Martonne (1942), Erinç (1965) ve Thornthwaıte (1948) yağış etkinliği formülleri kullanılmıştır. Bu förmüllere göre ilçenin yağış etkinliği şu şekilde hesaplanmıştır;

Silvan İlçesi'nde, sıcaklık ve yağış ilişkilerini esas alan De Martonne iklim tasnifine göre 24,4'lük yıllık indis değeriyle; yarı nemli sahalar arasında ortalama bir yerde bulunduğu söylenebilir. Bu indis değerlerine göre Kasım ayından Mayıs ayına kadar nemli geçmektedir. Haziran ayından Ekim ayına kadar da kurak geçmektedir. Mayıs ve Ekim ayları ise yarı kurak geçmektedir. De Martonne formülüne göre Silvan'da genel olarak nemli iklimler ile yarı kurak iklimler arasında kalan ***yarı nemli bir geçiş iklimi*** yaşanmaktadır. (Tablo: 1.20.)

Tablo 1.20. Silvan'da De Martonne (1926) Metoduna Göre Aylık Kuraklık İndisinin Dağılımı.

AYLAR	**O**	**Ş**	**M**	**N**	**M**	**H**	**T**	**A**	**E**	**E**	**K**	**A**	**YILLIK**
Ortalama Sıcaklık (°C)	1,8	3,5	8,1	13,9	18,5	24,3	28	27,5	23,1	16,8	9,4	4,5	14,95
Yağış Ortalaması (mm)	79,9	97,6	85,8	74,8	41	8,3	0,7	0,8	1,3	39,2	82,2	101	613
İndis Değerleri	81,3	86,8	56,9	37,5	17,3	2,9	0,2	0,3	0,5	17,6	50,8	83,9	24,5
Yağış Etkinliği	Nemli				Yarı Kurak	Kurak				Yarı Kurak	Nemli		Yarı Nemli

Yağış etkinliğini, bir yerin aldığı yağış miktarı ile kaybettiği su miktarı arasındaki oran olarak ele alan ve don olayının, gelir-gider dengesi üzerindeki aldatıcı etkisini ortadan kaldıran Erinç formülüne göre, araştırma sahası 29,3 indis değeri ile

[34] S. Erinç, *Tatbiki Klimatoloji ve Türkiye'nin İklim Şartları*, İ.T.Ü. Hidrojeoloji Enst. Yay. Sayı:2, İstanbul 1965, s.71.

yarı nemli bir iklim tipine sahiptir.[35] Bu formüle göre Kasım, Aralık, Ocak, Şubat, Mart, Nisan ayları çok nemli, Mayıs ve Ekim ayları yarı kurak, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül ayları ise tam kuraktır. (Tablo 1.21.) Hem De Martonne hem de Erinç iklim tasnifi sınıflandırmasında araştırma sahasının yarı nemli bir iklime sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1.21. Silvan'da ERİNÇ (1965) Yağış Tesirlilik İndisinin Aylık Dağılımı.

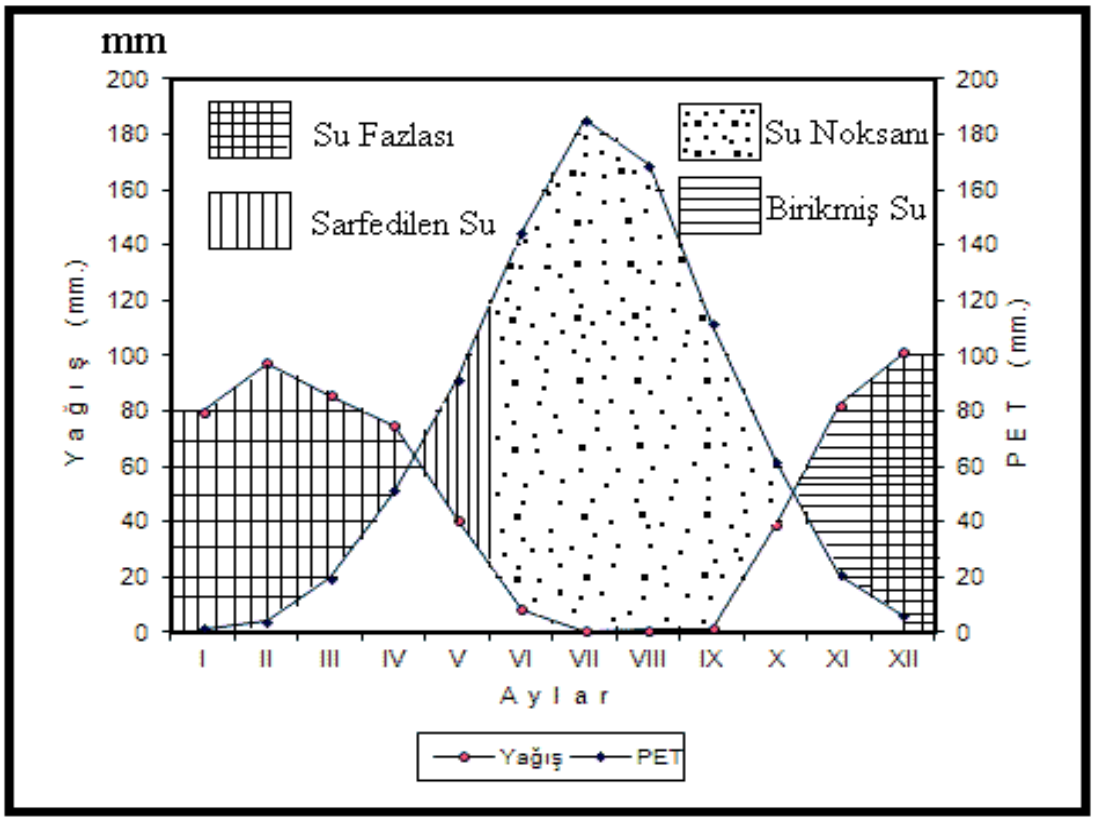
AYLAR	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	YILLIK
Yağış Ortalaması (mm)	79,9	97,6	85,8	74,8	41	8,3	0,7	0,8	1,3	39,2	82,2	101,4	613
Ort, Max. Sıc.(C)	5,7	8	13	19,2	24,5	31,1	35,2	35	31,2	24,1	15	8,5	20,9
İndis Değeri	168	146,4	79,2	46,8	20,1	3,2	0,2	0,3	0,5	19,5	65,8	143,2	29,3
Yağış Etkinliği	Çok Nemli				Yarı Kurak	Tam Kurak				Yarı Kurak	Çok Nemli		Yarı Nemli

Topraktaki nem ve buharlaşma ilişkisine dayanan, sıcaklık, nem, buharlaşma, toprağın su ile doyma ilişkilerini analiz eden Thornthwaite metodu da araştırma sahası için uygulanmıştır. Silvan'ın iklim elemanları Thornthwaite metoduna göre analiz edildiğinde, yağış ve buharlaşma dengesinin Kasım ayında gerçekleştiği ve bu aydan itibaren toprakta su birikmeye başladığı anlaşılmaktadır. Kasım ayında 82,2 mm'lik aylık ortalama yağış miktarına karşılık, toprak doygunluk oranına ulaşamamakta ve 61,4 mm.'lik su birikmektedir. Toprak doygunluk oranına Aralık ayında ulaşmakta ve bu durum Mayıs ayına kadar devam etmektedir. Mayıs ayından itibaren gerçekleşen yüksek evapotranspirasyon ile birlikte toprak doygunluktan hızla uzaklaşmakta ve aldığı nemi, suyu Haziran ayında tamemen kaybetmektedir. Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında da söz konusu durum devam etmektedir. Bu aylarda yağışın neredeyse hiç oluşmadığı fakat buna karşılık buharlaşmanın çok yüksek olduğu bir devre yaşanmaktadır. Yaşanan bu durum nedeniyle yaz ayları çok kurak geçmekte ve tarımda sulama tamamıyla tarımın karekterini ortaya koyan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahanın ana iklim karekterlerinden biri de yaz aylarında yaşanan yüksek kuraklık ve neredeyse hiç oluşmayan yağışlardır. (Tablo 1.22)

[35] S. Erinç, "Yağış Müesseriyeti Üzerine Bir Deneme ve Yeni Bir İndis", *İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Yay*. No:41, 1965, s.30.

Tablo 1.22. Silvan'ın Thornthwaıte Formülüne Göre Su Bilançosu.

Bilanço elemanları		**A Y L A R**												**YILLIK**
		I	**II**	**III**	**IV**	**V**	**VI**	**VII**	**VIII**	**IX**	**X**	**XI**	**XII**	
Sıcaklık	°C	1,8	3,5	8,1	13,9	18,5	24,3	28,0	27,5	23,1	16,8	9,4	4,5	15,0
Sıcaklık indisi	i	0,2	0,6	2,1	4,7	7,2	11,0	13,6	13,2	10,1	6,3	2,6	0,9	72,4
Düzeltilmemiş PE	mm.	1,6	4,8	19,2	46,7	74,7	116,9	147,9	143,8	107,6	63,7	24,6	7,3	
Güneşlenme süresine göre PE tashih emsali		0,85	0,84	1,03	1,10	1,23	1,24	1,25	1,17	1,04	0,96	0,84	0,83	
Düzeltilmiş PE	PET	1,4	4,1	19,8	51,5	91,7	144,5	185,4	168,8	111,4	61,3	20,7	6,1	866,6
Yağış	y	79,9	97,6	85,8	74,8	41,0	8,3	0,7	0,8	1,3	39,2	82,2	101,4	613,0
Depo Değişikliği	Dd	-	-	-	-	-50,7	-49,3	-	-	-	-	61,5	38,5	
Depolama	D	100,0	100,0	100,0	100,0	49,3	-	-	-	-	-	61,5	100,0	100,0
Gerçek Evapotransprasyon	GET	1,4	4,1	19,8	51,5	91,7	57,6	0,7	0,8	1,3	39,2	20,7	6,1	294,8
Su Noksanı	Sn	-	-	-	-	-	86,9	184,7	168,0	110,1	22,1	-	-	571,8
Su Fazlası	Sf	78,5	93,5	66,0	23,3	-	-	-	-	-	-	-	56,8	318,2
Yüzeysel Akış	Yü1	67,7	86,0	79,8	44,7	11,7	-	-	-	-	-	-	28,4	318,2
" "	Yü2	53,6	73,5	69,8	46,5	23,3	11,6	5,8	2,9	1,5	0,7	0,4	28,6	318,2
Nemlilik Oranı	Ne	56,7	23,0	3,3	0,5	-0,6	-0,9	-1,0	-1,0	-1,0	-0,4	3,0	15,8	
İklim Tipi		***C1 B'3 s2 b'2 : Yarı nemli-Yarı kurak, Orta sıcaklıkta (Mezotermal), Su fazlası kış mevsiminde ve çok kuvvetli olan, Karasal iklime yakın iklim***												

Şeki11.2. Thornthwaıte Formülüne Göre Silvan'ın Su Bilançosu Diyagramı.

Hazırlanan su bilançosu üzerinde de görüldüğü üzere, Silvan'da nemli geçen ayların sayısı ile kurak geçen ayların sayısı yıl içinde birbirine yakındır. Sahada Ekim ortasından Nisan ortasına kadar uzanan devrede yağışlar görülürken, Nisan ortası ile Ekim ortasını kapsayan dönemde ise mutlak kuraklık yaşanmaktadır. Bu nedenle söz konusu metoda göre, Silvan'da ***C1 B'3 s2 b'2 sembolleri ile yarı nemli-yarı kurak, orta sıcaklıkta (Mezotermal), su fazlası kış mevsiminde ve çok kuvvetli olan, karasal iklime yakın iklim tipi*** yaşanmaktadır.

Uygulanan her üç iklim tasnifine göre Silvan yarı nemli bir iklim sahasında yer almaktadır. Sahada Aralık, Ocak, Şubat, Mart ve Nisan ayları yağışlı; Mayıs ve Ekim ayları ise kurak ve yağışlı geçen aylar arasında geçiş aylarını oluşturmakta; Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları ise kurak geçmektedir. Yörede her ne kadar yarı nemli bir iklim sahasında yer alsa da durum tam böyle değildir. Nitekim sahada yağışlar belli aylara toplanmakta ve özellikle vejetasyon döneminde yağışlar görülmemektedir. Ayrıca toprak yağışlı dönemde aldığı suyu kısa bir sürede buharlaşma yoluyla kaybetmektedir. Bu yüzden araştırma sahasının her tarafında tarımda sulamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Sahada yaşanan bu kuraklık kuru tarım

faaliyetlerinin ön plana çıkmasına yol açmaktadır. Sulamanın yapılamadığı sahalar da ise tarımsal aktiviteler yapılamamaktadır.

Söz konusu her üç iklim tasnifine göre Silvan'da yarı nemli bir iklim tipinin olduğu dikkat çekmektedir. Ancak yağış rejiminin yani yağışın yıl içerisindeki dağılışının dengesiz oluşu nedeniyle, kuraklık sorununun ileri derecelere ulaştığı söylenebilir. Özellikle tarımsal aktivitenin yoğunluk kazandığı Haziran-Eylül arasındaki dört aylık sürede, şiddetli bir kuraklık yaşanmakta ve bunun sonucunda tarımda sulama sorunun had safhaya ulaşmaktadır. Tarımsal dönemde yağış yetersizliğinden dolayı oluşan bu kuraklık sorunu çalışma sahasını olumsuz etkilemektedir. Bundan dolayı Silvan'ın büyük bir kısmında ya kuru tarım ya da nadasalı tarım yapılmaktadır. Ayrıca sulama suyundan yoksun olan birçok alanda da tarımsal faaliyetler yürütülememektedir.

1.3. HİDROGRAFYA

Canlı yaşamının temel taşlarından biri olan su, yaşamın devamlılığının sağlanabilmesi için çok önemli bir faktördür. Yeryüzüne çeşitli şekillerde düşen suyun bir kısmı buharlaşma ile atmosfer nemini meydana getirmekte ve daha sonra tekrar yağışlarla yeryüzüne inmekte, bir kısmı sızma ile yeraltına inerek yeraltı sularını oluşturmakta ve yer üstü sularını beslemekte, geriye kalan kısmı ise yüzeysel akışa geçerek akarsuları meydana getirmektedir. Bilindiği üzere su Kaynakları yeterli olmayan bölgelerde arazinin çıplaklaştığı, doğal faaliyetlerin azaldığı ve özellikle beşerî ve iktisadî faaliyetlerin yeterince gelişmediği görülmektedir. Bu nedenle herhangi bir alanın coğrafi özellikleri incelenirken yeraltı ve yerüstü su potansiyelini incelemek oldukça önemlidir.

Suyun bu önemli ve hayati fonksiyonundan dolayı, çalışma sahasının hidrografik özelliklerinden öncelikle yer altı su durumu, kaynakları, akarsu ve gölleri, hidrografik açıdan ele alınıp, özellikleri ortaya konulacaktır.

1.3.1. Yeraltı suları

Araştırma sahasında yeraltı sularının kaynağını yağmur ve kar şeklinde düşen yağış suları oluşturmaktadır. Bu sular doğrudan ve dolaylı olarak yeraltına sızarak yeraltı sularını meydana getirmektedir. Çalışma sahasında gerek kayaç yapısının, gerek yağış koşullarının ve gerekse eğim ve relief şartlarının her yerde aynı olmamasından dolayı, yeraltı suları her tarafta benzer özellikler göstermez. Ayrıca yeraltı sularının derinliği de doğrudan kayaç yapısı, eğim ve reliefle ilgilidir. Sahada yeraltı su durumunu ortaya koyabilmek için bugüne kadar yapılmış doğrudan bir kuyu sondajı bulunmamaktadır. Daha çok Silvan'ın hemen hemen her tarafında açılmış olan ve daha çok içme suyu ihtiyacını karşılamaya yönelik kuyu sondajları yapılmıştır. Açılmış olan bu sondaj kuyuları incelenerek, yeraltı su durumu ile ilgili değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Silvan İlçesi'nde reliefin yüksek olduğu kuzey kesimden güneye doğru yeraltı su akışının olduğu söylenebilir. Özellikle kaynakların çıkış yönleri ve dağılışları incelendiğinde bu durum ortaya çıkmaktadır. Silvan'ın kuzey kesimlerinde formasyon kalınlıklarının artması, eğim fazlalığından dolayı yüzeysel akışın oluşu ve özellikle Eosen-Oligosen kireçtaşları ve dolomitlerden müteşekkil arazilerde yeraltı sularının

yetersiz olduğu söylenebilir. Araştırma sahasının önemli bir kısmını oluşturan Orta-Üst Miyosen konglomera, kumtaşı, kiltaşı, şeyl ve jipslerden oluşan formasyonların bulunduğu alanlarda gözenekli ve geçirimli yapılarından dolayı yağmur ve kar sızmaları daha fazla olup; bu alanlar, yeraltı suyu bakımından daha zengindirler.

Elde edilen bilgilere göre çalışma sahasında çeşitlli amaçlar ile açılmış 90 kuyu bulunmaktadır. Bu kuyular ya içme suyu ihtiyacı için ya da sulama amaçlı açılmıştır. Ama bu kuyuların büyük bir kısmı içme suyu elde etmek için açılmıştır. Bu kuyuların derinliği ve yoğunlaştığı alanlar değişmektedir. Sahada 10 metre ile 600 metre arasında derinliği değişen kuyular mevcuttur (Bakınız Tablo:1.23.). Örneğin Silvan İlçesi'nin kuzeyindeki dağlık bölgede bulunan Bayrambaşı mevkiinde açılmış olan kuyunun derinliği 600 metredir. Buna mukabil Bağdere köyünde açılmış olan kuyunun derinliği 94 metredir. Silvan'ın genelinde açılmış olan kuyularda verim genel olarak yüksektir. Bu durum nispeten uygun arazi ve yağış şartlarıyla ilgilidir. Silvan ilçe merkezi ve köylerinde açılan kuyuların büyük bir kısmı sulu özelliktedir. Ama bunun yanında özellikle kaya ve arazi yapısından dolayı bazı yerlerde açılan kuyulardaki suyun yetersiz olduğunu söylenebilir.

Bahçe köyünde açılmış olan kuyu, arazinin tamamen taşlık, kayalık ve eğimli bir yapıda olmasından dolayı, yeterli su barındırmamaktadır. Boyunlu köyü çok eğimli ve dik bir yamaçta bulunmasından dolayı, orada açılan kuyudan da yeterli verim elde edilememiştir. Benzer arazi ve kayaç yapılarına sahip olan Eskiocak, Gündüz, Onbaşılar, Üçbasamak gibi köylerde de açılan kuyulardan yeterli verim elde edilememiştir. Kumluk köyü de düz ve engebesiz bir arazide bulunmasına rağmen açılan kuyulardan gerekli verimler elde edilememiştir. Köyün bulunduğu kayaç yapısı yeraltı su miktarını etkilemektedir. Yeşerdi, Taşpınar ve Sulak köylerinde de açılan kuyulardan yeterli verim elde edilememiştir. Verimin düşük oluşu yine benzer nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Araştırma sahasında kuyuların coğrafi dağılımı incelendiğinde güney ve güneydoğuda kumlu, killi, jipsli arazinin mevcudiyetinden dolayı kuyu sayısının fazla olduğu dikkat çekmektedir. Derinliği az ve verimliliği fazla olan bu alanlardaki kuyular, içme suyu amaçlı kullanılmaktadır. Sahanın kuzeyindeki taşlı, eğimli yamaçlarda arazi ve eğim şartlarından dolayı kuyu sayısı azdır. Ayrıca araştırma

sahasının kuzeyinde kaynak sularının yeterli ve bol olması, kuyu suyu kullanımının az olmasına yol açmaktadır.

Tablo 1.23. Silvan'da Açılmış Olan Bazı Kuyuların Derinliği ve Statik Seviyesi.

	DERİNLİK(m)	**POMPAJ**	**STATİK SEVİYE(m)**
Bayrambaşı	600	8	70
Bağdere	130	10	34
Yuva	260	23	55
Bağdere	92	1	32
Yuva	210	1	45
Gürpınar	25	1	10
Düzalan	180	1	80
Gürpınar	64	0,5	18
Bağdere	94	1	36

Silvan İlçesi'nde açılmış olan su kuyuları sahanın hemen hemen her tarafına dağılmış durumdadır. Özellikle kuzeybatı kesimde su kuyularının sayısı artış göstermektedir. Sahada Akçeltik, Akdere, Demirkuyu, Düzalan, Kızlar, Sulak, Üçbasamak, Yolaç, Yolarası gibi 53 köyde kuyu suyu kullanılmakta olup bu kuyulardan yeterli miktarda su elde edilmektedir. Ancak Altınkum, Boyunlu, Gündüz, Susuz ve Kumgölü köylerinde açılan kuyulardan yeterli su elde edilememiştir. İnceleme alanındaki 31 mezrada da su kuyuları açılmış olup bunlardan 29'unda yeterli miktarda su elde edilirken Durukardı ve Çığyatağı mezralarında açılan kuyulardan yeterli miktarda su elde edilememiştir.

1.3.2. Kaynaklar

Yeraltı suyunun doğal yollarla yeryüzüne çıktığı yerler kaynaklardır. Araştırma sahasında, debileri değişmekle birlikte yüzlerce kaynak vardır. Kaynaklar, akarsuların akım düzeni üzerinde de etkilidirler. Sahadaki kaynakların net sayısı ve ölçüm değerleri ile ilgili bilgiler vermek mümkün değildir. Çalışma sahasındaki kaynaklar genellikle akarsu ve vadilerin tabanları ve yamaçlarında ortaya çıkmaktadır. Birçok kaynak da sahadaki akarsuların çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu kaynakların tamamı soğuk su kaynağı özelliğindedir.

İnceleme alanındaki kaynakların dağılışı incelendiğinde, güney yarısında Orta-Üst Miyosen konglomera, kumtaşı, kiltaşı, şeyl ve jipsli arazide ortaya çıkan yamaç veya vadi kaynakları yayılış göstermektedir. Genellikle akarsu vadilerinin yamaçlarında bulunan bu kaynakların bir kısmı ise doğrudan akarsuların kaynaklandığı noktaları oluşturmaktadır. Kuzey kesimde de farklı arazi ve kayaç yapılarından geçerek yüzeylenen kaynaklar, daha çok yamaçlarda ortaya çıkmaktadır. Kuzeydeki yüksek dağlık sahalara düşen kar ve yağmur suları yarık ve çatlaklardan yeraltına inmekte ve daha sonra uygun topografya şartları altında araştırma sahasının birçok yerinde kaynak olarak ortaya çıkmaktadır.

Silvan ilçe merkezinde ise 5 kaynak bulunmaktadır. Bunlardan en büyüğü Salat kaynağı olup kireçtaşları içerisinde birden fazla noktada çıkmaktadır. 564 I/s'lik debiye sahiptir. Silvan'ı besleyen ikinci büyük kaynak ise Büyük kaynaktır. Bu da kireçtaşları içinden çıkarak, birkaç noktadan boşalmaktadır. Büyük kaynağın debisi 170 I/s'dir. Şehri besleyen diğer kaynaklar; Orta kaynak, Malahermo kaynağı ve Kepo kaynağıdır. Bu kaynaklar da kireçtaşları içerisinden boşalmaktadır. Kaynakların sayıları ve debileri yağışın ve kar erimelerinin arttığı kış ve ilkbahar aylarında artış göstermektedir. Pek çok kaynağın debisi yaz mevsiminde azalmakta ve bazıları da kurumaktadır. Araştırma sahasında yüksek akışlı debiye sahip kaynaklar azdır ve çoğu da sürekli akışlı akarsuların başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Özellikle yüksek debili kaynaklar Gürpınar, Babakaya, Ormandışı, Kazandağ, Demirkuyu köylerine yakın yamaçlarda ortaya çıkmaktadır.

Araştırma sahasında Alibey, Arı, Aşağıkaya, Çevriksu, Çatakkaya, Doluçanak, Heybelikonak, Kumluk, Sulubağ gibi 30 köy, içme suyunu kaynaklardan temin etmekte ve bunlar sulu kaynak niteliğindedir. Bahçe, Eskiocak, Kumgölü, Onbaşılar, Taşpınar, Yeşerdi gibi köyler de kaynak suyu kullanmadır. Ancak bu köylerin kulladığı kaynaklar yetersiz olup içme suyu temininde ihtiyacı karşılayamamaktadır. Sahadaki mezraların 41'i de içme suyunu kaynaklardan temin etmektedir. Ancak Ayrancı, Susamış, Köksüren, Dörtçatı, Ziyaret, Hıdırşah, Soğukpınar mezralarında kullanılan kaynaklar yetersiz olup içme suyu ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmaktadır.

1.3.3. Akarsular

Silvan İlçesi'nde reliefin şekillenmesi ve bugünkü görünümünü kazanmasında akarsuların çok önemli rolü bulunmaktadır. Ayrıca tarımda sulama ve içme suyu ihtiyacı karşılamada da akarsular çok önemli bir yere sahiptir.

Genel olarak ülkemizde bugün oluşmuş akarsu şebekesi ile geçmişte daha erken zamanda oluşmuş akarsu şebekesi arasında pek bir benzerlik bulunmamaktadır. Bilindiği üzere Türkiye, Oligosen sonlarında çok büyük bir peneplenleşmeye maruz kalmış ve düzleşmiştir. Daha sonra meydana gelen orojenik fazlar ile bu peneplen tanınmayacak hale gelmiş ve deforme olmuştur. Bu yüzden o günkü akarsu şebekesinden, günümüzde bahsedemeyiz. Neojen esnasındaki şebekenin az da olsa bugün izlerine rastlanmaktadır. Ancak buradaki neojenden kasıt miyosenden çok pliosendir. Çünkü miyosende araştırma sahasının önemli bir kısmı denizdi. Ülkemizde pliyosende kurulmuş olan akarsu şebekesi de daha sonra neotektonik hareketler ile çok büyük değişikliğe uğramıştır. Pliyosen ortalarında ve sonlarında oluşan peneplen daha sonra şiddetli aşınım hareketlerine maruz kalarak, akarsu şebekesini tekrardan bozmuştur[36].

Dolayısıyla ülkemizde ve araştırma sahasında akarsu şebekelerinin çok yeni olduğunu ve gelişimin devam ettiğini ifade edebiliriz. Özellikle genç vadilerin sayısının fazlalığı bu durumu açıklamaktadır. Bütün bu bilgiler ışığında araştırma sahasındaki bugünkü akarsu şebekesinin aslında pliyo-kuaternerden itibaren oluşmaya başladığını ifade edebiliriz.

İnceleme sahası yaklaşık olarak 1376 km^2'lik bir alana sahiptir. Sahada irili ufaklı periyodik veya sürekli akışa sahip çok sayıda akarsu bulunmaktadır. Sahanın büyük bir kısmı Batman, Silvan, Pirhasan, Nergizi, Hazro ve Kasimi çaylarının su toplama havzalarından oluşmaktadır. (Harita 1.5) Silvan'da en büyük akarsu, ilçenin doğu sınırını oluşturan ve yaklaşık olarak 610 km^2'lik bir alanı drene eden Batman Çayı'dır. Ancak Batman Çayı, yukarı çığırında başka isimler ile ifade edilmektedir. Batman Çayı yanında önemli sayılabilecek Silvan, Güzderesi, Meydanlı, Pirhasan,

---

[36] M. Ardos, *Türkiye'de Kuaterner Jeomorfolojisi*, Çantay Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul 1996, s.109-110.

Firan, Nergizi, Aslo, Şori, Lişuk, Hazro, Reşik, Kasimi, Hıyan, Başka, Kulp, Keklik ve Mukur gibi dereler de bulunmaktadır.

Araştırma sahasında akarsuların büyük bir kısmı kısa ve orta mesafelerde akış göstererek Batman Çayı ve Dicle Nehri'ne dökülmektedirler. Yöredeki akarsular yağmur, kar ve kaynak sularıyla beslenmektedirler. Silvan ilçe merkezinin kuzeyindeki dağlık sahalardan doğu-batı doğrultusunda çizilecek bir hattın güneyinde kalan akarsuların tamamının ufak sapmalar dışında akış yönleri kuzey-güney doğrultusudur. Hattın kuzeyinde kalan akarsuların ana doğrultusu kuzeybatı-güneydoğu olmakla beraber, batı-doğu ve güney-kuzey doğrultulu akarsular da bulunmaktadır.

Araştırma sahasının kuzey ve kuzeydoğu kesimi dışında çok yoğun bir akarsu ağı bulunmaktadır. Kuzey ve kuzeydoğu kesimde akarsu ağının gelişmemesinde eğim ve relief şartlarının uygun olmaması etkilidir. Bu kesimde daha çok yüzeysel akışlı periyodik akarsular bulunmaktadır. Yörenin geriye kalan kısmında daha gelişmiş vadi ve drenaj sistemleri mevcuttur. Sık bir ağa sahip olan akarsular, yörenin güney yarısını tamamen şekillendirmiştir. Araştırma sahasındaki akarsuların genel olarak boyları kısadır. Güneyde bulananların akış hızları az, kuzeydekilerin ise daha fazladır.

Akarsuların gelişim sürecinde, ana kola yeni kolların katılımıyla meydana gelen drenaj ağı, litolojik, stratigrafik, tektonik ve jeomorfolojik faktörlerin etkisiyle farklı şekiller almaktadır. Yörede en fazla görülen drenaj şekli, ***dentritik drenajdır.*** Bu drenaj tipinde, ilk teşekkül eden akarsular asli meyile uygun olarak meydana gelen konsekantlardır. Bunlar arazinin meyiline göre birbirine yaklaşan veya uzaklaşan bir kuruluş arz ederler. Bu şartlar altında tabilerin kuruluş istikametini, konsekant akarsuyun yamaç meyli ile arazinin umumi meyilinin muhassalası tayin eder. Bu sebeple tabiler konsekant vadi ile, dalların bir ağaç gövdesine birleşmesi şeklinde mailen birleşirler. Bu suretle meydana gelen tabilere insekant adı verilir. İnsekantların gelişmesi neticesinde, ortaya çıkan ve bir ağaç ile dallarının manzarasına benzeyen vadi şebekesine de dentritik drenaj tipi denir[37]. Sahadaki birçok akarsu drenaj sistemi

---

[37] S. Erinç, T. Bilgin, "Türkiye'de Drenaj Tipleri", *İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Dergisi*, Sayı.7, 1956, s.125-126.

dentritik drenaja örnektir. Ayrıca bunu yanında parelel drenaj sistemi de görülmektedir. Özellikle Lişuk ile Şori derelerin bulunduğu sahadaki drenaj sistemi buna uygundur.

Silvan'da akarsuların akım miktarının aylara göre gösterdiği değişimler incelendiğinde, ilkbahar mevsiminde meydana gelen bir taşkınlık dönemi ve Haziran-Kasım dönemine karşılık gelen bir çekik dönem mevcuttur. Sahada yağışlar Ekim ayından itibaren yükselmeye başlasa da toprağın doygunluğa ulaşamaması, sızmalar nedeniyle yüzeysel akışların meydana gelmemesi, akım miktarının bu dönemlerde düşük olmasına yol açmaktadır. Daha sonra kar yağışları ve toprağın doygunluğa ulaşmasıyla kış aylarında akım yükselmeye başlamaktadır. Mart ayından itibaren, sahanın en yağışlı dönemde olması, sıcaklıkların artması ile birlikte kar erimelerinin başlaması, akım değerlerinin aniden çok yüksek miktarlara ulaşmasına neden olur. Böylece diğer aylardan çok daha yüksek değerler özellikle Mart ve Nisan aylarında görülür.

Akım miktarının yıl içindeki gösterdiği değişmeler incelendiğinde, genel olarak iklim şartlarıyla uygunluk gösterdiği görülmektedir. Ana hatlarıyla bir taşkın ve bir de çekik dönem bulunmaktadır. Taşkın dönemde, özellikle kuzeydeki sahalarda daha fazla olan kar ve yağmur yağışları debiyi arttırmaktadır. Bu özelliğinden dolayı yöredeki akarsu rejimi ***yağmurlu-karlı geçiş rejimi*** olarak ifade edilebilir.

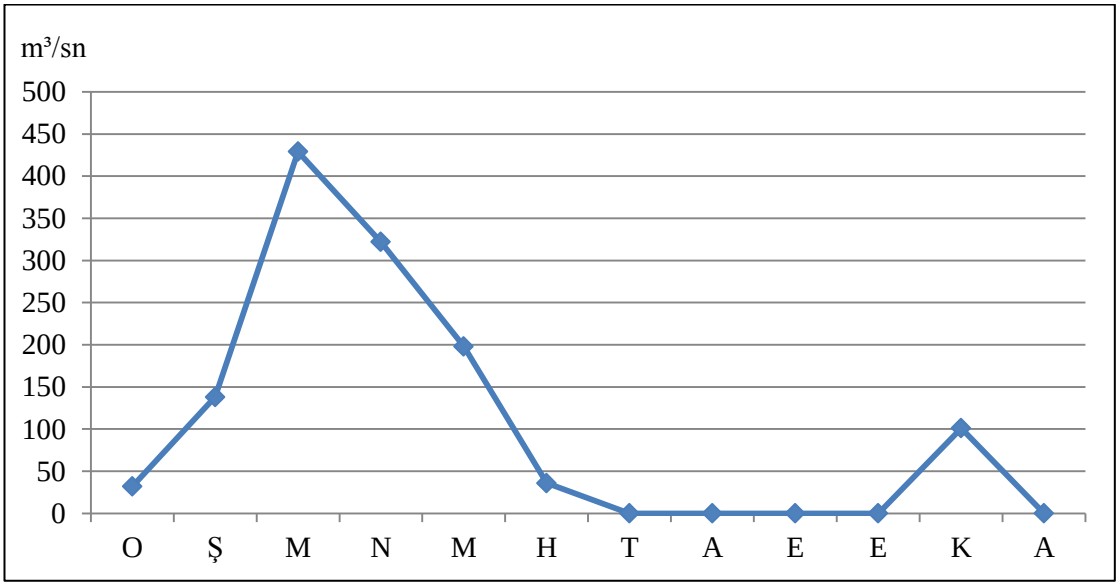
Tablo 1.24. Batman Çayı'nın Aylık Ortalama Akım Değerleri (1957-1991) ile Silvan'ın Aylık Ortalama Yağış Miktarı (1971-1993).

AYLAR	**O**	**Ş**	**M**	**N**	**M**	**H**	**T**	**A**	**E**	**E**	**K**	**A**	**YIL.**
Ortalama Akım m³/sn	32,7	138	429	322	198	36,6	9,97	7,92	7,78	44,1	101	83,3	117,5
Ortalama Yağış(mm)	79,9	97,6	85,8	74,8	41	8,3	0,7	0,8	1,3	39,2	82,2	101	613

Kaynak: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Silvan İlçesi'nin en uzun boylu ve en yüksek debili akarsuyu, daha önce de belirtildiği gibi Batman Çayı'dır. Batman Çayı, yörenin kuzey yarısının tamamına yakın kısmı ile doğu sınırının tamamını drene etmektedir. Geniş bir beslenme alanına sahip olan çay, yaklaşık olarak 610 km^2'lik bir alanı drene etmektedir. Araştırma sahası içerisinde çay, yaklaşık olarak 85-90 km'lik bir uzunluğa sahiptir. Kuzey

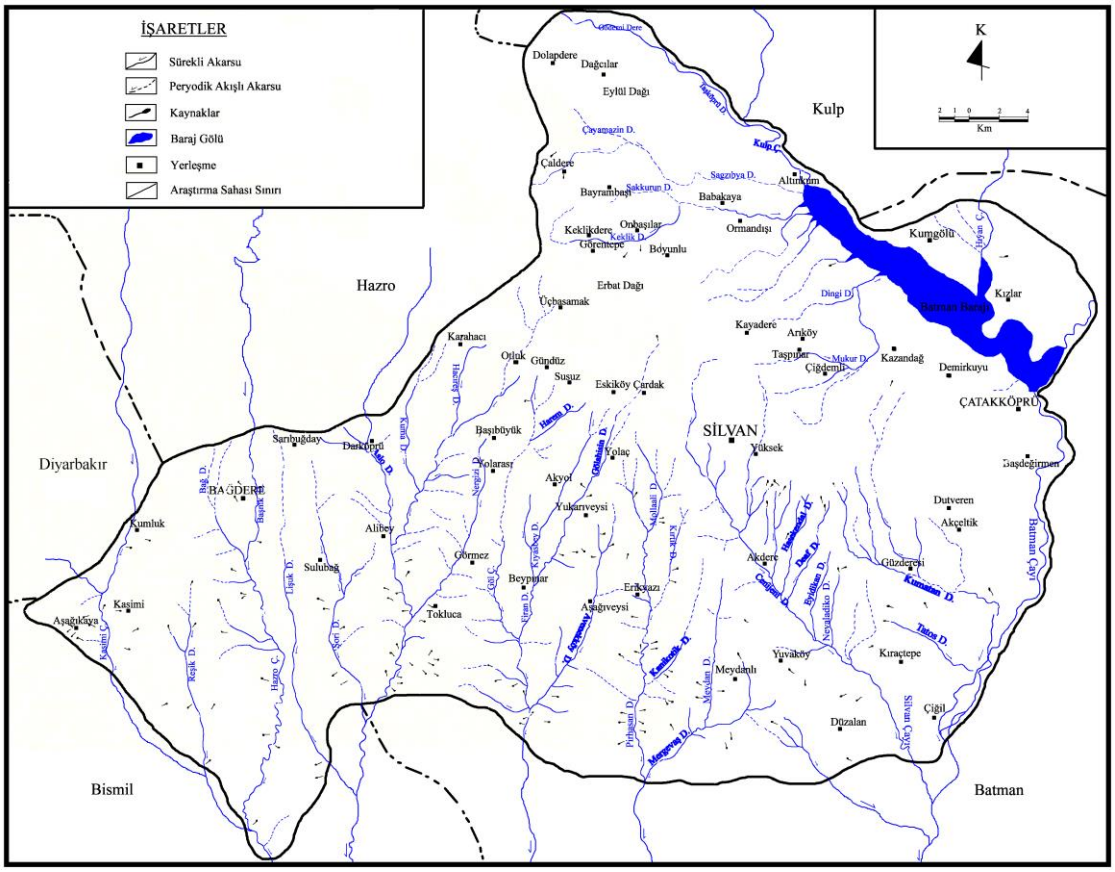
kesimlerdeki dağlık sahadan kaynağını alan çay, Malabadi'ye kadar farklı isimler almaktadır. Malabadi'den (Çatakköprü) itibaren güneye doğru akarken, Batman Çayı adını almaktadır.

Grafik 1.14. Batman Çayı'nın Aylık Ortalama Akım Değerleri (1957-1991).

Batman Çayı'nın sahadaki kaynağı en kuzeydeki Eylül Dağı'ndan başlamaktadır. Burada Kulp Çayı olarak akan çay, kuzeybatı-güneydoğu istikametinde yaklaşık olarak 20 km'lik bir uzunluktadır. Burada dar ve derin boğazlar içinde akan çayın oluşturduğu vadi, dik ve derindir. Altınkum civarlarında Kulp Çayı, Başka Çay adını almaktadır.

Kulp Çayı'nın oluşturduğu dar ve derin boğazdan kurtulan Başka Çay, nispeten geniş bir düzlüğe doğru yayılmakta ve kuzeyden taşınan alüvyonlar geniş tabanlı bir vadide birikmektedir. Başka Çay yaklaşık olarak 27-28 km'lik bir uzunluğa sahip olup, aynı zamanda Batman Barajı olarak bilinen hidroelektrik santraline de yataklık yapmaktadır. Başka Çay'a Kızlar civarlarında katılan Hıyan Çayı, çayın önemli bir kolunu meydana getirmektedir. Hıyan Çayı da yaklaşık olarak 9-10 km'lik bir uzunluğa sahiptir. Çatakköprü 'nün güneyinden itibaren Başka Çay, Batman Çayı adını almaktadır.

Harita 1.5. Silvan İlçesi Hidrografya Haritası

Fotoğraf 1.15. Başka Çay'ın Aşağı Havzasının Nisan Ayındaki Görünümü.

Batman Çayı, kuzeydeki dağlık sahada akıp dar ve derin boğazlardan geçerken, Çatakköprü'nün güneyinden itibaren kuzeyden getirilen genç alüvyallerin yığıldığı ve menderesle rin oluştuğu, geniş bir düzlükte akmaktadır. Gerçekten de Batman Çayı'nın oluşturduğu geniş düzlük araştırma sahası için oldukça önemlidir. Zira bu sahada önemli mısır ve buğday üretim alanları bulunmaktadır. Çaydan sulama amaçlı su kanalları ile su çekilmekte ve tarım arazileri sulanmaktadır. Aynı zamanda çay, sahanın doğu sınırını da çizmektedir.

Batman Çayı'nın akım miktarının aylara göre gösterdiği değişimler incelendiğinde, ilkbahar dönemine denk gelen bir taşkın dönem ve yaklaşık olarak Haziran-Kasım arasına denk gelen bir çekik dönemden bahsedebiliriz. Özellikle yörede Kasım ayından sonra toprağın doygunluğa ulaşması ile birlikte artan yağışlar, akım miktarını yavaş yavaş artırmaktadır. Mart ayına gelindiğinde ise, artan yağışlar ile birlikte sıcaklık artışına bağlı olarak kar erimeleri Batman Çayı'nın debisini artırmaktadır. Mart ayı 429 m^3/sn'lik değeri ile akımın en yüksek olduğu aydır.

Yüksek akım miktarı Nisan ayında da devam etmektedir. Daha sonra Mayıs sonlarından itibaren başlayan akım düşmeleri yaşanmaktadır. (Bkn. Tablo 1.24) Bazı dönemlerde akım miktarı çok yükselerek, sel karekteri kazanmaktadır. Örneğin 23.03.1991 tarihinde günlük akım miktarı 1151 m³/sn'lik çok yüksek değere ulaşmıştır.

Fotoğraf 1.16. Batman Çayı'nın Yukarı Mecrasının Mayıs Ayındaki Görünümü.

Araştırma sahasındaki diğer önemli akarsu, Silvan Çayı'dır. Kaynağını Silvan şehri ve onun gerisindeki dağlık araziden alan çay, yaklaşık olarak 32-33 km'lik bir uzunluğa sahiptir. Çay, güneye doğru hareket ederek, sahanın güneydoğusunda Batman Çayı'na karışmaktadır. Silvan Çayı, Orta-Üst Miyosen konglomera, kumtaşı, kiltaşı gibi birimlerin içinden akıp hafif eğimli, nispeten geniş tabanlı bir vadinin içinde akmaktadır. Çay, yaklaşık olarak 170 km^2'lik bir alanı drene etmektedir. Dentritik bir drenaj ağına sahip olan çayın çok sayıda kolu vardır. Herekendal, Deaf, Eyidikan, Nevaladiko dereler en önemli kollarını oluşturur. Ayrıca çok sayıda peryodik akışlı akarsu da Silvan Çayı'na karışmaktadır.

Fotoğraf 1.17. Silvan Çayı'nın Debisi Temmuz Ayında Oldukça Düşmektedir.

Silvan Çayı üzerinde kurulmuş herhangi bir akım ölçüm istasyonu bulunmadığından, akım özellikleri ile ilgili değerlendirmeler gözleme ve çok yakınında bulunan Batman Çayı akım özelliklerine bakılarak yapılmıştır. Silvan Çayı'nda akım, yıl boyunca devam etmektedir. Bilhassa yağışın arttığı kış mevsimi ile kar erimeleri ve yağmur şeklinde yağışların görüldüğü ilkbahar mevsiminde akım miktarı yükselmektedir. Yapılan gözlemlerde Mart ayında akım miktarının çok yükseldiği söylenebilir. Haziran-Kasım arası dönemde ise azalan yağış ve artan buharlaşmanın etkisiyle çekik bir dönem yaşanmaktadır.

Silvan İlçesi'ndeki bir diğer önemli akarsu Pirhasan Deresi'dir. Silvan ilçe merkezinin güneybatısında yer alan Kazatopu Tepe civarlarından kaynağını alan dere, tam olarak kuzey-güney doğrultusunda hemen hemen kavissiz akar. Yaklaşık olarak 23-24 km'lik uzunluğa sahip olup, 110 km^2'lik bir alanı drene etmektedir. Pirhasan Dere'nin, Mollaali, Kırık, Kanikotik dereler gibi önemli kolları bulunmaktadır. Ayrıca doğusunda bulunan Meydanlı Dere de araştırma sahasının tam güneyinde Pirhasan Dere'ye karışmaktadır.

Fotoğraf 1.18. Silvan Çayı Yer Yer Kavisler Çizerek ve Menderesler Oluşturarak Akar.

Yörenin güney yarısını kaplamış olan bir diğer akarsu Firan Dere'dir. Pirhasan Dere'nin batısında yer alan Firan Dere, kaynağını kuzeyindeki dağlık sahadan alıp, kuzey-güney doğrultusunda akmaktadır. Yaklaşık olarak 22-25 km'lik bir uzunluğa sahiptir ve 105 km^2'lik bir alanı drene etmektedir. Akyol, Beypınar, Yolaç, Aşağı ve Yukarı Veysi gibi köylerin bulunduğu sahayı drene etmektedir. Firan Dere'nin en önemli kolu, doğusunda bulunan Avenekköy Dere'dir. Ayrıca Harem, Göç, Kıyasbey, Gölahisin dereler gibi kollara sahiptir. Firan Dere de yörenin güney yarısında bulunan bütün akarsular gibi, Orta-Üst Miyosen konglomera, kumtaşı, kiltaşı gibi formasyonların içinden ve hafif eğimli yamaçlar ve nispeten geniş tabanlı vadi yatağında akmaktadır. Akımın yıl içerisinde gösterdiği değişimler, yukarıda bahsedilen Batman ve Silvan çayları gibidir ve yıl boyunca akış meydana gelmektedir.

Araştırma sahasının güneybatı kesiminde, kaynağını Başıbüyük köyü ve gerisindeki dağlık sahadan alan Nergizi Dere bulunmaktadır. Nergizi Dere, kuzey-güneybatı doğrultusunda akmaktadır. Dere,18-19 km'lik uzunluğa sahip olup yaklaşık 11-12 km uzunluğa sahip bir kolu da bulunmaktadır. Nergizi Dere, yaklaşık olarak 120 km^2'lik bir alanı drene etmektedir. Alibeyköy, Görmez, Tokluca gibi yerleşim

alanlarının bulunduğu araziyi drene eden dere, çok sayıda peryodik akışlı kollara sahiptir ve yıl boyunca akış gösterir.

Nergizi Dere'nin hemen batısında, Şori ve Lişuk dereler bulunmaktadır. Birbirlerine paralel olarak uzanan bu her iki dere, parelel drenaj tipine örmektirler. Çok az kolları bulunan bu derelerin akımı yaz mevsiminde iyice düşmekte ve neredeyse kuruma noktasına gelmektedir.

Çalışma sahasının güneybatı kısmında en önemli akarsu Hazro Çayı'dır. Kaynağını Hazro İlçesi ve bulunduğu dağlık sahadan alan çay, yöreyi kuzeyden güneye doğru kat ederek, güneydeki Bismil İlçesi'ne akış göstermektedir. Hazro Çayı'nın araştırma sahasındaki uzunluğu yaklaşık 71 km'dir. Hazro Çayı, yörede 30-32 km^2'lik bir alanı drene etmektedir. İrili-ufaklı çok sayıda zikzak çizerek akan çayın en önemli kolu Başnik Çayı'dır.

Hazro Dere'nin batısında ve yörenin en güneybatı ucunda Reşik ve Kasimi dereler bulunmaktadır. Birbirine paralel olarak uzanan bu iki dere, kuzey-güney doğrultusunda akarak güneye uzanırlar. Bunlardan akım değeri daha yüksek olan Kasimi Dere'dir. Dere yaklaşık olarak 12-13 km'lik bir uzunluğa sahip olup, 50 km^2'lik bir alanı drene etmektedir.

Fotoğraf1.19. Kasımlı Dere'si Sahanın Güneybatısında Tarım Arazileri İçin Önemli Bir Sulama Kaynağıdır.

Son olarak araştırma sahasının en kuzeyindeki dağlık ve engebeli sahada Çayamazin ve Keklik dereler bulunmaktadır. Her iki dere de kaynağını dağlık ve engebeli sahadan alır. Bunlardan Çayamazin Dere, kaynağını Eylül Dağı'nın yamaçlaından alıp batı-doğu doğrultusunda uzanarak Kulp Çayı'na karışır. Peryodik akışlı olan bu dere, yaz mevsiminde kurumaktadır. Keklik Dere ise kaynağını Bayramtepe, Keklikdere, Onbaşılar gibi dağlık bölgelerden alıp, topografik şartlara uyum sağlayarak, dağların ve tepelerin arasında dar ve derin vadiler oluşturarak akmaktadır. Batı-doğu istikametinde kavisler çizerek akan ve yaklaşık olarak 15-16 km'lik bir uzunluğa sahip olan dere Kumgölü civarlarında geniş bir alüvyal düzlük oluşturarak Başka Çay'a karışmaktadır.

1.3.4. Göller

Araştırma sahasında doğal oluşumlu göl bulunmamaktadır. Sahadaki tek göl oluşumu Batman Baraj Gölü'dür. Baraj gölünün büyük bir kısmı Silvan İlçesi sınırı içinde yer almasına rağmen Batman Çayı üzerinde kurulması ve bir kısmının da Batman İl sınırı içinde yer alması nedeniyle Batman Barajı adını almıştır. Barajın %70'e yakın kısmı Silvan İlçesi geriye kalan kısmı ise Batman İl sınırı içinde yer almaktadır. İnceleme alanının kuzey ve kuzeydoğusundaki akarsuların büyük bir kısmının sularını toplayan baraj gölü, Batman Çayı'nın yukarı çığrını oluşturan Başka, Ramedanka ve Hıyan çaylarının birleştiği kesimde kurulmuştur.

Fotoğraf 1.20. Biriken Suları Çatakköprü Köyü Sınırlarına Kadar Ulaşan Batman Baraj Gölü'nden Bir Görünüm.

Batman Barajı'nın gövdesi Çatakköprü köyünün 1 km kuzeyinde sulama, taşkın önleme ve enerji üretmek amacıyla 1986-1999 yılları arasında yapılmıştır. Silvan İlçesi'nin doğusundaki önemli oranda tarım arazisi baraj gölü sayesinde sulanabilmektedir. Ayrıca baraj gölü üzerinde balıkçılık da yapılmaktadır. Göl üzerinde 4 tane alabalık üretme çiftliği bulunmaktadır.

Kaya gövde dolgu tipi olan barajın gövde hacmi 7181000 m^3, akarsu yatağından yüksekliği 85 m, normal su kotunda göl hacmi 1175 hm^3, normal su kotunda göl alanı 49,25 km^2 dir. Baraj 37.744 hektarlık bir alana sulama hizmeti verirken, 198 MW güç ile de yıllık 483 GWh'lik elektrik enerjisi üretmektedir.

1.4. TOPRAK

Canlı unsur olarak nitelendirilen ve oluşumu binlerce yıllık bir zaman süreci gerektiren toprak örtüsünün doğal bitki örtüsüne ve beşerî faaliyetlere etkisi oldukça büyüktür. Bir yerin toprak özelliklerinin bilinmesi insan-mekân ilişkilerinin ortaya konması açısından oldukça önemlidir. Toprağın özelliği, yetiştirilen tarımsal ürünler, tarımsal faaliyet şekilleri ve yoğunluğu üzerinde etkilidir. Özellikle uygun arazi şartları ve verimli toprak örtüsüne sahip alanlar, tarımsal üretimin yüksek olmasına bağlı olarak yoğun nüfuslu alanlar olup, bu alanlarda beşerî ve iktisadî faaliyetler de oldukça yoğundur.

Silvan İlçesi'nde yer alan kayaç cins ve yapıları, yerşekilleri, bitki örtüsü, hidrografya şartları her yerde aynı olmadığı için farklı toprak tipleri oluşmuştur. Saha, toprak çeşitliliği bakımından çok zengin değildir. Yörede bugüne kadar beşerî faaliyetleri yakından ilgilendiren toprak örtüsü hakkında yeterli çalışmalar yapılmamıştır. Elde mevcut olan tek araştırma Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 1994 yılında hazırlatılan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Diyarbakır İli Arazi Varlığı adlı çalışma ve 1/100 000 ölçekli toprak haritasıdır[38]. Söz konusu yayın ve haritaların ışığında ve arazide yapılan gözlem ve araştırmalar sonucunda, yörenin toprak özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Topraklar, 1949 yılında sınıflandırma yönünden en ileri seviyeye ulaşan ve 1949 Toprak Sınıflandırma Sistemi diyebileceğimiz genetik toprak sınıflandırma sisteminde; zonal, azonal ve intrazonal olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır[39]. Araştırma sahasında ise bu sınıflandırmadaki 2 ana toprak grubu bulunmaktadır. Bunlar zonal ve azonal topraklardır. Yörede intrazonal topraklar bulunmamaktadır. Aslında araştırma sahasının çok büyük bir kısmı, nerdeyse %90-95'e yakını zonal topraklardan oluşmaktadır. Azonal topraklar az alan kaplamakta ve çoğunlukla Batman Çayı ve etrafı ile Çatakköprü köyü civarlarında bulunmaktadır. Ayrıca yörede

---

[38] T.C. Başbakanlık, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Diyarbakır İli Arazi Varlığı, İl Rapor No:21*, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1994, s.40-44.

[39] İ. Atalay, *Toprak Oluşumu, Sınıflandırması ve Coğrafyası*, META Basım ve Matbaacılık Hizmetleri, İzmir 2006, s.246.

çok az bir kısımda çıplak kaya ve molozlar bulunmaktadır. (Harita 1.6) Bu da toplam arazinin yaklaşık %2'lik bir kısmına denk gelmektedir.

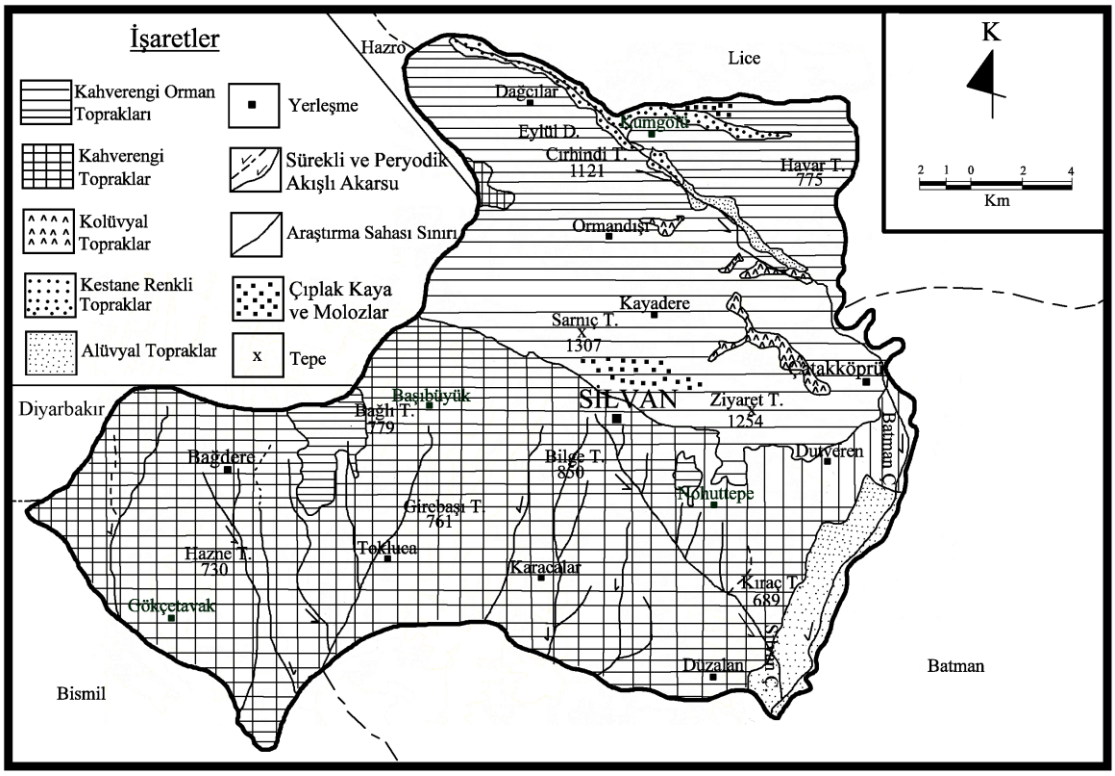
İnceleme alanında toprak örtüsü ile ilgili önemli problem, erozyondur. Nitekim erozyon, toprağın en büyük düşmanıdır. Erozyon, arazi yüzeyi veya arazi yüzeyini örten toprağın, taşların veya kayaların; su, rüzgâr, buzul veya yerçekimi gibi etkenler ile yerlerinden oynatılarak taşınmasıdır[40]. Binlerce yıllık süreçte oluşmuş olan toprak katmanı ekolojik dengenin bozulması neticesinde aşınarak, erozyona maruz kalarak çok çabuk bir şekilde ortadan kalkmaktadır. Nitekim yörede bulunan arazilerin %28,1'i çok şiddetli, %39,4'ü şiddetli, %25'i orta şiddetli ve %7,3'ü hafif şiddetlidir. Araştırma sahasının %64,4'ü erozyondan şiddetli şekilde etkilenmektedir. Bu verilere göre araştırma sahasında toprak örtüsünün en büyük problemi erozyundur. Yöredeki topraklar erozyunun etkisiyle hızla aşınıp taşınmaktadır.

Fotoğraf 1.21. Silvan'da Erozyon, Toprak Örtüsü İçin Önemli Bir Sorun Oluşturmaktadır.

Bilhassa sahanın kuzey kesimindeki dağlık ve engebeli arazi, eğim ve yer yer bitki örtüsünden yoksun oluşun etkisiyle hızla erozyona maruz kalmaktadır. Güney

[40] A. Ergene, *Toprak Biliminin Esasları*, Öz Eğitim Basım Yayım ve Dağıtım, Konya 1997, s.338.

Harita 1.5. Silvan İlçesi Toprak Haritası

kesimde ise özellikle insanların bitki örtüsüne zarar vermesi, aşırı otlatma ve uygulanan yanlış tarım yöntemleri sonucu şiddetli erozyon meydana gelmektedir. Toprak örtüsünün korunabilmesi için yörede mutlaka önlemler alınması gerekmektedir.

Araştırma sahasında zonal topraklar içerisinde kahverengi orman toprakları, kahverengi topraklar, kestane renkli topraklar görülür. Azonal topraklar içerisinde ise kolüvyal ve alüvyal topraklar görülür. Ayrıca bunların dışında çok az oranda çıplak kaya ve molozlar görülür.

1.4.1. Zonal Topraklar

Silvan İlçesi'nde toprakların çok büyük bir kısmı zonal topraklardan oluşmaktadır. Bu toprak ordoları yörede, sıcak ve kurak iklim koşulları ve otsu, yer yer orman vejetasyonu altında gelişmiş, organik madde bakımından fakir, alkalen reaksiyon gösteren kireç birikiminin etkin olduğu topraklardır. Horizonları iyi gelişmiş olan bu topraklar, yörede esasen miyosen dönemindeki kireçtaşları, konglomera, kiltaşı ve kumtaşları üzerinde meydana gelmiş olup sahanın en eski oluşumlu topraklardır.

1.4.1.1. Kahverengi Topraklar

Zonal topraklar içerisinde en fazla görülen toprak çeşidi kahverengi topraklarıdır. Silvan'ın yarısından fazlasında bu topraklar görülür. Bu topraklar çeşitli ana maddelerden oluşan A, B, C profilli topraklardır. Oluşumlarında kalsifikasyon rol oynar. Bu işlem sonucunda profillerinde çok miktarda kalsiyum bulunur. Sahanın şiddetli erozyona uğradığı kısımlarında A ve C horizonu görülür. Doğal drenajları iyidir.

A horizonu kahverengi veya grimsi kahverengindedir. Kalınlığı 10-15 cm olup granürlü yapıdadır. Organik madde içeriği orta düzeydedir. Bu toprakların reaksiyonu nötr veya kalevidir. B horizonu açık kahverenginden koyu kahverengine değişir ve kaba yuvarlak köşeli blok yapıdadır. Bu horizon tedrici olarak soluk kahverengi, grimsi ve çok kireçli ana maddeye geçiş yapar. Kahverengi topraklarda bütün profil kireçlidir. B horizonu altında beyazımsı ve çoğunlukla sertleşmiş kireç birikim katı yer alır. Bunun altında bir jips birikme katı vardır. Bu topraklar yazın uzun süre kuru kalırlar ve bu sürede kimyasal ve biyolojik etkinlikler yavaştır.

Kahverengi topraklar, sahadaki Orta-Üst Miyosen yaşlı konglomera, kumtaşı, kireçtaşı, kiltaşı ve şeylerin çözülmesiyle oluşan topraklardır. Yöredeki eski oluşumlu topraklardandır. Zaten kalsifikasyon sürecinin etkin olması bunu ortaya koymaktadır. Bu topraklar, Silvan şehrinin tam güneyinden çizilecek doğu-batı doğrultulu hattın güneyinde kalan sahanın büyük bir kısmında görülmektedir. Yanlızca Silvan İlçesi'nin güneybatısında Bağdere ile Başıbüyük köyleri arasında küçük bir alanda ve Nohuttepe'nin kuzeydoğusunda dar bir alanda kahverengi orman toprakları tarafından kesintiye uğramıştır.

Fotoğraf 1.22. Kahverengi Orman Toprakları Sahanın Güney Yarısında Hâkim Olan En Önemli Toprak Tipidir.

Araştırma sahasında kahverengi topraklar üzerinde genel olarak kuru tarım faaliyetleri yapılmaktadır. Özellikle tahıl (buğday, arpa) tarımı ve baklagil tarımı yapılmaktadır. Yerleşim birimlerin olduğu sahalarda ayrıca bahçe tarımı da yapılmaktadır. Drenajın iyi olduğu kahverengi topraklar üzerinde tarımsal verimlilik artmaktadır. Bu toprakların derinlikleri sığ olup, genelikle orta derecede eğimli alanlardan oluşmaktadır.

1.4.1.2. Kahverengi Orman Toprakları

Zonal topraklar içerisinde yer alan bir diğer toprak ordosu kahverengi orman topraklarıdır. Kahverengi topraklar ile yan yana bulunan ve en fazla yer kaplayan topraklardan biridir. Özellikle araştırma sahasının kuzeyinde çok büyük yer kaplamaktadır. Silvan'da kahverengi topraklar ile kahverengi orman toprakları mevcut toprak örtüsünün yaklaşık %95'ini oluşturmaktadır.

Kahverengi orman toprakları kireçce zengin ana madde üzerinde oluşur. Profilleri A, (B), C şeklinde olup horizonlar birbirine tedricen geçiş yapar. A horizonu çok gelişmiş olduğundan iyice belirgindir. Koyu kahverengi ve dağılgandır. Gözenekli veya granürlü bir yapıya sahiptir. Reaksiyonu genellikle kalevi bazen de nötr'dür. B horizonunun rengi açık kahverengi ile kırmızı arasında değişir. Reaksiyonu A horizonundaki gibidir. Yapısı granüler veya yuvarlak köşeli bloktur. Çok az miktarda kil birikmesi vardır. Horizonun aşağı kısımlarında CaCo3 bulunur.

Fotoğraf 1.23. Arıköy Kuzeyinde Yer Alan Kahverengi Orman Topraklarından Bir Görünüm.

Yörede kahverengi orman toprakları genellikle geniş yapraklı meşe ormanları altında oluşur. Bu topraklarda etkili olan toprak oluşum işlemleri kalsifikasyon ve biraz da podzollaşmadır. Drenajları iyidir. Çoğunlukla orman veya otlak olarak kullanılırlar. Tarıma alınmış alanların verimleri iyidir. Bu toprakların eğimleri yüksek buna bağlı olarak derinlikleri sığ hatta yer yer çok sığdır.

Bitki örtüsü ile kahverengi orman toprakları arasında sıkı bir ilişki vardır. Özellikle meşe türlerinin yaygın olduğu ormanlarda meşe yapraklarından oluşan organik örtünün asit karekterli olması, toprak yıkanmasına yardımcı ve hızlandırıcı etki yapmaktadır. Meşe ölü örtüsünün şiddetli asit özellikte humus oluşturması, asit humus oluşumunun artmasına ve toprağın asitlilik derecesinin yükselmesine neden olmaktadır[41]. Yörede meşe ormanlarının bulunduğu alanlarda şiddetli asit reaksiyon gösteren kahverengi orman toprakları oluşmuştur.

İnceleme sahasında en eski oluşumlu topraklar, kahverengi orman topraklarıdır. Üst Maestrihtiyen-Paleosen yaşlı kumtaşı, şeyl ve konglomeraların çözülmesiyle oluşmuş zonal topraklardır. Ayrıca Eosen, Oligosen ve Miyosen yaşlı formasyonların üzerinde de kahverengi orman toprakları oluşmuştur. Yörede kahverengi orman toprakları özellikle meşe ve yer yer ardıç ormanları altında gelişmektedir. Bu toprakların görüldüğü hafif eğimli ve düz alanlarda A, B, C horizonu gelişirken, eğimin arttığı arızalı üst kesimlerde ise anakaya etkisi hissedilmekte, anakaya ortaya çıkmakta ve B profilinde incelme yaşanmaktadır.

Silvan'da kahverengi orman toprakları, ilçenin kuzey kesimindeki dağlık, engebeli ve çoğu meşe ve yer yer ardıç ormanları ile kaplı sahalarda görülür. Yörenin kuzey yarısını neredeyse tamamen kaplayan kahverengi orman toprakları sadece Kulp Çayı, Başka Çay ve Batman Çayı'nın oluşturduğu alüvyal sahalar tarafından kesilmektedir. Ayrıca Çatakköprü köyünün kuzeybatı kesimlerinde küçük bir alanda kestane renkli topraklar tarafından kesintiye uğramaktadır.

Kahverengi orman toprakları ayrıca araştırma sahasını güneybatısında Bağdere ile Başıbüyük köyleri arasındaki hafif eğimli arazide gelişmiştir. Özellikle kuzeydeki dağlık ve engebeli meşe ormanları altında oluşan kahverengi orman topraklarının horizonları iyi gelişmiştir. Sadece arazinin yüksek kesimlerine doğru eğim ve arazi şartlarından dolayı incelme ve anakaya yüzeylenmesi görülmektedir. Bu topraklar üzerinde kuru tarım faaliyetleri yürütülmektedir. Yamaçlarda bağ ve bahçe tarımı, düzlüklerde tahıl tarımı özellikle buğday tarımı yapılmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin

[41] Atalay, s.409.

mümkün olmadığı sırtlar, yamaçlar ve dağlık alanlarda daha çok otlak ve mera olarak kullanılmaktadır. Drenejı iyi olan bu topraklarda tarımsal verimlilik iyidir.

1.4.1.3. Kestane Renkli Topraklar

Silvan İlçesi'nde zonal topraklar içerisinde son olarak kestane renkli topraklar görülür. Bu topraklar zonal topraklar içerisinde yörede en az görülen topraklardan olup çok küçük bir sahada yayılış gösterir. Bu topraklar yörede Kulp Çayı boyunca ve Kumgölü köyünün kuzey ve doğusunda görülmektedir. Kestane renkli topraklar, Eosen-Oligosen yaşlı kireçtaşları, jips ve şeyleri üzerinde teşekkül etmiştir.

Kestane renkli topraklar genellikle kireçlidir. Ancak topraktaki kireç miktarı kahverengi topraklar kadar fazla değildir. B horizonundaki kireç birikimi de kahverengi topraklara göre daha alt seviyededir. Bu toprağın genellikle hafif alkalen reaksiyon gösterdiği, ana maddenin killi ve kireçli olmasına bağlı olarak toprakların killi olduğu ve alt katında yoğun bir kireç birikiminin meydana geldiği görülür.[42]

Kestane renkli topraklarda A horizonu, organik madde bakımından nispeten zengin, kestane rengindedir. Yıkanmanın iyi olduğu alanlarda kireç önemli ölçüde taşınmıştır. Granürlü, kaba granürlü yapıda, balçık, killi balçık bünyede olan bu horizon, genellikle hafif alkalen, nötr; bazen hafif asit reaksiyon gösterir. B horizonu, A horizonuna nazaran açık renklidir. Bu horizonda kil ve alkali madde birikmesi görülür. B horizonunun alt, C horizonunun üst seviyelerinde yoğun olarak kireç lekeleri görülür. Killi, killi balçık bünyede olup alkali reaksiyon gösterir. Bu horizonun kalınlığı A horizonuna göre fazla olup, olgun profil gelişmesine sahip ve ana maddenin iyi ayrıştığı yerlerde bazen 1 metreye kadar ulaşır.

Sahada kestane renkli topraklar, uzun boylu bozkırlar ve meşe ormanları altında gelişmiştir. Kestane renkli toprakların bulunduğu düzlükler üzerinde kuru tarım faaliyeti yapılmaktadır. Özellikle Kumgölü köyü civarındaki düzlükte yoğun olarak buğday ve arpa tarımı yapılmaktadır. Eğimli yamaçlarda ise otlak ve mera ile bağ ve bahçe tarımı yaygındır.

---

[42] Atalay, s.409.

1.4.2. Azonal Topraklar

Araştırma sahasında çok geniş bir şekilde uzanan zonal topraklara karşın azonal topraklar dar bir alanda görülmektedir. Yörede azonal topraklara, Batman Çayı ve onun kaynağını aldığı kuzey kesimdeki Kulp ve Başka çayların oluşturduğu düzlükler ile Çatakköprü köyünün kuzeybatı yamaçlarında rastlanır. Genç topraklar olarak da bilinen azonal topraklar, ana materyal, relief ve zaman faktörlerinin etkisine bağlı olarak gelişmiş, iklim ve vejetasyona bağlı kalmaksızın gelişen topraklardır. Bu topraklar genellikle Kuvaterner dönemine ait formasyonlar üzerinde oluşan ve toprak oluşumu için yeterli bir zaman geçmediği, biyolojik ve kimyasal faktörler ile iklim ve bitki örtüsünün yeterli ölçüde etkili olmadığı topraklardır. Bu topraklar bütün özelliklerini üzerinde geliştikleri ana materyalden alırlar. Yörede azonal toprakları alüvyal ve kolüvyal topraklar temsil etmektedir.

1.4.2.1. Alüvyal topraklar

İnceleme alanında azonal topraklar içerisinde en fazla alana sahip topraktır. Bu topraklar akarsular tarafından taşınıp depolanan materyal üzerinde oluşan (A), C profilli genç topraklardır. Mineral bileşimleri akarsu havzasının litolojik bileşimi ile jeolojik peryotlarda yer alan toprak gelişim sırasındaki erozyon ve birikme devirlerine bağlı olup heterojendir. Profillerinde horizonlaşma ya hiç yoktur ya da çok az belirgindir. Buna karşılık değişik özellikte katlar görülür. Çoğu yukarı katlarda yıkanan kireç, miktar olarak fazladır. Bu topraklarda, üst toprak alt toprağa belirsiz olarak geçiş yapar. İnce bünyeli ve taban suyu yüksek alanlarda düşey geçirgenlik azdır. Yüzey nemli ve organik maddece zengindir. Alt toprakta hafif seyreden bir indirgenme olayı meydana gelir. Kaba bünyeliler iyi drene olduğundan yüzey katları çabuk kurur.

Bu toprakların üzerinde gelişen bitki örtüsü iklim şartlarına bağlıdır. Bulundukları iklime uyabilen her türlü kültür bitkisinin yetiştirilmesinin elverişli olduğu üretken topraklardır. Yöredeki alüvyal toprakların tuzluluk ve alkalik problemleri yoktur. Bu topraklar sahanın doğu sınırında, Batman Çayı'nın oluşturduğu geniş bir düzlükte ve Başka Çay'ın oluşturduğu düzlük sahada görülür. Özellikle Batman Çayı'nın oluşturduğu alüvyal düzlük kuzeydeki Çatakköprü köyünün güneyinden başlayarak akarsu yatağına paralel olarak güneye doğru devam etmektedir. Bu alüvyal düzlük yöredeki en önemli tarım arazisini meydana getirmektedir.

Bilhassa son yıllarda artan mısır üretimi alüvyal topraklar üzerinde yapılmaktadır. Eğim şartlarının uygun olduğu bu alüvyal topraklar üzerinde, aynı zamanda sulamanın yetersiz olduğu sahalarda tahıl tarımı yapılmaktadır. Ayrıca Başka Çay'ın oluşturduğu alüvyal düzlükler üzerinde alüvyal topraklar görülür. Bu topraklar üzerinde tahıl tarımı yapılmaktadır. Yöredeki alüvyal topraklar, kuzey kesimden taşınan alüvyallerin taşınıp doldurulmasıyla oluşmuş verimli düzlüklere sahiptir.

Fotoğraf 1.24. Alüvyal Topraklar Sahada Verimliliği En Yüksek Olan Topraklardır.

1.4.2.2. Kolüvyal Topraklar

Araştırma sahasında kolüvyal topraklar, azonal topraklar içerisinde görülen bir diğer toprak ordosudur. İnceleme alanında kolüvyal topraklar, Çatakköprü köyünün kuzeybatısında Arıköy, Gürpınar, Kazandağı ve Demirkuyu köyleri arasındaki sahada görülmektedir. Genellikle dik eğimlerin eteklerinde ve vadi ağızlarında yer alır.

Yer çekimi, toprak kayması, yüzey akışı ve yan dereler ile taşınarak birikmiş materyaller üzerinde oluşmuş (A), C profilli genç topraklardır. Ayrıca özellikleri bakımından daha çok çevredeki yukarı arazi topraklarına benzeseler de ana materyalde derecelenme ya hiç yoktur ya da yetersizdir. Profilde yağışın veya yüzey akışının yoğunluğuna ve eğim derecesine göre değişik parça büyüklüğünü içeren katlar görülür. Bu katlar alüvyal topraklarda olduğu gibi birbirine parelel olmayıp düzensizdir. Dik eğimliler ve vadi ağızlarında bulunanlar çoğunlukla az topraklı olup,

kabataş ve molozlarda parçaların çapları küçülür. Eğimin çok azaldığı yerlerde parçaların çapları küçülüp alüvyon parçaları düzeyine geleceğinden, bu gibi yerlerde kolüvyal topraklar geçişli olarak alüvyal topraklara karışır.

Kolüvyal topraklarda eğim tek tip olup materyalin geldiği yöne doğru artmaktadır. Ara sıra taşkına maruz kalsalar da eğim ve bünye nedeniyle drenajları iyidir. Tuzluluk ve sodiklik gibi sorunları yoktur. Sahadaki bu toprakların verimleri yüksektir. Genellikle yamaçlarda bağ ve bahçe tarımı yapılmaktadır. Bu topraklar üzerinde Demirkuyu köyü civarındaki yamaçlarda badem yetiştiriciliği yapılmaktadır. Vadi ağızlarında ise tahıl tarımı yapılmaktadır.

1.4.3. Çıplak Kaya ve Molozlar

Üzerinde toprak örtüsü bulunmayan parçalanmamış veya kısmen parçalanmış sert kaya ve taşlarla kaplı sahalardır. Genellikle bitki örtüsünden yoksundurlar. Bazen arasında toprak bulunan kaya çatlaklarında veya topraklı küçük ceplerde yetişen çok seyrek orman ağaçları çalı ve otlar bulunabilir. Silvan İlçesi genelinde çok az bir yer kaplayan bu sahalar, toplam alanın yaklaşık %2'sini kaplamaktadır. Tarıma ve beşerî faaliyetlere uygun olmayan bu alanlar arazi kabiliyet sınıflandırmasında 5. sınıflandırmadadırlar. Bu sahalar yörede Silvan ilçe merkezinin kuzeyinde uzanan Erbat dağ dizisinin yamaçlarında yer yer bulunmaktadır. Silvan'ın yaslandığı dağlık sahanın yamaçları da çıplak kaya ve molozlardan oluşmaktadır. Ayrıca Kumgölü köyünün kuzey ve kuzeydoğu kesimlerindeki dağlık saha ve yamaçlar, çıplak kaya ve molozlardan oluşmaktadır.

Fotoğraf.1.25. Silvan Şehrinin Kuzey Kesimleri Çıplak Kaya ve Molozlardan Oluşmaktadır.

1.5. BİTKİ ÖRTÜSÜ

Silvan İlçesi genel olarak step bitkilerinin yayılış sahası konumunda olup, burada yer yer orman alanları da mevcuttur. Dünya üzerinde sınıflandırılan flora bölgelerinden; Avrupa-Sibirya Flora Bölgesi, Akdeniz Flora Bölgesi ve İran-Turan Flora Bölgesi'ne ait türler ülkemizde görülmektedir. Araştırma sahası, bu flora bölgelerinden İran-Turan Flora bölgesi içerisinde yer almaktadır. Nitekim Zohary, Takhtajan'ın yaptığı sınıflandırmada yöre, İran-Turan Floristik bölgesinin Mezopotamya Provensi içerisinde bulunmaktadır [43] , [44] . Yörenin bitki örtüsü incelenirken çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler, arazi çalışmaları ve yapılan mülakatlar ışığında değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırma sahası Diyarbakır Havzası'nın doğusunda, Güneydoğu Torosların güney yamaçları ve bu dağların güneyindeki düzlükler üzerinde bulunur. Yörenin bitki örtüsü üzerinde iklim şartları, relief ve yükselti kademeleri, eğim ve bakı şartları rol oynar. Özellikle uzun süre devam eden kurak ve sıcak yaz şartları ile yörenin kuzeyindeki dağlık arazi, bitki örtüsü ve çeşitliliği üzerinde etkilidir. Sahanın güneyinde ve düzlük, az eğimli kesimlerde step bitkileri, kuzeydeki dağlık arazi ve yamaçlarında kurakçıl meşe-ardıç birlikleri bulunur. Araştırma sahasındaki ormanlar, toplam arazinin %20,7'sini oluşturmaktadır.

Silvan'da steplerin kenarlarında yer alan meşe ormanları, yörede Akdeniz İklimine yaklaşan geçiş tipi kontinental bir iklim hüküm sürdüğü için kurakçıl orman karekterindedir. Yörede meşe türleri arasında en yaygın olanları; mazı meşesi (Quercus infectoria), saplı meşe (Quercis cerris), İran meşesi (Quercus brantii) ve Quercus vescadır. İklim şartlarının sertleştiği ve kışların daha uzun sürdüğü yüksek kesimlerde meşelerin yerini, soğuğa karşı daha dayanıklı olan ardıçlar almaktadır. Ardıçlar bazen saf bazen de meşeler ile birlikte birlik oluşturur.

Araştırma sahasında meşe ve ardıç ormanları kuzey ve kuzeydoğu bulunur. Yörenin en kuzeyinde Eylül Dağı ve Cırhindi Tepe'de 1000-1300 metreler arasında

---

[43] Zohary, M., On the Geobotanical Structure of Iran, (İran'ın Jeobotanik Yapısı), *Section D, Botany*, Volume 11. 1963, s.312.

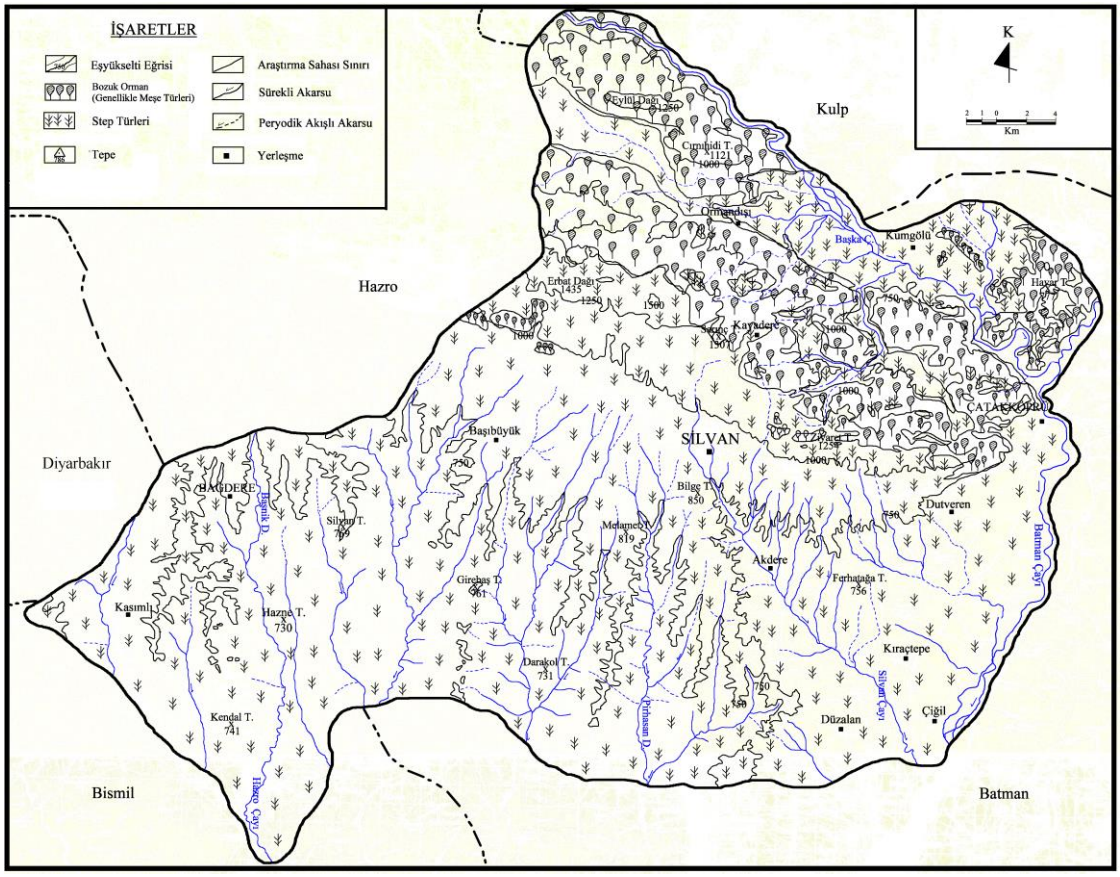
[44] Takhtajan, A. L., The Floristik Regions of the World, (Dünyanın Floristik Bölgeleri), *UC Pres*, 1986, s.72.

meşe ormanları bulunur. Bu dağlık sahanın güneybatısında Çaldere, Bayrambaşı, Keklikdere, Görentepe ve Boyunlu köyleri arasında kalan dağlık sahada 1000-1500 metreler arasında meşe ormanları saf birlikler oluşturur. Bu hattın güneybatısında bulunan Erbat Dağı ve onun doğusuna doğru uzanan dağlık sahanın kuzey yamaçları ve kuzeyinde kalan sahada, meşe ormanları ardıçlar ile birlikte uzanır. Özellikle Erbat Dağı'nın doğusunda bir dizi şeklinde uzanan Kelakikosur, Sarınç, Kelovan ve Ziyaret tepelerin kuzey kesimlerinde yoğun meşe ormanları bulunur. Ayrıca araştırma sahasının kuzeydoğusunda Havar Tepe civarlarında 700-800 metreler arasında meşe ormanları bulunmaktadır.

Fotoğraf 1.26. Sahadaki Orman Örtüsünün Büyük Bir Kısmı Meşe Ağaçlarından Oluşmaktadır.

Silvan İlçesi'nde tabii ormanın alt sınırı ve meşe kalıntıları 700 metre gibi alçak bir seviyeye kadar inmektedir. Özellikle Demirkuyu ve Kızlal köyleri civarlarında bu seviyelere kadar inmektedir. Orman üst sınırı ise Eylül Dağı ve Kelakikosur Tepe'de 1500 metreye yaklaşmaktadır. Bu sınırın üzerinde ise geven (astragalus) ve çoban yastığı (acanthalimon) geniş çapta yayıldığı alpin kat yer almaktadır. Yörede kuytu ve sulak vadi tabanlarında söğüt, ceviz, kavak ve menengiç gibi değişik ağaç örneklerine rastlanır.

Harita 1.6. Silvan İlçesi Bitki Örtüsü Haritası

Araştırma sahasında step bitkileri ise Silvan ilçe merkezinin tüm güneyi ile kuzeyde meşe ve ardıç ormanlarının sona erdiği yamaç ve düzlüklerde görülür. Yöredeki step bitkilerinin başlıcaları; geven (astragalus), düğün çiçeği (delphinium), boğadikeni (eryngium), Sütleğen (euphorbia), yılanotu (gentiana), Nakilçiçeği (silene), yonca (trifolium), brom (bromus), kekik (thymus), arapsaçı (achillea millefolium) ve çitsarmaşığı (convolvulus)nın muhtelif türleridir. Bunlardan convolvulusların ince ve verimsiz bir toprak örtüsüne sahip kayalık alanları, achillea ve thymusların ise kumlu killi tercih ettiğini görmekteyiz[45].

Fotoğraf 1.27. Yörede Meşe Ormanlarının Yanısıra Yer Yer Meşe-Ardıç Birliklerine De Rastlanmaktadır.

İnceleme alanında step bitkileri, İç ve Doğu Anadolu stepleri kadar zengin bir floraya sahip değildir. Bunun nedeni kuraklık süresinin bu bölgelerden daha uzun olmasıdır. İklim konusunda da ifade edildiği gibi yörede kurak devre 5-6 ay gibi uzun bir süredir ve bitki hayatı için olumsuz bir durum arz eder. İlkbahar yağışları ile yeşeren bitkiler, Mayıs ayından Kasım ayına kadar devam eden şiddetli kuraklık sebebiyle kuruyup sararmakta ve arazi süratle fakir bir step karekteri kazanmaktadır.

[45] Sözer, s.36.

Step bitkileri arasında kuraklığa en fazla dayananlar; soğanlı, rizomlu ve yumrulu bitkilerle derin köklü veya tüylü yaprakları olan bitkilerdir. Bu çok yıllık kserofil bitkiler arasında devedikeni ve sığırkuyruğu dikkat çeker.

Silvan'da steplerin geçmişteki teşekkülünde her ne kadar belirli bir nemlilik derecesi, değişik sıcaklık, yağış ve yağış rejimi ile bunların yarattığı hidrolojik şartların etkili olduğu bir gerçekse de günümüzde ortaya çıkan step formasyonu, büyük ölçüde insanın bitki örtüsü üzerindeki müdahalesini aksettirir.

Fotoğraf 1.28. Araştırma Sahasında Stepler Hâkim Bitki Örtüsünü Oluşturmaktadır.

Yörede meşe topluluklarının özellikle yakacak odun temini için tahribi, şüphesiz yüzyıllar boyunca devam etmiş ve bu toplulukların yerini step sahaları almıştır. Bu tahribat günümüzde de devam etmektedir. Silvan'daki orman tahribi 5000 yıllık geçmişi olan, tarihi çağlardan beri ortaya çıkan ve devam eden bir durumdur. Araştırma sahası 5000 yıldan fazla geçmişi olan bir yerleşim birimidir. Yörenin ilk sakinleri, kendilerine ziraat arazisi temin etmek, yakacak odun ihtiyaçlarını karşılamak ve hayvanlarını otlatmak için meşe ormanlarını tahrip etmiştir. Sahada tarım arazileri ve bağların yanlarında yer yer kümeler halinde step sahası üzerinde yer alan meşe birlikleri bunun en güzel örneğidir. Araştırma sahasında yer alan meşe ormanları tarih

boyunca güneyindeki step ve çöl alanlar için çok cazip yakacak odun ihtiyaç merkezi olmuştur.

Silvan İlçesi tarih boyunca Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki göçebe aşiretlerin kışlak sahası olmuştur. Özellikle küçükbaş hayvancılıkla uğraşan bu göçebelerin 4-5 aylık kışlak dönemlerinde mera ihtiyacı büyük olmuştur. Bu aşiretler hem yakacak odun için hem de hayvanlarını otlatmak suretiyle meşe ormanlarına büyük zararlar vermiştir. Bu tahribat sonucunda meydana gelen erozyon, yöredeki akarsuların akış rejimini bozmuş ve toprakların sulama sisteminin eski düzeni kaybolmuştur.

Araştırma sahasındaki kır konutları, çevre ormanlardan kerestelik odun temin etmek mümkün olmadığı için genellikle kerpiçten veya taştan inşa edilmiştir. Düz toprak çatılı olan bu tip konutlarda, özellikle çatı inşa edilirken meşe ağacından istifade edilmekte, kavak krişleri üzerine meşe ağacının dalları yerleştirilmekte ve onun da üzerine toprak çekilmektedir. Bu yüzden meşe tarih boyunca kır meskenlerinin inşaasında başvurulan bir malzeme olmuştur. Yörede yaşayanların bu ihtiyacı meşe ormanlarının tahribine yol açmış olabilir.

Yukarıda sayılan birçok sebeple tarih boyunca orman sahası daralmış, zamanla meydana gelen stebin çekirdek sahası genişlemiştir. Vejetasyon aşırı otlatmanın sonucu olarak tahribata uğramıştır.

Doğal bitki örtüsünün tahribi ile erozyon şiddetlenmiş, toprağın ince unsurlu üst tabakası süpürülerek verimi düşmüştür. Bu durumun, çıplak kalan sahalarda sıcaklığın yükselmesine yol açması doğaldır. Aynı şekilde artan buharlaşma ile toprağın su kaybı fazlalaşmış ve yöre yağış miktarı azalmadığı halde kurak bir karekter kazanmıştır. Toprak zemininin hidrolojik şartlarını etkileyen bu olaylar, ağaç formasyonları yerine, kurakçıl bitkilerin yer aldığı bir ortamın yani stebin yaratılmasında başrolü oynamıştır.

Araştırma sahası genel olarak step görünümündedir. Bu görünümün kazanılmasında bitki örtüsüne müdahale ederek kuraklığın artmasına dolaylı da olsa katkıda bulunan insanın payı çok büyüktür. Eğer gerekli önlemler alınamaz ise yörede var olan hem step hem de orman örtüsü yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır.

İKİNCİ BÖLÜM

BEŞERİ COĞRAFYA

2.1. SİLVAN İLÇESİ'NİN TARİHİ GELİŞİMİ

Silvan geçmişte çeşitli isimlerle anılmıştır. Yörenin adı Yunancada Martyropolis [46], Süryanicede Mipherket, Ermenicede Nphrkert (Daha sonra Muharki, Muphargin) olarak geçmektedir. İslâm döneminde ise Mafârkin, Fârkin ve en bilineni Meyyâfârkin'dir [47] . Silvan'ın günümüzde kullanılan ismi muhtemelen Osmanlı döneminde, XVI. yüzyılda şehri elinde tutan Süleymaniler Beyliği'nden gelmektedir. Beylik, biri Kulp ve Batman, diğeri Meyyafarikin olmak üzere iki kola ayrılmıştı. Silvan (önceleri Silvani) isminin de Süleymani'den gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir.[48]

Yakut'a göre şehrin en eski adı Matur Halah ya da Şehitler Şehri anlamına gelen Martyropolis'dir [49] . Çünkü Roma ve İran imparatorluklarının sınırında bulunan Martyropolis[50], Grek kaynaklarında *Marutha,* İslâm kaynaklarında ise *Marusa* ismiyle söz edilen, bir Süryani rahibi tarafından, İran topraklarında katledilmiş Hıristiyanların kemiklerinin ebedi istirahatgahı olarak düşünülerek kurulmuş ve buraya İran'dan getirilen şehit kemikleri gömülmüş, bundan dolayı da Martyropolis (Şehitler Şehri) ismiyle anılmıştır.[51]

Bizans döneminde Silvan'a bir ara Justinianpolis adı verildiyse de, bu ad kısa bir süre sonra unutuldu.[52] Meyyafarikin adı ile ilgili olarak Evliya Çelebi şunları

---

[46] Bu kelime IV. Asırda Ortaya Çıkmış ve Muhtemelen Hristiyanlığın Oraya Hakim Olmasından Önce Kullanılan Bir İsimdi. Bkz. KORKUSUZ, M. Ş., Seyahatnamelerde Diyarbekir, Kent Yayınları, İstanbul, s.38.

[47] B. Darkot, Meyyâfârkin, *İslâm Ansiklopedisi*-VIII, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1990, s.195.

[48] V. Minorsky, Meyyafarikin Maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:8, Eskişehir 1997, s.200.

[49] Yakut, Şehabüddin Ebu Abdullah, , *Kitabu Mu'cemi'l-Büldan*, Cilt:.8, Mısır 1906, s.214.

[50] Procopius, *Of the Buildings of Justinian*, (İng. Çev. Aubrey Steward), London 2005, s.77.

[51] A. Tufantoz, *Ortaçağ'da Diyarbekir, Mervanoğulları /990-1085*, Açа Yayınları, Ankara 2005, s.46-47. Butler, The Lives of the Fathers, Martyrs, and Other Principal Saints, (Babalar, Şehitler, ve Diğer Baş Azizin Hayatı), Dublin 1845, s.69.

[52] Ş, Beysanoğlu, *Anıtlar ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi*, Diyarbakır'ı Tanıtma Yayınları, Cilt:I, Ankara 1998, s.28.

anlatır: ‘Bu kale Büyük nehir ile nehr-i Batman arasında bulunup iki nehrin arasını ayırdığı için ‘Kal’a-i Mafarikin’ olarak adlandırılmıştır.’ [53]

Ortaçağın en önemli merkezlerinden biri sayılan Meyyafarik’in Silvan adını alışı hususunda iki görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan birine göre, 1260 yılındaki Moğol istilasından sonra Meyyafarikin, bir süre, Moğol emirlerinden Sulduz’un üleşleri arasına katıldığından Meyyafarikin’in müstakil tarihi sona ermişti. Şehir, bundan sonra, her geçen gün değerini biraz daha yitirerek, Diyarbakır’a hâkim olan iktidarlara bağlı, küçük bir kasaba haline dönmüştü. Moğollar’ın bölgedeki hâkimiyetleri Sutay Noyan’ın 1332’deki ölümü üzerine Sutay’ın oğulları ile Oylat oymağının beyi Ali Padişah arasında baş gösteren anlaşmazlık sonunda zayıflayınca; Mardin, Hasankeyf ve Erzen melikleri ile birlikte Hani, Çüngüş, Siirt, Eğil, Çermik, Ergani, Bari-iye ve Hizan’ın yanında, Meyyafarikin’de de küçük bir emaret doğduğu anlaşılmaktadır.

Moğol hükümdarı Sutay’ın oğulları ile Ali Padişah arasındaki iktidar mücadelesine, 1339’dan itibaren Çobanlılar ile Bağdad’a hâkim bulunan Celayırlılar da katıldılar. Çobanlıların desteğiyle, Moğol hükümdarı Yaşmut’un torunu Yusuf Şah’ın oğlu Süleyman, aynı yıl içinde, Meyyafarikin’de ilhan ilan edildi. Sutay’ın torunu İbrahim de, Sutay ulusunun başı olarak, Süleymanı destekledi. Kesinlikle belli olmamakla birlikte, Meyyafarikin’de yeniden teşekkül eden küçük emaretin, görünüşte, 1260’tan beri buraya hâkim olan Hülagu’nun oğlu Yemşut’un çocuk ve torunları tarafından kurulmuş olabileceği sonucu çıkmaktadır. Süleyman, Oyrat, Barımbay ve Togay oymaklarının meydana getirdiği Sütay ulusunun himayesinde hükümet sürmüş ve bu dönemde Yaşmut ulusu adını almıştır. Daha sonra, bu adın bozulmuş bir şekli olan Silvani/Silevani/Silvan ismi Meyyafarikin’in yeni adı olmuştur.

İkinci görüşe göre ise Silvan adı, XV. yüzyıl sonlarından itibaren bölgeye hâkim olan Süleymani Kürtlerinden kalmadır. Süleymani adı, Sulaymani/Sılévani/Silvan olmuştur[54]. Eskiden halk arasında kullanılan Siliv adının da aynı kaynaktan gelme ihtimali de vardır.

---

53 Evliya Çelebi, *Seyahatname-IV*, Dersaadet Matbaası,. İstanbul. 1314, s.228.

54 Minorsky, s.200.

Araştırma sahasında, arkeolojik kazıların eksikliği nedeniyle ilk yaşayan toplumlar hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte yörede yerleşen ilk medeni halkın Hurriler (Subarular) olduğu sanılmaktadır. Bu halk, MÖ 3500 yıllarında Van'dan Humus'a kadar geniş bir sahaya yayılmış ve Tel-Halaf kültürünün temsilcisi olmuştu[55]. Gerek Erzurum civarındaki Karaz, Pulur ve Tufanç (Güzelova) höyüklerinden elde edilen malzeme ve gerekse de Van'daki Tilkitepe ve Habur Vadisindeki Tel-Halaf höyüklerinden elde edilen buluntulardan, eski çağda taş-bakır devri kültürünün Güney Kafkasya ve İran Azerbaycanı'ndan Kuzey Suriye'ye kadar geniş bir alanı kapladığı bilinmektedir. Bu arkeolojik kazılar ışığında, araştırma sahasının yerleşme tarihinin en az MÖ 4000 yıllarına kadar uzandığı ileri sürülebilir.

MÖ 3000 yılları sonlarında Akad kralı Naram-Sin, Diyarbakır bölgesini ele geçirmiş ve Pir-Hüseyin köyündeki bazalt bir kaya üzerine kendi resmi ile çivi yazılı bir kitabe kazdırtmıştır. Bu kitabe Anadolunun en eski yazılı belgelerinden biri olarak kabul edilmektedir. En yeni kronolojiden anlaşıldığına göre Naran-Sin MÖ 2156-2120 yıllarında hüküm sürmüştü[56].

Güneydoğu Anadolu'da, Van Gölü çevresinde ve Van ile Urmiye gölleri arasında yaşayan Hurri boyları, MÖ 1800-1500 tarihleri arasında merkezi Habur vadisi olan bir siyasi hâkimiyet kurdu. Eklemeli bir dil kullanan ve dilleri Türkçenin de dahil olduğu Ural-Altay grubu dillerine benzeyen Hurrilerin, MÖ 2000 yılları civarı merkezlerinin Van Gölü çevresi olduğu bilinmektedir[57].

Huriler bu dönemde emsali olmayan sanat, teknoloji, demiri eritme ve demiri işleyip çeşitli eşyaları yapmakla meşhur olmuşlardı. Hurrilerin hünerleri sadece bu sayılan mevzularla sınırlı kalmamış, atı terbiye etme hatta günlük hayatta gerekli olan malzemeyi de yapmakta adlı sanlı olmuşlardı[58]. MÖ 1500 yıllarından sonra doğudan

---

55 Sözer, s.43.

56 Beysanoğlu, s.51.

57 A. Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yay. XX. Dizi. Ankara 1992, s.21.

58 T. Melikzade, Diyarbakır ve Azerbaycan Halkınının Ortak Tarihleri: MÖ II-I. Bin Yıllarda Hurri, Urartu Proto Türk Devletleri ve XIV. Asırda Akkoyunlu Türklerine Yeni Bir Bakış, *I. Uluslar arası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2004-Diyarbakır: Bildiriler*, Diyarbakır 2004, s.95.

gelen Mittaniler bu kavmi kendilerine tabi kıldılar ve kurdukları devlet 1250 yıllarına kadar yaşadı. Hurri-Mitanni devletlerinin bu tarihten sonra Hititler ve Asurlular tarafından ortadan kaldırıldığı bilinmektedir.

Araştırma sahası bu dönemden sonra Asurlularla Hititler arasında birkaç defa el değiştirmiş ve nihayet Urartuların eline geçmişti. Urartu adı ilk defa MÖ 1250'lerden itibaren Asur kaynaklarında görülür. Hurri-Mittani devletinin çökmesinden sonra, bir takım beyliklere bölünen Hurri prenslikleri, Asur tehlikesi karşısında birleşerek, önce Urartu-Nairi konfederasyonunu kurmuşlardı. Bunun sonucunda da MÖ XIII. yüzyılda Urartu krallığı kurulmuş oldu[59]. Özellikle MÖ 900-600 yılları arasında bugünkü Van kalesi üzerine kurulmuş Tuşpa şehri merkez olmak üzere kuvvetli bir devlet örgütünün kurulduğu bilinmektedir. Urartu devletinin sınırları, 800-733 yılları arasında Urmiye gölünden Malatya ve Haleb'e, Erivan-Erzurum ve Erzincan hattı kuzeyinden Musul'un 100 km yakınına kadar geniş bir sahaya yayılmıştı.

O dönemde Amida adıyla anılan araştırma sahasının da içinde bulunduğu havzanın, MÖ 900'lerden itibaren Bit-Zamani adlı bir Aramî beyliğinin merkezi olduğunu belirtmek gerekir[60]. Bu beylik zamanında yöre çok gelişmiş, müreffeh ve zengin bir belde haline gelmiş, Urartu ve Asur devletlerinden herhangi birine tabi olarak MÖ 700 yılına kadar varlığını sürdürmüştü.

Asur devleti MÖ 612'de Medler ve Babiller, Urartu devleti ise MÖ 600 tarihleri civarında yine Kafkaslardan Anadolu'ya geçen Kimmerler ve İskitler tarafından yıkılmıştı. Yöre daha sonra sırasıyla İskit (MÖ 653-625), Med (MÖ 625-550) ve Pers (MÖ 550-331) hâkimiyetine girmişti. MÖ 331 yılında Makedonyalı İskender'in eline geçen yöre, İskender'in ölümünü müteakip Selevkosların idaresine geçmiş ve Partların Mezopotamya'yı istila etmesinden sonra MÖ 140'tan itibaren Part hâkimiyetine, MÖ 85-69 yılları arasında da Armenya kralı Büyük Tigran'ın hâkimiyetine girmişti.

Artaksias soyundan gelme olan Tigran (veya Tigranes, MÖ 95-56), babasının ölümü üzerine Armenya tahtına çıkmak üzere memleketine döndü. Kısa zamanda

---

59 B. B. Pıotrovsky, *Urartu Translatet From the Russian By J. HOGARTH*, Nagel Publishers. Genova 1969, s.8-28.

60 Sözer, s.44.

topraklarını genişleten Tigran önce Selevkosların yakın şarktaki mirasına konup, Partlardan bir kısım toprak almış, Kapadokya ve kendi ülkesi ile Part devleti arasında kalan tampon devletleri de egemenliğine almıştı. Daha sonra MÖ 85 yılında Partlar ile giriştiği savaşta galip gelerek, daha önce kaybettiği 79 vadiyi geri almıştı. Böylece bu dönemde Diyarbakır ve Silvan da Tigran'ın eline geçti. Tigran, MÖ 85'de Suriye krallığını da ele geçirdi. Genişleyen devletinin sonucunda Tigran da *krallar kralı* ünvanını aldı ve büyük lakabını kullanmaya başladı. Adına bastırdığı paralara Yunanca olarak *Basileus Basileun Tigranos (Krallar kralı Tigran) ve Megalos Tigran (Büyük Tigran)* diye yazdırdı[61].

Büyük Tigran bugünkü Silvan şehrinin bulunduğu yerde Tigranokerta isminde bir şehir inşa ettirerek ataların tacını burada giydi (Tigranokerta'nın yeri hala tartışmalı olmasına rağmen, büyük olasılıkla bugünkü Silvan şehrinin bulunduğu yerde kurulduğu söylenmektedir)[62]. Yeni başkent Tigranokerta'yı şenlendirmek için Kilikya ve Kapadokya'dan üçyüzbin kişiyi getirterek buraya yerleştirdi[63]. Daha sonra Romalıların saldırılarına aldırış etmeden Akka ve Çukurova gibi kaleleri fethetmekle uğraştı. Tigran'ın MÖ 85'te kurduğu ve kolayca genişlettiği imparatorluk yirmi yıldan fazla sürmedi.

Roma generali Lukulus'un 20 bin kişilik ordusu, Tigran'ın 250 bin kişilik ordusunu MÖ 69'da yapılan bir savaşta büyük bir hezimete uğrattı. Tigran, ordusunun büyük hezimetini görünce kimliğini gizlemek, kendisini tanınmayacak duruma sokmak için tacını ve hükümdarlık alametlerini atarak 150 kişilik maiyetiyle savaş yerinden kaçtı. Bir kaleye sığındı[64]. Bu ağır ve feci yenilgi sonunda başkent Tigranokerta baştan başa tahrip ve yağma edildi. Issız, harap bir köy durumuna getirildi. Vaktiyle getirilen ahali ise eski yurtlarına gönderildiler. Silvan ve Diyarbakır civarı Roma egemenliğine girdi[65].

---

[61] Beysanoğlu, s.97-98.

[62] Lehmann-Haupt, *Armenien Einst und Jetzt*, Cilt:1, Berlin 1910, s.407.

[63] Beysanoğlu, s.97-98.

[64] Beysanoğlu, s.98.

[65] Y. Parlak, *Çeşitli Yönleriyle Silvan*, Ankara 1997, s.20.

Silvan ve çevresi MÖ 69-MS 53 yılları arasında Romalıların elinde kaldı. Ancak MÖ 53 yılında büyük bir Roma ordusunu neredeyse tamamen imha eden Partlar (Büyük Arsaklar), yöreye tekrar hâkim oldu. On beş yıl süren bu hakimiyetten sonra Romalılar, MÖ 38'de tekrar buraları ele geçirdi. Silvan bu şekilde yaklaşık iki yüzyıl boyunca, MS 226 yılındaki Ardeşir'in isyanı ve Partların yıkılıp yerine Sasanî devletinin kurulduğu tarihe kadar, iki devlet arasında ancak daha çok Roma'nın lehine olmak üzere el değiştirdi.

İran'da meydana gelen bu yeni değişimden sonra batıda da III. yüzyılı krizlerle geçiren Roma, doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Bununla birlikte Roma için bu süreçte Sasani Devleti, yerini aldığı Partlardan çok daha tehlikeli bir düşman olarak ortaya çıkmıştı. Nasıl Bizans imparatorları kendilerini Roma sezarlarının varisi olarak görüyorsa, Sasani hükümdarları da kendilerini eski Ahamenidlerin halefleri addediyorlar ve bir zaman İran imparatorluğuna ait olan bütün topraklar üzerinde hak iddia ediyorlardı.

Daha sonra III. yüzyıl ortalarından ve bütün erken Bizans devri boyunca İran tehlikesi Bizanslılar için büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Bu süre zarfında İran şahinşahları ile mücadele, Bizans devleti için en önemli siyasi ve askeri görevlerden biri oldu[66]. Yukarıda ifade edilen gelişmelerden araştırma sahasını ilgilendiren olaylar bu dönemden sonra başlamıştı. Çünkü adı geçen devletlerce bu mücadelenin vazgeçilmez alanı olarak Yukarı Dicle Havzası seçilmişti. Özellikle Bizans, Silvan'ın da içinde bulunduğu bölgede inşa ettirdiği ordugâh şehir ve kalelerle bölgeyi Sasanilere karşı askeri bir tampon ve stratejik mevkileri tutulmuş bir hudut bölgesi haline getirmeyi amaçlıyordu.

Nitekim bu maksatla 349 yılında Bizans imparatoru Konstantios, Diyar-ı Bekr'in konumu itibarı ile en stratejik şehir olan Amid'i muazzam surlarla tahkim ettirmiş ve daha sonra da burayı Mezopotamya eyaletinin başşehri yapmıştı. Bu durumu Süryani bir müellif şöyle anlatmaktadır; ''Büyük Konstantinous'un oğlu İmparator Konstantios Amid'i zaptettikten sonra buradan ülkesinin bütün şehirlerinden daha çok hoşlandı ve Resülayn'dan Nisibis'e (Nusaybin) kadar pek çok yerle

---

[66] G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. F. Işıltan), Ankara 1995, s.40.

Meyyafarikin bölgesini ve Kardu sınırlarına kadar Erzen'i bu şehre bağladı"[67]. Bütün bu ifadelerden sonra anlaşılıyor ki bu devirde Silvan'ın da, Bizans-Sasani amansız mücadelesi içinde yer aldığı ve sürekli hakimiyet mücadelelerine sahne olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bizans'ın İran saldırılarına karşı aldığı bütün bu tedbirlere rağmen 359 yılında taarruza geçerek Diyar-ı Bekr'e giren Sasani hükümdarı II. Şapur uzun bir kuşatmadan sonra Amid'i ve yöreyi zapt etti. Bu kuşatma esnasında karşı saldırıda bulunan Roma imparatoru Julianus Apostata öldü. İmparatorun ani ölümü ile zor durumda kalan Roma ordusu Sasanilerle sulha mecbur kaldı ve bu sulh sonucunda neredeyse Diyar-ı Bekr bölgesini kuzey-güney doğrultusunda ortadan ikiye bölen, Mezopotamya'daki son büyük sınır değişikliği yapıldı. Buna göre Roma, başta Nusaybin olmak üzere Mezopotamya'nın doğu yarısını, ayrıca Sincar, Musul civarı ile Dicle ötesi arazilerini, onbeş kalesiyle İranlılara bıraktı[68]. Bundan da Silvan ve çevresinin Roma'nın elinde kalan yerlerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Zira Batman Suyu'nun batısı ile Amid ve çevresinin Romalıların elinde kaldığına dair bilgiler vardır.

Bu barıştan sonra Silvan ve Diyar-ı Bekr bölgesinde yaklaşık bir buçuk asra yakın bir süre bir iki ufak değişikliğin dışında çok önemli bir gelişme yaşanmamıştı. Ancak meşhur Sasani hükümdarı Anuşirvan'ın babası Kavad'ın 502 yılında içinde Hunların da bulunduğu büyük bir ordu ile Mezopotamya'ya yürümesiyle yörede barış ortamı sona ermişti. Amid'i, 502'de muhasara eden Sasani ordusu üç ay gibi uzun süren bir muhasaradan sonra 503 yılında ele geçirdi. Aynı seferde Meyyafarikin de Sasanilerin eline geçti. Bu durumu öğrenen Roma İmparatoru Anastasius, bölgeye ordular sevketmiş ancak sonuç alamayacağını anlayan Bizans imparatoru bölgeyi ancak büyük paralar ödeyerek geri alabilmişti.[69]

Sasaniler daha sonra yaptıkları akınlarla Meyyafarikin ve çevresini Bizanslılardan almışlardı. Bizans imparatoru Heraklius 622 yılında güçlü bir ordu ile bizzat doğuya İran üzerine yürüyerek Sasanileri büyük bir hezimete uğrattı. Hem bu

---

67 E. Honingman, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Çev. F. Işıltan), İstanbul 1970, s.2-3.

68 Honingman, s.3-4.

69 Silvan'ın da içinde bulunduğu ve 502 yılında başlayıp 504 yılı sonuna kadar süren Bizans-Sasani mücadelesi hakkında geniş bilgi için bk. Mar-Yeşua, 29-49; Ebu'l Farac, s.49-150.

mağlubiyet hem de iç karışıklıklar sebebi ile Sasanilerin El Cezire ve dolayısıyla Diyar-ı Bekr üzerindeki etkileri giderek azaldığı gibi, kısa bir süre sonra yöre neredeyse tamamen Bizans'ın eline geçti

Bizans'ın lehine gibi görünen bu durum uzun sürmeyecek, kısa bir süre sonra yeni ve dinamik bir güç olarak ortaya çıkan İslâm orduları şaşırtıcı bir hızla Suriye, Irak ve nihayet Diyar-ı Bekr'in de içinde bulunduğu El-Cezire'nin tamamını hâkimiyetleri altına alacaklar ve böylelikle bölgenin mukadderatı siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan yepyeni bir tarihi sürece girmiş olacaktı[70].

Silvan VII. yüzyılda, Bizanslıların önemli bir hudut garnizonu konumundaydı. Şehir bu dönemde çok defa el değiştirdiğinden siyasi istikrara kavuşamamıştır. Silvan 639'a kadar Bizans yönetiminde kalmıştı.

İslâm Devleti Halifesi Hazreti Ömer döneminde, İslâm orduları ile Bizans arasında yapılan Yarmuk Savaşı'nda (636), Bizans ordusu yenilmiş ve Suriye fethedilmişti. Bu fetihten sonra kuzey Mezopotamya bölgesinin de ele geçirilmesi amaçlanmıştı. Halife Hazreti Ömer bu görevi İyaz Bin Ganem'e verdi. Amid'in peşinden İyaz B. Ganem komutasındaki İslâm ordusu tarafından 640 yılında sulh yoluyla fethedilen[71] Silvan, bu tarihten itibaren Meyyafarikin adını almıştır[72].

İslâmın ilk dönemlerinde Meyyafarikin büyük bir şehirdi[73]. Yöre bu tarihten itibaren yeni bir gelişim sürecinin içine girmişti. Şehrin çoğunluğunu Süryanilerin oluşturduğu Hıristiyan yapısı, Müslüman Arapların gelmesiyle hızlı bir şekilde değişime uğramıştır. Yakut, fethin akabinde buraya gelen Müslümanların ilkin şehrin dışındaki sulak meralara yerleştiğini ve kendi dönemine kadar buraların Aynü'l-Beyza adıyla bilindiğini belirtir[74].

Meyyafarikin, İslâm fethiyle birlikte uzunca bir süre Bizans'a karşı yürütülen mücadelenin Amid'den sonra ikinci büyük gaza merkezi olmuş, bu da doğal olarak

---

[70] A. Çevik, *XI-XIII. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, (Basılmamış Doktora Tezi). Marmara Üniv. Türkiyat Araş. Enst., İstanbul 2002, s.13-14.

[71] Belazuri, *Fütühu'l Büldan*, (Çev. M. Fayda), Ankara 1987, s.255.

[72] Darkot, s.195.

[73] Şemsettin Sami, *Kâmusu'l A'lâm*, Cilt:IV, İstanbul 1306, s.2777.

[74] Yakut, s.214.

şehrin bu süre zarfında Amid ile aynı ortak kaderi paylaşması sonucunu doğurmuştu. Silvan, İran, Azebaycan ve Kafkaslardan gelip Suriye ve Irak'a giden kadim yol üzerindeki konumu nedeni ile ortaçağ İslâm kaynaklarınca bölgenin en meşhur şehri olarak gösterilmekteydi.[75] Hatta yakaladığı gelişmişlik düzeyi ile zaman zaman Amid'i dahi geride bıraktığı söylenebilir.[76]

Araştırma sahası daha sonra Emevî ve Abbasî dönemlerinde de Arapların elinde kalmaya ve atanan valiler ile yönetilmeye devam etmiştir. Bizanslıların yoğun taarruzlarına karşın halife El-Razi Billah 934 yılında bölge valiliğine Hamdan-oğlu Nasırüddevle'yi atamış, o da Urfa ve Diyarbakır yörelerinin idaresini kardeşi Seyfüddevle'ye vermişti. Yöre böylece 930-980 yılları arasında Hamdanilerin yönetimine girmişti.

Yöre en parlak günlerini Hamdani emiri Seyfüddevle döneminde yaşamıştı. Seyfüddevle, Bizans'a karşı sürdürdüğü savaşlarla, bilim ve sanat adamlarını korumakla ün yapmış büyük bir komutan ve devlet adamıydı. Seyfüddevle döneminde yörede ciddi imar faaliyetleri yapılmıştı. Bunun sebebi de Seyfüddevle'nin Meyyafarikin'i Halep'ten sonra emirliğinin ikinci payitahtı olarak kullanmasıydı. Bu dönemin müelliflerinden İstahri, Meyyafarikin'i geniş imkânlara sahip mamur bir şehir olarak anlatırken[77], İbn Havkal da benzer bilgiler vermekle birlikte buradaki tekstil imalatı ve çeşitliliğine dikkat çeker[78]. Makdisi ise sur ve hendeklerle çevrili, pınarları olan, güzel ve müstahkem bir şehir tasviri yapmaktadır.[79]

Seyfüddevle döneminde Meyyafarikin İbn Maimün ailesinden kadı Abdullah B. El-Mübarek tarafından yönetiliyordu. Hamdanoğulları, Seyfüddevle'nin 967 yılında ölümünden sonra çeşitli valiler, komutanlar ve Seyfüddevle'nin kızı tarafından yönetildi. Meyyafarikin ise 980 yılında Şîî Büveyhoğulları hanedanından Adududdevle Ebu Şuca Fenna Hüsrev'in komutanı ve güçleri tarafından ele geçirildi. Böylece Meyyafarikin'de Hamdanoğulları yönetimi sona erdi. Yörede Büveyhoğulları yönetimi 4 yıl sürmüştü.

---

[75] İbn Havkal, *Kitabü'l Süretü'L Arz*, (Çev. M.J. de Goeje), Beyrut, s.244.

[76] Çevik, s.84.

[77] İstahri, *Kitabu'l-Mesalik ve'l Memalik*, (Çev. M. J. De Goeje), Beyrut, s.188.

[78] İbn Havkal, s.244-245.

[79] Makdisi, *Ahsenü't-Tekasim Fi Ma'rifeti'l-Ekalim*, Beyrut. 1987, s.124.

Meyyafarikin 984 yılından itibaren Mervanilerin yönetimine girmişti. Yörede Mervanoğulları hakimiyeti; Diyarbakır, Meyyafarikin, Ahlat, Erzen, Mardin, Siirt, Hısn-ı Keyfa, Düneysir (Kızıltepe), Maden, Gölcük, Ergani, Çermik, Savur ve Cizre gibi otuza yakın kaleyi içine alan bir kesimde başlamıştı. Bunun neticesinde de söz konusu sahaya Humeydiyye Kürtlerine mensup Mervanoğulları gelip yerleşmiş ve bölgeyi yurt edinmişlerdi[80]. Bu dönemden sonra ise bu bölgede Mervanoğulları kendi isimlerini taşıyan ve 102 yıl sürecek bir beylik kurmuşlardı. Mervani devletinin kurucusu Bad adı ile tanınan Ebü Abullah El Hüseyin bin Dustek'tir[81].

Bad, Mervani devletini kurduktan sonra Hamdaniler ile anlaşmazlıklar yaşamaya başladı. Mervaniler üzerine yürüyen Hamdani ordusu ile Bad'ın ordusu, Tur Abidin'de karşılaştı. Yapılan savaşta Bad attan düşerek bir kılıç darbesiyle öldürüldü[82]. Bad'ın öldürülmesi üzerine yeğeni Emir Ebu Ali Hasan Bin Mervan komutayı ele aldı. Dağılmaya yüz tutan orduyu derleyip toparlayarak Hamdanileri yendi[83].

Emir Ebu Ali Bad'ın yerine Mervanoğulları beyliğinin başına geçti ve başkent Meyyafarikin'de oturdu. Zaman zaman yapılan Rum saldırılarına karşı şehri korudu. Ebu Ali de Amid halkının bazı ileri gelenleri tarafından öldürtülünce yerine kardeşi Ebu Mansur Mümehhidüddevle geçti. Mümehhidüddevle zamanında halkın durumu istikrara kavuştu. Kendisi de güçlendi[84].

Mümehhidüddevle Ebu Mansur Said de 1012 tarihinde, Meyyafarikin'e bağlı Atak (Lice) civarındaki Antak kalesinde veziri tarafından öldürülünce tahta kardeşi Nasruddevle Ahmed geçti. Nasruddevle Ahmed'in iktidarıyla birlikte Meyyafarikin büyük bir imar faaliyetine sahne olmuştu. Nitekim Nasruddevle elli yıllık uzun saltanı süresince (1012-1061) Meyyafarikin'i hanlar, hamamlar, camiler, çarşılar ve pazar

---

[80] A. Sevim, Tarihi Meyyafarikin ve Amid'in Mervanlılar Bölümünün Yayını Münasebetiyle, *VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1967, s.173.

[81] Sevim, s.173.

[82] S. Ünalan, Mervanoğulları Döneminde Diyarbakır, *I. Uluslar arası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2004-Diyarbakır, Bildiriler*, Diyarbakır 2004, s.175.

[83] M, H. Yinanç, Diyarbakır, *İA,* Eskişehir 1997, s.611.

[84] İbnü'l-Ezrak, Ahmed B. Yusuf B. Ali, *Meyyafarikin ve Amid Tarihi Artuklular Kısmı*, (Çev. Ahmet Sarvan), Atatürk Üniv. Fen-Edebiyar Fak. Yay., Erzurum 1992, s.99.

yerleri gibi yapılarla donatarak El-Cezire'nin en mamur şehirlerinden biri haline getirmişti[85]. Ayrıca bunlara ek olarak Meyyafarikin'in güney kesimindeki tepelik üstüne yaptırılan görkemli bir saray ile bir bimaristan inşası da yer almaktaydı.

Diğer taraftan şehrin su ihtiyacı da yine büyük oranda bu dönemde inşa edilen isale hatlarıyla giderilmişti. Konuya ilişkin oldukça ayrıntılı bilgiler veren İbnü'l Ezrak'ın belirttiğine göre, şehrin su ihtiyacı; biri kuzeydeki dağlık kesimde bulunan *Re'su'l-ayn* (Pınarbaşı), diğeri de şehrin batısında bulunan *Ayn Hanbas* isimli iki kaynaktan temin edilmekteydi. Müellif, Mervanoğulları zamanında şehre çeşitli aralıklarla *Re'su'l-ayn* (Pınarbaşı) kaynağından üç, *Hanbas* kaynağından da bir olmak üzere dört su kanalı açıldığını, bunlardan özellikle hayırsever bir tüccar tarafından 50.000 dinar harcanarak yaptırılan *Hanbas* kanalıyla Meyyafarikin'in su ihtiyacının büyük oranda karşılandığını zikreder[86].

Meyyafarikin, bu süre zarfında yapılan imar faaliyetleri çerçevesinde Hamdani emiri Seyfüddevle döneminden itibaren başladığı tahmin edilen genişlemesini gerçekleştirmiş ve bunun neticesinde de surların dışına taşmıştı. Bunda şehrin yeni kurulan emirliğin siyasi merkezi olmasından kaynaklanan nüfus yoğunlaşmasının önemli rolü olduğu söylenebilir. Zira Meyyafarikin bu dönemde sadece Mervanoğulları'nın değil aynı zamanda Diyar-ı Bekr bölgesinin tamamının merkezi şehri konumundaydı.

Kaynaklardaki ifadelerden Meyyafarikin'in batı tarafı hariç tutulursa (buranın güneye doğru derin bir hendekle çevrili olduğu anlaşılıyor)[87], şehrin diğer üç istikametten surların dışına doğru taştığı sonucu çıkarılabilir. Surların dışında kalan kuzey kesim, dış mahal anlamına gelen *Rabad adıyla* anılmakta olup doğu ve güney kesimlere de yeni mahalle anlamına gelen *El Muhdese* denmekteydi. Devrin kaynakları ayrı bir şehir görünümündeki bu yerleşimlerin de sur içindeki kısım gibi halkın ihtiyaçlarını karşılayacak her türlü sosyal ve ekonomik mekânlara sahip olduklarını zikretmektedirler. Hatta şehrin iktisadî hayatı ağırlıklı oranda buralarda

---

85 İbnü'l Ezrak, s.123-138.

86 İbnü'l Ezrak, s.165-166.

87 İbn Şeddad, El-Alaku'l-Hatira Fi Zikr Ümerai-Şam ve'l Cezire, (Neş. Y. Abbare), III/I, Dımaşk 1978, s.271-272.

gerçekleşmekteydi. Bütün bu gelişmeler neticesinde Meyyafarikin, XI. yüzyıl boyunca El-Cezire'nin önde gelen kültür ve ticaret merkezlerinden biri haline gelmişti.

Nasruddevle Ahmed döneminde yörede yaşanan en önemli gelişmelerden biri de Oğuzların yöreye akınlarıdır. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in öncüleri sayılan Oğuzlar, 1042 tarihinden itibaren Diyarbakır bölgesine akınlara başladılar. Türkmen beylerinden Boğa ve Anasır-oğlu Beyler ve mahiyetindekiler Diyarbakır üzerine yürüdüler. Türkmenlerin yöredeki ilerleyişine engel olamayan Mervanoğullarının Cizre valisi olan Nasruddevle'nin oğlu Süleyman ile Türkmen beyleri arasında anlaşmazlıklar çıktı. Süleyman, Oğuz oğlu Mansur ile temasa geçerek ondan kışın bölgede kalmalarını, ancak baharla birlikte diğer Türkmen gruplarını da yanına alarak Suriye'ye geçmelerini teklif etti. Cizre'nin doğusunda kalan Oğuzların büyüğü, muhtemelen de reisi olan Mansur'un bu teklifi kabul etmesi üzerine anlaşma sağlandı. Ancak, Süleyman'ın şerefine verdiği ziyafette bu Oğuz beyini tutuklattı[88].

Bu olayı duyan Türkmenler Mervanoğulları üzerine yürüdüler. Yapılan savaşta Nasruddevle geri çekilmek zorunda kaldı. Ülkesinin yağmalanmasını istemediği için antlaşma yoluna gitti. Çaresiz kalan Nasruddevle, Oğuzlara Cizre'de tutsak bulunan ve o sırada yanına, Meyyafarikin'e getirttiği Mansur Bey'i serbest bırakacağını, ayrıca topraklarından çekildikleri takdirde pek çok mal ve para vereceğini de bildirdi. Bu teklifin kabul edilmesi üzerine Mansur Bey serbest bırakıldı. Fakat gönderilen mal ve paranın azlığını ileri süren Türkmenler yeniden harekete geçerek Nusaybin, Sincar ve Habur yörelerine akınlarda bulundular.

Diğer taraftan Musul üzerine yürüyen bir Türkmen grubu Karvaş'ı ikinci defa mağlup ederek şehri işgal ederek çevresini yağmaladılar[89] ve bölgede hâkimiyet kurdular. Fakat 1044 yılında Musul hükümdarı ile girdikleri savaşta ağır bir yenilgi alan Türkmen beyleri, Diyarbekir bölgesine çekilmek zorunda kaldı[90]. Bu olayı haber

---

88 S. Cöhce, Selçuklu Hakimiyetinin Tesisinden Önce Diyarbakır Yöresindeki Türkmen Faaliyetleri, *I. Uluslar arası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2004, Bildiriler*, Diyarbakır 2004, s.130.

89 İbnü'l Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih,* (Çev. Abdülkerim Özaydın), Bahar Yayınları, Cilt:IX, İstanbul 1987, S.299.

90 Urfalı Mateos, *Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli(1136-1162)*, (Çev. Hrand D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.103.

alan ve o sırada başkentini Isfahan'dan yeni zaptedilen Rey'e taşımış bulunan Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, Türkmenlere İslâm ülkelerini tahrip etmekten vazgeçip Azerbaycan'a dönmelerini ve Bizans'a gaza akınları yapacak kumandanlara yardımcı olmalarını emretti. Selçuklu hükümdarının emrine uyan Oğuz grupları, Erçiş yöresini yağmalayıp Bizans'ın Vaspurakan valisi Stephanos'u da esir ettikten sonra hiçbir engelle karşılaşmadan, 1045 yılında Azerbaycan'a çekilmişti[91].

Tuğrul Bey'in emrine uyarak, onun affına mazhar olan Anasır-oğlu ve Boğa, Selçuklu Sultanından Diyarbekir ve yöresinin ikta olarak kendilerine verildiğine dair bir menşurla birlikte onbin atlıyla yeniden, fakat bu kez Sultan adına bölgeye gelerek Diyarbakır ve çevresine kuvvetlerini yerleştirmişlerdi. Bu arada Nasruddevle ile yörenin yönetimi hususunu da müzakere eden bu iki Türkmen Beyi, bir müddet sonra birbirine düşerek her ikisinin de ölümüyle sonuçlanan bir mücadelenin başlaması ile bu girişim etkisiz kalmıştı. Bu durumu fırsat bilen Nasruddevle Oğuzların yöreden uzaklaştırılmasını sağladı[92].

Yöredeki Türkmenlerin Selçuklu devletinin kontrol ve denetimi dışında gerçekleştirdiği faaliyetler ilk anda sonuç vermemiş gibi gözükse de, mücadele edilen devletlerin direnme gücünü zayıflatmakla, daha sonra hanedana mensup beylerin öncülüğünde gelişecek olan Türkmen akınlarına, dolayısı ile Selçuklu yayılmasına zemin hazırlayacak ve yörede ebedi olarak Türk varlığının ortaya çıkmasını sağlayacaktı.

Mervani Emiri Nasruddevle Ahmed, 1061 yılında öldü. Hükümdarlık süresi 53 yıl sürdü. Nasruddevle'nin yirmiden fazla oğlu vardı. En büyükleri Amid valisi olan Ebu'l Hasan'dı. İkincisi prens Said'di. Üçüncüsü prens Nizammüddin Ebu'l Kasım Nasr'dı. Hükümdar bu oğlunu veliaht seçmişti. Ölümünden sonra yerine bu oğlu hükümdar oldu[93]. Nasruddevle dönemi, bu bölgenin altın devri olmuştu. Kendisi bütün Diyarbekir bölgesi şehirlerini, bilhassa Amid şehrini ve surlarını, Meyyafarikin'i imar ve tahkim ettirmişti[94]. Nasruddevle, düzgün idaresi, adeleti, cömertliği ile kendisini

---

91 İbnü'l Esir, s.301, Urfalı Mateos, s.83.

92 Cöhce, s.132.

93 İbnü'l Ezrak, s.167.

94 Yinanç,, s.611.

halka çok sevdirmiş bir hükümdardı. İlim ve sanat adamlarını korur, onlara saygı gösterir, fikirlerine değer verirdi. Bu nedenle onun zamanında Amid ve Meyyafarikin bilginlerin, şairlerin barınağı haline gelmişti.

Babasının ölümünden sonra oğlu Nizamüddin Nasr tahta çıktı. Nizamüddin Nasr da babası gibi Meyyafarikin ve Amid surlarını onarttı. Bizanslılar tarafından yıktırılan Dicle köprüsünü yeniden inşa ettirdi. Nizamüddin 1080 yılında öldü. Yerine veliaht ilan edilen büyük oğlu Nasrüddevle Mansur tahta çıktı. Zamanla ülkeyi idare edemeyen Nasruddevle zafiyet göstererek, emrindekilerin himayesine girdi. Bu durumu öğrenen Mervanilerin eski veziri Fahrüddevle B. Cehir, Selçuklu sultanı Melik Şah'a ve veziri Nizamülmülk'e, Mervaniler'in çok zengin hazinelere ve servete sahip olduklarını, önemli ve merkezi bir durumda olan Diyarbakır bölgesinin, Selçuklu İmparatorluğu sınırları dışında kalışının sakıncalarını anlatarak onları buna ikna etti. Meyyafarikin ve bölgenin diğer şehir ve kaleleri 1085 yılında fethedilmek süretiyle Mervanoğulları devletine son verildi.

Bütün Diyar-ı Bekr şehirleri gibi Meyyafarikin de Sultan Melikşah'ın emriyle Büyük Selçuklu topraklarına dâhil edilmiş ve sultanın ölümüne kadar da genellikle merkezden gönderilen valilerce yönetilmişti. Melikşah'ın 1092 yılındaki vefatıyla başlayan taht mücadelelerine kadar görkeminden bir şey kaybetmediği anlaşılan şehir, bu tarihten sonra sık sık değişen idareciler ve yanlış uygulamaları sebebiyle ciddi bir buhran yaşamış olup İbnü'l Ezrak'ın ifadesiyle *''Eşsiz bir şehir olan Meyyafarikin bu zaman zarfında büyük oranda harebeye dönmüştür.''*[95] Bu olumsuz Tablo ancak Meyyafarikin'in 1121 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Mahmud tarafından Mardin Artuklu Emiri İlgazi'ye ikta olarak verilmesiyle[96] son bulmuş ve şehir İlgazi'nin yönetiminde kısa sürede eski görkemli günlerine kavuşmuştu.

Yaklaşık otuz yıl süren bu kargaşa döneminde Meyyafarikin, 1105 yılına kadar Suriye Selçuklu yönetiminde kalmış, arkasından El-Cezire siyasetine müdahil olan Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın eline geçmiş, ancak Sultan'ın 1107 yılında Büyük Selçuklu kuvvetleriyle yaptığı muharebede beklenmedik ölümüyle, burada vali olarak bıraktığı Atabeyi Humartaş'ın elinde kalmıştı. Bu arada Meyyafarikin'e

---

95 İbnü'l Ezrak, s.31-32.

96 İbnü'l Ezrak, s.31, İbnü'l Esir, s.468. A. Sevim, Artukoğlu İlgazi, Belleten, XXVI, 1962, s.104.

getirilen Kılıç Arslan'ın naaşı da Atabeyi tarafından yaptırılan*'' Kubbetü's-Sultan''* denen meşhur türbeye defnedilmiştir[97]. Buraya daha sonra da bazı önemli kişiler gömülecek ve Artuklu döneminde kubbenin civarı imar edilerek, cami ve çarşıyla mamur bir mahalle haline gelecektir. Bir ara Ahlatşahlar'ın kontrolü altında kalan şehir 1115 yılında da Büyük Selçuklu idaresine geçmişti.

Artukoğlu Necmettin Ilgazi'nin Haçlılara karşı devamlı zafer kazanması üzerine, Büyük Selçuklu Sultanı Mahmud, 1121 yılında eskiden Ahlat Şahı I. Sökmen'e ait bulunan Meyyafarikin'i Ilgazi'ye verdi[98]. Böylece yörede Artuklular devri de başlamış oldu.

Artuklu hükümdarı Necmeddin Ilgazi'den önce şehir harap olmuş, yollar güvenli olmaktan çıkmıştı. Eşkıyalar ve yol kesiciler yolların güvenliğini ortadan kaldırmıştı. Öyle ki kafileler yanlarında güvenlik kolu ve süvariler olmadan Amid, Erzen, Hısn-Keyfa, Hani ve Mardin'e gidemeyecek duruma düşmüşlerdi. Necmeddin İlgazi, yöreye hâkim olur olmaz yollar ve beldeler emniyete kavuşmaya başlamış, eşkıyalar hezimete uğratılmış, köyler, mezralar bayındır hale gelmiş, Meyyafarikin'de imar faaliyetleri hızlanmıştı. Böylece şehir *eşi görülmemiş bir belde* olarak hayranlık uyandırmaya başlamıştı[99]. Bu dönemde Meyyafarikin, Artukluların ikinci payitahtı olmuştu[100].

Bunun yanında, yörede Artuklular zamanında önemli hekimler yetiştiği gibi tıp sahasında bazı eserler tercüme ve telif edilmişti. Ayrıca tıp öğretimi için Meyyafarikin'de bir darü'ş-şifa kurulmuştu. Artuklu Emiri Necmeddin İlgazi'nin hanımı Sitti Raziye Hatun'un 1176-1185 tarihleri civarında yaptırdığı bir tıp medresesi olan bu darü'ş-şifa, ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır[101]. XII. yüzyılın ikinci yarısında şehri ziyaret eden bir müellif Meyyafarikin'i; taştan surları, derin hendeği, çarşıları, zengin su kaynakları ile bol meyve ağaçları bulunan güzel ve büyük bir yöre

---

97 İbnü'l Ezrak, s.273.

98 O. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Turan Neşriyat Yurdu, Umumi Seri No:11. İlmi Seri No:6, İstanbul 1973, s.148.

99 İbnu'l Ezrak, s.31-32

100 O. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004, s.185.

101 G. Cantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darü'ş-Şifaları*, Ankara 1992, s.16.

olarak vasıflandırmaktadır.[102] Aynı şekilde İdrisi de dağ eteğinde büyük, güzel ve verimli bir şehir olduğunu söylediği Meyyafarikin'in X. Yüzyıldan beri varolduğunu bildiğimiz dokuma sanayine dikkat çekerek sahip olduğu güçlü üretim potansiyeli hakkında örnekler verir[103].

Artuklu hükümdarları, inşa ettikleri medreseler, zaviyeler, hastaneler ve bunlar için kudukları zengin vakıflar ile ilim ve kültürü himaye etmişlerdi. Amid ve Meyyafarikin gibi büyük kültür merkezlerinin medreselerinde meşhur ilim adamları yetişmiştir. Aslen Türkmen olan meşhur tarihçi Zehebi (1274-1348) Meyyafarikin'de doğmuş ve Tarihu'l-İslâm adlı mufassal eseriyle tanınmıştır. Artuklular zamanında yazılıp günümüze gelebilen tek tarih kaynağı ise, İbnü'l Ezrak'ın *Tarih-i Meyyafarikin ve Amid* adlı eseridir. Artuklu medreselerinde İslâmi ilimler dışında tıp, matematik (riyaziye) ve felsefe derslerinin de okutulduğu bilinmektedir.

Artuklu hükümdarı Necmeddin İlgazi 1122 yılında ölünce büyük oğlu Hüsameddin Temurtaş Mardin'e diğer oğlu Şemsüddevle Süleyman Meyyafarikin'e yeğeni Bedrüddevle de Haleb'e hakim oldu[104]. Hüsameddin Timurtaş zamanla halka zulüm eden hükümdar ve yöneticilerle baş ederek onları bertaraf ederek babası gibi bölgenin en kuvvetli ve kudretli hükümdarı durumuna geldi. Hüsameddin Timurtaş 1154 yılında öldü. Egemenliği Mardin'de 32, Meyyafarikin'de 30 yıl sürmüştür.

Timurtaş'ın yerine oğlu Necmeddin Alpi geçti. Necmettin Alpi, Artuklu Hükümdarları arasında babasının başlattığı imar faaliyetlerini devam ettiren kişi olarak bilinir. Onun zamanında yabancı konuklar ve elçiler için Meyyafarikin'de bir saray yapıldı. Darü'l Acemiyye adı verilen bu sarayda yabancı konuklar ağırlandı. Meyyafarikin surlarının Burç Erba'in denilen bölümü de bu dönemde yapılmıştır. Ayrıca Hüsameddin Timurtaş döneminde yapımına başlanan Malabadi Köprüsü de Alpi tarafından tamamlanmıştır. Necmeddin Alpi 1176 yılında ölünce yerine oğlu Kutbeddin İlgazi geçti. Kutbeddin İlgazi yaklaşık sekiz yıl süren iktidarı döneminde ülkeyi iyi idare etti. İlgazi 1184 yılında öldü.

---

102 İbn Havkal, s.224.

103 El-İdrisi, Nüzhatu'l Müştak Fi İhtiraki'l-Afak, II, Beyrut 1989, s.663.

104 Sevim, s.688-689.

Artuklu hükümdarı Kutbeddin İlgazi'nin yerine oğlu Hüsameddin Yavlak Arslan geçti. Fakat henüz on yaşında olduğu için Kudbeddin'in dayısı olan Ahlat-Şahı II. Sökmen onları himayesine aldı. Ancak bir yıl sonra II. Sökmen'in ölümü üzerine devlet yönetiminde zafiyet ortaya çıktı. Daha sonra Selahaddin Eyyübi yönetimindeki Eyyübiler, yönetim boşluklarından faydalanarak Meyyafarikin'i zaptettiler. Böylece yörede Artuklular dönemi sona ererek, Eyyübiler dönemi başlamıştı.

Mardin Artuklularıyla akrabalık da kuran Selahaddin, buraya Memluklu Ahlatlı Sungur'u vali olarak tayin etmiş, hemen akabinde de şehri yeğeni Takiyuddin Ömer'e ikta olarak vermişti. Bu tarihten sonra Meyyafarikin, bütün Diyarbakır bölgesinde ağırlıklarını hissettiren Eyyübiler'in doğudaki en önemli hareket üslerinden biri haline gelecekti. Özellikle Selahattin'in ölümünden sonra başlayan taht mücadelelerinde Eyyübi melikleri arasında birkaç defa el değiştiren Meyyafarikin, nihayet El-Cezire Eyyübileri'nin yönetiminde kalmış ve bu hanedan üyeleri 1260 yılındaki Moğol işgaline kadar şehre hâkim olmuşlardı.

Meyyafarikin'de Eyyübiler zamanında yaşanan önemli bir gelişme de Harezmşah Devleti ile ilgilidir. Amansız bir şekilde süren Moğol-Harezmî çatışması döneminde, Harezmşahların Doğu Anadolu'da çeşitli Türk şehirlerini yağmalayıp hâkimiyet kurmak istemeleri sonucunda Selçuklular ve Eyyübiler ile karşı karşıya gelmişlerdi. Moğol istilası karşısında güçlerini birleştirmesi gereken bu Türk devletleri, Celaleddin Harezmşah'ın yanlış politikaları sonucunda karşı karşıya gelmişti. Nitekim Celaleddin Harezmşah, 1230 yılında Selçuklularla giriştiği Yassı-Çimen meydan muharebesinde ağır bir mağlubiyet alarak tarihe gömülmüştür. Bu olaydan sonra güneye doğru çekilen Harezmlileri takip eden Moğollar, 1231 Ağustosunda Bargiri-Ahlat yolundan inerek Dicle Köprüsü kenarında Harezmşah Hükümdarı Celaleddin'i baskına uğrattılar. Celaleddin'in bütün kuvvetleri ya öldü ya da etrafa dağıldı. Harezmşah devletinin Moğollardan aldığı bu öldürücü darbe, yalnız bu imparatorluğu yıkmakla kalmamış, aynı zamanda da İç-Asya'nın Almalıg, Kayalıg gibi şehirlerine kadar yayılmakta olan İslâm-Türk kültürünü de söndürmüş ve bütün imparatorluğu süsleyen medeni eserleri mahvetmiştir[105].

---

[105] i. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları , İstanbul 1998, s.391.

Bu yenilgiden sonra Celaleddin Meyyafarikin tarafına kaçtı. Moğolların takibinden kurtulmak için dağlara çıktı, orada yerli aşiretler tarafından yakalandı. O, kendisinin kim olduğunu söyleyince, içlerinden birisi Ahlat'ta ölen kardeşinin intikamını almak için Ağustos 1231'de onu öldürdü[106]. Faruk Sümer'e göre de Celaleddin çekilmiş olduğu Amid dolaylarında ikinci bir baskına uğrayıp tek başına Meyyafarikin dağlarına kaçtı ve Eyiber köyü yakınlarında Celaleddin, yerli halkın eline geçti. Celaleddin'in sultan olduğunu bildiklerinde ondan para alıp serbest bırakmak istediler. Lakin bu kentte kardeşi Harezmşahlar tarafından öldürülen birisinin kardeşi intikam duygusu ile sultanı öldürdü[107]. Bunu haber alan El-Cezire ve Meyyafarikin hükümdarı Melik- El Muzaffer Gazi, Celaleddin'in cesedini Meyyafarikin'e getirip defnetmiş ise de kabri halen tespit edilememiştir[108].

XIII. yüzyıl coğrafyacılarından Yakut ve Kazvini'nin Diyar-ı Bekr bölgesinin en meşhur şehridir dedikleri, İbn Said'in ise Diyar-ı Bekr bölgesinin başkenti dediği ve su kaynakları ile bostanlarıyla ortaçağın en büyük şehirlerinden Nusaybin ile mukayese ettiği[109] Meyyafarikin hakkında en ayrıntılı bilgiler, bu yüzyılın ikinci yarısında bizzat şehri gören İbn Şeddad'ın eserinde bulunmaktadır. Buna göre müellif Yakut'un da zikrettiği ve çoğunluğu kuruluş döneminde açılmış olan sekiz kapıdan bahseder ve daha sonrada kendi döneminde bunlardan dördünün açık olduğunu belirtir[110].

İbn Şeddad da bu devrede şehrin kırk iki burcunun bulunduğunu, surlarla tahkim edilmiş olduğunu ve buranın da altmış havuzla doldurulduğunu, on beş kulaç derinliğinde bir hendekle savunulduğunu belirtir. Şehrin güneyde El-Muhdese, kuzeyde de Rabad adı verilen dış mahalleler ile çevrili olduğunu ve bu mahallelerin de camiler, çarşılar, hamamlar ve kaplıcalarla bayındır bir görünümde bulunduğunu

---

106 H. Sadıkov, Gence'den Amid'e: Harezmşah Celaleddin'in Ölüm Yolu, *I. Uluslar arası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2004, Bildiriler*, Diyarbakır 2004, s.123.

107 Sadıkov, s.123, F. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", "*Selçuklu Araştırmaları Dergisi I"*, 1970, s.132

108 Bazılarına göre Silvan Eyyübi Meliki cesedini getirterek şehir merkezindeki Türk büyüklerinin mezarlığına defnettirdi. Bkn. Mehmet Ali Çakmak, Moğol İstilası ve Harezmşah İmparatorluğu'nun Yıkılışı, Türkler Otaçağda, s.914.

109 İbn Said El Mağribi, Kitabü'l-Coğrafya, (Neş. İ. El-Arabi), Beyrut 1970, s.171.

110 İbn Şeddad, s.278.

söyleyen İbn Şeddad, ilaveten şehrin doğusuna düşen kesiminde de han ve pazarlarıyla yeni bir dış mahallenin varlığına işaret etmektedir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi XIII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Meyyafarikin artık gelişiminin zirvesine ulaşmış ve Hamdanilerden bu yana yakaladığı büyüme hızına paralel olarak neredeyse üç kat daha büyümüştü. Bunun en önemli göstergesi de yapılan bütün yapıların yanında şehirdeki üç Cuma camisinin varlığıdır.

Yukarıda dönemin müellifleri tarafından nakledilen bütün bu mamur görüntü Moğol işgaline kadar uzanan devri kapsamaktadır. Zira 1244-1245 yılından itibaren Moğollar tarafından iki kez kuşatılan ve nihayet bizzat Hulagü'nun oğlu Yaşmut eliyle 1258 yılında başlatılan ve iki yıllık şiddetli bir muhasaradan sonra işgal edilen şehrin perişan bir vaziyette olduğu, halkın tamamının kılıçtan geçirildiği ve surların yerle bir edildiği belirtilmektedir. Moğolların yaptığı bu yağma ve tahribat, şehri neredeyse yok etme noktasına getirmiş, ortaçağın bu parlak ve ihtişamlı şehri bir daha asla eski görkemli haline dönememiştir. Bu nedenle aslında bu Moğol istilası Meyyafarikin tarihindeki en önemli olaylardan biridir. Moğol istilasından sonra Meyyafarikin artık eski günlerinden çok uzak, önemsiz bir yöre konumunda olmuştur. Ancak şehrin tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Moğol kuşatması sırasında Meyyafarikin'deki Eyyübi Beyi Muhammed El-Kamil'in, şehri Moğollara karşı kahramanca müdafası nesilden nesile aktarılan bir efsane gibidir.

Meyyafarikin şehri ve halkının Moğollar tarafından muhasara altına alındığı tarihin 1258 yılının ikinci yarısına rastladığı tahmin edilmektedir[111]. Meyyafarikin'i ilk muhasara eden Moğol kuvvetlerinin başında Hulagu'nun komutanlarından İlga-Noyan adında biri bulunuyordu. Öncü kuvvetlerin ve akabinde de asıl kuvvetlerin Hulagu'nun oğlu komutasında bunlara katıldığı anlaşılmaktadır. Moğol kuvvetleri ile Bed'reddin Lü'lü gibi Müslüman müttefikleri ile şehri muhasara altına aldılar[112]. Bu durumu şehir halkının elindeki yiyecek stoklarının azalması ve aralarında hastalıkların yayılması takip etti. Bu vaziyet 1259 yılının son aylarına kadar devam etti. Bu arada Şam'a doğru geri kalan kuvvetlerinin başında yol alan Hulagu'nun, İlga-Noyan'a

[111] Huzeyfe El-Ğamdi, Sa'D B. Muhammed, *Meyyafarikin'de Kahramanlık ve Fedakârlık*, (Trc. Mehmet Mehdi İlhan), *TAD*, XXIX/47, Ankara 2010, s.230.

[112] Bu Müslüman hükümdarın, Moğollara boyun eğmesi ve Eyyübilere karşı Moğollara hizmete devam etmesi hakkında bkz.Sa'd El Gamdi, Suküt el-devle el abbasiyye, s.357-360.

katılmaları ve onu desteklemeleri için bazı Moğol kumandalarına mektuplar yazmıştı[113].

Şehri kuşatan Moğol kuvvetleri bir gece ve gündüz çalıştıktan sonra şehrin etrafına bir sur inşa edip derin bir çukur kazdılar. Sonra da surun üzerine mancınıklar yerleştirip savaşa başladılar. İki taraf böylece korkunç bir savaş sürecine girdi[114]. Muhammed el-Kamil, Moğollar karşısında bir buçuk yıldan fazla direndi ve onlara büyük kayıplar verdirdi. Uzun süren bu muhasaradan sonra şehrin zahire ve yiyecek stokları tükendi ve hayvanlara yem kalmadı. Halk ellerine geçen ve ellerinde bulunan her şeyi kökünden kuruttu. Şehir yüksek surların içinde kıtlıkla karşı karşıya kaldı[115].

Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak, insanlar arasında hastalıkların yayıldı ve Muhammed El-Kamil'in şehrinin semalarını ölüm bulutları kapladı Moğollar, uzun bir muhasaradan sonra böylece şehri ele geçirdiler. Şehir halkı fevkalede büyük acılar yaşadı. Felaketler o kadar şiddetlendi ki sonunda çoğu şehir müdaflerinin çoğu öldü. Bu trajediyi Ebu'l Fida şöyle anlatıyor; '' …Hicri 658/Miladi 1260 yılında Tatarlar (Yani buradaki anlamıyla Moğollar) Meyyafarikin'i kuşattılar ve halkını iki yıl kuşatma altında tuttular. Öyle ki yiyecek stokları tükendi ve halk hastalıktan ve kıtaldan kırıldı. Şehrin sahibi El-Melik el-Kamil Muhammed sabır ve sebatla tüm güçlüklere göğüs gerdi. Yanındakiler savaştan bitap düştüler"…[116] Yine müelliflerden Ebu Şame diyorki El-Kamil Muhammed bu savaşın karşısında bir buçuk yıldan fazla sabretti[117]. Bu konuda Reşideddin de şöyle diyor: *Moğollar şehre girdiklerinde hemen hemen tüm şehri ölü buldular. Vucutları yerlere yığılmış biri birlerinin üzerine istif edilmişlerdi. Şehirde geriye sadece evlerde gizlenen yarı ölü yetmiş kişi kalmıştı*[118].

---

113 Reşideddin, *Cami El- Tevarih*, (Çev. B. Kerimi), Cilt:2, Tahran 1970, s.727.

114 İbn El-'Ibri, *Tarihi Muhtasar El-Düvel*, (Çev. Ebu'l-Farac Grigor), Yay. Salihani, Beyrut 1985, s.277.

115 Reşideddin, s.727.

116 Ebu El-Fida, *Tarihi Muhtasar Fi Ahberi El-Beşer*, Cilt:3, Kahire Hicri.1325 s.203.

117 Ebu Şame, Uyünu'l Ravzateyn fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salahiye, (Nşr. Ahmed el Beysumi), Dımaşk 1992, s.213.

118 Reşideddin, s.727.

Moğollar, Meyyafarikin'i ele geçirdikten hemen sonra El-Melik Muhammed ve kardeşini öldürdü. Böylece şehir Moğolların hâkimiyeti altına girdi ve bir daha hiçbir zaman elde edemiyeceği ihtişamını kaybetti. Moğolların tahribinden sonra ortaçağın bu büyük ve önemli merkezi ıssız bir harebe olarak kalmış ve uzun bir süre küçük bir yerleşim yeri olmaktan öteye gidememişti[119].

Moğol istilası ile Silvan'da Eyyübilerin hâkimiyeti sona erdi. Hülagu şehri Anadolu Selçuklu sultanına geri verdi. Yapılan taksimatta Diyarbekir, Selçuklu Sultanı IV. Kılıç Arslan'ın payına düştü. Şehri onun gönderdiği subaşılar yönetti. 1302 yılına kadar Moğolların gözetiminde kalan Diyarbakır ve çevresi de bu tarihte İlhanlılara geçti.

Silvan XIV. yüzyılda, Moğollardan sonra İlhanlı hükümdarı Melik İlkan tarafından yönetildi. Bu yüzyılda Silvan küçük bir belde olarak varlığını sürdürmüştü. İlhanlı Sultanı Üveys, 1359 yılında Diyarbakır ve Musul taraflarını Akkoyunlu hükümdarı Tur Ali Bey'e verdi. Silvan, 1375'e kadar Akkoyunluların elinde kalmış; aynı tarihlerde Akkoyunlu Sultanı Hüseyin b. Üveys, Diyarbakır ve Silvan yörelerini Karakoyunlu reisi Kara Ahmet'e vermişti.

Daha sonra Timur, Diyarbakır ve Silvan'ı zaptedince, buraları tekrardan Akkoyunlu hükümdarı Karayülük Osman Bey'e verdi. Karayülük, Akkoyunlu devletinin gerçek kurucusu olarak kabul edilmektedir. Yaşamı boyunca üç yüz kadar savaşa katılmış, askerlik sanatını çok iyi bilen, pek cesur, dirayetli, zeki, yılmaz bir savaşçı olarak bilinmektedir [120] . Akkoyunlular döneminde yöre yavaş yavaş nüfuslanmaya başlamış ve çeşitli yerlerden getirtilen Türkmen nüfus ile birlikte Türk varlığı kalıcı hale gelmiştir. Akkoyunlular, devlet işlerinde ve halk arasında Doğu Oğuz veya Türkmen lehçesi kullanmaya çok özen göstermiş ve Türkçenin gelişimine katkıda bulunmuşlardır.[121]

---

119 Beysanoğlu, s.361-365.

120 F. Sümer, "Akkoyunlular," *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4, 1986, s.1-37.

121 Ü. Niayiş, Diyarbekir'e Damga Vuran Türkmenler, Akkoyunlu Kültür ve Medeniyetine Bir Bakış, *I. Uluslar arası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2004, Bildiriler*, Diyarbakır 2004, s.500.

Akkoyunlu Sultanı Karayülük Osman Bey ölünce yerine oğlu Ali Bey geçti. Ali Bey'in tahta geçişiyle birlikte şehzadeler arasında taht kavgası ortaya çıktı. Bu mücadeleden Mardin hâkimi Hamza Bey galip gelerek kardeşinin yerine tahta geçti. Hamza Bey, 1444 yılında ölünceye kadar Akkoyunlu Devletini yönetti. Babası gibi devletin sınırlarını genişletti. Hamza Bey'in oğlu olmadığı için yerine yeğeni Cihangir Mirza geçti. Cihangir'in kardeşi Uzun Hasan da Caber'den gelerek Ergani'nin idaresini aldı. Zaman içerisinde Cihangir Mirza Karakoyunlularla giriştiği mücadelede zafiyet gösterince kardeşi Uzun Hasan tarafından tepkiyle karşılandı. Bu zaafiyeti fırsat bilen Uzun Hasan, Cihangir Mirza'nın Amid'den ayrıldığı sırada şehir üzerine yürüyerek tahta oturdu. Uzun Hasan, kuvvetli bir direnişle karşılaşmadan yönetimi devraldı ve kısa sürede çok güçlü bir şahsiyet haline geldi.

Akkoyunlular, Uzun Hasan döneminde en parlak devrini yaşadı. Kısa sürede sınırlarını iyice genişletti. Yörede bu dönemde yaşanan önemli bir gelişme ise Akkoyunlular başkentinin 1469 yılında Amid'den Tebriz'e taşınmasıydı. Uzun Hasan Anadolu'daki Akkoyunlu ulusuna bağlı olan bazı boy ve oymakları İran'a götürerek, geniş imparatorluğun muhtelif bölgelerini bunlara ikta eyledi ve bu gelişme Doğu Anadolu'da Türk soyundan gelenlerin zayıflamasının amillerinden biri oldu. Diyarbakır'ın başkent olmaktan çıkması, yörenin önemini kaybettirdi ve gelişimini durdurdu.[122]

Uzun Hasan 1473 yılında Fatih Sultan Mehmed ile yaptığı Otlukbeli savaşında büyük bir hezimete uğrayınca eski gücünden iyice uzaklaştı. Bu savaştan sonra Osmanlılarla iyi geçinme yoluna gitti. Daha sonra 1478 yılında öldü. Uzun Hasan'ın ölümüyle birlikte Akkoyunlular Devletinin çöküş süreci başladı. Uzun Hasan, halka karşı şefkatli, merhametli, ahlak ve karekter sahibi biriydi. İlme ve ilim adamlarına çok değer verir ve onları sürekli sarayında toplardı. Milli şuura sahip bir hükümdar olan Uzun Hasan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Türk kültürü ve bilincinin yerleşmesinde önemli katkılar yaptı.

Silvan, Uzun Hasan'ın ölümünden sonra 1506 yılına kadar Akkoyunlular tarafından yönetildi. Yöreye Akkoyunlular döneminde Orta Asya'dan çok sayıda Türkmen aşireti getirilerek iskan edildi. Silvan'ın günümüzdeki nüfus ve yerleşme

[122] H. Yinanç, "Akkoyunlular Maddesi", *İslâm Ansiklopedisi,* , Cilt:1, Eskişehir, s.260.

yapısı üzerinde bu Kürtleşmiş olan Türkmen aşiretlerin etkisi büyüktür. Nitekim inceleme alanında yer alan bazı köy ve aşiret isimleri, bu göçlerle gelen Türkmen aşiretlerin adını taşımaktadır. Örneğin Selikan, Küfürbeyt, Badilli, Badikan, Bülbül gibi yerleşme adlarının kökeni bu aşiretlere dayanmaktadır.

Diyarbakır ve Silvan 1507 yılında Şah İsmail Safevi'nin dolayısıyla Safevilerin eline geçti. Ancak Yavuz Sultan Selim, Çaldıran zaferinden sonra İdris-i Bitlisi'yi, Kürt beylerini Safeviler aleyhine döndürmeye ve bütün Diyarbakır eyaletinde isyanlar çıkarmak için görevlendirdi. Kürtlerin nezdinde büyük bir etkisi olan Bitlis'li bilgin İdris-i Bitlisi'nin etkisiyle Doğu Anadolu'nun muhtelif şehir ve kalelerinde halk isyan ederek Safeviler'i kovarak, Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiler. Böylece Güneydoğu Anadolu bütünüyle Türk hâkimiyetine girmiş oldu.

Meyyafarikin Osmanlı döneminde, Diyarbekir Eyaleti'ne bağlı bir sancak durumuna getirilmişti [123]. Bu dönemde Silvan'da yerel yöneticilerin hâkimiyeti artmıştı. Yavuz Sultan Selim döneminde Silvan, Osmanlı'ya bağlı Kulp Beyliğinden ayrılarak Behlül Bey'in idaresi altına girmişti[124]. Şehri elinde tutan Süleymaniler, biri Kulp ve Batman, diğeri Meyyafarikin olmak üzere iki küçük beyliğe ayrılmışlardı.

Bu dönemde Silvan yöresinin nüfusu hakkında elimizde her hangi bir kaynak bulunmakmaktadır. Ancak Ömer Lütfi Barkan'a göre 1520-1535 yılları arasında Diyarbekir Vilayeti'nde 350 bin civarı müslüman, 60 bin civarı hıristiyan nüfus bulunmaktaydı. Fakat bu bilgiler çok sağlıklı olmayan ve tüm vilayeti kapsayan bilgilerdir. Buna rağmen o dönem Silvan nüfusu hakkında genel bir kanaat oluşturabilecek düzeydedir. XVII yüzyılda bölgeyi gezen Evliya Çelebi'nin kaydettiğine göre, bu yüzyılın ortalarında Meyyafarikin, Diyarbekir sancağı dâhilindeki Silvan kazasının merkeziydi [125]. XVIII. yüzyılda da Silvan'ın bu durumunun devam ettiği anlaşılmaktadır[126].

---

123 Ş. Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*, Diyarbalır Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, İstanbul 1963, s.153.

124 Şerefhan, Şerefname, *Kürd Tarihi*, (Çev. Mehmet Emin Bozarslan), Deng Yayınları, İstanbul 2006, s.205.

125 Evliya Çelebi, s.71.

126 M. J. Martin'in Ermeni Hakkında Tarihsel ve Coğrafi Hatıralar Adlı Seyahatnamesinden Naklen, Korkusuz, Diyarbakır, s.82.

Silvan XIX. yüzyılın ilk yarısında, Liva-i Mefarkin (Meyyafarikin) adıyla Diyarbekir Eyaleti'ne bağlı bulunuyordu[127]. Yabancı seyyahların belirttiğine göre bu dönemde Silvan, bölgenin en önemli kentlerinden biriydi. Ancak dönem dönem meydana gelen çatışmalar şehrin tahrip olmasına sebep olmuştu. General Von Moltke 1838'de şehri gezerken surların ve burçların sağlam bir şekilde ayakta kaldığını, dağın en alt basamağında kurulmuş bulunan şehirden bol sulu bir derenin geçtiğini ancak şehrin, bir süre önce binlerce insanın hayatına mal olan bir savaştan çıktığını ve bu yüzden savaşın bütün izlerini içinde barındırdığını kaydetmiştir[128].

XIX. yüzyılın ikincisi yarısında idari taksimatta yapılan değişikliklerden sonra, evvelce sancak merkezi olan bazı yerler kaza şeklinde dönüştürülmüştü. Silvan, 1869 tarihinde yapılan düzenlemeyle Diyarbekir Vilayeti'ne bağlı bir kaza durumuna getirilmişti. Silvan Belediyesi ise 1880 yılında kurulmuştur. Bu dönemde yani 1891 tarihi itibarıyla Silvan kazasına Badikan, Hazro ve Mihrani nahiyeleri de bağlıydı.

Daha önce anlatılan dönemler ile ilgili olarak Silvan'ın nüfusu hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Özellikle nüfusun yapısı ve miktarı üzerinde bilgilere XIX. yüzyıldan itibaren ulaşılmaya başlanmıştır. XIX. yüzyılda Silvan'da nüfus ağırlıklı olarak Müslümanlar ve bunlara ilave olarak bazı hıristiyan unsurlardan meydana gelmekteydi. Halk arasında herhangi bir sorunun yaşanmadığı gibi şehirde barınmakta olan Gayr-ı Müslim unsurların inanç ve ibadetleri ile sosyal yaşantılarında geniş imkânlara sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Farkin Karyesindeki Meryem Ana Kilisesi'nin tamir edilerek yenilenmesi için Süryani Patriği tarafından yapılan müracaatın olumlu karşılanarak, kilisenin tecdiden inşası için ruhsat verilmiş olması, yörede Gayr-ı Müslimlere gösterilen hoşgörünün önemli örneklerden biridir. Böyle bir yaklaşım ve halk arasındaki uyum, Müslüman ahali ile Gayr-ı Müslimler arasındaki uyum, zaman zaman görülen küçük anlaşmazlıkların rahatlıkla çözülmesini sağlamaktaydı. Bu da iki kesim arasında herhangi bir anlaşmazlığın olmadığını gösteren bir durumdur. Devlet görevlerinde

---

[127] F. Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat", *Belleten*, Cilt:.15, Ankara 1951, s.60-621.

[128] H, V. Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev. Hayrullah Örs), Remzi Kitabevi, İstanbul 1999. s.244.

Gayr-ı Müslimler, nüfusları nispetinde istihdam edilmekteydiler[129]. *Tahrir-i Nüfus* komisyonlarında Ermeni reislere ve üyelere yer verilmesi uygulaması da önemli bir örnektir[130]. Yine bu dönemdeki arşiv kayıtlarında Silvan'da üçte bir oranda nüfusa sahip olan Ermeni tebadan kaymakam yardımcısı atandığı anlaşılmaktadır. XIX yüzyılda yörede yaşayan bir diğer Gayr-ı Müslim grup Keldanilerdir. Bunlar din ve vicdan hürriyeti çerçevesinde hayatlarını sürdürürken, devlet onların çeşitli ihtiyaçlarına da cevap vermekteydi[131].

Tüm bu yapılanlara bakıldığında günümüzde Ermenilerin büyük bir kısmının savunduğu tezlerin çok aksi durumların yaşandığı resmi kayıtlar ile ortadadır. Özellikle XIX. yüzyıl ile XX. yüzyıl başlarında bölgede yaşayan Gayr-I Müslim grupların bilhassa da Ermeni ahalisinin isteklerinin yerine getirildiği, inançlarını istedikleri şekilde yaşadıkları, sosyal hayatta her hangi bir ayırıma tabi tutulmadıkları, yapılan uygulamalar ve o dönemi anlatan belgelerde açıkça ortaya konmaktadır. Bu dönemde Müslümanlar ile diğer Gayr-ı Müslimler huzur ve barış içerisinde yaşamaktaydı. Fakat bu uyuma rağmen halk arasına fitne sokmaya çalışan kişilerin olduğu da anlaşılmaktadır. Ancak bu tür teşebbüslerin itibar görmediği anlaşılmaktadır. Silvan'da 1893 tarihli bir arşiv kaydında yörede yaşamakta olan Ermenilerde çok sayıda silah bulunduğu iddiası araştırılmış, bunun gerçeği yansıtmadığı görülmüştür[132].

---

[129] BOA, *Y. PRK.DH-6/59* , 21 M 1309/ 27 Ağustos 1891

[130] Bir arşiv kaydında konuya dair şu ifadeler bulunmaktadır. *Diyarbekir Vilayeti'nde meskun Ermeni ahalisinden tahrir kaydı vaktiyle teşkil olunan muhtedat komisyonların taht-ı tefrikinde bulunduğu içün… mutasarrıfların nüfus nezareti tasdik ve şehadet idüp tahrir-i nüfusun esna-yı cereyanında tahrir komisyonlarına Ermenilerden dahi reis ve aza bulundurulmuştur.Hatta nüfus-u Diyarbekir tahrir komisyonu riyasetinde Meclis-i İrade Vilayet a'zasından Manusyan Ohannes ve Lice Kazası Komisyonu riyasetinde diğer Ohannes efendiler bulundurulmuş olduğu gibi , Mardin ve Maden Sancakları ve silvan Kazası ile merkez vilayete merbut nevahi-i erbaa komisyonlarında dahi merbut el-sami Ermeniden a'za olduğu…*şeklindedir. BOA, Y. PRK. DH-6/59

[131] Bkz. BOA, *İ.ŞD (İradeler Şuray-ı Devlet)-118/7086*, 15 L 1309/12 Mayıs 1892, gayr-ı müslim cemaatın ibadethanelerinin inşası ve tamiri ile ilgili olarak ayrıca bkz. BOA, DH.MKT-73/8 , 1309/1891-1892.

[132] BOA, DH. MKT-73/8

XIX. yüzyılın sonlarında Silvan küçük bir yerleşim birimiydi. Dolayısıyla kaza merkezinin az sayıda nüfus barındırması normaldi. Geçmişi çok zengin ve köklü olan Silvan, XIX. yüzyılda meydana gelen doğal afetler, salgın hastalıklar, aşiret kavgaları ve meydana gelen savaşlardan dolayı nüfusu iyice azalmıştı. Bu dönemde Silvan Kazası'nın nüfusu hesaplanırken bağlı nahiyelerde göz önünde bulundurulmuştu. Bu bakımdan bu dönemde Silvan'a bağlı nahiyelerin hangileri olduğu ve bu nahiyelerin köy sayıları önemlidir. Diyarbekir Vilayet Salnamesi'nin 1286/1869 tarihli sayısına göre Silvan Kazası'na Silvan Merkezi ile birlikte Hazro, Mihrani, Kulp, Hevidan, Badikan ve Hıyan nahiyeleri bağlı bulunmaktaydı. Silvan merkeziyle birlikte bağlı nahiyelerin toplam köy adedi ise 247 idi. Vital Cuinet'e göre 1890 yılında Diyarbekir Vilayeti Silvan Kaza merkezinin nüfusu 7000 civarındaydı[133].

Daha önce de ifade edildiği gibi tarihsel süreçte Silvan yöresinin nüfus miktarı hakkında yeterli bilgiler bulunmamaktadır. Özellikle XIX. yüzyıldan önceki nüfus tamamıyla tahmine dayanmaktadır. Silvan'ın nüfusu ile ilgili olarak XIX. yüzyıl sonlarında Cuinet'in yapmış olduğu bir çalışma bulunmaktadır. Bunun dışında Diyarbekir Vilayeti'nin genelinde yapılmış nüfus tahminleri vardı. Bu tahminler vilayet merkezi ve bağlı kazaların tümünün nüfus toplamı şeklinde olduğundan yöre nüfusu hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. XX. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı savaşlar, iç karışıklıklar ve özellikle Birinci Dünya Savaşı ve Rus işgali, Silvan'ın nüfusunu iyice azaltmış ve küçük bir kaza merkezi durumuna gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923 tarihinde kurulmasıyla birlikte Silvan, Diyarbakır İli'ne bağlı bir ilçenin merkezi olmuştur. Ancak Cumhuriyet kurulmadan önce I. Dünya savaşı sırasında Mustafa Kemal Atatürk Silvan'a gelerek Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin düşman işgalinden kurtarılmasında önemli katkılar sunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale zaferinden sonra İstanbul'a dönmüş ve bir

---

133 Cuinet'in bu nüfus tahmini birçok yayına ve araştırmaya kaynak olmuştur. Verdiği nüfus rakamlarının kaynaklarını belirtmez; iyi ve güvenilir olduğunu söylemekle yetinir. Çok çeşitli kaynaklara başvurmuş olduğu, yer yer Osmanlı Vilayet salnamelerini, yer yer de 1300(1881/1893) tarihli nüfus sayımının geçici sonuçlarını kullanmış olduğu anlaşılıyor. Gayr-ı müslim nüfus için ise zaman zaman bu cemaatlerin kendilerinin yapmış oldukları tahminleri de kullanır.

müddet burada kaldıktan sonra izin alarak Sofya'ya gitmişti. Oradayken Başkomutanlık tarafından 16. Kolordu komutanlığına tayin edildi. Bir kaç ay sonra Kafkas cephesine sevk olunmak üzere, Diyarbakır'da kurulacak yeni bir kolorduya komutan tayin edildiği için 1916 yılında Silvan'a gelerek görevine başladı. Yolda iken generalliğe terfi ettirildi. II. ordu karargâhının Diyarbakır'a alınması üzerine XVI. Kolordu karargâhı da Diyarbakır'dan Silvan'a taşındı. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa Silvan'da göreve başladı.

XVI. kolordunun savunma alanına giren Doğu cephesi bölümü, Van Gölü güneyinden Çapakçur Boğazı'na kadar olmak üzere, yaklaşık 80 km'lik bir uzunlukta idi. Muş ve Bitlis cephelerinde incelemelerde bulunan Mustafa Kemal Paşa, Bitlis Boğazı içinde şıkışıp kalan 5. tümen karargâhını ve bu tümenin düzeltilmesi ve kurtarılması gerektiği üzerinde durmuş ve gereken emirleri vermişti. Muş ve Bitlis'in düşmandan alınmasının mümkün olduğunu anlayan Mustafa Kemal, Silvan'a dönünce yapılacak taarruz için gerekli hazırlıklara başlanmasını 5. ve 8. Tümen komutanlıklarına bildirdi. Mustafa Kemal, 1916 senesinin Temmuz sonlarında yaptığı teftiş ve aldığı bilgiler, taarruz zamanının geldiği sonucunu verince, 5 Ağustos 1916'da taarruz emrini verdi. Çetin savaşlar sonunda 7 Ağustosta Muş ve 8 Ağustosta Bitlis düşman işgalinden kurtarılmıştır. Atatürk bir müddet Silvan'da kaldıktan sonra geri döndü.

Tarihin çeşitli dönemlerinde, Tigranlılara, Mervaniler'e ve Artuklar'a başkentlik yapmış olan Silvan'ın, bu dönemlerde zaman zaman nüfusu oldukça artmıştı. Devrin önemli bilim, kültür ve sanat merkezlerinden biri olmuştur. Fakat zaman içerisinde yaşanan savaşlar, yağma olayları ve özellikle de Moğol istilası, şehrin küçülmesine, nüfusun azalmasına yol açmıştır. Günümüze yaklaştıkça eski ihtişamını kaybeden Silvan, XIX. yüzyılda biraz toparlanmış ve bulunduğu bölgede nispeten önemli bir merkez özelliğini korumuştur. Ancak XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında meydana gelen savaşlar, iç karışıklıklar ve özellikle de yaşanan Ermeni sorunu, yöreye çok büyük zararlar vermiştir. Şehir zarar görmüş ve nüfus iyice azalmıştır. Ayrıca meydana gelen I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı, yöre nüfusunun iyice azalmasına neden olmuştur.

Bütün bu süreçler sonucunda Silvan geçmişten günümüze önemi azalan şehirler içerisinde yer almaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Silvan ilçe merkezi yaklaşık olarak 2000-2500 kişilik nüfusa sahipti. Günümüzde önemini kaybeden şehirler arasında yer alan Silvan şehri, 2011 yılı itibarıyla 42694 nüfusa sahiptir. Silvan İlçesi'nin nüfusu ise TUİK kayıtlarına göre 85561 olarak belirlenmiştir.

2.2. NÜFUS

2.2.1. Nüfus Gelişimi

Silvan İlçesi demografik yapı bakımından içinde yer aldığı bölgeye benzer özellikler göstermektedir. Nüfus miktarı üzerinde göç olayları, yüksek doğum oranları, sosyal ve kültürel yapı ile ekonomik gelişmiklik düzeyi oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Silvan geçmişi çok eski tarihlere uzanan, birçok medeniyete evsahipliği yapmış önemli bir bir yerleşim merkeziydi. Zaman zaman nüfusunun çok fazla arttığı kaynaklarda belirtilmektedir. Fakat daha sonra savaşlar, yağmalama olayları, doğal afetler ve I. Dünya Savaşı yılları, Silvan'ı olumsuz etkilemiş ve bir cazibe merkezi konumundan çıkartmıştır. Bu yüzden Silvan geçmişten günümüze önemini kaybeden yerleşmeler kategorisinde değerlendirilebilir.

Cumhuriyetten önce yöre nüfusu hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Yörenin geçmişteki nüfusu ile ilgili yapılan çalışmalar yetersizdir ve çoğu kez kapsayıcı bilgilerden yoksundur. Genellikle elde edilen verilerin bir bölümü tahminleri yansıtmakta, bazıları ise asker nüfus ve vergi mükellefi sayılarını belirtmek amacıyla yapılan tahrirlere dayanmaktadır. Dolayısıyla yapılan sayımların sonuçları sağlıklı bir değerlendirmeye imkân vermemiştir.

Sahanın nüfusu ve nüfus artış konusundaki en sağlıklı veriler, Cumhuriyet döneminde yapılan periyodik genel nüfus sayımları sonucunda elde edilebilmiştir. Ülkemizde bilimsel anlamda ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Bu sayımla birlikte ilk defa nüfus ile ilgili nitelikli verilere ulaşılmıştır. Nitekim yapılan ilk genel nüfus sayımında, Silvan İlçesi'nde 26692 kişinin yaşadığı tespiti yapılmıştı. Oysa XI. yy'da *eşi görülmemiş ve çok kalabalık bir yerleşim* olarak anılan yörenin, nüfus bakımından çok gerilediği söylenebilir. Ülkenin ve yörenin geçirmiş olduğu I. Dünya ve Kurtuluş savaşları, Cumhuriyet dönemine girerken nüfusu oldukça azaltmıştı. Söz konusu yıllarda oldukça az nüfusa sahip olan Silvan İlçesi'nin, bu dönemden sonra nüfuslanmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Silvan İlçesi'nde 1935 yılında yapılan ikinci nüfus sayımında nüfusta önemli bir artış yaşanmış ve nüfus 29617'ye ulaşmıştı. (Tablo 2.1) Sekiz yıl sonra yapılmış olan bu sayım devresinde, nüfus yaklaşık olarak yıllık %1,3 artış göstermişti. Genel olarak savaşların sona ermesi, Devlet hâkimiyetinin sağlanması, beslenme şartlarının nispeten düzelmesi, ikinci sayım döneminde ilçe nüfusunun artmasına yol açmıştı. Ancak bu

devrede yaşanan nüfus artışı gerçek potansiyelini ortaya koymaktan uzaktı. Çünkü ilçenin nüfus dinamikleri incelendiğinde, nüfusun doğal seyrini yakaladığında çok yüksek bir doğurganlık potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma sahasının nüfus artışının bu devrede gerçek potansiyelini ortaya koyamamasında iki faktör belirleyici olmuştu. Bunlardan ilki, bu sayım dönemlerine denk gelen yıllarda ilçede anne-baba kütlesinin oldukça az olmasıdır. Bunun başlıca nedeni de 1915'li yıllarda yaşanan I. Dünya Savaşı sırasında nüfusun önemli bir kısmının kaybı ve buna bağlı olarak doğum oranlarının azalış göstermesidir. Bu yıllarda yaşanan düşük doğum oranları etkisini 1930'lu yıllarda göstermiştir. Nüfus artışına katkı sunacak genç nüfusun azlığı, bu sayım devresinde nüfus artışının yüksek oranlara ulaşmasını engellemişti.

Silvan İlçesi'nde II. sayım devresinde nüfus artışı üzerinde belirleyici bir diğer önemli husus ise ilçenin idari yapısında meydana gelen değişimdir. Bu idari değişiklikler, çeşitli dönemlerde çıkartılan kanunlarla başka ilçelere bağlı köylerin Silvan'a dahil edilmesi, yeni köylerin kurulması veya Silvan'a bağlı köylerin komşu ilçelere bağlanması şeklindeydi. Gerçekten de Cumhuriyet döneminde mülki idare taksimatında yapılmış değişikliklerin çoğu, pratik düşüncelerle bazı köylerin aynı vilayet içinde veya başka vilayette bir kazadan ötekine bağlanması şeklinde olmuştur[134].

Zaman zaman idari taksimat üzerinde yapılan değişiklikler Silvan İlçesi nüfusunu da etkilemiştir. Nitekim 1927 yılında ilçeye bağlı 217 muhtarlık bulunurken bu sayı bir sonraki sayım devresi olan 1935 yılında 177'ye düşmüştü. İlçe, bu sayım devresinde bağlısı olan köylerin %18'ini kaybetmişti. Bu idari değişim, ilçenin nüfus artışı üzerinde önemli bir etki yapmıştı. Ayrıca 1935 yılı nüfus sayımında Başnik Bucağı, Hazro Nahiyesi'ne bağlıyken Hazro Nahiyesi de Silvan Kazası'na bağlı bir nahiye idi. Daha sonraki dönemlerde Hazro Nahiyesi, Diyarbakır İli'ne bağlı bir ilçe olmuştur. Yine ilk sayım döneminde Silvan'a bağlı olan Sinan Nahiyesi daha sonra başka ilçeye bağlanmıştır. Söz konusu bu idari değişiklikler 1927-1955 yılları arasında Silvan İlçesi nüfus miktarını etkileyen önemli bir unsurdu.

[134] B. Darkot, "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerine Düşünceler", *İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Der*. 6 (12), 1961, s.35-46.

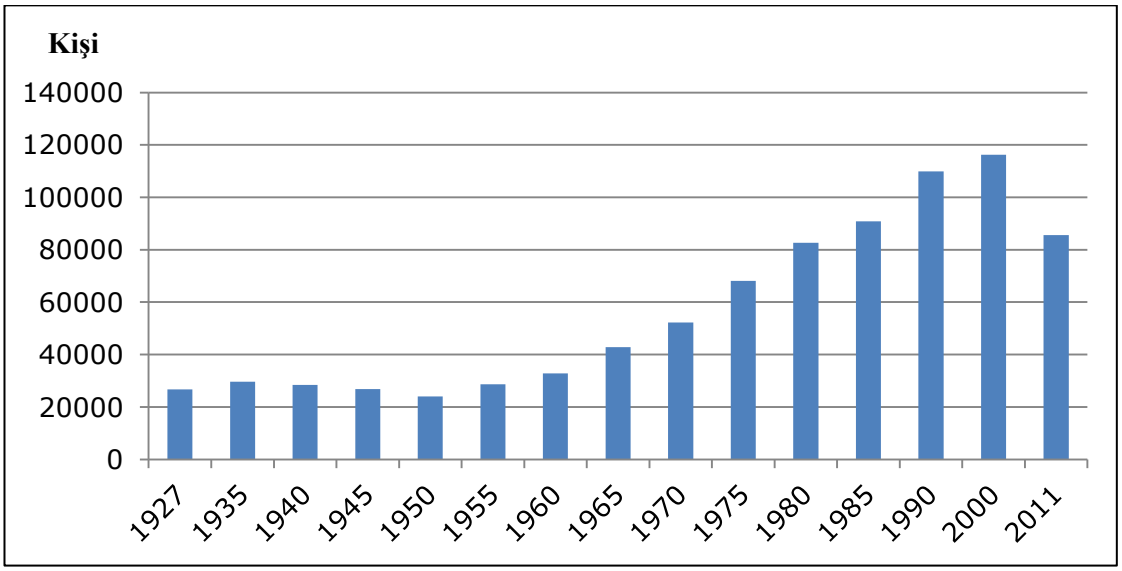
Tablo 2.1. Silvan İlçesi Nüfusunun Sayım Dönemlerine ve ADNKS'ye Göre Dağılımı (1927-2011).

SAYIM DÖNEMİ	NÜFUS MİKTARI	YIILIK ARTIŞ ORANI %'si	1927=100
1927	26692		100
1935	29617	1,3	110
1940	28435	-0,8	106
1945	26828	-1,1	101
1950	23978	-2,1	90
1955	28679	3,9	107
1960	32831	2,9	122
1965	42785	6,1	160
1970	52196	4,4	195
1975	68143	6,1	255
1980	82699	4,3	309
1985	90808	2	340
1990	109953	4,2	411
2000	116298	0,6	435
2011	85561	-2,4	320
ORTALAMA(1927-2011)		2,1* 0,6**	

Kaynak: TUİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* Yüzdelik Artış Yöntemi

** D.İ.E. Yıllık Nüfus Artışı Hesaplama Yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır: r = LogP-LogPo/n*Loge (r= Yıllık Artış Oranı P=Son Nüfus n=Yıl Sayısı r=Yıllık nüfus artış hızı Po=İlk nüfus e=Sabit sayı e=2,7182818)

Grafik 2.1. Silvan İlçesi'nin Sayım Devrelerine Göre Nüfus Gelişimi (1927-2011).

İkinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelen 1940 yılındaki üçüncü sayım döneminde ilçe nüfusu 28435'di. Bu dönemde ülke nüfusunun %2,0'lık yıllık artışına karşılık, Silvan İlçesi'nde bu oran bir nüfus azalışını gösterecek şekilde yani %-0,8 olarak gerçekleşmişti. İlçe bu devrede nüfus kaybetmiş ve artış oranları negatif yönde olmuştu. Bu dönemde nüfus artışı üzerinde, nüfusu teşvik eden erkek nüfusun askerde olması, yörede yaşanan beslenme yetersizliği ve buna bağlı ölümler ile genel sefalet hali etkiliydi. Ayrıca bu dönemde ilçenin idari yapısındaki değişikliklerle ilçeye bağlı muhtarlık sayıları azalmaya devam etmişti. Nitekim önceki sayım devresinde 177 olan muhtarlık sayısı bu devrede 113'e düşmüştü. Bu sayım devresinde ilçeye bağlı yerleşmelerin %36'sı başka ilçelere bağlanmış veya idari statüsü değişerek ilçeden ayrılmıştı. Doğal olarak bu durum nüfus artışı üzerinde önemli bir etki yapmış ve nüfus kaybı yaşanmasına neden olmuştu.

İlçe nüfusu 1945 sayım döneminde 26828'di. Bu sayım döneminde de ilçe, nüfus kaybetmeye devam etmiş, yıllık nüfus artışı %-1,1 oranına gerilemişti. Yörede yaşanan genel sefalet halinin devam etmesi, artan bebek ölümleri ve erkeklerin silah altında olması gibi unsurlar nüfus üzerinde çok büyük olumsuzluk yaratmıştı. Bu dönemde nüfus artışı üzerinde çok az oranda göçler etkili olmuştu. Devlet tarafından 1940'lı yıllarda Balkanlardan getirilen Türkmen nüfus Diyarbakır ve çevresine yerleştirilmişti. Çok az oranda bir nüfus da Silvan civarlarına yerleşmişti. Ancak bu göçler nüfus artışı üzerinde çok belirleyici değildi. Nitekim buraya yerleşenler kısa bir süre sonra Batı Anadolu'ya göç etmişlerdi.

Türkiye'nin çok partili döneme geçtiği, demokrasinin geliştiği ve kalkınma hamlelerinin başladığı 1950 genel nüfus sayımı döneminde Silvan İlçesi nüfusu 23978'di. Nüfustaki yıllık artış hızı da Cumhuriyet döneminin en düşük oranlarına inmişti. Nitekim bu dönemde yıllık nüfus artış hızı %-2,1 gibi negatif yönde seyreden çok düşük bir değerdi. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile nüfusu teşvik eden erkek nüfus terhis edilmiş, ekonomik kalkınma hamleleri başlamış ve kısmen tarımsal dönüşüm gerçekleşmişti. Aslında bunların etkisi ile nüfus artışı ülke genelinde önemli bir ivme kazanmıştı.

Silvan İlçesi'nde bu devrede görülen nüfus artışı istatistiklere yansıyan verilerden daha farklıydı. Zira daha önce de ifade edildiği gibi Silvan İlçesi'nde 1927-

1950 devreleri arasındaki nüfus kayıpları, doğal yollardan ziyade bu devrelerde ilçeye bağlı olan köylerin, diğer ilçelere bağlanması ve nüfus kaybı yaşanması şeklindeydi. Nitekim 1945 yılında ilçeye bağlı 113 köy bulunmaktayken, bu sayı 1950 yılında 78 köye düşmüştü ve ilçeye bağlı köy sayısı %30 oranında azalmıştı. Önceki sayım dönemlerinde de yaşayan bu idari değişim bu devrede de ilçenin nüfus miktarı ve artışı üzerinde belirleyici olmuştu. Aslında bu devrelerde nüfus artışı doğal seyrine uygun ve ülke geneline benzer şekilde sürmekteydi.

Araştırma sahasına bağlı yerleşmelerin büyük bir kısmı 1950 devresinde, önceki sayım dönemine göre nüfuslarını oldukça arttırmışlardı. Nitekim 1945 sayım devresinde Silvan İlçesi'ne bağlı olup sonraki sayım devresinde başka ilçelere bağlanan köyler hariç tutulursa, 1950 sayım devresinde ilçeye bağlı yerleşmeler önceki sayım devresine göre nüfuslarını %26 oranında artırmışlardı. İlçede sadece 4 köyün (Karahacı, Susuz, Üçbasamak, Akçeltik) nüfusu, önceki sayım devresine göre azalmıştı.

Silvan İlçesi idari taksimatı 1950 yılından sonra günümüze yakın bir özelliklik kazanmıştı. Bu yıldan itibaren ilçe nüfusu üzerinde belirleyici olan dış unsurların etkisi azalmış ve nüfus doğal seyrini yakalamaya başlamıştı. Nitekim ilçe nüfusu 1955 genel nüfus sayımı devresinde 28679 olmuş ve yıllık artış oranı %3,9 gibi çok yüksek bir orana ulaşmıştı. Ülke genelinde ve yörede meydana gelen olumlu gelişmeler nüfusu oldukça yükseltmişti. Özellikle ilçeye bağlı yerleşme sayılarındaki değişimlerin azalması, anne-baba kütlesinde meydana gelen büyük artış, sağlık ve beslenme şartlarının düzelmesine bağlı olarak ölümlerin azalması, ticari hayatın canlanması ve ilçeye yapılan kamu yatırmlarının artışıyla nüfus önemli bir artış göstermişti.

Silvan İlçesi, 1950'li yıllardan itibaren ilçenin konumu ve sahip olduğu potansiyelin etkisiyle önemli oranda nüfuslanmıştı. Artan nüfusla birlikte ilçeye yapılan kamu yatırımları ve kamu kuruluşlarının sayısı dikkate değer bir şekilde artmıştı. Söz konusu gelişmelerle birlikte ilçede istihdam artışları yaşanmıştı. Ayrıca araştırma sahası önemli bir tarımsal potansiyele sahiptir. Ülke genelinde 1950'li yıllarda gerçekleşen tarımsal kalkınma hamleleri, ilçede de gerçekleşmişti. Silvan İlçesi'nde tarımsal üretimde meydana gelen artışla birlikte ekonomik anlamda gelişim

yaşanmıştı. Bu devrede hem istihdam hem de tarımsal üretim artışıyla birlikte ticari hayat canlanmış ve nüfus artışı üzerinde pozitif etki yaratmıştır.

İlçe nüfusu 1960 yılı genel nüfus sayımında 32831'dir. Bu devrede yıllık artış hızı %2,9 oranındaydı. Nüfus artışının yüksek oranda gerçekleşmesi, sağlık koşullarındaki gelişimin devam etmesi, evlenebilecek yaştaki kişi sayısında meydana gelen büyük artışlar ve ticari faaliyetlerin hız kazanarak artmasının bir sonucudur. Yüksek artış oranları 1960-1965 arası dönemde de devam etmişti. Silvan nüfusu 1965 yılındaki genel nüfus sayımında 42785'di. Bu dönemde yıllık nüfus artış oranı % 6,1'e ulaşmıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrası bu sayım dönemlerinde görülen yüksek artış oranları büyük oranda doğumlara bağlı artışlardır.

Silvan İlçesi nüfus artış oranı 1965 yılında cumhuriyet tarihinin en yüksek oranlarına ulaştıktan sonra, bu dönemden itibaren azalmıştır. İlçede 1965 yılından itibaren artan kırsal nüfus beraberinde bir takım sorunları da getirmiştir. Nüfusun artmasıyla birlikte kırsal kesimde geçim sıkıntısı baş göstermiş, tarım arazileri yetmemeye başlamıştır. Geçim sıkıntısından dolayı yörede kırsal kesimlerde yaşayan nüfus, kademeli olarak göç etmeye başlamıştır.

İnceleme alanının kuzeyindeki dağlık alanlarda yer alan ve yeterli tarım arazilerine sahip olmayan kırsal yerleşmelerde göçle yaşanan nüfus kaybı önemli bir oranda olmuştur. Nitekim Dağcılar, Ormandışı, Keklikdere, Görentepe, Onbaşılar gibi köyler, bu devrede nüfuslarının yarıya yakın kısmını göçlerle kaybetmişti. Silvan İlçesi'nin güneyinde yer alan ve yeterli tarım arazilerine sahip yerleşmelerde ise göçle verilen nüfus kaybı daha azdır. Bu dönemde Diyarbakır şehrine ve ülkenin büyük şehirlerine, hatta yurt dışına yapılan bu göçler sonucunda nüfus artış hızı azaltmıştır. Nitekim 1965-1970 arası devrede nüfus artış hızı %4,4'e gerilemiştir.

Silvan İlçesi'nde 1970-1975 arası sayım devresinde nüfus artışı önceki sayım devresinden daha yüksek çıkmıştır. Bu sayım devresinde yıllık artış oranı %6,6'dır. Söz konusu devrede artış oranının önceki döneme göre daha yüksek çıkması Babakaya, Dolapdere gibi yeni idari birimlerin Silvan İlçesi'ne dahil olması ile ilgilidir.

Sahada 1975-1980 arası dönemde %4,3 oranında bir yıllık nüfus artışının meydana geldiği dikkat çeker. Önceki sayım dönemine göre yıllık artış hızı düşmüştür.

Bu dönemdeki nüfus artışı üzerinde devam eden göç hareketleri ve doğum oranları belirleyici olmuştur. İlçede eğitim seviyesinin yükselmesi ve Silvan şehrinde nüfus artışı ve kentleşme olgusunun etkisini göstermeye başlamasıyla birlikte doğum oranlarında azalmalar yaşanmıştır. İlçede Söz konusu unsurların etkisiyle 1975-1980 arası devrede nüfus artış oranları önceki devreye göre azalış göstermiştir.

İnceleme alanı nüfusu 1980-1985 döneminde, önceki dönemlere göre oldukça düşmüştür. Bu dönemde nüfus artışı yarı yarıya düşerek % 2'lik bir orana gerilemişti. Silvan İlçesi'nde bu sayım döneminde meydana gelen düşüşün ana nedenleri, göç faaliyetlerinin daha da hızlanması ve 1980 askerî darbesiyle özellikle erkek nüfusun bir kısmının yurt dışına kaçması, bir kısmının yurtiçinde başka şehirlere gitmesi ve yörede yaşanan kaos ortamının etkil olması şeklindeydi. Silvan İlçesi nüfusu 1985 yılı genel nüfus sayımında 90808 kişidir.

Araştırma sahası nüfus artışı ve yapısı 1985 yılından itibaren inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Özellikle 1980'li yılların başında ülkemizin Doğu ve Güneydoğu'sunu etkileyen terör faaliyetleri Silvan İlçesi'ni de oldukça etkilemiştir. Hatta Silvan bu olayların en yoğun yaşandığı yerleşim birimlerinden biriydi. İlçe nüfusu 1985-1990 arası dönemde yıllık % 4,2'lik bir artış oranına sahipti. Ancak artan terör olayları ve yaşanan göçlere rağmen oranın, önceki sayım dönemine göre iki kat kadar artığı anlaşılmaktadır. Bu devrede ülkemizde ve yörede yapılan ekonomik hamleler sayesinde ticari faaliyetler artmış, istihdamı arttırıcı faaliyetler yapılmıştı. Nitekim bu devrede Silvan İlçesi'nde Tekel Sigara Fabrikası ve Silvan Un Fabrikası gibi tesisler sayesinde önemli bir nüfus istihdam edilmiştir. Özellikle ilçede 1980'li yılların ortalarından itibaren yapılan bu yatırımlar sayesinde nüfus artışı yaşandığı söylenebilir.

Silvan İlçesi'nde 1985-1990 arası dönemde yaşanan ekonomik gelişime rağmen nüfus artış oranlarının mevcut değerlere ulaştığını söylemek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü bu dönemde Silvan'da kırsal kesimde tarım arazilerinin yetersiz kalması sonucu oluşan geçim sıkıntısıyla birlikte yaşanan göçler ve özellikle yoğunlaşan terör olaylarından nüfus oldukça etkilenmişti. Bütün bunlara rağmen nüfus artış hızının bir önceki döneme göre iki kat artışını sağlayacak önemli bir gelişme yaşanmamıştır.

Bu devrede Silvan İlçesi'nde nüfus artış oranlarının gerçeği yansıtmadığı tahmin edilmektedir. Çünkü yörede yapılan mülakatlar ve 1991 milletvekili Genel Seçimi'nde tespit edilen seçmen sayısı bu durumu doğrular niteliktedir. Silvan şehrinde 20 yaş ve üzerindeki nüfusu ifade eden seçmen sayısı 13304, kırsal kesimde ise 18463 kişiydi. Silvan İlçesi nüfusu 1990 yılında 109953 kişiydi. Yirmi yaş altı nüfus seçmen sayısından iki kat fazla olsa bile ilçe nüfusu 100 bine yaklaşmakta ve yine 1990 yılı sayım nüfusuna yetişememektedir. Bu dönemde Silvan'a büyük bir göç dalgası yaşanmamış, aksine Silvan'dan dışarıya göçler yaşanmıştır. Tüm bu verilere göre ortada abartılı bir durumun olduğu aşikârdır. Bu abartılı durumun nedeni uygulanan Devlet politikalarında yatmaktadır. Nitekim bu dönemlerde illere ve belediyelere dağıtılan parasal kaynaklar nüfus miktarı ile orantılı olduğundan, ortaya bu yanıltıcı durum çıkmaktadır. Sayım dönemlerinde nüfusu fazla göstermek için verilen yanıltıcı bilgiler demografik analizlerin yanlış yapılmasına yol açmıştır.

Söz konusu abartılı duruma 2000 yılında yapılan genel nüfus sayımında da karşılaşılmıştır. İlçede 1990-2000 arası devrede nüfus artış hızı %0,6 oranındaydı. Aslında çok düşük gibi görünen bu artış oranı da gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Zira bu dönem ilçede terör olaylarının en çok tırmandığı dönemdir. Nitekim güvenlik nedeniyle birçok köy boşaltılmış ve çok büyük göçler yaşanmıştır. Araştırma sahasında yapılan mülakatlar sonucunda terörün en çok tırmandığı bu devrede nüfusun önemli bir kısmının İlçeyi terk ettiği yönündedir. Özellikle Diyarbakır ve Batman şehirleri başta olmak üzere birçok şehre, Silvan İlçesi'nden göçler olmuştur. Bu dönemde yörede hizbullah ve PKK terör örgütü arasında da yoğun çatışmalar yaşanmış, halk tedirgin olarak göç etmek zorunda kalmıştır. Yaşanan bütün bu olaylara rağmen yöre nüfusunun bu dönemde söz konusu artış oranlarını göstermesi pek muhtemel görünmemekte ve genel nüfus sayımı sonuçlarının sağlıklı bilgiler içermediği anlaşılmaktadır.

İnceleme alanı nüfusu hakkında en sağlıklı bilgiler 2000'li yıllardan itibaren elde edilmeye başlanmıştır. Gelişen teknolojik imkânlar, klasik nüfus sayımları yöntemlerini ortadan kaldırmıştır. İnsanların evde bekleyerek sayılması yönteminden vazgeçilmiştir. Özellikle 1990'lı yıllardaki abartılı durumların yaşanmaması için adrese dayalı nüfus kayıt sistemi geliştirilmiştir. Bu sistem klasik nüfus sayımlarını ortadan kaldırmıştır. Kişilerin bütün işlemleri ikamet adreslerine göre yapıldığından

yanlış beyan durumu ortadan kalkmış ve nüfus miktarı ikamet adreslerine göre tespit edilip, anlık olarak takip edilmektedir.

Silvan İlçesi'nin 2011 yılı adrese dayalı kayıt sistemine göre nüfusu 85561'dir. Araştırma sahasında 2000'li yılların başından itibaren terör olaylarının azalması ile geri dönüşler yaşanmış, tarımsal faaliyetler gelişmiş ve yöre nüfuslanmıştır. Ayrıca bu devrede ilçeye yapılan yatırımlar çeşitlenmiş, kamu ve özel teşebbüs eliyle birçok tesis açılmış, tarıma dayalı sanayi ve ticari tesislerin sayısında büyük artışlar yaşanmıştır. Yapılan barajlar ve sulama kanalları sayesinde sulanabilen araziler genişlemiş ve bu sayede ilçede tarımsal üretim katlanarak artmıştır. Devlet tarafından yürütülen KÖYDES, kırsal kalkınma gibi projeler sayesinde altyapı hizmetleri artmış ve tarımsal ürünlere dayalı ticari faaliyetlerde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Söz konusu gelişmelerin etkisiyle İlçe nüfusunda artış olmuştur. Ancak ilçede son yıllarda eğitim seviyesinin yükselmesi, kentleşme oranın artması ve gelir seviyesinde yaşanan iyileşmelerle birlikte nüfus artışı önceki dönemlerde gösterdiği yüksek oranları kaybetmiştir.

Araştırma sahasında 1 belde, 81 köy ve 85 mezra olmak üzere 166 kırsal yerleşmenin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu yerleşmelerde 2011 yılı itibariyle, 42867 kişilik bir nüfus kitlesi yaşamaktadır. İlk nüfus sayımı olan 1927 yılı nüfus sayımında kırsal yerleşmelerin nüfus dağılımına ulaşmak mümkün olmamıştır. Ancak bu sayım döneminde ilçedeki toplam kırsal nüfus 24087 kadardı ve bu devrede ilçeye bağlı 217 kırsal yerleşim birimi bulunmaktaydı. Silvan İlçesi'ne bağlı yerleşmelerin sayısı 1935-2011 arası dönemde sürekli değişmiştir. Zamanla bazı köyler Silvan İlçesi'nden ayrılmış komşu ilçelere dâhil edilmiş, bazıları Silvan İlçesi'ne dâhil olmuş, bazı kom veya mezra yerleşmeleri büyüyerek köylere dönüşmüştür. Bazıları ise yeni kurulmuş olan kırsal yerleşmelerdir.

Yörede kırsal yerleşmeler incelendiğinde dikkat çeken durum, yerleşme sayısının çokluğudur. Gerçekten de ülkemizin diğer kırsal yerleşmeleri ile karşılaştırıldığında Silvan'a bağlı kırsal yerleşme sayısı oldukça fazladır. Sahadaki kırsal yerleşme sayısının fazla oluşunda; geçmişten günümüze devam eden mülkiyet sistemi, ilçenin sahip olduğu arazinin büyüklüğü etkili olmuştur. Özellikle mülkiyet sisteminin bir sonucu olarak ortaya çıkan arazi mülkiyeti sorunu, sahada köy sayısının

fazla oluşunda etkilidir. Bazı köylerde nüfusun bir kısmı geniş arazilere sahipken büyük bir kısmı çok az oranda araziye sahiptir. Yeterli araziye sahip olamayan nüfus, köy ekonomik sahası dışında kalan ve tarımsal faaliyetlere uygun ve mülkiyeti hazineye ait arazilere yerleşerek yeni kırsal yerleşmelerin ortaya çıkmasını sağlamış ve yerleşme sayısını artırmışlardır. Sahada kırsal yerleşme sayısı üzerinde etkili olan bir diğer önemli unsur arazi büyüklüğüdür. Silvan İlçesi, Cumhuriyetin ilk devresinden beri geniş bir yüzölçüme sahiptir ve sahip olduğu arazinin büyük bir kısmı yerleşmeye uygun sahalardan oluşmaktadır. Bu nedenle ilçenin hemen her tarafında kırsal yerleşmeler yoğun bir şekilde dağılmıştır.

Silvan İlçesi'nde kırsal nüfusun artış oranları incelendiğinde, pek çok kırsal yerleşmenin nüfusunun 1935 sayımına göre arttığı gözlenmektedir. Silvan İlçesi'nde kırsal nüfus artış oranları hemen hemen bütün dönemlerde ülke ortalamasının üzerindedir. (Tablo 2.2) Yöredeki kırsal nüfus artışı üzerinde en büyük unsur doğal nüfus artışıdır. Bunun yanında göçler ve terör olayları da kırsal nüfus artışı üzerinde etkili olan diğer önemli unsurlardır.

İlçede nüfus artışı üzerinde etkili olan önemli bir unsur da geçimini hayvancılık yaparak sağlayan göçebelerdir. Zira Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ilçede sayıları binlerle ifade edilen bu göçebe aileler nüfus artışı üzerinde belirleyici olmuştu. Ancak daha sonraki dönemlerde göçebe aileler çeşitli nedenlerden dolayı yerleşik bir düzene geçmiş ve çoğu ilçeden göç etmiştir. Bu durum Silvan İlçesi kırsal nüfusun zamanla azalmasına yol açmıştır.

Silvan İlçesi'ne bağlı 1935 nüfus sayımına göre 177 kırsal yerleşme bulunmaktaydı. İlçede 1935 yılı nüfus sayımında kırsal nüfus miktarı 26904'tü. İlçede kırsal nüfus artış oranı 1927-1935 arası devrede yıllık %1,5 olmuştu. Kırsal nüfus miktarı bu dönemde Silvan şehrine göre oldukça yüksekti. Çünkü Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ülkemizde ve araştırma sahasında kentleşme olgusu yeterince gelişmemişti. Nüfusun önemli bir kısmı geçimini ziraat ve hayvancılıkla sağladığı için kırsal yerleşmeler daha çok nüfus barındırmıştı. Nitekim Silvan İlçesi'nde de 1960'lı yıllara kadar kırsal nüfus Silvan şehri nüfusuna göre oldukça fazlaydı. İlk sayım devrelerinde kırsal nüfus oranları ülkenin çoğu yerinde yüksek olmakla birlikte

araştırma sahasında ülke ortalamasının da çok üzerindedir. Çünkü bu dönemde ilçe nüfusunun geçim tarzı kırda yaşamayı gerektiren faaliyetlerden oluşmaktaydı.

İlçede kırsal nüfus 1940 yılı nüfus sayımına göre 25317 kadardı. Yıllık nüfus artış oranı da %-1,2 idi. Kırsal nüfus 1945 yılında 23671'e gerilemiş ve yıllık nüfus artış oranı %-1,3 olmuştu. Nüfus artışı daha sonraki sayım devresi olan 1950 yılı genel nüfus sayımında Cumhuriyet döneminin en düşük oranlarına gerilemişti. Bu sayım devresinde yörede 19724 kişi yaşamaktaydı ve yıllık nüfus artış oranı %-3,3 'e kadar düşmüştür.

İnceleme alanında 1935-1950 yılları arasını kapsayan dönemde kırsal nüfusta önemli değişiklikler olmuştu. Kırsal nüfus artışı üzerinde belirleyici olan çeşitli unsurlar vardı. Bu dönemde yaşanan II. Dünya Savaşı'ndan dolayı nüfus artışına olumlu etki yapacak potansiyel erkek nüfusun silah altına alınması kırsal nüfus artışı üzerinde belirleyici olan unsurlardan biridir. Bunun yanında bu dönemde sağlık ve beslenme şartlarındaki olumsuzluklar özellikle kırsal kesimi etkilemiştir. Ulaşımın çok güç sağlanmasından dolayı köy ve mezralarda yaşayan nüfusun sağlık hizmeti alması oldukça güçleşmiştir. Nitekim bu dönemde kırsal kesimde bebek ölümleri büyük artış göstermişti. İlçede 1935-1950 yılları arasında kırsal nüfus artışında etkili olan diğer bir faktör de kırsal yerleşme sayısında meydana gelen değişimdi. Nitekim 1935 yılında Silvan İlçesi'ne bağlı olan 177 kırsal yerleşme bulunurken bu sayı 1950'de 78'e düşmüştü. Bu durum ilçede önemli bir kırsal nüfus kaybına yol açmıştır.

İlçede kırsal nüfusun doğal seyrini yakalaması ise 1950'den sonra olmuştur. Bu dönemde beslenme ve sağlık şartları düzelmiş, genç ve üretken nüfus potansiyeli yükselmişti. Özellikle yörede doğum sayılarının artışı ile kırsal nüfus hızla artmaya başlamıştır. İlçede bu devrede kırsal nüfus artışı üzerinde sosyal yapının önemli bir rolü de vardır. Zira bu dönemde ilçede aşiretçilik oldukça ön plandaydı. Kırsal kesimde yaşayan aileler daha güçlü olmak için daha çok erkek çocuk sahibi olmak isteği bu duruma yol açmıştır. Bunun yanında fazla çocuk tarlada fazla bir işgücü demekti ve iş gücüne katılım artmaktaydı. İlçede nüfus artışını etkileyen dış unsurların etkisinin azalması ve söz konusu unsurların etkisiyle doğum oranlarında büyük bir artış yaşanmıştır. Nitekim 1955 yılı genel nüfus sayımına göre kırsal nüfus 22995 ve yıllık nüfus artış oranı ise %3,3 kadardı.

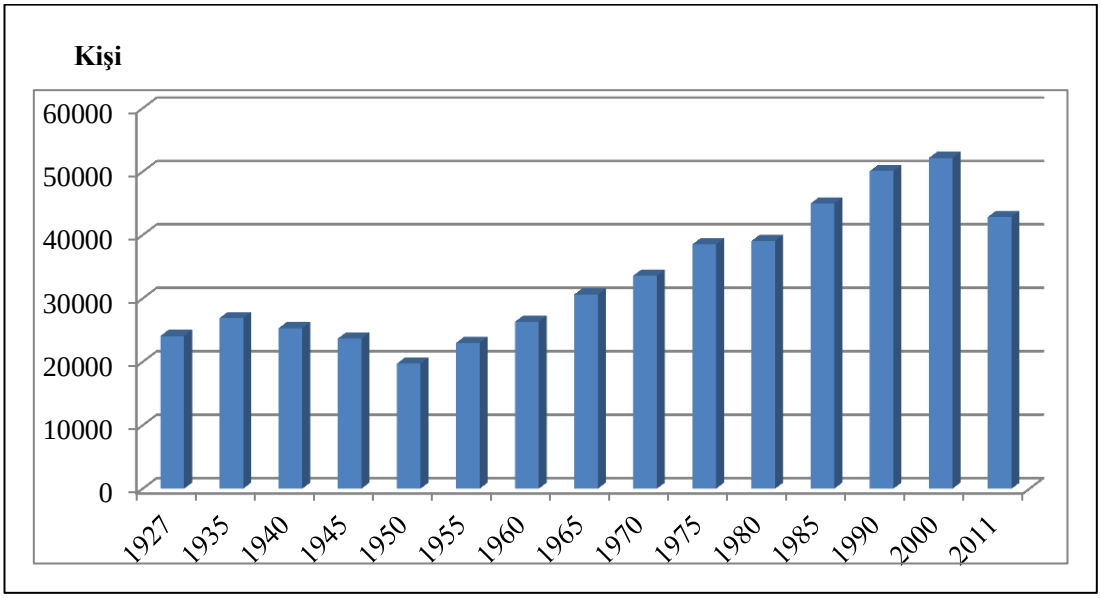
TABLO 2.2. Silvan İlçesi'ndeki Köy Sayısının Sayım Devrelerine Göre Değişimi (1927-2011).

SAYIM DEVRESİ	TOPLAM KIR NÜFUSU	DEĞİŞİM %'Sİ	1927=100	KÖY SAYISI	DEĞİŞİM YÜZDESİ
1927	24087		100	217	
1935	26904	1,5	112	177	18,4
1940	25317	-1,2	105	113	36,2
1945	23671	-1,3	98	113	0
1950	19724	-3,3	82	79	30
1955	22995	3,3	95		
1960	26339	2,9	109	64	19
1965	30627	3,3	127	64	0
1970	33604	1,9	140	66	3
1975	38544	2,9	160	67	1,5
1980	39075	0,3	162	67	0
1985	44983	3	187	67	0
1990	50088	2,3	208	75	12
2000	52162	0,4	217	75	0
2011	42867	-1,6	178	81	8
ORTALAMA		1,5* 0,5**			

Kaynak: TUİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* Yüzdelik Artış Yöntemi

** D.İ.E. Yıllık Nüfus Artışı Hesaplama Yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır. (r = LogP-LogPo/n*Loge (r= Yıllık Artış Oranı P=Son Nüfus n=Yıl Sayısı r=Yıllık nüfus artış hızı Po=İlk nüfus e=Sabit sayı e=2,7182818)

Grafik 2.2. Sayım Devrelerine Göre Kırsal Nüfus Artışı (1927-2011).

Silvan İlçesi kırsal nüfus oranı 1960 yılı genel nüfus sayımında 26339'du. Bu devrede yıllık nüfus artış oranı %2,9'du. İlçede 1960-1965 yıllarında yıllık kırsal nüfus artış oranı %3,3 kadardı. Silvan İlçesi'nde 1965 sayım yılında kırsal nüfus miktarı 30627 kişiydi. Önceki sayım dönemlerine göre kırsal nüfus oranı oldukça artmıştı. Bu dönemde kırsal kesimlerde gelişen sağlık koşulları ve beslenme şartlarındaki iyileşmelerin devam etmesi nüfus üzerinde olumlu etki yapmıştır. Ayrıca 1965 sayım devrinde Silvan'da kırsal nüfus artışının yüksek olmasında, Hazro İlçesi'ne bağlı Bağdere Bucağı, ve Darköprü köyü ile Bismil İlçesi'ne bağlı Çobantepe köyünün ilçe alanına dahil olmasının etkisi vardır. Bu kırsal yerleşmeler Silvan İlçesi'ne daha yakın bir mesafede yer aldıkları için ilçe sınırlarına dahil edilmişlerdir. Bu üç yerleşme kırsal nüfus miktarını 1050 lişi kadar artırmıştır. Kırsal nüfus artışında ilçeye yeni katılan bu yerleşmelerin de payı vardır.

Araştırma sahasında 1965 döneminden itibaren kırsal nüfus oranı azalma eğilimine girmiştir. Özellikle kırsal alanda artan işsizlik ve yaşanan geçim sıkıntısı, nüfusun göç etmesine yol açmıştı. İlçede 1965-1970 yıllarında kırsal nüfus artış oranı %1,9 kadardı. Bu dönemde Silvan İlçesi'ne Babakaya ve Dolaplıdere köyleri katılmasına rağmen, kırsal nüfus artış oranı önceki döneme göre düşmüştü. Silvan İlçesi'nde 1965-1970 arası dönemde genelde köylerin nüfusları artmıştı. Fakat yörenin kuzeyindeki Çaldere, Çiğdemli, Dağcılar, Ormandışı gibi köylerin nüfusları azalmıştır. İlçedeki bu nüfus kayıpları üzerinde göçebe ailelerin etkisi büyüktür. Daha öncede ifade edildiği gibi ilçede önemli bir göçebe nüfus bulunmaktaydı. Bu göçebe aileler zamanla otlak ve konaklayacak yer bulmada sıkıntı yaşayınca ya yerleşik bir düzene geçmek ya da İlçeyi terk etmek zorunda kalmışlardı. Nitekim sayıları binleri bulan bu ailelerin çoğu bu devreden sonra ilçeyi terk etmişti. Bu durum Silvan İlçesi'nde kırsal nüfus artışını etkilemiştir.

Kırsal nüfus artışı Silvan İlçesi'nde 1970-1975 arası dönemde %2,9'du. Önceki sayım dönemine göre artış hızının yükseldiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde şehirlerde artan anarşi olayları, güvensizlik ortamı ve yaşanan ekonomik durgunluk insanları kırsal kesimlere yönetmiştir. Bu durum yöredeki kırsal kesimlerde de nüfus artışına yol açmış olabilir. Araştırma sahasının 1975 sayım yılında kırsal nüfusu 38544'tü. Silvan İlçesi'ne bağlı köy sayısı 1975 yılında 64'tü. İlçenin kırsal nüfusu 1975-1980 yılları arasında %0,3 oranında artmıştır. Bu dönemde nüfus artışı yatay bir seyir

izlemiş ve durağan bir durum göstermiştir. Sayım döneminde köy nüfusları incelendiğinde özellikle Görentepe ve Kumluk köylerinin nüfusları yarı yarıya düşmüştü. Bu nüfus azalışı özellikle bu yerleşmelerde yaşanan büyük göçlerle ilgiliydi. Söz konusu sayım devresinde diğer kırsal yerleşmelerin nüfusları çok fazla değişikliğe uğramamıştı.

Araştırma sahasında 1980 yılında kırsal nüfus miktarı 39075'ti. Sahada 1980-1990 arası dönemde kırsal nüfus artış oranı tekrardan yükselmiştir. Nitekim 1980-1985 arası dönemde %3, 1985-1990 arası sayım döneminde kırsal nüfus artış oranı %2,3 olmuştu. Bu devrede kırsal nüfus oranındaki artış, Silvan İlçesi'ne yeni katılan köylerle ilgidir. Bereketli, Aşağı Veysi, Şanlı, Bellibahçe ve özellikle Çevriksu köylerinin Silvan İlçesi dâhil olması, kırsal nüfus miktarını arttırmıştır.

Silvan İlçesi'nde 1990 genel nüfus sayımında, kırsal nüfus miktarı 50088'dir. Bu sayım döneminde ilçe nüfusuna dahil olan Çevriksu köyü tek başına kırsal nüfusu %2 civarında arttırmıştı. Yörede bu sayım devresinde kırsal nüfus üzerinde etkili olan en önemli unsur bölücü terör faaliyetleridir. Özellikle araştırma sahasının kuzeyindeki köylerde çok daha yoğun olarak ortaya çıkan terör olayları, kırsal kesimden yoğun göçlerin yaşanmasına yol açmış ve yıllık artış oranlarını düşürmüştü.

İlçede 1990-2000 yılları arası dönemde kırsal nüfus artış oranı %0,4 inerken, kırsal nüfus 2000 yılı genel nüfus sayımına göre 52162 olmuştur. Yörede artan terör olayları kırsal nüfus miktarını etkilemişti. Bu dönemde yöredeki köyler, terör olayları yüzünden boşaltılmış veya köylerde yaşayanların çok büyük bir kısmı yaşadıkları yerleri terk etmişti. Güvenlik ve geçim sıkıntısı nedeniyle bu dönemde büyük bir göç dalgası yaşanmıştı. Silvan İlçesi'ndeki bütün kırsal yerleşmeler bu olaylardan etkilenmiştir.

Bu sayım döneminde yörede kırsal nüfusun artışında ilçeye dâhil olan yeni köylerin de etkisi vardır. Nitekim 2000 yılı nüfus sayımında Duru, Görmez, Güçlü, Aşağı Kaya, Bahçe gibi köyler, bu dönemde kırsal nüfusa dâhil olmuşlardır. Söz konusu köylerin varlığıyla birlikte sahanın nüfusunda artış yaşanmıştır.

Tablo 2.3. Silvan İlçesi'ne Bağlı Kırsal Yerleşmelerin Nüfuslarının Sayım Yıllarına Göre Dağılımı (1935-2011).

KÖY YERLEŞMELERİ	1935	1940	1945	1950	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2011
Akçayır	103	227	349	422	549	538	608	641	592	755	809	771	667
Akdere	76		309	395	413	504	529	613	622	624	707	844	821
Akyol	34	177	141	253	353	387	454	514	512	612	599	246	195
Alibey	138	127	171	227	311	513	598	624	656	747	831	637	626
Altınkum	114	88	99	149	200	261	261	271	283	349	359	236	273
Arı	307	371	622	755	403	510	603	458	613	600	611	557	528
Aşağıveysi											331	540	560
Babakaya							186	193	270	313	370	286	348
Başıbüyük	86		110	148	178	210	231	265	323	363	384	266	295
Bayrambaşı	861	1033	943	1034	1106	1349	1553	2038	1832	1.676	2.522	4.742	1.809
Bereketli											176	184	172
Beypınar	148	103	316	471	657	763	871	1079	778	912	971	986	1.029
Boyunlu	600	645	575	633	630	858	825	845	885	813	827	989	1.078
Çaldere	279	287	293	333	512	605	489	621	691	916	712		359
Çardak	302	319	277	359	409	524	602	661	487	625	695	921	961
Çiğdemli	401	394	410	502	636	640	582	738	766	657	694	206	251
Dağcılar	185	180	470	630	1021	856	613	445	414	610	695		237
Dolaplıdere							610	721	726	836	936		160
Duru												145	34
Düzalan	120	208	342	443	575	558	620	842	815	1.057	1.161	1.630	543
Erikyazı	108	117	96	122	128	164	363	142	203	234	221	278	360
Eskiköy	129	157	127	126	190	229	248	257	244	247	267	257	230
Eşme	237	287	331	466	413	484	621	874	942	1.032	876	1.101	620
Görentepe	231	223	273	273	320	381	404	408	216	275	255	120	168
Görmez												318	320
Güçlü												416	583
Gündüz	293	300	207	357	530	460	462	554	604	706	786	307	436
İncesu	185	201	199	215	276	305	352	428	427	466	424	463	428
Karacalar	147	281	207	298	387	321	451	551	365	502	604	437	484
Karahacı	102	108	286	252	259	393	414	451	504	544	657	653	719
Karamus													782
Kayadere	340	371	410	471	513	541	583	597	510	490	528	187	250
Keklikdere	130	133	130	154	234	219	265	259	298	392	409	561	560
Onbaşılar	65	227	314	405	372	506	536	520	515	507	503	459	475
Ormandışı	322	275	318	344	463	549	435	416	356	396	432	338	421
Otluk	156	140	51	164	201	254	238	278	288	338	364	340	364
Sağlık													334
Sulak	143	158	199	240	293	321	494	362	418	499	523	475	414
Susuz	256	240	261	251	326	423	381	489	499	541	519	693	509
Şanlı											571	584	469
Taşpınar	238	259	280	293	309	381	426	492	564	548	1.178	609	741
Tokluca	120	131	265	275	665	756	617	734	814	1.016	408	954	1.066
Umur	108	111	144	173	259	321	333	260	368	425	631	316	415

Tablo 2.3'e Devam

Üçbasamak	281	129	381	347	376	436	561	554	635	675	401	392	509
Yeniköy	171	197	220	330	355	490	374	497	419	383	670	379	322
Yolaç	243	226	205	277	284	352	351	431	513	539	573	88	106
Yolarası	116	144	182	240	284	364	457	503	537	531	558	397	364
Yukarıveysi	67	194	194	288	333	398	435	482	500	537	433	646	532
Yuva	128	219	389	508	486	591	621	543	451	648		378	152
Aşağıkaya												139	119
Bağdere		157	179	218	303	377	514	632	508	606	711	1.529	585
Çakıltaşı										220	139	308	98
Çobantepe						407	286	123	130	125	139	115	85
Darköprü						236	298	349	260	399	380	302	435
Doluçanak	72	310	291	238	211	291	338	389	436	528	663	740	789
Gökçetavak			315	413	475	589	763	622	877	937	931	1.251	1.053
Heybelikonak	144	163	179	184	200	356	344	497	560	740	728	483	231
Kasımlı	114	158	205	230	487	479	569	720	675	790	794	671	97
Kumluk	142	156	239	296	252	355	169	452	502	596	554	500	470
Sarıbuğday	118	172	153	199	370	386	414	494	550	544	1.528	682	773
Sulubağ	109	157	127	126	691	779	831	1004	1080	1.259	1.327	1.817	1.869
Yeşilbahçe	76	63	170	172	236	310	313	272	321	366	393	319	335
Çatakköprü	121	150	224	282	499	607	936	1492	1442	1.340	1.809	2.777	1.966
Akçeltik	57	86	182	145	225	322	354	355	269	514	446	955	394
Bahçe												187	83
Başdeğirmen	232	293	186	186	249	299	412	585	477	620	595	1.641	696
Bellibahçe											164	97	105
Çevriksu											1.201	1.470	877
Çiğil	63	99	179	253	514	696	715	739	600	934	793	934	262
Demirkuyu	120	427			728	716	885	977	1131	1.227	1.195	1.306	1.003
Dutveren	204	262	182	269	275	308	366	347	345	366	534	622	
Eskiocak	36	145	321	336	455	606	598	708	635	621	661	512	244
Gürpınar	73	74	370	372	671	669	612	794	835	1.000	998	1.085	909
Güzderesi					405	549	564	648	709	885	887	1.011	339
Kazandağ	104	155	218	220	333	345	410	504	555	498	712	894	828
Kıraçtepe	30	17	301	517	664	794	927	1035	1488	2.328	1.073	1.402	343
Kızlar					454	400	508	516	726	977	976	1.106	936
Kumgölü	123	111	189	294	579	677	632	933	817	966	1.229	766	818
Nohuttepe											170	209	162
Yenidoğan													271
Yeşerdi													575
Yeşilköy													535

Kaynak: TUİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Silvan İlçesi'nin 2011 yılı kırsal nüfus miktarı, Adrese Dayalı Kayıt Sistemine göre 42867dir. Sahada 2000-2011 yılları arası dönemde kırsal nüfus yıllık artışı hızı %-1,6 oranında olmuştur. Bu değer Cumhuriyet tarihi boyunca Silvan'da gerçekleşen en düşük kırsal nüfus artışıdır. Yörede 1990'lı yıllarda yaşanan terör olayları ve ekonomik sıkıntıların kırsal kesimdeki nüfus üzerinde olumsuz etkisinin sürdüğü anlaşılmaktadır. Devam eden bu olumsuz faktörler, Silvan İlçesi'nde kırsal nüfus oranını iyice düşürmüştür. Silvan İlçesi'nde 2011 yılı kırsal nüfus miktarının düşük çıkmasında, göç hareketleri belirleyici olmuştur. Kırsal yerleşmelerden ilçe merkezine ve diğer şehirlere göçlerin devam etmesi, nüfusun azalmasına yol açmaktadır.

Tablo 2.4. Silvan İlçesi'nde Kırsal Yerleşmelerin Nüfus Artışları (1935-2011).

KÖY YERLEŞMELERİ	1935	2011	Artan Nüfus	Artış %'si
Akçayır	103	667	547	7,2
Akdere	76	821	745	12,9
Akyol	34	195	161	6,2
Alibey	138	626	488	4,7
Altınkum	114	273	159	1,8
Arı	307	528	221	0,9
Aşağıveysi		560		
Babakaya		348		
Başıbüyük	86	295	209	3,2
Bayrambaşı	861	1.809	948	1,4
Bereketli		172		
Beypınar	148	1.029	881	7,8
Boyunlu	600	1.078	478	1
Çaldere	279	359	80	0,3
Çardak	302	961	659	2,9
Çiğdemli	401	251	-150	-0,5
Dağcılar	185	237	52	0,4
Dolaplıdere		160		
Duru		34		
Düzalan	120	543	423	4,6
Erikyazı	108	360	252	3
Eskiköy	129	230	101	1,1
Eşme	237	620	383	2,1
Görentepe	231	168	-63	-0,4
Görmez		320		
Güçlü		583		
Gündüz	293	436	143	0,6
İncesu	185	428	243	1,7
Karacalar	147	484	337	3
Karahacı	102	719	617	8
Karamus		782		

Tablo 2.4'e Devam

Kayadere	340	250	-90	-0,3
Keklikdere	130	560	430	4,3
Onbaşılar	65	475	410	8,3
Ormandışı	322	421	99	0,4
Otluk	156	364	208	1,8
Sağlık		334		
Sulak	143	414	271	2,5
Susuz	256	509	253	1,3
Şanlı		469		
Taşpınar	238	741	503	2,8
Tokluca	120	1.066	946	10,3
Umur	108	415	307	3,7
Üçbasamak	281	509	228	1,1
Yeniköy	171	322	151	1,2
Yolaç	243	106	-137	-0,7
Yolarası	116	364	248	2,8
Yukarıveysi	67	532	465	9,1
Yuva	128	152	24	0,2
Aşağıkaya		119		
Bağdere		585		
Çakıltaşı		98		
Çobantepe		85		
Darköprü		435		
Doluçanak	72	789	717	13,1
Gökçetavak		1.053		
Heybelikonak	144	231	87	0,8
Kasımlı	114	97	-17	-0,2
Kumluk	142	470	328	3
Sarıbuğday	118	773	655	7,3
Sulubağ	109	1.869	1760	21,2
Yeşilbahçe	76	335	259	4,5
Çatakköprü	121	1.966	1845	20,1
Akçeltik	57	394	337	7,8
Bahçe		83		
Başdeğirmen	232	696	464	2,6
Bellibahçe		105		
Çevriksu		877		
Çiğil	63	262	199	4,2
Demirkuyu	120	1.003	883	9,7
Dutveren	204			
Eskiocak	36	244	208	7,6
Gürpınar	73	909	836	15
Güzderesi		339		
Kazandağ	104	828	724	9,2
Kıraçtepe	30	343	313	13,7
Kızlar		936		
Kumgölü	123	818	695	7,4
Nohuttepe		162		
Yenidoğan		271		
Yeşerdi		575		
Yeşilköy		535		

Kaynak: TUİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Her ne kadar son dönemlerde ilçede kırsal nüfus artışı düşme eğilimi gösterse de son birkaç yılda bölücü terör faaliyetlerinin azalması, sulanabilen tarım arazilerinde büyük artışların yaşanması, kırsal yerleşmelerin altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi ve kırsal kalkınma projelerinin yapılmasıyla birlikte bazı kırsal yerleşmelerde nüfus artışının yaşandığı söylenebilir. İlçede yapılan mülakatlara göre daha önce terörden dolayı köyünü, mezrasını terkeden nüfusun bir kısmının olumlu gelişmelerle birlikte son yıllarda geri döndüğü anlaşılmaktadır.

Araştırma sahasında yer alan kırsal yerleşmelerin, sayım devrelerine göre nüfus artışları incelendiğinde, dikkat çeken en önemli özellik, yıllık nüfus artışının oldukça yüksek olmasıdır. Silvan İlçesi'nde 1935-2011 yıllarını kapsayan 84 yıllık devrede, nüfus miktarı her yıl ortalama %3 oranında artış göstermiştir. Ancak bazı dönemlerde nüfus artışının daha hızlı, bazı dönemlerde ise daha yavaş bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Özellikle Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yörede, kırsal nüfus oranı oldukça yüksek olmuştu. Sahada 2000'li yıllarda ise kırsal nüfus oranları oldukça düşmüştür. Silvan İlçesi'nde 1935-2011 yılları arası kırsal nüfus 3,6 kat artmıştır. Genel olarak yörede kırsal nüfus Cumhuriyet tarihi boyunca artış eğilimindedir.

İlçe merkezi durumundaki Silvan şehrinin nüfusu ise 1927 yılında yanlızca 2605'ti. Bu nüfus miktarı 2011 yılında 42694 kişiye ulaşmıştır. (Tablo 2.5) Silvan şehri nüfusunun 1927-2011 yılları arasını kapsayan devrede yaklaşık 20 kat arttığı anlaşılmaktadır. Şehir nüfusu, Cumhuriyet tarihi boyunca ilçe nüfusu ve kırsal nüfus ile karşılaştırıldığında en yüksek artışın yaşandığı devreyi oluşturur. Gerçekten de Cumhuriyetin ilk yıllarında büyükçe bir köy görünümde olan Silvan şehri, arada geçen zamanda nüfusunu kat kat arttırmayı başarmıştır. Ülkemizin diğer bütün yörelerinde olduğu gibi Silvan İlçesi'nde de sürekli olarak kırsal kesimden şehre doğru bir hareket söz konusu olmuştur. Silvan şehrinin yıllık veya dönemlik nüfus artış oranları, ülkemizin genel durumuyla oldukça uyumludur. Silvan şehrinde nüfus miktarı 1960 yılına kadar yatay seyirde devam ederken, 1960'lı yıllardan sonra dikey yönde çok büyük artışlar yaşamıştır.

Cumhuriyet'in başlarında Silvan şehri geçirmiş olduğu savaşların etkisiyle küçülmüş ve nüfus oldukça azalmıştı. Nitekim bu devrede erkek nüfusun önemli kısmı savaşlarda hayatını kaybetmiştir. Bu yüzden kadın nüfusu erkek nüfustan daha fazla

olmuştur. Silvan şehri 1927 yılı ilk genel nüfus sayımında 2605 kişilik nüfusa sahipti. Bu devrede Silvan şehri oldukça nüfus kaybetmiş, küçülmüş ve geçmişin ihtişamından uzaklaşmıştır. Cumhuriyetin kurulmasıyla ülkemiz, geçirmiş olduğu ağır buhrandan kurtulmuş ve ülke nüfusu artmaya başlamıştı. Nitekim Silvan şehrinin de 1935 yılı genel nüfus sayımında nüfusu artmıştı. Bu devrede şehir nüfusu 2713'tü. Araştırma sahası bu dönemde kırsal karakterdeydi. Genellikle nüfus kırsal kesimde, geçim tarzı ekonomik faaliyetler ile geçimini sağlamaktaydı. Nitekim kırsal kesimden şehre doğru büyük bir hareketlilik yoktu. Bu nedenle şehir nüfusu kırsal nüfusa göre oldukça azdı.

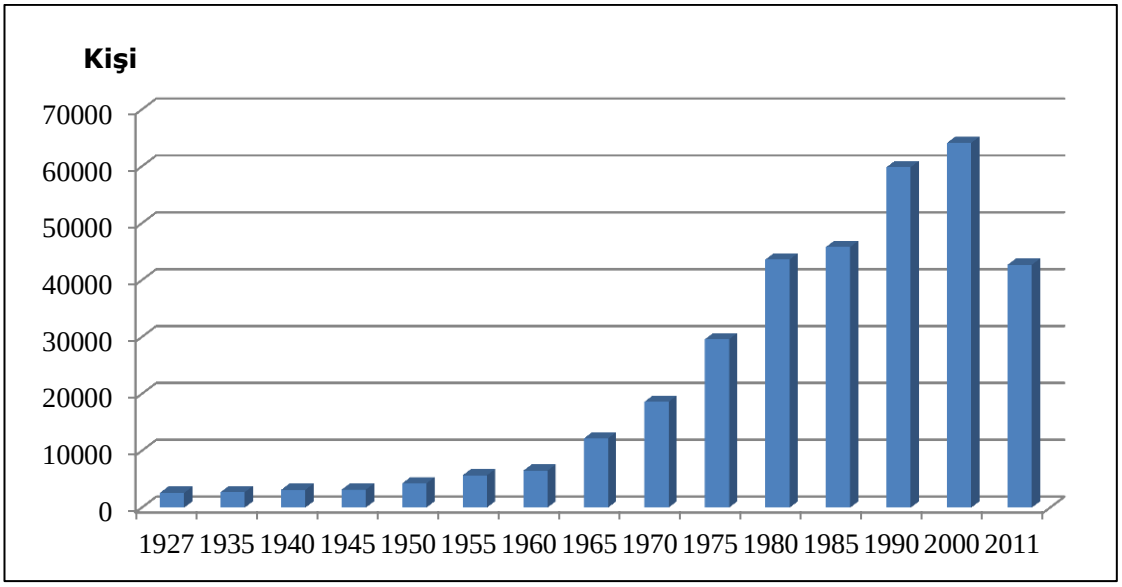
Tablo 2.5. Silvan Şehri Nüfusunun Sayım Dönemlerine ve ADNKS'ye Göre Gelişimi (1927-2011).

SAYIM DÖNEMİ	NÜFUS MİKTARI	YIILIK ARTIŞ %'Sİ	1927=100
1927	2605		100
1935	2713	0,5	104
1940	3118	3	120
1945	3155	0,2	121
1950	4254	6,9	163
1955	5684	6,7	218
1960	6492	2,8	249
1965	12158	17,4	466
1970	18592	10,6	714
1975	29599	11,8	1136
1980	43624	9,4	1675
1985	45825	1	1759
1990	59865	6,1	2298
2000	64136	0,7	2462
2011	42694	-3	1638
ORTALAMA		5,3* 4,6**	

Kaynak: TUİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* Yüzdelik Artış Yöntemi

** D.İ.E. Yıllık Nüfus Artışı Hesaplama Yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır: r = LogP-LogPo/n*Loge (r= Yıllık Artış Oranı P=Son Nüfus n=Yıl Sayısı r=Yıllık nüfus artış hızı Po=İlk nüfus e=Sabit sayı e=2,7182818)

Grafik 2.3. Silvan Şehrinde Sayım Devrelerine Göre Nüfus Artışı (1927-2011).

İkinci Dünya Savaşı'na rastlayan buhranlı yıllarda, bütün Dünya olduğu gibi ülkemiz ve Silvan şehri de etkilenmişti. Bu dönemde yapılan nüfus sayımlarında Silvan şehrinde nüfus artışının yavaşladığı anlaşılmaktadır. Silvan şehri nüfusunun 1935-1940, 1940-1945 ve 1945-1950 yılları arasında yapılan genel nüfus sayımlarında da yıllık nüfus artışı bakımından zayıf ivmeli olduğu dikkat çeker. Nitekim şehir nüfusunun 1940 yılı genel nüfus sayımı devresinde 3118 olduğu belirlenmişti. Şehir nüfusu 1945 yılı nüfus sayımında 3155 ve yıllık artış oranı %0,2 gibi oldukça düşük bir seviyededir. Özellikle nüfus artışı üzerinde katkı yapacak potansiyel erkek nüfusu, silah altına alındığından nüfusun yıllık artış hızı etkilenmiştir. Bu devrede şehrin nüfus miktarı üzerinde dış unsurlar çok belirleyici değildir. Özellikle Silvan şehrine doğru belirgin göçler olmamıştır.

Silvan şehri nüfusu 1950 yılında 4254 olup yıllık artış oranı %6,9'dü. Bu devreden sonra şehir çok fazla nüfuslanmaya başlamış ve çevresindeki kırsal yerleşmelerden yoğun bir göç almıştı. Nitekim şehir nüfusu 1955 yılında 5684'e ulaşmış ve yıllık artış oranı %6,7 gibi yüksek bir değere yükselmişti. Şehir nüfusu 1960 yılı genel nüfus sayımında 6492 kadardı. 1960-1965 arası dönemde Silvan şehri nüfusu neredeyse iki katına çıkarak, 1965 yılında 12158 olmuştu. Nitekim bu devrede yıllık olarak şehir nüfusu %17,5 oranında artmıştır. Bu artış oranları gerçekten dikkat çekicidir. Silvan şehir nüfusu üzerinde bu dönemde görülen bu büyük artış, doğal seyir yanında yaşanan büyük göç hareketleriyle de alakalıdır. Ülkemizin çok partili döneme

geçtiği, demokratik ortamın geliştiği ve kalkınma hamlelerinin yapıldığı bu dönemlerde şehirler cazibe merkezleri olmuştu. Özellikle kırsal kesimde artan nüfusun etkisiyle tarım arazileri yetmemeye başlamış, geçim sıkıntısı baş göstermişti. Kırsal kesimde artan bu sorunlar şehirlere göçü arttırmıştır. Aynı durum Silvan şehri için de geçerli olmuştur.

Özellikle Silvan şehrinde 1960'lı yıllarda görülen büyük nüfus artışının önemli nedenlerinden biri de şehrin idari ve ticari fonksiyonlarının bu devrede hızlı bir gelişim göstermesidir. Ülkemizdeki karayolu ağı özellikle 1960'lı yıllardan itibaren hızla gelişmiş ve motorlu taşıtların sayısında büyük artış görülmüştü. Silvan şehri de sahip olduğu konumunun etkisiyle önemli bir karayolu güzergâhında yer almıştır. Bu sayede şehirden her gün sayısız yolcu ve yük taşıyan araçlar geçmeye başlamış, şehir önemli bir dinlenme ve transit yolcu taşıma noktası olmuştu. Söz konusu durum şehirde ticari hayatın gelişimine önemli katkılar sunmuştur. Çevresindeki yerleşmelerden göç alan, ticari fonksiyonları gelişen Silvan şehrinde bu devrede kamu kurum ve kuruluşlarının sayısı da artış göstermiştir. Silvan şehri, 1960'lı yıllarda aldığı göçün, yüksek doğum oranlarının ve istihdam artışının etkisiyle önemli oranda nüfusunu arttırmıştır.

Silvan şehri nüfusu 1980 yılına kadarki sayım devrelerinde sürekli olarak artmıştır. 1965-1970 yılları arası yıllık artış oranı %10,6 kadar, 1970-1975 yılları arası yıllık artış oranı %11,8 ve 1975-1980 yılları arası şehir nüfusu yıllık olarak %9,4 kadar artmıştı. Bu sayım devrelerinde kırsal nüfus baskısı Silvan şehri üzerinde oldukça fazla hissedilmiştir. Bu artış oranları üzerinde 1970'li yıllarda kuzeyden Bitlis, Muş ve Van civarlarından yapılan kısmi göçlerin şehir nüfusunun artışına katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Özellikle Bitlis ve çevresinden 1960'lı yıllarda göçler olmuştur. Ama artış oranının yüksek olmasındaki en büyük etki doğal nüfus artışıdır.

Nüfus artış oranı Silvan şehrinde, 1980 yılından itibaren azalma eğilimine girmişti. 1980-1985 yılları arası sayım devresinde Silvan şehri nüfusu yıllık olarak %1 oranında artmıştı. Bu devrede, 1985 yılı genel nüfus sayımına göre şehir nüfusu 45825 kadardı. Yıllık nüfus artış hızında meydana gelen gerileme, şehirden dışarıya doğru hızlı bir göç hareketinin yaşanması ve kırsal kesimden şehre doğru göç baskının azalmasının bir sonucuydu. Ülkemizde 1980 askerî darbesinin yaratmış olduğu

kargaşa ortamından Silvan şehri de etkilenmiş ve yöreden göçler yaşanmıştır. Ayrıca bu dönemde yaşanan terör olayları şehir nüfusunun azalmasına neden olmuştur.

İlçe merkezi nüfusu 1990 genel nüfus sayımında 59865'ti. Şehirde 1985-1990 döneminde yıllık nüfus artış hızı %6,1'di. Bu devrede şehir nüfusunun artışında şehre kurulan büyük bir garnizon komutanlığıyla Tekel Sigara Fabrikasının büyük rolü olmuştu. Ülkemizde ve araştırma sahasında 1980'li yılların ortalarında itibaren önemli ekonomik hamleler yapılmıştır. Bu devrede Silvan şehrinde açılan Tekel Sigara Fabrikası ve Silvan Un Fabrikası gibi sanayi tesisleri sayesinde önemli sayıda istihdam yaratılmıştı. Nitekim sadece sigara fabrikasında bu devirde çalışan sayısı 800'ü bulmaktadır.

Öte yandan bu devrede ilçede ve şehirde artan terör olaylarının etkisiyle önemli bir askeri gücün varlığına ihtiyaç duyulmuştu. Silvan şehri de konum olarak stratejik bir noktada yer aldığı için önemli bir askeri üs bölgesi olmuştur. Bununla birlikte şehrin merkezi bir kısmında büyük bir garnizon kurulmuştur. Kurulan bu yeni askeri garnizon komutanlığında çok sayıda personel görev yapmaktaydı ve şehir nüfusunun artışına katkılar sunmuştur. Şehir nüfusunun bu devrede artış göstermesinde Yüksek köyünün Silvan şehrine dâhil olmasının da etkisi vardır. Silvan şehrinde bu devrede gerek açılan yeni fabrikalar ve askeri tesislerin varlığı gerekse de şehre dâhil olan yerleşim birimlerinin etkisiyle önemli oranda nüfus artışı yaşanmıştır.

Silvan şehrinde 1990 ve 2000 yıllarında yapılan nüfus sayımları şehir nüfusu hakkında çok sağlıklı bilgiler vermemiştir. Bu dönemde İller Bankası'ndan alınan belediye payları nüfus miktarına göre verildiğinden, 1990 ve 2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçları yanıltıcı olmuştur. Yerel yönetimler daha fazla pay almak için nüfusu olduğundan çok daha fazla göstermişlerdir. Nitekim aynı durum Silvan şehri için de geçerli olmuştur. 1990-2000 arası dönemde şehir, terör olaylarından çok etkilenmiş ve büyük göçler yaşamıştı. Bu nedenle bu devrede şehirde ortaya çıkan yüksek nüfus değerlerinin abartılı olduğu söylenebilir. Silvan şehrinde 1990-2000 arası dönemde nüfus artışını etkileyen en önemli unsurlar göç ve terör olayları olmuştur.

Silvan ilçe merkezi nüfus artışı açısından 2000'li yıllardan itibaren doğal seyrini yakalamıştır. Nitekim nispeten azalan terör olayları, gelişen ekonomik koşullar ve tarımsal faaliyetlerin çeşitlenmesi, tersine göçün yaşanması gibi unsurlar şehir

nüfusunu artırmıştır. Silvan şehri nüfusu, 2011 yılı itibari ile 42694 kadardır. Yıllık nüfus artış hızı da % 0,4 oranında olmuştur.

Araştırma sahası nüfusunun 1927-2011 yılları arasında 84 yılda reel olarak yaklaşık 4 kat arttığı ve nüfusun yıllık artış oranının % 2,1 olduğu söylenebilir. Bu artış oranı genel olarak nüfusun kendi iç dinamizminden kaynaklıdır. Göçler, yüksek doğum oranları, ekonomik gelişim düzeyi ve idari yapıda meydana gelen değişimler araştırma sahası nüfus artışını etkileyen en temel unsurlardır. Cumhuriyet tarihi boyunca nüfus artışı, sahanın kırsal kesimlerinde daha az ve daha yavaş gerçekleşirken Silvan şehrinde ise nüfus artışı çok yüksek oranlarda olmuştur.

2.2.2. Nüfus Hareketleri

2.2.2.1. Doğumlar ve Ölümler

Nüfus miktarını etkileyen en önemli parametrelerden biri, doğumlar ve ölümlerdir. Özellikle doğurganlık oranı nüfus artışı üzerinde belirleyicidir. Doğurganlık, belirli bir nüfus kitlesi içinde vuku bulan canlı doğum sayısını ifade etmek için kullanılan bir terimdir[135]. Silvan İlçesi'ndeki doğum ve ölüm olaylarıyla ilgili sayısal veriler elde etmek çok güç olmuştur. Çünkü araştırma sahasında hem doğumlar hem de ölümler ile ilgili kayıtlar düzenli tutulmamıştır. Tutulan kayıtlar ise parçalı ve dağınık olduğu için bir bütünlük arz etmemektedir. Ancak bütün bu güçlüklere rağmen, adrese dayalı nüfus kayıt sistemi ile birlikte sağlıklı bilgiler, tamamen olmasa da elde edilebilmiştir. Araştırma sahasında doğum ve ölüm oranları ile ilgili bilgiler, TUİK verileri, sağlık ocakları ve Silvan Devlet Hastanesi kayıtları ve Diyarbakır İl Sağlık Müdürlüğünden elde edilmiştir.

Silvan İlçesi'nde, 2011 yılında 2046 doğum olayına karşılık, 176 ölüm olayının meydana geldiği tespit edilmiştir. Aynı yıldaki doğumların 975'i Silvan şehrinde, 1071 kırsal kesimlerde meydana gelmişti. (Tablo 2.6) Silvan İlçesi'nde, doğurgan nüfus olarak kabul edilen 15-49 yaş grubundaki kadın nüfusu ile doğum sayısının oranlanmasından elde edilen genel doğum oranı ‰98,5'tir. Bu oran, kırsal nüfusta daha yüksek (‰104,1), Silvan Şehri nüfusunda ise daha düşüktür (‰93,1). Şehirleşme olgusu doğum oranları üzerinde azaltıcı bir etki yapmıştır. Araştırma sahasında

[135] E. Tümertekin, N. Özgüç, *Beşerî Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekan*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2009, s.231.

doğumlar ve ölümler arasındaki farklardan kaynaklanan doğal nüfus gelişimi, nüfus artışının en önemli nedenini oluşturmaktadır.

Araştırma sahasında genel doğum oranı oldukça yüksektir. Nitekim sahada doğum oranları Türkiye ortalamasının çok üzerindedir. Özellikle Marmara, Ege ve Akdeniz bölgeleri ile Silvan İlçesi doğum oranları karşılaştırıldığında, Silvan'ın bu bölgelere göre çok daha yüksek bir doğurganlığa sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu oranın yüksek oluşunun birçok sosyo-ekonomik nedeni bulunmaktadır. En önemli nedenler ise, nüfusun genç ve eğitimsiz oluşudur. Gerçekten de, doğumları en fazla teşvik ettiği kabul edilen 15-49 yaş dilimindeki yetişkin erkek ve kadınların oranı, neredeyse toplam nüfusun yarısını (%48,9) oluşturmaktadır. Yörede kadın nüfustaki evlilik yaşının 13-14 yaşlardan itibaren başlaması, kadınların ileri yaşlara kadar art arda doğum yapmasına neden olmakta ve bu sayı 10'a kadar çıkabilmektedir.

Silvan İlçesi'nde doğum oranlarının yüksek oluşunda en belirleyici unsur eğitimdir. Yörede ailelerin eğitim seviyesi arttıkça çocuk sayılarının azaldığı görülmektedir. Eğitim seviyesinin düşük olduğu ailelerde, çocuk sayısı daha fazladır. Özellikle düşük eğitim seviyesine sahip aileler, bilgisizlikten dolayı daha fazla çocuğa sahiptir. Gerekli eğitimi almadıkları için, aile planlaması düşüncesine sahip değillerdir. Sahada, çocuk sayısı üzerinde planlama yapamayan eğitimsiz nüfus, doğum oranlarının yükselmesine yol açmaktadır. Ayrıca Silvan İlçesi'nde kız çocuklarının okullaşma oranı düşük olup bu durum erken yaşta evliliklere yol açmaktadır. Okula devam edemeyen ve erken yaşta evlendirilen kız çocukları, daha fazla doğum yapmakta ve doğurganlık oranının yüksek olmasına neden olmaktadır.

Ayrıca sahada doğum oranları üzerinde geleneksel yapı ve din olgusu, ekonomik gelişmişlik düzeyi, şehirleşme olgusu da etkilidir. Kürtajın dinen tasvip edilmemesi, çok çocuk sahibi olmanın geleneksel yapı ile ilişkilendirilmesi gibi inanışlar doğum oranları üzerinde belirleyici olmuştur. Ayrıca ekonomik gelişmişlik düzeyi ile doğum sayıları arasında da paralellik vardır. Kırsal kesimdeki nüfus her bir çocuğa potansiyel işgücü olarak baktığı için, aileler daha fazla çocuk sahibi olmak istemektedir. Ekonomik şartların iyi olduğu bazı aileler de bakabilecek güçleri olduğu için daha fazla çocuk istemektedir.

Tablo 2.6. Silvan İlçesi'nde 2011 Yılında Meydana Gelen Doğumlar ve Bebek Ölümleri.

NÜFUS HAREKETİ	ŞEHİR NÜFUSU			KIRSAL NÜFUS			TOPLAM NÜFUS		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Doğum Sayısı	522	453	975	564	507	1071	1086	960	2046
Kadın Nüfusu(15-49)		10473	10473		10292	10292		20765	20765
Genel Doğum Oranı(‰)			93,1			104,1			98,5
Bebek Ölümü	5	7	12	8	7	15	13	14	27

Kaynak: Diyarbakır İl Sağlık Müdürlüğü verileri, Silvan Devlet Hastahanesi kayıtları ve Diyarbakır İl Sağlık Müdürlüğü verileri.

Silvan İlçesi'nde doğum oranları üzerinde etkili olan diğer bir husus ise şehirleşme olgusudur. Gerçekten de veriler incelendiğinde Silvan şehrinde doğum oranının, kırsal kesime göre daha düşük olduğu ortaya çıkar. Şehirleşme olgusu beraberinde çekirdek aile yapısını getirdiği için, aileler küçülmektedir. Kırsal kesimde ise daha çok ataerkil aile yapısı hâkim olduğundan, doğum oranları daha fazladır. Bu kesimde çocuğun aileye maliyeti düşük olup işgücüne katılma yaşı ise çok küçüktür. Bu yüzden kırsal kesimde doğum oranları daha yüksektir. Silvan İlçesi'nde doğum oranları üzerinde etkili olan bir unsur daha vardır. Bu da aşiret yapısıdır. Aileler, hasımlarına karşı güçlü görünmek ve çıkabilecek anlaşmazlıklarda haksızlığa uğramamak için daha fazla erkek çocuğa sahip olmak istemektedirler. Bu durum da doğumları teşvik eden bir başka unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak son yıllarda yörede azalan kan davaları bu durumun etkisini azaltmıştır.

Araştırma sahasında genel ölüm oranları son yıllarda düşmüştür. Özellikle 2000 yılından önce genel ölüm oranları, genel doğum oranları gibi yüksekti. Fakat son zamanlarda ülkede, sağlık alanında meydana gelen büyük gelişme ve iyileşmeler ölüm oranlarını azaltmıştır. Özellikle yörede doktor sayısındaki artış önemli bir seviyededir. Nitekim 2000 yılından önce Silvan İlçesi'nde neredeyse uzman doktor bulunmamakta ve hastalar Diyarbakır şehrine gitmek zorunda kalmaktaydı. Bu durum acil müdahale gerektiren hastaların ölümüne yol açabilmekteydi. Fakat bilhassa 2005 yılından itibaren İlçe merkezinde, neredeyse bütün branşlarda uzman doktorlar bulunmaktadır. Ayrıca sağlık alanında alt yapı ve araç-gereç konusunda önemli iyileşmeler

yaşanmıştır. Bu durum hemen sağlık verilerine de yansımıştır. Örneğin Silvan İlçesi'nde daha önceki dönemlerde çok fazla görülen anne ölümleri 2008 yılından itibaren hiç yaşanmamaktadır. Diğer ölüm istatistiklerinde de büyük düşüşler yaşanmıştır.

Yapılan tespitlere göre, Silvan İlçesi'nde 2011 yılında 176 ölüm olayı meydana gelmiştir. Meydana gelen ölümlerin %82'ye yakını yetişkin, %18'e yakını bebek ölümlerinden oluşmaktaydı. Kırsal nüfustaki genel ölüm oranı 2011 yılında 107 ölüm vakası ile ‰2,6 civarında iken Silvan şehrinde ise 69 ölüm vakası ile ‰1,7 oranındadır. Söz konusu oranlar oldukça düşüktür. Ülkemizdeki kaba ölüm hızları ‰5 iken (2011 yılı TUİK verilerine göre) sahada bu değer ‰2,1 oranındadır. Dolayısı ile ilçedeki ölüm istatistikleri gerçekten de çok düşük olup, ülke ortalamasının çok altındadır.

İnceleme alanında ölüm istatistikleri bebek ölümü olaylarında biraz daha farklıdır. Bebek ölüm hızı, bir yıl içinde her 1000 canlı doğum başına düşen bebek ölüm sayısıdır. Bu oran sahada ülke ortalamasının biraz üzerindedir. Nitekim bebek ölüm hızı ülke ortalaması ‰12,1 iken, araştırma sahasında bu değer ‰16,2 ile yüksek bir orandadır. Silvan'da bebek ölümlerinin en büyük nedenleri, asye, menenjit ve ishal gibi hastalıklardır. Yetişkin ölümlerinde ise ölüm olaylarının daha çok yaşlılığa veya kronik hastılıklara bağlı ölümler şeklinde olduğu söylenebilir. Nitekim Silvan Devlet Hastahanesi yetkililerinden alınan bilgiler bu yöndedir.

Araştırma sahasında doğum oranları Türkiye ortalamasının üzerinde, ölüm oranları ise ülke ortalamasının altındadır. Doğum oranlarının yüksek oranda olması, son zamanlarda ölüm oranlarının oldukça düşük olması, beraberinde hızlı bir nüfus artışını meydana getirmiştir.

2.2.2.2. Göçler

Göç, bir idari sınırı geçerek oturma yerini devamlı ya da uzun süreli olarak değiştirme olayını ifade etmektedir. Bu değişim; kıtalararası, ülkelerarası, bölgelerarası, kırdan şehre ya da şimdi görüldüğü gibi şehirden kıra doğru herhangi bir ölçek ya da yönde meydana gelebilir. Göçler, nüfusun yeniden dağılımı sonucunu

doğurur[136]. Araştırma sahasında demografik olayları en fazla etkileyen olayların başında göçler gelmektedir. Yörede göç hareketleri çok eski zamanlara dayananan ve varlığını sürdüren bir sosyal olgudur. Gerçekten de Silvan İlçesi'nin, Asurlardan beri göç olgusu ile karşı karşıya kaldığı söylenebilir. Yaşanılan sahada ekonomik kaynakların yetersiz oluşu, temel ihtiyaçların karşılanmasında karşılaşılan güçlükler ve daha rahat bir hayat yaşama isteği, insanları her zaman başka yerlere yönelme ihtiyacına sevketmiştir. Silvan İlçesi'nde göçler özellikle de son 20 yılda nüfus yapısı üzerinde çok belirleyici bir unsurdur.

Araştırma sahasında göç olgusunun Asurlara kadar dayandığını ifade edilmişti. Bu dönemden itibaren saha yoğun şekilde göç hareketlerine sahne olmuştu. MÖ 900 yıllarında yöre Bit-Zamani adlı bir beyliğin hâkimiyeti altına girmişti. Bu dönemde Silvan'ın da içinde bulunduğu bölge civar bölgelerden çok sayıda göç almıştı. Daha sonra Medler, Babiller ve Urartuların eline geçen saha, bu dönemlerde Kafkaslardan yoğun şekilde göç almıştı. Silvan, MÖ 85-69 yılları arasında Armenia Kralı Büyük Tigran'ın hâkimiyetine girmişti. Tigran kısa sürede topraklarını genişletmişti ve bugün Silvan'ın bulunduğu yere Tigranokerta adında büyük bir başkent kurmuştu. O dönemde başkenti şenlendirmek için Klikya ve Kapadokya bölgesinden çok sayıda kişiyi getirterek, buraya yerleştirmişti. Bu olay yöre tarihinde meydana gelmiş önemli göç hareketlerinden biriydi. Daha sonraki dönemlerde yöre el değiştirmiş, iç karışıklık ve savaşlar, Silvan'dan başka bölgelere göçe neden olmuştu.

İnceleme alanına yönelik göç hareketlerinin 641 yılından sonra İslâmı yayma düşüncesiyle hareket eden Araplar tarafından gerçekleştirildiği görülür. Bu dönemde Bağdat, Basra ve Musul bölgelerinden Silvan'a yoğun göçler yaşanmıştı. Silvan 984 yılından itibaren Mervaniler yönetimine girmişti. Bundan önce bir süre Emevi, Abbasi ve Bizans yönetiminde kalan Silvan, kendi halinde bir şehir olarak varlığını sürdürmüştü. Ancak Mervaniler dönemiyle birlikte yöre tekrar canlanmaya ve nüfuslanmaya başlamıştı. Nitekim bu dönemde Silvan önemli bir kültür ve medeniyet şehriydi ve değişik bölgelerden çok sayıda göç almıştı.

Silvan'a XI. yüzyıldan itibaren Türkmen beyleri tarafından akınlar yapılmış ve bölgede hâkimiyet mücadelelerine girişilmişti. Özellikle bu dönemde Orta Asya ve

[136] Tümertekin, Özgüç, s.289.

Kafkaslardan göç hareketleri olmuştu. Daha sonra Selçuklular döneminde Türkmenlerin bölgeye hareketi devam etmiş ve kalıcı hale gelmişti. XII. yüzyılda yöreye hâkim olan Artuklular, yoğun imar faaliyetlerine girişmişlerdi. Artuklular döneminde Silvan ikinci başkent olmuş, önemli bir merkezdi. Bu dönemde yöre önemli bir kültür ve ilim merkezi idi. Nitekim Anadolu'nun değişik yerlerinden yoğun göçler yaşanmıştı. Böylece Silvan önemli bir siyasi ve ekonomik merkeze dönüşmüştü.

XIII. yüzyılda Moğol istilası ile araştırma sahası eski cazibesini kaybetti. Yaşanan savaşlar, yapılan yağmalar ve siyasi karışıklıklar, Silvan'ın nüfus kaybetmesine, dışarıya göç vermesine yol açmıştı. Nitekim XIII ve XIV. yy'da Silvan nüfusu iyice azalarak, küçük bir yerleşim birimine dönmüştü. Silvan, Moğol istilasıyla birlikte geçirdiği büyük buhrana rağmen Akkoyunlular döneminde tekrardan nüfuslanmaya başlamıştır. Nitekim bu dönemde özellikle Orta Asya ve Kafkaslar'dan önemli bir Türkmen nüfus Silvan'a göç etmiş ve yörenin günümüzdeki nüfus yapısı üzerinde belirleyici olmuştur.

Osmanlı döneminde ise yöre nüfulanmaya devam etmiş ve Diyarbakır Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi konumuna gelmiştir. Bu dönemde gerek Anadolu'dan gerekse Irak, Suriye ve Orta Asya'dan göçler devam etmiştir. Araştırma sahasında Osmanlı döneminde nüfus miktarı üzerinde göç olayları çok büyük etki yapmıştı. Cumhuriyetten önce Silvan'a ve bölgeye yapılan son büyük göç dalgası ise I. Dünya Savaşı sırasında, Rusların Doğu Anadolu'yu işgal etmesiyle yaşandı. Nitekim 1915 yılındaki işgal hareketi sırasında, Rusların Van ve Bitlis ve Muş'a yönelmesiyle, bölgede hicret olarak adlandırılan büyük bir göç hareketi de başlamış bulunmaktaydı[137]. Birinci Dünya Savaşı öncesinde nüfusu 6500-7000 kişiye ulaşan Ahlat'tan 5000 kişi, Bitlis'ten 35000 kişi ve kırsal yerleşmelerden ise 25000 kişi olmak üzere toplam 70-80000 kişi, Bitlis Çayı'nın oluşturduğu doğal geçitten geçerek başta Diyarbakır olmak üzere Siirt, Mardin, Urfa ve Gaziantep şehirlerine göç etmişti[138]. Söz konusu dönemde yapılan bu göçlerin önemli bir kısmı da Silvan'a

[137] K. Arınç, *Ahlat İlçesi'nin Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Araştırma Serisi No:68, Erzurum 1998, s.137.

[138] K. Arınç, "*Bitlis Çayı Havzası'nın Coğrafi Etüdü"*, (Basılmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Erzurum 1991, s.163.

yapılmıştır. Özellikle Silvan bu dönemde Bitlis ve çevresinden yoğun göç almıştı. Nitekim yapılan mülakatlarda birçok ailenin bu dönemde Bitlis'ten Silvan'a göç ettiği anlaşılmaktadır.

Silvan İlçesi'nde göç hareketleri Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde göçler genelde araştırma sahasından ülkenin değişik bölgelerine ve araştırma sahasından yurt dışına şeklinde olmuştur. Araştırma sahasında 1950-55'li yıllara kadar önemli bir göç hareketi yaşanmamıştı. Bu dönemde memurlar ve göçebeler göç hareketlerine katılan kesimlerdi. Yöreye tayin olan ve yöreden ayrılan memurlar ile mevsimlik göç hareketine katılan göçebeler göç olayını gerçekleştirmişti. Cumhuriyetin ilk yıllarında Silvan ve civarı kışın göçebeler için önemli bir kışlaktı. Nitekim sürüleri ile birlikte yazı Bitlis dağlarında geçiren göçerler, kış geldiğinde Silvan'a çekilirlerdi. Ancak göçebelerin söz konusu yer değiştirme faaliyeti günümüzde neredeyse hiç meydana gelmemektedir. Çoğu göçebe aile devamlı yerleşik hayata geçmişti. 1940'lı yıllarda Silvan'da çok az oranda Balkanlardan getirtilip yerleştirilen aileler bulunmaktaydı. Sayıları 40-50 olarak tahmin ettiğimiz bu aileler, kısa bir süre sonra yöreden ayrılmış ve Batı Anadolu'ya göç etmişti[139].

Araştırma sahasında nüfus üzerinde asıl etkili olan göç hareketleri 1950-55 yıllarından itibaren yaşanmıştır. Özellikle kırsal kesimden Silvan ilçe merkezi ve ülkemizin diğer şehirlerine yoğun bir göç dalgası yaşanmıştı. Bu döneme kadar yörede nüfus genelde kırsal kesimde yaşamaktaydı. Geçimini topraktan ve hayvancılıktan sağlayan kırsal nüfus, dışa kapalı bir şekilde yaşamaktaydı. Fakat kırsal kesimdeki yüksek doğurganlık hızı, aynı topraktan faydalanan insan sayısını arttırmış ve bunun sonucunda tarım alanları üzerinde meydana gelen nüfus baskısı yükselmiş, geçim sıkıntısı baş göstermiş, yeni açılan iş sahalarına doğru bir hareket başlatmıştı. İşte bu nedenle kırdan kente göçler, tüm Türkiye'de 1950'lerden sonra sonra hız kazanmıştır[140]. Aslında geçim sıkıntısına bağlı olarak gerçekleşen bu göçler üzerinde,

---

[139] Sözer, s.65.

[140] Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus araştırması Raporu, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü Ankara 2005, s.15.

daha iyi bir hayat ve şehrin yaratmış olduğu cazibelere kapılarak, bir yerlere gitme isteği etkili olmuştur[141].

Araştırma sahasında, 1950'li yıllardan itibaren Silvan şehri ve kırsal kesimlerden Türkiye'nin çeşitli yörelerine iç göçler yaşanmakta ve nüfus miktarı üzerinde belirleyici olmaktaydı. Silvan İlçesi'nden dışarıya göçlerin ana nedeni ekonomik kaygılardır. Fakat daha sonra ailelerin çocuklarına daha iyi bir eğitim aldırma isteği gibi farklı sosyal unsurlar göç olgusu üzerinde etkili olmuştur.

Silvan İlçesi geneline bakıldığında göç olayının kuzey kesimlerde tarım arazisinin yeterli olmadığı, geçim sıkıntısının had safhada olduğu köylerde çok daha fazla olduğu söylenebilir. Nitekim Çaldere, Dolaplıdere, Çiğdemli, Çardak, Babakaya gibi köyler 1935-2011 yılları arasındaki devrede nüfusları ya azalmış ya da aynı kalmıştır. Bu durum göçün etkisini ortaya koymak için önemli bir göstergedir. Silvan şehri ve yakınındaki köylerde göç olgusu üzerinde ekonomik kaygıların yanında, daha iyi eğitim ve sosyal şartlara sahip olma isteği ağır basmaktadır.

Silvan İlçesi'nde göç hareketlerinin seyri 1985 yılından itibaren çok farklı bir istikamet izlemiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca daha çok ekonomik ve geçim sıkıntısından kaynaklanan göçler, 1985'ten sonra terör olayları ve asayiş sorunları yüzünden meydana gelmiştir. Ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini etkileyen terör olayları, Silvan İlçesi'ni de yoğun bir şekilde etkilemiştir. Silvan İlçesi özellikle 1990-2000 yılları arası devrede Cumhuriyet tarihinin en büyük göç hareketiyle karşı karşıya kalmıştır.

Özellikle kırsal kesimde yaşayan nüfus, terör faaliyetleri sonucunda tarım ve hayvancılık faaliyetlerini yürütemez hale gelmiş, terörün yarattığı yoğun baskı sonucu kırsal kesimde can ve mal emniyeti olmadığı için nüfus göç etmek zorunda kalmıştır. Araştırma sahasının kuzeyindeki dağlık kesimler, bu olaydan çok daha fazla zarar görmüştü. Sadece kırsal kesimler değil Silvan şehri de terör faaliyetlerinden yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Nitekim Silvan, 1990-2000 yılları arasında hem PKK hem de

---

[141] E. Kalelioğlu, "Gaziantep Yöresinde Yerleşme, Konutlar, Nüfus ve Ekonomik Faaliyetler", *Ankara Üni. D.T.C.F. Dergisi*, XXVIII (3-4), 1977, s.64.

Hizbullah terör örgütlerinin faaliyet ve çatışma alanı olmuştur. Asayişin bozulduğu bu dönemde nüfusun büyük kısmı göç etmek zorunda kalmıştır.

Yapılan mülakatlara göre bu dönemde köylerin %60' a yakının boşaldığı veya çok az nüfus kaldığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Silvan şehrinde de meydana gelen olaylardan dolayı önemli oranda nüfus kaybı yaşanmıştı. Ancak yapılan göçler ile ilgili kesin ve kayıtlı bilgiler bulunmamaktadır. Bu yüzden söz konusu dönem ile ilgili çok sağlıklı bilgilere ulaşılamamaktadır. Bu dönemde yaşanan göçlere rağmen ilçenin nüfus artışı dikkat çekicidir ve gerçek değerleri yansıtmaktan oldukça uzaktır.

Araştırma sahasından yapılan iç göçler incelendiğinde, genellikle göç hareketi 3 yönde olmuştur. Birincisi İstanbul İli'ne yapılan en büyük göç hareketidir. Yöreden ülke içine gerçekleşen göçlerin ikinci ana yönü ise yakın iller ve bölgeler olmuştur. Silvan İlçesi'nden yapılan göçlerin üçüncü seyri, batı illerindeki büyük şehirlere doğru olanıdır. Ankara, İzmir ve Bursa gibi illere yapılan göçler bu şekildedir. (Tablo 2.7)

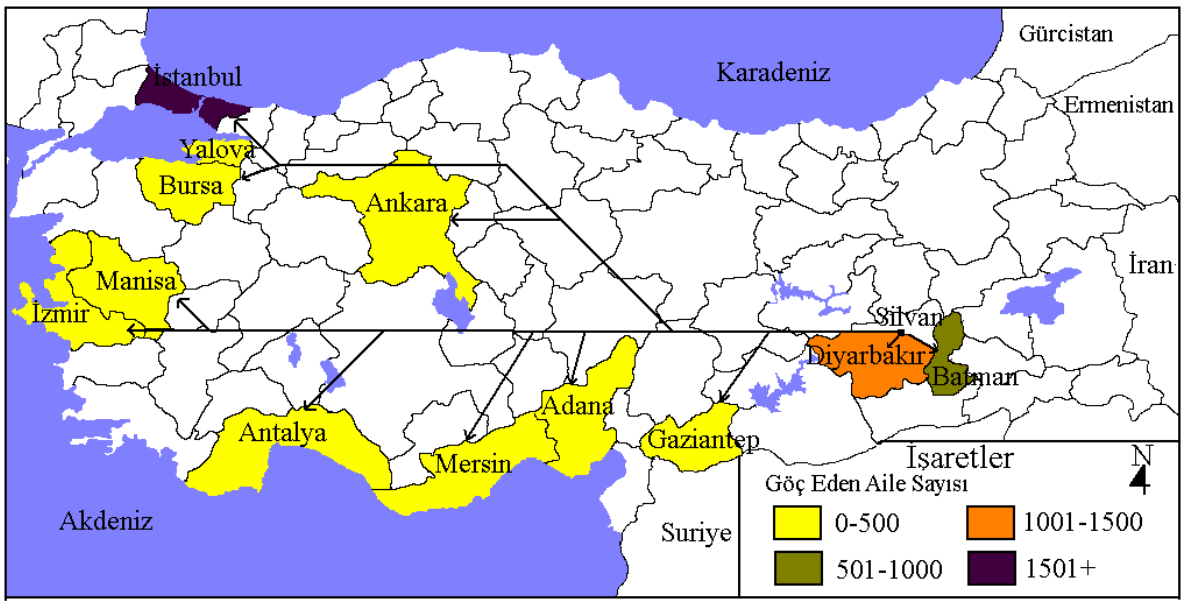
Tablo 2.7. Silvan İlçesi'nden Dışarıya Yönelik Göçlerin İllere Göre Dağılımı (1970-2011).

Göç Edilen Yer	**Göç Eden Aile Sayısı**	**Oranı(%)**
İstanbul	1814	35,3
Diyarbakır	1203	23,4
Batman	858	15,5
Antalya	421	8,2
Mersin	257	5
İzmir	247	4,8
Adana	190	3,7
Ankara	60	1,2
Bursa	46	0,9
Manisa	41	0,8
Yalova	31	0,6
Gaziantep	31	0,6
Toplam	5139	100

Kaynak: Silvan şehri ve kırsal yerleşmelerde uygulanan muhtar anketi.

Silvan İlçesi'nden yapılan göçlerin en önemli merkezi İstanbul'dur. Ülkenin diğer birçok yörelerinde olduğu gibi, Silvan'da da en fazla göç dalgası İstanbul'a yönelik olmuştur. İstanbul, 1950'li yıllardan itibaren yoğun bir göç dalgasına maruz kalmıştır. Elde edilen bilgilere göre araştırma sahasından İstanbul'a 1814 aile göç etmiş ve bu rakam göç edenlerin %35,3'ünü oluşturur. İstanbul'dan sonra Silvan İlçesi'nden en fazla göç alan merkezler Diyarbakır ve Batman şehirleridir. Diyarbakır şehri'ne 1203, Batman şehrine ise 858 aile göç etmiştir. Göç eden ailelerin %38,9'u bu iki şehre göç etmiştir.

Diyarbakır ve Batman şehrine göç edenlerin oranına göre araştırma sahasından yapılan göçlerin aslında çok uzak yörelerden ziyade daha yakın merkezlere yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Akdeniz Bölgesi'ne doğru da yoğun göç hareketi yaşanmıştır. Nispeten erişilmesi kolay olduğu için bu bölge illerine, sahadan yoğun göçler yaşanmıştır. Antalya İli'ne 421, Mersin İli'ne 257, Adana İli'ne 190 ve Gaziantep İli'ne 31 aile göç etmiştir. Silvan İlçesi'nden Akdeniz Bölgesi'ne olan göçler, gerçekleşen göçlerin %22,8'ini oluşturmaktadır. Bunların dışında Ege Bölgesi illerinden İzmir'e 247 aile, Manisa'ya 47 aile göç etmiştir. Ankara İli'ne 60, Bursa İli'ne 46 aile ve Yalova İli'ne de 31 aile göç etmiştir.

Harita 2.1. Silvan İlçesi'nden Dışarıya Yönelik Göçlerin İllere Göre Dağılımı (1927-2011).

Silvan İlçesi'ne yönelik yapılan göçler ise daha çok kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapanların ve orta-yükseköğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin eğitim amacıyla yaptığı göçler şeklindedir. Bu göçler Silvan şehrine doğru olmaktadır. Dışarıdan yapılan göçlerin tamamına yakını Silvan şehrine olmuştur. Özellikle memurların, güvenlik görevlilerinin şehre tayini, öğrencilerin orta ve yükseköğretim kurumlarında eğitim görmek için gelmeleri, şehre yönelik göçleri oluşturur. Silvan İlçesi'nde bulunan 1 Anadolu öğretmen lisesi, 2 Anadolu lisesi ve 1 meslek yüksekokulu, İlçe dışından öğrenci göçünü almaktadır.

Silvan İlçesi'nde yabancı ülkelere yönelik göçler de meydana gelmektedir. Yurt dışına yapılan göçler, daha çok işgücü göçü ve meydana gelen terör olaylarından dolayı oluşan göçlerdir. Araştırma sahasında 1950-2011 yılları arası devrede yapılan araştırmalara göre, 224 aile yurt dışına göç etmiştir. 1950'li yıllardan itibaren yurt dışına işgücü göçü şeklinde göçler meydana gelmişti. 1990 yılından itibaren ise yaşanan terör olayları yüzünden ülkenin diğer illerine olduğu gibi, yurt dışına göçler de yaşanmıştır.

Silvan İlçesi'nden en fazla göç edilen ülke Almanya olmuştur. Almanya'ya göç eden aile sayısı 91 olup yurt dışı göçlerinin %41,7'sini oluşturur. Almanya'dan sonra en fazla göç edilen ülke Fransa'dır. Fransa'ya göç eden aile sayısı 50'dir ve bu sayı yurt dışına göç edenlerin %22,2'sini oluşturur. Sırasıyla Hollanda'ya 35, İsveç'e 31, İsviçre'ye 6, Irak'a 5, Romanya'ya 4 ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne 3 aile göç etmiştir. (Tablo 2.8) Yurt dışına yapılan göçler, daha çok önceden gidip yerleşmiş bir tanıdığın vasıtasıyla meydana gelmektedir. Yurt dışına göç eden bu aileler, genellikle yaz mevsiminde, kendi memleketlerine dönmekte, doğdukları yerlere bağlılıklarını sürdürmektedir.

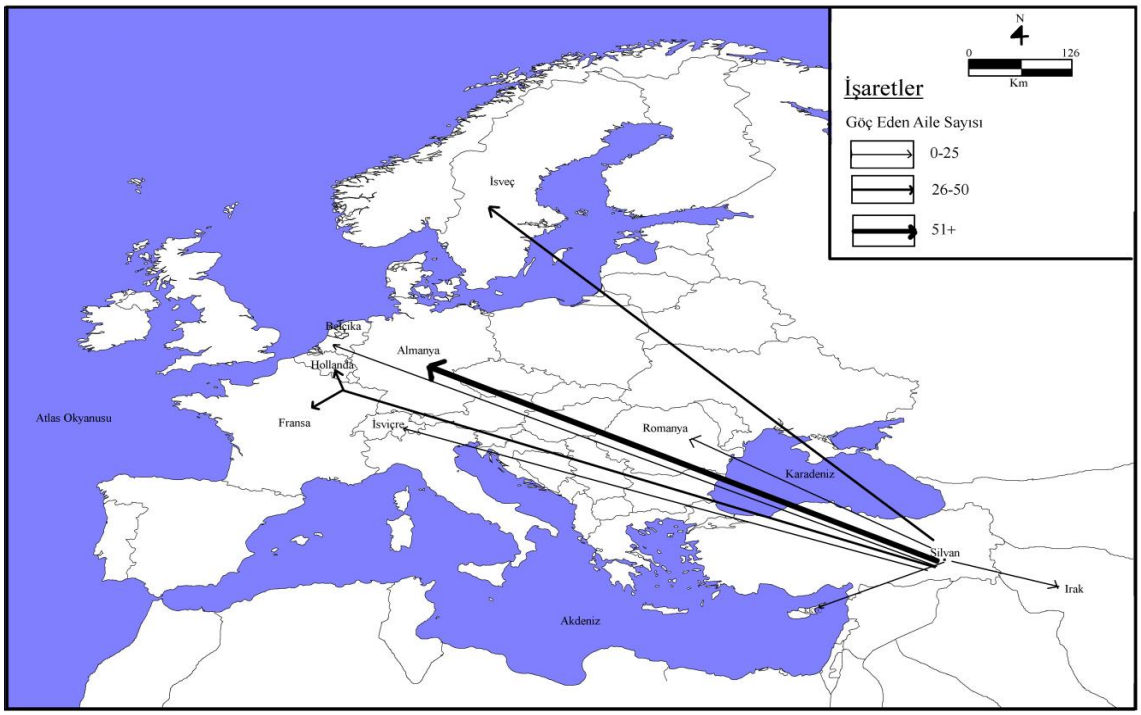
İnceleme alanında gerçekleşen bir başka önemli göç olgusu ise mevsimlik göçlerdir. Gerçekten de eski dönemlerdeki kadar güçlü bir ivmeyle sürmese de yoğun bir şekilde mevsimlik göçler yaşanmaktadır. Yaz mevsiminde Silvan İlçesi'nden özellikle Ordu, Giresun ve Sakarya illerine fındık bahçelerinde çalışmak için mevsimlik göçler yapılmaktadır. Ancak çarpıcı olan durum, bu göçlerin, daha çok çocuk denebilecek yaştaki nüfus tarafından yapılmasıdır. Köylerde *yarıcı ve çavuş* olarak tabir edilen kişiler tarafından yaz mevsimi başlarında toplanan aileler ve

gençler; Ordu, Giresun ve Sakarya illerine götürülmektedir. Burada kişi başı günlük ortalama 30 TL ücret ile çalıştırılmaktadırlar. Daha sonra yaz mevsimi bittiğinde geri dönmektedirler. Araştırma sahası yaz mevsiminde meydana gelen göçlerden dolayı, önemli bir nüfus kaybına uğramaktadır. Özellikle kırsal kesimlerde işsizlik ve geçim sıkıntısı, aileleri mevsimlik göç hareketine yöneltmektedir.

Tablo 2.8. Silvan İlçesi'nden Yurtdışına Yönelik Olarak Yapılan Göçlerin Ülkelere Göre Dağılımı.

Göç Edilen Yer	Göç Eden Aile Sayısı	Oranı (%)
Almanya	91	40,7
Fransa	50	22,2
Hollanda	35	15,5
İsveç	31	13,7
İsviçre	6	2,6
Irak	5	2,4
Romanya	4	1,6
Kıbrıs	3	1,3
Toplam	224	100

Kaynak: Muhtar Anketleri, Mülakatlar, Silvan Nüfus Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 2.2. Silvan İlçesi'nden Yurtdışına Yönelik Olarak Yapılan Göçlerin Ülkelere Göre Dağılımı.

Silvan İlçesi'nden bir mevsimde göç eden kişi sayısını tesbit etmek mümkün değildir ve yıllara göre farklılık gösterir. Ancak yapılan mülakatlara göre tahminen 5000-7000 arası kişinin her sene bu mevsimlik göç hareketine katıldığı söylenebilir. Yöredeki bir başka mevsimlik göç hareketi, göçebelerin yaptığı göçlerdir. Araştırma sahasında, yörede *göçer* olarak adlandırılan aileler de mevsimlik göç hareketi yapmaktadır. Sahada Çatakköprü köyünde yaklaşık 16 aile, Yukarı Gören mezrasında 4 aile ve Yuva köyü yakınlarında 5 aile konar-göçer olarak yaşamaktadır. Bu aileler kış mevsiminde köylerinde, çadırlarda yaşamaktadır. Yaz geldiğinde ise hayvanları ile birlikte kuzeye Bitlis, Ağrı, Van ve Hakkâri taraflarındaki otlak ve meralara göç etmektedir.

Fotoğraf 2.1. Nisan Ayında Göçebeler Bitlis Çayı Vadisi Boyunca Karayolunu Takip Ederek Doğu Anadolu Yaylalarına Çıkarlar.

Silvan İlçesi'nde Cumhuriyet tarihi boyunca 5139 aile çeşitli yörelere göç etmiştir. Kırsal kesimden yapılan göçler daha çok asayiş ve geçim sıkıntısından kaynaklanırken, Silvan şehrinden yapılan göçler asayiş ve işsizlik yanında daha iyi bir hayat ve daha iyi sosyal şartlara sahip olma isteği sonucu meydana gelmiştir. Silvan İlçesi'nde göç hareketleri, kademeli olarak yapılmaktadır. Özellikle kırsal kesimdeki nüfus; daha çok tanıdıkları vasıtasıyla Silvan, Diyarbakır ve Batman gibi şehirlere göç etmektedir. Daha sonra oradan da büyük şehirlere doğru kademeli bir göç hareketi

meydana gelmektedir. Ayrıca göç hareketlerinde önceden göç etmiş akrabaların etkisi de söz konusudur. Yörede göçler daha çok tanıdık ve akrabaların olduğu belirli merkezlere yapılmaktadır.

2.2.3. Nüfusun Sosyal ve Kültürel Özellikleri

2.2.3.1. Cinsiyet ve Yaş Yapısı

Bir ülke nüfusunun yaş gruplarına ve cinsiyete göre dağılımı, o ülke nüfusunun en önemli ve değişken özelliklerinden biridir. Nüfusun cinsiyet oranı genel anlamda kadın erkek oranını ifade etmekte olup, 100 ya da 1000 kadına düşen erkek sayısı olarak tanımlanmaktadır. Yaş gruplarına göre dağılım ise nüfusun sahip olduğu yaş aralıklarını ifade eder. Nüfusun cinsiyet ve yaş dağılımını, ekonomik yatırımlar, şehirleşme olgusu, göçler, savaşlar ve doğum oranları gibi unsurlar belirleyebilmektedir[142].

Nüfusun cinsiyet ve yaş gruplarına göre dağılımı birçok sosyo-ekonomik olayı etkilemektedir. Örneğin üretime katılan ve ekonomik anlamda etkin olan faal nüfus ve çalışmayan, üretmeyen ve çalışan nüfusa bağlı olarak yaşayan bağımlı nüfus oranları, ülke ekonomisi için son derece önemlidir. Bağımlı nüfus oranlarının fazla olduğu ülkelerde, ekonomik durgunluk, fazladan eğitim, sağlık ve sosyal alanlarda harcamalar yapılması gibi sorunlar doğurmaktadır.

Söz konusu bağımlı ve faal nüfus oranları, nüfusun cinsiyet ve yaş yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Aynı şekilde doğurganlık oranlarını en fazla etkileyen nüfus 20-40 yaş aralığındaki nüfustur. Bu yaş aralığındaki nüfus miktarı, ülke nüfusunun miktarını belirleyen önemli bir yaş aralığıdır. Nitekim 20-40 yaş aralığındaki nüfusun az olduğu ülkelerde doğum oranları azaldığı için beraberinde önemli toplumsal problemler doğurmaktadır. Örneğin iş gücünde çalışacak nüfusun yetersiz kalması, askerî alanda ülke savunmasında kullanılacak genç nüfus ihtiyacının karşılanmasında önemli güçlüklere neden olabilmektedir. Aynı şekilde dağılımda oluşabilecek dengesizlikler, evlenme güçlükleri, doğum oranlarının gerilemesi gibi önemli sosyal problemlere yol açmaktadır. Ülke nüfusunun geleceğe yönelik planlaması ve projeksiyonlarının ortaya konulabilmesi, eğitim, sağlık ve iş kollarındaki yatırımların

---

142 Tümertekin, Özgüç, s.272.

doğru ve sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için, nüfusun cinsiyet ve yaş yapısının mutlaka iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

Tablo 2.9. Silvan İlçesi'nde Nüfusun Cinsiyet Durumu (1927-2011).

ŞEHİRSEL NÜFUSU					KIRSAL NÜFUS				TOPLAM NÜFUS			
SAYIM DÖNEMİ	Erkek	Kadın	Toplam	CİNSİYET ORANI(‰)	Erkek	Kadın	Toplam	CİNSİYET ORANI(‰)	Erkek	Kadın	Toplam	CİNSİYET ORANI(‰)
1927									13168	13524	26692	973
1935	1328	1385	2713	958	13042	13862	26904	967	14370	15247	29617	965
1940	1530	1588	3118	963	12551	12766	25317	983	14081	14354	28435	980
1945	1646	1509	3155	1090	11653	12018	23671	969	13299	13527	26828	983
1950									12013	11965	23978	1004
1955									14407	14272	28679	1009
1960	3687	2805	6492	1314	13170	13169	26339	1000	16857	15974	32831	1055
1965	7480	4678	12158	1599	15660	14968	30627	1046	23140	19646	42785	1177
1970	11269	7323	18592	1538	17151	16453	33604	1042	28420	23776	52196	1195
1975	17904	11695	29599	1530	19854	18690	38544	1062	37758	30385	68143	1242
1980	24736	18888	43624	1309	20108	18967	39075	1060	44844	37855	82699	1184
1985	26363	19462	45825	1354	22625	22358	44983	1011	48988	41820	90808	1171
1990	34419	25446	59865	1352	25081	25007	50088	1002	59500	50453	109553	1179
2000	33502	30634	64136	1093	26302	25860	52162	1017	59804	56494	116298	1058
2011	21706	20988	42694	1034	21347	21520	42867	992	43053	42508	85561	1012

Kaynak: TUİK verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

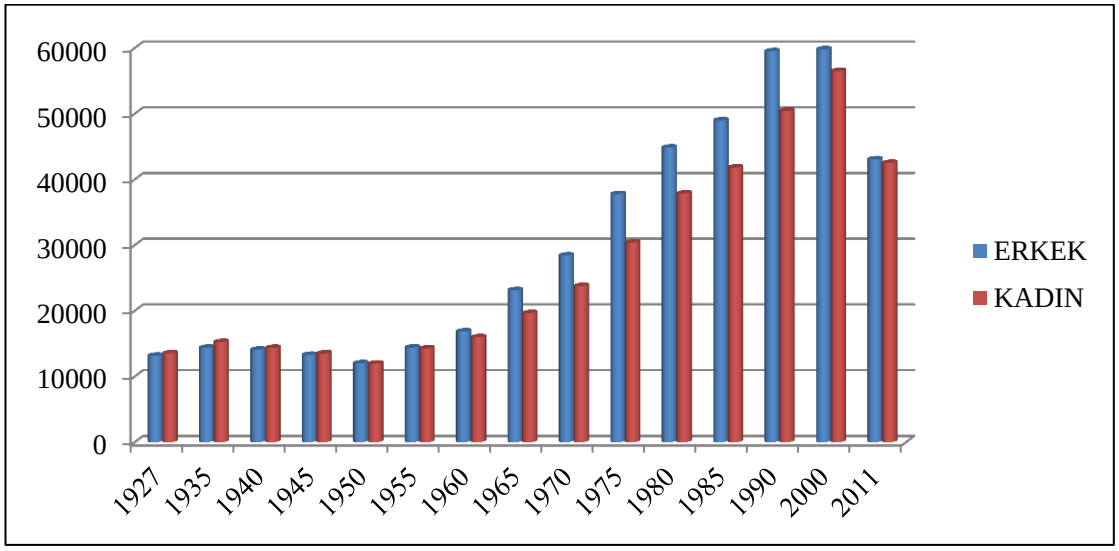
Silvan İlçesi'nde cinsiyet ve yaş yapısı hakkında Cumhuriyet döneminden önce sağlıklı bilgi bulunmamaktadır. Çünkü Cumhuriyet döneminden önce sahada çok az sayımlar yapılmış ve yapılan sayımlarda sadece askere alınacak ve vergi verecek nüfus sayılmıştı. Cinsiyet ve yaş yapısı hakkında sağlıklı bilgiler, Cumhuriyet döneminde yapılan nüfus sayımları ile elde edilmiştir. Silvan İlçesi nüfusunun cinsiyet ve yaş yapısı, 1927-2011 yılları arasını kapsayan devrede yapılan nüfus sayımlarında, ülkemizin genel cinsiyet ve yaş yapısı ile uygunluk göstermiştir.

Tablo 2.10. Silvan İlçesi Nüfusunun Sayım Dönemlerine Göre Cinsiyet Durumu (1927-2011).

	1927	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2011
ERKEK	13168	14370	14081	13299	12013	14407	16857	23140	28420	37758	44844	48988	59500	59804	43053
KADIN	13524	15247	14354	13527	11965	14272	15974	19646	23776	30385	37855	41820	50453	56494	42508
TOPLAM	26692	29617	28435	26826	23978	28679	32831	42786	52196	68143	82699	90808	109953	116298	85561

KAYNAK: TUİK Verilerin yararlanılarak hazırlanmıştır.

Çok uzun bir dönemi kapsayan savaş ve mücadele yıllarından sonra kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nde erkek nüfusun azalmış olduğu, buna karşılık kadın nüfusun daha fazla olduğu anlaşılmaktaydı. Ancak daha sonraki dönemlerde her iki cinsiyetin oran bakımından dengelendiği ve son yıllarda da erkeklerin lehine olmak üzere cinsiyet oranının değiştiği görülmektedir[143]. Silvan İlçesi'nde Cumhuriyetin ilk dönemlerinden 1950 yılına kadar geçen süreçte kadın nüfus oranı erkek nüfus oranından daha fazlaydı. İlçede 1950'li yıllarda kadın-erkek oranı dengelenmişti. İnceleme alanında 1950 nüfus sayımından itibaren erkek nüfus oranı, kadın nüfus oranını geçmişti ve bu oran günümüze kadar sürekli erkek nüfusu lehine değişmiştir. Silvan İlçesi genelinde durum böyleyken, Silvan şehri ve kırsal kesimlerde, erkek ve kadın nüfus oranlarının daha farklı özellikler kazandığı anlaşılmaktadır.

Grafik 2.4. Silvan İlçesi Nüfusunun Sayım Dönemlerine Göre Cinsiyet Durumu (1927-2011).

143 H. Doğanay, *Türkiye Beşerî Coğrafyası*, Gazi Büro Kitabevi, Ankara 1994, s.158.

Cumhuriyet döneminde yapılan ilk nüfus sayımında kadınların erkeklerden daha fazla olduğu göze çarpar. Araştırma sahasında 1927 genel nüfus sayımında cinsiyet oranı ‰973'tü. Yani bu dönemde 1000 kadın başına 973 erkeğin düştüğü görülmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi yaşanan savaşlar tüm ülkede olduğu gibi yörede de erkek nüfusun azalmasına yol açmıştı. Bu dönemde araştırma sahasından dışarıya, nüfusu etkileyecek önemli bir göç hareketi yaşanmadığı için, cinsiyet dağılımı, yaşanan I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadelede verilen erkek nüfus kaybı ile açıklanabilir.

İnceleme alanında 1935, 1940, 1945 sayım devrelerinde de kadın nüfus fazlalığı devam etmektedir. Silvan İlçesi genelinde 1935 sayım yılında cinsiyet oranı ‰965, 1940 sayım yılında ‰980 ve 1945 sayım yılında da ‰983 oranında olmuştu. Yapılan tespitlerde 1940'lı yıllarda da kadın nüfus oranı, erkek nüfus oranından daha fazla olmuştur. (Bkn. Tablo 2.9) Bu devrede yaşanan II. Dünya Savaşı'ndan dolayı, ülkemiz savaşa katılmamasına rağmen erkek nüfusun önemli bir kısmı silah altına alınmıştı. Bu yüzden yörede kadın nüfus, erkek nüfustan daha fazlaydı ve cinsiyet oranı kadınlar lehineydi.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, erkek nüfus terhis edilmiş, ülke genelinde büyük kalkınma hamleleri yapılmıştı. Savaşların bitmesi, nüfusun salgın hastalık, gıda yetersizliği gibi sorunlardan kurtulması ile Silvan İlçesi nüfusu doğal seyrini yakalamaya başlamıştı. Nitekim 1950 yılı nüfus sayımında cinsiyet oranı ‰1004 olmuş ve ilk defa erkek nüfus oranı kadın nüfus oranını geçmişti. Daha sonraki dönemlerde, cinsiyet oranı sürekli erkek nüfusun lehine olmuştur. Sahada 1950'li yıllardan sonra kadın erkek nüfus oranını belirleyen temel unsurlar, göçler ve doğumla gelen cinsiyet yapısıdır. Araştırma sahası 1960'lı yıllardan itibaren yoğun bir şekilde göç vermişti. Sahadaki göç olgusu 1960'lı yıllardan beri cinsiyet yapısı üzerinde belirleyicidir. Göç, cinsiyet oranı üzerinde kontrol edilebilir bir unsur iken, doğum ile gelen cinsiyet yapısı üzerinde belirleyici olan unsur anlaşılamamıştır.

Araştırma sahasında 1955 sayım döneminde erkek nüfus artmaya devam etmiş ve cinsiyet oranı ‰1009'luk bir değer göstermişti. Silvan İlçesi'nde 1960 yılında 1000 kadına 1055 erkek, 1965 yılında 1000 kadına 1177 erkek, 1970 yılında 1000 kadına 1195 erkek ve 1975 yılında ise 1000 kadına 1242 erkek düşmekteydi. Bu devrede

cinsiyet oranındaki değişimler, erkek nüfusunun artış göstermesi ve nüfusun doğal dengesini bulması ile açıklanabilir. Aslında Silvan İlçesi'nden bu dönemde yaşanan göçlere ve göç olayına genelde erkek nüfusun iştirak etmesine rağmen, cinsiyet oranınında görülen önemli değişim, nüfusun doğal seyrini yakalaması ve doğurganlık oranının çok yüksek oranda olması ile ilgiliydi.

İlçede en yüksek erkek nüfus oranının yakalandığı 1975 yılından sonra erkek nüfus oranı düşmeye başlamış ve 2011 yılında ‰1012 ile eşitlenmeye çok yaklaştığı, 1000 kadın başına 1012 erkek düştüğü görülmüştür. Silvan İlçesi cinsiyet oranları incelenirken dikkat çeken bir unsur vardır. Bu da 1990-2000 yıllarını kapsayan devrede cinsiyet oranının 1000 kadına başına, 1058 erkek düşmüş olmasıdır. Zira bu devrede yörede özellikle yetişkin erkeklerin göç etmesi sonucunda erkek nüfusun, kadın nüfustan daha az olduğu söylenebilir. İstatistiklere yansımayan bu durum yörede yapılan mülakat ve anketlerle ortaya çıkmaktadır. Bu devrede yaşanan terör olaylarından dolayı genç erkeklerin büyük bir kısmı yöreden göç etmek zorunda kalmıştı. Ancak sayım günü kendi memleketlerinde sayıldıklarından, söz konusu durum istatistiklere yansımamış olması muhtemeldir. Aslında bu devrede kadın nüfusuyla erkek nüfusu arasındaki fark mevcut değerden daha düşüktü ve cinsiyet oranı kadınlar lehineydi.

Araştırma sahasının kırsal yerleşmelerinde, cinsiyet oranı şehir ve genel nüfus cinsiyet oranından biraz daha farklıdır. Sahanın kırsal nüfusun cinsiyet oranları, 1927-1960 devresinde kadınlar lehineydi ve bu devrede kadın nüfus oranı, erkek nüfus oranından daha fazlaydı. Nitekim bu devrede ve öncesinde yaşanan savaşlar, erkek nüfusunu azaltmıştır. Aynı devrede kırsal kesimden özellikle işsizlik ve geçim sıkıntısı nedeniyle şehirlere erkek göçü yaşanması, kadın nüfus oranını artırırken, erkek nüfus oranını düşürmüştü.

Silvan İlçesi kırsal yerleşmelerinde 1935 yılı nüfus sayımında, 1000 kadın başına 967 erkek düşmekteydi. Daha sonraki sayım döneminde yani 1940 yılı genel nüfus sayımında 1000 kadın başına 983 erkek düşmekteydi. Bu dönemde yaşanan İkinci Dünya Savaşı'ndan dolayı erkekler silah altına alındığı için, erkek nüfus oranında düşüş yaşanmıştı. Nitekim 1945 yılı genel nüfus sayımında 1000 kadın başına 969 erkek düşmekteydi. Sahada 1960 yılına kadar, kadın nüfus oranı erkek

nüfus oranının altında olmuştu. Fakat 1960 yılında cinsiyet oranı dengelenmişti. Bu sayım devresinde 1000 kadın başına 1000 erkek düşerek tam eşitlik sağlanmıştı.

Çalışma sahasında 1960 yılından itibaren kırsal kesimde cinsiyet oranı erkek nüfus lehine olmuştu. Fakat bu devreden sonra her ne kadar erkek nüfus fazlalılığı olsa da, oranlar birbirine çok yakın olmuştur. Özellikle kırsal kesimde işsizlik, geçim sıkıntısı ve terör olaylarından dolayı yoğun bir şekilde genç erkek nüfus göçü yaşanmıştır. Fakat araştırma sahasında yüksek bir doğurganlık hızı yaşandığı için nüfus doğal seyrini yakalamış ve dengelenmiştir. Araştırma sahasında kırsal nüfus cinsiyet oranı 1975 yılında ‰1062'ydi. Daha sonraki devrelerde, bu oran düşmeye başlamıştır. Nitekim 2011 yılında 1000 kadın başına 992 erkek düşerek 1000 değerinin altına düşmüştür.

Yaşanan bu düşüş üzerinde özellikle son devrede kırsal kesimde yaşanan büyük göç hareketlerinin etkisi vardır. Nitekim 1990 yılından itibaren Silvan İlçesi kırsal kesimlerinde yaşanan terör olayları ve geçim sıkıntısı, gençlerin bulundukları köyleri terk etmesine yol açmıştır. Bu göçler, kırsal kesimdeki erkek nüfusun iyice azalmasına neden olmuştur. Uzun bir sayım devresinden sonra ilk defa 2011 yılında erkek nüfus oranı, kadın nüfus oranının altına düşmüştür. Ancak son yıllarda terör olaylarının azalması ve yöredeki kırsal yerleşmelere tersine göçlerin yaşanmasıyla birlikte erkek nüfus göçünün azaldığı anlaşılmaktadır. Göç olayının cinsiyet yapısı üzerindeki etkisinin azalmasıyla, sahadaki kırsal yerleşmelerde cinsiyet oranının dengelenebileceği söylenebilir.

Silvan şehri cinsiyet oranları incelendiğinde, Silvan İlçesi geneline göre biraz daha farklı özellikler gösterdiği ortaya çıkar. Silvan şehri 1927-1940 devresinde yaşanan mücadele ve savaşlardan sonra önemli bir oranda erkek nüfus kaybı yaşamıştı. Bu devrede şehirde kadın nüfus oranı, erkek nüfus oranından fazlaydı. Silvan şehrinde 1935 sayım yılında 1000 kadın başına, 958 erkek düşmekteydi ve cinsiyet oranı çok düşüktü. Bu oran aslında şehrin Milli Mücadeleye oldukça büyük bir katkı yapmış olduğunu ve çokça erkek nüfus kaybı yaşadığını göstermiştir. Ancak Silvan şehrinde cinsiyet oranı 1945 yılından itibaren sürekli erkek nüfusu lehine olmuştur. Bu dönemde yapılan nüfus sayımında cinsiyet oranı 1000 kadın başına,

1090 erkeğin düştüğü şeklindeydi. Daha sonraki sayım dönemlerinde de sürekli erkek nüfus oranları, kadın nüfus oranlarını geçmiştir.

Silvan şehrinde erkek nüfus oranı 1965 yılına kadar sürekli artmıştır. 1965 yılında en yüksek orana ulaşarak 1000 kadına 1599 erkek şeklinde olmuştu. Bu değer, Silvan şehri için en yüksek erkek nüfus oranı olmuştur. Nitekim 1927 nüfus sayımına göre, şehirde erkek nüfus nerdeyse iki kat artmıştı. Söz konusu artışın en önemli sebebi; savaşların bitmesi, ekonomik şartların düzelmesi, Silvan şehrinin sağlık, eğitim ve ekonomik açıdan çevresi için bir cazibe merkezi olmasıyla ilgilidir. Şehir, kırsal kesimde meydana gelen geçim sıkıntılarından dolayı kırsal nüfusun ilk yöneldiği merkezdi. Bu yüzden 1927-1965 devresinde, çevresindeki kırsal kesimlerden yoğun bir göç almıştı. Bu göç hareketlerine çoğunlukla erkek nüfus katıldığı için şehirde cinsiyet oranları erkekler lehine olmuştur.

Cinsiyet oranı 1965 yılından itibaren farklı bir eğilim kazanmıştır. Şehir daha önceki devrelerde, çevresindeki kırsal kesimlerden önemli oranda erkek nüfus göçü alırken, 1965 yılından itibaren ise şehirden Diyarbakır, Batman ve İstanbul gibi büyük şehirlere önemli oranda erkek iş gücü göçleri yaşanmıştır. Bu yüzden daha önceki devrelerde çok yüksek olan cinsiyet oranı, 1965 sayım devresinde dengelenmiş ve bu devreden itibaren birbirine çok yakın oranlarda kalmıştır. İnceleme alanında 2000 yılı nüfus sayımında Silvan şehrinde 1000 kadına 1093 erkek düşerken bu değer 2011 yılında 1000 kadına 1034 erkek olarak belirlenmiştir. Söz konusu değerler sahada cinsiyet oranlarının doğal seyrine çok yaklaştığını ve cinsiyet üzerinde doğal unsurların belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma sahasında Cumhuriyet tarihi boyunca cinsiyet oranları üzerinde belirleyici olan temel unsurlar, savaşlar, göçler ve doğumlar olmuştur. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde gerek I. Dünya gerekse II. Dünya savaşlarında yaşanan erkek nüfus kayıpları, cinsiyet oranlarının kadınlar lehine değişmesine neden olmuştu. Savaşların sona ermesi ve nüfusun doğal seyrini yakalamasıyla birlikte cinsiyet oranları 1950'li yılların başında dengelenmiştir. Sahada 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren, yüksek doğum oranları sonucunda cinsiyet oranları erkekler lehine olmuştur. Ancak Silvan İlçesi'nde artan göç hareketlerinin etkisiyle birlikte erkek nüfusun azaldığı,

cinsiyet oranının günümüze doğru tekrar dengelendiği hatta kırsal kesimde kadınlar lehine değiştiği anlaşılmaktadır.

Nüfusun yaş yapısını ortaya koyabilmek için dar ve geniş aralıklı olmak üzere iki tür nüfus gruplandırması yapılır. Geniş aralıklı sınıflandırma 0-14, 15-64 ve 65 yaş üstü şeklinde yapılan sınıflandırma, geniş aralıklı sınıflandırmadır. Dar aralıklı sınıflandırma ise 0-4 yaş ve her dört yıllık aralıklı yaş gruplarının bir grup olarak kabul edildiği sınıflandırmadır. Geniş nüfus gruplandırması daha çok çalışan nüfus miktarı ve yapısını ortaya koymak için yapılan gruplandırmadır. Dar aralıklı gruplandırma ise nüfus hareketlerini, demografik yapıyı, geçmişteki hareketleri ile gelecekteki seyrini ortaya koymak ve planlamalara altlık oluşturmak için kullanılan gruplandırmadır.

Silvan İlçesi'nde yaşayan nüfusun yaş bileşenleri incelendiğinde, nüfus yapısının oldukça genç olduğu anlaşılır. Kırsal nüfusun %43,7'si çocuk nüfus kabul edilebilecek, 0-14 yaş dilimleri içinde yer almaktadır. Silvan şehrinde ise bu oran biraz daha düşük olup, 0-14 yaş dilimlerindeki nüfus, toplam nüfusun %38,8'ini oluşturmaktadır. Silvan şehrinde, şehirleşme olgusunun etkisiyle, çekirdek aile yapısı oluşmakta ve ailelerin daha az çocuk sahibi oldukları gözlenmektedir.

İnceleme alanında dar aralıklı yaş grupları incelendiğinde, en yüksek nüfus miktarının 10-14 yaş dilimlerinde olduğu dikkat çeker. Söz konusu dilimdeki nüfus miktarı 11890 olup, toplam nüfus içindeki oranı %14 tür. Bu yaş dilimini 5-9 yaş dilimi izlemektedir. Araştırma sahasında 5-9 yaş diliminde 11825 kişi olup, toplam nüfus içindeki oranı %13,9'dür. Daha sonra 0-4 yaş dilimi gelmektedir. 0-4 yaş diliminde 11151 kişi olup, toplam nüfus içindeki oranı %13,1'dir. (Şekil 2.1) Sahada, 10-14 yaş diliminin, 0-4 yaş dilimi nüfustan fazla olması, doğum kontrol yöntemlerinin yavaş yavaş etkisini göstermeye başladığını kanıtlar. Ancak 0-4, 4-9 ve 10-14 yaş grupları oranları birbirine çok yakın olduğu için aslında doğum kontrol yönteminin araştırma sahasında daha yeni yeni yaygınlaştığını söyleyebiliriz. Silvan İlçesi nüfusu çok genç ve dinamik bir özelliğe sahiptir. Sahada 0-19 yaşları arası nüfus, toplam nüfusun %53,5'ini oluşturmaktadır.

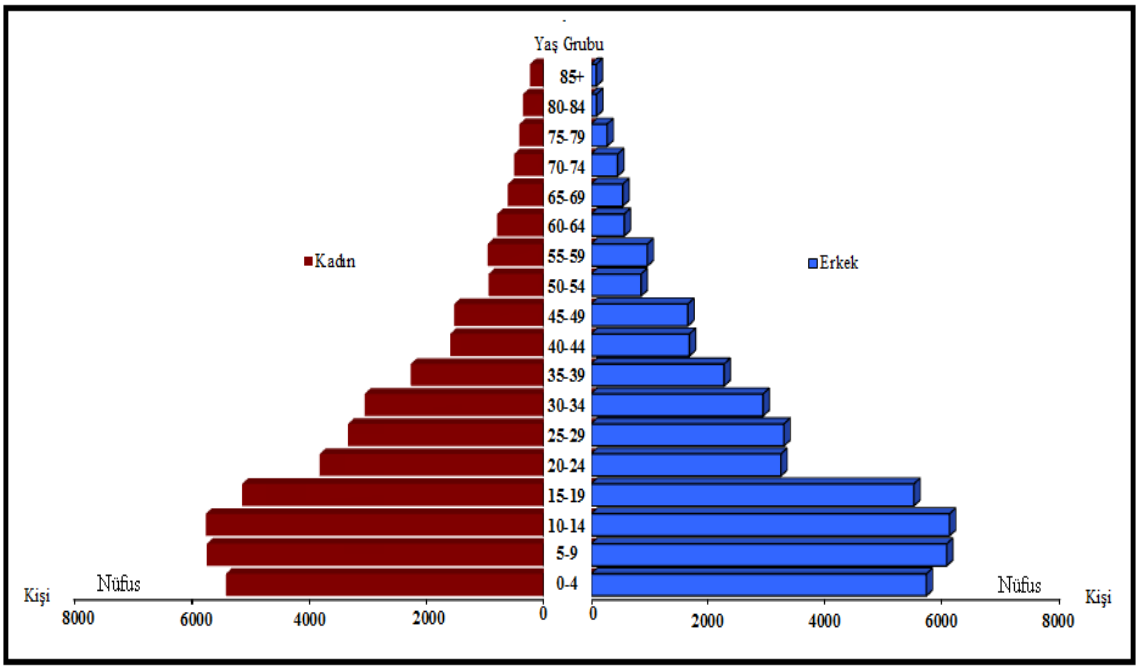
Araştırma sahası dar aralıklı yaş gruplarında dikkat çeken önemli bir unsur da 20-40 yaşları arasındaki kadın erkek nüfus oranlarıdır. Gerçekten de 20-24, 25-29, 30-34, 35-39 yaş aralıklarında kadın nüfus miktarı, erkek nüfus miktarından daha fazladır.

Söz konusu durum aslında çalışma çağındaki erkek nüfusun, çalışmak için göç etmesi ile ilgilidir. Sahada 50 yaş ve üstü nüfus miktarı oldukça azalmıştır. Nitekim 50-54 yaş aralığında 1791 kişi olup, toplam nüfusun %2,1'lik oldukça düşük bir oranda olduğu gözlenmektedir. Silvan İlçesi'nde 55-59 yaş aralığında 1917 kişi olup, toplam nüfus içindeki oranı %2,6'dır. İlçede 60-64 yaş arası kişi sayısı 1360 olup, toplam nüfus içindeki oranı %1,6 gibi oldukça düşük bir oran gözükmektedir. Ayrıca 50 yaş üstü nüfus içerisinde kadın nüfus oranı daha yüksektir. Genellikle çalışma hayatına erken katılan ve yıpranan erkek nüfus kayıpları ileri yaşlarda daha fazla olmaktadır.

Tablo 2.11. Silvan İlçesi'ndeki Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2011).

YAŞ GRUBU	ŞEHİR NÜFUSU			KIRSAL NÜFUS			TOPLAM NÜFUS			TOPLAM %'Sİ
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
0-4	2747	2646	5393	2978	2780	5758	5725	5426	11151	13,1
5-9	2746	2646	5392	3325	3108	6433	6071	5754	11825	13,9
10-14	2735	2575	5310	3384	3196	6580	6119	5771	11890	14
15-19	2578	2322	4900	2934	2828	5762	5512	5150	10662	12,5
20-24	1792	1961	3753	1448	1862	3310	3240	3823	7063	8,3
25-29	1832	1847	3679	1460	1494	2954	3292	3341	6633	7,8
30-34	1665	1619	3284	1271	1439	2710	2936	3058	5994	7,1
35-39	1193	1188	2381	1078	1082	2160	2271	2270	4541	5,3
40-44	863	787	1650	815	809	1624	1678	1596	3274	3,8
45-49	819	749	1568	832	778	1610	1651	1527	3178	3,7
50-54	408	423	831	444	516	960	852	939	1791	2,1
55-59	431	464	895	528	494	1022	959	958	1917	2,6
60-64	279	375	654	286	420	706	565	795	1360	1,6
65-+	708	1053	1761	737	1065	1802	1445	2118	3563	4,2
Toplam	**20796**	**20655**	**41451**	**21520**	**21871**	**43391**	**42316**	**42526**	**84842**	**100**

Kaynak: TUİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

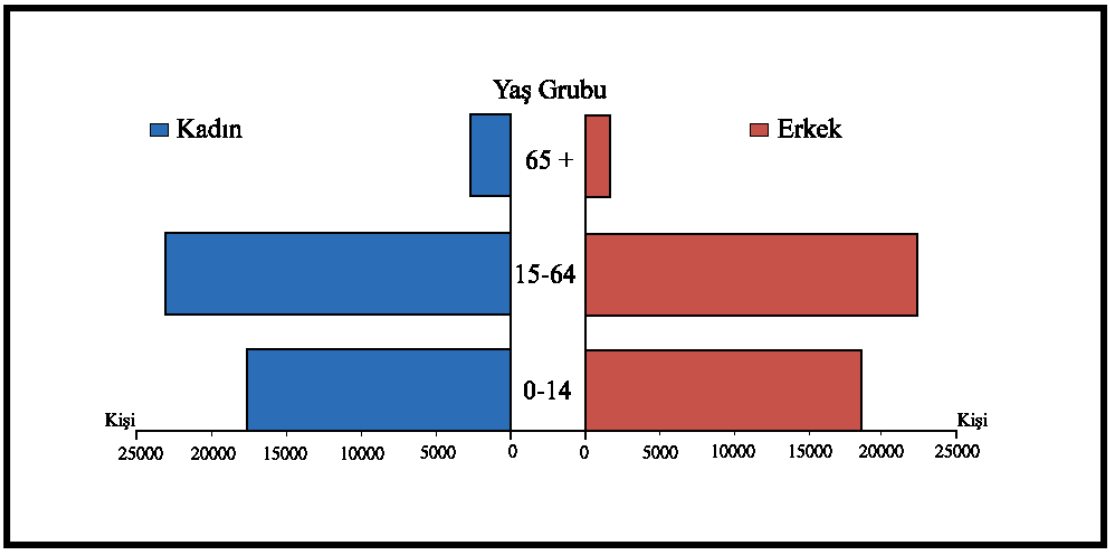
Şekil 2.1. Silvan İlçesi'nde Nüfusun Dar Aralıklı Dağılışı (2011).

Araştırma sahası geniş aralıklı yaş grupları incelendiğinde, faal nüfus ile çocuk nüfus oranlarının yüksekliği dikkat çeker. Nitekim sahada, nüfusun 95,8'i çocuk ve faal nüfustan oluşmaktadır. Geniş aralıklı yaş grupları dağılımında 65 yaş üstü nüfus oranları oldukça düşüktür. Bu yaş aralığında Silvan İlçesi'nde 3563 kişi olup toplam nüfus içerinde %4,2'lik bir orana sahiptir.(Grafik 2.5) Yaşlı nüfus oranlarının çok düşük olması, gelişmişlik seviyesi, yaşam standartları ve genel sağlık ve beslenme şartlarından kaynaklanmaktadır.

TABLO 2.12. Silvan İlçesi'ndeki Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2011)

Yaş Grubu	**Erkek**	**%'si**	**Kadın**	**%'si**	**Toplam**	**%'si**
0-14	17915	51,4	16951	48,6	34866	41,1
15-64	22956	49,5	23457	50,5	46413	54,7
65-+	1445	40,5	2118	59,5	3563	4,2
Toplam	42316	49,9	42526	51,1	84842	100

Kaynak: TUİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 2.2. Silvan İlçesi'ndeki Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2011).

Silvan İlçesi'nde nüfusun yaş yapısı hakkındaki en iyi göstergelerden biri medyan yaştır. Sahanın medyan yaşı 23 civarındadır. Ülkenin medyan yaşı ise 28 civarıdır. (TUİK Verileri) Medyan yaş, araştırma sahasında, Aslında dünya ölçeğinde çok genç ve dinamik bir ülke olarak görülen Türkiye ortalamasının bile altındadır.

Sonuç olarak araştırma sahasında yaşayan nüfusun geniş ve dar aralıklı yaş bileşenleri incelendiğinde, nüfus yapısının oldukça genç ve dinamik olduğu ortaya çıkar. Nitekim sahada en yüksek nüfus miktarının 5-9 yaş dilimde olduğu dikkat çeker. Ayrıca 0-4 yaş dilimi de 5-9 yaş dilimden sonra en fazla nüfus miktarına sahip yaş aralığıdır. Silvan İlçesi'nde 0-14 yaş dilimdeki nüfus toplam nüfusun %41,1'ine karşılık gelmektedir. Bu değerler ülke ve dünya ortalamasının üzerinde olup sahada çok dinamik ve genç bir nüfus yapısının varlığını ortaya koymaktadır. Nitekim inceleme alanındaki nüfusun %82'si 0-40 yaş aralığında yer almaktadır.

İlçe nüfusunun yaş aralıklarına bakılarak saha nüfusunun üretken ve dinamik bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür. Araştırma sahasında nüfusun yaş dilimleri incelendiğinde ortaya çıkan çarpıcı bir durum da yaşlı nüfus oranlarının düşük oluşudur. Sahada toplam nüfusun yanlızca %4,2'si 65 yaş ve üstüdür. Nitekim sahanın nüfus piramidi de bu durumu göz önüne sermektedir. (Şekil 2.5.) Bütün bu parametreler değerlendirildiğinde inceleme alanında nüfus artış hızının yüksek olduğu ve nüfusun dinamik ve gelişen bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.3.2. Nüfusta Bağımlılık Oranı

Ekonomik olarak aktif olan nüfusun bakmakla yükümlü olduğu nüfus grubu olarak tanımlanan bağımlılık oranı, teorik açıdan 0-14 ile 65 ve daha yukarı yaştaki nüfusu kapsamaktadır[144]. Ancak teorik olarak, bağımlı nüfus 0-14 ve 65 yaş üstü nüfusu tarif etse de çalışma sahasında bu durum biraz daha farklıdır. Sahada üretime katılma yaşı daha erken ve emeklilik yaşı ise 65 yaştan daha yukarı da olabilmektedir. Özellikle kırsal kesimde, üretime çok erken yaşlarda katılan ve *çocuk işçi* olarak tabir edilen genç nüfus önemli bir orandadır. Nüfusun bağımlılık oranı, çalışan nüfusa isabet eden çalışmayan insan sayısını verdiği için gerek ekonomik gerekse demografik yönden büyük bir önem taşımaktadır.

Tablo 2.12.'den de anlaşılacağı üzere, Silvan İlçesi nüfusunda, 0-14 ile 65 yaşın üzerindeki nüfusun toplan nüfusa oranı %45,3'e ulaşmaktadır. Buna karşılık üretici kabul edilen 15-64 yaş dilimindeki nüfusun %54,7 olduğu anlaşılmaktadır. Aslında bağımlı nüfusun önemli bir kısmı, %41,1'lik oran ile çocuk nüfusundan oluşur. Yaşlı nüfus oranı ise %4,2 kadardır. Toplam nüfus içindeki bağımlılık oranı ise %82,8'e ulaşmaktadır. Bu oran, Türkiye'nin 2011 yılındaki bağımlı nüfus oranı olan % 48'in çok üzerindedir.

Kırsal nüfus içindeki bağımlı nüfus oranı ise %90,1'e ulaşır. Aslında teorik olarak kırsal kesimde çok yüksek gibi görünen bağımlı nüfus oranları yanıltıcıdır. Çünkü araştırma sahası kırsal kesimde 0-14 yaş aralığındaki çocuk nüfusun 10-14 yaş aralığındaki önemli bir kısmı üretime katılmaktadır. Özellikle tarım ve hayvancılık ile uğraşan ailelerde, bu yaş aralığındaki çocuklar tarla tarımına ve hayvansal üretime büyük katkılar sağlamaktadır. Ayrıca yaz mevsiminde Ordu, Giresun ve Sakarya gibi illere fındık toplamaya giden aileler için, bu yaş aralığındaki çocuk nüfusu önemli bir iş gücünü oluşturmaktadır. Bu yüzden her ne kadar teorik olarak yörede çocuk nüfusu faal nüfus olarak algılanmasa da, aslında fiilen üretimin tam içerisindedirler. Ayrıca 65 yaş üstü yaşlı nüfusun emeklilik dönemi de daha yukarı yaşlarda olmaktadır. Aslında kırsal kesimde %90,1 oranında olan bağımlı nüfus oranı, gerçekte bu değerin altında olduğu ifade edilebilir.

---

[144] K. Başol, *Demografi*, Dokuz Eylül Üniv. İktisadi İdari Bilimler Fak. Yayınları, İzmir 1994, s.83.

Tablo 2.13. Silvan İlçesi Nüfusunun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Dağılışı (2011).

Yaş Grupları	**0-14**	**%'si**	**15-64**	**%'si**	**65+**	**%'si**	**Toplam**
Kırsal Nüfus							
Erkek	9687	45	11096	51,6	737	3,4	21520
Kadın	9084	41,5	11722	53,6	1065	4,9	21871
Toplam	18771	43,2	22818	52,6	1802	4,2	43391
Şehirsel Nüfus							
Erkek	8228	39,6	11860	57	708	3,4	20796
Kadın	7867	38,1	11735	56,8	1053	5,1	20655
Toplam	16095	38,8	23595	56,9	1761	4,3	41451
Toplam Nüfus							
Erkek	17915	51,4	22956	49,5	1445	40,5	42316
Kadın	16951	48,6	23457	50,5	2118	59,5	42526
Toplam	34866	41,1	46413	54,7	3563	4,2	84942

Kaynak: TUİK verilerinden yaralanılarak hazırlanmıştır.

Silvan şehrinde bağımlı nüfus miktarı, genel ve kırsal nüfustan biraz daha farklıdır. Nitekim şehirde bağımlı nüfus oranı, İlçe geneline ve kırsal kesime göre daha düşüktür. Şehirde bağımlı nüfus oranı %75,7'lik bir değere ulaşmaktadır. Bağımlı nüfus oranının bu kadar düşük oluşu, çalışma çağı nüfusunun artması ve özellikle çocuk nüfus oranının biraz daha düşük olması ile ilgilidir. Silvan şehrinde faal nüfus grubu içerisinde yer alan ve teorik olarak çalıştığı ve üretime katıldığı varsayılan yüksekokul ve lise öğrencileri ile işsiz nüfus önemli bir orandadır. Özellikle şehirde önemli bir oranda olan işsiz nüfus, aslında faal olmayan bağımlı nüfusu oluşturur. Öğrenci ve işsiz nüfusta, bağımlı nüfusa dâhil edildiğinde, Silvan şehrinde bağımlılık oranı, mevcut değerlerden çok daha yüksektir.

Araştırma sahasında işsizliğin ve 0-14 yaş aralığındaki çocuk nüfusun fazla oluşu, bağımlı nüfus oranının yüksek oluşunda belirleyici olan unsurlardır. Silvan İlçesi'nde bağımlı nüfus oranı ülke ortalamasının çok üzerindedir. Sahanın kırsal kesimlerinde bağımlı nüfus oranları Silvan şehrine göre daha yüksektir. Silvan şehrinde ekonomik faaliyetler kısmen çeşitlilik gösterirken kırsal kesimde ise iş olanakları oldukça kısıtlıdır. Bu nedenle bağımlı nüfus oranı kırsal kesimde daha yüksektir.

İnceleme alanında önemli sayıda yaşlı ve çocuk nüfusun çeşitli şekillerde üretime katıldıkları söylenebilir. Silvan İlçesi'nde kırsal kesimde yaşayan yaşlı nüfusun bir kısmının emeklilik hayatı sürdürmediği ve tarımsal üretimin içinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sahada önemli oranda çocuk nüfusu, tarımsal faaliyetlerde ailelerine yardım etmekte ve bir kısmı yaz mevsiminde Ordu, Giresun ve Sakarya gibi illerde fındık bahçelerinde çalışmakta ve ailelerine katkı sunmaktadırlar. Bağımlı nüfus içerisinde değerlendirilen söz konusu yaşlı ve çocuk nüfusun üretime katıldıkları dikkate alındığında aslında sahada bağımlı nüfus oranının mevcut değerden bir daha düşük olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.3.3. Aile Büyüklükleri

Aralarında akrabalık bağı bulunsun veya bulunmasın, aynı evde ya da evin bir bölümünde yaşayan, aynı kazandan yemek yiyen, gelir ve giderini ayırmayan, o evin hizmet ve yönetimine katılan bir veya birkaç kişinin oluşturduğu topluluğa "hanehalkı" denilmektedir. Genellikle ülkemizde bir hanehalkı içerisindeki kişiler aile bağı ile kenetlenmiş durumdadır. Bu bakımdan çok yerde hanehalkı sayısı ile aile sayısı birbirleriyle çakışmaktadır. Bununla birlikte, aralarında akrabalık bağı olmadan, aynı evi paylaşan kişilerin oluşturduğu küçük topluluklar da hanehalkı olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de ortalama olarak bir hanehalkı büyüklüğü 4-5 kişiden oluşmaktadır[145]. Bir hanehalkı içinde yaşayan kişi sayısı, o hanehalkı veya aile büyüklüğünü vermektedir.

Aile büyüklükleri üzerinde ekonomik ve sosyal değerler önemli bir rol oynar. Toplumda aile büyüklükleri çekirdek ve geniş aile şeklinde ayrılmaktadır. Genellikle ekonomik şartların iyi olduğu, eğitim ve kültür seviyesinin yüksek olduğu ve kent değerlerini benimsemiş gruplarda, aileler çekirdek aile şeklinde küçük ailelerden oluşmaktadır. Ekonomik olarak geride olan, eğitim ve kültür seviyesinin düşük olduğu ve genellikle kırsal kesimde yaşayan, tarım ve hayvancılık ile geçimini sağlayan nüfus gruplarında ise geniş aile şeklindeki büyük aileler görülmektedir.

---

[145] A. Özçağlar, R. Kasarcı, "Türkiye'de Hanehalkı Sayılarının Coğrafi Dağılışı ve Kır Kesimi Hanehalkı Sayısının Ekonomik Faaliyete Göre Ayırımı", *Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Der*. Sayı:5, 1996, s.1.

Ülkemizin aile büyüklükleri incelendiğinde, geçmişten günümüze aile büyüklüklerinin küçüldüğü, geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına doğru gidildiğini görmekteyiz. Nitekim Cumhuriyetin ilk devrelerinde özellikle kırsal kesimde yaşayan aileler, tarım ve hayvancılık ile geçimlerini sağlıyorlardı. Bu faaliyetlerde çalışacak iş gücüne ihtiyaç duydukları için çocuk sayıları fazlaydı ve aileler geniş, büyük aile şeklindeydi. Zaman ilerledikçe şehirlere yoğun şekilde göçler yaşanmaya başlamış ve şehir nüfusu kır nüfusunu geçmeye başlamıştı. Nitekim şehirleşme olgusu ile birlikte çekirdek aile yapısı ülkemize yerleşmeye başlamıştır. Ancak her ne kadar günümüzde, ülkemizde çekirdek aile yapısı %80 oranında yaygın olsa da bölgelere göre büyük farklılıklar göstermektedir.

Yurdumuzun hemen hemen her tarafında farklı kültürel özelliğe sahip aileler bulunmaktadır. Nitekim genellikle şehirleşme olgusunun çok geliştiği batı illerinde, insanlar evlenir evlenmez ailelerinden ayrı yaşamakta ve daha az çocuk sahibi olmak istemektedir. Fakat ülkemizin kırsal kesimlerinde ve özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde çiftler evlendiğinde uzun bir süre aileleriyle birlikte yaşamakta ve çok çocuğa sahip olmayı istemektedir. Bu yüzden genellikle bu yerlerde geniş ve büyük aile yapıları ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde aile büyüklüklerini etkileyen başka bir olgu da göçlerdir. Kırsal kesimden göç eden bireyler şehir kültürüne uyum sağladığında daha az çocuğa sahip olma isteğindedir. Kırsal kesimden göç ederek şehirde yaşamaya başlayan aileler zamanla ekonomik ve sosyal kaygılardan dolayı daha az çocuğa sahip olmakta ve çekirdek aile yapısını benimsemektedir.

Araştırma sahasında aile büyüklükleri incelendiğinde, ülkenin diğer yöre ve bölgelerinden çok farklı durumlar ortaya çıkmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi ülkemizde aile büyüklüleri 4-5 kişi civarındadır. Bu değerler kırsal ve kentsel kesimlerde farklılık göstermektedir. Kırsal kesimdeki aile büyüklükleri kentlere nazaran biraz daha büyük olmaktadır. Silvan İlçesi'nde aile büyüklüğü ile ilgili dikkat çeken unsur, ailelerin geniş ve büyük aile tarzında olmasıdır. Gerçekten de yöredeki aile büyüklükleri ülke ortalamasının çok üzerindedir.

Silvan İlçesi genelinde 2000 yılı genel nüfus sayımına göre toplam 13142 aile bulunmaktaydı. İlçede aile büyüklükleri incelendiğinde, hanehalkı 10 ve üzeri olan aile sayısı 4672 aile olup, toplam hane halkının %36,2'sini oluşturmaktadır. İlçede 7-9

arası yaşayan birey sayısına sahip olan aile 4199 olup, toplam oran içerisinde %32'lik bir orana sahiptir. İlçede birey sayısının 4-6 arasında olduğu aile sayısı 3012'dir ve toplam içerisinde %22,9'lük bir orana isabet etmektedir. Araştırma sahasında 2-3 kişilik bireylerden oluşan aile sayısı 1031 olup, toplam oranın 7,9'dur. Tek kişiden oluşan hanehalkı, genellikle dışarıdan gelen görevli memurlar ile yaşlı kimselerden oluşmaktadır. Bu hanehalkı, 138 aileden oluşmakta ve toplam hanehalkı miktarının %1,1'ini oluşturmaktadır.(Tablo 2.14)

Tablo 2.14. Silvan İlçesi'nde Aile Büyüklükleri (2000).

Hane Halkı Büyüklüğü	1	% 'si	2	% 'si	3	% 'si	4	% 'si	5	% 'si	6	% 'si	7	% 'si	8	% 'si	9	% 'si	10+	% 'si	Toplam	% 'si
Silvan Şehri Hane Halkı Sayısı	69	1	218	3	354	4,9	486	6,8	497	6,9	634	8,8	1.396	19,3	505	7	453	6,3	2.586	35,6	7.198	54,8
Kırsal Kesim Hane Halkı Sayısı	69	1,2	199	3,3	260	4,3	344	5,8	513	8,6	538	9,1	904	15,2	479	8,1	462	7,8	2176	36,6	5944	45,2
Silvan İlçesi Hane Halkı Sayısı	138	1,1	417	3,2	614	4,7	830	6,3	1010	7,7	1172	8,9	2300	17,5	984	7,5	915	7	4762	36,2	13142	100

Kaynak: TUİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Silvan İlçesi kırsal kesimde 5944 aile bulunmakta ve toplam aile sayının %45,2'sine isabet etmektedir. Kırsal kesimlerde aile büyüklükleri incelendiğinde, birey sayısının biraz daha fazla olduğu dikkat çeker. Aslında çok büyük ve bariz farklılıklar bulunmamakla birlikte, kırsal kesimde aile yapılarının biraz daha büyük olduğu gözlenmektedir. Araştırma sahası kırsal kesimde yaşayan aile sayısı 2000 yılı genel nüfus sayımına göre 5944'tür.

Kırsal kesimde yer alan ailelerin birey sayısı 10 ve üzeri olan aile sayısı 2176 olup, toplam oran içerisinde %36,6'lık bir orana karşılık gelmektedir. Birey sayısı 7-9 arasında olan aile sayısı 1845 olup, toplam oranın %31,1'ini oluşturmaktadır. Hanehalkı 4-6 arasında olan aile sayısı 1395 olup, toplam oran içerisinde %23,5'lik bir orana isabet etmektedir. Birey sayısı 2-3 kişiden oluşan aile sayısı 459 olup genel toplam içerisindeki oranı %7,6'dır. Tek kişiden oluşan haneler ise kırsal kesimde 69 olup, %1,2'lik orana sahiptirler. Kırsal kesimde tek başına yaşayan kimseler, genellikle yaşlı nüfustan oluşmaktadır. Kırsal kesimde genellikle nüfusun geçim kaynağı, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden oluşmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde özellikle çocuklar önemli bir işgücü olarak görülmektedir. Bu yüzden aileler daha çok çocuk sahibi olmak istemektedir. Ayrıca kırsal nüfus, aile planlaması

hakkında gerekli bilince ve korunma yöntemlerine sahip olmadığı için çocuk sayısı fazladır. Bu yüzden bu kesimlerde geniş ve büyük aile şekilleri yaygındır.

Tablo 2.15. Silvan İlçesi'ne Bağlı Bazı Köylerde Aile Sayısı ve Ortalama Aile Büyüklükleri

KÖYLER	HANE	NÜFUS	ORTALAMA HANE BÜYÜKLÜĞÜ
Altınkum	40	273	9
Arı	80	528	9
Aşağıveysi	52	560	8
Başıbüyük	35	295	8
Çaldere	50	350	8
Çardak	120	961	10
Çiğdemli	37	251	7
Dağcılar	40	237	10
Dolaplıdere	30	150	8
Düzalan	102	543	9
Eşme	100	620	12
Gündüz	43	436	8
İncesu	65	428	7
Karacalar	60	484	8
Karamus	125	782	7
Kayadere	40	250	11
Onbaşılar	80	475	7
Ormandışı	45	421	12
Otluk	60	364	6
Sağlık	43	334	9
Şanlı	60	469	7
Taşpınar	106	741	6
Umur	50	415	7
Üçbasamak	75	500	10
Yeniköy	80	322	12
Yolarası	60	364	12
Aşağıkaya	20	119	10
Darköprü	65	435	7
Yeşilbahçe	18	335	10
Çatakköprü	370	1966	8
Bahçe	11	83	5
Çevriksu	120	877	8
Çiğil	80	262	8
Gürpınar	150	909	11
Kazandağ	103	828	9
Kızlar	130	936	9
Kumgölü	120	818	5
Yeşilköy	75	535	9

Kaynak: Muhtar anketleri ve TUİKverilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

İlçede kırsal kesimlerde görülen aile büyüklükleri, yerleşim birimlerine göre farklılık arz etmektedir. Örneğin Üçbasamak köyünde hane sayısı 75 olup, aile büyüklüğü ortalama 10-12 gibi çok yüksek bir sayıda iken Kumgölü köyünde aile büyüklüğü ortalama 5 kişiden oluşmaktadır. Yöredeki kırsal yerleşmeler arasında, aile büyüklükleri açısından çok büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Genelikle hanehalkı sayısı 8 ve üzerindedir. Nitekim yörede 2000 yılı genel nüfus sayımına göre hanehalkı sayısı 6 ve üzerinde olan aile sayısı 4559'dur. Bu oran kırsal kesimdeki toplam aile sayısının %76,7'sidir. Bu verilere göre kırsal yerleşmelerin çok büyük kısmı geniş ve büyük aile yapısından oluşmaktadır.

Silvan şehrinde 2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, 7198 aile bulunmakta olup, toplam aile saysının %54,8'ine isabet etmektedir. Şehirde aile büyüklükleri incelendiğinde ise, kırsal kesime göre bazı farklılıklar gösterir. Aile büyüklükleri ülke ortalmasının çok üstünde olmasına rağmen, kırsal kesime göre birey sayısı daha düşüktür. Ülkemizde özellikle son dönemlerde kentleşme hızının çok yüksek olduğu, kırsal nüfus oranının ise hızla düştüğü bilinmektedir. Daha öncede ifade edildiği gibi kentleşme beraberinde çekirdek aile yapısını getirmektedir. Ailelerin eğitim seviyesi yükselmekte, kadınlar iş hayatına katılmaktadır. Kentlerde aileler çok çocuk sahibi olmak yerine daha az ve daha eğitimli, donanımlı çocuklara sahip olmak istemektedir. Bu yüzden genellikle kentlerde az çocuklu, hanehalkının azaldığı aile şekilleri ön plana çıkmaktadır.

Silvan şehri, kent özelliği kazanmış bir yerleşim birimidir. Fakat her ne kadar nüfus büyüklüğü ve yönetim anlamında kent özelliklerine sahipse de kentleşme kültürü ve beraberinde getirdiği olgular tam olarak yerleşmemiştir. Bu yüzden şehirde aile büyüklüğü ve hanehalkı ülkemizinin diğer kesimlerine ve özellikle de Batı Bölgelerindeki şehirlere göre çok daha büyüktür. Ülkemiz şehirlerinde ortalama aile büyüklüğü 2012 yılı verilerine göre 3,7 kişi kadardır. Fakat Silvan şehrinde bu oran neredeyse iki katı kadardır. Şehirde geleneksel aile yapılarının sürdürüldüğü, kardeşlerin evlendikten sonra bile bir arada yaşadıkları ve dini inançlar, toplumsal değerler yüzünden çok çocuk sahibi oldukları bilinmektedir. Bu yüzden Silvan şehrinde hanehalkı fazladır. Geniş ve büyük aile tiplerinin yaygın olduğu Silvan şehrinde şehirleşme olgusuna bağlı olarak, kırsal kesimlere göre hanehalkı sayıları daha azdır.

Silvan şehrinde 2000 yılı genel nüfus sayımına göre yaşayan birey sayısının 10 ve üzeri olan aile sayısı 2586 olup, toplam sayı içerisinde %35,6'lık bir orana sahiptir. Birey sayısının 7-9 arasında olduğu aile sayısı 2354 olup toplam aile sayısı içerisinde %32,6'lık bir orana sahiptir. Birey sayısının 4-6 arasında olduğu aile sayısı 1617 olup, toplam içerisinde %22,5'lik bir paya sahiptir. Aile bireylerinin 2-3 kişiden oluştuğu aile sayısı 572 olup, toplam oran içerisinde %7,9'luk bir paya sahiptir. Silvan şehrinde hanehalkı tek kişiden oluşan aile sayısı 69 olup toplam içerisinde %1 oranındadır. Genel olarak Silvan şehri aile büyüklükleri incelendiğinde, kırsal kesimden göç etmiş ve kenar mahallelerde kırsal yaşama benzer faaliyetler yürüterek yaşamını sağlayan aileler, çok çocuklu geniş ve büyük aile şeklindedir. Ancak şehrin merkezi kısımlarına doğru gidildikçe, daha çok şehir kültürünü benimsemiş kimseler oturduğundan daha küçük ve az nüfuslu aile yapısı karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma sahası aile büyüklükleri incelenirken istatistikî bilgiler genellikle 2000 yılı nüfus sayımı verilerinden elde edilmiştir. Günümüz aile büyüklükleri ile ilgili gerekli istatistiksel bilgi mevcut olmadığı için, yapılan anket ve mülakatlar ile bir kanaate varılmaya çalışıldı. Yapılan çalışmalara göre varılan kanaat, 2000 yılı genel nüfus sayımına benzer verilere ulaşıldığıdır. Araştırma sahasında yapılan muhtar anketlerine göre yöre ortalama aile büyüklüğünün 8-10 arası olduğunu ortaya koymaktadır. Silvan şehrinde ise bu sayı biraz daha azdır.

Araştırma sahası aile büyüklükleri genel olarak incelendiğinde, günümüzde de geniş ve büyük aile yapısı devam ettiği görülmektedir. Özellikle kırsal kesimde ortalama aile büyüklükleri 8 ve üzerindedir. Bu oran Gürpınar, Ormandışı, Kayadere, Yolarası, Yeniköy gibi köylerde 11 ve üzerindedir. Sahada sosyal, ekonomik, toplumsal nedenlerden dolayı geniş ve büyük aile yapısı hâkimdir.

2.2.3.4. Nüfusun Diğer Sosyo-Kültürel Özellikleri

Bir yörenin nüfus özelliklerinin ortaya konmasında, eğitim durumu çok önemli bir yere sahiptir. Ülke kalkınmasında etkili olan en önemli unsurlardan biri, nüfusun eğitim düzeyidir. İyi eğitilmiş ve üretken insan gücü, teknoloji ve bilgi çağını yaşayan günümüz dünyasında büyük önem taşımaktadır. Eğitim ve öğretim için yapılan tüm yatırımlar, ülkenin ekonomik ve toplumsal gücünü artırır[146]. Ülkeler kalkınabilmek,

[146] İ. Güner, *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2010, s.31.

gerekli kalifiyeli ve donanımlı nüfusa sahip olabilmek için insan eğitimine büyük pay ayırarak yatırım yaparlar. Ancak eğitim yatırımları, önemli maliyetler gerektiren yatırımlardır. Eğitim kurumlarında çalıştırılacak eğitimli ve donanımlı öğretmenler, yeterli derslik ve binalar, gerekli okul araç-gereçlerin temini, eğitim hizmetlerinin sunulmasında önemli unsurlardır.

Genellikle gelişmiş ülkelerde, yeterli ekonomik kaynaklar mevcut olduğu için, bu unsurlar karşılanmakta, eğitime önemli yatırımlar yapılmakta ve eğitim düzeyleri oldukça yüksek olabilmektedir. Fakat gelişmemiş ülkelerde yeterli finansal kaynaklar olmadığı için, nüfusun eğitilmesinde önemli güçlükler bulunmaktadır. Gelişmemiş ülkelerde geçim kaynağı tarım ve hayvancılık faaliyetlerine dayanır. Bu toplumlarda aileler, çocuklarını okula göndermek yerine, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde çalıştırmaktadır. Bu yüzden de çocuklar okuldan uzak, eğitimsiz bir şekilde toplumsal hayata dâhil olmaktadırlar. Ayrıca okullarda öğretmen, araç-gereç ve derslik sayılarında önemli sıkıntılar yaşanabilmektedir.

Türkiye Cumhuriyet'inde eğitim seviyesi, okullaşma oranları ve okuma-yazma bilenlerin sayısı, Cumhuriyet'in ilk devrelerinde oldukça düşüktü. İki büyük savaş atlatmış olan genç Cumhuriyet'te, eğitime ayrılacak yeterli kaynaklar bulunmamaktaydı. Ayrıca genellikle kırsal kesimde yaşayan aileler, çocuklarını okula göndermek yerine, tarlaya göndermekte veya hayvancılık faaliyetlerinde çalıştırmaktaydı. Zaman içerisinde ülkemiz yavaş yavaş kalkınmış, kent nüfusu artıp, kırsal nüfus azalmaktaydı. Kentleşme, beraberinde okullaşmayı getirmekteydi. Kırsal kesimde çocuklarını tarlaya gönderen aileler, kente göç ettiklerinde okula gönderebilmekteydi. Eğitime ayrılan yatırımların da artmasıyla günümüze doğru, ülkemizde eğitim seviyesi yükselmiştir. Günümüzde eğitime ayrılan kaynaklar bütçede en büyük paya sahip olup, önemli yatırımlar yapılmaktadır. Özellikle son 10 yıllık süreçte, eğitimde önemli hamleler gerçekleşmiştir. Ancak yaşanan olumlu gelişmelere rağmen günümüzde, ülkenin eğitim seviyesi gelişmiş batı toplumlarının altında kalmaktadır.

Araştırma sahasında da eğitimin tarihsel süreci ülkenin yaşamış olduğu süreçle benzerlik göstermektedir. Silvan İlçesi'nde Cumhuriyetin ilk devrelerinde okul ve derslik sayıları oldukça yetersizdi. Genellikle köylerde eğitim kurumu

bulunmamaktaydı. Eğitim kurumu bulunan yerleşim birimlerinde de aileler çocuklarını okula göndermemekteydi. Bu devrede ilçede okullaşma oranı çok azdı. Altı yaş ve üzeri nüfusta okuma yazma bilenlerin sayısı yetersizdi ve %10'luk bir orana sahipti.

Zaman içerisinde yörede eğitim seviyesi yükselmiş, okullaşma oranı ve okuma yazma bilenlerin sayısı artmıştı. Özellikle 1950'den sonra köylerde okulların yapılmasıyla, eğitim seviyesi artmış, okuma-yazma bilenlerin sayısında yükselmeler yaşanmıştı. İlçede 1990 yılı genel nüfus sayımına göre okuma yazma bilenlerin oranı %45 civarındaydı. Daha sonraki süreçte eğitimde önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Silvan'da 2000 yılına gelindiğinde ise okuma yazma bilenlerin oranı %63,5'tir. İnceleme alanında 2000-2011 arası devrede ise Cumhuriyet tarihinin en büyük artış oranları görülmüştür. Bu devrede okuma yazma bilenlerin sayısı %50 artmıştır.

Silvan İlçesi 2011 yılı verilerine göre, ilçede okuma yazma bilenlerin oranı %89,9'dur. Okuma yazma bilmeyenlerin sayısı ise 7822 kişi olup, 6042'si yani %77,2'si kadınlardan oluşmaktadır. Okuma yazma bilmeyen erkek sayısı 1780 olup, toplam içerisinde %22,8'lik bir orana sahiptir. Okuma yazma bilmeyen nüfusun büyük bir kısmı kadınlardan oluşmaktadır. Bu durum toplumsal yapı ve bakış açısı ile ilgidir. Gerçekten de yörede aileler, kız çocukların okula gönderilmesine geleneksel ve toplumsal yapıdan dolayı karşı çıkmaktadır. Ancak son yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı'nın "Haydi Kızlar Okula" gibi projeleri ile kız çocukları okula kazandırılmaktadır. Ancak yapılan çalışmalara rağmen kızların okullaşma oranı gelişmiş ülkelerin düzeyinde değildir.

Araştırma sahasında okuma yazma bilen ama her hangi bir okulu bitirmeyen kişi sayısı 31701'dir. Bunların 13819'u yani %43,6'sı erkek, 17882'si yani %46,6'sı kadındır. İlçede ilkokul mezunu sayısı 8757'dir. İlkokul mezunlarının 5340'ı erkek, 3417'si kadınlardan oluşmaktadır. İlkokul mezunlarının %60,1'i erkek, %39,9'u kadınlardan oluşmaktadır. Silvan İlçesi'nde ilköğretim mezunu kişi sayısı 13579'dur. Bunların 8221'i yani %60,5'i erkeklerden, 5358'i yani %39,5'i kadınlardan oluşmaktadır. Silvan'da ortaokul veya dengi okul mezunu sayısı 1207'dir. Bunların 938'i yani %77,7'si erkek, 269 kişi yani %22,3'u kadınlardan oluşmaktadır.

Tablo 2.16. Silvan İlçesi Altı Yaş ve Üzeri Nüfusun Eğitim Durumu (2011).

EĞİTİM DÜZEYİ	ERKEK	%'Sİ	KADIN	%'Sİ	TOPLAM	%'Sİ
Okuma yazma bilmeyen	1780	22,8	6042	77,2	7822	11,1
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	13819	43,6	17882	46,4	31701	45,1
İlkokul mezunu	5340	60,1	3417	39,9	8757	12,5
İlköğretim mezunu	8221	60,5	5358	39,5	13579	19,3
Ortaokul veya dengi okul mezunu	938	77,7	269	22,3	1207	1,7
Lise veya dengi okul mezunu	3969	72,9	1479	27,1	5448	7,8
Yüksekokul veya fakülte mezunu	1128	67,7	539	32,3	1667	2,3
Yüksek lisans mezunu	43	60,1	18	39,9	61	0,5
Doktora mezunu	14	56	11	44	25	0,1
GENEL TOPLAM	35252		35015		70267	100

Kaynak: TUİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

İlçede lise ve dengi okul mezunu kişi sayısı 5448 olup, bunların %72,9'u erkek, %26,1'i kadınlardan oluşmaktadır. İlçede yüksekokul ve fakülte mezunu kişi sayısı ise 1667'dir. Bunların 67,7'si erkek, %32,3'ü kadınlardan oluşur. İlçede en ileri eğitim düzeyi olan doktora ve yüksek lisans mezunu sayısı 86'dır. Bunların %66,3'ü erkek, %33,7'si kadın nüfusdur. Silvan İlçesi'nde 6 yaş ve üzeri nüfusun %11,1'i okuma yazma bilmekte, %45,1'i okuma yazma bilmekte ama herhangi bir okul mezunu olmamakta, %12,5'i ilkokul mezunu, %19,3'ü ilköğretim mezunu, % 1,7'si ortaokul mezunu, %7,8'i lise mezunu, %2,5'i yüksekokul ve daha üst eğitim kurumu mezunudur.

Silvan İlçesi'nde 2011 yılı itibarı ile 3 anaokulu, 15 Silvan ilçe merkezine bağlı ilköğretim okulu, 14 bağımsız köy okulu, 75 birleştirilmiş sınıflı ilköğretim okulu, 4 orta öğretim kurumu, 1 halk eğitim merkezi, 1 rehberlik araştırma merkezi, 1 yüksekokul ve 4 teknik eğitim kurumu bulunmaktadır. Silvan şehrinde önemli ilköğretim kurumlarından biri Gazi İlköğretim Okulu'dur. Kale mahallesinde bulunan okulun 1028 öğrencisi vardır. Okulda 40 kadrolu, 5 ücretli öğretmen bulunmaktadır. SBS sınavlarında ilçe ortalamasının üstünde başarı sağlayan okul, 1918 tarihinde kurulmuş, köklü bir okuldur. Sınıflarda öğrenci sayılarının çok olması önemli bir problem olarak dikkat çekmektedir. Silvan Profilo İlköğretim Okulu 1982 yılında

kurulmuş olup 655 öğrencisi bulunmaktadır. Fiziki yetersizlikler ve velilerin duyarsızlığı okul SBS başarısını olumsuz etkilemektedir.

Silvan Devlet Hastanesi yanında yer alan Cumhuriyet İlköğretim Okulu 1983 yılında kurulmuştur. Okulun öğrenci sayısı ise 972'dir. Selahattin mahallesinde yer alan 100. Yıl İlköğretim Okulu 1981 yılında kurulmuştur. Okul, 471 öğrenciye sahiptir. Okulda veli ilgisizliği ve fiziki yetersizlik en önemli problemler olarak gözükmektedir. Feridun mahallesinde yer alan M. Adil Kepolu İlköğretim Okulu 2001 yılında kurulmuş yeni bir okuldur. Okul 32 derslik ve 1010 öğrenciye sahiptir. Okulda hizmetli ve öğretmen yetersizliği ve fiziki yetersizlikler en önemli sıkıntılardır.

Gazi Caddesi'nde yer alan Silvan İlköğretim Okulu 1968 yılında kurulmuştur. Okul 876 öğrenciye sahiptir. Mescit mahallesinde yer alan Türk Telekom YİBO 1964 yılında kurulmuştur. Okul, 21 derslik ve 757 öğrenciye sahiptir. Okulun kurulduğu arazi üzerinde dağınık ve parçalı olması önemli bir problem gibi gözükmektedir.

Kırsal kesimde yer alan okullardan en büyüğü kuzey kesimdeki Bayrambaşı İlköğretim Okulu'dur. Okul 672 öğrenciye sahip olup bağımsız bir ilköğretim okuludur. Bunun yanında, sahanın güneybatısında Gökçetavak İlköğretim Okulu 576, Karacalar İlköğretim Okulu 304, Kıraçtepe İlköğretim Okulu 353, sahanın doğusunda Malabadi İlköğretim Okulu 380, güneybatıda yer alan Tokluca İlköğretim Okulu 471 ve Sulubağ İlköğretim Okulu 570 öğrenciye sahiptir.

Silvan'da yükseköğretim kurumlarına en fazla öğrenci gönderen okul, Silvan Anadolu Öğretmen Lisesi'dir. Çatakköprü köyü eski Devlet Su İşleri tesisleri karşısında yer alan okul, 2007 yılında kurulmuştur. Aynı zamanda pansiyonlu olan okul, 192 öğrenciye sahiptir. Üniversite sınavına giren öğrencilerin başarısı %70'e yakındır. Batman yolu üzerinde bulunan Silvan Anadolu Lisesi, üniversite başarısı yüksek olan bir diğer kurumdur. Lise 2006 yılında kurulmuş olup 10 dersliğe ve 233 öğrenciye sahiptir. Okulun üniversite sınav başarısı 2011 yılı itibarı ile %36'dır. Sanayi sitesi yanında bulunan Silvan Teknik Lise ve Endüstri Meslek Lisesi bulunmaktadır. Lise 498 öğrenciye ve 24 dersliğe sahiptir.

Silvan şehrinin en köklü okullarından biri Silvan Lisesi'dir. Lise 1968 yılında kurulmuştur. Bağlar mahallesinde yer alan okul, 1865 öğrenci ile en kalabalık okul durumundadır. Okulda 53 öğretmen görev almaktadır ve üniversite sınav başarısı %14

civarındadır. 2011 yılında Silvan YİBO kampüsü içerisinde kurulmuş olan Kız Teknik ve Meslek Lisesi, 12 dersliğe ve 398 öğrenciye sahiptir. Yine Türk Telekom YİBO kampüsü içersinde 2005 yılında kurulan İmam Hatip Lisesi, 242 öğrenci ve 7 dersliğe sahiptir.

Ayrıca Silvan İlçesi'nde Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü çeşitli kurslar açmakta ve bunlar ile ilgili eğitim vermektedir. Sekiz dersliğe sahip merkezde, 7 öğretmen görev yapmaktadır. Silvan şehrinde, Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı eğitim kurumları yanında, Dicle Üniversitesi'ne bağlı Silvan Meslek Yüksekokulu da bulunmaktadır. Silvan Meslek Yüksekokulu 2010 yılında kurulmuş olup, 290 öğrenciye sahiptir. Okulda Çocuk Gelişimi, Bilgisayar ve Elektrik Bölümleri bulunmaktadır. Yüksekokulda 1 öğretim üyesi, 2 öğretim görevlisi ve 1 memur görev almaktadır. Ayrıca Silvan Merkezde 3 özel dershane ve 3 özel rehabilitasyon merkezi bulunmaktadır.

Araştırma sahasının genel eğitim yapısı incelendiğinde, nüfusun eğitim seviyesi ülke ortalamasının gerisindedir. Sahada okullaşma oranı istenen düzeyde değildir. Ayrıca eğitim kurumlarının fiziki kapasite ve imkânları yetersizdir. İlçede ayrıca okulların öğrenci sayıları çok fazla ama öğretmen sayıları yetersizdir. İlçede toplam derslik sayısı 738 olup, öğretmen sayısı 1218'dir. Derslik başına düşen öğrenci sayısı ilköğretim okullarında 33, ortaöğretimde 50 ve mesleki eğitim kurumlarında 28'dir. Kuşkusuz bu oranlar bir hayli yüksektir. Bu veriler ilçede ciddi anlamda derslik ve öğretmen sıkıntısı olduğunu göstermektedir. İlçede eğitim konusundaki önemli bir problem de özellikle kırsal kesimde kız çocuklarının okullara gönderilmemesidir. Aileler çocuklarını tarlalarda veya ev işlerinde çalıştırıp okula göndermemektedir. Yazın mevsimlik göçlerle Ordu, Giresun ve Sakarya illerine fındık toplamak için giden ailelerin çocukları da, okullarından geri kalmaktadır.

Silvan İlçesi kültürel hayatında son yıllarda yoğunlaşarak artan en önemli faaliyet festivallerdir. İlçe nüfusunun büyük ilgi gösterdiği festivaller, insanların heyecanla beklediği, tatillerini ona göre ayarladıkları, dışarıda bulunan Silvanlıların o tarihlerde ilçeye geldiği önemli etkinliklerdir. Festival zamanında ilçede çeşitli etkinlikler ve faaliyetler yapılmaktadır. Festivaller zamanlarında yerel ve ulusal ses sanatçıları konserler vermekte ve sanatsal etkinlikler organize edilmektedir.

İlçede en önemli sosyal etkinlik yöre halkının *Sere Gulane* diye tabir ettiği ve bahar bayramı adı altında kutlanan 14 Mayıs şenlikleridir. Sahada bahar bayramı geleneği ile ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bazı rivayetler geleneğin Mervani Devleti'nden kalma olduğunu, bazıları ise yaşanan kuraklığın son bulduğu gün olması nedeniyle kutlamaların yapıldığını ifade etmektedir. Bu tarihte Silvan'ın tamamında büyük bir çoşku ve heyecan yaşanmaktadır. Dışarıda yaşayan Silvanlılar da şehre gelerek kutlamalara katılmaktadır. Hazırlıkların bir gün öncesinden başladığı şenliklerde, aileler güzel ve çeşitli yemekler hazırlar, komşular ile bir araya gelir ve o gün akşama kadar piknik yaparak vakit geçirirler. Halk o gün yakın köylere giderek birlikte zaman geçirir, etkinlikler ve konserler düzenlenir.

Ayrıca ilçe halkının *Ser Hıvde* diye tabir ettiği Murat şenlikleri de ilçede kutlanan önemli şenliklerdendir. Her yıl Mart ayının son haftasında *Ser Hıvde* kutlamaları yapılır. Murat şenlikleri olarak bilinen etkinlikler, Kumgölü köyü yakınında Ziyaret mezrasında, Muaz bin Cebel'in türbesinin çevresinde, düğün havasında kutlanılan bir takım kutlama ve etkinlikleri kapsar. Efsaneye göre Muaz bin Cebel, İslâm fetihleri sırasında, burada şehit düşen İslâm orduları komutanlarından biridir. Anlatılara göre Muaz Arap asıllı nişanlı bir gençmiş ve İslâm ordularında savaşmış, Kumgölü köyü yakınında şehit düşmüştür. Annesi şehit olduğunu duyunca, bir akşam rüyasında Peygamberimizi görür ve Efendimiz Muaz'ın olduğu yerde düğün dernek yapmasını ister. O günden sonra halk arasında bu tarihlerde kabri başında düğün havasında şenlikler yapılır. Ancak söz konusu efsanevi bilgileri doğrulayacak, İslam kaynakları bulunmamaktadır. Muaz bin Cebel'in Meyyafarikin fethine katıldığı doğru olmakla beraber Kumgölü köyündeki ziyaretgâhta şehit düştüğüne dair bilgi bulunmamaktadır. Buna rağmen her yıl binlerce insan bu şenliklere katılmaktadır. Ayrıca sahada baharın gelişini simgeleyen Nevruz bayramı da Murat şenlikleri içinde kutlanan bir gündür.

2.2.4. Nüfusun Dağılış Düzeni ve Nüfus Yoğunlukları

Silvan İlçesi arazisi genel itibarıyla yerleşmeye ve tarımsal faaliyetlere uygun bir morfolojik yapıya sahiptir. Araştırma sahasında nüfusun ve yerleşmenin dağılışı, fiziki ve beşerî coğrafya şartlarının kontrolü altındadır. Özellikle sahada yükselti, su kaynakları ve toprak verimliliği, yerleşmelerin yoğunluğunu etkileyen başlıca faktörlerdir. Bilhassa kır nüfusunun dağılışında etki gösteren coğrafi faktörler arasında

en büyük öneme sahip olanı yükseltidir. Yükselti, kır insanının temel faaliyetlerinde doğrudan etkili olan iklim, toprak ve bitki örtüsü gibi faktörlere tesir eden, onların kısa mesafelerde değişik özellikler göstermesine neden olarak, nüfus dağılışında da etkin bir yere sahiptir. Hemen hemen tüm orta iklim bölgelerinde alçak kesimlerin daha nüfuslu olmalarına karşın, yüksek kesimlerde nüfusun azalması, yükseltinin nüfuslanma üzerindeki etkisinin en açık örneğidir[147].

Gerçekten de sahada yükselti ile yerleşme ve nüfuslanma arasında çok güçlü bir ilişki söz konusudur. Nitekim sahada arazinin engebeli, dağlık ve yükseltinin fazla olduğu kuzey kesimde yerleşmelerin sayısı az ve nüfus seyrektir. Ancak yükseltinin az olduğu güney kesimlerde yoğun bir yerleşme ve nüfuslanma vardır. Silvan İlçesi'nde yerleşme ve nüfusun sıklığını etkileyen bir başka önemli faktör su kaynaklarıdır. Sahada nüfus genellikle ya akarsu kenarları ve vadi tabanlarında ya da kaynakların bol olduğu yamaçlarda toplanmıştır. Yörede, tarımsal verimliliği etkileyen en temel unsur su kaynaklarıdır. Örneğin Batman Çayı boyunca yoğun bir yerleşme ve nüfuslanma söz konusudur.

Silvan İlçesi'nde toprak verimliliği, tarımsal faaliyetleri etkilemektedir. Toprak horizonlarının iyi geliştiği, verimli topraklarda yoğun tarımsal faaliyetler yürütülmektedir. Dolayısıyla bu alanlarda yoğun şekilde nüfuslanmıştır. Araştırma sahasında yerleşme sayısı ve nüfus yoğunluğunu etkileyen önemli beşerî faktörler de vardır. Silvan İlçesi tarihi devirler boyunca hep yoğun bir şekilde yerleşme faaliyetlerine sahne olmuştur. Tarihin bazı dönemlerinde çok yoğun şekilde nüfuslanmış bazı devrelerinde ise uğradığı yağma ve istilalar ile nüfus kaybetmiştir. Fakat yörede her zaman nüfus ve yerleşme faaliyetleri devam etmiştir.

Günümüzde de Silvan İlçesi, tarihi geçmişinin de etkisiyle yoğun şekilde yerleşilen yöreler arasındadır. Ayrıca Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesini birbirine bağlayan karayolu güzergâhı üzerinde olup Diyarbakır ve Batman illerine yakın bir konumdadır. Bulunduğu konumun da etkisi ile ekonomik

---

147 Ü. Sergün, "Türkiye'de Kır Nüfusunun Yükselti Kademelerine Göre Dağılışı", *İstanbul Üniv. Deniz Bil. ve Coğrafya Enst. Bül.* Sayı:11, 1994, s.17.

faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı bir ilçedir. Bu faktörde yörede yerleşme ve nüfus sayısını etkilemektedir.

Silvan İlçesi'nde arazinin genel yapısına bağlı olarak üç farklı nüfuslanma ve yerleşme kuşağı seçilebilir. (Harita 2.3) Söz konusu yerleşme kuşaklarından ilki, 500-750 m. yükselti basamağında yer alan ve genellikle sahanın güney yarısını kaplayan plato yüzeyleri üzerinde kurulmuş yerleşmeleri kapsamaktadır. Relief ve eğim şartlarının çok uygun olduğu bu kuşak, ilçede en yoğun nüfuslu alanı meydana getirmektedir. Bu kuşakta toplam 47 köy yerleşmesi yer almakta ve toplam köylerin %56,6'sı burada konumlanmıştır. Söz konusu kuşakta 25763 kişi yaşamakta olup toplam kırsal nüfusun %30,1'ini oluşturmaktadır.

Sahada 500-750 m. yükselti kademesindeki köylerin ortalama nüfus büyüklüğü 548'dir. Araştırma sahasının en verimli ve geniş arazileri bu kuşakta yer almaktadır. Özellikle sulama imkânlarının geliştiği akarsu boyları ve kenarları yoğun bir şekilde nüfuslanmıştır. Söz konusu yükselti basamağında en yoğunlu nüfuslu yerleşme Sulubağdır. Sulubağ, Silvan İlçesi'ne bağlı en fazla nüfusa sahip köylerden biridir. Köyün toplam nüfusu 1869 kişidir. Ayrıca Kızlar, Beypınar, Tokluca, Gökçetavak, Karamusa, Çevriksu, Kumgölü gibi ilçenin en fazla nüfuslu köyleri bu yükselti kademelerinde bulunmaktadır. Söz konusu kuşakta en az nüfüsa sahip köy Duru'dur. Köy 24 kişiden oluşmaktadır. Duru dışında Çobantepe, Çakıltaş ve Kasımlı köyleri de seyrek nüfusa sahiptir. Adı geçen köylerin az nüfusa sahip olmaları, su kaynaklarının yetersiz ve arazinin verimli olmaması ile ilgilidir.

Araştırma sahasında ikinci nüfuslanma kuşağı, 750-1000 m. yükselti aralığına karşılık gelen alanlardır. Bu kuşak genellikle dağların yamaçları ve dağlık saha ile düzlük alanların birleştiği hafif eğimli yüzeyleri kapsamaktadır ki burası Silvan İlçesi'nin en önemli yerleşme kuşağıdır. Söz konusu kuşakta yer alan Silvan şehri, önemli miktarda nüfusuyla bu kuşağın en fazla nüfuslanmış kuşak olmasını sağlamaktadır. Genellikle bu kuşaktaki düzlüklerde tahıl tarımı, eğimli yamaçlarda bahçe tarımı ve hayvancılık faaliyetleri yürütülmektedir. Yükselti aralığında 27 yerleşme yer almakta ve toplam yerleşmelerim %32,5'ini oluşturmaktadır. Ayrıca bu yerleşmelerde, 54353 nüfus yaşamakta olup toplam nüfusun %63,5'ini

oluşturmaktadır. Yerleşmelerin ortalama nüfus büyüklüğü de 2013 gibi çok yüksek bir orandır.

Söz konusu yükselti basamağında en fazla nüfusa sahip yerleşme Silvan şehridir. Şehir 42694 kişiyle, bu kuşaktaki nüfusun önemli bir kısmını barındırır. Bu kuşaktaki en fazla nüfusa sahip kırsal yerleşme Çatakköprü köyüdür. Köyün nüfusu 1966 kişidir. Ayrıca Alibey, Sarıbuğday, Demirkuyu, Gürpınar ve Kazandağı gibi nüfusu 600'den büyük köyler bu kuşakta yer almaktadır. Bu yükselti kademesinde en az nüfusa sahip köy 83 kişilik nüfusuyla Bahçe'dir. Ayrıca Başıbüyük, Görentepe, Kayadere, Yolaç ve Eskiocak gibi köyler bu yükselti kademesinde yer alan seyrek nüfuslu köylerdir. Genellikle eğimli yamaçlara kurulan bu köyler, seyrek nüfuslu yerleşmelerdir. Silvan ilçe merkezi de bu yükselti kuşağının içerisinde yer almaktadır. İlçe merkezi yöre nüfusunun yarısına yakınını barındırmaktadır.

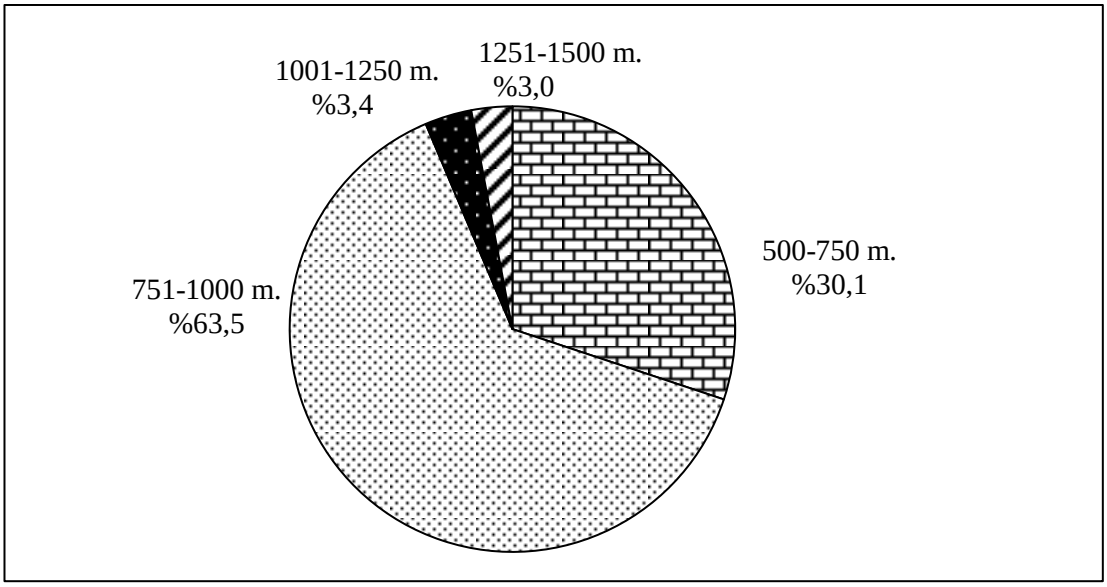
Tablo 2.17. Silvan İlçesi Nüfusunun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı(2011).

YÜKSELTİ BASAMAĞI(m)	YERLEŞME SAYISI	%'Sİ	NÜFUS MİKTARI	%'Sİ	ORTALAMA NÜFUS BÜYÜKLÜĞÜ
500-750	47	56,6	25763	30,1	548
751-1000	27	32,5	54353	63,5	2013
1001-1250	6	7,3	2908	3,4	484
1251-1500	3	3,6	2537	3,0	846
TOPLAM	83	100	85561	100	1031

Kaynak: D.İ.E. verileri ve topografya haritalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Silvan İlçesi'nde üçüncü nüfuslanma kuşağı 1000 metre ve üzeri yükseltiye sahip alanlardır. Nüfuslanma kuşağı kuzeydeki dağlık ve engebeli arazi ile Güneydoğu Toroslar Kuşağı'nın güney yamaçlarını kapsamaktadır. Söz konusu kuşak yörede en az nüfusa sahip alanlardır. Tarım arazilerinin parçalı ve yetersiz olduğu bu yükselti basamağında temel geçim kaynağı hayvancılık ve bahçe tarımıdır. Araştırma sahasında 1000 m. ve üstü yükseltiye sahip 9 yerleşme bulunmaktadır. Yerleşmelerden üçünün yükseltisi 1300 m. civarındadır. Bu kuşakta 5445 kişi yaşamakta ve toplam nüfusun %6,4'üne karşılık gelmektedir. Yerleşmelerin ortalama nüfusu ise 604'tür.

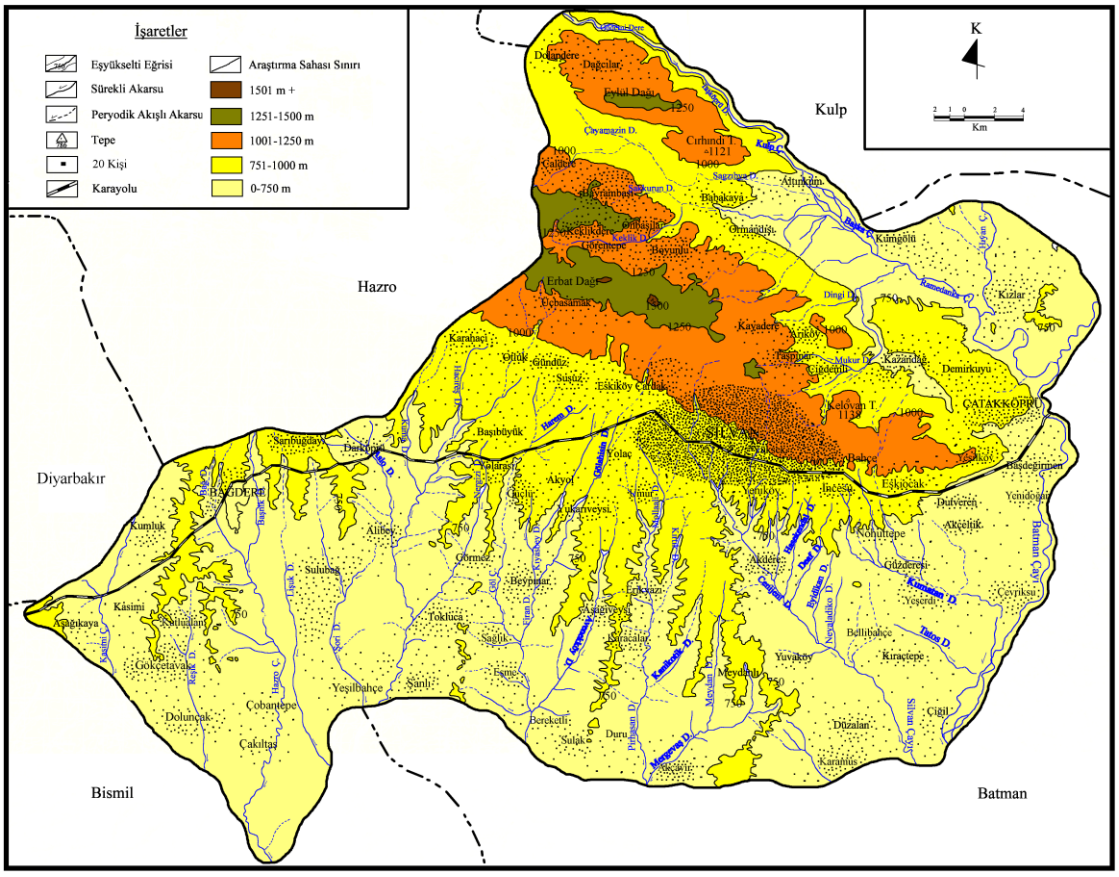
Yükselti kademelerine göre ortalama nüfusu fazla olan sahalardan biri de bu kuşaktır. Ancak bu kuşakta nüfus müktarını ve yoğunluğunu artıran tek yerleşme Bayrambaşı beldesidir. Belde 1809 kişilik bir nüfusa sahiptir. İçerisinde jandarma karakolunun da bulunduğu belde, bu kuşaktaki en büyük nüfuslu yerleşmedir. Diğer yerleşmelerin nüfus miktarı ilçe ortalamasının altındadır.

Grafik 2.5. Silvan İlçesi'nde Nüfusun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılım (2011).

Üçüncü nüfuslanma kuşağında nüfus miktarı fazla olan ikinci büyük yerleşme de Boyunlu'dur. Köy nüfusu 1078 kişiden oluşmaktadır. Bayrambaşı ve Boyunlu yerleşmeleri bu yükselti aralığında nüfusun yarıya yakınını oluşturmaktadır. Bu kuşakta en az nüfusa sahip yerleşme ise 160 kişilik nüfusu ile Dolaplıdere'dir. Ayrıca Görentepe köyü 168 kişilik nüfusu ile en az nüfusa sahip ikinci yerleşmedir. Yörede yerleşmenin en üst sınırı 1350 metreler civarında olan Keklikdere köyüdür. Köyde, arazi yapısı ve eğim şartlarına bağlı olarak tarımsal faaliyetler son derece kısıtlanmıştır. Sahada nüfusu ve yerleşmeyi etkileyen temel unsurlardan biri de iklimdir. Sahada belli bir yükselti kademesinden sonra sıcaklık değerleri düştüğü için beşerî faaliyetleri olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

Nüfusun araştırma sahasındaki dağılışı kadar nüfusun ne kadar yoğun olduğu da önemlidir. Nüfus yoğunluğu yerleşmelerin kapasitesi ve fiziki özelliklerinin ortaya çıkması ve yerleşme ile ilgili planlamaların yapılması için oldukça önemlidir. Sahada 2011 yılı verilerine göre ortalama matematiksel nüfus yoğunluğu birim alanı başına 62,3 kişi kadardır. Bu değer kırsal yerleşmelerde km^2 için 34,4 iken Silvan şehrinde

Harita 2.3. Silvan İlçesi Nüfusunun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılış Haritası

km^2 için 333,5 kişiye ulaşmıştır. Türkiye genelinde aynı dönemdeki matematiksel nüfus yoğunluğunun km^2 ye 95 kişi olduğu göz önüne alınırsa, sahada kırsal yerleşmelerde nüfus oldukça tenhadır. Ancak Silvan şehrinde ise ülke ortalamasının çok üzerinde yoğun bir şeklide nüfuslandığı söylenebilir.

Silvan İlçesi, Cumhuriyetin ilk yıllarında seyrek nüfuslu bir yöreydi. Savaştan çıkmış ve önemli nüfus kaybetmiş sahada zaten yoğun nüfuslanma beklenemezdi. Nitekim ilk nüfus sayım devresinde ilçede matematiksel nüfus yoğunluğu, km^2'ye 19,4 kişiydi. Bu devreden sonra yöre hızla nüfuslanmaya başlamıştır. Sahada matematiksel nüfus yoğunluğu günümüze kadar inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Silvan İlçesi'nde ilk sayım devresinden 2011 yılına kadar matematiksel nüfus yoğunluğu yaklaşık üç kat artış göstermiştir. İlçeye bağlı yerleşme sayıları ile yüzölçüm büyüklüğünün değişmesi, nüfus artışı, mülkiyet sistemi ve göçler, sahadaki matematiksel nüfus yoğunluğu üzerinde etkili olan temel unsurlardır.

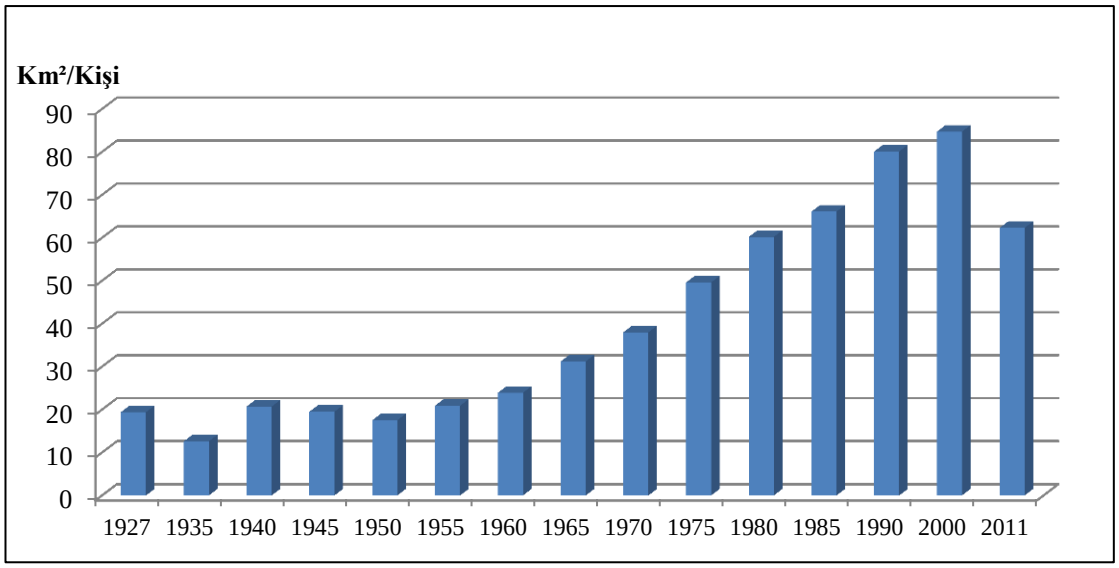
İnceleme alanında, kırsal alanlardaki nüfus yoğunluğu ilçe merkezine göre oldukça düşük olmuştur. Sahanın kırsal yerleşmelerinde Cumhuriyet tarihi boyunca doğal nüfus artış hızı yüksek olmuştur. Ancak kırsal kesimler sürekli göç verdiğinden nüfus yoğunlukları çok fazla değişmemiştir. Silvan İlçesi'nin kırsal nüfus yoğunluklarını Cumhuriyet tarihi boyunca etkileyen önemli bir unsur da ilçeye bağlı olan kırsal yerleşmelerin değişmesidir. Zira bazı devirlerde ilçeye bağlı olan nahiye ve köyler başka ilçeye bağlanmış veya başka ilçeye bağlı olan köyler, Silvan İlçesi'ne dâhil olmuştur. Bu durum kırsal kesimdeki nüfus yoğunluklarını etkilemiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında sahanın kırsal kesimleri oldukça tenhaydı. Nitekim 1927 yılında km^2'ye 19,3 kişi düşmekteydi. Daha sonraki devrelerde matematiksel nüfus yoğunluğu inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Zira 1935 yılında kırsal kesimde matematiksel nüfus yoğunluğu km^2'ye 11,8 kişiye düşmüştü. Matematiksel nüfus yoğunluğu 1940 yılı nüfus sayımında yükselmiş ve km^2'ye 20,3 kişiye düşmüştür. Kırsal kesimde matematiksel nüfus yoğunluğu 1960 yılına kadar tekrar düşmüş ve 1960 yılında ise km^2 ye 21,1 kişiye düşmüştür.

Tablo 2.18. Silvan İlçesi'nde Sayım Devrelerine Göre Matematiksel Nüfus Yoğunlukları (1927-2011. Kişi/km^2).

Sayım Dönemleri	SİLVAN ŞEHRİ		KIRSAL YERLEŞMELER		SİLVAN İLÇESİ	
	Nüfus	Yoğunluk	Nüfus	Yoğunluk	Nüfus	Yoğunluk
1927	2605	20,4	24087	19,3	26692	19,4
1935	2713	21,2	14630	11,8	17343	12,6
1940	3118	24,4	25317	20,3	28435	20,7
1945	3155	24,6	23671	19,1	26826	19,5
1950	4254	33,2	19724	15,8	23978	17,5
1955	5684	44,4	22995	18,4	28679	20,9
1960	6492	50,7	26339	21,1	32831	23,9
1965	12158	94,9	30627	24,6	42786	31,2
1970	18592	145,2	33604	26,9	52196	38
1975	29599	231,2	38544	30,9	68143	49,6
1980	43624	340,8	39075	31,4	82699	60,2
1985	45825	358	44983	36,1	90808	66,1
1990	59865	467,6	50088	40,2	109953	80,1
2000	64136	500,1	52162	41,9	116298	84,7
2011	42694	333,5	42867	34,4	85561	62,3

Kaynak: D.İ.E. ,Silvan Tapu ve Kadastro İlçe Müdürlüğü verileri ve topoğrafya haritasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

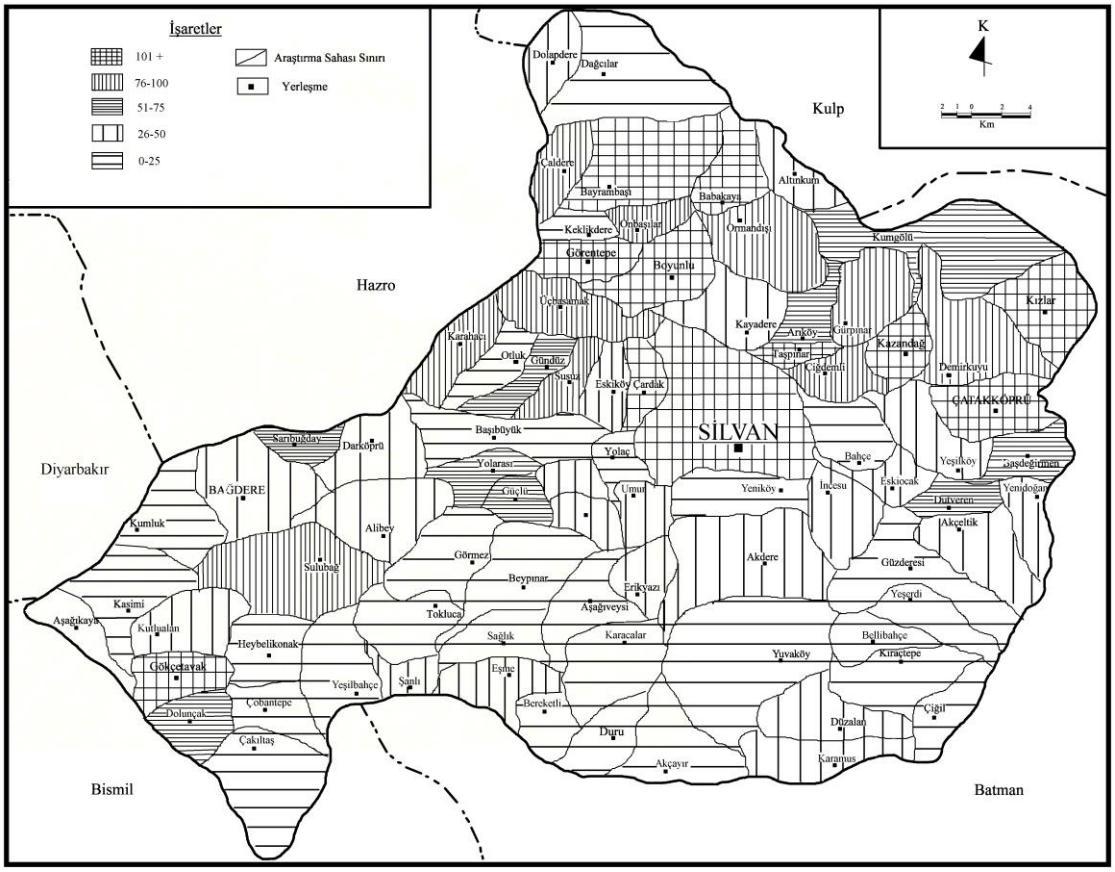
Grafik 2.6. Silvan İlçesi'nin Sayım Devrelerine Göre Matematiksel Nüfus Yoğunlukları (1927-2011).

Sahada özellikle 1927-1960 yılları arasında matematiksel nüfus yoğunluğu çokça iniş-çıkışlar göstermiştir. Bu tamamıyla Silvan İlçesi'ne bağlı kırsal yerleşme sayısının değişmesi ile ilgiliydi. Nitekim Hazro İlçesi 1927-1950 yılları arası Silvan İlçesi'ne bağlı bir nahiye merkeziydi. Silvan İlçesi kırsal kesimde matematiksel nüfus yoğunluğu 1960 yılından itibaren sürekli artış göstermiştir. Ancak söz konusu artışlar çok yüksek oranlarda olmamıştır. 2011 yılı itibarı ile kırsal kesimlerde ortalama nüfus yoğunluğu km^2'ye 34,4 kişidir. Söz konusu oran ülke ortalamasına yakın bir oran olarak dikkat çekmektedir.

Araştırma sahası kırsal yerleşmelerinin matematiksel nüfus yoğunlukları ayrı ayrı incelendiğinde, km^2'ye düşen kişi sayısının 2,7 ile 436,8 arasında değiştiği görülür. (Harita 2.4) Kırsal yerleşmeler içinde en az yoğunluk değerine Çakıltaş, Yuva, Duru ve Bellibahçe köylerinde rastlanmaktadır. Çakıltaş köyü 98 kişilik nüfusuna karşılık sahip olduğu geniş arazilerden dolayı km^2 ye 2,7 kişilik yoğunluğa sahiptir. Ortalama matematiksel nüfus yoğunluğu Yuva ve Bellibahçe köylerinde ise km^2'ye 3 kişidir. Özellikle yaşanan göçler bu köylerde nüfusun seyrelmesine neden olmuştur.

Sahada nüfus yoğunluğu en yüksek köy ise km^2'ye 436,8 kişi ile Çatakköprü köyüdür. Nüfusun fazla ama arazinin az olduğu köy, yoğun bir şekilde nüfuslanmıştır. Ayrıca Çardak, Gökçetavak, Taşpınar ve Kızlar köylerinde matematiksel nüfus yoğunluğu km^2 ye 200 kişinin üzerindedir. Sahada nüfus yoğunluğu 0-25 arasında olan yerleşme sayısı 26 olup toplam kırsal yerleşmelerin %32,1'ini oluşturur. Matematiksel nüfus yoğunluğu 26-50 arasında olan yerleşme sayısı 23 olup toplam kırsal yerleşmelerin %28,4'ünü oluşturmaktadır. Nüfus yoğunluğunun 51-75 arasında olduğu yerleşme sayısı 11 olup toplam kırsal yerleşmelerin 13,5'ini oluşturmaktadır. Sahada nüfus yoğunluğunun 75 ve üzeri olduğu yerleşme sayısı 21 olup kırsal yerleşmelerin %26'sını oluşturmaktadır.

Silvan şehrinde ise ilk genel nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında sadece 2650 kişi yaşamaktaydı ve km^2ye 20,4 kişi düşmekteydi. Bu devrede şehir oldukça tenhaydı. Bu dönemden itibaren Silvan şehrinde doğal nüfus artış hızı oldukça yüksek olmuş ve hızla nüfuslanmıştır. Zira daha sonraki bütün sayım dönemlerinde şehirde nüfus yoğunluğu düzenli bir artış göstermiştir. Silvan ilçe merkezinin nüfusu 1955

Harita 2.4. Silvan İlçesi'nin Matematiksel Nüfus Yoğunluğu Haritası (2011 km^2/kişi)

yılında 5684 kişiye, matematiksel nüfus yoğunluğu ise 44,4'e ulaşmıştı. Şehirde nüfus yoğunluğu 27 yılda iki kattan fazla artmıştı.

Silvan şehri 1965 yılı nüfus sayımına göre 12158 kişilik nüfusa sahip olup, bu sayım yılında şehirde matematiksel nüfus yoğunlu 94,9'du. Şehir nüfusu 10 yıllık bir süreçte ikiye katlanmıştı. Silvan şehri nüfusu 1965 yılından sonra da sayısal ve oransal olarak artmaya devam etmiştir. Silvan şehri, 2000 yılı nüfus sayımına göre 64136 kişilik bir nüfusa sahip olup km^2'ye 501,1 kişi düşmekteydi. Söz konusu oran Cumhuriyet tarihinin en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip orandı. Şehirde matematiksel nüfus yoğunluğu 2011 yılında ise km^2'ye 333,5 kişi gibi yüksek bir oranda kalmaya devam etmiştir. Silvan şehrinin 1927-2011 devirleri arasında matematiksel nüfus yoğunluğu yaklaşık 20 kat artış göstermiştir. Bu yüksek artış oranı, doğal nüfus artış hızının yüksek olması ve şehrin çevresindeki kırsal yerleşmelerden yoğun göç alması ile ilgilidir.

Fizyolojik nüfus yoğunluğu inceleme alanında nüfusun dağılışı ve yoğunluğu hakkında bilgiler veren bir başka önemli parametredir. Aritmetik nüfus yoğnluğunda arazinin niteliğiyle, nüfusun dağılışını etkileyen doğal ve beşeri unsurlar dikkate alınmadığı için gerçek nüfus dağılışını yansıtmayabilir. Bu nedenle nüfusun ekili-dikili alanlara bölünmesiyle elde edilen fizyolojik nüfus yoğunluğu, daha sağlıklı değerlendirme yapılmasını sağlamaktadır. Ancak fizyolojik nüfus yoğunluğunda da bütün nüfusun tarımla uğraştığının varsayılması, önemli bir sakınca oluşturmaktadır. Özellikle Silvan şehrinde tarımla uğraşan nüfus sayısının çok az olmasına karşın bütün nüfusun tarımla uğraşıyor gibi gösterilmesi doğru analiz yapılmasını güçleştirmektedir.

Silvan İlçesi'nde fizyolojik nüfus yoğunluğu değeri diğer nüfus yoğunluğu değerlerine göre daha yüksektir. Araştırma sahasının tamamını kapsayan fizyolojik yoğunluk değeri 133 kişi/km^2 dir. Bu değer sahanın kırsal kesimlerinde 68 kişi/km^2 iken Silvan şehrinde 1581 kişi/km^2 gibi oldukça yüksek bir değerdir. Fizyolojik nüfus yoğunluğunun kırsal kesimde düşük olmasına karşın Silvan şehrinde çok yüksek bir değer göstermesi tamamen ekili-dikili alanlarının yüzölçümü ile ilgilidir. Nitekin sahada kırsal kesimler ile Silvan şehrinin nüfüs miktarları birbirine çok yakındır. Ancak kırsal kesimdeki arazinin önemli bir kısmı ekili-dikili sahalardan oluşurken

Silvan şehrinde söz konusu sahalar oldukça az alan kaplamaktadır. Bu nedenle fizyolojik nüfus yoğunluğu değerleri, ilçe merkezi ile kırsal kesimler arasında önemli ölçüde farklılık gösterir.

İnceleme alanında fizyolojik nüfus yoğunluğu kırsal yerleşmeler arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Silvan İlçesi'nde fizyolojik nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu yerleşmeler; Keklikdere (311 kişi/km^2), Boyunlu (269 kişi/km^2), Taşpınar (247 kişi/km^2), Çardak (240 kişi/km^2), Bayrambaşı (151 kişi/km^2), Görentepe (140 kişi/km^2), Kazandağ (138 kişi/km^2), Arı (132 kişi/km^2), Doluçanak (131 kişi/km^2), Çatakköprü (393 kişi/km^2)'dür. Fizyolojik nüfus yoğunluğu en düşük olan yerleşmeler ise Duru (3,4 kişi/km^2), Görmez (16 kişi/km^2), Yolaç (13 kişi/km^2), Yuva (132 kişi/km^2), Çakıltaşı (2,8 kişi/km^2), Çobantepe (3,8 kişi/km^2), Heybelikonak (9 kişi/km^2), Bahçe (11 kişi/km^2) ve Bellibahçe (3,1 kişi/km^2) köyleridir.

Silvan İlçesi'nde fizyolojik nüfus yoğunlukları özellikle kuzey kesimdeki dağlık sahalarda yer alan yerleşmelerde oldukça yüksek çıkmaktadır. Sahanın bu kesiminde yer alan köyler dağlık bir arazi yapısına sahip olduğu için ekili-dikili alanlar oldukça az alan kaplamaktadır. Bu nedenle fizyolojik nüfus yoğunluğu değerleri oldukça yüksektir. Nitekim Boyunlu, Keklikdere, Taşpınar gibi dağlık sahada bulunan ve nüfüs miktarı yüksek olan yerleşmelerde tarım arazileri çok az alan kapladığından fizyolojik nüfus yoğunluğu oldukça yüksek çıkmıştır.

İnceleme alanında bazı kırsal yerleşmelerin fizyolojik ve tarımsal nüfus yoğunluklarının çok yüksek değerlere ulaşması mülkiyet sistemi ve geçmişten günümüze devam eden toplumsal yapıyla ilgidir. Silvan'da yüzlerce yıldır devam eden bir mülkiyet ve arazi işletim sistemi bulunmaktadır. İlçedeki tarım arazilerinin önemli bir kısmı belli aşiret ve aileler tarafından işletilmektedir. Bazı aileler ve köyler geniş arazilere sahipken nüfusun büyük kısmı ve çoğu kırsal yerleşme ise çok az oranda tarım arazisine sahiptir. Bu durum da fizyolojik ve tarımsal nüfus yoğunlukları üzerinde belirleyici olmaktadır. Çatakköprü, Sulubağ, Akdere ve Doluçanak gibi köyler söz konusu duruma örnek gösterilebilir. Bu yerleşmelerde mülkiyet sisteminin bir sonucu olarak ekili-dikili arazi oldukça az alan kaplamaktadır. Nüfus miktarı yüksek olan bu yerleşmelerde fizyolojik ve tarımsal nüfus yoğunlukları yüksek bir değer gösterir.

Araştırma sahasında fizyolojik nüfus yoğunluklarının bazı yerleşmelerde düşük olmasının temel nedeni, nüfuslarının oldukça düşük olmasıdır. Duru, Yuva, Bahçe gibi köyler, az nüfusa ve çok düşük fizyolojik nüfus yoğunluğuna sahip yerleşmelerdir. Sahadaki bazı yerleşmelerde fizyolojik nüfus yoğunlunun düşük oluşu da sahip oldukları geniş tarım arazileri ile ilgilidir. Heybelikonak, Çobantepe, Çakıltaşı köyleri bu duruma örnek gösterilebilir. Genel olarak araştırma sahasında Silvan şehri hariç diğer yerleşim birimlerinde fizyolojik nüfus yoğunluklarıyla tarımsal nüfus yoğunlukları birbirine çok yakındır. Silvan İlçesi'nde nüfusun önemli bir kısmı tarımla uğraştığı için tarımsal ve fizyolojik nüfus yoğunlukları benzer özellikler gösterir.

Tarımla uğraşan nüfusun tarımsal arazi yüzölçümüne oranlanmasına dayanan tarımsal nüfus yoğunluğu, nüfus ile toprak arasındaki ilişkiyi en iyi yansıtan ve en gerçekçi bilgiler veren yoğunluk türüdür. Araştırma sahasında tarımsal nüfus yoğunluğu, aritmetik nüfus yoğunluğundan farklı, fizyolojik nüfus yoğunluğuyla benzer özellikler gösterir. Silvan İlçesi genelinde tarımsal nüfus yoğunluğu 81,8 kişi/km^2 dir. Bu değer kırsal kesimde 59 kişi/km^2 iken Silvan şehrinde ise 129 kişi/km^2 dir. Silvan şehrinde tarımsal nüfus yoğunluğunun kırsal kesime göre çok daha yüksek olması, şehirdeki tarım arazisinin az olmasıyla ilgilidir. Kırsal yerleşmelerde ise tarımsal nüfus yoğunluğu farklılıklar gösterir. Özellikle sahanın kuzey kesiminde, tarım arazisinin az ve nüfusun fazla olduğu yerleşmelerde tarımsal yoğunluk yüksek iken ilçenin güney yarısında ise tarım arazileri nispeten daha geniş bir alan kapladığından tarımsal nüfus yoğunluğu daha düşük değerlerdedir.

İnceleme alanındaki yerleşmeler içerisinde en yüksek tarımsal nüfus yoğunlukları; Bayrambaşı (123 kişi/km^2), Boyunlu (235 kişi/km^2), Çardak (170 kişi/km^2), Keklikdere (277 kişi/km^2), Taşpınar (216 kişi/km^2), (301 kişi/km^2) ve Kazandağ (123 kişi/km^2)'dadır. Tarımsal nüfus yoğunluğunun söz konusu yerleşmelerde oldukça yüksek oluşu, bu yerleşemelerin üzerinde kuruldukları araziyle ilgilidir. Dağlık ve eğimli sahalarda yer alan bu yerleşmelerde tarım arazisi oldukça az alan kaplamaktadır. Nüfusu fazla olan bu yerleşmelerde tarımsal nüfus yoğunlukları da oldukça yüksek çıkmıştır. Ancak Çatakköprü köyündeki yüksek değerlerin nedeni biraz daha farklıdır. Bu yerleşmede tarımla uğraşan nüfus sayısı çok fazla olduğu için tarımsal nüfus yoğunluğu da yüksek bir değer göstermiştir.

Silvan İlçesi'nde en düşük tarımsal nüfus yoğunluklarına ise; Duru (3 kişi/km^2), Yolaç (11 kişi/km^2), Yuva (2,8 kişi/km^2), Çakıltaşı (2,4 kişi/km^2), Çobantepe (3,2 kişi/km^2), Heybelikonak (6 kişi/km^2), Bahçe (8 kişi/km^2) ve Bellibahçe (2,6 kişi/km^2) köylerinde rastlanır. Bu köylerden Duru, Yuva, Çakıltaşı ve Bahçe köylerinde tarımsal nüfus yoğunluğunun düşük değerler göstermesi, bu yerleşmelerin tarımsal nüfuslarının çok az olmasıyla ilgilidir. Yolaç, Heybelikonak, Çobantepe ve Bellibahçe köylerinde ise değerlerin çok düşük çıkması geniş tarım arazilerinin varlığıyla ilgilidir.

Genel olarak araştırma sahasında her üç nüfus yoğunluğu da nüfusun dağılışı ve yerleşmelerin nüfus yoğunluğu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ancak nüfus yoğunlukları değerlendirilirken sadece nüfus miktarıyla arazinin yüzölçümü arasındaki ilişkiye göre analiz yapmak yetersiz kalır. Gerek toprakların verimlilik derecesi gerekse ziraat sistemlerinde uygulanan yöntemler, arazinin rantballığını etkilemektedir. Sahanın çok az nüfuslanmış bazı kesimlerinde sınırlı bir alandan oldukça yüksek verim elde edilirken nüfusun fazla olduğu ve geniş arazilere sahip bazı kesimlerde ise verim oldukça düşük olabilmektedir.

2.3. YERLEŞME

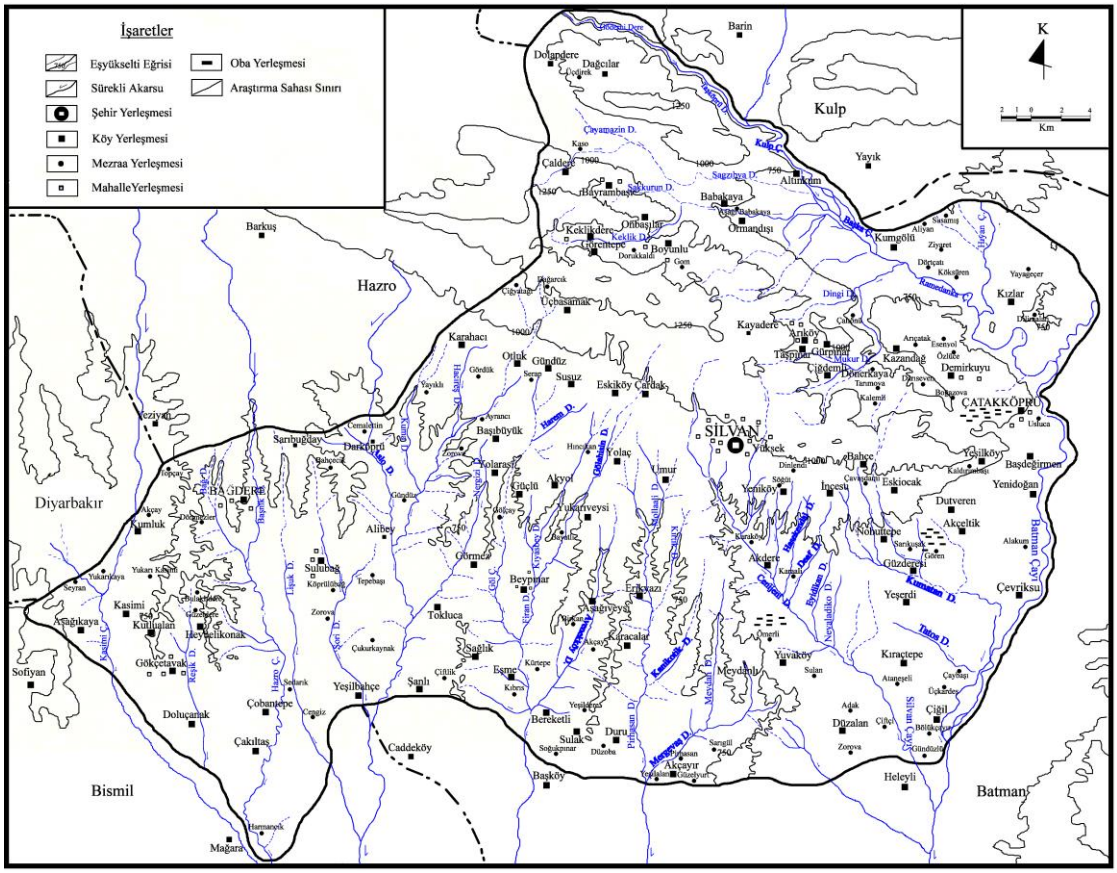
2.3.1. Genel Bakış

Araştırma sahasında yerleşme tarihinin çok eski zamanlara kadar uzandığı daha önce ifade edilmişti. Silvan İlçesi, sahip olduğu doğal kaynakların etkisiyle eskiden beri yerleşme amacıyla tercih edilmiş ve sahada hiçbir dönemde yerleşme kesintiye uğramamıştır. Yöredeki yerleşmeler, zaman zaman doğal ve beşeri olaylardan oldukça etkilenmesine rağmen, bütünüyle ortadan kalkmadan varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir.

İlçedeki yerleşmelerin kuruluşunda rol oynayan başlıca faktörler coğrafi konumun ve ulaşım şartlarının elverişliliği, geniş bir arazi varlığı, elverişli bir iklim ve zengin su kaynaklarının mevcudiyeti şeklinde sıralanabilir.

İnceleme alanı, Kafkasları ile Van Gölü Havzası'nı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne, Suriye'ye ve Irak'a bağlayan kadim yol üzerinde bulunmaktadır. Yöre daima önemli ticaret ve ulaşım yollarını üzerinde yer almıştır. Sahip olduğu konumunun etkisiyle her zaman yerleşme açısından ilgi çekici olmuş ve önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca sahada yerleşmeyi çekici kılan geniş ve verimli tarım arazileri bulunmaktadır. Elverişli konumu ve verimli tarım arazileri yanında Silvan İlçesi elverişli bir iklime ve Farkin Suyu gibi bol ve zengin su kaynaklarına sahiptir. Söz konusu elverişli şartlar, yörenin yerleşme açısından ilgi çekmesini sağlamıştır.

Tarihin çeşitli dönemlerinde önemli ve kadim medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Silvan, zaman zaman oldukça nüfuslanırken bazen de nüfus kaybetmiş ve eski görkeminden uzaklaşmıştır. Sahada yerleşme tarihi Asurlara kadar uzanmaktatır. Mervanilere başkentlik yapmış, Artuklara ikinci başkent olmuş Ortaçağın parlak şehri Silvan, Moğol istilasıyla yakılıp yıkılmış ve küçük bir yerleşmeye dönmüştü. Daha sonra yöre Osmanlı döneminde Diyarbekir Eyaleti'ne bağlı bir sancak durumuna getirilmişti. Saha bu durumunu Cumhuriyet devrine kadar sürdürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923 tarihinde kurulması ile Silvan, Diyarbakır İli'ne bağlı bir ilçe merkezi konumuna gelmiştir. Günümüzde ise Silvan İlçesi'ne bağlı, 1 şehir 1 belde, 81 köy ve 85 mezra yerleşmesi olmak üzere toplam 168 yerleşme bulunmaktadır.

Harita 2.5. Silvan İlçesi'nde Yerleşmelerin Dağılışı Haritası (2011)

Araştırma sahasında yerleşim birimleri incelendiğinde, dikkat çeken unsur yerleşme sayısının fazlalığıdır. Gerçekten de Silvan İlçesi, ülkemizdeki benzer idari statüye sahip yerleşmeleriyle karşılaştırıldığında, yerleşme sayısı bakımından çoğu ilçeye göre daha fazla yerleşim birimine sahiptir. Sahada yerleşmeler arazinin neredeyse tümüne yayılmış durumda ve yerleşmeyi kesintiye uğratacak önemli doğal bir engel bulunmamaktadır. Silvan İlçesi'nin kuzey ve kuzeybatı kesimindeki bazı dağlık sahalar ve eğimli yamaçlar dışında sahanın geri kalan kesimlerinde yerleşim birimleri yoğun ya da seyrek olarak araziye dağılmış durumdadır. Sahada arazi yapısının daha elverişli olduğu güney kesimdeki plato yüzeyleri üzerinde yerleşim birimlerinin sayısı daha fazla iken engebeli arazi yapısına sahip kuzey kesimlerde ise yerleşme sayısı azalmaktadır.

İnceleme alanında arazi yapısı ve su kaynaklarına bağlı olarak çeşitli yerleşme tipleri ortaya çıkmıştır. İlçe merkezi konumunda yer alan Silvan şehri, yörede şehir özelliği taşıyan tek yerleşim birimidir. Sahada Silvan şehri dışındaki bütün yerleşmeler ya köy niteliğindedir ya da köyden daha küçük devamlı veya peryodik yerleşim birimleri özelliğindedirler. Yörede şehir, köy ve köyden küçük yerleşim birimleri dışında belediye örgütlenmesine sahip 1 belde de bulunmaktadır. Belde, her ne kadar belediye örgütüne sahipse de gerek nüfus miktarı ile gerekse sahip olduğu fonksiyonlarıyla büyükçe bir köy görünümündedir. Söz konusu yerleşim biriminin nüfusu ikibinin altında olup, ekonomik fonksiyonları sahanın diğer kırsal yerleşmelerinde olduğu gibi tarla tarımı ve hayvancılığa dayanmaktadır. Beldenin köy fonksiyonundan kurtulup kasaba özelliğini kazanmasını sağlacak çeşitli ekonomik fonksiyonlar mevcut değildir. Bayrambaşı beldesinin belediye örgütüne sahip olması, sahip olduğu jandarma karakolunun ve güvenlik açısından stratejik bir konumda bulunması ve nüfusunun diğer köylere göre çok daha fazla olmasının bir sonucudur.

2.3.2. Yerleşme Tipleri

2.3.2.1. Kırsal Yerleşmeler

2.3.2.1.1. Devamlı Kır Yerleşmeleri

2.3.2.1.1.1. Köy Yerleşmeleri

Silvan İlçesi'nde çok sayıda, çeşitli büyüklükte ve özellikte devamlı kırsal yerleşmeler bulunmaktadır. Bu yerleşmelerin en önemlisi ise köylerdir. Köy, belirli bir idari sınırı bulunan ve bu sınırlar içerisinde yer alan devamlı ve geçici kır yerleşmeleriyle ekonomik faaliyet sahalarından oluşan, nüfusu 2000'den az veya 2000'den fazla, tarımsal faaliyetlerin egemen olduğu ve seçimle iş başına gelen muhtarın ve ihtiyar heyetinin yönettiği tüzel kişilik kazanmış en küçük idari ünitelerdir[148]. Sahada idari sınırları ve nüfus büyüklüğü değişmekle beraber, temel geçim kaynağı ekip-biçme faaliyeti ve hayvancılığa dayanan 81 köy yerleşmesi bulunmaktadır.

İnceleme alanı İlkçağdan günümüze yoğun bir şekilde kırsal yerleşmelere ve dolayısıyla da köy yerleşmelerine sahne olmuştur. Yöredeki bazı kırsal yerleşmelerde çok eski devirlere ait kalıntılar ve eserler günümüze kadar ulaşmıştır. Örneğin Boyunlu köyünde bulanan kale ve kaledeki bazı kabartmalardan anlaşılacağı üzere, yörede kırsal yerleşmelerin milattan önceki devirlere kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Bu devirlerde kırsal yerleşmelerin genellikle Silvan şehrinin kuzey kesimlerindeki dağlık ve korunması kolay olan alanlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. İlk çağlarda muhtemel saldırılar ve yağma hareketlerine karşılık yerleşmeler savunulması kolay sahalarda, kaya blokların üzerine kurulmuştu. Boşat, Görentepe, Keklikdere, Onbaşılar gibi köyler bugün bile bu özelliklerini devam ettirmiş, çok eski tarihleri olan kırsal yerleşmelerdir. Ancak kuruluş yerlerindeki avantajlara rağmen yöredeki kırsal yerleşmeler sürekli tahrip edilmiş, yağmalara maruz kalmış, nüfus ve yerleşme yoğunlukları sürekli değişime uğramıştır.

Anadolu Selçukluları devrinde ise yöre doğudan yoğun göçler almıştı. Anadolu Selçukluları daha önce konar-göçer şeklinde yaşamakta iken yöreye ve Anadolu'ya yerleştikten sonra sedanter bir yaşam tarzını benimsemişti. Özellikle rençberlikteki

[148] A. Özçağlar, "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler", *A.Ü. D.T.C.F.Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı:12, 1996, s.8.

başarıları ile zengin bir tarımsal yapı ortaya koymuşlardı. Zira günümüzün tarımsal yapısı ve özelliklerinin temelleri bu dönemde atılmıştı. Güçlü bir kırsal sistem ortaya koyan Selçuklulardan sonra yaşanan karışıklıklara rağmen kurdukları tarımsal ve kırsal sistem devam etmişti.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Anadolu'daki toprak ve kırsal yerleşme sistemi farklı bir özellik kazanmıştı. Merkeziyetçi bir yönetim tarzı kurmuş olan Osmanlılar, toprak mülkiyetini daha modern ve kişisel çıkarlara uyacak biçimde değiştirdiler. Zaptedilen topraklar devletin mülkü olduğundan, herbir coğrafi bölge için o bölgenin koşullarına uyacak biçimde yönetim olanakları hazırladılar. Doğrudan doğruya devlete ait topraklarda arazi üçe ayrılıyordu. Bunlar has, zemaat ve tımardı. Bu topraklar savaşta yararlılığı görülen kimselerle, o yöreyi idare eden ileri gelen kişilere veriliyordu[149]. Bu sistemde toprağın işletim hakkını elinde bulunduran kişiler ile toprağı işleten köylüler hiçbir zaman toprağın sahibi değildi. Toprağı işleten köylüler belli oranda vergi vermekte ama mülke sahip olamamaktaydı. Babadan oğula mülk işletim hakkı geçmekteydi. Fakat mülk sahibi devlet olarak kalmaktaydı. Yörede XVI.-XIX. yüzyıllar arasında bu sistem uygulanmaktaydı.

Ancak Osmanlı İmparatorluğunun XVIII. ve XIX. Yüzyılda güç kaybetmesi ile toprak sistemi de kısmen değişmeye başlamıştır. Bu devrede devlet, yöredeki aşiretleri, ileri gelenleri ve yöneticileri hoş tutmak için yurtluk-ocaklık adı altında toprakları mülkiyetleri ile birlikte bu kişilere vermekteydi. Özellikle toprak mülkiyetini eline geçiren aşiretler halka zülmetmeye, kanun ve uygulamaları kendilerine uydurmaya başlamışlardı. Geniş arazilere sahip olan bu kişiler, kendi adlarına veya mensubu bulunduğu aşiret adına çok sayıda kırsal yerleşme kurmuşlardır.

Silvan'da bulunan çok sayıda köyün kuruluşu ve ortaya çıkışı bu dönemdeki uygulamanın sonucudur. Belli aşiretlerin varlığı günümüzde de bazı köylerde devam etmekte iken bazılarında ise sadece köy isimleri muhafaza edilmiş ancak söz konusu aşiretler ve mensuplarından eser kalmamıştır. Alibey, Babakaya, Düzalan ve Gürpınar gibi köyler bunlara örnektir. Özellikle 19. yüzyılda Silvan İlçesi kırsal yerleşmeleri

[149] N. Tunçdilek, "Türkiye'de Kır Yerleşmesinin Gelişimi ve Evrimi", *Coğrafya Dergisi*, Sayı:1, 1967, s.6.

üzerinde aşiretçilik ve feodal derebeylik sisteminin çok büyük etkisi olmuştu. Geçimini topraktan elde eden köylüler, aşiret liderlerine veya toprak derebeylerine ağır vergiler ödemekteydi. Zor şartlar altında varlığını sürdüren köyler, kargaşa ve düzensizlikten olumsuz etkilenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla toprak mülkiyeti ve kırsal yerleşmelerin statüsünde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Nitekim 1924 yılında çıkartılan köy kanunu ile, köyler tüzel kişiliğe sahip en küçük idari üniteler şeklini almıştı. Bu çıkartılan kanunla ülkemizdeki ve çalışma sahasındaki köylerin organik yapısı tamamen belirlenmiştir. Toprak mülkiyeti üzerinde de önemli değişiklik yaşanmış ve topraklar vatandaşa dağıtılmış, bireysel toprak mülkiyet sistemi ile köylü kendine ait topraklara kavuşmuştu. Ancak Silvan'da geçmişin feodal ve aşiret reislerinin egemenliğine dayalı tarım sistemi Cumhuriyetin ilk devrelerinde bir süre daha devam etmiştir.

Daha öncede ifade edildiği gibi günümüzde Silvan İlçesi'ne bağlı 81 köy ve 1 belde bulunmaktadır. Ayrıca fonksiyonunu yitirmiş, idari yapısını kaybeden ve bugün artık köy statüsüne dönüşmüş iki eski bucak merkezi de ilçede bulunmaktadır. Bunlar Bağdere ve Çatakköprü bucaklarıdır. Bu bucaklar oluşturulurken, coğrafi şartlarla, güvenlik ve yerel hizmet bakımından aralarında ilişki bulunan köylerin bir araya toplandığı dikkat çeker. Ancak bucaklar veya eski anlamıyla nahiyeler, günümüzde merkezi konumda olmaları dışında, idari fonksiyonlarını büyük ölçüde kaybetmişlerdir. Ülke genelinde aralarında Bağdere ve Çatakköprü Bucakları'nın da bulunduğu 666 bucak merkezine, 1970'li yıllardan sonra İçişleri Bakanlığı tarafından bucak müdürünün tayin edilmediği görülmektedir[150]. Bu yüzden idari olarak bucak görünümünde olan Bağdere ve Çatakköprü bucakları, 1970 yılından sonra tekrar muhtarlık tüzel kişiliğine dönüşmüş durumdadır.

İnceleme alanına bağlı kırsal yerleşme sayısı Cumhuriyet tarihi boyunca önemli değişikliklere uğramıştır. Nitekim 1935 yılında ilçeye bağlı 177 kırsal yerleşme bulunmaktaydı. Bunlardan 107'si Merkez Nahiye'ye, 37'si Hazro Nahiyesi'ne ve 33

[150] Özçağlar, "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler", s.11-12.

tanesi de Sinan Nahiyesi'ne bağlıydı. Bu devirde Silvan İlçesi önemli oranda kırsal yerleşmeye sahipti. Daha sonraki devrelerde idari taksimatta yapılan değişikler ve nüfusu artan nahiyelerin ilçeye dönüştürülmesi ile Silvan İlçesi'ne bağlı kırsal yerleşme sayısında önemli bir azalma yaşandı. Nitekim 1955 yılına gelindiğinde Silvan İlçesi'ne bağlı yerleşme sayısı, yarı yarıya azalmıştı. Özellikle 1960 yılından itibaren ilçeye bağlı yerleşme sayısı günümüze yakın bir görünüm kazanmıştı. Bu devirden sonra da ilçeye yeni köyler katılmıştı. Fakat bu köyler komşu ilçelere bağlı köylerden ziyade mezra yerleşmelerinin nüfus artışı yaşaması ve köy statüsünü kazanması şeklindeydi.

Araştırma sahasında Cumhuriyet tarihi boyunca kırsal yerleşmelerin nüfus miktarları da önemli oranda değişmiştir. Zira bazı köylerin nüfus miktarları katlanarak artarken bazıları da önemli oranda nüfus kaybetmiş ve eski önemini kaybetmiştir. Örneğin 1935 yılında 76 kişilik nüfusa sahip olan Akdere köyü, 2011 yılında 821 kişilik nüfusa sahip olmuş ve nüfusunu 10 kattan fazla arttırmıştır. Aynı şekilde Gürpınar köyü 1935 yılında 73 kişilik bir nüfusa sahipken bu miktar 2011 yılında 909 kişi olmuş ve nüfusu yaklaşık 12 kat artmıştır. Kayadere köyünde ise 1935 yılında 340 kişi yaşamakta iken bu sayı bugün 250 kişiye düşmüş ve önemli oranda nüfus kaybı yaşanmıştır.

Silvan İlçesi'ndeki köy idari alanlarının çoğunda birden fazla yerleşmenin bulunduğu gözlenmektedir. Sahada köy dışında, köye bağlı mezra yerleşmeleri de bulunmaktadır. Tüzel kişiliğe sahip köyün genellikle toplu veya gevşek dokulu olduğu kırsal yerleşmelere çok sayıda mezra eşlik etmektedir. Yörede köyler genellikle toplu olduğundan, köyün uzağında veya biraz dışında mahalle yerleşmelerine pek rastlanmamakta, ancak köyden tamamıyla ayrı ve uzak fakat idari anlamda köye bağlı çok sayıda mezra bulunmaktadır. Sahadaki mezra sayısı köy sayısını geçmiştir. Hatta dört-beş mezraya sahip köyler bile bulunmaktadır. Nitekim Demirkuyu ve Kumgölü köyleri beşer mezraya sahiptirler. Bu yüzden yöredeki köylerin birçoğunu ***çok yerleşmeli köyler*** olarak nitelendirmek mümkündür.

Yörede kırsal yerleşmeler genellikle toplu dokulu köyler şeklindedir. Ancak yer yer dağınık ve gevşek dokulu köylerde bulnumaktadır. Silvan İlçesi'nde görülen toplu köyler, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki gibi toplu ve toprağa gömük değildir. İklim

şartlarının uygun olması, kış mevsiminin serin ve yaz mevsiminin ise çok sıcak ve kurak geçmesi köy yerleşmelerinin yapısı belirleyen temel unsur olmuştur. Yörede kavurucu yaz sıcaklarından korunmak için yerleşme dokuları toplu bir özellik gösterirken, serin rüzgâr almak için de konutlar birbirinden biraz uzaklaşmıştır.

Sahada kırsal yerleşmelerin kuruldukları yerlerin ve konumlarının belirlenmesinde doğal ve beşerî unsurlar rol oynamıştır. Özellikle su kaynakları ve topoğrafya şartları, kırsal yerleşmelerin ortaya çıkmasında çok büyük etkiye sahiptir. Nitekim yöredeki köylerin çok büyük bir kısmı ya kaynakların bol olduğu kısımlarda ya da akarsu vadileri boyunca veya araziye hâkim yamaçlarda kurulmuştur.

a) Konumlarına Göre Köyler

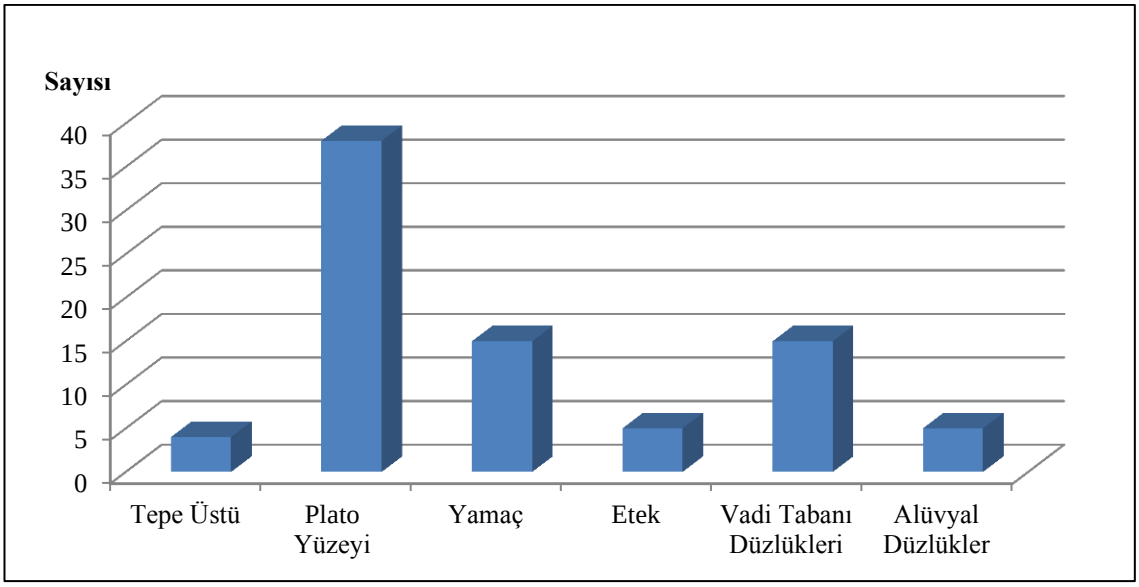
Kırsal yerleşmelerin kuruluş yerleri bize o yöredeki doğal çevre şartları ve bu şartların insan yaşayışı üzerindeki etkileri hakkında önemli bilgiler verir. Zira insan yaşadığı doğal çevreden maksimum verim almaya, var olan potansiyeli en iyi şekilde kullanmaya çalışır. Doğanın sahip olduğu potansiyeli değerlendirmesi ve en iyi verimi alması insanın becerisine bağlıdır. Bu beceriyi en iyi şekilde kullabileceği konum, şüphesiz ki kırı işletip değerlendirdiği alandır. İnsanın doğal çevreden iyi verim alabilmesi için kırsal yerleşmelerin kuruluş yerlerine çok dikkat etmesi, araziye hakim ve araziden en iyi şekilde yararlanmayı kolaylaştıracak konumda olması gerekmektedir.

Yörede bazı kırsal yerleşmelerin tarihleri çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Bu tip kırsal yerleşmeler daha çok savunulması kolay, araziye hâkim yüksek dağlık sahalarda kurulmuştur. Özellikle sahanın kuzeyindeki dağlık arazi üzerinde kurulmuş Boyunlu, Görentepe, Keklikdere, Onbaşılar, Dolapdere, Dağcılar ve Üçbasamak köyleri bu şartlar göz önünde bulundurularak kurulmuş çok eski kırsal yerleşmelerdir. Söz konusu kırsal yerleşmeler uzun bir kırsal yerleşme deneyimine sahip, uzun arayışlar sonucu kurulmuş ve yeri stabilleşmiş köklü yerleşmelerdir. Ancak Silvan İlçesi'nin güney yarısında kurulmuş köylerin büyük bir kısmı, son dönemlerde kurulmuş, yeni yerleşim birimleridir. Yörede savaşların ve yağma faaliyetlerinin sona ermesi ile yeni yerleşmeler artık su kaynaklarının ve tarım arazilerinin bol olduğu güneye doğru kaymıştır.

Günümüzde araştırma sahasındaki köy yerleşmelerinin kuruluş yerlerinin seçiminde, topoğrafya şartları, tarımsal arazi varlığı ve su kaynakları etkili olmuştur. Yörede bazı kesimlerde topografik şartlardan dolayı yerleşmeler sınırlı ve birden fazla jeomorfolojik ünite üzerine kurulmuştur. Sahanın kuzeyindeki dağlık ve engebeli arazi yerleşme faaliyetlerini sınırlandırmış ve genellikle köyler dağ yamaçları ve eteklerinde kurulmuştur. Bu kesimde yer alan köyler, araziye hakim bir konumdadırlar ve hem su kaynaklarına yakın hemde önündeki düzlüklerden ve yüksek kesimlerdeki otlaklardan yararlanan köylerdir. Tarım arazileri yetersiz olduğu için genellikle birincil ekonomik faaliyet hayvancılıktır. Ancak bu kesimlerde yer alan köylerin önemli dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlar arasında konut inşa edecek uygun arazi bulunmaması, yeterli tarım arazisinin olmaması ve ulaşımda yaşanan önemli güçlükler olması sayılabilir. Ayrıca özellikle yamaçlarda bulanan köylerde erozyon ve kütle hareketleri önemli sorunlar yaratabilmektedir.

Tablo 2.19. Silvan İlçesi'ndeki Köylerin Kuruldukları Jeomorfolojik Ünitelere Göre Dağılışı.

Yerleşmelerin Konumları	**Sayısı**	**Yüzdesi**
Tepe Üstü	4	4,9
Plato Yüzeyi	38	46,3
Yamaç	15	18,3
Etek	5	6,1
Vadi Tabanı Düzlükleri	15	18,3
Alüvyal Düzlükler	5	6,1

Grafik 2.7. Silvan İlçesi'ndeki Köy Yerleşmelerinin Kuruldukları Konuma Göre Dağılışı.

İnceleme alanındaki köylerin 4'ü yani %4,9'u araziye hâkim bir tepe üzerinde kurulmuşlardır. Bu yerleşmeler araziden en iyi şekilde yararlanmayı sağlayacak şekilde konumlanmışlardır. Gerek su kaynaklarından gerekse sınırlı olan tarım arazilerinden en iyi şekilde yararlanmak için sahadaki bir kısım yerleşmeler tepelik alanlar üzerine kurulmuştur. Tepe üstünde kurulmuş olan yerleşmeler araziye hâkim bir noktada yer almaktadırlar. Sahada Bayrambaşı, Boyunlu, Kıraçtepe ve Çakıltaşı köyleri tek tepe ve birden fazla tepe üzerine kurulmuş yerleşmelerdir.

Yörede tepe üzerinde kurulmuş en önemli yerleşme Bayrambaşı beldesidir. Araziye hâkim bir tepede kurulmuş olan köy, ayrıca güvenlik açısından önemli bir konumdadır. Zira ilçenin özellikle kuzey kesiminde konumlanmış olan bölücü örgüt mensuplarına karşı köy önemli bir jandarma karakoluna sahiptir. Silvan İlçesi'nde belde idari yapısına sahip olan tek kırsal yerleşmedir. Bayrambaşa beldesi, eski dönemlerden beri önemli bir nüfus miktarına sahip olan eski bir yerleşme olup günümüzde de bu önemini devam ettirmiştir. İlçede Çatakköprü köyünden sonra en fazla nüfusa sahip (1809) kırsal yerleşmedir.

Fotoğraf 2.2. Bir Tepe Üzerine Kurulmuş Bayrambaşı Beldesinden Bir Görünüm.

Silvan İlçesi'nde tepe üzerinde kurulmuş önemli bir yerleşme de Boyunlu'dur. Boyunlu köyü, ilçedeki en büyük dağ sırası olan Erbat dağlarının kuzey yamacındaki kaya blokları üzerine kurulmuş çok eski bir yerleşmedir. Geçmişi çok eski dönemlere uzanan köy, aynı zamanda kaya bloklar üzerine inşa edilmiş bir kaleye sahiptir. Köy evleri de genellikle iri kaya blokları üzerine inşa edilmiş ve eğimli bir tepe üzerinde, su kaynaklarına ve araziye hâkim ibr noktada konumlanmıştır. Köy binlerce yıllık kuruluş yerini muhafaza eden önemli bir kırsal yerleşmedir.

Fotoğraf 2.3. Araziye Hâkim Tepelik Bir Saha Üzerine Kurulmuş Olan Boyunlu Köyünden Bir Görünüm.

Alibey ve Kıraçtepe köyleri de sahada tek tepe veya tepelik bir arazi üzerine kurulmuş diğer yerleşmelerdir. Bu yerleşmelerden Kıraçtepe, sahanın güneydoğusunda alüvyal düzlüklerin gerisinde yer alan tek bir tepe üzerinde yer almaktadır. Alibey köyü ise sahanın batısında birkaç tepe üzerinde kurulmuş ve etrafı geniş tarım arazileri tarafından çevrelenmiş bir konumda bulunmaktadır.

Araştırma sahasındaki köylerin 15'i yani %18,3'ü yamaçlarda, 5'i yani %6,1'i eteklerde yer almaktadır. Yörede Üçbasamak, Kazandağ, Arıköy, Taşpınar, Dolapdere, Dağcılar, Keklikdere, Onbaşılar ve Görentepe köyleri yamaçlarda yer almaktadır. Genel olarak eğimli arazide yer alan bu köylerin bazılarının kuruluş yerleri dikkat çekicidir. Örneğin dik bir yamaç boyunca enine uzanmış bir yerleşim yerine sahip olan Gürpınar köyünün konumlandığı yer oldukça önemlidir. Zira köyün önünde uzanan geniş düzlük, hiçbir şekilde yerleşmeye açılmamış ve sadece tarım arazisi olarak kullanılırken, oldukça sarp ve elverişsiz yamaçta ise köy konumlanmıştır. Tabiki söz konusu durum hem önündeki hem de kuzeyindeki araziden en iyi şekilde faydalanma arzusundan ileri gelmektedir. Söz konusu yerleşme araziden en iyi şekilde yararlanan yerleşmeler güzel bir örnek teşkil eder.

Fotoğraf 2.4. Yamaca Kurulmuş Gürpınar Köyünden Bir Görünüm.

Kuruluş yeri dikkat çeken bir başka kırsal yerleşme ise Üçbasamak köyüdür. Erbat dağlarının güney yamaçlarındaki çıplak kayalık saha üzerinde kurulmuş olan köyün temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Su kaynaklarının bolca bulunduğu yamaç üzerinde bulunan köy, az nüfuslu bir kırsal yerleşim birimidir. Ayrıca Bahçe ve Yeşilköy köyleri, Silvan-Batman karayolunun hemen kuzey yamacına kurulmuş önemli yerleşmelerdir. Zira bu iki köy, hem yamaçtaki su kaynakları ve araziden hem de önünde uzanan tarım topraklarından en iyi şekilde yararlanmak için konumlandırılmıştır.

Fotoğraf 2.5. Yamaçta Kurulmuş Üçbasamak Köyünden Bir Görünüm.

Tablo 2.20. Silvan İlçesi'ndeki Köylerin Kuruldukları Jeomorfolojik Birimler.

Köyler	Yükselti	Konumu	Köyler	Yükselti	Konumu
Akçayır	660	Plato Yüzeyi	Umur	780	Yamaç
Akdere	700	Vadi İçi Ve Kenarı	Üçbasamak	1100	Yamaç
Akyol	790	Plato Yüzeyi	Yeniköy	820	Plato Yüzeyi
Alibey	630	Tepe Üstü	Yolaç	810	Plato Yüzeyi
Altınkum	740	Plato Yüzeyi	Yolarası	770	Plato Yüzeyi
Arı	930	Yamaç	Yukarıveysi	770	Plato Yüzeyi
Aşağıveysi	740	Plato Yüzeyi	Yuva	700	Plato Yüzeyi
Başıbüyük	790	Plato Yüzeyi	Aşağıkaya	720	Vadi İçi Ve Kenarı
Bayrambaşı	1300	Tepe Üstü	Bağdere	750	Plato Yüzeyi
Bereketli	630	Plato Yüzeyi	Çakıltaşı	650	Plato Yüzeyi
Beypınar	700	Plato Yüzeyi	Çobantepe	650	Vadi İçi Ve Kenarı
Boyunlu	1150	Tepe Üstü	Darköprü	640	Vadi İçi Ve Kenarı
Çaldere	1100	Yamaç	Doluçanak	650	Plato Yüzeyi
Çardak	920	Etek	Gökçetavak	700	Plato Yüzeyi
Çiğdemli	880	Vadi İçi Ve Kenarı	Heybelikonak	740	Plato Yüzeyi
Dağcılar	1100	Yamaç	Kasımlı	620	Vadi İçi Ve Kenarı
Dolaplıdere	990	Yamaç	Kumluk	630	Vadi İçi Ve Kenarı
Duru	690	Vadi İçi Ve Kenarı	Sarıbuğday	730	Plato Yüzeyi
Düzalan	720	Plato Yüzeyi	Sulubağ	650	Plato Yüzeyi
Erikyazı	730	Plato Yüzeyi	Yeşilbahçe	650	Vadi İçi Ve Kenarı
Eskiköy	900	Plato Yüzeyi	Çatakköprü	700	Alüvyal Düzlük
Eşme	650	Vadi İçi Ve Kenarı	Akçeltik	650	Alüvyal Düzlük
Görentepe	1230	Yamaç	Bahçe	1000	Yamaç
Görmez	730	Plato Yüzeyi	Başdeğirmen	600	Alüvyal Düzlük
Güçlü	800	Plato Yüzeyi	Bellibahçe	850	Yamaç
Gündüz	870	Plato Yüzeyi	Çevriksu	580	Alüvyal Düzlük
İncesu	860	Plato Yüzeyi	Çiğil	600	Alüvyal Düzlük
Karacalar	730	Plato Yüzeyi	Demirkuyu	850	Etek
Karahacı	840	Plato Yüzeyi	Dutveren	680	Plato Yüzeyi
Karamus	700	Plato Yüzeyi	Eskiocak	850	Etek
Kayadere	1120	Yamaç	Gürpınar	850	Yamaç
Keklikdere	1200	Yamaç	Güzderesi	630	Vadi İçi Ve Kenarı
Onbaşılar	1100	Yamaç	Kazandağ	850	Yamaç
Ormandışı	740	Etek	Kıraçtepe	640	Tepe Üstü
Otluk	860	Plato Yüzeyi	Kızlar	660	Plato Yüzeyi
Sağlık	710	Plato Yüzeyi	Kumgölü	650	Vadi İçi Ve Kenarı
Sulak	750	Plato Yüzeyi	Nohuttepe	720	Plato Yüzeyi
Susuz	870	Plato Yüzeyi	Yenidoğan	580	Vadi İçi Ve Kenarı
Şanlı	720	Plato Yüzeyi	Yeşerdi	650	Vadi İçi Ve Kenarı
Taşpınar	950	Yamaç	Yeşilköy	700	Vadi İçi Ve Kenarı
Tokluca	700	Plato Yüzeyi	Babakaya	770	Etek

Araştırma sahasında eteklerde kurulmuş köyler de bulunmaktadır. İlçedeki Ormandışı, Babakaya, Çardak, Demirkuyu ve Eskiocak köyleri yamaçlar ile düzlüklerin birleştiği eteklerde kurulmuştur. Bu tür konumlarda kurulmuş olan köyler, beş adet olup, toplam köy sayısının %6,2'sini oluşturur. Bu köyler su kaynaklarının, tarım arazileri ve eğimli yamaçların birleştiği yerlerde kurulmuştur. Araziden maksimum verim almayı amaçlayan bir lokasyona sahiptirler. Hem tarımsal faaliyetler hem de hayvancılık faaliyetlerinin bir arada yürütüldüğü köylerdir.

Fotoğraf 2.6. Etek Üzerinde Kurulmuş Olan Çardak Köyünden Bir Görünüm.

Söz konusu köyler içerisinde Demirkuyu köyü önemli oranda nüfus ve kırsal yerleşme barındırır. Hafif eğimli bir dağ eteğine kurulmuş olan köyün önünde geniş bir tarım arazisi uzanmaktadır. Ayrıca köyün gerisindeki dağlık sahalarda kayvancılık faaliyetleri yürütülmektedir. Köy aynı zamanda Mukur Deresi'nin yakınında bulunmaktadır. Ormandışı ve Babakaya köyleri de birbirine bakan iki etek üzerine kurulmuş köylerdir. Bu iki köyün arasından Sakkurun Dere geçmektedir. Çardak köyü ise Erbat dağlarının güney yamaçlarının güneydeki aşınım düzlüklerine uzandığı etekler üzerine kurulmuştur. Köy, sınırlı oranda bulunan tarım arazileri ve su kaynaklarından maksimum verim almak için hafif eğimli bir etek üzerine kurulmuştur.

Eskiocak köyü de Batman karayolunun hemen kuzeyindeki etekler üzerinde kurulmuş bir kırsal yerleşmedir.

Fotoğraf 2.7. Babakaya Köyü Eteklerden Düzlüğe Doğru Yayılış Gösterir.

Silvan İlçesi'ndeki kırsal yerleşmelerin büyük bir kısmı plato yüzeyleri üzerinde kurulmuştur. Sahanın güney yarısı ile kuzeydoğu kesimlerinde yer alan köylerin büyük bir kısmı hafif eğimli plato yüzeyleri üzerinde bulunmaktadır. Çok sayıda akarsu tarafından parçalanmış bu plato sahası, yöredeki tarımsal alanların önemli bir kısmını barındırmaktadır. Orta ve Üst Miyosen konglomera, kiltaşı, şeyl ve jiplerinden oluşan bu aşınım yüzeyleri, sulama imkânlarının geliştiği kesimlerde önemli tarımsal potansiyele sahiptir.

Araştırma sahasındaki köy yerleşmelerinin 38'i, toplam köy yerleşmelerin %46,3'u plato yüzeyleri üzerinde kurulmuştur. (Bkn. Tablo 2.19) Topoğrafya ve eğim şartlarının uygun olduğu bu kesimlerde, yerleşmelerin yoğunluk kazanması aynı zamanda yeterli su kaynaklarının varlığı ile de ilgidir. Yörede plato yüzeyleri üzerinde kurulmuş olan en büyük kırsal yerleşme Sulubağ köyüdür. Araştırma sahasının güneybatısında plato yüzeyi üzerinde yükselen yassı bir tepe üzerine kurulmuş olan Sulubağ, yoğun bir yerleşmeye sahne olmuştur. Önceleri tarıma uygun olmayan arazi

üzerinde inşa edilen konutlar, daha sonra nüfus arttıkça tarım arazilerine doğru uzanmıştır.

Fotoğraf 2.8. Plato Yüzeyi Üzerine Kurulmuş Sulubağ Köyünden Bir Görünüm.

Yörede Bağdere, Gökçetavak, Doluçanak, Tokluca, Beypınar, Karamusa, Düzalan, Kızlar gibi yoğun nüfuslu köyler de plato yüzeyleri üzerinde kurulmuştur. Sahada plato yüzeyleri üzerindeki yerleşmelerin büyüklüğünü ve nüfus yoğunluğunu etkileyen en önemli unsur, yeterli su kaynaklarının bulunmasıdır. Zira bu kırsal yerleşmelerde temel geçim kaynağı tarım olduğu için, su vazgeçilmez bir unsurdur. Her ne kadar plato yüzeyleri topografik olarak tarıma uygun olsalar da, suyun yetersiz olduğu kısımlarda, yerleşmeler çok seyrekleşmektedir. Duru, Bereketli, Eşme gibi köyler, plato yüzeyleri üzerinde kurulan, uygun arazi şartlarına sahip olan köylerdir. Fakat yeterli su kaynakları bulunmadığından, yerleşmeler seyrektir.

Silvan İlçesi'nde yerleşmenin dağılışını ve kuruluş yerini etkileyen en önemli unsurlardan biri şüphesiz iklimdir. Sahada yaz mevsiminde 50°C'ye yaklaşan sıcaklıklar beşerî faaliyetleri oldukça etkilemektedir. Yaz mevsiminin çok uzun ve sıcak geçmesi, belirgin bir kuraklığın yaşanmasına yol açmaktadır. Yörede hem içme suyu ihtiyacı hem de tarımda sulama için çeşme, pınar ve akarsu gibi su kaynakları oldukça hayati değer taşır. Sahada doğrudan akarsu vadisi içine veya kenarına

kurulmuş 15 köy bulunmaktadır. Aslında sahadaki yerleşmelerin tamamının kuruluş yerinde su kaynaklarının mevcut olmasına dikkat edildiği anlaşılıyor. Gerçekten de bazı yerleşmeler doğrudan akarsu vadisi içine veya kenarına kurulmuştur. Aşağıkaya, Kasımlı, Akdere, Darköprü, Yeşilbahçe, Çiğdemli, Kumgölü, Çevriksu, Güzderesi gibi köyler vadi tabanları veya kenarlarında kurulmuş kırsal yerleşmelerdir.

Fotoğraf 2.9. Aşağıveysi Köyü Plato Yüzeyi Üzerinde Yer Alan Yerleşmelerden Biridir.

Sahadaki yerleşmelerin %18,3'ü vadi tabanı düzlüklerinde kurulmuş yerleşmelerdir. Bu köyler içerisinde en fazla dikkat çekeni Güzderesi köyüdür. Birkaç akarsuyun birleştiği noktada, akarsuyun oluşturduğu vadi tabanı düzlüğü üzerine kurulmuş olan köy, bazı dönemlerde taşkınlara maruz kalmaktadır. Aşağıkaya ve Kasımlı köyleri dışında, vadi tabanı düzlükleri üzerinde kurulmuş kırsal yerleşmelerin genellikle nüfusları yüksek ve konut sayıları fazladır. Ayrıca bu köyler kuruluş yerlerinin avantajlarından yararlanan ve ekonomik potansiyeli yüksek olan yerleşmelerdir.

Batman Çayı boyunca uzanan alüvyal düzlükler üzerinde kurulmuş köyler, araştırma sahasının ekonomik potansiyeli en yüksek ve en yoğun nüfuslu yerleşmelerini oluşturur. Sahanın doğu sınırında yer alan bu yerleşmelerin sayısı 5'tir ve kırsal yerleşmelerin %6,2'sini oluşturmaktadır. Bu yerleşmeler; Çatakköprü, Başdeğirmen, Akçeltik, Çevriksu ve Çiğil köyleridir.

Fotoğraf 2.10. Vadi Tabanı Düzlüğüne Kurulmuş Güzderesi Köyünden Bir Görünüm.

Kuzeydeki dağlık ve engebeli araziden taşınan alüvyal malzemeler, Batman Çayı boyunca Çatakköprü köyü güneyinden itibaren geniş bir düzlüğe taşınarak verimli bir saha meydana getirmiştir. Bu verimli alüvyal düzlük üzerine kurulmuş olan kırsal yerleşmeler, bol su kaynaklarına, düz bir arazi yapısına ve verimli topraklara sahiptirler. Bu yerleşmelerde söz konusu unsurların etkisiyle yoğun tarımsal faaliyetler yürütülmektedir. Özellikle son yıllarda yaygınlaşan mısır tarımı bu köylerin temel geçim kaynağıdır. Bu sahalarda yerleşmeler toplu olup, konutlar araziden maksimum verim alınacak şekilde inşa edilmiştir.

Alüvyal düzlük üzerinde kurulmuş köylerin en büyüğü Çatakköprü'dür. Aynı zamanda ilçenin en fazla nüfusa sahip ve konut sayısının en yoğun olduğu köyde budur. Gevşek bir dokuya sahip olan Çatakköprü, Batman Çayı boyunca uzanan, tarımsal çeşitliliğin ve verimin en yüksek olduğu köydür. Zira pamuk, mısır, buğday gibi önemli tarımsal ürünler söz konusu köyde yetiştirilmektedir. Sahada alüvyal düzlük üzerine kurulmuş diğer önemli köyler Başdeğirmen ve Çevriksu köyleridir. Önemli oranda nüfusa ve konuta sahip olan bu köylerde, yoğun bir şekilde mısır tarımı yapılmaktadır. Tarımsal araziden en iyi şekilde verim elde edilmesi için konutlar birbirine çok yakın bir şekilde inşa edilmiştir. Sahanın güneydoğu ucunda Batman

Çayı'nın hemen kenarında kurulmuş olan Çiğil köyü de önemli bir lokasyona sahiptir. Zira geniş ve verimli bir düzlük üzerine kurulmuş olup zengin su kaynaklarına sahiptir.

Fotoğraf 2.11. Alüvyal Düzlük Üzerine Kurulmuş Olan Çatakköprü Köyünden Bir Görünüm.

b) Yükselti Basamaklarına Göre Köyler

Silvan İlçesi, ortalama yükseltisi değerleri incelendiğinde, genel olarak iki kısma ayrılmaktadır. Birinci kısım, araştırma sahasının güney yarısını oluşturan ve genellikle yükselti değerlerinin 550-800 metreler arasında değiştiği plato yüzeylerinden oluşmaktadır. Diğer kısım ise sahanın kuzey yarısını kaplayan ve genellikle yükseltisi 800-1300 metreler arasında bulunan dağlık sahadan oluşmaktadır. Yörenin bu özelliğinden dolayı kırsal yerleşmelerin yükselti kademeleri çeşitlilik göstermekte ve önemli farklar oluşmaktadır.

Kırsal yerleşmelerin farklı yükselti kademelerine yayılması, sahanın topografik şartlarından kaynaklanmaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi araştırma sahasında relief kuzeyden güneye doğru bariz bir şekilde sadeleşmektedir. Sahanın kuzeyindeki engebeli ve yüksek bir arazi yapısına karşın güneyinde sade ve deniz seviyesine daha yakın bir arazi bulunmaktadır. Arazinin göstermiş olduğu bu farklılık sahadaki kırsal

yerleşmelerin dağılışında da bariz farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zira ilçedeki kırsal yerleşmelerin %80'ine yakın kısmı güneydeki sade ve yükseltisi daha az olan düzlüklerde konumlanmıştır. Şüphesiz sahanın güney yarısının nüfus için bu kadar çekici olması arazinin sağladığı avantajlardan kaynaklanmaktadır. Geniş ve verimli tarım arazileri ile elverişli ulaşım şartları söz konusu kesimde çok sayıda kırsal yerleşmenin kurulmasını sağlamıştır.

Öte yandan sahanın kuzeyindeki dağlık arazi, tarımsal faaliyetleri sınırladığı ve ulaşımı güçleştirdiğinden yerleşmeler için ilgi çekici olmamıştır. Bundan dolayı sahanın kuzeyinde kırsal yerleşme sayısı oldukça azdır.

Silvan İlçesi'nde yerleşmelerin konumlandığı üç yükselti kuşağı bulunmaktadır. Bu kuşaklardan ilki 1000 m. üstü yükseltiye sahip yerleşmelerin bulunduğu ve nüfusun az olduğu dağlık kuşaktır. İkinci yerleşme kuşağı ise sahanın kuzeyindeki Güneydoğu Toroslar ile güneydeki plato yüzeyleri arasında kalan, daha çok yamaç ve eteklerde yer alan 751-1000 m. aralığındaki yükselti kuşağıdır. Üçüncü yerleşme kuşağı ise 500-750 m. yükselti aralığında yer alan yerleşme kuşağıdır. Bu kuşak yerleşmeye en elverişli olan kuşaktır.

Tablo 2.21. Silvan İlçesi'ndeki Kırsal Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı.

Yükselti Basamağı	**Köy Sayısı**	**Köyden Küçük Devamlı veya Peryodik Yerleşmeler**	**Toplam**	**%'si**
1001-1250	9	5	14	8,3
751-1000	26	23	49	28,8
501-750	47	60	107	62,9
Toplam	82	88	170	100

Sahada 1000 m. ve üzerindeki yüksetiye sahip kırsal yerleşme sayısı 9 olup, kırsal yerleşmelerin %8,3'ü bu yükselti kademesinde bulunur. Yörenin kuzey ve kuzeybatısında yer alan kırsal yerleşmeler genellikle 1000 m. ve üzerindeki yükselti kademesinde yer alır. Bu yükselti kademesinde arazi dağlık ve engebeli bir yapıya sahiptir. Tarım alanları sınırlı olduğundan daha çok hayvancılık faaliyetleri yürütülmektedir. Bayrambaşı, Keklikdere, Onbaşılar, Görentepe, Dolapdere ve

Dağcılar gibi köyler bu kademede yer almaktadır. Söz konusu aralık araştırma sahasında nüfus miktarı ve yerleşme sayısının en az olduğu yükselti kademesidir.

Araştırma sahasında 751-1000 aralığındaki yükselti kademesinde 49 kırsal yerleşme bulunmakta olup, toplam kırsal yerleşmelerin %28,8'i bu aralıkta yer almaktadır. Bu yükselti kademesi kuzeydeki dağlık saha ile güneydeki düzlük alan arasında bir geçiş kademesidir. Bu sahada yerleşmeler genellikle yamaçlarda bulunmakta olup, hem dağlık alanlardan hem de önünde uzanan düzlüklerden en yüksek verimi alabilecek şekilde konumlanmışlardır. Genellikle yerleşmeler su kaynaklarının bol olduğu yamaçlara kurulmuştur. Bu yükselti kademesinde Demirkuyu, Arı, Gürpınar, Taşpınar, Çiğdemli, Susuz, Yolarası gibi önemli kırsal yerleşmeler bulunur.

Tablo 2.22. Silvan İlçesi'ndeki Köylerin Yüksekliklerine Göre Dağılımı.

Köyler	**Yükselti**	**Köyler**	**Yükselti**	**Köyler**	**Yükselti**	**Köyler**	**Yükselti**
Görentepe	1300	Kazandağ	850	Sarıbuğday	730	Yeşilbahçe	650
Bayrambaşı	1270	Demirkuyu	850	Görmez	730	Sulubağ	650
Keklikdere	1270	Bellibahçe	850	Karacalar	730	Çobantepe	650
Boyunlu	1200	Gürpınar	850	Düzalan	720	Çakıltaşı	650
Kayadere	1120	Karahacı	840	Aşağıkaya	720	Eşme	650
Çaldere	1100	Yeniköy	820	Şanlı	720	Kumgölü	650
Dağcılar	1100	Yolaç	810	Nohuttepe	720	Yeşerdi	650
Üçbasamak	1100	Güçlü	800	Sağlık	710	Akçeltik	650
Onbaşılar	1100	Akyol	790	Akdere	700	Darköprü	640
Bahçe	1000	Başıbüyük	790	Beypınar	700	Kıraçtepe	640
Dolaplıdere	990	Umur	780	Gökçetavak	700	Alibey	630
Taşpınar	950	Yukarıveysi	770	Çatakköprü	700	Bereketli	630
Arı	930	Yolarası	770	Yuva	700	Kumluk	630
Çardak	920	Babakaya	770	Karamus	700	Güzderesi	630
Eskiköy	900	Bağdere	750	Tokluca	700	Kasımlı	620
Çiğdemli	880	Sulak	750	Yeşilköy	700	Çevriksu	620
Susuz	870	Altınkum	740	Duru	690	Çiğil	600
Gündüz	870	Aşağıveysi	740	Dutveren	680	Başdeğirmen	600
İncesu	860	Heybelikonak	740	Akçayır	660	Yenidoğan	580
Otluk	860	Ormandışı	740	Kızlar	660		
Eskiocak	850	Erikyazı	730	Doluçanak	650		

Kaynak: 1/100 000 ölçekli topoğrafya haritası paftalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Sahada kırsal yerleşmelerin büyük bir kısmı topoğrafya ve eğim şartlarının uygun olduğu, geniş tarım arazilerine sahip, ulaşımın kolaylıkla sağlandığı 500-750 m. aralığındaki yükselti kuşağında bulunur. Bu yükselti aralığında 47 köy ve 60 köyden küçük devamlı veya peryodik yerleşme bulunmaktadır. Toplam kırsal yerleşmelerin %62,9'u 500-750 metreleri arasında bulunmaktadır. Yöredeki kırsal nüfusun ve verimli tarım arazilerinin önemli bir kısmı bu yükselti kademesinde bulunmaktadır. Zira Doluçanak, Gökçetavak, Sulubağ, Düzalan, Çatakköprü, Bağdere gibi önemli kırsal yerleşmeler bu kademede yer almaktadır. Silvan İlçesi'nde ekonomik şartları en iyi olan kırsal yerleşmeler bu yükselti kuşağında yer alır.

İnceleme alanındaki devamlı kırsal yerleşmelerin en üst sınırını 1300 metrelerdeki Keklikdere köyü ve Bayrambaşı beldesi oluşturur. Bu mesafelerden daha yüksekte yerleşmelere rastlanmaz. Zira sahada en yüksek nokta zaten 1500 metre civarında olup, bu kesimler eğim ve arazi şartlarından dolayı yerleşmeye uygun değildir. Yörede kırsal yerleşmelerin çıkılabilecek en üst seviyeye kadar ulaştığı söylenebilir. Kırsal yerleşmelerin alt sınırı ve deniz seviyesine en yakın yerleşmeler ise yörenin doğusu sınırında, Batman Çayı kenarında bulunan Çevriksu ve Yenidoğan köyleridir. Bu köylerin yükseltisi 580 metre civarında olup Batman Çayı kenarında kurulmuşlardır.

c) Yüzölçümü Büyüklüğüne Göre Köyler

Araştırma sahasında köyleri yüzölçümlerine göre sınıflandırmak mümkündür. Sahada değişik büyüklüğe ve yüzölçüme sahip köyler bulunmaktadır. Köylerin nüfus miktarları, yüzölçümleri ve ekonomik faaliyetleri arasında büyük dengesizlikler vardır. Kırsal yerleşmelerin yüzölçüm büyüklüğü, ekonomik faaliyetler ve coğrafi özellikler açısından büyük öneme sahiptir. Zira her yerleşmeye, daima bunun kapladığı sahadan çok daha geniş bir saha kaplayan iktisadî faaliyet sahası tekabül eder ve iskân, iktisadî faaliyet sahaları dâhilinde noktalar veya küçük satıhlar halinde görünür[151].

Köyler, ekonomik faaliyet sahasının genişliği, niteliği ve sahip olduğu doğal koşullara bağlı olarak büyür veya küçülür. Ancak köylerin yüzölçümleri artıkça

---

151 A. Tanoğlu, "İskan Coğrafyası , Esas Fikirler, Problemler ve Metod", *İstanbul Üniv. Türkiyat Enst. Türkiyat Mecmuası* Cilt:XI, 1954, s.3.

ekonomik faaliyetlerinin çeşitlendiği söylenebilir. Ama yine de köy ekonomik hayatının verimliliğini etkileyen temel unsur, arazinin büyüklüğünden ziyade, niteliği ve verimliliğidir. Doğal çevre şartlarının elverişli, sulanabilir tarım arazilerinin bulunduğu ve makine kullanımına uygun araziler ekonomik değeri en yüksek araziler olup, ilk önce değerlendirilen topraklardır. Yörede sulama imkânlarının geliştiği köyler, yüzölçümüne bakılmaksızın, ekonomik potansiyeli en yüksek olan köylerdir.

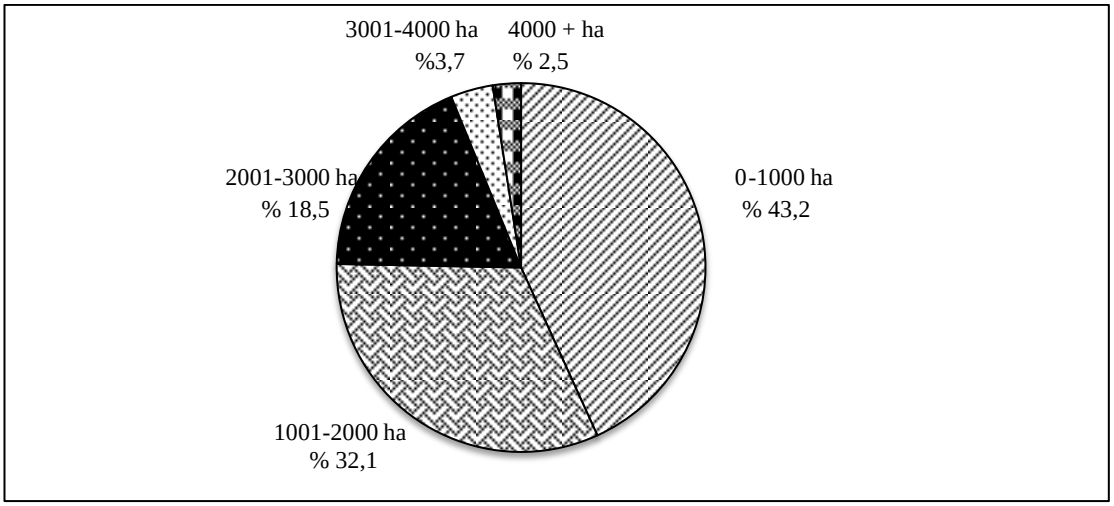
Tablo 2.23. Silvan İlçesi'nde Köylerin Yüzölçüm Büyüklüklerine Göre Dağılımı (2011).

Köyün Yüzölçümü(Ha)	**Köy Sayısı**	**%'si**	**Toplam Arazi Miktarı**	**%'si**
0-1000	35	44,4	23863,5	19,7
1001-2000	26	32,1	40091,1	33,1
2001-3000	15	18,5	37676,6	31,1
3001-4000	3	2,5	10233.8	8,5
4001 +	2	2,5	9196,8	7,6
TOPLAM	81	100	121061,8	100

Kaynak: Silvan Tapu Kadastro İlçe Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

İnceleme alanında daha öncede belirtildiği gibi kırsal yerleşmelerin yüzölçüm büyüklükleri farklılık göstermektedir. Gerçekten de sahadaki kırsal yerleşmelerin büyüklükleri birbirleriyle kıyaslandığında bariz farkların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Sahada bir kısım kırsal yerleşmeler oldukça fazla nüfusa sahip olmasına karşın yüzölçüm bakımından oldukça küçüktür. Çatakköprü köyü bahsi geçen duruma gösterilebilecek en iyi örneklerden biridir. İlçenin en fazla nüfusa sahip kırsal yerleşmesi olan köy, sadece 444 ha lık bir yüzölçüme sahiptir.

Öte yandan çok az nüfus barındırmasına karşın geniş yüzölçüme sahip çok sayıda kırsal yerleşme bulunmaktadır. Yuva, Çakıltaş, Bellibahçe gibi köyler bu duruma örnek gösterilebilir. Bu yerleşmeler içerisinde en dikkat çekici olanı Yuva'dır. Araştırma sahasındaki kırsal yerleşmeler içerisinde en az nüfuslu kırsal yerleşmelerden biri olmasına rağmen en geniş araziye sahip yerleşme konumundadır.

Grafik 2.8. Silvan İlçesi'nde Köylerin Yüzölçüm Büyüklüğüne Göre Dağılımı (2011).

Kuşkusuz saha kırsal yerleşmeler arasında görülen söz konusu çarpık durumun çok çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en önemlisi, Osmanlı döneminde ortaya çıkan ve günümüzde de hala varlığını yer yer devam ettiren toprak ve mülkiyet sistemidir. Yöredeki toprakların önemli bir kısmı XVI.-XIX. yüzyıllar arasında Yurtluk ve Ocaklık adı altında çeşitli şahıs, aşiret, bey ve ağalara verilmişti. Bunun bir sonucu olarak çok az nüfus çok geniş arazilere sahip olurken nüfusun büyük bir kısmı topraksız kalmıştı. Söz konusu durum günümüze kadar devam etmiştir. Nitekim günümüzde bu aşiret, bey ve ağaların varisleri bu toprakların büyük bir kısmını elinde tutmaktadır. Her ne kadar Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte çeşitli zamanlarda bu mülkiyet sistemini değiştirmek ve toprakların eşit şekilde dağılımını sağlamak için reformlar yapılmışsa da istenen sonuç elde edilememiş ve yüzyıllar önce ortaya çıkan bu mülkiyet rejiminin kalıntıları sahanın bazı kesimlerinde devam etmektedir.

Araştırma sahasında köy yüzölçümlerini etkileyen bir başka önemli unsur ise arazinin niteliği ve kalitesidir. Sahada az nüfusa ancak geniş yüzölçüme sahip bazı kırsal yerleşmelerde, toprakların verimliliği düşük olduğu, sulama imkanları gelişmediği ve arazi eğimi fazla olduğu için nüfuslanmadığı anlaşılmaktadır. Bu kırsal yerleşmeler geniş bir yüzölçüme sahip olmalarına karşın arazinin rantballığı düşük olduğu için az nüfusa sahiptirler. Çakıltaş köyü söz konusu kırsal yerleşmelere verilebilecek en iyi örneklerden biridir. Bu köy geniş bir yüzölçüme sahip olmasına rağmen arazinin verimi ve kullanılabilirliği düşük olduğu için az nüfuslanmıştır.

Silvan İlçesi'nde bir kısım köy yüzölçümlerinin fazla olmasında, bazı kişilerin komşu köylerden arazi satın alması ve bu şekilde topraklarını genişletmesi etkili olmuştur. Sulak köyünde bazı ailelerin ve kişilerin bu şekilde topraklarını genişletmesiyle birlikte köy yüzölçümü artmıştır.

Silvan İlçesi'nde ortalama köy yüzölçümünün 1494,5 ha kadar olduğu hesaplanmıştır. Sahada köylerin yüzölçüm büyüklükleri ülke ortalamasının üzerinde olmasına rağmen 49'u yani %60,5'nin yüzölçüm büyüklüğü 1494,5 ha'ın altındadır. Köylerin yüzölçüm büyüklükleri fazla gibi görünse de aslında birçoğunun yüzölçüm büyüklüğü ortalamanın altındadır. Yörede ortalamanın altında yüzölçüm büyüklüğüne sahip olan köylerin toplam arazisi 37808,1 ha olup küçük yüzölçüme sahip bu köylerin ortalama yüzölçümleri 771,6 ha'dır. (Bkn. Tablo 2.23)

Sahada kişi başına düşen ortalama arazi 2.8 ha'dır. Bu oran Çakıltaş köyünde 37,1 ha iken Çatakköprü köyünde 0,23 ha gibi çok düşük bir değerdedir. Silvan'da yüzölçümü 0-1000 ha arasında olan köylerin sayısı 35 olup, toplam kırsal yerleşmelerim %43,2'sini oluşturur. Bu köyler 23863,5 ha bir alana sahiptir. Yüzölçümü 1001-2000 ha arasında olan köylerin sayısı 26 olup kırsal yerleşmelerin %32,1'ini oluşturur. Bu aralıkta yer alan köyler 40091,1 ha'lık alana sahiptir. Yörede yüzölçüm büyüklüğü 2001-3000 ha aralığında olan köylerin sayısı ise 15'tir ve kırsal yerleşmelerin %18,5'ini oluşturur. Yüzölçüm büyüklüğü 3000 ha üzerinde olan kırsal yerleşme sayısı 5 olup, kırsal yerleşmelerin %6,2'sini oluşturmaktadır.

Araştırma sahasında yer alan Akçayır, Akdere, Beypınar, Görmez, Yuva, Bağdere, Çobantepe, Heybelikonak, Sulubağ, Bellibahçe, Kıraçtepe ve Yeşerdi köyleri büyük yüzölçümlü kırsal yerleşmeler olarak nitelendirilebilir. Söz konusu köyler, 36523 ha'lık bir alana sahip olup, toplam arazinin %30,5'ini oluşturur. Bu köyler içerisinde dikkat çeken köy Yuva'dır. Bu köy sahadaki en az nüfuslu köylerden biri olmasına rağmen yüzölçümü en büyük köydür. Hafif engebeli tepelik alanların çoğunlukta olduğu köyde sulama imkânları çok yeterli değildir. Önemli oranda nüfus kaybeden köyün geniş yüzölçüme sahip olması geçmişten günümüze kadar uzanan toprak ve mülkiyet sisteminden kaynaklanmaktadır.

Tablo 2.23. Silvan İlçesi'nde Köylerin Yüzölçüm Büyüklüğü.

Köy Adı	Yüzölçümü(ha)	Köy Adı	Yüzölçümü(ha)	Köy Adı	Yüzölçümü(ha)
Yuva	4931,4	*Tokluca*	1765,8	Eskiköy	854,7
Beypınar	4265,4	*Şanlı*	1765,5	Üçbasamak	796
Çakıltaşı	3643	*Darköprü*	1679,5	Boyunlu	780,7
Bellibahçe	3543,3	*Bayrambaşı*	1657,4	Güçlü	765,4
Akdere	3047,5	*Çiğil*	1605,3	Akyol	734,6
Kumluk	2921	*Demirkuyu*	1500,3	Çaldere	720,3
Heybelikonak	2827,5	*Akçeltik*	1483,4	Ormandışı	720
Sulubağ	2810,4	*Yeşilköy*	1466,8	Dutveren	709
Akçayır	2764,5	*Gürpınar*	1393,9	Onbaşılar	700,3
Dağcılar	2750	*Yeniköy*	1353,2	Arı	654,6
Kıraçtepe	2690,6	*Nohuttepe*	1344,5	Kazandağ	636,4
Görmez	2657,3	*Karahacı*	1270	Kayadere	630,8
Aşağıveysi	2601,6	*Umur*	1251,5	Gündüz	576,7
Çobantepe	2384,5	*Otluk*	1223,5	Altınkum	556,7
Yeşerdi	2358,7	*Çevriksu*	1133,2	Eskiocak	554,4
Karacalar	2286,8	*Yukarıveysi*	1113	Aşağıkaya	544,4
Bağdere	2241,9	*Duru*	1097,6	Gökçetavak	500
Alibey	2149,2	*Erikyazı*	1084	Çiğdemli	495,5
Güzderesi	2142,6	Susuz	952,2	Çatakköprü	444,6
Kasımlı	2090	Yenidoğan	900,8	Çardak	441,9
Kutlualan	1987,8	Başdeğirmen	893,7	Dolaplıdere	438,6
Yeşilbahçe	1919,3	Kumgölü	888	Kızlar	435,5
Sağlık	1900	İncesu	881,1	Yolarası	423,2
Eşme	1850	Bahçe	878,8	Taşpınar	361,2
Başıbüyük	1847,3	Yolaç	876	Babakaya	219,6
Düzalan	1800	Bereketli	868,7	Keklikdere	185,6
Sulak	1799,5	Doluçanak	865,4	Görentepe	112,9
Karamus	1798,8	Sarıbuğday	865,2		

Kaynak: Silvan Tapu Kadastro İlçe Müdürlüğü verileri ve anket çalışmarı.

Sahada en küçük yüzölçümlü köyler ise Görentepe, Babakaya ve Keklikdere köyleridir. Eğimli ve dik yamaç üzerine kurulmuş olan bu köylerin yüzölçümleri oldukça küçüktür. Yeterli tarım arazisinin bulunmadığı bu köylerde hayvancılık ve bahçe tarımı yapılmaktadır. Köylerde yeterli tarım arazisi bulunmadığı için var olan alanlarda yoğun ekonomik faaliyetler yürütülmektedir.

İnceleme alanında kırsal yerleşmelerin büyüklükleriyle nüfuslanma ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi arasında doğrudan bir parelellik söz konusu değildir. Sahadaki araziler üzerinde kurulan yerleşme sayılarını ve nüfus miktarlarını belirleyen temel unsurlar, arazinin verimi, su kaynaklarına ulaşılabilirlik ve eğim şartlarının elverişliliğidir. Nitekim yörede bazı kırsal yerleşmeler geniş bir yüzölçüme

sahip olmalarına karşın son derece kısıtlı ekonomik faaliyetler yürütmektedirler. Öte yandan elverişli konuma, verimli arazilere ve zengin su kaynaklarına sahip bazı kırsal yerleşmelerde nüfus oldukça fazla ve ekonomik faaliyetler çeşitlilik göstermektedir. Sahanın güneydoğusunda yer alan birçok kırsal yerleşme bu özelliktedir.

d) Yerleşme Dokusuna Göre Köyler

Silvan İlçesi kırsal yerleşmelerinin dokuları incelendiğinde, genellikle toplu yerleşme tipinin hâkim olduğu görülür. Sahada dağınık yerleşme tipine oldukça az rastlanır. Bazı kırsal yerleşmeler ise toplu ve dağınık yerleşmelerden daha farklı olarak gevşek bir yerleşme tipi görülür. Yörede var olan köylerin 68 tanesi toplu yerleşme, 8 tanesi dağınık ve 6 tanesi gevşek yerleşme tipindedir.

Araştırma sahasına hâkim olan toplu yerleşme tarzı, Doğu Anadolu Bölgesi'nde rastlanan küme köy yerleşmelerinden biraz farklıdır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde görülen toplu yerleşmelerde konutlar üst üste yığılmış ve sıkışık bir durum arz etmiştir. Ancak araştırma sahasında yerleşme dokuları bu şekilde değildir. Kırsal yerleşmeler toplu ama birbirinden belli aralıklar ile ayrılmış doku arz etmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki gibi sert iklim ve topoğrafya şartlarının yaratmış olduğu zor şartlar yoktur. Araştırma sahasında kışlar daha ılıman geçmekte ve topoğrafik şartlar yerleşmeyi çok sınırlamamaktadır. Ancak yörede çok sıcak ve kavurucu geçen yaz mevsiminde hava akımlarından ve rüzgârlardan istifadeyi kolaylaştırmak için yerleşme dokularında bir gevşeme olduğu ifade edilebilir. Genellikle konutlar inşa edilirken serin rüzgârlar dikkate alınmıştır. Serin rüzgârlar ve estikleri doğrultular konut ve sokak kalıpları üzerinde belirleyici olabilmektedir. Daha fazla rüzgâr alabilmek için konutlar ve sokak kalıpları gevşek bir doku gösterebilmektedir.

Yöredeki toplu kırsal yerleşmeler, genellikle bir çekirdek etrafında yoğunlaşmış ve merkezden çevreye doğru konut sayılarında azalma meydana gelecek şekilde yayılış göstermiştir. Yerleşmelerin çekirdeğinde köy meydanı bulunmaktadır. En merkezi konumdaki köy meydanı etrafında yoğunlaşan konutlar, dışa doğru yoğunluğunu kaybetmektedir.

Fotoğraf 2.12. Doluçanak Köyü Toplu Dokulu Bir Formdadır.

Araştırma sahasında toplu dokulu yerleşme şeklinin gelişmiş olmasının hem tarihi ve hem de coğrafi nedenleri bulunmaktadır. Özellikle topoğrafya şekilleri, su kaynakları, iklim şartları, uğraşılan ekonomik faaliyet türünün toplu yaşamayı gerektirmesi, ulaşım koşullarının elverişli olması nedeniyle asayişin bozuk olduğu dönemlerde belirgin güvenlik kaygıları, etnografik, etnolojik ve sosyolojik pek çok faktör, toplu yerleşme şekillerinin gelişmesine neden olmuştur[152]. Bilhassa yörede ziraî faaliyetler, konutlarn daire, yarım daire ve elips şeklinde kümelenmelerine yol açmıştır. Daha fazla tarım arazisinden yaralanmak ve araziyi en iyi sekilde kullanabilmek için yerleşmeler genellikle daire veya yarım daire şeklinde konumlanmıştır.

Ayrıca yörenin tarihi devirler boyunca maruz kaldığı sayısız savaşlar ve istilalar da emniyet endişesi ve savunma bakımından toplu köy yerleşmesini meydana getiren sebepler arasında ifade edilebilir. Aslında yörede yerleşme dokusunu etkileyen çok önemli bir unsur da su kaynaklarıdır. Zira yöre kurak ve özellikle yaz mevsimi yağışsız geçen bir iklim sahasında yer alır. Yaşanan uzun yaz kuraklığı yerleşmelerin

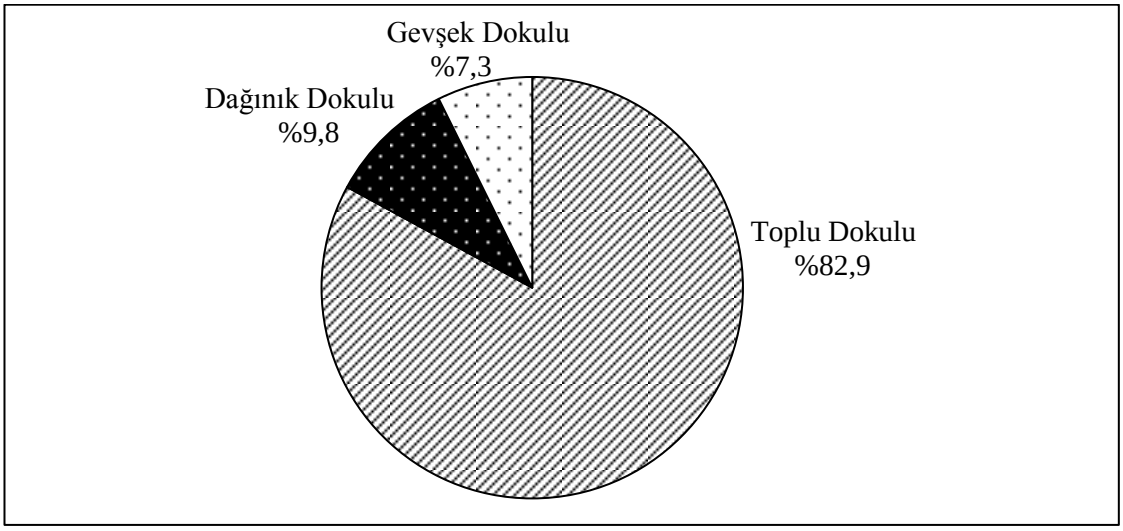
[152] Arınç, Ahlat İlçesi'nin Coğrafyası, s.191.

yoğunluğu ve dokularını etkilemektedir. Bu yüzden sahada yerleşmeler yetersiz olan su kaynaklarının etrafında kümelenmiş veya uzanmıştır.

Araştırma sahasında mevcut köylerin 68'inin yani %82'9'unun toplu, 8'si yani %9,8'inin dağınık ve 6'sının yani %7,3'ünün gevşek bir tipte araziye dağıldığı daha önce belirtilmişti. Toplu köyler daha çok sahanın güney yarısında plato yüzeyleri üzerinde uzanmıştır. Sahanın kuzey yarısında ise daha çok düzlükler, etekler ve vadi tabanlarında görülür. Yörede görülen toplu yerleşmeler; daire, yarım daire, elips ve yıldız formlarındadır.

Tablo 2.25. Silvan İlçesi'nde Yerleşme Dokusuna Göre Köy Sayısı

Yerleşme Tipi	**Yerleşme Sayısı**	**%'si**
Toplu Dokulu	68	82,9
Dağınık Dokulu	8	9,8
Gevşek Dokulu	6	7,3

Grafik 2.9. Silvan İlçesi'nde Köylerin Yerleşme Tipine Göre Dağılımı.

Sahada Kızlar, Çatakköprü, Başdeğirmen, Dutveren, Çevriksu, Çiğil, Düzalan, İncesu, Eskiocak, Akçayır, Duru, Bereketli, Eşme, Beypınar, Akyol, Sulubağ, Görmez, Güçlü, Kumluk, Başıbüyük, Eskiköy, Susuz, Gündüz, Otluk, Karahacı köyleri bir çekirdek etrafında toplanmış dairesel toplu yerleşme şeklindedirler. Bu köyler içerisinde özellikle Sulubağ, Düzalan, Gökçetavak, Çevriksu, Kızlar gibi köyler dairesel formlu köylerin en mükemmel örneklerini teşkil eder. Araziye hâkim bir mevkide kurulmuş olan bu köyler toplu bir formda olup, en merkezde köy meydanı ve

onun etrafında iç içe girmiş konutlar meydanı çevrelemektedir. Sokakların dar olduğu bu formda, yolun geçtiği sokaklar daha geniş bir yapıdadır.

İnceleme alanında yarım daire formunda toplu yerleşmeler ise plato yüzeylerinin üzerindeki hafif eğimli yamaçlar ve etekler görülür. Kurulduğu yamacın veya eteğin yapısına bağlı olarak konutlar arası mesafe değişebilmetedir. Dairesel şekilli köylerden biraz farklı olarak bariz bir merkez bulunmamaktadır. Konutlar birbirine paralel, yatay veya dikey olarak uzanmaktadır. Sahada Akçeltik, Nohuttepe, Demirkuyu, Erikyazı, Sulubağ, Bayrambaşı, Yeşilbahçe, Sarıbuğday, Sağlık, Kutlualan, Yuva, Kıraçtepe, Çatakköprü gibi köyler yarım daire formundadırlar. Söz konusu köyler içerisinde Kıraçtepe, Demirkuyu köyleri bu yerleşme dokusunun en güzel örneklerini oluşturur. Kıraçtepe köyü yamaçtan düzlüğe doğru yarım daire şeklinde uzanmaktadır.

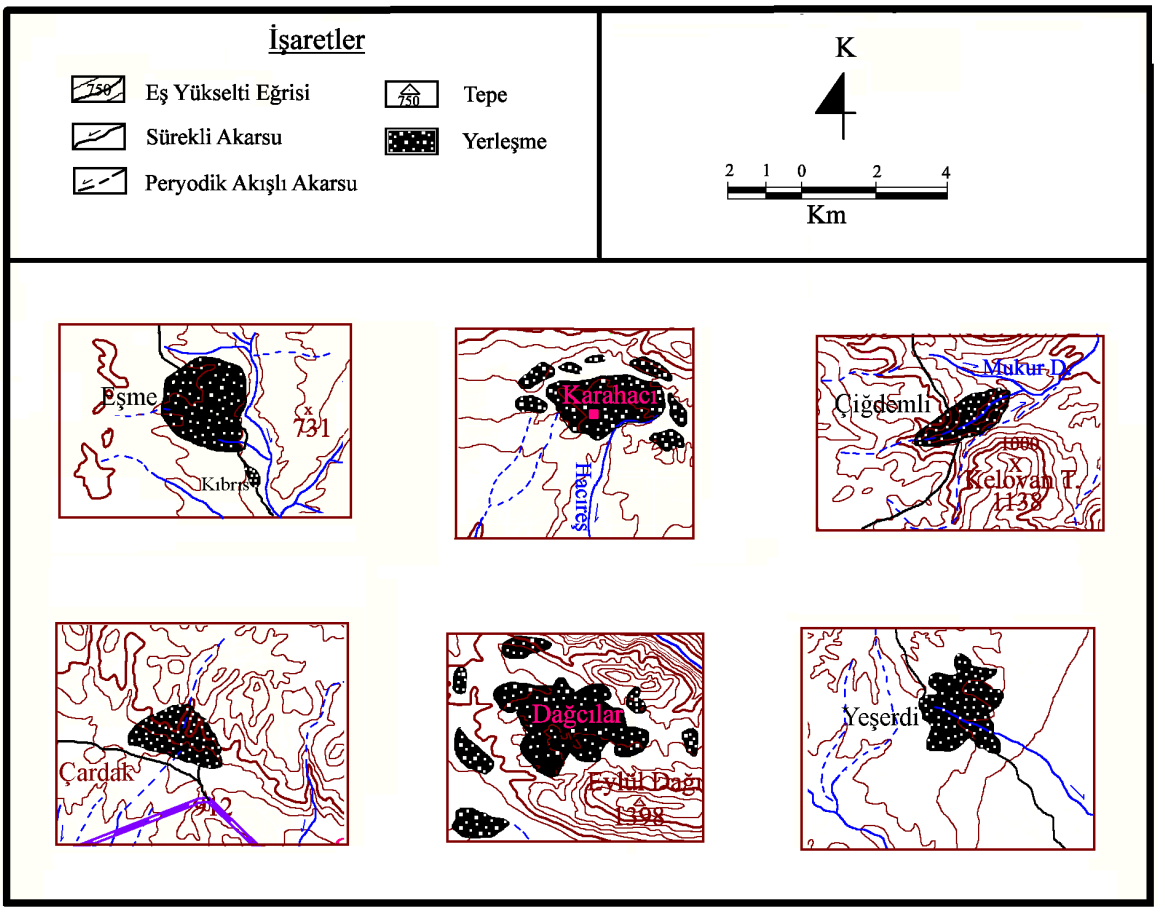

Fotoğraf 2.13. Kıraçtepe Köyü Plato Yüzeyi Üzerinde Yarım Daire Formuna Benzer Bir Şekilde Yayılmıştır.

Yörede vadi boyunca elips şeklinde uzanan toplu dokulu köyler ise Babakaya, Çiğdemli, Güzderesi, Yukarıveysi, Aşağıveysi, Çobantepe, Çakıltaş, Kasımlı, Aşağıkaya, Akdere, Kumgölü'dür. Akarsu vadisi boyunca elips veya oval olarak uzanan bu köylerde konutlar arasında kısa aralıklar vardır. Vadi tabanında yamaçlar boyunca uzanan bu köylerde, su kaynakları yerleşme dokusunu belirleyen temel

unsurdur. Bu dokudaki en iyi örneklerden biri Çiğdemli köyüdür. Bir vadinin içinde akarsu boyunca kurulmuş bu köy, tipik bir örnek oluşturur.

Sahada toplu dokulu köyler içerisinde en ilginç örneği, yıldız biçiminde uzanan toplu dokulu köyler oluşturur. Bu yerleşme dokusuna en güzel örnekler Yeşerdi ve Arıköy'dür. Özellikle Arıköy köyü içerisinden geçen akarsu ve onun küçük tali kolları üzerinde kurulmuş olup, yıldız formuna sahip bir kırsal yerleşmedir. Bir vadi ve ona eşlik eden küçük vadiler üzerine kurulmuş olan Arı köyü ilginç bir dokudadır. Yerleşmeler toplu olmasına rağmen küçük ama birbirine parelel kollar şeklinde uzanmaktadır.

Harita 2.6. Silvan İlçesi'nde Bazı Köy Yerleşmelerinin Topografya ile İlişkisi.

Sahada ayrıca üçgen formlu toplu yerleşmelerde bulunmaktadır. Bu dokuda yer alan yerleşmeler daha çok yamaçlarda görülmektedir. Özellikle Çardak, Üçbasamak, Bahçe, Kazandağı, Taşpınar, Gürpınar gibi yerleşmeler de üçgen formunda olan yerleşme dokularıdır. Bağdere ve Yolarası köyleri de karayolu kenarında kurulmuş,

toplu ama yol boyunca uzanan köylerdir. Konutlar yol boyunca sık bir şekilde uzanmaktadır.

Fotoğraf 2.14. Arı Köyü İçinden Geçen Akarsunun Etrafında Kurulmuştur ve Yıldız Formuna Benzer Bir Dağılış Göstermektedir.

Silvan İlçesi'nde dağınık yerleşme tipi büyük ölçüde dağlık ve engebeli arazilerin bulunduğu sahalarda görülür. Özellikle kuzeydeki dağlık sahada, topoğrafya şartları ve su kaynaklarından dolayı yerleşmeler dağınık bir form göstermiştir. Bu sahalarda arazi şartları yerleşmeye çok uygun olmadığından, genellikle yerleşmeye uygun araziler de belli aralıklar ile dizildiğinden yerleşme dokuları dağınıktır.

Eğimli yamaçlarda yer alan bu yerleşmelerde, su kaynakları çok büyük önem arz etmektedir. Zira temel geçim kaynağının hayvancılık olduğu bu kesimlerde, yerleşmeler su kaynaklarına parelel uzanmaktadır. Genellikle akarsu doğrultuları ve kaynakların sahadaki dağılımına göre konutlar belli aralıklarla araziye yayılmıştır. Yöredeki dağınık kırsal yerleşmeler, üçgen, yarım daire veya elipse benzer şekiller alarak araziye dağılmışlardır. Bütün bu analizlere rağmen araştırma sahasında yerleşme dokularını birbirinden ayıracak kesin çizgiler mevcut değildir. Zira toplu kırsal yerleşmeler dağılma eğiliminde olabileceği gibi, dağınık kırsal yerleşmeler de bazen toplu bir özelliğe doğru şekil alabilmektedir.

Fotoğraf 2.15. Ormandışı Köyü Dağınık Bir Yerleşme Dokusuna Sahiptir.

Araştırma sahasında dağınık dokulu kırsal yerleşmeler ise Dolaplıdere, Dağcılar, Keklikdere, Boyunlu, Ormandışı, Görentepe, Onbaşılar ve Alibey köyleridir. Söz konusu köyler topoğrafyanın engebeli, eğimli ve arızalı olduğu dağ yamaçlarında kurulmuşlardır. Yerleşmeye ve konut inşa etmeye uygun arazi yetersiz olduğundan, konutlar daha çok eğimin uygun olduğu düz yamaçlara küçük noktalar şeklinde dağılmışlardır. Bu yerleşmeler içerisinde en dikkat çekeni ve en büyüğü Boyunlu köyüdür. Erbat Dağı'nın kuzeye bakan dik ve eğimli yamacında bulunan köyün konutları iri kaya blokları üzerine inşa edilmiş ve araziye dağılmıştır. Küçük kümeler şeklinde dağınık yerleşmeler oldukça ilginç görüntü meydana getirirler. Ayrıca araştırma sahasının güney yarısında yer alan tek dağınık yerleşme Alibey köyüdür. Hafif eğimli yamaçta yer alan birkaç yassı tepecik üzerinde yerleşmeler dağınık bir şekilde uzanmıştır.

Silvan İlçesi'nde gevşek dokulu kırsal yerleşmeler ise toplu dokulu köylerin zamanla dışa doğru yayılmasıyla oluşmuş yerleşme tipidir. Sahada gevşek dokulu yerleşmelerin ortaya çıkışı, toplu dokuya sahip köy yerleşmelerinin büyümeye başlamasıyla birlikte konut inşa edecek yeterli alanlarının bulunmayışla ilgidir. Bazı toplu köy yerleşmelerinde artan nüfusla birlikte yeni konut ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Köy çekirdeğinde yeterli alan bulunmadığından dolayı yeni konutlar köyün biraz

dışındaki elverişli arazilere inşa edilmiştir. Yeni kurulan bu konutlar köyün çok uzağında veya köy çekirdeğinden ayrı bir alanda kurulmamıştır. Bu konutlar köy çekirdeği veya merkezinin hemen kenarında yer almışlardır. İnşa edilen bu yeni konutlarla birlikte köy yerleşmesi toplu dokusundan uzaklaşarak gevşek bir yerleşim tipini almıştır.

Fotoğraf 2.16. Karacahacı Köyünde Son Dönemlerde İnşa Edilen Yeni Konutlarla Birlikte Toplu Yerleşme Tipi Değişerek Gevşek Dokulu Yerleşme Tipine Dönüşmüştür.

Sahada gevşek dokulu kırsal yerleşme sayısı 6'dir. Karahacı, Kumgölü, Çiğil, Duru, Karacalar ve Çobantepe köyleri gevşek dokulu yerleşme tipine örnek kırsal yerleşmelerdir. Karahacı köyü gevşek dokulu kırsal yerleşmelere en uygun örneklerden biridir. Eski köy çekirdeğinde yeterli alan bulunmadığından yeni konutlar köy merkezinin etrafındaki bahçe ve tarlalara yapılmaya başlanmış ve zamanla köy toplu dokusunu kaybederek gevşek bir yerleşme tipini almıştır.

e) Yer Adlarına Göre Köyler

Yer adlarının önemi büyüktür. Gerek yerleşmenin tarihi safahatı gerekse coğrafi muhitin eski durumu hakkında bilgi edinilebilen bir kaynak olması dolayısıyla yerleşme, yer ve mevkii adları üzerinde durulması faydalıdır.[153] Bir yerin coğrafi, tarihi ve genel karekterini tanıma ve tanıtmada rol oynar. Hatta edebî, mizahî yönleri bile bulunmaktadır[154]. Yer adlarının incelenmesi, gerek yerleşmelerin tarihi gelişimi, gerekse coğrafî çevrenin geçmişteki durumu hakkında bilgi edinilebilen kaynak olması bakımından oldukça önemlidir[155]. Yer adları ile ilgili çalışmalar bir yerleşmenin tarihi, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısı ve coğrafyasını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Çünkü köylerin isimleri köyün fiziki coğrafya koşulları yanında beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerini de yansıtmaktadır.[156] Yer adları ile ilgilenen bilim alanları oldukça fazladır. Gerçekten de coğrafyacılar ile birlikte, tarihçi, sosyolog, halk bilimci, dilci, kültür tarihçisi, etnolog, askerî uzmanlar ile siyaset ve jeopolitik uzmanı gibi bilim mensupları da bu konuyla yakından ilgilenmektedir. Ancak mekânın, yani coğrafi olaylarının geliştiği, etkilediği ve etkilendiği yerin adlandırılması tartışmasız en çok coğrafyacıları ilgilendirmektedir[157].

Araştırma sahasında ilgi çekici yer adları bulunmaktadır. Gerçekten de yörede yer adları, arazinin yapısını, köyün kuruluş tarihi ve kökeni hakkında bize önemli bilgiler vermektedir. Sahada yer adlarının tamamına yakın kısmı eski adlarını kaybetmiş, 1955 yılından itibaren yeni adlar almışlardır. Birçok isim Türkçe olmadığı için değiştirilmiştir. Yer adları değiştirilirken, daha çok günümüz coğrafi, ekonomik, tarihi ve sosyal özellikler göz önünde bulundurularak yeni adlar verilmiştir.

---

153 H. H. Karaboran, "Türkiye'de Mevki Adları Üzerine Bir Araştırma", *Türk Yer Adları Sempozyumu, 11-13 Nisan 1984-Ankara, Bildiriler*, Kültür ve turizm bakanlığı, Milli Folklor araştırma Dairesi, Yay. No: 60, Ankara 1984, s.108.

154 C. A. Alagöz, "Türkiye'de Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler", *Türk Yer Adları Sempozyumu, 11-13 Nisan 1984-Ankara, Bildiriler*), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor araştırma Dairesi, Yay. No: 60, Ankara 1984, s.11.

155 S. Göney, Büyük Menderes Bölgesi, *İst. Üniv. Yay. No:1895, Coğrafya Enst. Yay*. No:79, 1975, s.274-275,

156 S. Koday, "Trakya'da Köy Adlarında Coğrafyanın Etkisi", *28. Coğrafya Meslek Haftası, Bildiriler*, İstanbul, İstanbul 2000, s.222.

157 İ. Bulut, "Sorgun Yöresi Köy ve Mevkii Adlarının Kaynakları", Akademik *Araştırmalar Sosyal Bilimler Dergisi*. Yıl.1, Sayı:3, 1996, s.30.

Yeni adlandırmalar yapılırken yöre için oldukça önemli olan su kaynakları, yeyüzü şekilleri, kişi ve aşiret isimleri ile beşerî olgular dikkate alınarak yeni adlar verilmiştir. Ayrıca bitkiler, kayaçlar ve ekonomik faaliyetler de yeni adlandırmalarda etkili olmuştur. Ancak oluşturulan bu yeni isimlerin benimsenmesi biraz zaman almış hatta bazı isimler ise sadece resmiyette kalmış, yöre halkı eski isimleri kullanmaya devam etmiştir. Ayrıca değiştirilen bazı isimlerde çok fazla doğal ve beşerî unsurlar dikkate alınmamış ve gelişigüzel anlamsız adlar ortaya çıkmıştır.

Nitekim yörede yapılan araştırmalara göre örneğin Gökçetavak isminin nereden geldiği ve anlamının ne olduğuna dair çok sağlıklı bilgiler bulunmamaktadır. Bu durum adlandırma yapılırken gerekli özenin gösterilmediği fikrini aklımıza getirmektedir. Ayrıca bazı isimler yeniden adlandırılırken eski ismine uydurulduğunu görmekteyiz. Örneğin Salık köyü ismi değiştirilerek Sağlık köyü adını almış, Başbüyük köyünün adı Başıbüyük köyü olarak değiştirilmiştir. Her ikisi de Türkçe olan bu köy adlarının hangi gaye ile değiştirildiği müphemdir.

Araştırma sahasında bazı eski yer adları çok eski dönemlerden beri varlığını sürdürmektedir. Örneğin Boşat, Halda, Tavarz, Bakus, Malabadi, Helin, Ömerkan, Didan, isimleri çok eski dönemlerden beri halk arasında kullanılmaktadır. Söz konusu isimler yeni isimler ile değiştirilmesine rağmen eski isimlerin kullanımı da devam etmektedir. Eski yer adları konulurken genellikle su kaynakları, konutlar, ibadethaneler, aşiret ve kişi isimleri ile yerşekilleri dikkate alınarak adlar konmuştur. Eski yer adları Arapça, Ermenice, Kürtçe ve Türkçe isimlerden oluşmaktadır. Örneğin Feran Farsça, Derun Ermenice, Kasımüsüfra, Mezrehiba, Malabadi Arapça, Reşik Kürtçe, Küfürbeyt, Selikan, Hacıcan, Kayık, Miraliyan gibi adlar Türkçe kökenlidir.

Yöredeki eski yer adlarının önemli bir kısmının kökeni XV. ve XIX. yüzyıllar arasında sahaya yerleşen kişiler, aşiretler ve beylerden gelmektedir. Özellikle Orta Asya ve Kafkaslar gelen çok sayıda Türkmen aşiretin, yöredeki yer adlarının kaynağını oluşturduğu bilinmektedir. Nitekim Kayık, Hacıcan, Miraliyan, Başka, Salık, Kızlar, Şefkat, Selikan, Ömerkan gibi eski köy adlarının kaynağı bu aşiret ve boylardan gelmektedir.

Silvan İlçesi'ndeki eski köy adlarının büyük bir kısmının kaynağı beşeri unsurlarla ilgilidir. Yöredeki birçok eski köy adının kaynağı şahıslar, ağalar, beyler ve

aşiretlerle ilgilidir. Nitekim Hacıcan, Kayık, Miraliyan, Salık, Kızlal, Şevkat, Cumat, Kavşan, Selikan, Cicikan, Başnik, Gündiküibrahim, Malaaliki ve Ömerkan gibi eski yer adlarının kaynağı çeşitli aşiret, oymak ve beylere dayanmaktadır. Bu köylere gelip yerleşen bu aşiret veya şahıslar yerleştikleri sahalara kendi adlarını vermişlerdir.

Sahada bir kısım eski köy adının kaynağı da dini ve mistik simgelere dayanmaktadır. Türbeisibi, Kilisi, Seydakni, Dirikiamoreşşo, Direkiderun, Mekurderik gibi eski köy adlarının kaynağı dini simgelerden gelmektedir. Bu simgelerin bir kısmı İslâm dini ile ilgili iken bir kısmı yörede daha önceki dönemlerde yerleşmiş olan Ermenilerin inançlarıyla ilgilidir. Yöredeki bir kısım eski adın kaynağı günlük hayatta kullanılan terimlerle ilgilidir. Örneğin Başbüyük, Reşik, (siyah, kara) Tahik (mahalle) Malabadi (Uzak olmayan) gibi eski köy adlarının kaynağı günlük hayatta kullanılan terimlere dayanmaktadır.

Silvan İlçesi'nde eski köy adlarının bir kısmının kaynağı doğal unsurlarla ilgilidir. Örneğin Kanisipi, Avenek, gibi eski adlar su kaynaklarıyla ilgilidir. Akçayır, Kopo, Haşter, Balavela gibi köy adları topografya ve arazi yapısıyla ilgilidir.

Araştırma sahasında günümüzde kullanılan köy adlarının 38'i yani %46,9'u doğal unsurlarla ilgili iken 43'ü yani %53,1'i beşerî unsurlarla ilgilidir. (Tablo 2.27) Silvan İlçesi'nin sahip olduğu iklim şartları nedeniyle su, gerek tarımsal faaliyetlerde gerekse içme ve kullanma suyu ihtiyacı karşılamada oldukça önemlidir. Bu yüzden hem eski devirlerde hem de günümüzde yerleşmeler adlandırılırken su kaynakları oldukça önemli bir yere sahiptir. Nitekim yörede 16 köyün adı su kaynakları ile ilgilidir. Akdere, Bağdere, Beypınar, Çaldere, Çevriksu, Dolapdere, Gürpınar, Güzderesi, İncesu, Kayadere, Keklikdere, Kumgölü, Sulak, Sulubağ, Susuz, Taşpınar gibi köylerin adları su kaynakları ile ilgilidir.

Bazı köy adları da yerşekillerinden meydana gelmektedir. Dağ, tepe, boyun, çukur, düzlük gibi yerşekillerinin adlarını kırsal yerleşmelere verdiği görülmektedir. Kurulduğu arazinin şekline göre adlandırılan bu köylerin sayısı 11'dir. Sahada Altınkum, Boyunlu, Çobantepe, Dağcılar, Doluçanak, Düzalan, Görentepe, Kazandağ, Kıraçtepe, Kumluk, Yuva köyleri adlarını yer şekillerinden ve arazi yapısından almaktadır. Babakaya ve Çakıltaş köyleri ise adını kayaçlardan almaktadır. Söz

konusu köyler taşlık ve kayalık yapılarından dolayı bu şekilde adlandırılmışlardır ve bitkiler hakkında oldukça önemli bilgiler verir.

Bazı köy adlarının kaynağını doğal bitki örtüsü, bitki türleri ve hayvanlardan aldığı dikkat çeker. Sahada 9 köy yerleşmesi adını bitki ve hayvanlardan alır. Özellikle adını bitki örtüsü ve bitkilerden alan köyler bize yöredeki bitki örtüsü ve bitkiler hakkında oldukça önemli bilgiler verir. Ayrıca yörenin geçmişteki bitki örtüsü hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlayabilir. Akçayır, Dutveren, Erikyazı, Nohuttepe, Ormandışı, Otluk, Sarıbuğday, Yeşilbahçe köyleri adlarını bitki örtüsü ve bitkilerden alan köylerdir. Örneğin içinde buğday, nohut, dut gibi bitki isimlerinin geçtiği köylerde günümüzde de bu bitkiler yetiştirilmektedir.

Tablo 2.26. Silvan İlçesi'nde Bazı Köylerin Eski ve Yeni Adları.

Eski Adlar	**Yeni Adlar**	**Eski Adlar**	**Yeni Adlar**	**Eski Adlar**	**Yeni Adlar**
Akçayır	Akçayır	Tilmin	İncesu	Reşik	Gökçetavak
Türbeisibi	Akdere	Hacıcan	Karacalar	Kayık	Heybelikonak
Kilisi	Akyol	Hacıreş	Karahacı	Kasımüsüfra	Kasımlı
Miraliyan	Alibey	Ferhant	Kayadere	Kozuğan	Kumluk
Başka	Altınkum	Tavarz	Keklikdere	Pireman	Sarıbuğday
Herşen	Arı	Bakus	Onbaşılar	Pirelan	Sulubağ
Salık	Sağlık	Cicikan	Ormandışı	Didan	Yeşilbahçe
Başbüyük	Başıbüyük	Haşter	Otluk	Malabadi	Çatakköprü
Seydakni	Bayrambaşı	Avenek	Sulak	Direkiderun	Akçeltik
Kızlal	Kızlar	Atşa	Susuz	Kopo	Başdeğirmen
Feran	Beypınar	Tahik	Taşpınar	Balavela	Çiğil
Boşat	Boyunlu	Cırrık	Tokluca	Mekurderik	Demirkuyu
Fışat	Çaldere	Körit	Umur	Derun	Dutveren
Şevkat	Çardak	Zinzin	Üçbasamak	Sahti	Eskiocak
Küfürbeyt	Çiğdemli	Yeniköy	Yeniköy	Kansipi	Gürpınar
Cumat	Dağcılar	Susa	Yolaç	Gündiküibrahim	Güzderesi
Dirikiamoreşşo	Düzalan	Kurti	Yolarası	Malaaliki	Kazandağ
Kavşan	Erikyazı	Veysikanihülya	Yukarıveysi	Mezrehiba	Kıraçtepe
Pirehalan	Eskiköy	Helin	Yuva	Bülbül	Gündüz
Selikan	Eşme	Başnik	Bağdere	Ömerkan	Kumgölü
Halda	Görentepe	Gülemiran	Doluçanak		

Daha önce de belirtildiği gibi yörede köy adlarının 43'ü yani %53,1'inin kaynağı beşerî coğrafya unsurlardan kaynaklanmaktadır. Bu ad kaynakları arasında en fazla kullanılanı kişi, boy, soy, aşiret ve beylerden kaynağını alanlardır. Sahada Alibey, Aşağıveysi, Yukarıveysi, Çiğdemli, Çiğil, Eşme, Görmez, Karacalar, Karahacı, Kasımlı, Kızlar ve Umur köyleri adlarını kişi, aşiret veya beylerden almaktadır. Örneğin Alibey köyü adını Alibey adında bir kişiden, Çiğdemli köyü adını Dulkadir Türkmenlerinin Avşar Boyu'ndan, Kızlal köyü adını Kızlal adlı bir beyden almıştır.

Tablo 2.27. Silvan İlçesi'nde Köy Adlarının Toponomik Analizi.

Kategoriler	**Köyler**
Hidrografya İle İlgili Olanlar	Akdere, Bağdere, Beypınar, Çaldere, Çevriksu, Dolapdere, Gürpınar, Güzderesi, İncesu, Kayadere, Keklikdere, Kumgölü, Sulak, Sulubağ, Susuz, Taşpınar,
Yer Şekilleriyle İlgili Olanlar	Altınkum, Boyunlu, Çobantepe, Dağcılar, Doluçanak, Düzalan, Görentepe, Kazandağ, Kıraçtepe, Kumluk, Yuva
Şahıs İsimleri ve Aşiretlerle İle İlgili Olanlar	Alibey, Aşağıveysi, Yukarıveysi, Çiğdemli, Çiğil, Eşme, Görmez , Karacalar, Karahacı, Kasımlı, Kızlar, Umur,
Bitkilerle İlgili Olanlar	Akçayır, Dutveren, Erikyazı, Nohuttepe, Ormandışı, Otluk, Sarıbuğday, Yeşilbahçe,
Kayaçlarla İlgili Olanlar	Babakaya, Çakıltaş
Ekonomik Faaliyetler İlgili Olanlar	Bahçe, Başdeğirmen, Bellibahçe, Eskiocak, Yeşerdi,
Beşerî Unsurlarla İlgili Olanlar	Akyol, Başıbüyük, Bereketli, Çardak, Darköprü, Demirkuyu, Duru, Eskiköy, Gökçetavak, Güçlü, Gündüz, Heybelikonak, Onbaşılar, Tokluca, Üçbasamak, Yenidoğan, Yeniköy, Yolaç, Yolarası, Sağlık
Hayvanlarla İlgili Olanlar	Arıköy

Ayrıca ekonomik faaliyetler, yollar, köprüler, dini değerler ve halk arasında manevi değeri olan terimler de beşerî coğrafya unsurları arasında bulunmaktadır. Başdeğirmen, Bellibahçe, Bahçe, Eskiocak gibi köylerin adları yapılan ekonomik

faaliyetler ile ilgidir. Mesela Bahçe köyü adını XVIII. yüzyılda sahip olduğu güzel meyve ve sebze bahçelerinden dolayı almıştır. Yolaç, Yolarası, Akyol, Darköprü, Çatakköprü gibi köylerin de adı köprü ve yollardan gelmektedir. Özellikle Çatakköprü köyü adını sahip olduğu tarihi köprüden almıştır.

Sahadaki bazı köy adlarının kaynağı günlük hayatta kullanılan terimlerle ilgilidir. Örneğin Güçlü, Gündüz, Duru, Yenidoğan gibi köy adlarının kökeni günlük hayatta kullanılan terimlere dayanmaktadır. Heybelikonak köyü adını yapılan konutlardan almıştır. Yörede bazı köy adları da mistik ve dini terimlerden kaynaklanmaktadır. Örneğin Bereketli ve Kutlualan köyleri bu şekilde adlandırılmıştır.

f) Ekonomik Faaliyetlerine Göre Köyler

Araştırma sahasında köyleri ekonomik faaliyerlerine göre sınıflandırdığımızda, çoğu köyde ekonomik faaliyetlerin çeşitlilik gösterdiği dikkat çeker. Sahanın birçok kesiminde tek tür ekonomik faaliyet sonucunda elde edilen gelirin ihtiyacı karşılayamaması nedeniyle hâkim ekonomik faaliyet türünün yanında bir kısım ekonomik faaliyetlerin de yürütüldüğü gözlenmektedir. İnceleme alanında sınırlı bir saha içinde yer alan birkaç köy dışında hemen hemen her köy yerleşmesinde, karma bir ekonomik faaliyetin sürdüğü dikkat çeker. Yörede tek tür ekonomik faaliyetin yürütüldüğü kesimler sahanın sadece güneydoğusunda yer alan birkaç köyden ibarettir. Batman Çayı'nın oluşturduğu geniş bir vadi tabanı düzlüğünde son yıllarda sulama imkânlarının gelişmesiyle birlikte mısır tarımı tek ekonomik faaliyet olarak dikkat çeker. Söz konusu saha dışında yöredeki bütün köylerde tarla tarımı, hayvancılık, bahçe ve meyve tarımı, tarım işçiliği ve amelelik gibi ekonomik faaliyetlerin bir kısmı bir arada yürütülmektedir.

Yörede, sulama imkânlarının iyi gelişemediği, arazinin tarıma uygun olmadığı veya yeterli tarım arazisinin bulunmadığı köylerde, sınırlı zirai faaliyetlerin yanında geçim kaynaklarını destekleyecek hayvancılık, bahçe tarımı, amelelik, tarım işçiliği gibi ekonomik faaliyetler de yapılmaktadır.

Araştırma sahasında ekonomik faaliyetler üzerinde, yüzlerce yıldır devam eden ve günümüzde de önemli bir sıkıntı gibi duran arazi mülkiyeti, büyük bir sorun teşkil etmektedir. Zira özellikle XVII. yüzyıldan beri ortaya çıkan ve günümüzde de bir kısım köylerde görülen bu sıkıntı, tarım arazilerinin önemli bir kısmının belli kişiler,

aşiretler ve beyler tarafından kontrol edilmesi ve mülkiyetin bu kesimlerde bulunması durumudur. Köyde çok az bir nüfus grubu tarım arazisinin büyük bir kısmına sahip iken nüfusun çoğunu oluşturan diğer köylüler çok az miktarda toprağa sahiptir. Bu yüzden nüfusun büyük bir kısmı, işletecek yeterli toprağı ve merası olmadığından geçim sıkıntısı çekmektedir. Bu nedenle köylü ya tarla tarımı yanında hayvancılık, bahçe ve meyve tarımı gibi diğer tarımsal faaliyetlerle uğraşmakta ya da ilçe dışına mevsimlik göçler yapmaktadır.

Tablo 2.28. Silvan İlçesi'nde Geçim Kaynaklarına Göre Köyler.

EKONOMİK FAALİYET TÜRÜ	**KÖY SAYISI**	**%'si**
Tarla Tarımı	9	11
Hayvancılık	5	6,1
Meyvecilik	1	1,2
Tarla Tarımı-Hayvancılık	41	50
Hayvancılık-Tarla Tarımı	11	13,4
Tarla Tarımı-Meyvecilik	6	7,3
Karma	9	11
TOPLAM	**82**	**100**

Silvan İlçesi'nde temel geçim kaynağı tarla tarımınına ve özellikle de tahıl tarımına dayanır. Sahada temel geçim kaynağı tarla tarımına dayalı köylerin sayısı 56'dır. Yöredeki köylerin %68,3'ünde birincil ekonomik faaliyet türü ekme-biçme şeklindeki tarımsal faaliyetlerdir. (Tablo 2.28) Ancak daha önce de belirtildiği gibi çoğu köyde tarla tarımı yanında diğer ekonomik faaliyetlerin bir kısmı da yürütülmektedir.

Sahada tek geçim kaynağı tarla tarımı olup başka bir ekonomik faaliyetin yürütülmediği köy sayısı 9'dur. Mevcut köylerin %11'inde geçim kaynağı sadece ekme-biçme şeklindeki tarımsal faaliyetlerdir. Sahanın güneydoğusunda Batman Çayı boyunca uzanan bu yerleşmelerde, mısır tarımı tek ekonomik faaliyet türünü oluşturmaktadır. Sulama imkânlarının geliştiği bu verimli alüvyal düzlüklerde, mısır bitkisi araziyi örten tek tarım ürünüdür. Gelişen sulama ve gübreleme yöntemleri ile bu kesimde yoğun bir tarımsal faaliyet yürütülmekte olup, ekonomik gelir de oldukça yüksektir. Sahanın ekonomik anlamda en gelişmiş köylerini barındıran bu kesimde nüfus yoğunluğu da fazladır. Başdeğirmen, Yenidoğan, Çevriksu, Çiğil, Yeşerdi ve Akçeltik köyleri bu kesimde yer alan kırsal yerleşmelerdir.

Fotoğraf 2.17. Tahıl Tarımı Yörede Temel Geçim Kaynağını Oluşturmaktadır.

Araştırma sahasında, birincil ekonomik faaliyetin tarla tarımı olduğu çoğu yerleşmede aynı zamanda ikincil faaliyet olarak hayvancılık da yürütülmektedir. Aslında sahada yaygın olan geçim tarzı da bu şekildedir. Nitekim yöredeki köylerin 41'inde yani %50'sinde temel geçim kaynağı olan tarla tarımı yanında hayvancılık faaliyetleri de yürütülmektedir. Bu köylerin büyük bir kısmı sahanın güneyi ile kuzeydoğusunda yer alır. Kızlar, Kumgölü, Gürpınar, Demirkuyu, Kumluk, Aşağıkaya, Başıbüyük, Darköprü, Düzalan, Sarıbuğday, Kasımlı, Sağlık, Çakıltaş, Alibey, Tokluca, Görmez, Erikyazı, Karacalar, Akçayır, Yuva, Düzalan ve Karamus gibi köylerde geçim tarzı yukarıda belirtildiği gibidir.

Fotoğraf 2.18. Sahanın Güneydoğu Kesiminde Temel Geçim Kaynağı Mısır Tarımıdır.

Söz konusu yerleşmelerden Gürpınar köyünde yılda 300 ton buğday, 210 ton arpa, 200 ton mısır, 250 ton pamuk, 100 ton mercimek ve 100 ton nohut üretimi yapılmaktadır. Köyde yaşayanların tamamına yakını tarımla uğraşmakta, aynı zamanda 150 aile hayvancılıkla uğraşmaktadır. Otluk köyünde 100 ton buğday, 50 ton arpa, 50 ton mercimek yetiştirilmekte olup 40 aile geçimini tarımsal faaliyetler, 25 aile hayvancılık ve 15 aile de hem tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktadır. Kumgölü köyünde ise 120 aile tahıl tarımı ve bahçe tarımı ile 100 aile hem tarım hem hayvancılık ile geçimini sağlamaktadır. Ayrıca Kumgölü ve Altınkum köyleri, baraj gölünün kenarında bulunduğu için çok az oranda balıkçılık da bir geçim kaynağı oluşturmaktadır. Düzalan köyünde ise tarımsal çeşitlilik artmakta, buğday, arpa, mısır, pamuk, mercimek ve nohut tarımı yapılmakta ve ayrıca hayvancılık ve bahçe tarımı faaliyetleri de yürütülmektedir.

Fotoğraf 2.19. Altınkum Köyünde Bazı Aileler Geçimlerini Baraj Gölünde Kayıklarla Balık Avlayarak Sağlamaktadır.

Sahada tarla tarımının birincil meyve tarımının ikincil ekonomik faaliyet olduğu köy sayısı ise 6'dır. Bu köylerde sahanın değişik kesimlerine dağılmış olup ekonomik olarak hem tarla tarımından hem de meyve üretiminden önemli gelirler elde etmektedirler. Özellikle buğday ve üzüm üretiminin yapıldığı bu kırsal yerleşmeler,

sahadaki köylerin %7,3'ünü oluşturmaktadır. Bağdere, Demirkuyu, Dutveren, Gündüz, Susuz ve Eskiköy köylerinde temel geçim kaynağı olan tarla tarımı yanında meyve tarımı da ikincil ekonomik faaliyeti oluşturmaktadır.

Temel geçim kaynağı tarla tarımı olan çoğu köyde, hayvancılık ve meyve tarımı yanı sıra tarım işçiliği ve amelelik gibi işlerde çalışan önemli bir nüfus bulunmaktadır. Çoğunlukla tarım arazisinin yetersiz olduğu köylerde tarımsal faaliyetler yanında mevsimlik tarım işçiliği önemli bir geçim kaynağıdır.

Silvan İlçesi'nde birincil geçim kaynağı hayvancılık olan köy sayısı 16'dır. Mevcut kırsal yerleşmelerin %19,5'inde temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Yörede Dolapdere, Dağcılar, Bayrambaşı, Babakaya, Onbaşılar, Keklikdere, Görentepe, Boyunlu, Üçbasamak, Ormandışı, Kayadere, Arıköy, Çiğdemli, Taşpınar ve Kazandağ köylerinde öncelikli ekonomik faaliyet hayvancılıktır. Bu köylerden Dağcılar, Keklikdere, Onbaşılar, Görentepe ve Kayadere'de hayvancılık faaliyeti yanında bahçe tarımı da yapılırken diğerlerinde ise hayvancılık faaliyetinin yanında tarla tarımı yapılmaktadır.

Fotoğraf 2.20. Silvan İlçesi'nde Tahıl Tarımından Sonra En Önemli Geçim Kaynağı Hayvancılıktır.

Söz konusu köyler dağlık bölgede veya eğimli yamaçlarda bulunduklarından yeterli tarım arazisine sahip olmadıkları için hayvancılık temel geçim kaynağı olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca sahada ekonomik anlamda en düşük gelirli aileler bu köylerde yaşamaktadır. Bu köylerde nüfusun önemli bir kısmı da aynı zamanda amelelik yapmakta veya geçici olarak büyükşehirlerde mevsimlik işlerde çalışmaktadır.

Bu yerleşmelerden Taşpınar köyünde ailelerin 60'ı hayvancılık 45'i ise işçilik ve amelelikle geçimini sağlamaktadır. Boyunlu köyünde ailelerin tamamı hayvancılık ile uğraşmakta, aynı zamanda 75 aile geçici köy koruculuğu ile geçimini sağlamaktadır. Boyunlu köyünde çok az miktarda buğday ve arpa tarımı da yapılmaktadır. Çaldere köyünde 60 aile hayvancılıkla geçimini sağlamakta, 40 aile tahıl tarımı yapmakta ve 20 aile de geçimini işçilik ve amelelikle sağlamaktadır. Dolapdere köyünde ise 25 aile hayvancılıktan, 22 aile buğday ve arpa tarımından ve 7 aile de geçimini işçilikten sağlamaktadır.

Dağcılar köyünde ise bütün aileler geçimini hayvancılık ile sağlamakta, bir kısmı ise aynı zamanda amelelik ve işçilik yapmaktadır. Görentepe köyünde ise 40 civarında aile hayvancılık ile geçinmekte, 20 aile buğday tarımı ile uğraşmakta ve 25 aile ise herhangi bir geçim faaliyetine sahip değildir. Kayadere köyünde ise 32 aile hayvancılık, 35 aile ise işçilik, amelelik ile geçim sağlamaktadır. Kazandağı köyünde ailelerin tamamı yani 103 aile hayvancılık faaliyetleri ile geçimini sağlamakta, 65 aile aynı zamanda tahıl tarımı ile uğraşmakta ve 30 aile bu faaliyetlerin yanında gündelik işler de yapmaktadır. Araştırma sahasında temel geçim kaynağı hayvancılık olan köylerin tamamında meyvecilik ve sebzecilik faaliyetleri de yürütülmektedir.

İnceleme alanında Bahçe köyünde ise birincil ekonomik faaliyet meyve tarımıdır. Sahada meyve tarımının birincil ekonomik faaliyet olarak yürütüldüğü tek köydür. Yamaçta konumlanmış olan köyde, asma bahçeleri geniş bir araziye yayılmıştır. Köyde ayrıca kısmen de tahıl tarımı yapılmaktadır.

Yöredeki bazı köylerde ekonomik faaliyetler karma yapıdadır. Tarla ve bahçe tarımı, hayvancılık ve işçilik, amelelik gibi ekonomik faaliyetlerin bir arada yürütüldüğü bu köylerde, ekonomik faaliyetler çeşitlilik gösterir. Sahada karma ekonomik faaliyet yürüten yerleşmelerin sayısı 9'dur. Yeniköy, İncesu, Eskiocak,

Çatakköprü, Çardak, Yolaç, Sulubağ, Gökçetavak ve Doluçanak köyleri karma ekonomik faaliyetlere sahip kırsal yerleşmelerdir.

Söz konusu yerleşmelerin çoğu Silvan şehrine yakın köylerden oluşmaktadır. Silvan şehrine yakın bir konumda yer alan bu yerleşmelerdeki nüfusun bir kısmı şehirde geçici veya sürekli işlerde çalışabilmektedir. Çeşitli tarımsal faaliyetlerin de yürütüldüğü söz konusu köylerde ekonomik faaliyetler karma bir özellik gösterir. Bu köylerde ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesini sağlayan başka bir unsur da nüfuslarıdır. Çoğunlukla fazla nüfusa sahip olan bu köylerde geçim kaynakları da çeşitlilik göstermektedir. Artan nüfusla birlikte tarım arazileri yetmemeye başlayınca bir kısım nüfus tarım dışı sektörlerden geçimini sağlamak zorunda kalmıştır. Daha çok inşaat ve tarım işçiliği şeklinde yapılan bu ekonomik faaliyetler bazı ailelerin geçim kaynağını oluşturmaktadır.

2.3.2.1.1.2. Köyden Küçük Devamlı Kır Yerleşmeleri

a) Mahalle Yerleşmeleri

Araştırma sahasında yer alan köylerin çok büyük kısmında mahalle yerleşmeleri bulunmamaktadır. Zira yörede köyler ya toplu haldedir ya da köyden ayrı veya köyün dışındaki yerleşmeler mezralardan oluşmaktadır. Yörede köy yerleşmesinden ayrılarak köyün biraz uzağında mezra özelliği kazanmamış mahalleler bulunmaktadır. Bu mahalleler köyün ekonomik sahası içerisinde yer alan, köye bağlı ve herhangi bir idari statüsü olmayan yerleşmelerdir.

Sahada bu tip mahallelerin bulunduğu köy sayısı 8'dir. Dağcılar, Bayrambaşı, Keklikdere, Görentepe, Boyunlu, Altınkum, Gökçetavak ve Kumgölü gibi köyler bir veya birden fazla mahalleye sahip yerleşmelerdir. Söz konusu mahalle yerleşmeleri, köy merkezinde yer alan mahallelerden daha farklıdır. Zira köy merkezinde bir arada bulunan mahallerden farklı olarak bu yerleşmeler köyün biraz uzağında kurulmuş yerleşme kümeleridir.

Yörede mahalle yerleşmesine sahip köyler genellikle arazi yapısından dolayı ortaya çıkmıştır. Yamaçlara, eteklere ve vadi içlerine kurulmuş olan köylerde artan konut talebini karşılamak için konutlar vadi boyunca veya uygun yamaçlarda inşa edilmektedir. Bu şekilde köy merkezinin biraz dışında mahalle yerleşmeleri ortaya çıkmaktadır. Bazı köylerde ise yoğun konut talebi birden fazla mahalle yerleşmesinin

ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin Kumgölü, Gökçetavak, Bayrambaşı köylerinde mahalleler bu şekilde ortaya çıkmıştır. Kurulan bu yeni mahalleler köyden çok uzaklaşmamakta ve köy ile ilişkilerini hiçbir zaman kesmemektedirler.

Fotoğraf 2.21. Kumgölü Köyüne Bağlı Çatılı Mahallesinden Bir Görünüm.

Sahada en ilginç mahalle örnekleri kuzeydeki Boyunlu, Görentepe, Keklikdere gibi köylerde bulunmaktadır. Engebeli ve eğimli yamaçlara dağılmış olan bu köylerde, arazi yapısından dolayı yerleşmeye uygun araziler fazla bulunmamaktadır. Bu yüzden köyler, yerleşmeye uygun sınırlı sayıda yamaçlara dağılmış durumdadır. Özellikle kaya blokları üzerine dağılmış, yerleşme kümeleri ve mahalleler ortaya çıkmıştır.

İnceleme alanındaki Boyunlu, Dağcılar, Görentepe, Keklikdere, Bayrambaşı köylerinde bulunan mahalle yerleşmelerinin temel geçim kaynakları hayvancılık ve bahçe tarımına dayanırken Kumgölü, Altınkum ve Gökçetavak köylerinde ise temel ekonomik faaliyetler tahıl tarımı ve hayvancılıktır. Sahadaki söz konusu mahalle yerleşmelerinin çoğu sonradan kurulduğu için konutlar daha modern bir şekilde inşa edilmiş ve daha geniş bir arazi üzerine yayılmışlardır.

b) Mezra Yerleşmeleri

Mezra, Arapça bir sözcük olup, ziraat alanı, ekinlik anlamına gelmektedir. Halk dilinde mıntıkaya göre mezra, mezrea, mezria, mezra, mezre, mezri gibi tabirlerle adlandırılan bu yerleşmeler, bilindiği üzere ziraat yapılan, ekilip biçilen yer demek olup münferid mesken ile gerçek manasında köy arasında bir ara tip yerleşme şeklidir[158]. Mezra, tarım yapılan arazi anlamına geldiği gibi, en küçük yerleşme şekli anlamına da gelmektedir. Dönemlik bir yerleşme şekli de olabilir. Yönetim bakımından yakınında bulunan bir köye bağlı, devamlı oturulan ve onun mahalle ünitesi durumuna gelmiş, az sayıda meskenden oluşmuş bir yerleşme de olabilir. Hatta bazı mezra yerleşmelerinin yerinde kurulan devamlı bir yerleşmenin zamanla köy, kasaba ve hatta Elazığ örneğinde olduğu gibi gelişip, büyüyerek şehir yerleşmelerine de dönüşmesi söz konusu olmaktadır[159]. Gerçekten de sahada birçok köyün kökeni mezra yerleşmesine dayanmaktadır. Zira günümüzde de yöredeki mezra sayısı köy sayısını geçmiştir.

Araştırma sahasında esas itibarı ile köyden küçük devamlı bir yerleşme şekli olan mezra, herhangi bir köyün ortak geçim sahası dışında kurulmuş ve çok zaman topoğrafik bir engel (Derin bir vadi, tepe) ile köyden tecrit edilmiş devamlı bir yerleşme ünitesidir [160] . Silvan İlçesi'nde köylere bağlı 85 mezra yerleşmesi bulunmaktadır. Yörede mezralar kırsal hayatın önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Mezraların nüfusu ise yararlanılan arazinin büyüklüğü ve verimi, sürdürülen ekonomik faaliyetlerin tipi ve mezranın yeni ve eski olmasına bağlı olarak değişiklik göstermektedir[161]. Sahada mezraların nüfusları genelde azdır. Ama bazı mezralar bağlı olduğu köyden daha fazla nüfuslanmıştır. Şüphesiz ki bu durum köyün birkaç ailenin mülkiyetinde olmasından dolayı toprağı olmayan köylünün mezraya veya başka yerlere göç etmesi ile ilgilidir. Örneğin Yeşilbahçe köyü 48 kişilik bir nüfusa sahip iken, bağlısı olan Çukurkaynak mezrası 300 kişilik bir nüfusa sahiptir. Yörede mezra

---

[158] Tanoğlu, "İskan Coğrafyası Esas Fikirler, Problemler ve Metod", s.27.

[159] M. Zaman, *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2010, s.119.

[160] Sözer, s.61.

[161] H. Tunçel, "Mezraa Kavramı ve Türkiye'de Mezraalar", *Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araş. ve Uyg. Merkezi Dergisi*, Sayı:5, 1996, s.89.

nüfusları 10 ile 616 kişi arasında, hane sayıları ise 2-3 hane ile 85-90 hane arasında değişmektedir. Başıbüyük köyüne bağlı Ayrancı mezrası 2 haneden oluşurken, Gürpınar köyüne bağlı Dönenkaya mezrası 90 haneden oluşmakta ve yöredeki birçok köyden daha büyük ve geniş bir ekonomik fonksiyon alanına sahip olmaktadır.

Tablo 2.29. Silvan İlçesi'nde Mezra Yerleşmeleri ve Nüfus Miktarları(2011).

Bağlı Olduğu Köy Adı	Mezra Adı	Nüfus	Bağlı Olduğu Köy Adı	Mezra Adı	Nüfus
Akçayır	Yeşilalan	143	Çobantepe	Cengiz	45
	Sarıgül	153		Sedarık	15
	Pirhasan	128	Darköprü	Bahçecik	40
	Güzelyurt	64		Cemalettin	55
Akdere	Karaköy	279	Heybelikonuk	Güzeldere	72
	Karaali	297		Bulaklıdere	191
Akyol	Hıncıkan	17	Kasımlı	Yukarıkasımlı	13
Akçeltik	Alakum	76		Yukarıkaya	33
Alibey	Gündüz	58	Kumluk	Akçay	193
Aşağıkaya	Seyran	40		Topçay	254
Aşağıveysi	Birkan	20	Sulubağ	Köprülübağ	458
Babakaya	Aşağıbabakaya	141		Eski Zorova	118
Başıbüyük	Zorava	62		Yeni Zorava	67
	Ayrancı	10		Tepebaşı	24
Boyunlu	Gom	14	Yeşilbahçe	Çukurkaynak	297
Çaldere	Kaso	89	Çatakköprü	Usluca	64
Dağcılar	Üçdirek	19	Akçeltik	Alakumlu	78
Düzalan	Zorova	26	Bahçe	Çavuşdamı	51
	Çiftlik	15	Çiğil	Üçkardeş	86
Eşme	Kıbrıs	48		Gündüzlü	21
	Kürtepe	20		Bölükçayır	134
Güçlü	Gölçay	163	Demirkuyu	Arıçatak	86
Gündüz	Serap	64		Özlüce	130
Karacalar	Akçay	25		Darıseven	216
Karahacı	Yayıklı	328		Boğazova	16
Onbaşılar	Dorukardı	254		Esenyol	159
Otluk	Gördük	156	Yeşilköy	Kaldırımbaşı	75
Sulak	Düzova	47	Gürpınar	Dönerkaya	616
	Soğukpınar	45		Çalıönü	83
	Yeşildere	35	Güzderesi	Sarıkuşak	13
Şanlı	Çiftlik	16		Aşağıgören	67
Üçbasamak	Dağarcık	53	Kazandağı	Tarımova	149
	Çığyatağı	221		Kalemli	198
Yeniköy	Dinlendi	89	Kıraçtepe	Çaybaşı	48
	Söğüt	171		Ataneşeli	15
Yukarıveysi	Bayatlı	268	Kızlar	Dilimalan	410
Yuva	Adak	30		Yayageçer	238
	Meydanlı	23	Kumgölü	Susamış	160
	Sulan	25		Köksüren	99
	Ömerli	70		Ziyaret	99
Bağdere	Dönmezler	35		Aliyanderesi	35
Çakıltaşı	Harmancık	30		Hıdırşah	68
	Dede	21			

Silvan İlçesi'nde mezra toprakları ziraat bakımından bağımsız bir geçim sahası oluşturmaktadır. Toprakların mülkiyeti genelikle köyde veya mezrada oturan bir veya

birkaç varlıklı aileye aittir. Yörede mezra ile köy arasında dikkate değer bir farklılaşma bulunmaktadır. Zira yörede her ne kadar bir şahıs veya aşirete ait köylerin mevcudiyeti var ise de günümüzde bu sayı mezralara göre çok azdır. Yöredeki mezraların büyük bir kısmının mülkiyeti birkaç kişi veya aşirete aittir. Zaten sahada mevcut köylerin çoğunun kökeni mezralara dayanmaktadır. Silvan İlçesi'nde mezra yerleşmeleri arazi mülkiyet sisteminin doğurduğu bir köyden küçük yerleşme şeklidir ve yöredeki feodal, aşiret mülkiyet sistemini geniş ölçüde aksettirir. Ancak mezralar sadece toprağa bağlı olan yerleşmeler değildir aynı zamanda geniş hayvancılık faaliyetlerinin yürütüldüğü çiftlikler şeklinde de ifade edilebilir.

Araştırma sahasındaki mezraların kuruluş kökenlerinde çeşitli unsurlar rol oynar. Sahadaki mezra yerleşmelerinin kuruluşunda; nüfus artışı ile birlikte mevcut arazinin yetmemesi sonucunda köyde yaşayan bir kısım nüfusun, köy geçim sahasının içinde veya dışında tarıma uygun arazilere yerleşmesi ve bu yerleşmenin büyüyerek zamanla mezraya dönüşmesinin etkisi vardır. Yöredeki mezra yerleşmelerinin kuruluşunda, ekonomik sistemin getirdiği bir zorunluluk da etkilidir. Arazi ve merası köyden uzak olan bazı aileler, tarımsal faaliyetlerden daha iyi verim almak, tarımsal giderlerini azaltmak ve arazisine daha iyi bakabilmek için bu sahalara yerleşmiş ve yerleşme sayısı zamanla artarak bu yerleşmeler mezraya dönüşmüştür. Köyde yaşanan anlaşmazlıklar, kan davaları gibi sorunlar nüfusun bir kısmının köyden ayrılarak, köy geçim sahası dışındaki uzak kesimlere yerleşmesine ve bu yerleşmelerin zamanla mezra şeklini alması da sahadaki mezraların kuruluş nedenleri arasında yer alır.

Mezralarda hâkim olan mülkiyet sistemini ve mezraların kuruluş kökenlerini daha iyi izah etmek için tarihi biraz inceleme zorunluluğu vardır. Daha öncede ifade edildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu döneminde topraklar tımar sistemine bağlanmış ve dirlik adını alan parçalar halinde genellikle askerî görevlilere, devlet büyüklerine, ileri gelenlere ve yöneticilere tımar, has ve zemaat olarak dağıtılmıştır. Bu toprak sistemi kuruluş ve yükselme döneminde başarılı bir toprak rejiminin kurulmasına yol açmışsa da imparatorluğun zaafa düştüğü son devirlerde, köylü sınıfının ezilmesine yol açmıştır.

Araştırma sahasının bulunduğu bölgede de özellikle XVII. yüzyıldan itibaren topraklar; yöredeki aşiret reislerini, beyler, yöneticileri ve ileri gelenleri hoş tutmak için yurtluk-ocaklık adı altında bu kişilere mülk olarak verilmiştir. Bu sistem yörede

feodaliteye ve aşiret sistemine dayalı bir yapının doğmasına yol açmıştır. Aşiret reislerinin gönlünü hoş tutmak için yapılan bu sistem, ağa ve şeyhlerin istedikleri yerlerde köy ve mezralara sahip olmalarına yol açmıştır. Daha sonra bu sistem miras yoluyla Cumhuriyet devrine kadar uzanmıştır. Cumhuriyet döneminde yapılan toprak reformları ile bu sistem değiştirilmeye çalışılsa da, tamamen bu yapıdan kurtulmak mümkün olmamıştır.

Günümüzde bile bu feodal sistemin izleri bulunmaktadır. Nitekim sahadaki bazı köylerde çok az nüfus çok geniş araziye sahip iken, köy nüfusunun çoğunluğunu oluşturan kitle çok az araziye sahip olmaktadır. Zaten araştırma sahasında mezra sayısının çok oluşu bu durum ile ilgidir. Zira köyde yeterli araziye ve otlağa sahip olmayan köylü, köyün dışında veya uzağındaki topraklara yerleşmiş ve bu şekilde birçok mezra yerleşmesi ortaya çıkmıştır.

Silvan'da mezra sahipleri veya mezrada yaşayanların, bağlı oldukları köyde de toprakları bulunabilmektedir. Bazen de köyde ikamet eden kişiler mezradaki toprağını kiralayabilmektedir. Aynı şekilde kasaba ve şehre yerleşmiş mezra sakinleri topraklarını mezrada veya köyde yaşayanlara kiralayabilmektedir. Önceleri birkaç kişinin mülkü olan mezralar, yarıcılar veya kiracılar tarafından işletilebilmekteydi. Daha sonra köylerde yaşanan büyük nüfus artışları ile geçim sıkıntısı çeken insanlar için adeta barınak sahası olmuştur.

Yöredeki mezraların büyüklüğü, toprakların verimliliğine, sulama imkanlarının gelişmişliğine ve köyde ve mezrada yaşayanların aralarındaki toplumsal ilişkilere bağlı olarak değişmektedir. Sulama imkânlarının geliştiği verimli düzlüklere kurulmuş mezraların nüfusları oldukça fazla olup, bu mezralar birçok köy yerleşmesini geçmiştir.

Araştırma sahasında mezralar, köy yerleşim ünitelerine göre daha dağınık bir görüntü arz eder. Zira sahada köyler, genel itibarı ile toplu bir dokuya sahiptir. Mezralar ise köylere nazaran yapılan ekonomik faaliyetlerin ve arazi yapısının niteliğinin farklılığına bağlı olarak araziye daha çok dağılmışlardır. Ancak tamamen bir dağılma söz konusu değildir. Bu yüzden yöredeki mezraları toplu dokulu yerleşmeler ile dağınık yerleşmeler arasında üçüncü bir kategoride ele almak mümkündür. Mezralar bu iki kategori arasında yer alan ***gevşek*** yerleşme dokularından

oluşmaktadır. Ancak mezralar büyüdükçe, nüfus artışları yaşandıkça daha çok dağılma eğilimindedir.

Köylerde olduğu gibi mezralarda belirgin bir köy meydanı veya çekirdek alan bulunmamaktadır. Yerleşmeler daha çok ekonomik faaliyetlerin yapıldığı alanlara yakın bir yerde bulunmaktadır. Yörede ekonomik faaliyet olarak hayvancılığın ön planda olduğu mezralarda, yerleşmelerin dağılma eğilimi daha fazladır. Zira konutlar genellikle otlak veya meranın kenarında kurulduğundan dağınık bir yerleşme dokusu ortaya çıkmaktadır. Daha toplu dokulu mezralar ise sahanın güneyindeki plato yüzeyleri üzerinde rastlanmaktadır. Buralarda ekip-biçme şeklindeki tarla tarımı hayvancılıktan daha öncelikli ekonomik faaliyet olduğundan buraların toplanma eğilimi daha fazladır.

Araştırma sahasında mezraların nüfus miktarı ve hane sayıları, sahip oldukları tarım arazileri ile otlak ve meraların büyüklüğüne göre değişmektedir. Sahada en küçük mezralar sınırlı sayıda tarım arazisine sahip, toprağın verimli olmadığı ve yeterli mera ve otlağın bulunmadığı mezralardır. Örneğin Başıbüyük köyüne bağlı Ayrancı mezrası 2 hane ve 10 kişiden oluşmaktadır. Daha önceleri 20-25 haneden oluşan bu mezra yaşanan yoğun göçlerde büyük nüfus kaybına uğramıştır. Boyunlu köyüne bağlı Gom mezrası 2 hane ve 14 kişi, Güzderesi köyüne bağlı Sarıkuşak mezrası 2 hane ve 13 kişilik nüfuslarıyla yöredeki en küçük yerleşimli mezraları oluşturmaktadırlar. (Bkn. Tablo 2.29)

Fotoğraf 2.22. Yukarı Kasımlı Mezrası 2 Hane ve 13 Kişiden Oluşmaktadır.

Yörede Karahacı köyüne bağlı Yayıklı mezrası 65-70 hane ve 328 kişi, Sulubağ köyüne bağlı Köprülübağ mezrası 75-80 hane ve 458 kişi, Kızlar köyüne bağlı Diliman mezrası 70-72 hane ve 410 kişi ve Gürpınar köyüne bağlı Dönenkaya mezrası 90-95 hane ve 616 kişilik nüfusu ile yöredeki en büyük yerleşimli mezraları oluşturmaktadırlar. Özellikle Dönenkaya mezrası bir düzlüğün ortasındaki tepe üzerine kurulmuş ve araziye çok hakim bir mevkiide bulunan, oldukça büyük bir mezradır. Mezra aynı zamanda geniş bir tarım ve otlak potansiyeline sahiptir.

Silvan İlçesi'nde bulunan mezraların temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır. Genel olarak yöredeki mezralarda tarım ve hayvancılık bir arada yürütülmektedir. Ancak baskın olan ekonomik faaliyet türü hayvancılıktır. Özellikle sahanın kuzeyinde yer alan mezralarda birincil ekonomik faaliyet türü hayvancılıktır. Güneyde yer alan mezralarda ise birincil ekonomik faaliyet tahıl, baklagil ve pamuk gibi tarımsal ürün yetiştiriciliğidir.

Fotoğraf 2.23. Dönenkaya Mezrası Yöredeki Birçok Köy Yerleşmesinden Daha Fazla Nüfusa Sahiptir.

Sahada çok ileri tarım ve hayvancılık yöntemlerinin uygulandığı mezralar bulunmaktadır. Örneğin Gürpınar köyüne bağlı Çalıözü mezrası Başka Çayı'nın kenarındaki çok geniş bir düzlük üzerinde kurulmuş olup burada modern yöntemler ile

tarımsal faaliyetler yürütülmektedir. Avrupa'daki modern çiftliklere benzer araziler bulunan mezrada makinalı tarım yapılmaktadır. Aynı şekilde çok modern konutların bulunduğu mezra çok gelişmiş bir yerleşim merkezidir. Çobantepe köyüne bağlı Cengiz mezrası da gelişmiş tarım yöntemleri uygulayan yerleşim birimlerinden biridir. Tarımda damlama yöntemini kullanan mezra sakinleri hem sebze tarımı hem de tahıl tarımı yapmaktadırlar. Bahçe köyüne bağlı Çavuşdamı mezrasında da temel geçim kaynağı sadece bahçe tarımıdır. Özellikle üzüm bağları mezrada çok yoğun bir tarımsal faaliyet oluşturmaktadır.

Fotoğraf 2.24. Çalıönü Mezrası Modern Konutları ve Uygulanan Gelişmiş Tarım Yöntemleriyle Dikkat Çeker.

Yöredeki bazı mezralar da aslında çiftlik veya kom özelliğindedir. Birkaç hane ve eklentilerinden oluşan bazı mezralar kom görünümündedir ve aslında komların biraz daha fonksiyon kazanması ile mezraya dönüşmüşlerdir. Aynı durum çiftlikler için de geçerlidir. Bazı çiftlik yerleşmeleri de zaman içerisinde gelişen fonksiyonları ile mezraya dönüşmüşlerdir. Örneğin Düzalan köyüne bağlı Çiftlik, Şanlı köyüne bağlı Çiftlik, Çobantepe köyüne bağlı Sedarık, Çakıltaşı köyüne bağlı Harmancık gibi mezralar, çiftliklerin fonksiyonlarının gelişmesi ile mezraya dönüşmüş köyaltı yerleşmelerdir.

2.3.2.1.2. Dönemlik Kırsal Yerleşmeler: Oba Yerleşmeleri

Araştırma sahasında geçici kırsal yerleşmeler içerisinde sadece obalara rastlanmaktadır. Yörede diğer geçici yerleşmeler olan yaylak, kom gibi yerleşmeler bulunmamaktadır. Oba; küçük çadır, çadır halkı, göçebe çadırı, göçebe ailesi, çadır, yurt gibi anlamlara sahiptir. Silvan İlçesi, Güneydoğu Anadolu ile Doğu Anadolu Bölgesi arasında mevsimlik olarak yer değiştiren bazı çadır hayatı yaşayan göçebelerin kışladıkları yerlere ev sahipliği yapmaktadır. Göçebeciliği kendilerine bir hayat tarzı olarak seçmiş olan bazı aileler, yalnızca küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ile geçimlerini sağlamaktadır. Bu göçebe aileler için Silvan İlçesi'ndeki bazı sahalar bir kışlak alanı oluşturmaktadır. Göçebeler kışın küçük gruplar halinde bazı köylerde veya köy civarlarında sürüleriyle beraber kışlamaktadır.

Öte yandan sahada göçebelik günümüzde neredeyse yok olmak üzeredir. Zira eski devirlerde yüzlerce aile ve binlerce kişi kışın araştırma sahasında kışlamakta iken günümüzde bu sayı oldukça azalmıştır. Arazide yapılan tespitlere göre göçebelerin ve konakladıkları obalarının sayısı 25 civarındadır. Bunlardan 16'sı Çatakköprü köyü içinde ve çevresinde iken, 4 oba Güzderesi köyüne bağlı Yukarı Gören mezrası ve 5 oba da Yuva köyüne yakın bir mevkiide bulunmaktadır. Bu obaların tümünde yaşayan nüfusun ise yaklaşık 350 kişi civarında olduğunu tahmin edilmektedir.

Araştırma sahasında kışlayan göçebeler, Alikan, Duderan, Keşguli ve Üztürikan gibi göçebe aşiretlere mensupturlar. Çoğu okuma-yazma bilmeyen, okula gitmeyen ve kültür seviyesi oldukça düşük olan bu ailelerin tamamı Kürtçe konuşmaktadır. Her ne kadar Kürtçe konuşsalar da bu göçebe ailelerin kökeni Karakoyunlu yörüklerine kadar dayanmaktadır. Yöreye XV. yüzyılda yerleşmiş olan bu göçebe Türkmen aşiretler zamanla sahadaki sosyal yapıya uyum sağlamış ve yöredeki gelenek, görenek ve dil yapısını benimsemişlerdir.

Nüfus artış hızı çok yüksek olan göçebeler, zamanla yerleşik hayata geçtiklerinden sayıları oldukça azalmıştır. Sahadaki göçebe topluluklar, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki göçebeciliğin son temsilcileri olarak kabul edilmektedirler. Silvan İlçesi'nde bulunan göçebeler oba denilen kıl çadırlarında kalmaktadır. Obaları sıkışık ve toplu dokuda olup, bütün aile bireyleri tek bir çadırda barınmaktadır. Bu aileler devamlı bir yerleşmeye sahip olmayıp, mevsimsel olarak yer değiştirmektedir.

Genellikle birbirlerine kan akrabalığı ve birlik duygusuyla bağlı geleneksel aile yapılarına sahiptirler. Geçim kaynakları ağırlıklı olarak koyun ve biraz da kıl keçisi yetiştiriciliğine dayanmaktadır. Oldukça zorlu yaşam şartlarına sahip olan göçeberin yaşam tarzları tamamen küçükbaş hayvancılığa dayalıdır. Günün erken saatlerinde süt sağımı ile başlayan hayvancılık faaliyeti, geç saatlere kadar sürmektedir. Neredeyse bütün aile bireylerinin iştirak ettiği bu faaliyetler, nüfusun tek uğraşıdır. Çoğu göçebe ailelenin gecelediği çadırların hemen bitişiğinde ağıl ve kom gibi eklentiler bulunmaktadır. Hayvanların kaldığı bu eklentiler, genellikle derme çatma yapılardan oluşmaktadır.

Fotoğraf 2.25. Çatakköprü Köyü Yakınındaki Göçebe Obalarından Bir Görünüm.

İnceleme alanında bulunan göçebe aileler, zaman zaman önemli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bilhassa mülkiyet ve arazi konusu karşılaştıkları sorunların başında gelmektedir. Sahadaki göçebe ailelerin kurdukları obalar, yerleşim birimlerin hemen kenarında veya uzağında tarıma elverişli olmayan ve çoğunlukla mülkiyeti hazineye ait araziler üzerinde bulunmaktadır. Ancak hayvanlarını otlatmak için köy meraları ve otlaklarına ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu nedenle zaman zaman köylüler ile göçebeler arasında sorunlar çıkabilmektedir. Ortaya çıkan anlaşmazlıklar, göçebelerin otlak ve meralar için mülk sahibine veya köy heyetine yıllık belli bir ücret

ödemesiyle aşılabilmektedir. Obalarını kurdukları yerlerin çoğu tarım ve yerleşmeye elverişli kesimler olmadığı için köylüler bu kesimde konaklamalarına itiraz etmemektedir. Nitekim sahadaki göçebelerin çoğu Çatakköprü köyünün kenarında ve biraz dışında, şehirlerarası karayolunun hemen kenarındaki taşlık ve engebeli arazi üzerinde konaklamaktadır. Köylünün kullanım amaçlarına uygun olmadığı ve köylüye kiralama bedelleri verildiği için göçebelerin bu kesimlere yerleşmesine izin verilmiştir.

Fotoğraf 2.26. Yöredeki Göçebelerin Bir Kısmının Kışlık İkamet Yeri Olan Yukarı Gören Mezrasındaki Obadan Bir Görünüm.

Sahadaki göçebelerin karşılaştıkları önemli sorunlardan biri de ürettikleri ürünlerin pazarlanmasında yaşanmaktadır. Elde ettikleri süt, yağ gibi hayvansal ürünleri düşük değerlerde sattıkları için ekonomik kayıplar yaşamaktadırlar. Zaman zaman da hayvanlarını çok düşük değerlere satmak zorunda kaldıkları için ekonomik kayıpları artmaktadır.

Sahadaki göçebe aileler kendilerine ait otlak, mera ve arazilere sahip olmadıklarından göç onlar için vazgeçilmez bir olgudur. Zira hayvanlarını otlatmak için onlarca aile, iklim ve vejetasyona bağlı olarak stepten yaylaya ve yayladan step bölgesine doğru yıl boyunca yer değiştirir. İklim ve topografya şartlarından kaynaklanan değişiklikler bu göçebe aileler için yer değişikliğini zorunlu kılmaktadır. Sahada yer alan göçebe aileler için otlak ve mera ihtitiyacı vazgeçilmez bir unsurdur.

Yıl boyunca hayvanlarını besleyebilmek ve konakladıkları bölgede obalarını kurabilmeleri için uygun iklim şartlarının bulunması gerekmektedir. Bu yüzden bu aileler için kışın Silvan İlçesi uygun bir kışlak sahasıdır. Zira Silvan kışın serin ve yağışlı bir iklime sahip olup, sıcaklıklar çok düşük seviyelere inmemekte ve kar yağışı pek görülmemektedir. Uygun iklim ve bitki örtüsü göçebe aileler için ideal konaklama imkânları sağlar. Bu aileler Kasım – Mart ayları arasında sahada obalarda hayvanları ile kışlamaktadırlar.

Yaz mevsiminde ise yörede kavurucu ve sıcak bir dönem yaşanmakta ve stepler yaz başında sararıp, kurumaktadır. Bu yüzden göçebeler için elverişli iklim şartları mevcut olmayıp, yeterli otlak alanları bulunmamaktadır. Bu aileler Mart ayından itibaren gür otlak ve meraların bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Bitlis, Muş ve Ağrı civarındaki dağlık sahalara göç etmeye başlarlar. Göçebe ailelerin göç istikametleri güneybatı-kuzeydoğu istikametindedir.

Öncelikle çobanlar sürüleri ile birlikte ve genellikle yaya olarak Mart ayının sonundan itibaren, Siirt üzerinden Bitlis Çayı Vadisi'ni takip ederek, Bitlis, Muş ve Ağrı civarındaki yayla ve meralara yerleşmektedirler. Daha sonra ise obada kalanlar çadırlarını sökerek, eşyalarını araçlara yükleyerek yayla ve meralara doğru hareket ederler. Bu sahalardaki yaylalara obalarını kuran göçebeler ekim ayına kadar buradaki yaylaklarda kalmaktadır. Ancak yayla ve meraların potansiyeline göre burada da yer değiştirmeler yaşanmaktadır. Yaylalar arasında da kademeli olarak yer değiştirmeler yapılmakta ve daha yüksek kısımlara çıkılmaktadır. Göçebelerin yaylakları 2000-3000 metreleri arasında yer almaktadır.

Silvan İlçesi'ndeki göçebelerin Bitlis, Muş ve Ağrı civarındaki yaylaları tercih etmesinde iklim şartlarının büyük etkisi vardır. Zira bu sahalar engebeli ve yüksek bir topoğrafyaya sahip olup; buralarda yağışlı, sert ve Akdeniz ikliminin dağ tipi hüküm sürer. Genellikle kış mevsimi sert ve yoğun kar yağışlı geçmektedir. İlkbahar sonunda erimeye başlayan karla birlikte bitki örtüsü ortaya çıkmaya başlar. Yazın ise ara ara devam eden yağışların da etkisiyle gür otlak ve meralar ortaya çıkmaktadır. Yüksek kesimlerdeki yaylalar da gür mera ve otlaklar, göçebe aileler için çok uygun koşullar yaratmaktadır. Bu yüzden Güneydoğu Anadolu Bölgesi steplerinde kışlaklayan göçebeler için bu yaylalar çok uygun sahalar oluşturmaktadır. Yaylaklar step

bölgelerine göre 2-3 kat daha fazla yağış alması nedeni ile bitki örtüsü açısından elverişli şartlar taşımaktadır. Fakat kış mevsiminde bu sahalarda çok sert ve soğuk bir iklim yaşandığından, göçebeler için uygun iklim şartları bulunmaz ve hayvanların ahırlarda tutulması bir zorunluluk halini alır. Bu yüzden göçebeler kışlaklarına geri dönerler.

Araştırma sahasında göçebeler 400-800 m. arasında bulunan stepler ile 2000-3000 m. arasında bulunan yaylalar arasında yıl boyunca yer değiştirmektedir. Tek geçim kaynakları olan küçükbaş hayvancılık faaliyetleri, aynı zamanda yaşam tarzlarını belirleyen en temel unsurdur. Bu aileler yazın yaylakların yakınındaki şehirlere, kışın da Silvan İlçesi'nde ve yakın şehirlerde et ve süt ürünlerini satarak geçimlerini sağlamaktadır.

2.3.2.1.3. Kırsal Konutlar

Yerleşme ile coğrafi çevre şartları arasındaki ilişkiyi en iyi yansıtan konutlar köy konutlarıdır. Doğal çevre ile yerel kültürün yansıması olan köy konutları, toplumsal kimliği en iyi yansıtan unsurların başında gelir. Konutlar insan gibi geçici olup uzun süre varlıklarını sürdüremezler. Konutlar yapılır, belli bir süre sonra eskimeye başlar ve zamanla yıkılır ve yerine yenisi yapılır. Bununla birlikte zaman zaman yenileşen bu olayların genel karakterlerinde, belki de diğer bütün beşerî coğrafya olaylarından daha fazla bir devamlılık, değişmeyen bir takım şekiller görülür. Uzun bir tekâmül ve bütün bir geçmişin izlerini taşıyan konutların devamında gelenek ve görenek hiç şüphesiz büyük bir rol oynamaktadır. Fakat gelenek, göreneğin ve diğer psikolojik, etnik, tarihi, ekonomik faktörlerin yanında, bölgeye göre değişen ve her bölgenin karakterini teşkil eden konutların temel şekillerinde coğrafi faktörlerin etkisi büyüktür ve inkar edilmeyecek kadar meydandadır[162].

Gerçekten de sahada köy konutları coğrafi çevre şartlarını çok iyi bir şekilde yansıtmakta ve mekânın coğrafi kimliğini ortaya koymaktadır. Ancak konutlar ile doğal çevre arasındaki etkileşim günümüze doğru yaklaştıkça azalmış, günümüzde ise yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde konutlarda kullanılan malzemeler, doğal

[162] A. Tanoğlu, *Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul Üniv. Yayınları No:1103, Edebiyat Fak. Coğrafya Enst. Neşriyatı No:45 İstanbul 1969, s.214.

çevreden daha bağımsız olan ve yakın çevre ile ilgisi olmayan unsurlardan oluşmaktadır.

Silvan İlçesi'ndeki konutlar, genel olarak tek katlı, toprak örtülü düz çatılı, taş ve kerpiç konutlardan oluşur. Bu konutların yapı malzemelerinin seçilmesinde ve fiziki görünümlerinin şekillenmesinde doğal çevre şartları oldukça etkilidir. İklim şartları, jeolojik yapı, bitki örtüsü gibi doğal çevre faktörleri konutların yapısı üzerinde etkili olan en temel unsurlardır. Sahada kerpiç ve taş konutların yoğun şekilde görülmesi, inşaatta kullanılan toprak ve taşların kolaylıkla temin edilmesi ile ilgilidir. Sahada ahşap evlere rastlanmaz. Çünkü mevcut bitki örtüsü ahşap malzeme temin edebilecek düzeyde değildir. Sahanın çoğu kesimini ahşap malzeme elde edilebilecek ağaç örtüsünden yoksundur. Orman örtüsünün bulunduğu kesimlerde ise sadece meşe ve ardıç ağaçları bulunmakta ve bu ağaçlar ahşap malzeme üretimine uygun nitelikte değildir. Bu nedenle yörede ahşap konut tipleri yayılış göstermez.

Araştırma sahasının önemli bir kısmında kerpiç konutlar yoğunluktadır. Bu sahalar genellikle Miyosen tortuları ile doldurulduğu için, buralarda konutlar daha çok kerpiç malzeme ile inşa edilmektedir. Sahanın dağlık kuzey kesimlerinde ise daha çok Eosen-Miyosen kalker, dolomit ve marnlardan inşaat malzemesi olarak geniş ölçüde istifade edilir ve bu sahalarda genelde taş konutlar yaygındır. Ağaç malzeme olarak sadece meşe ve kavak kullanılır. Bu malzemeler konutların inşası için değil çatıların inşaası sırasında kullanılır. Zira kerpiç veya taş konutlar yapılırken yuvarlak ve iri kavak sütunlar çatının ana taşıyıcıları olup meskenleri enine kaplarlar. Daha sonra ***Kêran*** denilen bu kavak sütunların üzerine meşe dalları ve onun üstünede killi toprak serpilerek çatı oluşturulur.

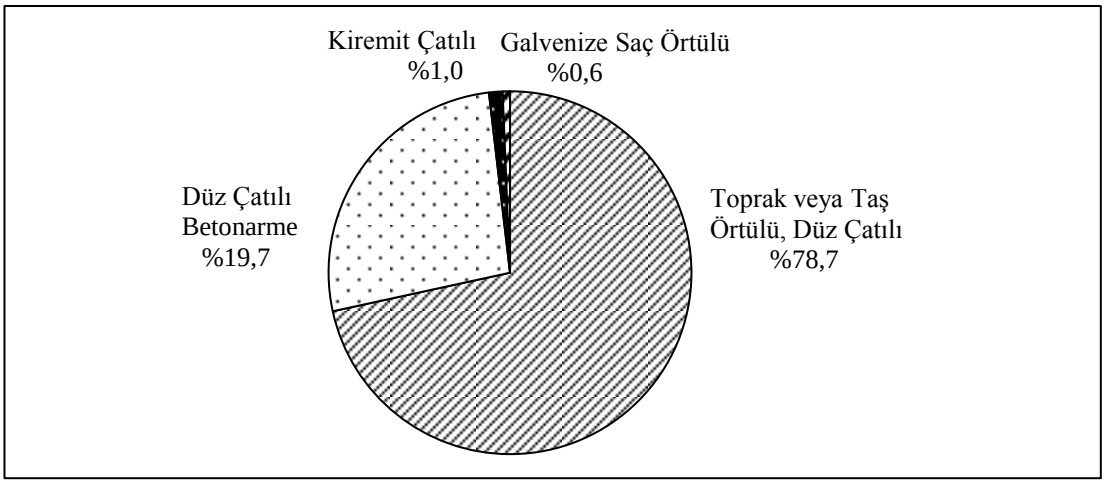
Sahada aslında fabrikasyon veya atölye ortamında üretilen fakat hammaddesi toprak olan tuğla ve kiremit malzeme de son yıllarda konutların inşasında yoğun olarak kullanılmaktadır. Daha önceki dönemlerde bu yapı malzemeleri mesken inşasında kullanılmamıştır. Çatı malzemesi olarak kiremitin ve galvenize sacın kullanıldığı konutların sayısı ise oldukça azdır.

Tablo 2.30. Silvan İlçesi'ndeki Kırsal Yerleşme Konutlarının Yapı Tipleri.

	Toprak veya Taş Örtülü Düz Çatılı	%'si	Düz Çatılı betonarme	%'si	Kiremit Çatılı	%'si	Galvenize Saç Örtülü, Eğimli Çatılı	%'si	Toplam
Kırsal Yerleşmeler	4918	78,7	1232	19,7	62	1,0	36	0,6	6248

Kaynak: Silvan Özel İdare Müdürlüğü ve muhtar anketlerinden elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Silvan İlçesi'nde kırsal konutların %78,7'si toprak veya taş örülü, düz çatılı, %19,7 kadarı düz çatılı betonarme, %1,0'i kiremit çatılı tuğla veya briket ve %0,6'sı ise galvenize saç örtülü, eğimli çatılı taş veya betonarme malzemeden oluşmaktadır. Söz konusu değerler sahadaki doğal çevre ile konutlar arasındaki güçlü ilişkiyi ortaya koymaktadır. Sahadaki konutların %70'e yakını tek katlı, %25'e yakını 2 katlı ve %5 civarı da 2'den fazla katlıdır. Konutlardaki oda sayısı ise ortalama 2 civarındadır.

Grafik 2.10. Silvan İlçesi'ndeki Konutların Yapı Tipleri.

Araştırma sahasında, kır konutlarının genellikle tek katlı ve düz toprak çatılı olup taş ya da kerpiç malzemeyle inşa edildiği belirtilmişti. Bu konutlarda temel için kullanılan malzeme taş ve çamurdur. Temel derinliği farklılık göstermesine rağmen genellikle 1 metre civarındadır. Bu derinlik kerpiç konutlarda daha fazla, taş konutlarda ise nispeten daha azdır. Temel üzerine kurulan duvarlar, yontulmamış taşların çamur harçla örülmesinden oluşur. Bu harç, toprak ve saman karışımı bir harç olup kerpiç konutların inşasında da kullanılır. Kerpiç duvarlar, taş duvarlara göre biraz daha kalın şekilde inşa edilir. Kerpiç konutlarda duvar kalınlığı ortalama yarım metre, duvar yüksekliği ise 3 metre kadardır. Hem taş hem de kerpiç konutların tavanları katmanlar biçiminde, tabana paralel olarak, 70-80 cm aralıklarla yerleştirilen kavak

kütükleri, bunların arasına dik açıyla doldurulan meşe dalları, üzerlerine dökülen yaprak ve genellikle killi toprakla doldurularak sıkıştırılması yoluyla oluşturulur.

Fotoğraf 2.27. Kerpiç Konutlar, Silvan İlçesi'nde Doğal Çevre İle Konut Tipleri Arasındaki İlişkiyi En İyi Şekilde Yansıtan Yapılardır.

Silvan İlçesi'nde kır konutlarının pencereleri çok küçük yapıldığından odaların içi yeterince aydınlık değildir. Bazı köylerde ise pencere boyutu biraz daha büyüktür. Kapıların genişliği 70-100 cm, yükseklikleri ise 180-200 cm. civarındadır. Kapı ve pencere malzemeleri genelde kavak, meşe ve meyve ağaçlarından yapılır. Yörede yaz mevsimi çok sıcak geçtiği için evin ortasında dışarıya geniş pencereler ile açılan holler bulunur. Bu büyük pencereler sayesinde rüzgâr içeri nüfuz etmektedir. Bazı köylerde holün önünde ***êyvan*** denilen eklentiler de bulunabilmektedir. Sahadaki kır konutlarında genellikle oda, mutfak veya kiler, ahır, kom, samanlık ve tezeklik gibi bölmeler bulunur. Evin giriş kısmındaki bir holden diğer bölmelere geçilir. Bazı konutlarda samanlık veya tezeklik doğrudan doğruya avluya açılırken çoğunda samanlık konutların biraz uzağında bulunur. Şüphesiz ki bu durum yangın kaygısından kaynaklanmaktadır.

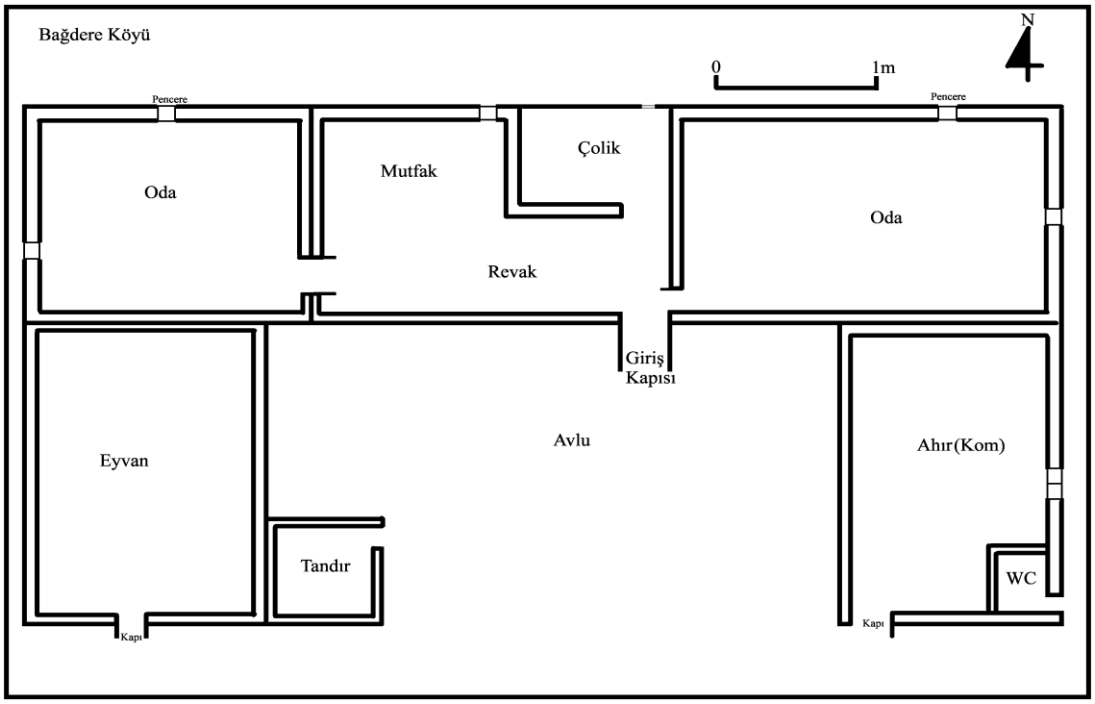
Fotoğraf 2.28. Altınkum Köyünde Bulunan Taş Konutlardan Bir Görünüm.

Araştırma sahasında her evde mülk sahibinin maddi durumuna göre bir veya birkaç oda bulunur. Evlerin planları çok basit olup, genelde odalar yan yana bazen de ahırlar ile iç içedir. Yörede ahırlar hayvancılık faaliyetlerinin önemine göre birden fazla olabilmektedir. Özellikle yörenin kuzey yarısında, temel geçim kaynağı hayvancılık olan Arıköy, Gürpınar, Taşpınar, Kayadere, Dolapdere, Dağcılar gibi köylerde konutlar iki ahıra sahiptir. Koyun ve keçilerin barındığı, etrafı meşe dalları ile çevrili, yanların ve üstün mavi branda ile kapatıldığı "kom" veya "gom" denilen ahırlar bulunur. Bu komlar genelde ana konutun hemen yakınında bulunur. Büyükbaş hayvanların yaz-kış kaldıkları ve genelde iki katlı konutların alt katında, tek katlı konutların hemen bitişiğinde ahır denilen eklentiler bulunur. Sığırlar, kışı tamamen ahırlarda geçirirken, sıcak mevsimin gelmesiyle beraber dışarı çıkarılır ve bütün yaz mevsimi boyunca, gündüz köy çobanı tarafından meralara götürülürken geceleri ise ahırlarına dönerler. Koyun ve keçiler ise kışı üstü branda ile örtülü komlarda geçirirken yazın ise müşterek köy ağılı, çobanın uygun gördüğü bir yer veya dağlık sahadaki otlaklarda gecelemektedir.

Fotoğraf 2.29. Yöredeki Ağıl Ve Komların Çoğunun Üstü Mavi Branda İle Kapatılmaktadır. Sıcak Mevsimde Bu Brandalar Kaldırılmaktadır.

Köy konutlarında belirtilenler dışında çeşitli amaçlarla kullanılan başka eklentiler de vardır. Bunlardan samanlık, çoğu zaman ahırlara yakın bir yerde bulunur. Yazın elde edilen hububat ise ikamet edilen konutun bitişiğinde, tahta ambarlarda saklanır.

Şekil 2.3. Bağdere Köyünde Eski Tip Bir Konutun Planı.

Sahadaki eski kır konutlarında genellikle tuvalet yoktur ve bu ihtiyaç ya ahırlarda, ya da cami tuvaleti gibi yerlerde giderilir. Ancak son zamanlarda yapılan eklentiler ile tuvaletler inşa edilmiş ve söz konusu ihtiyaç karşılanmıştır. Banyo ihtiyacı ya evin bir bölümünün ayrılması veya yine eklenti yapılarak basit bir banyo inşa edilmesi suretiyle karşılanmaktadır. Köylülerin ekonomik seviyesi arttıkça bu kırsal konutlar daha modern bir şekle dönüşmektedir.

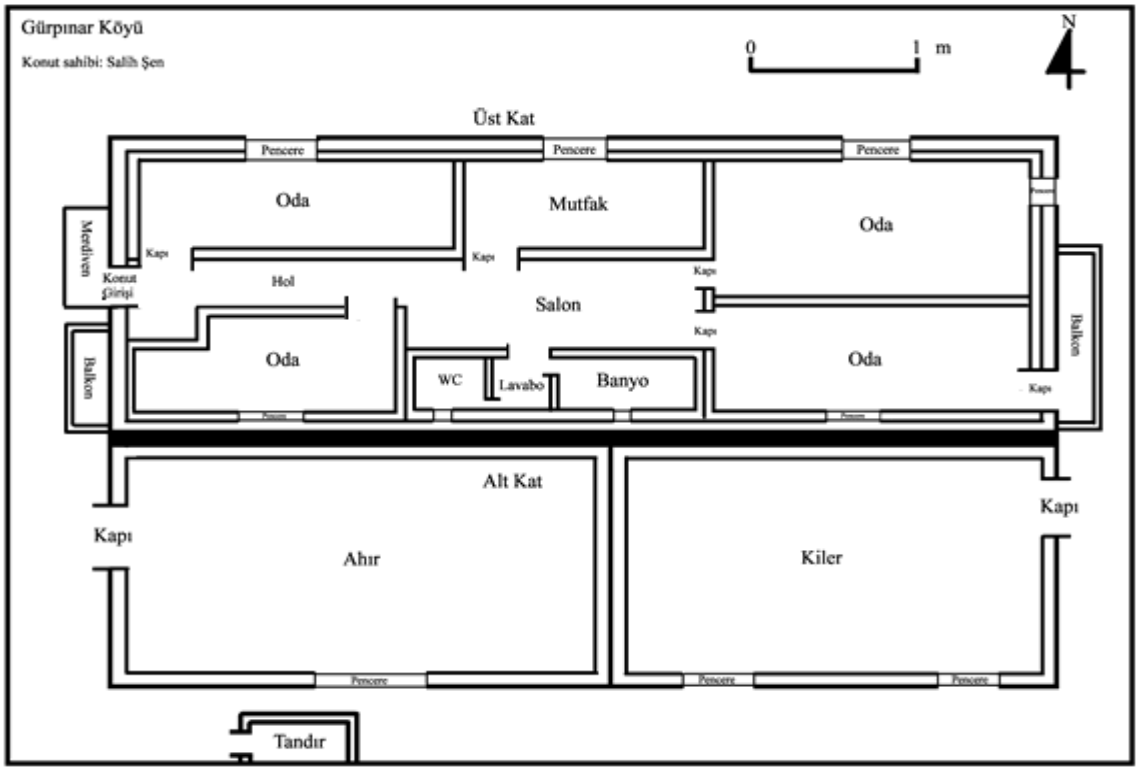
Araştırma sahasında önemli bir konut eklentisi de tandırdır. Genelde evin hemen önünde veya bazen içerde avluda yer alan tandırlar, özel bir şekilde dizayn edilmektedir. Özel kil malzemesinden yapılan tandırlar, oval veya yuvarlak bir şekle sahip olup, 45°'lik bir açı ile yerine yerleştirilir ve etrafı toprakla örülerek üstü çatı ile örtülür. Çıkan dumanı tahliye etmek için tavanda veya yanda bir pencere açılır. Tandırın alt kısmında içerideki ateşin sönmemesi için yuvarlak bir delik açılır.

Fotoğraf 2.30. Sulubağ Köyünde Bulunan Tandırdan Bir Görünüm.

Yukarıda tarif edilmeye çalışılan konutlar daha çok yörede eski dönemlerde yaygın olan ve günümüzde sayıları hızlıca azalan eski konutlardır. Günümüzde yapılan yeni konutlar ise tamamı ile eski yapılardan farklıdır. Yeni ve modern konutlar inşa edilirken doğal çevrede bulunan inşaat malzemeleri çok az kullanılmaktadır. Yeni konutlarda özgünlük ve yöreye has mimari yapıyı yansıtacak unsurlar mevcut olmayıp, gittikçe tek düze bir hal alan konutlar inşa edilmeye başlanmıştır. Gelişen teknoloji ile birlikte konutlarda kullanılan inşaat malzemeleri giderek popüler kültür

unsurlarını yansıtmaktadır. Yapılan bu yeni konutlarda, doğal çevre şartlarının olumsuz etkileri evlerin içini daha az etkilese de, özgünlüğü olmayan yapılar olarak dikkat çekmektedirler. (Şekil 2.4.)

Şekil 2.4. Gürpınar köyünde Yeni Tip Bir Konutun Planı.

Köylerde yapılan yeni konutlar genel olarak 2 katlı, düz çatılı, geniş balkonlu, betonarme yapılardır. Yapı malzemesi olarak taş, tuğla ve briket kullanılmaktadır. Duvarlar çimento harçlarla sıvanmaktadır. Bu yeni tarz konutlarda dikkat çeken bir unsur da düz çatılardır. Düz çatılar, özellikle yöre halkının yazın aşırı sıcaklar yüzünden geceledikleri bölümlerdir. Beton malzemenin kullanıldığı ve düz bir yapıya sahip olan çatılar, yöre insanı için serin bir havada uyku uyumak için ideal bir alan oluşturur. Sahadaki modern tarz konutların alt katı sığır ve davar ahırı olarak kullanılmaktadır. Üst kat ise aile fertlerinin kaldığı esas konutu oluşturmaktadır. Genel olarak üst katta geniş bir hol ve bu hole açılan 2 veya 3 oda, mutfak, banyo ve tuvalet bulunur. İkinci katta boydan boya uzun, geniş bir balkon bulunur.

Araştırma sahasında kiremit ve galvenize saç örtülü çatılardan oluşan konut sayısı oldukça azdır. Bu tip konutların sahada az oluşunda, iklim şartları, düz çatıya çeşitli amaçlar için ihtiyaç duyulması ve maliyetin daha yüksek olması gibi unsurlar

sayılabilir. Yörede kiremit ve galvenize şaç örtülü konutların tamamı son yıllarda inşa edilen konutlardır.

Silvan İlçesi, gelenek ve göreneklere bağlı, toplumsal baskının belirgin olduğu, dini inançların yoğun olarak yaşandığı, muhafazakâr bir toplumsal yapıya sahiptir. Yörede özellikle mahremiyet ve kapalılık ön plandadır. Söz konusu toplumsal yapı aynı şekilde konutlara da sirayet etmiştir. Konutlar inşa edilirken özellikle mahremiyet ön planda tutulmuş, avlular birbirini görmeyecek şekilde yüksek bir duvarla çevrilmiştir. Pencereler genelde küçük ve dışardan içerisi görülmeyecek şekilde tasarlanmıştır. Modern konutlar inşa edilirlen de aynı durum dikkate alınmıştır. Balkonlar geniş ama duvarları yüksek inşa edilmiştir. Yine kapılar birbirlerine doğru açılmaz ve giriş bir avlu ile kapatılır. Ayrıca konutlar inşa edilirken güvenlik kaygısı ile bahçe duvarları yüksek bir şekilde yapılmıştır.

Araştırma sahasında ekonomik kaynakların yetersiz oluşu ve işsizliğin çok yüksek oranda olması, yöreden dışarıya 1950'li yıllardan itibaren yoğun göçler yaşanmasına yol açmıştır. Büyük şehirlere ve Avrupa ülkelerine göç eden nüfus, gittiği yerde iş imkânı bulmuş, ekonomik seviyesini yükseltmiş ve şehir kültürünü benimsemiştir. Şehirde edindiği görgüyü, kültürel yapıyı, sosyal yaşamı ve en önemlisi de sahip olduğu ekonomik kaynakları memleketine taşımıştır. Silvan dışında yaşayan çoğu Silvanlı, doğdukları yere çok bağlı olup mutlaka yılın belli dönemlerinde memleketlerine dönerler. Çoğu Silvanlı aile, büyük şehirlerde kazandıkları ile kendi köylerinde lüks ve modern konutlar yapmışlardır. Dolayısıyla yaz mevsimini köylerinde geçirirler.

Yörede genellikle geniş aile yapıları yaygın olup, erkek çocuklar evlenseler bile anne-baba ile birlikte kalmaya devam etmektedirler. Bu yüzden konutlar inşa edilirken bu husus dikkate alınır ve genelde geniş ve büyük evler inşa edilir. Bazı ileri gelen büyük aileler konak veya villa şeklinde konutlar inşa etmektedir. Bu ailelerin ekonomik seviyeleri çok yüksek olduğu için geniş odalı ve 3-4 katlı büyük konutlar inşa eder. Konutların bu denli büyük olması eve gelen ziyaretçi sayısının fazlalığıyla da ilgidir.

Araştırma sahasında köy konutlarının tarzları, şekilleri ve fonksiyonları üzerinde ekonomik yapının da önemli bir rolü vardır. Sahada temel geçim kaynağı tarla tarımı ve hayvancılıktır. Bu geçim faaliyetleri konutların sayıları ve nitelikleri üzerinde

belirleyici olmuştur. Nitekim konutların alt katında ya da hemen çevresinde ahır, ağıl, kom, kiler, samanlık gibi eklentiler bulunur ve bu konutlar tamamen ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkardığı yapılardır. Yörede çatılar da ekonomik fonksiyondan etkilenen konut bölümlerindendir. Zira çatılar genelde düz ve geniştir. Köylü yazın yetiştirdiği meyve-sebze ve tarım ürünlerini çatılarda kurutur ve çatıların şekilleri bu faaliyetler göz önüne alınarak da inşa edilir.

Fotoğraf 2.31. Sahada Ekonomik Seviye Yükseldikçe Yapılan Konutlar Daha Geniş Ve Büyük Olarak İnşa Edilmekte Ve Kat Sayısı Da Artmaktadır. Sulak Köyünde Bulunan Modern Konuttan Bir Görünüm.

Köy konutlarının büyüklüğü, şekilleri ve fonksiyonel yapıları üzerinde kişilerin ekonomik düzeyinin çok büyük etkisi vardır. Gelir düzeyi yüksek olan kişiler, genel olarak büyük, geniş, çok katlı ve eklentileri fazla olan konutlar inşa etmektedir. Ayrıca konutlarda kullandıkları malzemeler de değişiklik göstermektedir. Gelir düzeyi yüksek olan aileler daha çok betonarme, tuğla ve taşın kullanıldığı modern konutlar inşa eder. Yörede kişinin varlıklı olduğunun en büyük göstergesi sahip olduğu konuttur. Bu yüzden varlıklı aileler konutlarına çok önem verir. Bu esasen çok eski devirlerden beri böyle olmuştur. Eskiden yörenin en büyük ve ihtişamlı konutları aşiret reisleri, şeyhler ve ağalara aitken, günümüzde ise artık en çok araziye ve hayvana sahip aileler, en büyük ve güzel konutlara sahiptir.

Varlıklı ailelerin yaptırdığı konutların alt katları kiler ve ahır olarak kullanılırken, üst katlar ise aile bireylerinin ikamet ettiği bölümlerdir. Geniş avlusu ve

yüksek bahçe duvarları olan bu konutlar aynı zamanda uzun ve geniş balkonlara sahiptir. Ekonomik düzeyi düşük olan ailelerin konutları ise çok sade ve basit bir görüntüye sahiptir. Genelde tek katlı ve tek odalı, kerpiç veya toprak malzemeden yapılmış bu konutlarda çoğu zaman ahır ve tek göz oda yan yana bulunur.

Silvanlı olup, ilçeden dışarıya göç eden kişiler, daha sonra elde ettikleri gelirler ile kendi köylerinde lüks ve modern konutlar inşa etmişlerdir. Avrupai tarzda inşa edilen konutlar geniş ve 2 katlıdır. Yaz aylarında oturulan bu konutlar, kış mevsiminde ise boş kalmaktadır.

Yörede ekonomik yapı ile konutlar arasındaki ilişkiye en güzel örnek obalardaki çadırlardır. Tamamen ekonomik faaliyete göre şekillenen bu geçici konutlar dönemliktir. Zira yörede göçebe olarak yaşayan ve geçimini koyun ve keçi yetiştiriciliği ile elde eden bu aileler, ya kıl çadırlarda ya da beyaz brandadan yaptıkları çadır konutlarda kalmaktadır.

Fotoğraf 2.32. Sahadaki Oba Çadırlarından Bir Görünüm.

Kış döneminde hayvanları ile birlikte Silvan'da kışlayan göçebeler, kendi yaptıkları çadırlarda ikamet etmektedirler. Yaz döneminde ise kuzeye doğru, Doğu Anadolu Bölgesi yayla ve meralarına göç ederler. Kıl çadır yapımı zahmetli ve maliyetli olduğu için göçebeler son yıllarda atölyelerde veya fabrika ortamında üretilen beyaz çadır bezini konut yapım malzemesi olarak kullanmaktadır.

2.3.2.2. Kent Yerleşmeleri: Silvan Kenti

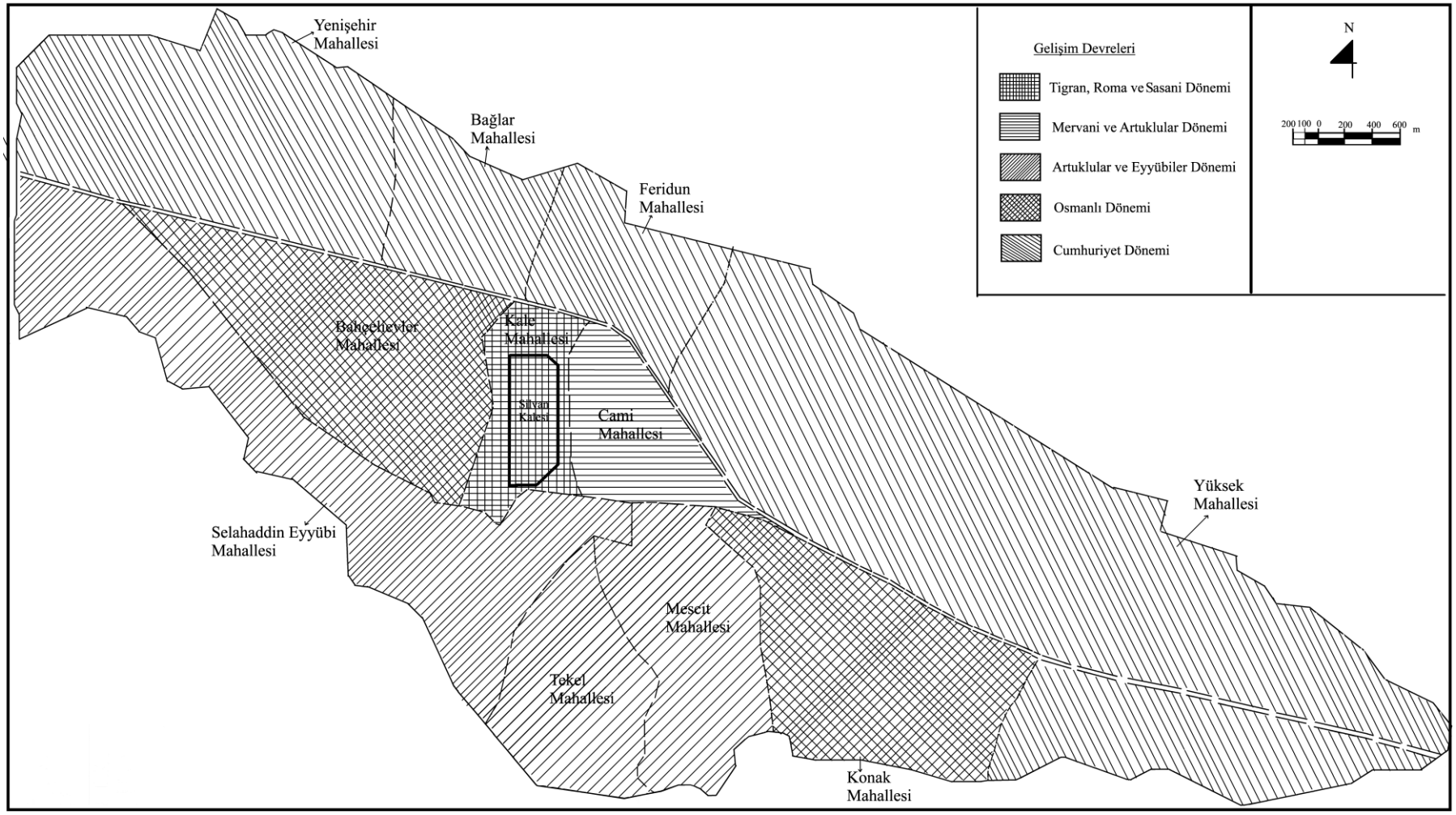
2.3.2.2.1. Kuruluş ve Gelişimi

Diyarbakır Havzası'nın kuzeyini kuşatan kenar kıvrımlarının eteğinde ve onun önünde uzanan bir düzlük üzerine kurulmuş olan Silvan şehri, aynı adı taşıyan ilçenin merkezi olup 836 m. yükseltisinde yer alır. Silvan şehri esasen Güneydoğu Torosların güney eteklerinden güneye, yani plato yüzeylerine doğru uzanmaktadır. Şehir, topoğrafyaya uygun olarak kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda gelişim göstermektedir. Zira şehrin hemen kuzeyinde uzanan batı-doğu doğrultulu Erbat dağları, şehrin kuzeye doğru açılmasını engellerken, güneyde yer alan plato yüzeyleri ise gelişime uygun bir topoğrafyaya sahip olup, Silvan şehrinin bu yöne doğru yayılmasına uygun bir zemin hazırlamıştır.

Silvan şehri, kuzeyindeki dağlık sahanın eteklerinden güneydeki plato yüzeylerine doğru yarım daire şeklinde uzanmaktadır. Ancak Silvan başta dikdörtgen veya kare formunda Erbat Dağı eteğinde yer alırken son zamanlarda düzlüklere doğru açılması ve kuzeyinin çıplak ve kayalık arazi tarafından kesilmesi ile yarım daire formunu kazanmıştır. Bu form da hızla değişmektedir. Zira Silvan şehri, Diyarbakır yönüne doğru hızlı bir gelişim içerisinde olup oval bir yerleşme formuna benzemeye başlamaktadır.

Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile şehir istikrara kavuşmuş ve nispeten huzur bulmuştu. Ancak özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yaşanan aşiretler arası kavgalar, savaşlar, salgın hastalıklar ve doğal afetler Silvan şehrini olumsuz etkilemiş ve nüfus kaybına neden olmuştu. XX. yüzyılın başlarında yörede yaşayan Ermenilerin çıkardığı olaylar ve 1. Dünya Savaşı şehri iyice etkilemiş ve Silvan küçük bir kasaba görünümüne bürünmüştü.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Silvan, Diyarbakır İli'ne bağlı bir ilçenin merkezi olmuştur. Cumhuriyet'in ilk devresinde, 1927 yılında yapılan nüfus sayımında şehir 2605 kişilik bir nüfusa sahipti. Bu devrede şehir küçük bir kasaba görünümündeydi. Silvan'ın bu görünümü 1950 yılına kadar devam etmişti. Ancak 1950'li yıllardan itibaren hem ülkede hem de yörede gelişen ekonomik ve sosyal şartlar neticesinde Silvan şehri etrafındaki kırsal kesimlerden önemli oranda göç alarak nüfusunu artırmıştı. Kasaba fonksiyonlarına sahip olan Silvan, 1950'li yıllardan sonra

Harita 2.6. Silvan Şehri Yerleşim Alanının Yatay Gelişimi Haritası

fonksiyonlarının ve nüfusunun artışıyla birlikte şehir fonksiyonu kazanmıştır. Nitekim şehirleşmenin önemli nüfus eşiklerinden olan 10 bin nüfus eşiğini 1965'te, 20 bin eşiğini ise 1975 yılında yakalamıştı. Bu devirden sonra Silvan, artan yatırımların da etkisi ile önemli bir nüfus barındırmıştır. Günümüzde ise Silvan, 42694 kişilik nüfusu ile orta büyüklükte şehir özelliğine sahip bir idari merkezdir.

2.3.2.2.2. Silvan Şehrinin Yatay Gelişimi

Bilindiği üzere; şehir, kasaba veya köy yerleşmeleri coğrafi olay ve örgülerin denetiminde gelişir ve nitelikleri daha çok bulunduğu ortam şartları tarafından belirlenir. Bu nedenle, bir yere idari ünvanlar verme yetkisi yönetim tarafından kullanılan bir hak iken, aynı yetki bir yörenin coğrafi statüsünü veya ünvanını belirleyebilmek için tek başına yeterli olamaz. Nitekim bir kasaba yerleşmesi, ilçe merkezi hatta il merkezi yapılabilir, ancak bir şehir olabilmesi için coğrafi etki ve süreçlerin denetiminden geçmesi gerekir[163]. İşte bütün bu süreçler incelendiğinde, Silvan şehrinin hem sahip olduğu nüfus miktarı ile hem de tarım dışı ekonomik fonksiyonların nisbeten gelişmesi ile şehir fonksiyonunu kazandığı söylenebilir.

Silvan şehri, Bağlar, Bahçelievler, Cami, Feridun, Kale, Konak, Mescit, Selahattin, Tekel, Yenişehir ve Yüksek adlarını taşıyan 11 mahalleden oluşmaktadır. Şehrin mahalleleri kuzeybatı-güneydoğu istikametinde Diyarbakır-Batman karayolu boyunca uzanmaktadır. Silvan şehrinin ilk kurulduğu konumun Kale mahallesi olduğu sanılmaktadır. Zira şehirdeki en eski kalıntılar da bu mahallede yer almaktadır. Bunlar içerisinde en önemli yapı Silvan Kalesi'dir. Kale Bizanslılar tarafından onarıldığına göre geçmişi çok daha eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Günümüzde de varlığını sürdüren kale ve Kale mahallesindeki bazı harabeler, bu mahallenin şehrin ilk kurulduğu dönemden beri var olduğunu kanıtlamaktadır. Kale mahallesinin varlığı, Silvan şehri ile aynı dönemdedir. Nitekim bu mahalle Silvan'ın ilk kuruluşundan beri kent çekirdeğini oluşturmakta ve bu konumunu günümüzde de sürdürmektedir. İlçedeki birçok yönetim ve iş merkezi bu mahallede yer almaktadır.

---

163 K. Arınç, *Tatvan Şehri: Kuruluşu, Gelişmesi, ve fonksiyonları*, Atatürk Üniv. Yayınları No:925, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No:99, Erzurum 2001, s.130.

Silvan şehrinin en eski mahallerinden biri de Cami mahallesidir. Kale mahallesinin hemen yanında yer alan Cami mahallesi, şehrin en eski bölümleri arasındadır. Mahallede çok sayıda tarihi yapı yer almaktadır. En önemli eser ise Selahattin Camii'dir. Cami, şehrin tam merkezinde yer alıp muhteşem bir mimariye sahiptir. Bu eser Selahattin-Eyyübi'nin 1185 yılında Silvan'ı fethinden sonra inşa edilmiştir. Cami mahallesi, Silvan şehrinin kalbi diye tabir edilen en merkezi mevkiinde yer alır. Nitekim şehrin yönetim alanlarının birçoğu bu mahallede yer alır.

Silvan şehrinin en eski mahallerinden bir diğeri ise Mescit mahallesidir. Şehrin güneydoğu kesiminde yer alan mahalle eski yerleşim sahalarındandır. Mahalledeki en önemli eser şüphesiz Kısa Minare'dir. Camisi olmayan minare Eyyübiler döneminde yapılmıştır. Minarenin üzerinde değişik kabartmalar ve kitabeler vardır. Şehrin sembollerinden olan minare 3 farklı Eyyübi hükümdarı tarafından yapılmıştır. Ayrıca Selahattin ve Tekel mahalleleri de Silvan şehrinin eski mahalleleri olup çok sayıda tarihi önemi olan yapıya sahiptir. Bu mahallelerin kuruluşu Osmanlı dönemine dayanmaktadır.

Silvan şehrindeki en yeni ve sonradan kurulan mahalleler ise Bahçelievler, Bağlar, Yenişehir ve Yüksek mahalleleridir. Bunlardan en ilginç olanı Yüksek mahallesidir. Zira mahalle 1990 yılına kadar şehre bağlı bir köy iken, çıkartılan bir kanun ile Silvan'ın bir mahallesi olmuştur. Ayrıca Yenişehir ve Bahçelievler mahalleleri de köklü geçmişi olmayan, şehrin gelişip büyümesi ile ortaya çıkan mahallelerdir. Şehrin en fazla gelişen ve büyüyen mahallesi ise Feridun mahallesidir. Farkin Caddesi'nin kuzeyinde yer alan mahalle, Erbat dağlarına yaslanmıştır. Son zamanlarda çok sayıda yeni konutun ve iş yerinin yapıldığı mahalle, çok büyük bir gelişim sağlamıştır.

Genel olarak Silvan şehri çok eski bir yerleşim olup, yüzyıllar boyunca şehir Kale, Mescit ve Cami mahallelerinin bulunduğu bölgede varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet döneminden itibaren şehir, çevresindeki kırsal kesimlerden yoğun bir şekilde göç alarak yatay gelişim ivmesi kazanmıştır. Zamanla şehrin tarihi merkezinin etrafına mahaller eklenmiştir. Şehre sırasıyla Feridun, Bağlar, Selahaddin, Bahçelievler, Konak ve Yüksek mahalleleri eklenmiştir.

2.3.2.2.3. Fonksiyon Alanları

Şehirler zamana, mekâna, sosyal ve ekonomik özelliklerine göre birçok fonksiyon kazanırlar. Ancak bu fonksiyonlardan biri ya da bir kaçı zamanla gelişir ve hâkim fonksiyon halini alır[164]. Silvan şehrinin, coğrafi fonksiyonu itibarı ile ne tür bir yerleşim alanı olduğunu ortaya çıkarmak için mevcut ve hakim fonksiyon alanlarının bilinmesi gerekmektedir. Özellikle Silvan gibi orta ölçekte ve gelişim içerisinde olan bir şehir için şehre merkeziyet kazandıran bölümlerin tespiti ve çeşitli fonksiyonlara dayalı kısımların belirlenmesi önemli bir ihtiyaçtır.

Silvan Belediyesi'nin sınırları yaklaşık 60 km^2'lik bir alana yayılmışken şehrin bugünkü yayılış alanı yaklaşık 33 km^2 kadardır. Silvan'da yerel yönetim sınırları ile mevcut yerleşmeler arasında önemli bir yüzölçüm farkı bulunmaktadır. Bu durum aslında Silvan şehrinin kurulduğu arazinin geniş buna karşılık yerleşim alanlarının sınırlı olması ile ilgilidir.

Geçmişte doğru imar planları hazırlanmadığı için Silvan şehrinde yapılar gelişi güzel inşa edilmiştir. Çoğunlukla şehrin en merkezi kısmında, sıkışık bir şekilde inşa edilen yapılar, kenarlarda önemli oranda arazinin boş kalmasına neden olmuştur. Böylece şehir sınırı ile yerel yönetim sınırı arasında belirgin bir fark ortaya çıkmıştır. Ancak son zamanlarda bu durumun farkına varılmış ve planlı, doğru imar planları yapılmaya başlanılarak bu çarpık durum giderilmeye çalışılmaktadır.

Silvan şehrinin kuzey ve doğu sınırı taşlık ve dağlık saha tarafından belirlenmiştir. Güney sınırı ise Silvan Çayı'nın oluşturdığı vadi tarafından oluşturulmuştur. Şehrin batı sınırı ise doğal bir unsur tarafından belirlenmemiştir. Söz konusu yönde sınır oluşturulurken köy yerleşmelerinin sınırları dikkate alınarak şehir sınırları belirlenmiştir.

Şehirsel kullanım alanları içerisinde, aile konutları ve bunlara ait bahçeleri oluşturan oturma alanlarının büyük bir paya sahip olduğu dikkat çeker. Oturma alanları şehirsel kullanım içerinde %55,5'lik bir paya sahiptir. Şehirsel arazi kullanımında ikinci sırayı %14,6 payla yollar alır. Şehir geniş bir alana kurulduğu için

---

164 F. Alaeddinoğlu, "Batman Şehri, Fonksiyonel Özellikleri ve Başlıca Sorunları", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15 (24), 2010, s.12.

yollar geniş tutulmuştur. (Harita 2.7) Özellikle şehrin içerisinden Diyarbakır-Batman-Bitlis karayolu geçtiğinden, yollar toplam arazi kullanımı içinde önemli bir oran teşkil eder. Ancak şehrin en merkezi kısımlarında yerleşme dokusu çok sıkışık olduğu için, bazı kesimlerde çok dar yollar bulunmaktadır. Şehrin merkezi kısımlarından dış kuşağa doğru gidildikçe yollar genişlemektedir.

Fotoğraf 2.33. Silvan Şehrinden Bir Görünüm.

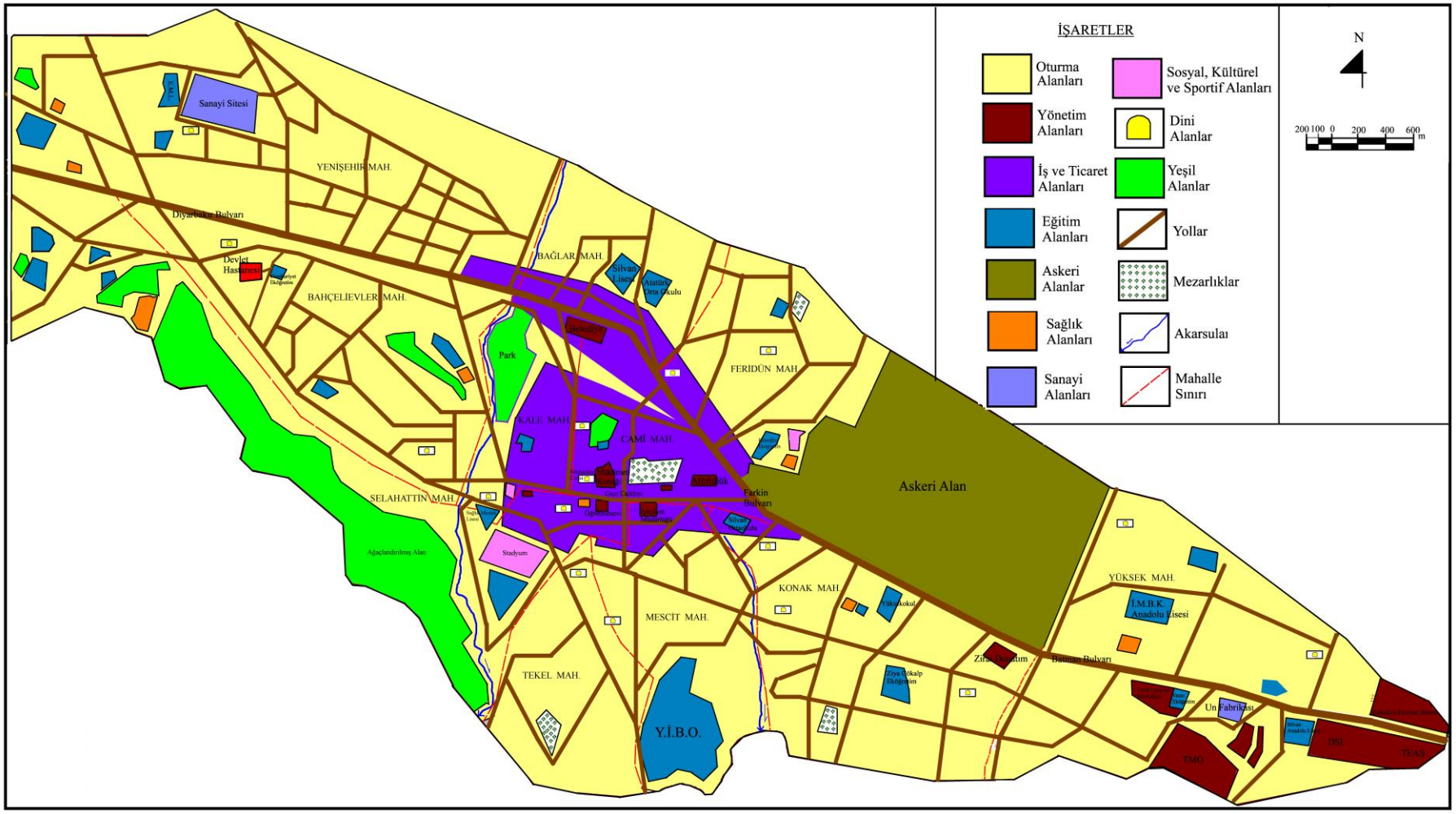
Şehirde konut alanları ve yollar dışında en fazla kullanılış alanına sahip fonksiyon askerîdir. Askerî alanların şehirsel arazi kullanımı içindeki payı %9,4'tür. Gerçekten de bu oran bir şehir ölçeğine göre çok fazla bir değer anlamına gelir. Silvan şehrinde askerî fonksiyon alanları, şehirlerarası karayolunun hemen kenarında yer almaktadır. Şehrin merkezinde yer alan askerî alan, bir bütün olarak Feridun ve Yüksek mahalleleri arasında geniş ve düz bir araziye kurulmuştur. Bu alan aynı zamanda şehrin bu istikamete doğru gelişimini engellemiştir. Askerî alanların bu denli geniş ve merkezi konumda yer alması, şehrin güvenlik ve terör açısından kritik bir konumda yer alması ile ilgidir. Zira yörede günümüzde de devam eden bölücü terör faaliyetleri şehri tehdit etmekte ve bu denli büyük bir garnizon kurulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Tablo 2.31. Silvan Şehrinde Fonksiyonel Arazi Kullanışı (2011).

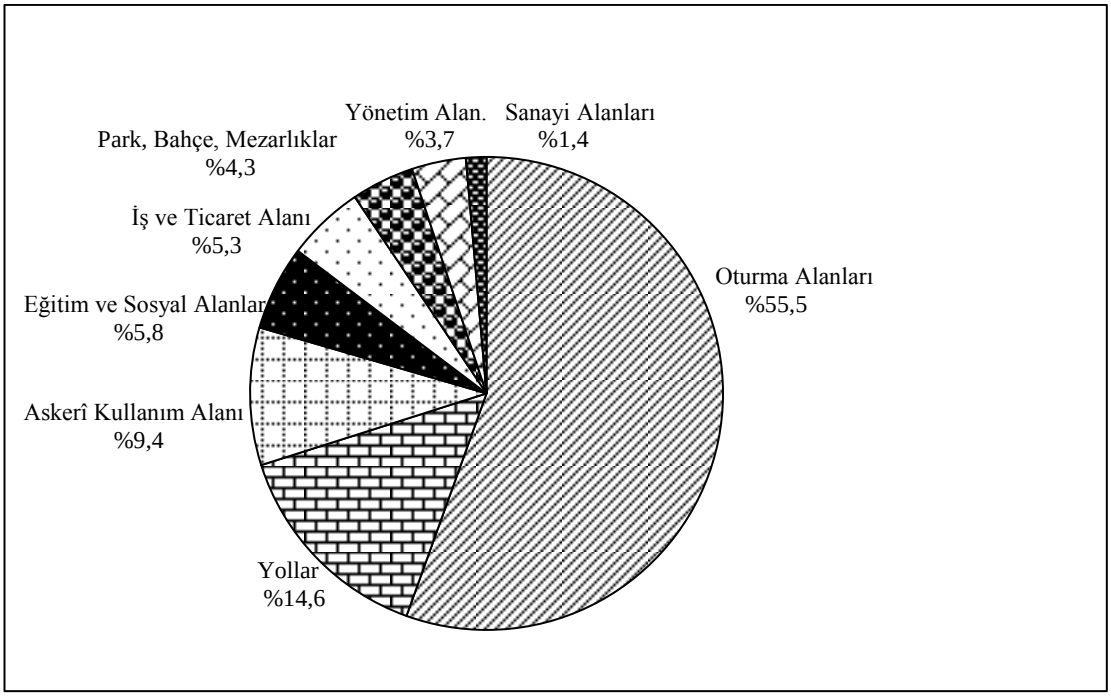
Fonksiyon Alanları	**Yüzölçümü(Da)**	**Kullanış %'Si**
Oturma Alanları	18446	55,5
İş ve Ticaret Alanları	1710	5,3
Yönetim Alanları	950	2,9
Sağlık Alanları	228	0,8
Eğitim ve Sosyal Alanlar	1368	4,2
Dini Alanlar	494	1,6
Sanayi Alanları	456	1,4
Askerî Kullanım Alanları	3116	9,4
Park, Bahçe, Mezarlıklar	1406	4,3
Yollar	4826	14,6
Şehirsel Kullanım Alanı Toplamı	**33000**	**100**
Tarım Arazisi, Boş veya Kullanım Dışı Arazi	27000	-
Yönetim Alanı Toplamı	**60000**	-

Kaynak: 1/10000 Ölçekli Şehir İmar Planı, 1/100 000 ölçekli topografya haritası ile yerinde yapılan gözlemlerden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Silvan şehrinde ticaret alanları, şehirsel arazi kullanımının %5,3'lük bir kısmını oluşturmaktadır. Şehirde ticaret alanları Kale, Cami ve Feridun mahallelerinde yoğunluk kazanmaktadır. Şehirsel kullanım alanının %4,3'ü de park, bahçe ve yeşil alan ve mezarlıklardan oluşmaktadır. Bu alanlar daha çok mahallerde yer alan parklar ile şehir yerleşmesinin dış kenarındaki ağaçlandırılmış sahalardan oluşmaktadır. Eğitim ve sosyal amaçlı alanlar ise şehirde %4,2'lik bir kullanılış alanına sahiptir. Şehrin her tarafına dağılmış bu sahaların en büyüğü, Mescit mahallesinde yer alan YİBO yerleşkesidir. Yönetim ve idari alanlar, şehirsel kullanım alanının %2,9'unu oluşturmaktadır. Silvan şehrinde, kullanım alanları içerisinde en az paya sahip alanlar, sağlık ile ilgili kullanım alanlarıdır. Sağlık alanları şehirsel kullanım alanlarının %0,8'ini oluşturmaktadır.

Harita 2.7. Silvan Şehri'nin Fonksiyonel Arazi Kullanılış Haritası (2011).

Grafik 2.11. Silvan Şehrinde Fonksiyonel Kullanış Alanlarının Dağılımı (2011).

Silvan şehrinde konut yoğunluğu mahalle ölçeğinde incelendiğinde, şehrin en fazla konuta sahip kesiminin 1416 konut ile Mescit mahallesi olduğu görülür. Mescit mahallesinde ortalama konut yoğunluğu ise 7,2 konut/ha'dır. Bu mahalle aynı zamanda en fazla konut yoğunluğuna sahip mahalledir. Konut sayısı ve yoğunluğunun yüksek olduğu diğer mahalleler ise Konak (4,8), Camii (4,6), Kale (3,9) ve Tekel (3,8) mahalleleridir.

Buna karşılık şehrin en az konuta sahip kesimi, Yenişehir mahallesidir. Bu mahalle hem şehrin dışında yer aldığı hem de sonradan kurulduğu için kırsal bir karakter taşır. Bu nedenle mahallede konut yoğunluğu azalmıştır. Ayrıca Yüksek mahallesi de Silvan şehrinin konut yoğunluğu en az olan mahallelerinden biridir. Batman karayolu üzerinde, şehrin çıkışına doğru uzanan bu mahalle, 1950'li yıllarda bir köy iken, daha sonra çıkarılan bir kanun ile Silvan şehrinin bir mahallesi olmuştur. Kırsal karakterini devam ettiren Yüksek mahallesi, 447 konuta sahiptir. Mahalledeki konut yoğunluğu ise 1 konut/ha'dır. Silvan şehri daha çok Diyarbakır yoluna doğru gelişim gösterdiği için, şehrin bu kesimi yeterli gelişimi elde edememiştir.

Tablo 2.32. Silvan Şehrinin Mahalleleri, Mahalle Yüzölçümleri ve Konutların Mahallelere Göre Dağılımı (2011).

Mahalle Adı	Konut(Bina) Sayısı	Yüzölçümü(Ha)	Konut Yoğunluğu(Konut/Alan)
Bahçelievler	899	273,6	3,3
Bağlar	496	174,8	2,8
Camii	668	144,4	4,6
Feridun	1028	592,8	1,7
Kale	523	136,8	3,9
Konak	926	254,6	4,8
Mescit	1416	197,6	7,2
Selahattin	866	376,2	2,3
Tekel	583	155,8	3,8
Yenişehir	315	532	0,6
Yüksek	447	448,4	1
ORTALAMA	8167	3300	2,5

Kaynak: Silvan Belediyesi mahalle bazında nitelik kodlarına göre hane sayıları raporu.

Silvan şehrinde, şehirsel kullanım alanları dikkate alındığında, en önemli kullanılış ünitesinin, konut veya oturma alanlarından meydana geldiği görülür. Konut ve oturma alanlarının toplam yüzölçümü 18446 da kadar olup, toplam kullanım alanının %55,5'i oranındadır. Oturma alanları şehrin hemen hemen her tarafına dağılmıştır. Şehrin merkezi kısımlarında konutlar genelde ikinci kattan sonra aile konutları olarak kullanılırken, alt katlar ise iş yeri olarak kullanılmaktadır. Ancak şehrin dışına, kenar mahallelere doğru gidildikçe oturma alanları olan aile konutlarının, binaların tamamına yakın kısmını oluşturduğu görülmektedir. Şehir merkezine doğru yaklaştıkça sıklaşan konutlar, dışarı doğru gittikçe seyrekleşmektedir. Aynı şekilde merkeze doğru gidildikçe konutlar çok katlı iken kenar kısımlara doğru gidildikçe tek katlı, düz çatılı, kırsal karakterli kerpiç konutlar yoğunluk kazanmaktadır.

Fonsiyonel kullanılış alanları içerisinde en fazla binanın bulunduğu mahalle, Mescit mahallesidir. Mahalle, Silvan'ın en eski yerleşmelerinden olup, şehrin merkezi kısımlarından bir bölümü bu mahalle sınırları içerisinde yer alır. Bu mahallede 1416 bina yer alırken, binaların %80'e yakın kısmı aile konutlarından oluşmaktadır. Konutlar genelde bir ve iki kattan oluşmaktadır. Toplu bir dokuya sahip olan mahalle,

çok sayıda tarihi konuta da sahiptir. Mahallede genelde 3-4 katlı modern tarzda apartman şeklinde konutlar ile kırsal karakterli, eski kerpiç ve taş konutlar bir arada bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.34. Mescit Mahallesi, Silvan Şehrinde Aile Konutlarının En Yoğun Olduğu Mahallelerden Biridir.

Şehirde oturma alanları içerisinde bina sayısının fazla olduğu bir diğer mahalle Feridun mahallesidir. Bu mahallede, oturma alanları içerisinde 1028 bina bulunmaktadır. Bu binaların 796'sı aile konutudur. Bu mahalle Silvan şehrinin en fazla gelişim kaydeden ve önemli oranda aile konutuna sahip kesimidir. Şehirdeki en modern ve yeni aile konutları bu mahallede yer almaktadır. Mahalledeki geniş ve büyük aile konutlarına yoğun talep olmaktadır. Özellikle Diyarbakır karayoluna yakın kısımlarda son yıllarda birçok apartman bloğu inşa edilmiştir. Çok katlı olan bu apartman bloklarının tamamı aile konutu olarak kullanılmaktadır.

Feridun mahallesinin kuzeyinde Erbat dağları batı-doğu istikametinde uzanmaktadır. Bu dağlar Feridun mahallesinin kuzeyini düz bir hat boyunca kesmekte ve mahallenin gelişimi bu kesimde durmaktadır. Bu mahallede dağ yamacına doğru gidildikçe eski tarz konutların yoğunluğu artmaktadır. Feridun mahallesinin yüzölçümü yaklaşık olarak 592,8 ha kadardır. Konut yoğunluğu da 1,7'dir. Ancak bu durum yanıltıcıdır. Zira mahalle sınırlarına dâhil olan Silvan İlçe Jandarma

Komutanlığı, mahalle yüzölçümünün yarısından fazlasını kaplamaktadır. Bu nedenle mahallede konut yoğunluğu düşük gibi görünmektedir. Mahallede sadece konutların bulunduğu alanlar ile yüzölçümleri oranlandığında, yoğunluk oldukça yükselmektedir.

Bahçelievler mahallesi, oturma alanları içerisinde 756 aile konutu ile konut sayısının en fazla olduğu mahallelerden biridir. Silvan-Diyarbakır karayolunun güneyinde bulunan mahalle, aslında yeni bir yerleşim yeridir. Ancak mahalle çok hızlı bir şekilde gelişerek büyümüştür. Günümüzde Silvan şehrinin en hızlı gelişen mahallerinden biri konumundadır. Bahçelievler mahallesinde de son yıllarda çok sayıda yeni ve modern aile konutları inşa edilmiştir. Bu mahallede binaların büyük bir kısmı aile konutu şeklindedir. Diğer bina kullanımlarının oranı oldukça düşüktür. Bahçelievler mahallesinin, Selahattin mahallesine doğru olan kısımlarında aile konutları kerpiç ve tek katlı kırsal konut niteliğindedir.

Silvan şehrinde aile konutlarının yoğun olduğu bir diğer mahalle Konak mahallesidir. Batman ve Farkin bulvarlarının güneyinde bulunan bu mahallede, 926 bina bulunmaktadır. Bu binaların 628'i yani yaklaşık %70'i aile konutu şeklindedir. Bu mahallede konutlar genelde 2 katlı, taş veya kerpiçten yapılmış olup, konutlar kırsal karakterdedir. Mahallede modern tarzda aile konutlarına çok fazla rastlanmaz. Mahallenin Batman Bulvarı'na yakın kesimlerinde binalar genellikle iş yeri olarak kullanılmaktadır. Ana yol ve caddelerden uzaklaştıkça aile konutlarının sayısı artmaktadır. Mahallede aile konutlarının dağılımı dengeli değildir. Zira bazı kesimlerde çok yoğun ve sıkışık olarak bir arada duran aile konutları, bazı kesimlerde ise birbirinden uzak ve dağınık bir görünümdedir. Örneğin Dicle Caddesi üzerinde yer alan konutlar çok sıkışık ve birbirine yapışık iken, Bulanık Caddesi üzerinde bulunan aile konutları dağınık ve parçalı bir görünüm arz eder.

Silvan şehrinde aile konut oranının en yüksek olduğu mahalle Tekel'dir. Mahallede bulunan 583 binanın 491'i aile konutudur. Tekel mahallesinde aile konutları, toplam konutların %85'e yakın kısmını oluşturmaktadır. Mahallede yoğun şekilde bulunan aile konutlarının büyük bir kısmı kırsal karekterlidir. Aile konutlarının %65'i tek katlı, %34'ü 2 katlı ve %1'i ise 3-4 katlıdır. Konutların büyük bir kısmı kerpiç ve taştan oluşurken, arsa ve konut fiyatları da oldukça düşüktür. Silvan şehrine

göç eden ailelerin, genelde şehre yerleşirken en fazla tercih ettiği mahalle Tekel mahallesidir. Zira burada konut kiraları diğer mahallelerin altındadır.

Şehrin en merkezi mahalleri olan Cami, Kale ve Selahattin mahallelerinde konut sayıları fazladır. Ancak bu mahallelerde aile konutlarının oranı çok yüksek değildir. Çünkü bu mahallelerde aynı zamanda çok sayıda iş yeri de bulunmaktadır. Cami mahallesi Silvan şehrinin en merkezi mahallesidir. Yüzölçümü küçük olan bu mahallede 668 bina yer almaktadır. Bu binalar içerisinde aile konutu sayısı 477 olup, binaların %70'e yakın kısmı aile konutlarından oluşmaktadır. Silvan şehrinin en merkezi mahallesi olan Cami mahallesi, konut fiyatlarının en yüksek olduğu mahallerden biridir. Çok katlı ve modern tarzda yapılan konutların zemin ve birinci katları iş yeri olarak kullanılırken, üst katlar aile konutu şeklindedir. Gelir seviyesi yüksek olan aileler genelde Cami mahallesinde oturmaktadır. Ayrıca şehirde konut yoğunluğunun en yüksek olduğu mahallelerden biridir.

Cami mahallesinin hemen bitişiğinde yer alan Kale mahallesi, şehrin en eski yerleşim birimidir. Silvan şehrinin ilk kurulduğu yer olan mahalle, merkezi konumunu devam ettirmektedir. Kale mahallesinde 523 bina bulunmaktadır. Bu binaların 363'ü aile konutu olup, aile konutlarının oranı %69 kadardır. Kale mahallesinde aile konutları sıkışık dokuda olup genelde 2 veya daha çok katlıdır. Şehrin bu mahallesinde de arsa ve daire fiyatları yüksektir.

Silvan şehrinde mahalle ölçeğinde bina sayısı ile aile konutları sayısı oranlandığında en düşük oran Selahattin mahallesindedir. Mahallede 866 bina yer alırken, bu binaların 457'si aile konutlarıdır. Aile konutlarının oranı %52 ile şehirdeki en düşük değerdedir. Silvan şehrinde en fazla iş yeri bulunan mahalle Selahattin'dir. Mahallede aile konut sayısının düşük olmasında, mahallenin güneydoğusu boyunca uzanan ve yerleşmeye çok uygun olmayan, ağaçlandırılmış arazinin de etkisi vardır. Nitekim mahallede yerleşmeye uygun alan yetersiz olduğundan aile konutlarının sayısı azdır. Bu mahallede modern ve çok katlı konutlar ile tek katlı ve eski taş-kerpiç konutlar bir arada bulunmaktadır. Konutlar genelde mahallenin yerleşmeye uygun merkezi kısımlarında yoğunlaşmıştır. Mahallenin güney kenarı, boydan boya yerleşmeye uygun olmayan bir arazi yapısına sahip olduğundan ağaçlandırma sahası

olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzden mahallenin bazı kesimlerinde konut yoğunluğu oldukça düşüktür.

Selahattin mahallesindeki önemli bir konut yoğunluğu ise Diyarbakır yolu üzerinde yer alan ve TOKİ tarafından yaptırılan 300 konutlu TOKİ evleridir. TOKİ konutları, 2000'li yıllarda modern bir şekilde inşa edilmiş konutlardır. İçerisinde okul ve alışveriş merkezinin bulunduğu bu kesim, düzenli bir şehirleşme örneği göstermektedir. Bütün alt yapı hizmetlerinin tamamlandığı bu konutlar şehrin en modern görünümlü oturma alanlarıdır. Konutların belli aralıklar ile inşa edildiği bu kesimde araç park yerleri ve yollar çok planlı ve muntazam bir şekilde yapılmıştır. Gelecekte Silvan şehrinin en fazla gelişim göstereceği kesimlerin, TOKİ konutlarının bulunduğu mevki olması kuvvetli bir ihtimaldir.

Fotoğraf 2.35. Silvan Şehrinde TOKİ Konutları Diyarbakır Yolunun Güneyinde Yer Almaktadır.

Şehrin bazı mahallerinde ise konut sayısı son derece azdır. Oturma alanlarının yüzölçümleri de çok fazla bir oran teşkil etmez. Yüksek, Bağlar ve Yenişehir bu mahallelerdendir. Şehrin doğu sınırını oluşturan Yüksek mahallesi günümüzde de kırsal karakterini devam ettirmektedir. Mahallede bina sayısı 447'dir. Binaların 295'i

aile konutu şeklindedir. Konutlar araziye gevşek bir dokuda dağılmıştır ve genellikle aile konutları önünde bahçe bulunmaktadır. Aile konutları çoğunlukla 2 katlı, taş veya kerpiçten yapılmıştır. Bu mahallede daire ve arsa fiyatları düşüktür. Mahalle, kuzeyde dağlık ve taşlı bir arazi tarafından kuşatılmıştır. Mahallenin batısında ise Silvan İlçe Jandarma Komutanlığı yer almaktadır. Bu askerî kullanım alanı mahallenin şehir merkezine doğru gelişimini engellemiştir.

Bağlar ve Yenişehir mahalleleri de bina ve aile konutu sayısının az olduğu mahallelerdendir. Bağlar mahallesi Yenişehir ve Feridun mahalleleri arasında şıkışmış, yüzölçümü küçük olan bir yerleşim birimidir. Mahallenin kuzeyi Erbat dağları tarafından sınırlandırıldığı için bu yöne doğru gelişim durmuştur. Dar bir sahaya sıkışmış olan mahallede bina sayısı 496'dır. Bu binaların 363'u aile konutu şeklindedir. Bu mahallede oturma alanı içerisinde aile konutlarının oranı %80 kadardır. Aile konutları bahçeli ve iki veya tek katlıdır. Daha çok yeni tarz modern konutlar şeklinde olan yapılar, Diyarbakır karayoluna doğru artmaktadır.

Tablo 2.33. Silvan Şehrinde Mahallelere Göre Konutların Dağılımı (2011)

Mahalle Adı	Kamu İşyeri	Özel İşyeri	İnşaat	Tahsis	Diğer	Konut
Bahçelievler	8	16	17	38	64	756
Bağlar	11	22	14	10	76	363
Camii	13	63	7	49	59	477
Feridun	14	26	12	99	81	796
Kale	6	53	5	32	64	363
Konak	11	43	19	20	205	628
Mescit	38	43	9	85	156	1085
Selahattin	33	193	16	39	128	457
Tekel	4	10	9	6	63	491
Yenişehir	6	58	8	6	44	193
Yüksek	21	21	9	9	92	295
Toplam	**165**	**548**	**125**	**393**	**1032**	**5904**

Kaynak: Silvan Belediyesi İmar Müdürlüğü, mahalle bazında konut sayıları raporu.

Şehrin en yeni mahallerinden biri Yenişehir mahallesidir. Silvan–Diyarbakır karayolunun kuzeyinde yer alan ve yol boyunca uzanan mahalle, yeni bir yerleşimdir. Mahallede 315 bina yer almaktadır. Bu binaların 193'ü aile konutu olup toplam içerisinde %61'lik bir orandadır. Bu mahallede oturma alanları, mahalle yüzölçümü ile karşılaştırıldığında az bir yer kaplamaktadır. Geniş bir yüzölçüme sahip olan Yenişehir

mahallesinde konut yoğunluğu düşük olup şehrin en az yerleşilen mahallerinden biridir. Mahallede çok sayıda özel iş yeri de bulunmaktadır. Yol boyunca çok sayıda küçük atölye ve üretim tesisleri uzanmaktadır.

Mahallenin en önemli merkezi sanayi sitesidir. Bünyesinde çok sayıda kaportacı, oto elektrikçi, oto tamircisi, pencere ve mobilya imalatçısını barındıran site ve çevresinde çok az aile konutu bulunmaktadır. Mahallede konutlar daha çok Feridun mahallesine doğru artış göstermektedir. Sanayi sitesinde ve Diyarbakır istikametine doğru aile konut sayıları azalmaktadır. Yenişehir mahallesinde, son zamanlarda Feridun ve Bahçelievler mahallelerinde olduğu gibi, modern apartman blokları hızla yükselmektedir. Yenişehir mahallesi de şehirde gelişim gösteren, arsa ve daire fiyatlarının yükseldiği kesimlerdendir. Mahallede modern ve eski tarz konutlar bir arada bulunmaktadır. Genellikle karayoluna yakın kesimlerde modern ve çok katlı konutlar bulunurken eteklere doğru kırsal karakterde, bahçeli, kerpiç veya taş konutlar yoğunluk kazanmaktadır.

Silvan'da iş ve ticaret alanlarının dağılışı incelendiğinde, görüntüde dikkat çeken husus yerleşmenin bir şehir olduğunu ortaya koymasıdır. Nitekim şehirde irili ufaklı çok sayıda iş ve ticaret alanı bulunmaktadır. İş ve ticaret alanları, şehirsel kullanım alanlarının %5,3'ünü oluşturmaktadır. Bu alanlar yaklaşık olarak 1710 da kadardır. Şehirde iş ve ticaret alanları mahallelere dengeli bir şekilde dağılmayıp, belli mahalle, cadde, bulvar ve sokaklarda yoğunluk kazanmıştır. Selahattin, Kale, Camii gibi mahallelerde çok yoğun olan bu alanlar, Bağlar, Yüksek, Konak, Bahçelievler gibi mahallelerde neredeyse hiç bulunmamaktadır.

Daha önce ifade edildiği gibi Silvan şehri Diyarbakır-Bitlis karayolu boyunca kuzeybatı-güneydoğu istikametinde ve kuzeyinde yer alan Erbat dağlarının etekleri boyunca, bu dağlara paralel olarak uzanan araziye yayılmıştır. Şehir iki ana doğrultuda uzanmaktadır. Batman-Bitlis yönünden doğu-batı doğrultusunu izleyerek şehrin içinden geçen karayolu, Farkin Bulvarı'na geldiğinde ikiye ayrılmaktadır. Yollardan biri bulvarın kuzeyini takip ederek Feridun, Bağlar, Yenişehir mahallelerini takip ederek Diyarbakır yoluna uzanmaktadır. Diğer güzergah ise Farkin Bulvarı'nın solundan veya tam batısından, önce Camii sonra Kale mahallesini takip ederek Diyarbakır Bulvarı'na uzanan yoldur. Şehirdeki iş ve ticaret alanlarının çok büyük kısmı bu iki güzergah boyunca uzanmaktadır.

Fotoğraf 2.36. Gazi Caddesi Silvan Şehrinin En Merkezi Kesimini Oluşturmaktadır.

Farkin Bulvarı'nda, Silvan Ortaokulu'ndan başlayarak Silvan Emniyet Asayiş Şube Müdürlüğü'ne kadar uzanan Gazi Caddesi ile Farkin Bulvarı'nın kuzeyini takip ederek Feridun mahallesinin içinden geçip Bağlar mahallesine kadar uzanan Diyarbakır Bulvarı boyunca, şehrin en önemli iş ve ticaret alanları bulunmaktadır. Ayrıca Mescit mahallesinde yer alan Eski Bitlis, Yusuf Azizoğlu ve Elmas caddeleri; Selahattin mahallesinde bulunan Bedendibi, Cihan ve Demirciler caddeleri; Camii mahallesinde, Karabehlül, Zembilfroş, Selahhattin Eyyübi, Zübeyde Hanım caddeleri; Kale mahallesindeki Atatürk Caddesi, Feridun mahallesinde bulanan Umut, Beyazit, Polat ve Batman bulvarlarının Farkin Bulvarı ile kesiştiği noktalar, şehirdeki diğer önemli iş ve ticaret alanlarını oluşturmaktadır.

Silvan şehrinde iş ve ticaret merkezlerinin kalbi ve şehrin en merkezi noktası Gazi Caddesi'dir. Şehrin hem yönetim hem de ticaret merkezi olan cadde boyunca çok sayıda iş ve ticaret merkezi uzanmaktadır. Gazi Caddesi, şehrin en fonksiyonel iş ve ticaret alanıdır. Şehirdeki hemen hemen bütün önemli cadde ve sokaklar Gazi Caddesi ile kesişmektedir. Gazi Caddesi üzerinde çok sayıda kahvehane, giyim mağazası, lokanta, bakkal, kırtasiye, kasap, manav, toptancı, beyaz eşya satıcısı, berber, eloktronik eşya dükkânı, telefon bayii ve büyük marketler bulunmaktadır. Ayrıca Emniyet Müdürlüğü, Hükümet Konağı, Adliye Sarayı, Öğretmenevi, Müftülük gibi çok sayıda kamu binası da bulunmaktadır.

Ayrıca Gazi Caddesi'nin üzerinde Eyyübi Camii yer almaktadır. Bu camii şehrin en merkezi noktasını oluşturur. Nitekim Eyyübi Camii çevresinde yer alan iş merkezleri, yoğunluğun en fazla olduğu kesimlerdir. Bu kesimler aynı zamanda işyeri kiralarının en yüksek olduğu yerdir. Merkez Camii ve onun etrafında yer alan iş ve ticaret alanlarının şehrin çekirdeğini oluşturması, Selçuklular ve Osmanlı dönemlerinden beri devam eden bir durumdur. Eyyübilerden beri Merkez Camii ve etrafındaki iş ve ticaret alanları şehrin en merkezi noktasını oluşturmaktadır. Özellikle cuma günleri çevredeki köylerden gelenlerle birlikte Eyyübi Camii ve çevresindeki işyerleri çok canlıdır.

Gazi Caddesi'ni dik olarak kesen Yusuf Azizoğlu, Zembilfroş, Eski Bitlis, Demirciler, Karabehlülbey, Atatürk gibi caddeler de iş yeri yoğunluğunun fazla olduğu caddelerdir. Zembilfroş, Karabehlülbey ve Yusuf Azizoğlu caddeleri birinci derecede ticaret alanı iken Demirciler, Atatürk ve Eski Bitlis caddeleri ise ikinci derece ticaret alanlarını oluşturmaktadır. Cihan Caddesi'ni dik olarak kesen 506. sokak ise şehirdeki giyim mağazalarının büyük bir kısmını barındıran giyimciler çarşısına sahiptir. Şehrin ticaret çekirdeğini ve merkezi iş alanlarını oluşturan Gazi Caddesi ve onu kesen cadde ve sokaklarda iş yerleri genellikle iki veya daha fazla katlıdır. Gazi Caddesi üzerinde daha çok kahvehane, lokanta, beyaz eşya ve giyim mağazları ve market gibi yoğun bir kalabalığa hitap eden iş yerleri toplanmıştır. Caddenin gerisinde ise görsel çekiciliğe, pazarlamaya ihtiyaç duymayan ayakkabı tamircisi, büro ve ofis gibi kullanım alanları, manav, bakkal, kuyumcu gibi iş yerleri bulunmaktadır.

Şehrin ikinci önemli iş yeri ve ticaret merkezi ise Feridun mahallesinin Diyarbakır Bulvarı üzerinde yer alan kesimidir. Bulvarın her iki tarafına uzanmış çok sayıda iş ve ticaret merkezi yer almaktadır. Şehrin bu kesiminde karayolu kenarında kahvehane, lokanta, kafe, manav, bakkal, oto galerisi, benzinlik, gümüş atölyeleri, el sanatları atölyesi gibi çok sayıda iş yeri yer almaktadır. Feridun mahallesinde, Diyarbakır Caddesi'ni kuzeyden dik olarak kesen Gül, Polat, Umut, Beyazit ve Şehitlik caddeleri üzerinde de çok sayıda iş yeri yer almaktadır. Şehrin bu kesiminde iş yerleri genellikle aile konutlarının alt katlarında yer almaktadır. Şehrin ticarî çekirdeği ve merkezi iş alanları günümüzde bu alana doğru kaymaktadır. Özellikle Diyarbakır Bulvarı boyunca çok sayıda inşaat halinde bulunan iş merkezi bulunmaktadır. Diyarbakır Bulvarı'nın Bağlar mahallesi sınırları içerisinde kalan kesimleri bu yöndeki

ikinci ticaret alanlarını oluşturmaktadır. Özellikle Lise Caddesi boyunca benzinlik, kahvehane, market, bakkal, manav, lokanta, fırın, berber gibi çok sayıda iş yeri bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.37. Silvan Şehrinde Diyarbakır Caddesi Boyunca Çok Sayıda İşyeri Bulunmaktadır.

Şehrin üçüncü yoğunluklu iş ve ticaret alanı ise Farkin Bulvarı'ndan Batman Bulvarı'na doğru karayolunun sağında kalan kesimlerdir. Zira Silvan şehri, Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğusu ve kuzeyi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi arasında önemli bir geçiş noktasında yer alır. Ağrı, Van, Bitlis gibi illerden Diyarbakır, Şanlıurfa gibi illere ulaşmak isteyenlerin izleyeceği en kestirme güzergâh, Bitlis Çayı Vadisi'ni takip eden Silvan güzergahıdır. Silvan bu güzergahın üzerinde yer alan önemli bir şehirdir. Bu konumundan dolayı araçlar eskiden beri yolcu ve yük taşımacılığı yaparken, Silvan şehrinin tam içerisinden geçmektedir. Şehirde mola vermek suretiyle konaklayan yolcular ve araç sahipleri, özellikle Diyarbakır ve Batman bulvarları boyunca uzanan iş yerleri için önemli bir müşteri potansiyeli oluşturmaktadır.

Farkin Bulvarı çevresinde yer alan otobüs yazıhaneleri, lokantalar, bakkallar, oto tamircileri ve elektirikçileri ile çeşitli dükkânların en büyük gelirleri yolcu ve araç sahipleridir. Ancak son yıllarda alternatif güzergâhların ortaya çıkması ile Silvan'ın bu

önemi azalsa da yoğunluk yaşanmaktadır. Zira otobüs firmaları daha fazla yolcu alabilmek için ulaşımı Batman şehri üzerinden sağlamaktadır. Fakat bu yeni güzergâh Silvan güzergâhından yaklaşık 50 km kadar daha uzundur.

Fotoğraf 2.38. Farkin Bulvarı İle Batman Bulvarı'nın Kesiştiği Kesim, Şehirdeki Diğer Önemli İş ve Ticaret Alanlarını Oluşturmaktadır.

Silvan şehrinde iş yeri yoğunluğunun yaşandığı bir diğer nokta da Silvan Devlet Hastahanesi'nin de kenarında yer aldığı Hastahane Caddesi'dir. Bahçelievler mahallesinde yer alan bu cadde, mahallenin iş yeri yoğunluğu en fazla olan kesimidir. Hastahane Caddesi üzerinde çok sayıda eczane, ecza deposu, lokanta, kahvehane, market ve bakkal yer almaktadır. Silvan şehrinde önemli ticaret noktalarından biri Yenişehir mahallesinde bulunan buğday pazarıdır. Diyarbakır yolu üzerinde yer alan bu pazar, 10-12 iş yerinden oluşmaktadır. Pazarda hem iş yerleri hem de tahıl depoları yan yana bulunmaktadır. Silvan İlçesi'ndeki köylerde üretilen tahıl, bu pazarda toplanmakta ve daha sonra buradan dağıtımı ve satışı yapılmaktadır. Silvan şehrinde merkezi iş alanları ve ikinci derecede ticaret alanları dışında da iş yerlerine rastlanır. Bunlar daha çok mahalle aralarındaki bakkal, fırın, manav gibi iş yerleridir. Ayrıca şehrin çıkışında benzin istasyonları gibi iş yerleri bulunmaktadır.

Silvan Belediyesi İmar Müdürlüğü verilerine göre şehirde 1106 iş yeri bulunmaktadır. İş yerleri genellikle 1-2 katlı müstakil binalar veya aile konutlarının alt katlarında yer almakta olup bu iş yerlerinin kullanım alanlarının yetersiz olduğu söylenebilir. Bu nedenle şehirde modern ve geniş alana yayılmış iş ve ticaret alanları sıkıntısı bulunmaktadır. Mevcut iş yerlerinin potansiyeli ihtiyacı karşılama noktasından uzaktır. Silvan şehrinde ticaret fonksiyonu gelişmiştir. Şehrin ticarî etki sahası içerisinde 166 köy ve mezra bulunmaktadır. Şehir ve etkilediği köyler düşünüldüğünde yaklaşık 85 bin kişiye hitap eden bir ticarî potansiyel ortaya çıkmaktadır. Bu nüfus miktarı ve yerleşme sayısı dikkate alındığında, Silvan şehrinin önemli bir ticarî potansiyele sahip olduğu ifade edilebilir.

Silvan şehrinde, fonksiyonel kullanılış alanları içerisinde yönetim alanlarının yüzölçümü 950 da kadardır. Yönetim alanlarının, toplam şehirsel kullanım alanı içindeki payı %2,9'dur. Şehir idari olarak bir ilçe merkezi olması nedeniyle, kaymakamlık, belediye, adliye sarayı gibi çeşitli yönetim birimlerine sahiptir. Şehirdeki yönetim alanları belirli bir konumda toplanmayıp, şehrin çeşitli noktalarına dağılmıştır.

Yönetim alanlarının dağılımı incelendiğinde, başlıca yönetim birimlerinin Gazi Caddesi boyunca toplandığı görülür. Bu cadde üzerinde Eyyübi Cami'nin hemen bitişiğinde Hükümet Konağı ve Adliye Sarayı bulunur. Bu iki yönetim birimi farklı ve müstakil binalara sahiptir. Adliye Sarayı iki katlı bir bina olup Hükümet Konağı'nın hemen çaprazında yer alır. Hükümet Konağı ise şehirdeki en büyük yönetim birimidir. Bu yönetim binası 4 katlı olup, 3 ve 4. katları Kaymakamlık yönetim ve hizmet binası olarak kullanılmaktadır. Bir ve ikinci katında ise Nüfus Müdürlüğü, Mal Müdürlüğü, Tapu Kadastro Müdürlüğü, Tarım Müdürlüğü gibi yönetim birimleri bulunmaktadır.

Hükümet Konağı, çok eski bir yapı olduğundan, binanın bazı kısımlarında tadilat ve güçlendirmeye ihityaç duyulduğu için 2010 yılında tahliye edilmiş ve tadilattan geçirilmiştir. Yapılan tadilat ve güçlendirmeler ile 2012 yılında Hükümet Konağı modern yapısı ile tekrar hizmet vermeye başlamıştır. Hükümet Konağı ve Adliye Sarayı şehrin en merkezi konumunda yer almaktadır.

Fotoğraf 2.39. Silvan İlçesi'nde En Önemli Yönetim Alanı Hükümet Konağı'dır.

Şehirdeki bir diğer önemli yönetim alanı ise Milli Eğitim Müdürlüğü'dür. Gazi Caddesi'ni dik olarak kesen Demirciler Caddesi'nin doğusunda yer alan müdürlük, 2 katlı ve müstakil bir binadır. Alt katında Rehberlik Araştırma Merkezi, Milli Eğitim Müdürlüğü ARGE birimi ve personel işleri ile ilgili birim yer alırken, üst katında yönetim birimi bulunur. Ayrıca Gazi Caddesi üzerinde çok sayıda yönetim alanı bulunmaktadır. Caddenin Kale mahallesinde son bulduğu noktada, yolun güneyinde Emniyet Asayiş Şube Müdürlüğü, Hükümet Konağı'nın tam karşısında Öğretmenevi ve Farkin Bulvarı'na doğru Öğretmenevi'nin yaklaşık 200 metre doğusunda İlçe Emniyet Müdürlüğü yer almaktadır. Müftülük ise Gazi Caddesi'nin Farkin Bulvarı ile kesiştiği noktada Silvan Ortaokulu'nun karşısında yer almaktadır. Ayrıca Gazi Caddesi ile Yusuf Azizoğlu Cadde'sinin kesiştiği noktada, İlçe Emniyet Müdürlüğü'nün çaprazında PTT ve Telekom yönetim birimleri bulunmaktadır.

Yönetim alanları içerisinde yer alan önemli bir birim de belediyedir. Silvan Belediyesi, Feridun mahallesi Diyarbakır Bulvarı üzerinde yer almaktadır. Üç katlı olan binanın birinci katında Zabıta Müdürlüğü, ikinci katında Fen İşleri ve İmar Müdürlüğü, en üst katında ise Başkanlık ve Özel Kalem birimleri bulnmaktadır. Ayrıca Belediye Başkanlığı'nın ikinci katında Sosyal Güvenlik Kurumu İlçe

Müdürlüğü birimi de bulunmaktadır. Belediye'nin hemen bitişiğinde de diğer hizmet ekipleri ve hizmet binaları da yer almaktadır.

Şehirde yönetim alanlarının yoğunlaştığı bir diğer nokta Batman Bulvarı boyunca karayolu kenarına sıralanmış birimlerdir. Konak mahallesinde Batman Bulvarı'nı dik olarak kesen 1036. sokağın bulvar ile kesiştiği noktada Zirai Donatım Müdürlüğü yer almaktadır. Tarım Kredi Kooperatifi ise Bulanık Caddesi ile Batman Bulvarı'nın kesiştiği noktada kara yolunun hemen kenarında yer almaktadır. Yine Batman Caddesi üzerinde Vatan İlköğretim Okulu bitişiğinde İlçe Trafik Müdürlüğü yer almaktadır. Batman Bulvarı'nın Batman karayoluna doğru uzandığı şehrin doğu çıkışında çok sayıda yönetim ve hizmet alanı bulunmaktadır. Bu kesimde bulvarın güneyinde, karayolunun hemen kenarında sırası ile Köy Hizmetleri Müdürlüğü, DSİ, TEAŞ gibi müdürlükler yer alır. Bu birimlerin bulunduğu konumda hem idari binalar hem de hizmet binaları yan yana bulunmaktadır. Şehrin doğu çıkışında Batman Bulvarı'nın sona erdiği noktada karayolunun kuzeyinde Silvan Belediyesi hizmet alanı yer alır.

Silvan'da bazı kamu kurum ve kuruluşları ile yönetim alanları günümüzde işlevlerini yitirmiştir. Örneğin 1993 yılında personel ve ödenek yetersizliğinden kapanan Meteoroloji İstasyonu ile 2008 yılında alınan bir kararla kapanan TEKEL Sigara Fabrikası ve buna ait yönetim alanları örnek gösterilebilir. Bunlardan Meteoroloji İstasyonu'na tekrar işlevsellik kazandırılması oldukça önemlidir. Çünkü yörenin iklimi, bulunduğu bölgeden farklılık arz eden ve kendine has özellikleri olan bir yapıdadır. Bu yüzden iklim ile ilgili verileri değerlendirecek bir istasyona ihtiyaç vardır. Şehirde 2000'li yıllara kadar önemli bir sanayi ve yönetim merkezi olan TEKEL Sigara Fabrikası 2009 yılında tamamen kapatılmıştır. Batman Bulvarı üzerinde İlçe Jandarma Komutanlığı'nın tam karşısında yer alan TEKEL yönetim ve hizmet binası, Hükümet Konağı bir süre tadilatta iken İlçe Tarım Müdürlüğü, Mal Müdürlüğü, Tapu Kadastro Müdürlüğü ve Nüfus Müdürlüğü'ne ev sahipliği yapmıştır. Ancak bu alan 2012 yılında yıkılarak yerine Silvan Meslek Yüksekokulu yapılmıştır.

Fotoğraf 2.40. Silvan Belediyesi Şehirdeki Önemli Yönetim Alanlarından Birini Oluşturur.

Silvan İlçesi eskiden beri önemli bir eğitim merkezi ve sosyal merkez konumundadır. Şehirde eğitim alanlarının şehirsel kullanım içindeki alanı 1368 da kadardır. Eğitim ve sosyal alanların toplam şehirsel kullanım içerisindeki oranı %4,2'dir. Şehirde 3 anaokulu, 15 ilköğretim, 4 ortaöğretim, 4 teknik lise, 1 halk eğitim, 1 akşam sanat okulu ve öğretmenevi, 1 rehberlik araştırma merkezi ve bir de yükseköğretim kurumu faaliyet göstermektedir.

Şehirde eğitim kurumları farklı konumlara dağılmış durumdadır. Şehrin her tarafında eğitim kurumlarına rastlamak mümkündür. Okul öncesi eğitim kurumları 3 ayrı mahallede yer almaktadır. 14 Nisan Anaokulu Bağlar, Silvan Anaokulu, Konak ve Dicle Anaokulu, Selahattin mahallesinde yer almaktadır. İlköğretim okulları ise şehrin bütün mahallelerine dağılmış durumdadır. Ancak ilköğretim kurumlarının en yoğun olduğu konum Gazi Caddesi boyuncadır. Cadde üzerinde Kazım Karabekir, Silvan ve Profilo İlköğretim okulları yer almaktadır. İlköğretim kurumları içerisinde Mescit mahallesinde bulunan Türk Telekom Yatılı İlköğretim Bölge Okulu önemli bir yere sahiptir. Çok geniş bir arazi üzerine kurulmuş olan okul, şehirsel kullanım alanı içerisinde geniş bir yer kaplamaktadır. Ayrıca Türk Telekom YİBO yerleşkesinde Kız

Meslek Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi de eğitim öğretime devam etmektedir. Şehirde öğrenci sayısının en fazla olduğu Gazi İlköğretim Okulu, Gazi Caddesi üzerinde yer almaktadır.

Fotoğraf 2.41. Türk Telekom YİBO Kampüsü Şehirde En Geniş Araziye Yayılmış Eğitim Kurumu Konumundadır.

Ortaöğretim kurumları ise farklı konumlara dağılmış durumdadır. Şehrin en büyük lisesi konumunda olan Silvan Lisesi, Bağlar mahallesi Pınarbaşı kümesi mevkiinde yer almaktadır. Silvan İMKB Anadolu Lisesi, Yüksek mahallesinde, Trafik Tescil Müdürlüğü karşısında yer almaktadır. Silvan Anadolu Lisesi de yine Yüksek mahallesinde Batman yolu üzerinde yer almaktadır. Silvan Anadolu Sağlık Lisesi, Selahattin mahallesinde eski hastanenin yerine kurulmuştur. Hali hazırda eski binaları kullanan okul, geniş bir arazi üzerinde yer almaktadır. Silvan şehrindeki bir diğer önemli orta öğretim kurumu, Silvan Teknik Lise ve Endüstri Meslek Lisesi ve Mesleki Teknik Eğitim Merkezi'dir. Lise, Yenişehir mahallesi sanayi sitesinin hemen bitişiğinde ve kuzeyinde yer almaktadır.

Silvan Meslek Yüksekokulu şehirdeki en önemli eğitim kurumlarından biridir. İlk açıldığında TOKİ mevkiinde bir binada eğitime başlamış olan kurum 2012 yılında Konak mahallesinde bulunan eski TEKEL yerleşkesinin yerine inşa edilen yeni binasında eğitim vermeye devam etmektedir.

Şehirsel kullanım alanları içerisinde kültürel alanlar şehrin çeşitli konumlarına dağılmış durumdadır. Silvan şehrindeki en önemli kültürel kullanım alanı, Halk Kütüphanesidir. Bağlar mahallesi Cananlar Caddesi üzerinde yer alan kütüphanede çok sayıda eser vardır. Ayrıca Gazi Caddesi 110. sokak üzerinde de belediyeye ait küçük bir halk kütüphanesi daha yer almaktadır. Şehirdeki kültürel alanlar içerisinde Halk Eğitimi Merkezi de sayılabilir. Merkez, Bağlar mahallesi Cananlar Caddesi üzerinde yer almaktadır.

Şehirsel kullanım alanları içerisinde sanayi alanlarının oranı oldukça düşüktür. Sanayi alanlarının belli noktalarda toplandığı görülmektedir. Şehirde sanayi alanları yaklaşık 456 da kadardır. Şehrin genel arazi kullanışı içinde, sanayi alanlarının payı %1,4'tür. Silvan Sanayi Sitesi, Silvan Un Fabrikası, Malabadi Su Şişeleme Fabrikası, Meyya Tohumculuk ve çeşitli biriket atölyeleri, Silvan şehrinde yer alan en önemli sanayi tesisleridir. Şehirdeki en önemli ve en büyük sanayi tesisi Silvan Gıda Sanayi ve Pazarlama Şirketi'dir. Silvan Un Fabrikası olarak adlandırılan tesis, 1984 yılında kurulmuştur. Silvan Un Fabrikası, Yüksek mahallesi Batman yolu üzerinde, karayolunun güneyinde yer almaktadır.

Şehirdeki bir diğer önemli sanayi noktası, Yenişehir mahallesi Diyarbakır yolu üzerinde yer alan sanayi sitesidir. Site, Bağlar mahallesinde geniş bir arazi üzerine yayılmıştır. Batman yolu üzerinde, yerleşmelerin bittiği noktanın yaklaşık 1 km ilerisinde Meyya Tohumculuk yer almaktadır. Çeşitli tarımsal tohumların üretimi ve tedarikini sağlayan tesis, modern ve çok geniş bir arazide kurulmuştur. Şehirde bir diğer önemli sanayi tesisi 2000'li yılların başında 71 ortaklı olarak kurulan Su Şişeleme Fabrikası'dır. Diyarbakır yolu üzerinde, TOKİ mevkiinde kurulan fabrika, daha sonra çeşitli nedenler kapanmıştır.

Briket atölyeleri ise şehrin batısında, Diyarbakır yolu üzerinde, TOKİ konutlarının karşısında bulunmaktadır. Bu atölyelerin sayısı şehirde az olup beş tanedir. Bütün bu atölyeler Diyarbakır istikametine doğru, karayolunun hemen kenarında yan yana dizilmiş durumdadırlar.

Fotoğraf 2.42. Silvan Sanayi Sitesi Yenişehir Mahallesi, Diyarbakır Yolu Kuzeyinde Yer Almaktadır.

Silvan şehri eski dönemlerden beri önemli bir ulaşım güzergâhı üzerinde yer aldığı için kurulması ve gelişmesinde etkili olan faktörler arasında ulaşım fonksiyonu da bulunmaktadır. Şehir; Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep gibi iller ile Doğu Anadolu Bölgesi'nde Van, Bitlis, Ağrı, Erzurum gibi iller arasındaki karayolu güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Silvan bu güzergâh üzerinde yer alan önemli bir geçiş noktasını oluşturur. Bu nedenle şehrin ulaşım fonksiyonu gelişmiştir. Şehirde yollar ve ulaşım alanlarının şehirsel kullanım alanı içerisindeki payı 4826 da kadardır. Bu miktar toplam şehirsel arazinin %14,6'sına karşılık gelmektedir.

Şehirde ulaşım alanları içerisinde yer alan en önemli konum Silvan Otogarı'dır. Kale mahallesi sınırları içerisinde yer alan otogar, Silvan Belediyesi'nin karşısında, Karabehlülbey Caddesi'nin Diyarbakır Bulvarı ile kesiştiği noktada yer alır. Otogar daha çok minibüs ve midibüs taşımacılığı amacıyla kullanılmaktadır. Özellikle Silvan şehri ile çevre köylerin, Diyarbakır ve Batman şehirlerine olan ulaşımı bu otogar aracılığıyla sağlanmaktadır. Şehirde konut alanlarından sonra en fazla şehirsel kullanım alanını yollar oluşturur. Şehirdeki en önemli yollar Batman ve Diyarbakır bulvarları ile Gazi Caddesi'nin bulunduğu konumda yer alır.

Fotoğraf 2.43. Silvan Otogarı, Şehirde Ulaşım Faaliyetlerinin Yürütüldüğü Önemli Konumlardan Biridir.

Yukarıda belirtilen belli başlı kullanılış alanlarının yanı sıra, fonksiyonel anlamda önem taşıyan başka kullanılış alanları da bulunmaktadır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanları askerî alanlar, sağlık alanları, camiler, park ve bahçelerdir.

Neredeyse bir mahalle büyüklüğünde olan askerî kullanım alanı oldukça geniş bir arazi üzerine yayılmıştır. Batman Bulvarı'nın kuzeyinde Feridun ve Yüksek mahalleleri arasında yer alan Silvan İlçe Jandarma Komutanlığı, şehirde merkezi ve önemli bir konuma sahiptir. Silvan şehri ve bulunduğu bölge, askerî açıdan hassas bir konumda yer almaktadır. Ülkemizin doğu ve güneydoğusunda meydana gelen terör olayları yüzünden şehirlerde askerî tesisler büyük önem kazanmaktadır. Silvan şehri de güvenlik açısından önemli ve stratejik bir noktada yer almaktadır. İlçenin kuzeyindeki dağlık sahada çok sayıda terörist barınmaktadır. Bu nedenle şehirde geniş ve büyük bir askerî garnizona ihtiyaç bulunmaktadır. Silvan İlçe Jandarma Komutanlığı bu ihtiyacı karşılamaktadır. Ancak bu askerî kullanım alanı şehrin diğer fonksiyonlarının bu yönde gelişmesini engellemiştir. Zira Jandarma Komutanlığı'nın bulunduğu alan şehirsel kullanıma çok uygun olan bir arazi yapısına sahiptir. Şehirde

askerî kullanım alanı yaklaşık 3116 da kadar olup Şehirsel kullanım alan içerisinde %9,4'lük bir paya sahiptir.

Fotoğraf 2.44. Silvan Jandarma Komutanlığı Şehirde Merkezî ve Çok Geniş Bir Arazi Üzerine Konumlanmıştır.

Sağlık alanları, şehirsel fonksiyon alanları içerisinde önemli olan bir diğer kullanımdır. Silvan şehrinde sağlık alanları, fonksiyonel kullanım alanları içerisinde 228 da kadardır ve toplam şehirsel kullanım alanının %0,8'ini oluşturmaktadır. Sağlık alanları, şehirsel fonksiyon alanları içerisinde en az paya sahip kullanış üniteleridir. Sağlık alanları içerisinde en önemli sağlık birimi, Silvan Devlet Hastanesi'dir. Devlet Hastanesi, Bahçelievler mahallesinde Hastahane Caddesi üzerinde yer alır. Bunun yanı sıra Konak mahallesinde Yıldırım Caddesi üzerinde sağlık ocağı yer almaktadır. Feridun mahallesinde de bir sağlık ocağı bulunmaktadır. Şehirdeki bir diğer sağlık alanı ise Tekel mahallesinde, Tekel Caddesi üzerinde yer alan Halk Sağlığı Laboratuvarı'dır. İlçe Sağlık Müdürlüğü de bu alanda faaliyetlerini sürdürmektedir.

Şehirdeki diğer fonksiyonel kullanım alanı camilerdir. Şehrin her mahallesinde çeşitli konumlara dağılmış olan camiiler, önemli kullanım alanları içerisinde yer alır. Silvan'daki en önemli cami kullanım alanını Eyyübi Camii oluşturur. Gazi Caddesi

üzerinde ve Hükümet Konağı bitişiğinde yer alan cami, çok eski dönemlerden beri merkezi konumunu korumaktadır. Camiler, şehirsel kullanım alanları içerisinde %1,6'lık bir paya sahiptir.

Park, bahçe ve mezarlıklar şehirdeki önemli fonksiyonel kullanım sahalarındandır. Zira şehir yerleşmelerinin planlı ve düzenli bir yerleşmeye sahip olması, park ve bahçelerin şehrin bütün mahallelerine dengeli ve düzenli dağılması ile ilgidir. Bu nedenle park ve bahçelerin dağılımı ve oranı oldukça önemlidir. Silvan şehrinde parklar ve yeşil alanlar incelendiğinde miktarın ve şehirdeki dağılımının yetersiz olduğu görülmektedir. Şehirsel kullanım alanı içerisinde bu alanların oranı %4,3 kadardır. Şehirdeki en önemli park alanlarından biri Kale mahallesinde yer alır. Ayrıca Bahçelievler, Selahattin ve Feridun mahallelerinde park ve bahçe alanları bulunmaktadır. Şehirde yer alan mezarlıklar ise belli konumlarda bulunmaktadır. Şehrin en önemli mezarlığı, Cami mahallesinde, Gazi Caddesi üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Tekel ve Konak mahallelerinin güneyinde ve Feridun mahallesinin kuzey kesimlerinde mezarlıklar bulunmaktadır.

2.3.2.2.4. Kent Konutları ve Nitelikleri

Uzun bir tekâmülün ve çok çeşitli faktörlerin etkisi ile ortaya çıkan konutlar, bağlı olduğu yerleşmenin karakterini ve kimliğini ortaya koyan önemli unsurlardır. Şehirsel fonksiyonlar, konutların şekilleri, inşa edildikleri yapı malzemeleri ve iç dizaynları üzerinde etkilidir. Tarımsal fonksiyonların ön planda olduğu kentlerde, konutlar doğal çevrenin etkisi altında olup, yapı malzemeleri genellikle çevredeki doğal malzemeden elde edilmektedir. Hizmet ve sanayi fonksiyonun ön planda olduğu kentlerde ekonomik gelişmişlik daha ileri düzeyde olduğu için konutlar üzerinde doğal unsurların etkisi azalmaktadır. Bu kentlerde daha çok modern yapı malzemeleri kullanılmaktadır. Ancak kentlerin ekonomik yapıları ne kadar gelişirse gelişsin, sahip oldukları teknolojik imkânlar ne kadar ileri olursa olsun, kent konutları üzerinde doğal çevre de mutlaka etkili olmaktadır.

Silvan şehrinde geçmişin izlerini taşıyan, gelenek-görenekleri ve ekonomik yapıyı yansıtan birçok konut bulunmaktadır. Eski konutlar coğrafi ve doğal çevre şartlarını daha fazla yansıtırken son dönemlerde yapılan konutlarda ise bu faktörlerin etkisi azalmıştır. Nitekim günümüzde küreselleşme olgusuna dâhil olan şehirler gün

geçtikçe birbirine benzemekte, buralarda benzer yapı malzemeleri kullanılmakta ve şehirler özgünlüklerini kaybetmektedir. Aslında zaman ilerledikçe ve teknoloji geliştikçe kentler ve kentlerin temel unsurlarından olan konutlar kimliklerini ve yerelliklerini yitirmektedir. Silvan şehrinde de benzer bir durum yaşanmaktadır. Örneğin şehrin en yeni mahallerinden biri olan Bahçelievler mahallesinde yer alan TOKİ konutları ülkenin her tarafında yapılan konutlar ile aynı görüntü ve niteliktedir. Dolayısıyla bu tip konut alanları, kentin karakterini, sahip olduğu doğal çevreyi yansıtmaktan uzaktır. Bu mahallenin diğer kesimlerinde yapılan yeni konutlar da benzer bir görünümdedir. Şehirdeki doğal çevre unsurlarını en iyi yansıtan konutlar, daha çok kentin ilksel dokusunu oluşturan mahalleler ile kenarlarda bulunan kesimlerde yer alan konutlardan oluşmaktadır.

Kale mahallesinde yer alan eski Silvan konutları, muhteşem bir işçilikle yapılmış ve doğal çevre şartlarını oldukça iyi yansıtan çok güzel yapılardır. Silvan Kalesi içinde ve kenarında yer alan bu konutlar, genelde beyaz kesme taş denilen kireçtaşlarından yapılmıştır. İki katlı olan bu konutların çatıları düz ve taş dokusuna uygun olarak inşa edilmiştir. Bu beyaz kesme taşlar, şehrin kuzeyindeki Erbat dağlarının yamaçlarındaki Eosen-Oligosen kireçtaşlarından temin edilmektedir. Konutların alt katında geniş ve serin bir oturma salonu yer alırken üst katta ise yatma yerleri bulunmaktadır. Konutların pencereleri geniş, dikey, uzun ve üstü ovaldır. Bu evlerde mahremiyet de ön planda olduğu için genellikle pencereler göz hizasının üstünden başlamaktadır. Ayrıca evin etrafı duvarlar ile çevrelenmiş olup girişte bir avlu bulunmaktadır. Giriş kapısında da çeşitli süslemeler bulunmaktadır. Kale mahallesinde bulunan Sadık Bey Kasrı, Bedri Bey Konağı, Hatip Bey Konağı ve Eski Adliye Sarayı tarihi Silvan evlerinin en güzel örneklerini oluşturur.

Tarihi Silvan konutları dışında şehirde konutların büyük bir kısmı taş veya kerpiçten yapılmış, düz çatılı konutlardan oluşur. Şehrin her tarafına dağılmış olan bu konutlar doğal çevrenin etkisini yansıtmaktadır. En yaygın konut yapım malzemesi taş ve samanla çamurun karışımından elde edilen kerpiçtir.

Şehirde, yapım malzemesi taş olan çok sayıda konut bulunmaktadır. Silvan'ın kuzeyindeki dağlık sahadan temin edilen kireçtaşları, bu konutların yapı maddesini oluşturur. Konak, Mescit, Tekel ve Selahattin mahallelerinde çok sayıda taş konut

bulunmaktadır. Genellikle iki katlı olan bu konutların ilk katı serin ve geniş bir salon, banyo, tuvalet gibi bölümlerden oluşurken üst kat ise yatak odaları ve mutfaktan oluşmaktadır. Bazı iki katlı konutların alt katları ahır ve kiler olarak kullanılmaktadır. Mescit mahallesinde Mehtap ve Kilimciler caddeleri üzerinde yer alan taş konutlar çok sıkışık ve toplu bir görüntüye sahiptir. Konutların duvarları birbirine yapışık ve üst üste binmiş bir şekilde inşa edilmiştir.

Fotoğraf 2.45. Tarihi Silvan Evleri Kireçtaşlarından Yapılmış, Muhteşem Mimariye Sahip Konutlardandır.

Şehirde kerpiç konutlar genelde tek katlı ve düz çatılıdır. Özellikle şehrin kenar kesimlerine doğru gidildikçe kırsal karakteri yansıtan kerpiç konutların sayısında büyük artış görülür. Birbirine bitişik olarak inşa edilen bu konutların önünde küçük bir avlu yer almaktadır. Duvar yüksekliği üç metre civarında olan bu konutlarda küçük ve oval pencereler bulunmaktadır. Çatılar ise ***keran*** olarak adlandırılan ve kavak ağaçlarının doğranması ile elde edilen oval sütunların üstünün meşe ve toprak ile örtülmesinden oluşur. Özellikle Tekel ve Konak mahallelerinde kerpiç konutların sayısı oldukça fazladır.

Fotoğraf 2.46. Silvan Şehrinde Kırsal Karakteri Yansıtan Çok Sayıda Kerpiç Konut Bulunmaktadır.

Şehirde son dönemlerde çok sayıda modern çok katlı apartman şeklinde konutlar da inşa edilmiştir. Çoğunlukla 7-8 kattan oluşan apartmanlar, geniş bir alana yayılmıştır. Ortalama 1000 m^2'lik bir alana yayılan bu konutlar aynı katta 4 farklı daireden oluşmaktadır. Bu konutlarda binanın taşıyıcıları ve temeli beton malzemeden, duvarlar ise tuğladan yapılmıştır. Çevredeki doğal malzemeden farklı malzemelerle yapılan bu konutlarda kullanılan inşaat malzemesi Batman, Diyarbakır, Kurtalan gibi şehirlerden temin edilmektedir. Örneğin inşaatta kullanılan tuğlalar, Kurtalan Tuğla Fabrikası'ndan temin edilmektedir.

Söz konusu apartman bloklarında şehrin diğer konutlarından farklı olarak galvenize saç örtülü, eğimli çatılar bulunmaktadır. Boydan boya uzanan geniş ve uzun balkonlar, dairelerin önünde bulunmaktadır. Bu konutlarda daha çok ekonomik seviyesi yüksek olan kimseler ikamet etmektedir. Son dönemlerde sayıları artan bu konutlar doğal çevrenin etkisini ve karakterini yansıtmaktan uzak bir görüntüye sahiptir. Şehirde modern yapıdaki bu apartman blokları Feridun, Bağlar, Bahçelievler ve Camii mahallelerinin Diyarbakır Bulvarı üzerinde yer alan kesimlerinde dağılış göstermiştir.

Briket son dönemlerde yapılan konutlarda sıkça kullanılmaktadır. Özellikle Yüksek, Bahçelievler ve Yenişehir mahallelerinde yapılan 1 veya 2 katlı konutlarda konut duvarları briket ile örülmektedir. Tuğla ve diğer modern inşaat malzemelerine göre daha ucuz olduğu için tercih edilen bir konut yapım malzemesidir.

Fotoğraf 2.47. Feridun Mahallesinde Son Dönemlerde Modern Apartman Bloklarının Sayısı Hızla Artmaktadır.

Silvan şehrinde konutlar %64,1'i tek katlı, taş veya toprak örtülü ve düz çatılıdır. Konutların %33,8'i taş, tuğla veya briketten yapılan betonarme düz çatılıdır. Konutların %1,4'ü briket veya tuğladan yapılan betonarme ve kiremit çatılı, %0,7'si ise betorname eğimli çatılı, galvenize sac örtülü konutlar şeklindedir. Konutlar şehrin merkezinde sıkışık ve toplu bir dokuda iken, kenarlara doğru gidildikçe dağınık bir görüntü oluşturmaktadır. Özellikle Yüksek ve Yenişehir mahallelerinde konutlar araziye dağılmış durumdadır. Şehirde konutlar kent çekirdeği ve merkezi iş alanından dışarıya doğru gelişi güzel ve plansız bir şekilde dağılmıştır. Sokaklar dar ve evler birbiri üzerine gölge olacak şekilde sıkışık inşa edilmiştir. Özellikle sıcak iklim şartları bu düzeni ortaya çıkarmıştır. Ayrıca konutlarda mahremiyet ön planda tutulduğu için avlular yüksek duvarlar ile örülmüştür.

Fotoğraf 2.48. Silvan Şehrinde Dar Sokak Sistemine Bir Örnek.

2.3.2.2.5. Kentsel Fonksiyonlar

Silvan şehri, 1873 yılından beri Diyarbakır İli'ne bağlı bir kaza veya ilçe merkezi olarak idari konumunu sürdürmektedir. Zaman zaman idari ve ekonomik etki alanı değişse bile şehir her zaman bulunduğu bölgede önemli bir merkez olmuştur. Şehir, XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki savaşlar ve Ermeni olayları nedeniyle büyük oranda nüfus kaybetmiş ve geçmişe kıyasla önemli oranda küçülmüştü. Ancak yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen Cumhuriyet döneminde de yer aldığı konumda önemli fonksiyonlar üstlenmiştir. Bu dönemde Silvan şehri, 17 Mart 1924 yılında çıkartılan 442 Sayılı Köy Kanunu ile Hazro ve Sinan nahiyeleri ile birlikte 217 köy yerleşmesinin idari merkezi durumuna geldi. Bu dönemde ayrıca köylere bağlı çok sayıda mezra ve kom yerleşmeleri de bulunmaktaydı. Bütün bunlar ele alındığında Silvan şehri bu yıllarda çok sayıda yerleşmenin bağlı olduğu önemli bir idari merkezdi.

Nitekim 1927 yılı genel nüfus sayımına göre Silvan İlçesi'nin etki altına aldığı alan 1930 km^2, nüfusu ise 26692 kişiydi. Ancak Silvan'ın idari yapısı Cumhuriyet dönemi boyunca sürekli değiştiği için yapılan düzenlemeler ile Silvan'a bağlı çok

sayıda yerleşmenin idari statüsü ve bağlı olduğu merkez değişmiştir. Bazı yerleşmeler tüzel kişiliklerini kaybederek başka yerleşmelere, bazıları ise komşu ilçelere bağlanırken bir kısmının da fonksiyonları gelişerek daha büyük idari fonksiyonlar kazanmıştır. Örneğin Cumhuriyetin ilk devresinde Silvan'a bağlı bir nahiye olan Hazro, zamanla gelişerek bir ilçe merkezi konumuna gelmiştir.

İdari sınırlarını 1940 yılına kadar muhafaza eden Silvan İlçesi, bu devrede yapılan değişiklikler ile yüzölçüm kaybına uğramıştı. Önceki sayım döneminde Silvan'a bağlı 177 köy yerleşmesi bulunurken, 1940 yılında bu sayı 113'e düşmüştü. Etki ettiği idari alan da 1930 km^2 'den 1912 km^2 ' ye gerilemişti. Bu gerileme 1980 yılına kadar devam etmişti. Bu dönemden itibaren Silvan'a bağlı köy sayıları tekrar artmıştır. İlçeye bağlı köy sayısı 1985 yılı genel nüfus sayımına göre 65'ti. Bu sayı 1990 yılında 71, 2000 yılında ise 76'dıydı. Günümüzde ise ilçeye bağlı 1 belde, 81 köy ve 85 mezra yerleşmesi bulunmaktadır. Bucak merkezleri zamanla fonksiyonlarını ve idari statülerini kaybederken, diğer yönetim birimleri varlıklarını sürdürmektedir. Silvan ilçe merkezinin yönetim hizmeti sunduğu nüfus miktarı 2011 yılı itibarıyla 85561 kişi olup yönetim bakımından etki altına aldığı alan ise 1376 km^2 kadardır.

Yönetim alanında bulunan köy yerleşmelerinin merkeze uzaklıkları değişmektedir. Bazı köyler merkezden oldukça uzak ve köylerin ulaşım şartları gelişmemiştir. İlçenin kuzey kesimindeki dağlık sahada bulunan Dağcılar, Dolaplıdere, Bayrambaşı, Keklikdere, Görentepe köyleri dağlık ve engebeli arazide yer aldığı için ulaşımda güçlükler yaşanmaktadır. Ayrıca bu kesimlerde terör olayları da ulaşım faaliyetlerini sekteye uğratmaktadır. Bu kesim dışında kalan sahalarda ulaşım şartları gelişmiş olup yolların önemli bir kısmı asfalt yollardan oluşmaktadır.

Köylerin Silvan şehrine olan uzaklıkları ise değişmektedir. Şehre en yakın köy, 3 km uzaklıkta yer alan Yolaç köyü iken en uzak köy ise 60 km uzaklıkta yer alan Dağcılar köyüdür. Genel olarak ilçedeki köyler merkeze yakın olup yönetim açısından elverişli ve hizmetleri aksatmayacak konumdadır. Ancak mezralar için durum biraz daha farklıdır. Engebeli arazide ve yüksek konumda bulunan mezralara ulaşım oldukça güçtür. Bu yerleşmeler merkeze çok uzak ve ulaşılması güç noktada yer aldıkları için güvenlik, altyapı ve yönetim anlamında ortaya çıkabilecek sorunları çözmek güçleşmektedir.

Tablo 2.34. Silvan İlçesi'ne Bağlı Köy Yerleşmelerinin 2011 Yılı Nüfusları ve Silvan Şehrine Olan Uzaklıkları ile Köylere Bağlı Mezra Yerleşmeleri.

Köy Adı	Nüfus	Uzaklık	Mezrası	Köy Adı	Nüfus	Uzaklık	Mezrası
Akçayır	667	22	4	Görmez	320	15	
Akçeltik	394	18	1	Güçlü	583	9	1
Akdere	821	7	2	Gündüz	436	8	1
Akyol	195	8	1	Gürpınar	909	38	2
Alibey	626	23	1	Güzderesi	339	14	2
Altınkum	273	38		Heybelikonak	231	37	2
Arı	528	8		İncesu	428	8	
Aşağıkaya	119	37	1	Karacalar	484	13,5	1
Aşağıveysi	560	11	1	Karahacı	719	11	1
Babakaya	348	22	1	Karamus	782	25	
Bağdere	585	26	1	Kasımlı	97	35	2
Bahçe	83	8	1	Kayadere	250	7	
Başdeğirmen	696	17		Kazandağı	828	28	2
Başıbüyük	295	12	2	Kıraçtepe	343	16	2
Bayrambaşı	1809	20		Kızlar	936	44	2
Bellibahçe	105	15		Kumgölü	818	55	5
Bereketli	172	25		Kumluk	470	33	2
Beypınar	1029	17		Kutlualan	502	38	
Boyunlu	1078	13	1	Nohuttepe	162	12	
Çakıltaşı	98	48	1	Onbaşılar	475	12	1
Çaldere	359	25	1	Ormandışı	421	40	
Çardak	961	7		Otluk	364	10	1
Çatakköprü	1966	19	1	Sağlık	334	18	
Çevriksu	877	18		Sarıbuğday	773	24	
Çiğdemli	251	7		Sulak	414	20	3
Çiğil	262	23	3	Sulubağ	1869	26	4
Çobantepe	85	40	2	Susuz	509	7	
Dağcılar	237	60		Şanlı	469	26	1
Darköprü	435	15	2	Taşpınar	741	6	
Demirkuyu	1003	25	5	Tokluca	1066	20	
Dolapdere	160	55	1	Umur	415	10	
Doluçanak	789	42		Üçbasamak	509	14	2
Duru	34	17		Yenidoğan	271	20	
Dutveren	480	15		Yeniköy	322	5	2
Düzalan	543	21	2	Yeşerdi	575	30	
Erikyazı	360	12		Yeşilbahçe	335	28	1
Eskiköy	230	5		Yeşilköy	535	15	1
Eskiocak	244	11		Yolaç	106	3	
Eşme	620	20	2	Yolarası	364	11	
Gökçetavak	1053	45		Yukarıveysi	532	8	1
Görentepe	168	17		Yuva	152	13	4

Kaynak: TUİK, Silvan İlçe Kaymakamlığı verileri ve muhtar anketleri.

Günümüzde, Cumhuriyetin ilk dönemlerine göre merkeze bağlı köy sayısı azalmış olsa bile ilçenin idari fonksiyonu sürekli gelişmiştir. Cumhuriyetin ilk devrelerinde çok az sayıda olan kamu kurum ve kuruluşlarının sayısı zamanla büyük bir artış göstermiştir. Gelişen idari fonksiyonlarla birlikte hizmet üreten kuruluşlar da artmıştır. Önemli sayıda yerleşmenin yönetim merkezi olan Silvan'da 21 kamu kuruluşu hizmet vermektedir. Bu kuruluşların istihdam ettiği işgücü ise 2024'tür. Yönetim alanında çalışan işgücü, toplam işgücünün %27,7'sini oluşturmaktadır. Hizmet sektörü içinde yönetim alanının payı da %38,9'dur. (Tablo 2.35) Bu değerler, kamu sektörünün şehirde oldukça yüksek oranda istihdam sağladığını ortaya koymaktadır. Yönetim alanı içerisinde özellikle Emniyet ve Jandarma teşkilatı oldukça yüksek bir paya sahiptir. Bu parametreler yörenin güvenlik noktasında hassas bir konumda olduğunu göstermektedir.

Tablo 2.35. Silvan Şehrinde Yönetim Fonksiyonu ile İlgili Kuruluşlar ve İstihdam Durumu.

Kamu Kuruluşu	**Sayısı**	**% si**	**Kamu Kuruluşu**	**Sayısı**	**% si**
Kaymakamlık	15	0,7	P.T.T.	12	0,6
Adliye	18	0,9	Telekom Müdürlüğü	10	0,5
Milli Eğitim Müdürlüğü	22	1,1	Karayolları	75	3,7
Belediye Başkanlığı	390	19,3	SosyalYardımlaşma Vakfı	25	1,2
Emniyet Müdürlüğü	345	17	Müftülük	115	5,7
İlçe Tarım Müdürlüğü	60	3	TEAŞ Müdürlüğü	56	2,8
Mal Müdürlüğü ve Vergi Dairesi	20	1	Toprak Mahsülleri Ofisi	12	0,6
Nüfus Müdürlüğü	10	0,5	Devlet Hastahanesi ve Sağlık Ocakları	280	13,8
Tapu-Kadastro Müdürlüğü	7	0,3	Jandarma ve Diğer Askerî Kuruluşlar	520	25,7
Tarım Kredi Kooperatifi	5	0,2	Özel İdare	23	1,2
Zirai Donatım	4	0,2	**TOPLAM**	**2024**	**100**

Kaynak: Silvan Kaymakamlığı verileri, kamu kuruluşları ile yapılan anket çalışmaları.

Silvan şehrinde hizmet alanı içinde yer alan önemli fonksiyonlardan biri de ticaret faaliyetleridir. Ticaret şehirde en fazla uğraşılan geçim kaynağıdır. Silvan şehrinde ticarî fonksiyonun etki alanı bütün köyler ve mezralardır. İlçenin, güneyde

Batman şehri ve batıda Diyarbakır şehrine kadar uzanan bir etki sahası bulunmaktadır. İlçeye bağlı 166 köy ve mezra bulunmaktadır. Silvan'a bağlı yerleşme sayısı ve şehir nüfusunun fazla olması nedeni ile yörede ticarî faaliyetler oldukça canlıdır. Özellikle Silvan şehri ve yakınında yer alan köyler arasında yoğun ticarî faaliyet yürütülmektedir. İlçedeki kırsal yerleşmelerden elde edilen çeşitli tarımsal, hayvansal ürünler şehirde pazarlanmaktadır. Ayrıca Batman, Diyarbakır ve Gaziantep gibi illerden getirilen çeşitli mallar Silvan şehrine ve köylerine pazarlanmaktadır. Silvan şehrinde ticaret sektöründe çalışan işgücü sayısı 2286 kişidir. Şehirde çalışan işgücünün %31,3'ü ticaret sektöründe istihdam edilmektedir. Hizmet alanı içinde ticarî faaliyetlerde çalışanların payı %43,9 gibi oldukça yüksek bir orandadır. Şehirde en yüksek istihdam sağlanan alan ticarî faaliyetlerdir.

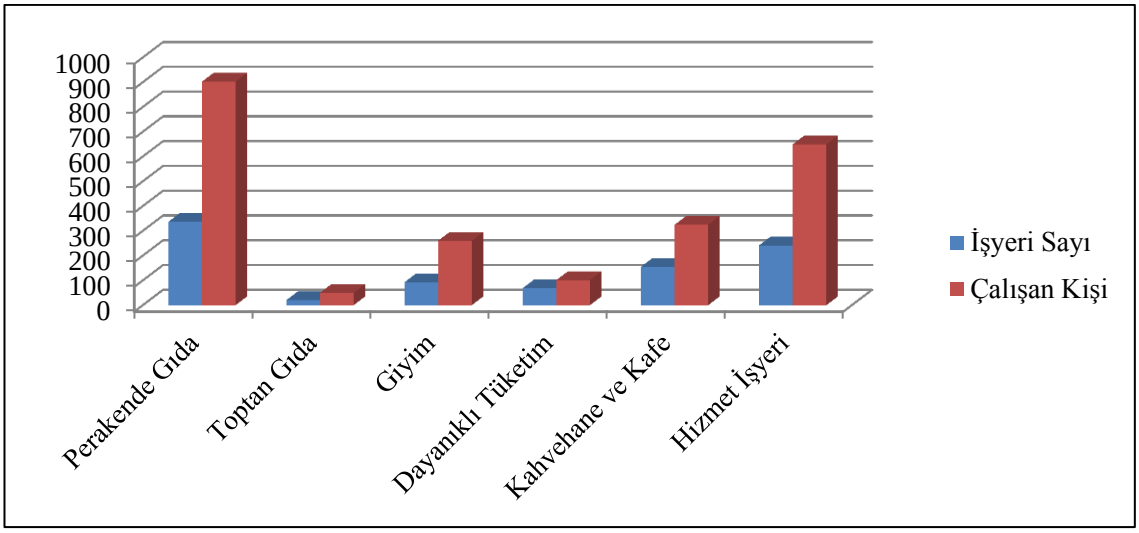
Daha önce ifade edildiği gibi saha ulaşım açısından önemli bir konumda yer almaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğusu ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi arasında yapılan karayolu taşımacılığının önemli geçiş noktalarından biri de Silvan'dır. Bu konumu nedeni ile ticarî faaliyetlerde hareketlilik yaşanmaktadır. Ayrıca Silvan şehri, Batman ve Diyarbakır gibi önemli şehirlere çok yakın bir konumda yer almaktadır. İlçe merkezine bağlı çok sayıda kırsal yerleşme bulunmaktadır. Bütün bu parametreler dikkate alındığında Silvan'da ticarî faaliyetlerin geliştiği gözlenmektedir.

Tablo 2.36'dan da anlaşılacağı üzere canlı bir ticarî yaşama sahip olan Silvan şehrinde 911 işyeri bulunmaktadır. Şehirde çok çeşitli alanlarda işyerleri olduğu göze çarpmaktadır. İşyerlerinin türleri ve sayıları incelendiğinde, perakende gıda satışı yapanların önemli bir sayıyı teşkil ettiği görülür. Şehirde 215 bakkal ve market, 27 manav, 8 kuruyemiş, 25 kasap, 26 lokanta ve 10 pastane bulunmaktadır. Bu ticarî işyerlerinin bu denli fazla olması şehrin gelişen ve büyüyen bir merkez olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle köyler ve mezralardan gelen önemli sayıda nüfus bu iş kollarında yoğun bir hareketliliğe yol açmaktadır. Bu işyerleri özellikle Gazi, Yusuf Azizoğlu, Karabehlülbey caddeleri ve Diyarbakır Bulvarı boyunca yoğunluk kazanmaktadır. Ayrıca bütün mahallelerde küçük bakkal ve marketler sokak aralarında yer almaktadır.

Tablo 2.36. Silvan Şehrinde İş Kollarına Göre Ticarî İşyerleri ve İstihdam Edilen İşgücü (2011).

İşyerinin Türü	Sayısı	% Si	Çalışan İşgücü	% Si
Bakkal ve Market	215		450	
Manav	27		42	
Kuruyemiş	8		15	
Fırın	25		100	
Kasap	25		80	
Lokanta	26		190	
Pastane	10		25	
Perakende Gıda Toplamı	**336**	**36,9**	**902**	**39,4**
Toptan Gıda Toplamı	**20**	**2,2**	**50**	**2,2**
Kunduracı	24		30	
Konfeksiyon	48		130	
Tuhafiye	20		50	
Giyim Toplamı	**92**	**10,1**	**260**	**11,4**
Mobilya Satıcısı	16		23	
Beyaz Eşya Satıcısı	12		25	
Elektronik Eşya	13		18	
Cep Telefonu Bayii	27		35	
Dayanıklı Tüketim Toplamı	**68**	**7,4**	**101**	**4,4**
Kahvehane	113		260	
İnternet Cafe	38		52	
Bilardo Salonu	3		12	
Toplam	**154**	**16,9**	**324**	**14,2**
Elektrikçi	16		36	
Terzi	32		78	
Kuyumcu	18		30	
Kırtasiye ve Kitapçı	11		22	
Berber ve Bayan Kuaförü	43		110	
Kuru Temizleme	3		10	
Tüp Bayii	7		25	
Hırdavatçı	15		45	
Ev Aletleri Tamircisi	11		25	
Akaryakıt İstasyonu	8		45	
Oto Yıkama	10		28	
Otel	6		65	
Gözlükçü	3		10	
Gazete ve Matbaa	4		18	
Büfe	20		35	
Gübre ve İlaç Bayii	10		15	
Kargo Şirketi	2		7	
Eczane	15		35	
Fotoğrafçı	7		10	
Hizmet İşyeri Toplamı	**241**	**26,5**	**649**	**28,4**
GENEL TOPLAM	**911**	**100**	**2286**	**100**

Kaynak: Silvan Esnaf ve Sanaatkarlar Odası Başkanlığı kayıtları, Silvan Bel. İmar ve Zabıta Müd. kayıtları ve yerinde yapılan tespitlerden.

Grafik 2.12. Silvan Şehrinde Ticarî İşyerlerinin ve İstihdam Edilen İşgücünün İş Kollarına Göre Dağılımı (2011).

Ticarî fonksiyonlar içinde gelişen bir diğer iş kolu ise giyim mağazalarıdır. Şehirde bu mağazaların sayısı 92'dir. Ticarî işyerlerinin %10,1'i giyim mağazalarından oluşmaktadır. Hem modern hem de geleneksel giyim tarzına hitap eden çok sayıda giyim mağazası bulunmaktadır. Bu mağazalar şehirde genellikle Gazi, Karabehlülbey ve Yusuf Azizoğlu caddeleriyle Selahattin mahallesi ve Demirciler Caddesi üzerinde yer alan giyimciler çarşısında yer almaktadır.

Fotoğraf 2.49. Gazi Caddesi Silvan Şehrinin İş ve Ticaret Merkezlerinin Kalbi Konumundadır.

Şehirdeki işyerlerinin önemli bir kısmı da elektrikçi, terzi, kırtasiye, otel, kuru temizleme, berber, akaryakıt istasyonu, eczane gibi hizmete yönelik işyerleridir. Bu işyerlerinin sayısı 241 olup ticarî iş yerlerinin %26,5'ini oluşturur. Bu hizmet alanlarındaki iş yerlerinin fazla oluşu, şehrin gelişen hizmet fonksiyonlarının bir sonucudur. Dikkat çeken ticarî işyerlerinden biri de kahvehanelerdir. Yörenin ve şehrin önemli kültürel öğelerinden olan kahvehaneler, aynı zamanda yöre insanın en fazla kullanıldığı sosyal alanlardır. Şehrin hemen hemen her tarafına dağılmış olan kahvehanelerin sayısı 113'tür. Küçük masalar etrafında kare şeklinde oturakların kullanıldığı kahvehaneler, kimi zaman işyeri sınırlarını aşarak kaldırım, sokak ve caddelere kadar yayılmaktadır. Ayrıca şehirde 41 tane internet cafe ve bilardo salonu bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.50. Giyimciler Çarşısı, Demirciler Caddesi İle Gazi Caddesi'nin Kesiştiği Noktada Yer Alır.

Silvan şehrinde toptan ticaret ile uğraşan iş yeri sayısı önemli bir sayıda değildir. Toptancılık ile uğraşan iş yerlerinin çoğu gıda toptancısı şeklindedir. Şehirde 20 toptancı iş yeri yer almakta olup mevcut iş yerlerinin %2,2'lik bir kısmını oluşturur. Toptancılar Diyarbakır, Batman ve Gaziantep gibi illerden getirdikleri mallarını ilçe nüfusuna pazarlamaktadır. Ayrıca şehirde çok sayıda pasaj da yer almaktadır. Genelde şehrin merkezi kısımlarında yer alan pasajlarda kahvehane, hazır

giyim dükkânı, tuhafiye, yazıhane gibi iş yerleri yer almaktadır. Bu pasajlardan en büyüğü Eyyübi Camii karşısında yer alan Belediye Pasajı'dır. Bankacılık sektörü de hizmet sektörü içinde yer alan önemli faaliyet kollarıdır. Şehirde bankacılık sektörünün çok geliştiği söylenemez. Zira sadece Ziraat Bankası ve Vakıfbank gibi devlet bankalarıyla İş Bankası yer almaktadır. Bu sektörde çalışan personel sayısı ise 65-70 civarıdır.

Tarımsal ve hayvansal ürünlerin ticareti de şehirde önemli bir ticarî fonksiyon olarak göze çarpmaktadır. Çevredeki köy ve mezralardan getirilen peynir, bal, tütün, süt, kurutulmuş tarımsal ve hayvansal ürünler, açık alanlarda, pazarda veya dükkânlarda satılmaktadır. Ayrıca Diyarbakır yolu üzerinde TOKİ konutları karşısında yer alan buğday pazarı önemli ticarî faaliyetlerin yürütüldüğü iş yerleridir. Civardaki yerleşmelerden toplanan buğdaylar bu pazardaki dükkânlarda toplanmakta, buğdayların pazarlanması ve satışı buradan yapılmaktadır. On-oniki dükkândan oluşan bu pazar önemli bir ticarî fonksiyona sahiptir.

Fotoğraf 2.51. Silvan Buğday Pazarı TOKİ Konutlarının Karşısında Yer Almaktadır.

Hizmet alanı içerisinde yer alan bir diğer fonksiyon kültürdür. Şehrin kültürel fonksiyonları içinde en dikkat çekici olanı eğitim fonksiyonudur. Silvan'da 1 yüksekokul, 8 lise, 15 ilköğretim 3 okul öncesi eğitim kurumu yer almaktadır. Çok

sayıda ilk ve orta dereceli eğitim kurumu bulunmasına rağmen ilçede hala derslik ve okul sıkıntısı yaşanmaktadır. Özellikle şehir dışından gelip öğrenimine Silvan'da devam eden öğrenciler için pansiyon ve yurt sorunu bulunmaktadır. Şehirde eğitim hizmet kolunda çalışan önemli sayıda öğretim görevlisi ve öğretmen bulunmaktadır. Nitekim şehirde, öğretim elemanı ve öğretmen sayısı 672'yi bulmakta ve eğitim alanındaki toplam işgücü ise 790'ı bulmaktadır. Eğitim alanında istihdam edilen işgücü, hizmet sektörü içinde %15,2'lik bir orana isabet etmekte, toplam istihdamın ise %10,8'ini oluşturmaktadır. Bu oranlar aslında yüksek gibi görünmesine rağmen aslında yetersiz olup önemli oranda öğretmen, öğretim görevlisi ve özellikle yardımcı personel ihtiyacı bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.52. Kazım Karabekir İlkokulu Gazi Caddesi İle Farkin Bulvarı'nı Kesiştiği Noktada Yer Alır.

Silvan şehrinde yer alan önemli eğitim kurumlarının başında, Dicle Ünivsitesi'ne bağlı Silvan Meslek Yüksekokulu gelir. Yüksekokul, 2010 yılında öğretime başlamış ve 2012 yılında yeni binasına taşınmıştır. Konak mahallesinde bulunan eski TEKEL Sigara Fabrikası'nın yerine yaptırılan hizmet binası 2012 yılında

tamamlanarak, eğitim öğretime kazandırılmıştır. İlk açıldığı dönemde yüksekokulda sadece çocuk gelişimi ve eğitimi programı bulunmaktaydı. Ancak 2012 yılında alınan kararla bilgisayar ve elektrik bölümleri de açılarak bölüm sayısı üçe çıkmıştır. Yüksekokulda halen 120 erkek, 170 kız öğrenci eğitimlerine devam etmektedir. Açılan yeni bölümler ile birlikte öğrenci sayısı 300'e yaklaşmaktadır. Ayrıca yüksekokulda bir öğretim üyesi ve dört öğretim görevlisi ile üç yardımcı personel görev almaktadır. Bölüm sayısındaki artış ile birlikte personel sayısında da artış yaşanacaktır.

Yüksekokulda okuyan öğrenciler, genellikle civar illerden gelenlerden oluşmaktadır. Yüksekokula en fazla Diyarbakır, Malatya, Bitlis, Siirt, Şanlıurfa, Adana, gibi illerden öğrenciler gelmektedir. Fiziki şartlar iyileştikçe ve bölüm sayıları arttıkça öğrencilerin geldiği bölgerin sayısı da artacaktır. Yüksekokulda okuyan öğrencilerin şehir ekonomisine katkıları da olmaktadır. Daha çok öğrencilere hitap eden internet cafe, lokanta, cafe, pansiyon, yurt gibi hizmet işyerlerinin sayısı artmaktadır. Silvan Meslek Yüksekokulu'nda öğrencilerin barınma problemleri önemli bir sorun teşkil etmektedir. Zira şehirde herhangi bir yükseköğrenim yurdu bulunmamaktadır. Öğrenciler genelde ev kiralamakta veya ortaöğretime yönelik yurtlarda barınmaktadır. Hâlihazırda şehirdeki en büyük sorunlardan biri yükseköğretim yurdunun bulunmayışıdır.

Fotoğraf 2.53. Silvan Meslek Yüksekokulu 2012 Yılında Eski TEKEL Binası Yerine İnşa Edilmiştir.

Ortaöğretim kurumları şehirdeki diğer önemli eğitim kurumlarıdır. Şehirde bir genel lise, iki anadolu lisesi ve dört mesleki ve teknik eğitim lisesi bulunmaktadır. Ortaöğretim kurumlarında okuyan öğrenci sayısı 4200'dür. Şehirde eğitim ve öğretim hayatını sürdüren öğrencilerin %28,1'i ortaöğretim kurumlarında bulunmaktadır. Şehirdeki ortaöğretim kurumları arasında en eski ve en fazla öğrenci sayısına sahip olanı, Silvan Lisesi'dir. Orta kısmı 1951, lise kısmı 1968 yılında açılan lisenin 2011 yılı itibarı ile öğrenci sayısı 1865'dir. Okulda ayrıca 53 öğretmen ve 11 yardımcı personel görev yapmaktadır. Silvan Lisesi'nin etki alanı sadece Silvan şehri olmayıp civar köyler, kasabalar ve ilçelerdir.

Şehirde yükseköğretime en fazla öğrenci gönderen okullar Silvan Anadolu Lisesi ile İMKB H. Reşat BALYEN Anadolu Lisesi'dir. Sınav ile öğrenci alan bu okullar önemli sayıda öğrenciyi yükseköğretime göndermektedir. Mesleki eğitimde önemli bir yere sahip olan Silvan Teknik Lise, Mesleki ve Teknik Eğitim Merkezi önemli eğitim kurumları arasındadır. Sanayi sitesinin yanında yer alan okul 500 öğrenciye sahiptir. Ayrıca Türk Telekom YİBO yerleşkesinde hizmet yürüten ve yeni açılan Kız Meslek Lisesi ile Anadolu İmam Hatip Lisesi gelişen ve büyüyen fonksiyonları ile önemli bir konumdadır. Şehirde öğrencilerin mezun olduktan sonra en çabuk ve kolay şekilde istihdam edildikleri ortaöğretim kurumu Anadolu Sağlık Meslek Lisesi'dir. Eyyübi mahallesinde bulunan okul 177 öğrenciye sahiptir.

Fotoğraf 2.54. İmkb. H. Reşat Balyen Anadolu Lisesi 2007 Yılında Eğitim Hayatına Başlamış Önemli Bir Ortaöğretim Kurumudur.

Eğitim fonksiyonu içerisinde en fazla öğrenciye sahip eğitim kurumları, ilköğretim okullarıdır. Şehirde 15 ilköğretim kurumu bulunmakta ve bu okullarda 11154 öğrenci eğitim öğretim hayatını sürdürmektedir. Şehirdeki öğrencilerin %71,3'ü ilköğretim kurumlarında yer almaktadır. Bu kurumlar genellikle mahallelere dağılmış durumdadır. Öğrencilerin büyük bir kısmı şehirde ikamet etmekte, ancak Türk Telekom YİBO'da okuyan öğrenciler civar köylerden gelmektedir. Bu okul Mescit mahallesinde bir kampüs alanı içerisinde yer almaktadır. Okulun mevcudu 734 olup öğrencilerin çok büyük kısmı okulu bulunmayan köy ve mezralardan gelmektedir.

Tablo 2.37. Silvan Şehrinde Eğitim Fonksiyonu İle İlgili Kuruluşlar ve İstihdam Durumu (2011).

Eğitim Kurumu	Öğretim Hizmetleri	Yardımcı Personel	Çalışanların Toplamı
Silvan Meslek Yüksek Okulu	5	3	8
Ortaöğretim Toplamı	165	49	214
İlköğretim Toplamı	493	59	552
Halk Eğitim Merkezi	9	7	16
Genel Toplam	672	118	790

Kaynak: Eğitim kurumlarında uygulanan anketler, Silvan İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü verileri.

Silvan şehrinde yaygın eğitim faaliyeti sürdüren Halk Eğitimi Merkezi yer almaktadır. Merkezde 11 öğretmen ve 4 yardımcı personel görev yapmakta, okuma-yazma, dikiş-nakış, el sanatları, bilgisayar, kalorifercilik gibi kurslar verilmektedir.

Eğitim fonksiyonları incelendiğinde, eğitim kurumlarının sayısının hızla arttığı ve geliştiği gözlenmektedir. Birçok ilçe merkezinde yer almayan eğitim kurumları şehirde yer almaktadır. Ancak gelişen ve büyüyen fonksiyonuna rağmen eğitim kurumlarında önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların en başında öğretmen ve personel yetersizliği gelmektedir. Şehirdeki okullarda önemli sayıda öğretmen eksiği bulunmaktadır. Ayrıca fiziki kapasiteler yetersiz olup özellikle ilköğretim okullarında sınıf mevcutları çok fazladır. Okullarda araç–gereç, malzeme ve personel yetersizliği bulunmaktadır.

Silvan şehrinin kültürel fonksiyonları arasında yerel gazeteler ve matbaalar da yer almaktadır. Şehirde 4 matbaa ve 2 yerel gazete bulunmaktadır. Bu gazeteler, Silvan Mücadele ve Malabadi Gazetesi'dir. Malabadi Gazetesi 2004 yılında yayın

hayatına başlarken Silvan Mücadele Gazetesi ise 2007 yılından beri faaliyet göstermektedir. Tirajları günlük olarak değişmekle ile birlikte 500-1000 arasındadır. Tirajları düşük olmasına rağmen en önemli gelirlerini kamu kuruluşları ve ticarî iş yerlerinin ilanları oluşturmaktadır. Kütüphaneler, kültürel fonksiyonlar içinde dikkat çekici olanıdır. Silvan şehrinde iki halk kütüphanesi bulunmaktadır. Kütüphanelerden biri Gazi Caddesi üzerinde Kale mahallesinde yer alır. Şehrin en büyük kütüphanesi ise Bağlar mahallesi, Lise Caddesi üzerinde yer alır. Çok sayıda eserin bulunduğu bu kütüphane okurlara sürekli hizmet vermektedir. Her iki kütüphane yılda yaklaşık 10000 kişiye hizmet vermektedir.

Sağlık fonksiyonları bakımından son yıllarda büyük gelişim kaydetmiştir. Şehirde bir devlet hastanesi, bir diş hastanesi, dört sağlık ocağı, bir anne çocuk sağlığı merkezi yer almaktadır. Şehirdeki en önemli sağlık kuruluşu Doktor Yusuf Azizoğlu Devlet Hastanesi'dir. Bahçelievler mahallesi Hastane Caddesi üzerinde yer alan hastane 104 yatak kapasitelidir. Hastahanede, 23 uzman hekim, 8 pratisyen hekim ve 90'a yakın hemşire görev yapmaktadır. Silvan Devlet Hastanesi mevcut talebi karşılayamadığı için 2012 yılında 150 yataklı yeni bir devlet hastanesi yapılmasına karar verilmiştir. Silvan Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi'nde ise 7 diş hekimi görev yapmaktadır. 2011 yılı verilerilerine göre yılda 15915 diş muayenesi yapılmıştır. Ayrıca şehirde dört tane sağlık ocağı yer almaktadır. Bu merkezlerde de 15'e yakın aile hekimi görev yapmaktadır. Bu kuruluşların yanında şehirde ayrıca Ana Çocuk Sağlığı Merkezi de yer almaktadır. Bu merkezde de dört aile hekimi görev yapmakta ve ailelere anne ve bebek sağlığı konusunda önemli bilgilendirmeler yapmaktadırlar.

Şehirde sağlık kuruluşlarının niteliği son yıllarda oldukça gelişmiştir. Daha önce neredeyse uzman doktorun bulunmadığı şehre, son yıllarda çok sayıda uzman doktor atanmıştır. Ayrıca hastane şartları iyileştirilmiş, araç–gereç ve donanım sorunları halledilmiştir. Yapılacak olan 150 yataklı yeni devlet hastanesi ile şehirde sağlık fonksiyonun iyice gelişeceği ve eksiklerin tamamlanacağı gözlenmektedir.

Silvan şehrinde 2011 yılı verilerine göre muayene sayısı 266004 kadardır. Aile hekimlerinin 1. basamak sağlık kuruluşlarında yaptığı mayene sayısı ise 72706'dır. Özel tıp merkezinde yapılan muayene sayısı ise 67946 kadardır. Sağlık kuruluşlarında çalışan kişi sayısı ise 280'dir. Şehirde hizmet fonksiyonları içinde çalışan nüfusun

%13,8'i sağlık sektöründe çalışmaktadır. Sağlık fonksiyonu son dönemlerde oldukça gelişmiştir. Ayrıca Batman ve Diyarbakır gibi önemli sağlık kuruluşlarına sahip şehirlerin Silvan'a çok yakın bir mesafede yer almalası, şehrin sağlık fonksiyonunu destekleyen önemli bir unsurdur.

Fotoğraf 2.55. Silvan Devlet Hastanesi, Yenişehir Mahallesinde Yer Almaktadır.

Şehirde diğer hizmet fonksiyonları arasında yer alan ulaşım, askerî, hizmet ve turizm de önem arz eder. Silvan ve çevresi ulaşım açısından dikkat çekici bir konumda yer alır. Daha önce de ifade edildiği gibi Silvan şehri önemli şehirleri birbirine bağlayan karayollarının geçiş noktalarından biridir. Nitekim Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğusunda yer alan Erzurum, Ağrı, Van, Bitlis, Muş gibi iller ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep gibi önemli illeri birbirine bağlayan karayolları şehrin içinden geçmektedir. Erzurum, Van istikametinden gelen araçlar, Bitlis şehri içinden geçerek Bitlis Vadisi boyunca güneye doğru Baykan, Ziyaret, Kozluk ve Silvan şehirlerinin içinden geçerek Diyarbakır şehrine ulaşır. Oradan da araçlar Urfa, Antep illerini takip ederek Akdeniz Bölgesi'ne doğru ilerler. Dolayısı ile Silvan, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ile Doğu

Anadolu'nun doğusu arasında yapılan karayolu taşımacığında önemli bir konumda yer alır.

Söz konusu özelliğinden dolayı Silvan şehrinin ulaşım fonksiyonu oldukça gelişmiştir. Gün içerisinde şehrin içerisinden çok sayıda özel ve ticarî araç geçiş yapmaktadır. Bu konumundan dolayı Silvan şehrinde daha önceki dönemlerde şehirlerarası yolcu otobüsleri mola vererek şehre önemli katkılar yapmaktaydı. Ancak son yıllarda yolcu otobüsleri ve minibüsleri daha çok yolcu almak için daha uzun olan başka güzergahlar kullandıkları için bu fonksiyonda azalma yaşanmıştır. Ayrıca Silvan şehri ile Diyarbakır, Batman şehirleri ve ilçeye bağlı köyler arasında yoğun şekilde taşımacılık yapılmaktadır. Kale mahallesi Belediye Başkanlığı karşısında yer alan otogar, yolcu taşımacığında en önemli fonksiyonu üstlenmiştir. Şehirde 150'ye yakın minibüs her gün otogardan çeşitli güzergâhlara yolcu taşımaktadır.

Hizmet fonksiyonu içinde yer alan askerî fonksiyon, en önemli ve en stratejik fonksiyonlardan biridir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 1980'lerden itibaren ortaya çıkan terör olayları, Silvan şehrinde de görülmüştür. Özellikle 1990'lı yıllarda doruk noktasına ulaşan bu bölücü faaliyetler, önemli güvenlik ve asayiş sorunları doğurmuştur. Silvan İlçesi güvenlik açısından önemli ve stratejik bir konumda yer alır. Özellikle ilçenin kuzeyindeki dağlık sahalarda barınan terörist unsurlar yörenin güvenliğini tehdit etmektedir. Bütün bu nedenlerden dolayı şehirde önemli askerî gücün muhafazası durumu orta çıkmıştır.

Şehrin en merkezi konumunda Farkin Bulvarı'ndan başlayarak Batman Bulvarı boyunca Silvan Garnizon Komutanlığı yer alır. Batman yolunun kuzey kesiminde yer alan askerî garnizon çok geniş bir arazi üzerine yayılmıştır. Garnizonda 500'e yakın subay, astsubay, uzman erbaş ve er görev yapmaktadır. Askerî fonksiyon ilçedeki birçok diğer fonksiyonu geliştiren bir işleve sahiptir. Özellikle gıda maddesi ve askerî eşya satan dükkânların sayısı askerî fonksiyon ile daha da gelişmiştir. Ayrıca şehirde yer alan askerlik şubesi de askerî fonksiyonu geliştiren bir diğer işlevdir. Askerî hizmet fonksiyonunda hizmet veren personel sayısı, hizmet sektörü içinde %25, 8'lik bir orana sahiptir. Şehirde görev yapan askerî personel sayısı oldukça yüksek olmasına rağmen yaşanan olaylar ve olabilecek güvenlik tehlikeleri nedeni ile askerî personel,

şehir yaşamı içerisine çok fazla dahil olamamakta, ticarî faaliyetlere çok katkı sağlamamaktadır.

Bir diğer önemli hizmet fonksiyonu turizmdir. Turizm faaliyetlerinde çalışan kişi sayısı oldukça az olmasına rağmen şehir, çok büyük bir turizm potansiyeline sahiptir. Şehirde çok bakir turizm alanları vardır. Silvan'da çok sayıda doğal ve beşerî turizm çekicilikleri yer alır. Özellikle ilçenin kuzeyinde çok sayıda doğal çekiciliği olan vadi ve akarsu mevcuttur. Ayrıca Batman Barajı boyunca turizm etkinlikleri yapılabilir. Bunun yanında Silvan'ın en büyük turizm patansiyeli beşerî unsurlardır. Hasuni Mağaraları, Silvan Kalesi, Zembilfroş Burçları, Eyyübi Camii, Silvan Evleri, Boşat Kalesi ilçedeki en önemli tarihi değeri ve önemi olan tarihi yapıtlardır. Özellikle Hasuni Mağaraları bölgenin tarihine ışık tutan önemli mağara yerleşmeleridir. Şehrin turizm açısından en fazla değerlendirilebilecek kalıntılar bunlardır. Ayrıca Silvan Kalesi, Eyyübi Camii ve tarihi Silvan evleri turizm açısından değerlendirilebilecek önemli eserlerdir.

Ancak şehirde ve ilçede yaşanan güvenlik sorunları ve turizm açısından gerekli tanıtımın yapılmaması, turizm fonksiyonlarının gelişimini engellemektedir. Ayrıca şehirde yeterli sayıda konaklama tesisinin bulunmaması turizm fonksiyonlarının gelişimini engelleyen faktörler arasında yer alır.

Silvan şehrinde en az gelişen şehirsel fonksiyon sanayidir. Hizmet ve tarım fonksiyonuna göre sanayi fonksiyonu geri kalmıştır. Şehirde sanayi iş kollarında çalışan kişi sayısı 654'tür. Çalışan nüfusun %9'u sanayi iş kollarında çalışmaktadır. Silvan'da 3 modern sanayi tesisi bulunmaktadır. Sanayi işyerlerinin büyük bir kısmı sanayi sitesinde yer alan iş yerlerinden oluşmaktadır.

Şehirde sanayi faaliyetlerinin gelişmemesinde birçok unsur etkilidir. Bunlardan ilki şehrin Diyarbakır ve Batman gibi iki önemli şehrin gölgesinde kalması ve etki alanı içinde yer almasıdır. Ayrıca şehirde yaşanan terör ve asayiş olayları yapılacak sanayi yatırımlarının önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Bunların yanında bugüne kadar kurulacak sanayi tesislerini teşvik edecek gerekli yasal düzenlemeler yapılmayışı ve ilçede büyük sanayi yatırımları yapacak yeterli sermaye birikiminin olmayışı, sanayi fonksiyonun gelişimini sınırlamıştır.

Öte yandan şehirde TOKİ mevkiinde eski şişeleme fabrikası yerine kurulması düşünülen ve 500 kişilik bir istihdam yaratması beklenen tekstil fabrikasının kurulması ve üretime başlaması ile sanayi fonksiyonun oldukça işlevsel bir hal alacağı gözlenmektedir. Bu fabrikanın faaliyete geçmesi, aynı zamanda şehirdeki işsizliğe önemli bir çözüm olacak gibi görünmektedir. Fabrikanın kurulması ile ilgili anlaşmalar ve protokeller 2012 yılında imzalanmış ve kısa zamanda üretime geçmesi düşünülmektedir. Yapılacak düzenlemeler, teşvikler ve şehrin potansiyelinin iyi bir şekilde tanıtılması ile sanayi fonksiyonları Silvan'da gelişim gösterebilecek potansiyele sahiptir.

Tablo 2.38. Silvan Şehrinde Sanayi Faaliyetlerinin Türlerine Göre Dağılımı (2011).

Sanayi Türü	**İşyeri Sayısı**	**% Si**	**Çalışan İşgücü**	**% Si**
Atölye Tipi Sanayi				
Marangozhane	22		125	
Demirci	11		35	
Kapı, Pencere ve Alüminyum Atölyesi	13		73	
Sobacı	3		10	
DokumaTezgahı ve Halı Atölyesi	4		15	
Gümüş Atölyesi	3		8	
Matbaa	4		19	
Kereste Atölyesi	2		10	
Oto Tamiri ve Bakımı	73		202	
Tarım Makinaları Tamiri	8		50	
Biriket Atölyesi	5		30	
Cam Atölyesi	5		18	
Toplam	**153**	**98,1**	**595**	**90,9**
Modern Sanayi				
Silvan Un Fabrikası	1		32	
Silvan Beton A.Ş.	1		13	
Meyya Tohumculuk	1		14	
Toplam	**3**	**1,9**	**59**	**9,1**
Genel Toplam	**156**	**100**	**654**	**100**

Kaynak: Silvan Belediyesi kayıtları, Silvan Esnaf ve Sanaatkarlar Odası kayıtları, sahada yapılan anket ve mülakatlar.

Tablo 2.38'den de anlaşılacağı üzere Silvan şehrinde bulunan sanayi iş yerlerinin sayısı 156'dır. Sanayi faaliyetleri yürüten iş yerlerinin büyük bir kısmı atölye tipi sanayi faaliyetleridir. Bu iş yerlerinin %98,1'i atölye tipi iş yerlerinden oluşurken %1,9'u modern sanayi tesislerinden oluşmaktadır. Atölye tipi iş yerlerinin büyük bir kısmı oto tamiri ve bakımı yapan işyerleridir. Ayrıca marangoz, demirci, kapı, pencere ve doğrama atölyeleri en fazla bulunan sanayi iş yerleridir. Şehirde el sanatlarına dayalı atölye tipi sanayi işyerleri önemli bir oranda değildir. Daha çok el sanatları, halıcılık ve gümüş atölyeleri şeklinde olan bu atölyelerin çoğu Feridun mahallesi Diyarbakır Bulvarı boyunca yer alır.

Fotoğraf 2.56. Silvan Sanayi Sitesi'nde Çok Sayıda Oto Elektrikçi, Oto Tamirci, Pencere ve Doğrama Atölyesi Gibi İşyerleri Bulunmaktadır.

Sanayi faaliyeti yürüten iş yerlerinin önemli bir kısmı sanayi sitesinde yer alır. Yenişehir mahallesi Diyarbakır yolu üzerinde yer alan sitede çok sayıda iş yeri bulunmaktadır. Sanayi sitesinde oto tamircisi, kaportacı, oto elektrikçisi, oto boyama, yedek parça satıcısı, tarım makinaları tamiri, demir doğrama atölyesi, pencere ve kapı imalatçısı ve marangoz gibi çok sayıda iş yeri yer almaktadır. Sitede 120'ye yakın iş yeri bulunmaktadır. Ayrıca sitede hizmet veren 3 lokanta 3 kahvehane ve 2 bakkal yer

almaktadır. Sanayi sitesinin hemen batısında yine Diyarbakır yolu üzerinde TOKİ konutlarının karşısında 5 briket atölyesi yer almaktadır. Briket, diğer modern inşaat malzemelerine göre daha ucuz olduğu için son zamanlarda çokça tercih edilen bir inşaat malzemesidir. Bu atölyelerde yaklaşık 30 kişi çalışmaktadır.

Fotoğraf 2.57. Silvan Şehrindeki Briket Atölyeleri Diyarbakır Yolu Üzerinde Bulunmaktadır.

Şehirde modern sanayi tesisleri ve buralarda istihdam edilen kişi sayısı oldukça düşüktür. Silvan Un Fabrikası, Silvan Beton A.Ş. ve Meyya Tohum başlıca modern sanayi tesislerini oluştururlar. Bunlardan en önemlisi Silvan Un Fabrikasıdır. Yüksek mahallesi Batman yolu üzerinde yer alan fabrika, 1984 yılında kurulmuştur. Fabrika un, kepek, razmol ve kırık üretimi yapmaktadır. 2008 yılında 3 bin ton civarında üretim yapan fabrika, 2010 yılında 10 bin, 2011 yılında ise 11 bin ton üretim hacmine ulaşmıştır. Fabrikada 1 müdür 23 işçi, 3 şef, 4 hizmetli ve 1 memur görev yapmaktadır. Tesis, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan birçok şehre satış yapmaktadır. Silvan Un Fabrikası'nın etki alanı oldukça geniştir. Fabrika hammaddesini civardaki köylerden, şehirlerden ve Rusya, Kazakistan gibi ülkelerden temin etmektedir.

Fotoğraf 2.58. Silvan Un Fabrikası İlçedeki En Önemli Sanayi Tesisi Konumundadır.

Bir diğer modern sanayi tesisi Meyya Tohumculuk'tur. Şehrin 2 km dışında Batman yolu üzerinde yer alan tesis, geniş bir arazi üzerinde kurulmuştur. Modern bir görüntüye sahip olan tesis çeşitli tarım tohumları üretimi ve pazarlaması yapmaktadır. Tesiste istihdam edilen kişi sayısı 14'tür. Silvan şehrinde yer alan bir diğer modern sanayi tesisi, Silvan Beton A.Ş.'dir. Tesis, Bahçelievler mahallesi Diyarbakır yolunun hemen kenarında yer almaktadır. Hazır beton üretimi yapan tesis, şehirde inşaat sektöründe önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu işyerinde 13 kişi istihdam edilmektedir.

Fotoğraf 2.59. Silvan Beton A.Ş. Yörede Bulunan Az Sayıdaki Sanayi Tesisinden Biridir.

Tarım, insanın ihtiyaçları doğrultusunda toprağı işlemesi, besin maddeleri üretmesi ve elde edilen ürünün hasat edilmesi şeklinde yapılan zirai faaliyetler için kullanılan bir terimdir. Hayvancılık, balıkçılık, arıcılık ve ormancılık gibi faaliyetler, tarımsal faaliyetlerden farklı olarak değerlendirilmesine rağmen fonksiyonel olarak tarımsal aktivitelerin içinde yer almaktadır. Bu nedenle tarımsal fonksiyon içinde sadece zirai faaliyetler yer almaz. Bunun yanında yukarıda belirtilen faaliyetler de tarımsal aktivitelerin içine dahil edilmektedir.

Tarımsal faaliyetler daha çok kırsal karakter gösteren köy ve kasabalarda hakim olan faaliyet türüdür. Ancak kent olgusunun iyi gelişmediği ve gelişimini tamamlayamamış şehirlerde, tarımsal faaliyetler bu yerleşmelerin vazgeçilmez uğraşıdır. İhtisaslaşmanın gelişememiş olduğu şehirlerde, hala tarımın ekonomik sektörler içinde önemini korumakta oluşu bir realitedir. Bunda yerleşmenin sınırları içinde kalmasına rağmen, şehirle bütünleşmemiş konumların, diğer bir ifade ile varoşların kırsal kesim için santralizasyon merkezi olarak önem taşıması etkilidir. Bu olgu gecekondulaşmayı da teşvik edici niteliktedir[165]. Kırsal kesimden gelen nüfus, şehrin arsa ve daire fiyatlarının düşük olduğu kenar kesimlerini tercih etmekte ve geldiği yerdeki yaşam tarzını ve geçim faaliyetlerini burada sürdürmektedir. Bu şekilde şehrin mucavir alanı içinde kırsal karakterde yerleşmeler ve ekonomik faaliyet alanları ortaya çıkmaktadır.

Silvan şehri hizmet fonksiyonu ile ön plana çıkmasına rağmen kırsal etkilerden de önemli ölçüde etkilenmiştir. Özellikle şehrin kenar mahallerinde tarımsal faaliyet önemli bir geçim kaynağı oluşturmaktadır. Daha çok çevredeki köy ve mezralardan göç edenlerin yerleştiği bu mahallelerde bahçe tarımı, dar alanda tahıl tarımı, hayvancılık, ormancılık gibi tarımsal faaliyetler yürütülmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi Yüksek mahallesi eskiden bir köy yerleşmesi iken, 1990'lı yıllarda Silvan şehrine bağlı bir mahalle statüsüne sahip olmuştur. Kırsal geçmişi ve niteliği olan bu mahalle günümüzde de bu yapısını devam ettirmektedir. Tek katlı veya iki katlı ve bahçeli konutlarda bahçe tarımı ve hayvancılık yoğun bir şekilde uğraşılan ekonomik faaliyettir. Silvan şehrinin sahip olduğu nüfus miktarı ve yürütülen ekonomik

---

165 Arınç, Tatvan Şehri: Kuruluşu, Gelişmesi, ve fonksiyonları, s.251-252.

fonksiyonların niteliği incelendiğinde, şehir fonksiyonuna sahip olduğu ortadadır. Ancak ülkemizdeki birçok şehir gibi kırsal karakterinden sıyrılamamıştır.

Şehirde tarım sektörünün istihdam ettiği işgücü miktarı ile ilgili günümüzde yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak 2000 yılı genel nüfus sayımında elde edilen bilgiler ile mahalle muhtarları ve mahalle sakinleri ile yapılan anket ve mülakatlar neticesinde bir kanaat oluşmuştur. Şehirde 2000 yılı nüfus sayımına göre ziraat, hayvancılık, ormancılık, madencilik gibi tarımsal faaliyetlerde çalışan işgücü sayısı 756 kişiydi. Bu çalışanların önemli bir kısmı, bahçe tarımı ve hayvancılık ile uğraşmaktaydı. Her ne kadar bu veriler resmi kayıtlardan oluşsa bile günümüzde yapılan araştırmalarda bu oranın daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu veriler ışığında mahalle muhtarları, Ziraat Odası Başkanlığı ve şehirde ikamet edenler ile yapılan anket ve mülakatlarda tarım sektöründe çalışan kişi sayısının yaklaşık 1450 kişi kadar olduğu tahmin edilmektedir. Şehirde çalışan işgücünün %19,8'i tarımsal faaliyet alanlarında çalışmaktadır.

Özellikle Feridun, Bağlar, Yenişehir ve Bahçelievler mahallelerinde oturan nüfusun bir kısmı, hayvancılık ile uğraşmaktadır. Bu kesimde aile konutlarının alt katı ahır olarak kullanılmakta ve hayvanlar bu ahırlarda beslenmektedir. Şehirde daha çok büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Küçükbaş hayvan sayısı ise çok az bir orandadır. Bahçe tarımı ve tahıl tarımı ise Yüksek, Konak, Tekel, Mescit ve Selahattin mahallelerinde yapılmaktadır. Bu mahallelerde buğday, arpa ve mısır gibi tarım ürünlerinin tarımı mahallelerin en dışındaki sahalarda yapılmaktadır. Ama bahçe tarımı genellikle mahallelerin her tarafına dağılmıştır. Özellikle üzüm, dut, elma, armut kiraz gibi meyveler bu bahçelerde yoğun bir şekilde yetiştirilmektedir. Şehrin Kale, Camii gibi merkezi mahallelerinde tarımsal faaliyetleri sürdürmeye imkan yoktur. Bu sahaların tamamı ev konutları, işyerleri, park ve bahçelerden oluştuğu için tarımsal faaliyetleri yürütecek alanlar mevcut değildir.

Mahallelerde üretilen çeşitli meyveler ile hayvansal ürünler, şehirdeki bazı dükkânlarda, açık pazarlarda satışa sunulmaktadır. Bazen de üretici doğrudan kendisi ürettiği ürünleri işlek caddeler ve pazarlarda satmaktadır. Şehirde yapılan bu tarımsal faaliyetler yanında Silvan'da oturmasına rağmen, şehrin yakınlarında yer alan arazileri ekip biçerek geçimini sağlayanlar da bulunmaktadır. Silvan'da ikamet etmesine

rağmen çevredeki köylerde ekip biçme faaliyeti yaparak geçimini sağlayan kişi sayısı önemli bir miktardadır. Özellikle İncesu, Eskiocak, Çiğdemli, Gürpınar, Taşpınar, Çardak, Eskiköy, Yeniköy, Başdeğirmen, Dutveren, Akçeltik köylerinde, şehirden gelen kişiler tarımsal faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu kişiler eskiden bu köylerde ikamet ederken şehre göç etmiş ama arazisini işletmeye devam etmiştir. Bu şekilde tarımsal faaliyet yürüten kişiler, günübirlik olarak köylere gidip gelmektedir. Bazı kişiler köyde veya mezrada sahip olduğu araziyi yarıcılara veya kiracılara kiraya vermekte ve geçimini bu şekilde sağlamaktadır.

2.3.2.2.6. Silvan Kentinin Etki Bölgesi ve Fonksiyon Analizi

Ülkemizde yerleşmeler kırsal ve kentsel olarak iki ana gruba ayrılmıştır. Kasaba yerleşmeleri ise bu iki yerleşme grubu arasında bir geçiş tipini oluşturur. Hangi tür ve nitelikte yerleşmelerin şehir sayılabileceği konusu, eskiden beri tartışma konusudur. Şehirleşme kavramı ve ölçütleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Örneğin Japonya'da yerleşmelerin şehir sayılabilmesi için en az 50 bin, Almanya'da 2000, ABD'de ise 2500 kişilik nüfusa sahip olması gerekmektedir.

Ülkemizdeki yerleşmelerin şehir statüsünde olup olmadığı ile ilgili tartışmalar Cumhuriyetin ilk dönemlerinden beri yapılmaktadır. Bu ilk dönemde şehirler tanımlanırken 17 Mart 1924 tarihinde çıkartılan 442 Sayılı Kanun esas alınmıştır. Bu kanuna göre nüfusu 2000'e kadar olan yerleşmeler köy, 2000-20000 arasında olanlar kasaba ve 20000'den fazla olanlar şehir olarak tanımlanmıştır. Ancak sadece nüfus miktarına göre yapılan bu sınıflandırma oldukça yetersiz kalmıştır. Zira nüfusu 20000'den fazla olmasına rağmen tamamen kırsal bir nitelik taşıyan yerleşmeleri, coğrafi anlamda şehir olarak tarif etmek pek doğru bir yaklaşım olamaz.

Bu nedenle zaman içerisinde bu değerlere farklı yaklaşımlar getiren bilim adamları bu değerleri revize etmişlerdir. Nitekim DARKOT tarafından yapılan yeni bir değerlendirmede, 3000'kadar nüfusa sahip yerleşmeler köy, 3000-10000 arasında olanlar kasaba ve 10000'in üzerinde nüfus barındıran yerleşmeler şehir olarak tanımlanmıştır [166] . Belirtilen bu nüfusun eşik değeri TÜMERTEKİN [167] ve

[166] B. Darkot, *Türkiye İktisadi Coğrafyası*, İstanbul Üniv. Yay. No:1307, Coğrafya Enstitüsü Yay. No:51, İstanbul 1972, s.60.

EMİROĞLU [168] tarafından benimsenmiş ve ülkemiz genelinde ayırıcı olabileceği yinelenmiştir.

Öte yandan günümüzde sadece nüfus miktarına bağlı olarak yapılan tanımlamalar yetersiz kalmakta, bunun yanında tanımlamada şehrin fonksiyonlarının da dikkate alınması gerektiği aşikârdır. Bu duruma dikkat çeken ÖZÇAĞLAR, bir yerleşmenin şehir olması için tek başına nüfusun bir anlam ifade etmeyeceği, fonksiyonel ve yapısal yönden hiçbir gelişme göstermemiş bir yerleşmenin nüfusu ne kadar fazla olursa olsun, coğrafi anlamda şehir sayılamayacağını belirtmektedir. ÖZÇAĞLAR tarafından şehir, bünyesinde barındırdığı insanların ihtiyaçlarını başka yerleşmelere fazlaca muhtaç olmadan yerinde karşılayabilecek fonksiyonlara sahip bulunan, alt ve üst yapı bakımından fazlaca eksiği olmayan, bugünkü koşullarda nüfusu 20 000'in üzerindeki belediye örgütlü yerleşmeler olarak tanımlanmaktadır[169]. ÖZÇAĞLAR bu nüfus miktarının da değişen ve gelişen şartlar altında revize edilebileceğini de ifade etmektedir. Gerçekten de günümüzde çok kompleks ve değişik fonksiyonlara sahip olan şehirleri tek bir ölçüte göre tanımlamak mümkün değildir. Birçok unsuru bir arada barındıran şehirleri tanımlarken bütün parametrelerin dikkate alınarak değerlendirme yapılması, coğrafi açıdan daha doğru bir yaklaşımdır.

Silvan şehri yukarıda bahsedilen bütün bu kriterlere göre incelendiğinde, şehrin hem nüfus miktarı hem de kent fonksiyonları açısından şehir vasfına sahip bir yerleşme olduğu ortaya çıkmaktadır. Şehrin 2011 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre sahip olduğu nüfus miktarı 42694 kadardır. Şehirdeki ekonomik fonksiyonlar incelendiğinde, çeşitli iş alanlarında istihdam edilen iş gücünün 7304 olduğu görülür. Ekonomik sektörlere göre istihdam edilenler incelendiğinde ise, toplam çalışan işgücünün %71,2'sinin hizmet sektöründe, %9'unun sanayi sektöründe ve %19,8'inin tarım sektöründe istihdam edildiği ortaya çıkmaktadır. Şehir hizmet fonksiyonu ile ön plana çıkmaktadır. Hizmet ve sanayi sektörünün istihdamdaki

---

[167] E. Tümertekin, "Türkiye'de Şehirleşme ve Şehir Fonksiyonları", *İstanbul Üniv. Yay. No:1840, Coğrafya Enstitüsü Yay*. No:72, 1973, s.23-24.

[168] M. Emiroğlu, "Türkiye'nin Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus", *Ankara Üniv., DTCF , Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı:7, 1975, s.127-128.

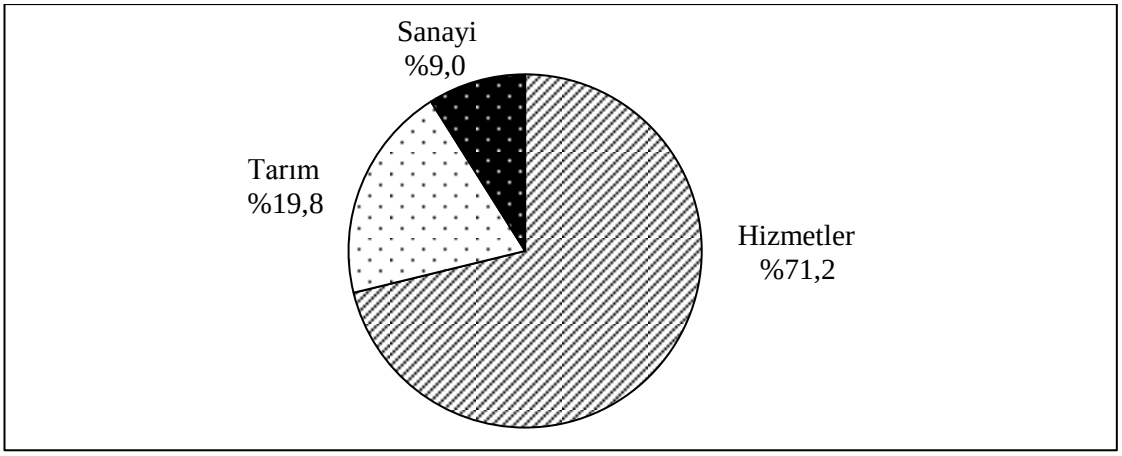
[169] A. Özçağlar, *Coğrafya'ya Giriş*, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara 2001, s.77-78.

payının %80'i geçmesi, Silvan'ın bir şehir yerleşmesi olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Silvan ilçe merkezi şehir fonksiyonuna sahip olsa bile burada tarımsal faaliyetlerin etkisi göz ardı edilemez. Şehirde kırsal yapının izlerini taşıyan birçok unsur vardır. Gerek bazı mahallelerdeki yerleşme tipleri gerekse bu mahallelerde uğraşılan ekonomik faaliyetler, şehrin kırsal karakterini ortaya koymaktadır. Silvan sahip olduğu nüfus miktarı ve ekonomik fonksiyonlar bakımından şehir olabilme eşiğini çoktan geçmişse de kırsal karakterinden tamamen sıyrılamamıştır.

Tablo 2.39. Silvan Şehrinde İktisaden Faal Nüfusun Ekonomik Sektörlere Göre Dağılımı (2011).

Ekonomik Sektörler	İstihdam Edilen İşgücü	Alt Grup %'si	Sektör %'si
Hizmetler			
Yönetim	1744	33,5	
Eğitim	790	15,2	
Sağlık	280	5,4	
Ticaret	2286	44,0	
Diğer Hizmetler	100	1,9	
Toplam	5200	100,0	71,2
Sanayi			
Atölye Tipi Sanayi	595	91,0	
Modern Sanayi	59	9,0	
Toplam	654	100,0	9,0
Tarım	1450	100,0	19,8
Genel Toplam	7304	100,0	100,0

Grafik 2.13. Silvan Şehrinde Çalışan Nüfusun Ekonomik Sektörlere Göre Dağılımı (2011).

Şehirdeki ekonomik fonksiyonlar içinde en önemli yere sahip olan hizmet fonksiyonu çeşitli faaliyet alanlarına ayrılmıştır. Özellikle toplum hizmetleri, idari ve ticarî faaliyetler en önemli unsurlardır. Silvan, Osmanlı döneminden beri bir ilçe merkezi olup buna bağlı olarak çeşitli hizmet ve yönetim fonksiyonlarına sahiptir. Bu alanlarda önemli oranda işgücü istihdam edilmiştir. Ancak şehrin bu fonksiyonları zamanla ve kademeli olarak gelişmiştir. Ayrıca şehirde belediye, kaymakamlık, milli eğitim müdürlüğü gibi önemli hizmet alanlarında işgücü istihdamı sağlanmaktadır.

Yine önemli bir ulaşım noktasında yer alan Silvan'da buna bağlı olarak gelişen çok sayıda iş yeri bulunmaktadır. İlçeye bağlı 170'e yakın kırsal yerleşmenin bulunması, ticarî faaliyetleri canlı kılan bir diğer faktördür. Bütün parametreler değerlendirildiğinde, Silvan'ın hem nüfus hem de ekonomik fonksiyonları itibarı ile bir şehir yerleşmesi olduğu herhangi bir tereddüt oluşturmamaktadır. Şehir yönetim hizmetlerinin ve ticarî hizmetlerin geliştiği ve tarımın önemli bir yer teşkil ettiği ***hizmet-tarım şehri*** görünümündedir. Nitekim ÖZÇAĞLAR'ın tasnifine göre de şehir ***hizmet-tarım şehri*** sınıflandırmasına dâhil edilebilir.

Şehirlerin etki alanları, sahip oldukları idari ve ekonomik fonksiyonların gelişimine ve önemine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Fonksiyonel açıdan farklılık gösteren alanlar farklı etki bölgelerine sahiptir. Kimi fonksiyon alanları geniş bir sahayı etkisi altına alırken bazı fonksiyonların etki sahası oldukça dar bir alanda sıkışmaktadır. Silvan şehri yönetim alanında yaklaşık 1500 km^2'lik bir etki sahasına sahiptir. İlçe merkezi konumunda olan Silvan şehri 81 köy ile 85 mezra yerleşmesinin idari merkezi konumundadır. İdari olarak bu yerleşmeleri etki sahası altına alan Silvan, Cumhuriyetin ilk dönemlerinden beri bu etki sahasını devam ettirmektedir.

Şehirdeki etki alanı en geniş fonksiyonlardan biri de eğitimdir. Silvan Meslek Yüksekokulu'nun etki sahası Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz Bölgesi'ni kapsamaktadır. Ayrıca Silvan Lisesi ve Türk Telekom YİBO gibi okullar komşu il ve ilçelere kadar uzanan bir etki sahasına sahiptir.

Şehrin bir diğer önemli fonksiyonu ticarettir. Elde edilen tarımsal ve hayvansal ürünlerin çeşitliliğine bağlı olarak şehir, bağlısı konumunda olan bütün köyleri ve Lice, Kulp ve Hazro gibi ilçeleri de etki sahasına almaktadır. Silvan'ın dikkat çeken bir başka etki fonksiyonu ulaşımdır. Şehrin ulaşım etki sahası oldukça geniştir. Silvan

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu arasında önemli bir ulaşım noktasında yer almaktadır. Şehirlerarası transit geçiş noktasında yer alan Silvan'ın etki sahası nerdeyse bütün Anadolu yarımadasıdır.

Silvan'da etki sahası en dar olan fonksiyon sanayidir. Şehirde sanayi işyerlerinin sayısı yeterli olmayıp etki sahası da Silvan ve yakın çevresidir. Geniş sahaları etkileyebilecek yeterli modern sanayi tesisleri bulunmamaktadır. Ancak sanayi etki sahası dar olmasına rağmen Silvan Un Fabrikası'nın etki sahası bütün Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Silvan şehri kendi kendine yetebilen bir şehir değildir. Özellikle Batman ve Diyarbakır şehirlerinin etki sahasında yer almaktadır. Bu iki şehir Silvan'ın etki sahasını sınırlandıran şehirlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK COĞRAFYA

3.1. TARIM

Silvan İlçesi'nde ekonomik faaliyetler içinde tarım önemli bir yer tutmaktadır. Yöredeki temel geçim kaynağı tarımsal faaliyetlerden oluşmaktadır. Günümüzde, ürün almak amacıyla toprağın işlenmesi, elde edilen ürünün hasadı şeklinde sadece toprağa dayalı faaliyetler ziraat olarak kabul edilmektedir. Ziraate ek olarak; hayvancılık, balıkçılık, arıcılık, ipek böcekçiliği, kültür mantarcılığı, ormancılık gibi etkinliklerle birlikte bütün bu faaliyetler tarım içinde yer almaktadır. Geniş anlamı ile toprağa dayalı bitkisel üretime ek olarak yukarıda belirtilen ekonomik etkinliklerin bütününe tarım denir[170].

Tarımsal faaliyetlerin ilçedeki tarihi neredeyse yerleşme tarihi kadar eskidir. Bu bölge, göçebe toplumların yerleşim sahası olduğu dönemde hayvan yetiştirme faaliyetlerine sahne olurken, sedanter yerleşmelerin ortaya çıktığı dönemden itibaren ise zirai faaliyetler esas geçim kaynağını oluşturmuştur.

Özellikle Meyyafarikin'de X.- XIII. yüzyıllar arasında ziraat ve hayvancılık faaliyetleri oldukça ön plandaydı. Bu devirde Meyyafarikin Diyar-ı Bekr ve El-Cezire bölgelerinin en önemli tarım merkezlerinden biriydi. Meyyafarikin'de ziraat daha ziyade Gayr-ı Müslim nüfusun ağırlıkta olduğu köy ve mezralarda yapılırken, hayvancılık yaylak ve kışlak adı verilen meralarda yaşayan konar-göçer Türkmen, Arap ve Kürt gruplarınca gerçekleştirilmekteydi. Yöre tarih boyunca, iklimi, bitki örtüsü, zengin su kaynakları, sulandığı takdirde bol ürün verebilen verimli ovaları ile zirai üretim için oldukça elverişli bir coğrafi yapıya sahiptir[171].

XI. yüzyılda Diyarbakır bölgesinin başkenti konumunda olan Silvan, İbnü'l Ezrak'ın belirttiği gibi halkından daha zengininin görülmediği bir belde idi. XII. yüzyılın başlarında tek başına tarımla uğraşan 265 köye sahip olan şehir, kuzeyindeki dağlardan doğup, 25 km güneyde Dicle'nin önemli kollarından biri olan Stidama (Batman) Çayı'na karışan Farkin Suyu'nun kenarında kurulmuş olup, özellikle güney

---

[170] İ. Bulut, *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara. 2010, s.135.

[171] Darkot, Meyyafarikin, s.601.

ve doğu kesimlerinde ziraat için uygun alanlara sahipti. Ancak Meyyafarikin'in söz konusu dönem itibarı ile zirai üretim açısından dikkat çeken özelliği, güneyinden geçen Farkin Suyu ile kuzeydeki dağlık kesimden getirilen pek çok pınar vasıtasıyla sulanan bağ, bahçe ve bastonların kendisini çepe çevre kuşatan görüntüsüydü[172].

Yine bu devirde İbnü'l Ezrak, şehrin yemyeşil ağaç ve bahçelerle çevrili olduğunu dile getirmekte, muasırı olan İdrisi de bunu tasdik edercesine Meyyafarikin'in ağaçlar ve bahçeler içerisinde güzel bir şehir olduğunu zikrediyordu[173]. Şehrin XII. yüzyıldaki zirai potansiyeli ile ilgili en çarpıcı tasviri ise İbn Said yapmaktadır. Zira müellif Meyyafarikin'in su kaynakları, bahçe ve bostanlarıyla Nusaybin'e benzediğini belirtir ki bu dönemde Diyar-ı Rebia'nın başkenti kabul edilen Nusaybin, devrin bütün kaynaklarınca açık bir şekilde anlatılan yüzlerce bostanı, sayısız su kaynakları, envai çeşit meyvelerin yetiştirildiği bahçeleri, geniş ve bereketli üzüm bağları, pamuk ve pirinç tarlaları ile meşhurdur[174, 175].

Silvan'ın zirai üretim ve potansiyeline ilişkin bütün bu anlatılanlar, sadece yörenin sahip olduğu zengin su kaynakları, iklim ve ziraate uygun alanların bolluğu gibi coğrafi avantajlarının doğal bir sonucu değildir. Bunun yanında yöredeki zirai üretim standardının, başta siyasi istikrar olmak üzere çiftçilerin güvenliği, vergi oranları ve üretimi arttırıcı tedbirler gibi tarım politikalarıyla doğrudan orantılı bir gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır.

Nitekim İslâm öncesi devrede, asırlarca süren Bizans-Sasani mücadelesi yörede büyük tahribat yapmış, bunun sonucu olarak da halk surlarla çevrili şehirlerde ya da sarp kalelerde yaşar hale gelmişti. Dolayısıyla bu da toprakların ekilememesine ve zirai üretimin düşmesine, tarıma dayalı nüfusun bölgeden hızla uzaklaşmasına sebep olmuştu. Bu dönemde Meyyafarikin'de tarımsal faaliyetler oldukça sınırlıydı. Ancak İslâm fethinden sonra halifelerin sistemli politikalarıyla öncelikle yörede siyasi istikrarın teminine mukabil, şehrin şenlendirilmesi yoluna gidilerek, bilhassa yerleşim

---

172 Kalkaşandi, *El-Lubaba*, Cilt:.IV, Kahire 1920, s.320-321.

173 El-İdrisi, S.491.

174 İbn Said, s.171.

175 İbn Havkal, s.211, Yakut, s.787-789.

bölgelerinin dışındaki boş arazilere üretken yeni Arap-İslâm unsurlar yerleştirilmiş ve ayrıca makul vergilerle yerli halkın tekrar üretime geçmesi sağlanmıştır[176].

Özellikle bölgedeki IX. ve X. yüzyıllara ait kayıtlardan Meyyafarikin'in ziraî üretiminin canlanıp ne ölçüde gelişme gösterdiğini izlemek mümkündür. Nusaybinli müellif İbn Havkal, Meyyafarikin'in de içinde bulunduğu El-Cezire'nin verimliliğine, toprakların bereketine, yöreden alınan verginin çokluğuna değinirken bu dönemdeki haraç miktarları da bu bilgileri doğrular niteliktedir[177]. Meyyafarikin, IX. ve X. yüzyılda 856000 dirhem haraç vermekteydi[178]. Meyyafarikin'de X. yüzyıldan itibaren ziraî üretimin daha da arttığı görülmektedir. Bölgenin tarımsal zenginliği ve refahı, XI. yüzyılda da devam etmiştir. Özellikle Mervaniler döneminde Meyyafarikin, bölgenin başkenti konumundaydı. Nitekim İbn'ül Ezrak, Meyyafarikin'in Selçuklular tarafından ele geçirilerek Mervani yönetimine son verilmesini de yörenin zenginliğine sahip olma amacıyla ilişkilendiriyordu[179]. Fakat Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra bütün Selçuklu topraklarında olduğu gibi Silvan'da da bir yönetim boşluğu doğmuş ve bölge, yönetimin sık sık el değiştirmesi sebebiyle siyasî ve ekonomik istikrarsızlığa sürüklenmiş ve tarımsal yapı bozulmuştur.

XII. yüzyılın başlarından itibaren Artuklular'ın yöreye hâkim olması ile birlikte bu olumsuz tablo değişmiş, siyasi istikrara paralel, güven ortamının tesisi ile Meyyafarikin'de ziraî üretim başta olmak üzere her türlü ekonomik faaliyet tekrar yoluna girmiştir. Artuklular devrinde iktisadî hayatı olumsuz bir şekilde etkileyen ağır vergiler kaldırılmış, üretimi ve ziraatı destekleyici kanunlar çıkarılmıştır. Bunun sonucunda da Silvan, XII. yüzyılda çiftçiler ve tüccarlar için önemli bir cazibe merkezi haline gelmişti. Örneğin İbn Esir'in naklettiği bir rivayete göre Artuklular'ın yürüttükleri bu tarım politikalarının bütün El-Cezire bölgesinde ne denli başarılı olduğunu açıkça ortaya koyan ifadeler yer almaktadır. Buna göre;

---

176 Belazuri, s.255-256.

177 İbn Havkal, s.190-192.

178 İbn Fakih, Kitabu'l-Büldan, (Çev. Y. Hadi), Beyrut 1996, s.133-136.

179 İbnü'l Ezrak, s.208.

‘‘Musul valisi Zengi’ye Musul çiftçilerinden bir grubun Mardin diyarına göç ettikleri haberi ulaştı. O da Artuklu hükümdarı Hüsameddin Timurtaş’a geldikleri yere onları geri göndermesi haberini gönderdi. Timurtaş da cevap olarak, biz çiftçilere iyi muamelede bulunup onlara ağırlık yüklemiyoruz. Ürünlerinden öşür payını alıyoruz eğer siz de bizim yaptığımız gibi yapsaydınız sizden ayrılmazlardı, demiştir.’’[180]

Meyyafarikin’in bu ihtişamlı döneminden sonra yörede başlayan Moğol istilası ile birlikte ziraî hayat durma noktasına gelmiş, yörenin tarım toprakları uzun süre işlenememiştir. Osmanlı döneminde yörede siyasi istikrarın yeniden tesisi ile birlikte şehir canlanmaya ve ziraî faaliyetler tekrardan işlerlik kazanmaya başlamıştı. Ancak özellikle XIX. yüzyılda yörede tekrar yaşanmaya başlanan çatışmalar ve doğal afetler, ziraî hayatı sekteye uğratmıştır.

Meyyafarikin’de geçmişten günümüze ekonomik hayatı anlamamızı sağlayacak bir diğer iktisadî üretim tarzı ise hayvancılıktır. Yörede en eski devirlerden beri ekip-biçme şeklindeki tarım faaliyetlerinden sonra, ikinci önemli üretim alanı ve geçim kaynağı hayvancılıktır. Meyyafarikin, tarih boyunca göçebelik şeklinde hayvancılık faaliyetlerini yürüten toplumların yerleşim alanlarından biri olmuştur. Zira ziraî hayatı olumlu etkileyen coğrafi özellikler hayvancılık içinde geçerli olup yöre hem yaylak hem de kışlak olarak kullanılabilecek mera alanlarına sahiptir. Diyarbakır havzasındaki hayvancılık için Urfalı Mateos şu bilgileri nakletmektedir ; ‘‘ …bütün bu bölge, kadın ve erkek, sayısız halkla dolu idi ve oranın koyun sürüleri dalgalanan bir deniz gibi her tarafı kaplamış bulunuyordu…’’[181]

Eski devirlerde Silvan’da hayvancılık daha çok Türkmenler olmak üzere göçebe Arap ve Kürt aşiretlerince gerçekleştirilmekteydi. Hayvanlara otlak bulmak için yazın yüksek yaylalarda yaşayan bu topluluklar, kış mevsiminde ise düzlüklere inmekteydi[182]. Yine bu duruma işaret eden İbnü’l Esir; Türkmen, Kürt ve Arap göçebelerin baharla birlikte kışlaklarını terk ederek, yazı geçirecekleri yaylaklarına gidişleri esnasında koyunlarını satmaları sebebiyle bütün El-Cezire’de et fiyatlarının

---

[180] İbnü’l Esir, s.79.

[181] Urfalı Mateos, s.125.

[182] Süryani Mihail, *Süryani Mihail Vekayinamesi*, (Yayınlanmamaş Türkçe Terc. H. Andreasyen), TTK Yayını, Cilt:II, s.278.

ucuzladığını belirtir[183]. Hayvan satışları genellikle şehirlerin dış mahallelerinde bulunan hayvan pazarlarında gerçekleştirilmekteydi. Örneğin İbn Şeddad, Meyyafarikin'in doğu kesimine düşen dış mahallelerinde bulunan han ve pazar yerleri içerisinde böyle bir hayvan pazarından bahseder[184].

Yörede hayvan çeşitliliğine bakıldığında, uzun mesafeleri kat eden göçebelerin hareketini kısıtlamaması ve bakımının kolay olması sebebiyle koyun ve keçi türü küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin daha geçerli olduğu görülmekle birlikte aynı zamanda at ve deve sürüleri de yetiştirilmekteydi. Yörede hayvancılık hakkında fikir edinmemizi sağlayacak bir başka gösterge ise hayvancılığa dayalı imalat sanayisi potansiyelidir. Koyun ve keçi türü hayvanlardan elde edilen yün ve tiftik ile çeşitli ürünler yörenin en önemli ihraç ürünlerinden bir kısmını oluşturmaktaydı. Nitekim Meyyafarikin'de dokunan bu ürünler, başta Anadolu olmak üzere Suriye, Irak, Acem ve Azerbaycan pazarlarında kaliteleriyle meşhurdu.

Araştırma sahasında, tarihi devirler boyunca zaman zaman yöredeki tarıma ve ticarete dayalı ekonomik hayatı sekteye uğratan bazı doğal ve beşerî olumsuzluklar da yaşanmıştır. Mesela 1202 yılında Türkmenler, Diyar-ı Bekr'in birçok tarafında yol kesme ve kargaşa çıkarmaya başladılar. Öyle ki silahsız yolculuk yapılamaz hale geldi. Benzer bir hadise de bu sefer 1225 yılında bedevi Araplarca gerçekleştirilmiş, bölge köyleri basılıp mallar yağmalanmış, kervan yolları kesilerek tüccarlar taciz edilmiştir. Bundan iki sene sonra da yöre Kürtlerinden büyük bir topluluk birleşerek bazı mıntıkalara saldırılar düzenlemişlerdir. Yöre halkı karşı koymak istediyse de başarılı olamadı ve bunların pek çoğu öldürülerek ellerindeki malları yağmalanmıştır[185].

Meyyafarkin'deki ekonomik hayatı ve ziraî üretimi olumsuz yönde etkileyen bir başka olumsuz örnek ise 1230 yılında Celaleddin Hazermşah'ı kovalayan Moğolların, onun peşinden Meyyafarikin'e girerek önlerine gelen her yeri yağmalayıp, savunmasız insanları öldürerek bölgeyi tahrip etmeleriydi[186]. Ayrıca özellikle XIX. yüzyıl boyunca

---

183 İbnü'l Esir, XII, s.431-432.

184 İbn Şeddad, III/I, s.277.

185 İbnü'l Esir, XII, s.74, 176, 196.

186 İbn Kesir, *El-Bidaye ve N'-Nihaye*, (Trk. tr. Mehmet Keskin), Büyük İslâm Tarihi İbn Kesir, İstanbul. 1995, s.433.

ve XX. yüzyıl başlarında yörede yaşanan Ermenilerin çıkardığı olaylar ve aşiretler arası mücadeleler de tarımsal üretimi sekteye uğratmıştı.

Silvan'da çeşitli dönemlerde meydana gelen doğal afetler ve salgın hastalıklar, iktisadî hayatı durma noktasına getirmişti. Ancak kaynaklarda yörenin geçirdiği doğal afetler ile ilgili yeterli bilgiler bulunmamakla birlikte, seyyahların şehirden ve bölgeden aktardıkları bazı olaylar ile yörenin geçirdiği önemli doğal afetler anlatılmaya çalışılmıştır. Bunlardan Azimî'nin belirttiğine göre 1040-1041 yılında Amid şehrinde iki deprem olmuştur. Yine aynı seyyahın ifaedelerine göre dört yıl sonra Diyar-ı Bekr'e kadar uzanan Tebriz merkezli büyük bir deprem daha yaşanmıştı[187]. Diyar-ı Bekr ve Ahlat bölgelerinde 1046 yılında korkunç bir yer sarsıntısı meydana gelmiş ve bu sarsıntı pek çok insan kaybına, geniş çapta hasara sebep olmuştu[188]. İbnü'l-Esir'in naklettiğine göre 1076-1077 yılı içerisinde Diyar-ı Bekr'in de dâhil olduğu El-Cezire, Irak ve Suriye'de büyük bir veba salgını çıkmış ve çok sayıda insan ölmüştü. Öyle ki, ölenlerin çokluğundan ve çalışacak kimse kalmadığından mahsülün büyük bir kısmı toplanamamıştır[189].

Yine İbnü'l Esir'in naklettiğine göre, 1223-1224 yılında Diyar-ı Bekr ve ona yakın bölgelerde büyük bir çekirge istilası yaşanmış ve neticede ekili ürünler büyük zarar görürken, insanlar da kıtlık ve pahalılıkla karşı karşıya kalmıştır. Yunni'nin belirttiğine göre, 1275 yılında Ermenistan ile Diyar-ı Bekr'in güneyini etkileyen şiddetli bir deprem oldu ve deprem özellikle Mardin ve Meyyafarikin şehirlerinde büyük tahribata yol açtı[190].

Araştırma sahası Moğol istilasından sonra küçük bir beldeye dönüştükten sonra, sahanın iktisadî durumu hakkında yeterli kaynaklar bulunamamaktadır. Ancak Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte Silvan, yavaş yavaş nüfuslanan ve tarımsal faaliyetlerin canlanmaya başladığı bir devreye girmişti. Özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren, Diyarbakır Havzası'ndaki önemli şehirlerden biri haline gelmişti. Bu dönemde

---

187 Azimi, *La Chronique Abregeed El-Azimi*, (Çev. C.Cahen , JA,) CCXXX, 1938, s.353-448.

188 İbn Tağriberdi, *Nucumu'z-Zahire*, II, Kahire. 1933, s.204.

189 İbnü'l Esir, X, s.102.

190 Yünni, *Zeylü Mir'ati 'Zaman*, I-IV, Haydarabad. 1955, s.123.

yöredeki iktisadî hayatı etkiyen doğal afetler görülmeye devam etmiş ve iktisadî hayata büyük zararlar vermiştir.

Dönem dönem görülen çekirge istilaları, bir afet olarak değerlendirilebilecek derecede etkiler yapmıştır. Çekirge istilalaları mahsüle büyük zarar vermiş, bu durum tarımla uğraşan halkın önemli oranda ekonomik kaybına yol açmıştır. Bu türden istilalardan biri de, 1864 tarihinde meydana gelmiş ve Diyarbekir bölgesini etkisi altına alan istila, Silvan'a da büyük zararlar vermişti. Çekirge istilası ile yerel yöneticilerin yaptığı mücadele netice vermemiş ve çekirgelerin tamamı itlaf edilememişti. Bunun üzerine yerel yöneticilerin çekirge ile yaptıkları mücadelenin önemli ve başarılı olmakla birlikte yetersiz kaldığı, çekirgenin kısmen yok edilmesinin sorunu tam olarak çözemediği, çekirgelerin tamamen yok edilmesi için daha ciddi bir şekilde mücadele edilmesi hususu yerel yöneticilere sıkı bir şekilde tembih edilmişti. Bunun yanında yörede kıtlık baş göstermişti. Kıtlığın etkilerini azaltmak için çekirge istilasının yaşandığı yerlere tohumluk gönderilmesi ihtiyacı ortaya çıkmış, bu kapsamda Silvan Kazası'na 6760 kile tohumluk buğday gönderilmesine karar verilmiştir[191].

Çekirge istilası, kuraklık, şiddetli yağmurlar ve benzeri sebeplerle meydana gelen kıtlıklar, Diyarbekir bölgesinde büyük sıkıntılara yol açmıştı. Harput'ta görevli İngiliz Teğmen Chermside'ın İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Layard'a göndermiş olduğu 1880 tarihli raporda, Diyarbekir bölgesindeki kıtlıktan bahsetmiştir. Bu raporda kıtlığın Silvan'ı da etkisi altına aldığı ve çok kötü duruma düşürdüğü vurgulanmıştır[192].

Yine 1887'de Cizre, Midyat, Kiğı ve çevresi ile birlikte Silvan'da da büyük bir kıtlık meydana gelmiş ve buralarda tohumluk dahi bulunamaz olmuştu. Bunun üzerine söz konusu yerlere dışarıdan tohumluk ve yemeklik zahire gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Yukarıda ifade edildiği gibi şiddetli yağmurlar da toplumun sosyal ve ekonomik hayatına büyük etkiler yapmıştır. Silvan'da 1890 tarihinde yağan şiddetli yağmur ve şehrin bazı yerlerinde görülen dolu büyük hasara yol açmıştı. Olayın yaz

---

191 BOA, A, MKT.MHM-301/85 , 24 ZA 1280/1 Mayıs 1864, M. DEMİRTAŞ, Silvan Kazası'nda Yerleşme ve Nüfus (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı) , TAED 37, Erzurum 2008, s.298.

192 Şimşir, B. N., *Osmanlı Ermenileri*, Bilgi Yayınevi,. Ankara 1986, s.433.

mevsiminde meydana gelmiş olması hasarın büyük olmasına sebep olmuş, bu durum yapılan tahkikat neticesinde daha kesin bir şekilde anlaşılmıştır[193].

Arşiv kaydında Diyarbekir Vilayeti dâhilinde kesretle yağan yağmurun hala kesilmediği ve bunun yanında yağan dolunun da mahsulata zarar verdiği belirtildikten sonra, *'' bu kere Silvan Kazası Meclisi iradesinden tanzim ve irsal kılınan kırk numero ve 1306 tarihli mazbatasında kaza-i mezkure dahilinde nüzul eden doludan dolayı yüz yirmi bin kuruşa karibden saklu otuz beş kalem kura mezruattan bazılarının nısf ve ba'zılarının da tamemen hasar-dide ve telef olduğu tahkik ve me'murların iş'arına izafeten beyan olunmuş olmakla ol babda emr ü ferman hazret-i men leh ül emrindir.''* denilerek, dolunun Silvan'da açtığı zarara işaret edilmiştir.

Diğer afetler kadar olmasa da yöredeki iktisadî hayatı etkileyen olumsuzluklardan biri de sığır vebasıydı. Silvan ve çevresini XIX. yüzyılın sonlarında etkileyen bu hayvan hastalığı, yöredeki hayvancılık faaliyetlerine büyük zararlar vermiş ve büyük ekonomik kayıplar yaşanmasına sebep olmuştur. Zira, hayvancılığın yöredeki en önemli geçim kaynaklarından biri olduğu düşünülürse sığır vebasının etkileri daha iyi bir şekilde anlaşılabilir. Dolayısıyla zamanında ve etkili tedbirlerin alınması da hayati önem taşımaktaydı. Devlet böyle durumlarda olabildiğince acil tedbirler alma yoluna giderek zararı en aza indirmeye çalışmıştı. Yörede 1893'te Lice'de başlayıp kısa sürede Silvan'a sıçrayan sığır vebasının önüne geçmek için Baytar Yüzbaşı Vassaf Bey'in, görevlendirilerek olay mahaline gönderildiği görülmektedir[194].

Yukarıda ifade edilmeye çalışıldığı gibi Silvan'da tarımsal faaliyetler yüzlerce yıldır ana karakterini korumakta ve benzer tarımsal faaliyetler yürütülmektedir. Aynı şekilde yörenin karşılaştığı doğal ve beşerî olumsuzluklar da büyük oranda benzerlik oluşturmaktadır. Silvan'da tarımsal yapı ve faaliyetler eski devirlerdeki karakterini ve ana çizgisini bugün de önemli ölçüde korumaktadır. Son dönemde tarımda makinalaşma, suni gübre kullanımı, sulama kanallarının yapımı ve seracılık faaliyetleri, tarımsal üretimin ve verimin eski devirler ile kıyaslanmayacak oranda artmasına neden olmuştur. Ancak her ne kadar gelişen ve değişen günümüz şartlarına

---

193 BOA, DH. MKT-1740/101, 12 ZA 1307/29 Haziran 1890.

194 BOA, DH. MKT-13/16, 19 C 1310/08 Ocak 1893.

uygun olarak tarımda büyük ilerlemeler yaşanmış olsa da geçmişin izlerini birçok tarımsal faaliyette görebilmekteyiz.

Sahada en önemli iktisadî faaliyet olan ziraat, büyük ölçüde tabii faktörlerin etkisi altında bulunmaktadır. Başta toprak ve iklim olmak üzere ziraate imkân veren faktörler aynı zamanda ziraatin esas niteliğini hazırlayan ve onun ana karakterini belirleyen temel etken olarak görülür[195]. Ancak tabii amillerin yanında tarımla uğraşanların sahip oldukları bilgi birikimi ve becerisi, uyguladıkları tarımsal metodlar, kullandıkları ziraî gübreler ve araziyi kullabilme becerileri gibi amiller de tarımsal faaliyetlerin verimliliği ve miktarını etkileyen oldukça önemli unsurlardır. Sahada yağış azlığı ve düzensizliğinin neden olduğu su yetersizliği, yetiştirilen tarım ürünleri, ziraat sahalarının boş bırakılması ve uygulanan tarım metodları gibi birçok unsuru etkilemektedir.

Araştırma sahasında suyun yetersiz olması nedeni ile daha çok kuru tarım faaliyetleri yürütülmektedir. Sulamalı tarım ancak su kaynaklarının yeterli olduğu, sulama kanallarının yapıldığı sahalarda uygulanabilmektedir. Bitkilerin büyüme ve olgunlaşma dönemini kapsayan vejetasyon dönemi boyunca sahada kurak iklim şartlarının hüküm sürmesi tarımsal karakteri belirleyen en temel faktördür. Yağışsız ve çok sıcak geçen uzun yaz devresi boyunca kurutucu rüzgârlar, bitki yaşamını olumsuz bir şekilde etkiler. Bu yüzden bu kurak şartlara uyum sağlamış tahıllar ile mercimek, nohut gibi bitkiler hâkim ziraî faaliyetleri oluşturur. Ancak yörede sulama imkânlarının geliştiği dar bir kesimde tarımsal çeşitlilik, verimlilik ve üretim miktarı oldukça yüksektir. İlçenin doğu sınırına karşılık gelen ve Batman Çayı boyunca uzanan sahalarda sulu tarım faaliyetleri yapılmaktadır. Başta mısır olmak üzere pamuk, buğday gibi ürünler yoğun bir şekilde yetiştirilmektedir.

Silvan'da tarım faaliyetleri üzerinde etkili olan bir diğer unsur sıcaklıktır. Sıcaklık genel olarak yörede sınırlayıcı bir etki oluşturmaktadır. Ancak sahanın dağlık ve engebeli kuzeybatı kesimlerinde artan yükselti ile birlikte sıcaklıklarda da düşüşler yaşanmakta, bilhassa ilkbaharda görülen don olayları ziraî faaliyetleri olumsuz etkilemektedir. Sahanın genelinde düşük sıcaklıklardan ziyade yazın görülen kavurucu

[195] Ü. Sergün, *Beşerî Coğrafya Açısından Bir Araştırma Uluova*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay. No:2029, Coğrafya Enst. Yay. No:82, İstanbul 1975, s.332.

sıcaklar tarımsal faaliyetleri etkilemektedir. Zira güneyden gelen kavurucu samyeli rüzgârları, yaz döneminde bitkileri kurutarak tarım sahalarına zarar vermektedir. Özellikle kuru tarım alanları bu kavurucu sıcak havadan büyük zarar görmektedir.

Tarımsal faaliyetleri etkileyen tabii unsurlar içinde toprak yapısı ve verimliliği önemli bir yere sahiptir. Silvan'da tarım topraklarının en büyük problemi verimlilikten ziyade erozyondur. Bitki örtüsünden yoksun hafif eğimli araziler bile şiddetli erozyona maruz kalmaktadır. Nitekim ilçe topraklarının %92,7'si ya orta şiddette yahut şiddetli veya çok şiddetli erozyon sahalarından oluşmaktadır. Bu durum tarımsal verimlilik ve üretim üzerinde oldukça olumsuz bir etki yapmaktadır. Erozyonun şiddetli oluşuna rağmen toprak verimliği, tarımı çok fazla kısıtlayacak düzeyde değildir. Yöre topraklarının yarıya yakın kısmı I-IV. sınıf arazilerden oluşmaktadır.

Sahada tarımsal faaliyetleri etkileyen önemli beşerî unsurların başında kullanılan tarım metodları gelmektedir. Ürünlerin gelişimi için yeterli düzeyde olmayan yağışlardan azami ölçüde faydalanmak, yöre insanı için elzem bir durumdur. Bu nedenle iklim ve toprak şartlarını en iyi yansıtan yöntem olarak karşımıza çıkan nadas ve ekstansif tarım metodları sahanın hemen her tarafına yayılmıştır. Köylerde sulama imkânları ve su kaynaklarının miktarına göre nadasa ayrılan alanlar değişmektedir. Nadas uygulanan topraklarda, arazi üç yılda bir nadasa bırakılmakta, diğer iki yılda buğday ile nohut veya burçak sırası ile ekilmektedir. Sahada iyi sulama imkânına sahip olmayan bütün köylerde, ekstansif tarım yöntemleri kullanılmaktadır.

Öte yandan sulama imkânlarının geliştiği Batman Çayı boyunca uzanan kesimlerde makinalı entansif tarım metodlarının da uygulandığı göze çarpar. Bu yöntem ile yapılan ziraî faaliyetlerden elde edilen ürünler, en yüksek verimin sağlandığı ürünleri oluşturur. Çiğil, Güzderesi, Akçeltik, Başdeğirmen, Çatakköprü, Yeşerdi gibi köylerde entansif tarım yöntemleri ile yüksek verim elde edilmektedir. Makina ve gübre kullanımının artığı bu sahalar, araştırma sahasının en fazla gelir getiren topraklarıdır. Sulamalı tarımın yapıldığı sahalarda yapılan sulama kanalları aracılığı ile suyun ulaşabildiği düzlükler ve hafif eğimli yamaçlarda mısır ve pamuk tarımı, kanal suyunun ulaşamadığı tepeler ve eğimli yamaçlarda ise buğday tarımı yayılış gösterir. Bunların yanında bahçe tarımı şeklinde yapılan sebzecilik de bu sahalarda önemli ziraî faaliyeler arasında yer alır.

Silvan'da tarımsal yapıyı etkileyen bir diğer beşerî unsur, makine kullanımıdır. Silvan'da son yıllarda artan traktör ve tarım makinalarının sayısı, insan gücüne duyulan ihtiyacı oldukça azaltmıştır. Sahada traktör ve tarım makinaları daha çok düz ve az eğimli arazilerde kullanılmakta, arazinin engebeli ve eğimli olduğu kesimlerde ise makine kullanımı neredeyse imkânsız bir hal almaktadır. Özellikle arazinin dağlık olduğu kuzey kesimde traktör ve tarım makinaları kullanımı pek mümkün değildir. Ancak sahanın güney yarısında çiftçinin ekonomik durumuna göre makine kullanımı yaygındır. Geniş ve düz arazilere sahip olan çiftçiler daha çok makinalı tarım yöntemlerini tercih etmektedir. Ancak arazisi küçük ve parçalı olan çiftçiler daha çok hayvan gücü kullanarak veya traktör ve diğer tarım makinalarını kiralayarak tarlasını sürmektedir.

Fotoğraf 3.1. Araştırma Sahasında Makine Kullanımı Son Dönemde Artmıştır.

Ziraatin mutlak zorunlu kıldığı en önemli uygulamalardan biri de gübrelemedir. Aynı toprağın her sene aralıksız olarak ekilmesi, toprağın verimini azaltacağından, bu toprakların verim değerini muhafaza edebilmek, ancak gübreleme yahut münavebe usullerinin tatbiki ile mümkün olabilmektedir[196]. Gübreleme, çok eski devirden beri

[196] A. Tanoğlu, *Ziraat Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yay. No:8, İstanbul 1968, s.98.

sahada uygulanan bir yöntemdir. Eski dönemlerde çiftçiler gübreyi kendi hayvanlarından temin ediyordu ve bu da yeterli gelmemekteydi. Tarımsal üretimde istenen verim hayvan gübresi ile yeterince sağlanamıyordu. Ancak son dönemlerde teknolojik gelişim ile birlikte suni gübre üretimi sağlanmıştır. Bu sayede tarımsal verim oldukça yükselmiştir. Suni gübre fiyatlarının yüksek olması nedeni ile gübre temin edilmesinde karşılaşılan güçlükler, İlçe Tarım Müdürlüğü, Tarım Kredi Kooperatifi ve Ziraî Donatım ve Ziraat Odası gibi kuruluşlar ile aşılmıştır. Bu kuruluşlar çiftçiye çeşitli şekillerde gübre desteği vererek, parası olmayan, ekonomik anlamda sıkıntı çeken çiftçinin gübre temin etmesini sağlamıştır.

Fotoğraf 3.2. Araştırma Sahasında Batman Çayı Boyunca Uzanan Tarım Sahalarında Gübre Kullanımı, Verimi Oldukça Artırmaktadır.

Gübreleme ile birlikte son dönemde sahadaki tarımsal arazilerden elde edilen ürünlerde büyük artışlar yaşanmıştır. Özellikle mısır tarımının yapıldığı sahalarda verim artışı belirgindir. Tarlayı gübreleme şekli, sahanın hemen her tarafında aynı olup gübreyi tarlanın her tarafına eşit olarak dağıtma şeklindedir. Ancak hala kuru tarım yapılan bazı sahalarda suni gübre temin edemeyen çiftçiler, hayvan gübresini kullanmak sureti ile tarımsal faaliyetlerini sürdürmektedir. Üçbasamak, Bahçe, Otluk, Gündüz, Çardak, Akdere gibi köylerde yer yer hayvan gübresi kullanımı devam etmektedir.

Fotoğraf 3.3. Araştırma Sahasının Doğu Sınırında Bulunan Su Kanalından Bir Görünüm.

Araştırma sahasında sulanabilen alanlar oldukça sınırlıdır. Geniş ve verimli tarım arazilerine sahip olan yörede en önemli tarımsal problemlerin başında sulama gelmektedir. Sahada sulu tarım yapılan alanlar sadece 6727 ha kadardır. Bu alanlarda daha çok sahanın doğu sınırı boyunca dar bir kesime karşılık gelmektedir Ancak sulama sorununu çözen bu kesim, sahanın en verimli ve tarımsal çeşitliliğin en fazla olduğu kısmıdır. Sulamalı tarım yapan çiftçiler, son yıllarda gelirlerini oldukça arttırmıştır. Sahanın geneline yayılacak sulama kanalları ile ilçedeki tarımsal üretimin katlanarak artması kuvvetle muhtemeldir.

Sahada son yıllarda yoğun şekilde üretimi yapılan mısır ve pamuk, gelişen sulama tekniklerinin sonucunda ortaya çıkan ürünlerdir. Bu ürünler tahıl ürünlerine göre çok daha fazla gelir getiren ve çiftçinin ekonomik seviyesini yükselten ürünlerdir. Yörede yapılacak olan sulama barajları ve kanalları sayesinde tarımsal faaliyetler çok daha verimli bir şekilde sürdürülebilir. Silvan'da sulu tarım faaliyetlerinin ilçe geneline yayılması, sanayi bitkilerinin üretimini arttırarak, bu bitkilere bağlı olarak gelişecek sanayi tesislerinin kurulumunu da sağlayacak bir gelişme olarak karşımıza çıkabilir.

Silvan İlçesi'nde tarımsal faaliyetler içinde hayvancılık faaliyetleri de yer almaktadır. Yörede ekip-biçme faaliyetleriyle birlikte en önemli geçim kaynağı hayvancılıktır. İlçenin kuzey yarısında tarım alanlarının yetersiz oluşu nedeni ile hayvancılık temel geçim kaynağını oluşturur. Sahanın güney yarısı ve kuzeydoğu kesiminde ise ziraî faaliyetlerin yanında ikincil ekonomik faaliyet olarak yürütülmektedir. Silvan'da yapılan hayvancılık faaliyetleri daha çok otlak ve mera hayvancılığı şeklindedir. Sahada mevcut iklim şartları otlak ve mera hayvancılığını kısıtlayan bir faktördür. Bitki örtüsü bakımında fakir olan sahalarda, yem temini üreticiyi zorlayan bir durumdur. Genelde ilkbaharda yeşeren stepler ile birlikte araziye sürülen hayvanlar, yazın steplerin azalması veya kuruması ile yeterli düzeyde beslenememektedir. Bu nedenle hayvanların yem ihtiyacını karşılamak için yonca, korunga ve fiğ gibi yem bitkilerinin tarımı yapılmaktadır.

Hayvancılık faaliyetleri sahanın her tarafına dağılmış durumdadır. Arazinin engebeli ve eğimli olduğu Kayadere, Ormandışı, Babakaya, Görmez, Boyunlu, Keklikdere, Dağcılar, Dolaplıdere gibi köylerde küçükbaş hayvancılık ön planda iken güneydeki köylerin çoğunda büyükbaş hayvancılık hakim hayvancılık faaliyetini oluşturur. Silvan'da modern hayvancılık işletmelerinin sayısı son yıllarda artış göstermiştir. Destekleme projeleri ile yapılan büyükbaş hayvan çiftlikleri hayvansal üretimi ve verimi arttıran önemli işletmelerdir. Aşağıveysi, Yukarıveysi, Gökçetavak, Yolaç, Kutlualan gibi köylerde yapılan projeler kapsamında destekleme alan çok sayıda büyükbaş hayvan işletme çiftliği bulunmaktadır.

3.1.1. Toprakların Yararlanma Bakımından Bölünüşü

Silvan İlçesi, sahip olduğu tarımsal arazi varlığıyla, çok sayıda ilden daha büyük bir potansiyele sahiptir. İlçede tarım arazileri çok geniş bir alana yayılmıştır. Sahanın, kuzey ve kuzeybatı kesimde bulunan dağlık ve engebeli araziler hariç, topraklarının büyük bir kısmı ziraat açısından elverişli alanlar oluşturur. Dağlık ve engebeli alanlarda da geniş otlak ve meralarda da hayvancılık faaliyetleri yoğun bir şekilde yapılmaktadır. İlçe topraklarının büyük bir kısmı değerlendirilmekte ve tarımsal aktiviteler sahanın her tarafına dağılmış durumdadır. Silvan, Diyarbakır Havzası'nda en geniş tarım arazilerine sahip kesimlerden biridir. Ayrıca sahip olduğu tarımsal arazi büyüklüğü bakımından ülkemizdeki birçok ildeki tarım arazisinden daha geniş

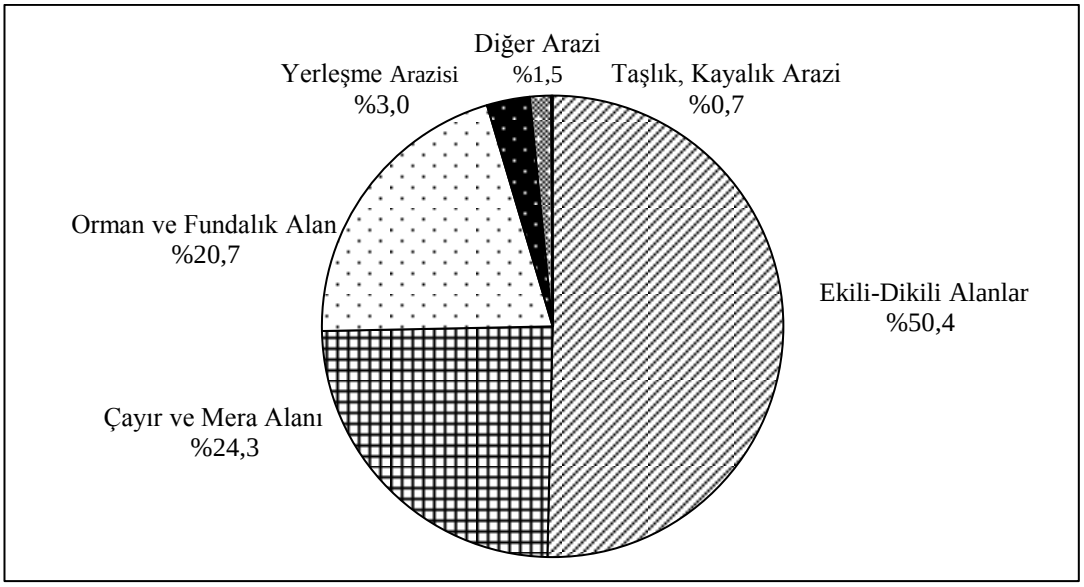
yüzölçüme sahiptir. İlçedeki tarım arazilerinde başta buğday tarımı olmak üzere, sırası ile dane mısır, pamuk, silajlık mısır, mercimek, nohut, arpa gibi ziraî ürünler yetiştirilir ve büyük ve küçükbaş hayvancılık gibi faaliyetler yürütülür.

İlçede mevcut tarım arazilerinin toplam yüzölçümü 128245 ha kadardır. Bu arazinin 64591 ha'ı ve toplam arazinin %50,4'ü ekili-dikili alanlardan oluşmaktadır. Sahada çayır ve mera alanlarının miktarı 31180 ha kadar olup toplam arazinin %24,3'ünü oluşturmaktadır. Orman ve fundalık alan ise 26583 ha kadar olup ilçe arazilerinin % 20,7'sine isabet etmektedir. Yerleşim yerlerine, yollara karşılık gelen araziyi oluşturan diğer alanların miktarı ise 5764 ha kadar olup bütün arazinin %4,5'ine karşılık gelmektedir. Silvan'da tarım dışı arazilerin miktarı da 127 ha kadar olup toplam içinde değersiz bir oran olan %0,1'lik bir paya sahiptir. (Tablo 3.1.)

Tablo 3.1. Silvan İlçesi'nde Arazilerin Yararlanma Bakımından Bölünüşü (2011).

Yararlanma Şekli	**Yüzölçümü(Ha)**	**%'Si**
Ekili-Dikili Alanlar	64591	50,4
Çayır ve Mera Alanı	31180	24,3
Orman ve Fundalık Alan	26583	20,7
Yerleşme Arazisi	3860	3,0
Taşlık, Kayalık ve Bataklık Arazi	127	0,1
Diğer Araziler	1904	1,5
Toplam	128245	100

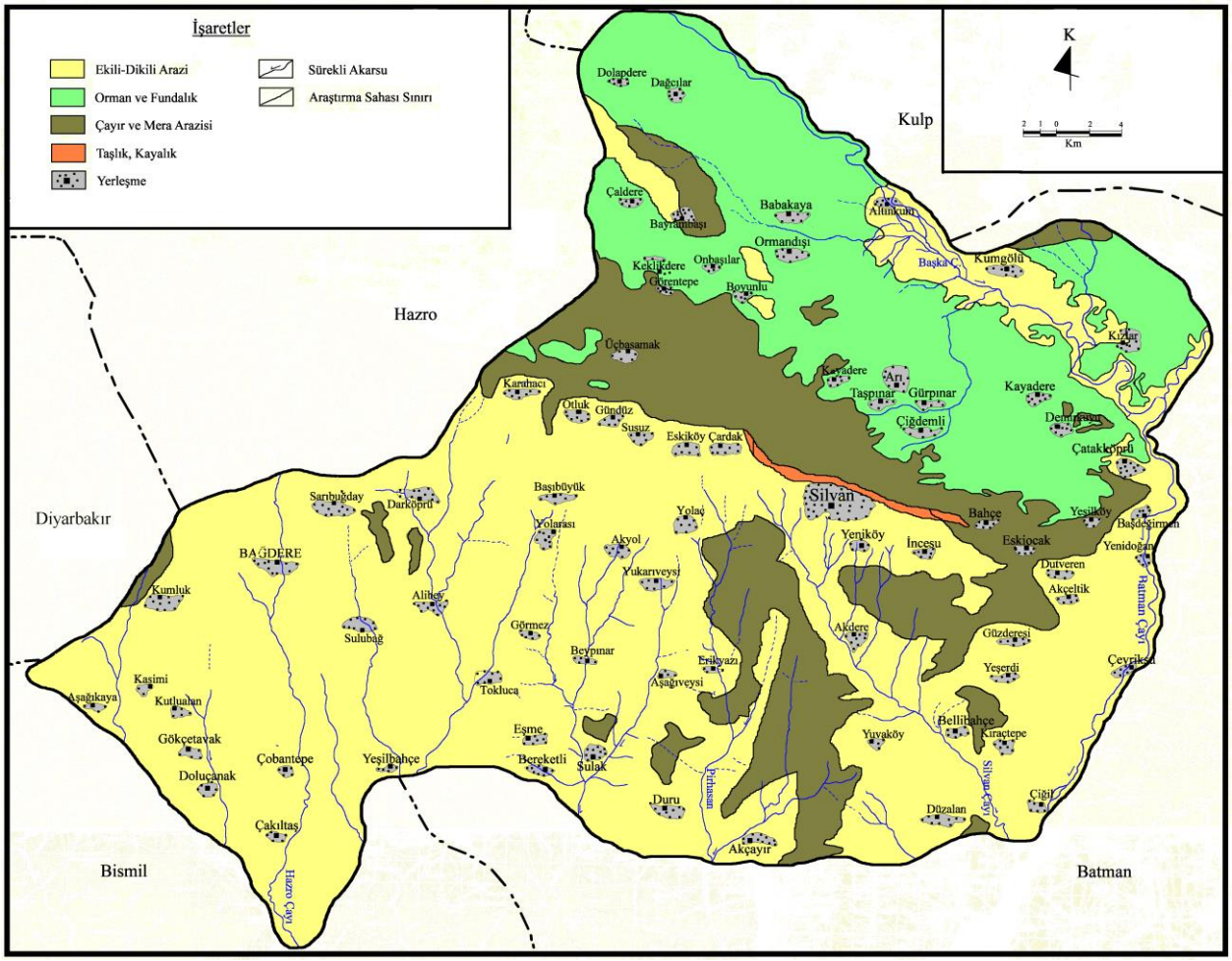
Kaynak: Silvan İlçe Tarım Müdürlüğü verileri (2011).

Grafik 3.1. Silvan İlçesi'ndeki Arazilerin Yararlanma Bakımından Bölünüşü (2011).

Silvan İlçesi'nde ekili-dikili alanlar en geniş yayılış alanına sahip arazilerdir. İlçe arazisinin yarısı ekili-dikili sahalardan oluşmaktadır. Ekili-dikili sahalar, başta tahıl tarımı olmak üzere pamuk, baklagil, yem bitkileri gibi tarla tarımı yapılan alanlar ile bağ-bahçe tarımı yapılan sahalardan oluşur. Sahanın güney yarısı ile kuzeydoğu kesiminin tamamına yakın kısmı, ekili diliki sahalaradan oluşmaktadır. Silvan'ın kuzey ve kuzeybatı kesiminde yamaçlar, etekler, vadi içleri ve düzlük sahaların önemli bir kısmı yine ekili-dikili alanlardan oluşmaktadır. Yörede bulunan 64591 ha'lık ekili-dikili alanın 57574 ha'lık kısmında kuru tarım faaliyetleri yapılırken yaklaşık 7000 ha'lık kısmında ise sulu tarım faaliyetleri yapılmaktadır.

Yörede yapılan hem sulu hem de kuru tarım faaliyetleri doğal unsurların kontrolü altında gelişmektedir. Tarımsal verimliği ve tarımsal faaliyetlerin türünü belirleyen en temel unsur yağış rejimi ve miktarıdır. Sahada uzun dönem devam eden ve kavurucu sıcaklıkların yaşandığı yaz mevsiminde ortaya çıkan yağış azlığı, tarımsal faaliyetlerin karakterini ortaya koymuştur. Yüksek sıcaklık ve düşük yağış miktarı kuru tarım faaliyetlerini kaçınılmaz kılmaktadır. Verimli topraklara rağmen yörede görülen yağış yetersizliği ve buna bağlı olarak ortaya çıkan tarımda sulama sorunu verimlilik üzerinde olumsuz bir unsur olarak durmaktadır. Her ne kadar son yıllarda bazı kesimlerde sulama kanalları ve barajlar sayesinde sulama imkânları gelişse de arzu edilen orandan çok uzaktadır.

Harita 3.1. Silvan İlçesi'nin Genel Arazi Kullanılışı Haritası (2011)

Kuru tarım sahaları içinde en fazla yürütülen ziraî faaliyet buğday tarımıdır. Buğday, sahanın her tarafına dağılmış olup hâkim tarımsal faaliyeti oluşturur. İlçede arazinin çok eğimli, engebeli ve sarp olmadığı hemen her yerde buğday ekimi yapılmaktadır. Yörenin yağış ve sıcaklık karekterini en iyi yansıtan bitki buğdaydır. Silvan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin önemli buğday üretim sahalarından birini oluşturur. Yılllık buğday üretim alanı yaklaşık 55000 ha olup ekili-dikili sahanın %85'inden fazlası bu alanlardan oluşur.

Daha yüksek ve daha soğuk kesimlerde buğdayın yerini arpa almaktadır. Silvan'ın kuzeyindeki köylerde arazi ve iklim şartlarının buğday üretimine izin vermemesi sonucu arpa tarımı ön plana çıkmaktadır. Yaklaşık 500 ha'lık bir alanda arpa tarımı yapılmaktadır. Buğday veya arpa ekim alanlarının yanında toprakların daha az verimli olduğu veya sulama imkânlarının iyice güçleştiği sahalarda baklagil tarımı ön plana çıkmaktadır. Mercimek başta olmak üzere nohut gibi baklagillerin tarımı, sahada önemli bir yer tutmaktadır. En kurak ve suyun en az olduğu kesimlerde mercimek ve nohut tarımı ön plana çıkmaktadır. Bu ürünler ekili-dikili alanlar içinde buğdaydan sonra en fazla ekimi yapılan bitkilerdir. İlçede mercimek üretim sahaları 11000 ha'lık bir alan oluşturur.

Tarımsal üretim alanı az olmasına rağmen mısır ve pamuk gibi sanayi ürünleri, verimin ve üretim gelirlerinin en yüksek olduğu ürünleridir. İlçedeki sulu tarım alanları mısır ve pamuk üretim sahalarından oluşmaktadır. Sahada sulu tarım alanları 7017 ha kadar olup bunun yaklaşık 5500 ha'lık kısmında mısır, 1500 ha'a yakın kısmında ise pamuk üretimi yapılmaktadır. Sulamalı tarım yapılan bu sahalar yörenin doğu sınırında Batman Çayı boyunca uzanır. Silvan'da en fazla verim elde edilen ve gelir getiren mısır ve pamuk ekim sahalarında entansif metodlar ile tarım ürünleri yetiştirilmektedir. Özellikle makine ve gübre kullanımı çok yaygın olup Batman Çayı'ndan çekilen sulama hatları ile arazinin büyük kısmı yağışlara bağlı kalmadan sulanabilmektedir. İlçede sulama imkânlarını geliştirebilecek su potansiyeli olmasına rağmen sulu tarım arazileri oldukça yetersizdir.

Yörede, ekili-dikili üretim sahaları yaklaşık olarak 5000 ha kadar olup özellikle etekler ve yamaçlar ile evlerin önündeki bahçelerde meyvecilik faaliyetleri sürdürülmektedir. En fazla tarımı yapılan meyve ise üzümdür. Sahada bazı köylerde

hâkim ziraî faaliyetlerden biri de üzüm yetiştiriciliğidir. Ayrıca dut, kiraz, elma, armut gibi meyvelerin tarımı da ilçenin belli yerlerine dağılmış durumdadır. Sahada önemli yere sahip ziraî faaliyetlerden biri de bahçe tarımıdır. Sebzeciliğe dayalı olarak yapılan bu tarım faaliyeti ilçenin her tarafına dağılmış durumdadır. Domates, salatalık, biber, patlıcan, patates, soğan gibi ürünler bahçelerde tarımı yapılan ziraî faaliyetlerdir. Bu ürünlerin kapladığı alan sahada 2000 ha kadardır. Yörede bahçe tarımı, tahıl tarımı ve hayvancılık faaliyetlerine ek olarak yapılan ve daha çok kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yapılan tarımsal faaliyetlerdir.

Araştırma sahasında uzun ve kurak geçen yaz mevsimi nedeni ile yeterli otlak ve mera alanları bulunmamaktadır. Bu nedenle yörede yem ihtiyacı önemli bir sorundur. Çiftçiler hayvanlarına yem temini için yonca, korunga ve fiğ gibi yem bitkilerinin üretimini yapmaktadır. Sahada yem bitkilerinin ekim sahası 2500 ha kadardır. Bu bitkilerin yetiştirildiği araziler verim sınıflandırması içinde düşük verime sahip arazilerden oluşmaktadır. Çünkü daha verimli arazilerde sanayi bitkileri ve tahıl ürünleri yetiştirilmektedir.

Silvan İlçesi'nde, ekili-dikili alanlardan sonra en geniş yayılışa sahip araziler otlak ve mera arazileridir. Bu araziler, sahada 31180 ha'lık bir alan kaplamakta ve toplam arazinin %24,3'ünü oluşturmaktadır. Diyarbakır Havzası'nda otlak ve mera alanlarının en fazla bulunduğu sahalardan biri Silvan İlçesi'dir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde görülen kurak ve sıcak iklim şartları Silvan'da biraz daha farklılık göstermekte, yarı kurak ve daha yağışlı bir hal almaktadır. Özellikle kuzeydeki dağlık sahalarda yağış miktarı diğer kesimlere nazaran daha fazla olmaktadır. Artan yağışlar ile birlikte otlak ve mera alanlarının sahası da yörede genişlemektedir. Silvan'da mera ve çayır alanlarının önemli bir kısmı sahanın kuzeyindeki alanlarda bulunur. Ancak mera ve otlakların aşırı kullanımı ve tarım arazilerine dönüştürülmesi nedeni ile yayılış alanları hızla azalmaktadır. Silvan'da hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvancılık için önemli bir yere sahip olan meraların ıslahı ve doğru kullanımı önemli bir meseledir. Otlak ve mera sahaları, yörede orman vasfını yitirmiş araziler ile ziraî faaliyetlere uygun olmayan tepelik ve dağlık alanlarda bulunur.

Arazi kullanımı içinde yer alan orman ve fundalık alanlar, Silvan İlçesi'nde 26583 ha kadardır. Sahada bulunan toplam arazinin %20,7'si orman ve fundalık

sahadan oluşur. Daha öncede ifade edildiği gibi Silvan, Diyarbakır Havzası'nda yağışın fazla olduğu kesimlerden biridir. Zira yöre Güneydoğu Torosların eteklerine doğru yayıldığı ve sokulduğu için kuzey yarısı yüksek ve engebeli bir yapıdadır. Bu nedenle yağış miktarları da bu kesimde artmaktadır. Artan yağışlar ile birlikte sahada orman ve fundalık alanlar genişlemektedir. Ancak yöredeki ormanların tamamı yüksek ve engebeli araziden oluşan kuzey kesimde yer almaktadır. Sahanın güneyinde ise orman ve fundalık alanlar bulunmamaktadır.

Yöredeki ormanların büyük bir kısmı meşe örtüsünden oluşmakta, yer yer küçük kümeler halinde ise ardıç topluluklarına rastlanmaktadır. İlçede ormanların en fazla yayılış gösterdiği alanlar, Erbat dağlarının kuzey yamaçları ile Eylül Dağı'nın yamaç ve etekleridir. Sahada orman alt sınırı 800 metreye kadar inerken, orman üst sınırı ise 1500 metreye kadar yükselmektedir.

Araştırma sahasında arazi kullanışı içinde son olarak yerleşim yerleri, yollar, taşlık ve kayalık arazi, bataklıklar ve kullanım dışı sahalar bulunmaktadır. Bu arazilerden yerleşme arazisi 3860 ha'lık bir yüzölçüme sahip olup toplam arazinin %3,0'ünü oluşturmaktadır. Taşlık, kayalık ve bataklık arazi ise 127 ha'lık bir alan kaplamaktadır. Yollar, eğimli çıplak yamaçlar gibi diğer arazilerin miktarı da 1904 ha kadardır. Bu alanların içinde en fazla araziye sahip alanlar yerleşmelerdir. Sahanın her tarafına dağılmış mezralar, köyler, kasaba ve şehir gibi yerleşim birimleri arazide önemli bir yer işgal etmektedir. Yerleşmelere paralel olarak gelişen yollar da arazi bölünüşü içinde belli bir orana sahip alanlardır.

İlçede, dağlık, taşlık ve bataklık gibi araziler de yer almaktadır. Bu alanlar tarıma ve beşerî faaliyetlere uygun olmayan arazilerdir. Özellikle Silvan şehrinin kuzeyinde uzanan Erbat dağlarının güney yamaçları ve eteklerindeki taşlık ve kayalık arazi, geniş bir alana yayılmıştır. Bu saha, bitki örtüsünden yoksun çıplak kaya ve molozlardan oluşmaktadır.

3.1.2. Mülkiyet Durumu ve Parsel Büyüklükleri

Silvan İlçesi'nde arazi mülkiyeti, tarihi ve toplumsal olayların etkisi altında gelişmiş ve bugünkü şeklini almıştır. Bugünkü durumu ortaya koymadan evvel, mülkiyetin bugünkü şekli alışında büyük etken olan tarihsel gelişimi ortaya koymak gerekir.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında arazi mülkiyeti İslâm hukuku üzerine düzenlenmişti. Bu arazi rejiminde toprağın mülkiyeti devlete aitti ve çiftçiye sadece kiralama hakkı tanınmıştı. Bu hak askerî, siyasi ve dini olarak belli bir konumda olan kişilere verilmekteydi. Bu nedenle toplumsal ve ekonomik yapıda zamanla bir derebeylik sisteminin geliştiği bir gerçektir. İfade edilen tımar sisteminin yanısıra Diyarbakır Havzası'nda bazı özel derebeylik şekillerinin Osmanlı fethinden itibaren devlet eliyle oluşturulduğu bilinmektedir[197].

Silvan'ın içinde bulunduğu Diyarbakır Havzası sipahi sistemi dışında Kürt (Ekrad) beyleri tarafından yönetiliyordu. Yavuz Sultan Selim döneminde, Anadolu'da Şiî-Sünni çatışması had safhaya ulaşmış ve İran'dan Anadolu'ya yayılan Şiilik oldukça gelişme göstermişti. Sultan I. Selim bu yayılışı durdurmak için Şah İsmail ile girdiği mücadeleyi kazanmış ve tehlikeyi bertaraf etmişti. Bu dönemde Doğu ve Güneydoğu'daki Kürt beyleri, Bitlisli bilgin İdris-i Bitlisi'nin önderliğinde Osmanlı'ya destek vermiş ve savaşın kazanılmasında oldukça önemli bir rol üstlenmişti.

Yavuz Sultan Selim kendisine isyan etmeyen ve kendisini destekleyen Kürt beylerini ve aşiretleri hizmetleri karşılığında ödüllendirmişti. Sultan, bu beyleri memnun etmek için yurtluk ve ocaklık adı altında araziler, yaylaklar ve kışlaklar bağışlamıştı. Yörede derebeylik ve aşiretçilik sisteminin temelleri bu olaylar ile atılmıştır. Daha sonra dağıtılan bu toprakların kapsamı genişlemiş ve aşiret reisleri, dini ve siyasi kanaat önderleri gibi şahsiyetlere de yurtluk ve ocaklık toprakları dağıtılmıştı. Bu toprak mülkiyet rejiminde, kişinin ölümü halinde mülkiyet çocuklara geçer ve başkasına devredilemezdi. Ancak devlet toprağın mutlak sahibiydi.

XVIII. ve XIX. yüzyılda Silvan ve Diyarbakır yöresinde yaşanan kargaşa ve iç karışıklıklar nedeniyle yörenin ileri gelenlerini hoş tutmak için yurtluk ve ocaklıklar dağıtılmaya devam edilmişti. Nitekim 1858 yılında çıkartılan bir kanun ile yurtluk ve ocaklık topraklarının mülkiyeti tamamen mülk sahibine verilmiş ve mülk devletin olmaktan çıkmıştı. Çıkarılan bu kanun ile derebeylik ve aşiret sisteminin temelleri

---

[197] Sözer, s.109.

iyice sağlamlaşmıştı. Cumhuriyet dönemine kadar bu toprak sistemi Silvan'da da devam etmişti.

Cumhuriyet döneminden itibaren toprak mülkiyeti ve meselesi yeni bir döneme girmiştir. Ülkemizde 1926 yılında çıkartılan Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu ile toprak hukukunda ferdi mülkiyet önem kazanmış, Devletin mülkiyet hakkı ortadan kaldırılmıştır. Bu devrede ayrıca topraksız çiftçiyi topraklandırmak için bazı yasal düzenlemeler yapılmıştı. Ülkemizde 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 1945 yılında çıkartılmasına rağmen yörede ancak 1950 yılında uygulanabilmişti. O tarihten günümüze kadar çiftçiye değişik zamanlarda çeşitli topraklar dağıtılmıştır. Ancak Cumhuriyetin ilk devresinden itibaren yörede yapılan topraklandırma çalışmalarına rağmen, çiftçinin topraklandırılması istenen seviyede olmamıştır. Halen günümüzde kendi toprağına sahip olmayan birçok çiftçi bulunmaktadır. Yöredeki toprak sistemi üzerinde etkili olan derebeylik ve aşiret sistemi, günümüzde kısmen azalmış olmasına rağmen devam etmektedir. Silvan'ın bazı köy ve mezralarında, nüfusun küçük bir dilimi toprakların büyük bir kısmına sahip iken, nüfusun çoğunluğunu oluşturan kesim ise çok az toprağa sahiptir.

Araştırma sahasında çiftçiyi topraklandırmak için sarfedilen bütün çabalara rağmen istenilen sonuç elde edilememiştir. Yörede hâkim olan büyük toprak mülkiyeti yanında toprağın veraset yoluyla bölünmesi, satışı ve nüfus artışı gibi nedenlerle toprak çok küçük parçalara bölünmüştür. Varisler aralarında tarlaları bölüşürken genellikle verimli ve verimsiz kesimleri eşit şekilde taksim etmekte, bu da tarım arazisinin birçok küçük kısımlara ayrılmasına yol açmaktadır. Veraset sisteminin yol açtığı dağılma, parçalanma ve ufalanma yanında, geniş toprakların satış zorluğu ve az gelir getirmesi nedeni ile, satıcıların bunları ufak parsellere bölerek satış kolaylığı ve fazla gelir temini maksadıyla başvurdukları ifrazların da tarımsal işletmelerin küçük parçalara bölünmesinde etkileri olmaktadır. Bütün bu ufalmalar, dağılmalar ve parçalanmalar kapalı, kendine yeter ve tek tip tarım türünün seçilmesine yol açmakta ve pazarlar için üretim yapan işletmelerin sayılarını azaltmaktadır[198].

[198] M. Emiroğlu, "Coğrafi Bölgelere Göre Kırsal Yerleşmelerin Yüzölçümü , Parsel Sayısı ve Genişlikleri İle İlgili Bir Araştırma", *Ankara Üniv. Coğ. Araştır. Der*. Sayı:3-4, 1971, s.118.

Küçülen ve dağılan ziraat alanları bir taraftan ziraî verimin düşmesine sebep olurken, diğer yandan, artan köylü nüfusun da etkisiyle, çok kere köylü tarafından topraklarının elden çıkarılmasına (Rantbal işletme değerini kaybetmesi nedeni ile) ve sonuçta topraksız çiftçi ailelerin çoğalmasına sebep olmaktadır. Bir kısım çiftçilerin yetersiz topraklarda, hiç de rantbal olmayan ziraî faaliyetleri, diğer bir kısmın ise, yarıcı-ortakçı şeklinde başkalarının topraklarında çalışma mecburiyetinde kalışı, ayrıca bu çiftçilerden büyük bir kısmının şehirlere akını ve iş imkanları araması; toprak mülkiyet rejiminin doğurduğu sonuçlar bakımından, sadece tarım alanlarının değil, aynı zamanda, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve hukuki yapısının temel sorunlarından biri olarak ortaya koyar[199]. Gerçekten de sahada arazi mülkiyeti ve rejimi tarımsal faaliyetler üzerinde önemli etkilere sahiptir. Bir tarafta bazı kişilere ait geniş ve büyük parselli araziler bunurken öte yandan iyice parçalanmış ve bölünmüş rantbal olmayan araziler yayılış gösterir.

Silvan İlçesi'nde toprak mülkiyet sistemi içinde yer alan önemli bir işletme şekli ortakçılık ve yarıcılıktır. Bir çeşit kira ile işletme şekli olan ortakçılıkta kiracı, mal sahibine ürettiği mahsulün bir kısmını kira bedeli olarak vermeyi taahhüt eder. Bu işletme şekli tarla ziraatinde olduğu gibi bağ, bahçe ziraati ve hayvancılık faaliyetlerinde de söz konusu olabilir. Ortakçılık, bir yıl süre ile mülk sahibi ile ortakçı arasında yapılan sermaye ve işgücü iştirakine dayanır. Yarıcılık ise, en yaygın olan ortakçılık şeklini oluşturmaktadır. Mülk sahibi ortakçıya arazi, bina ve tohum verir. Ortakçı ise geriye kalan üretim masraflarını karşılar. İşletmenin idaresi genellikle mülk sahibi veya vekili tarafından yürütülür. Hasad zamanında elde edilen ürün eşit şekilde pay edilir.

Yörede çok yaygın olmamakla beraber ***icare*** denilen işletme üsulu de bulunmaktadır. Kiracılık ile ortakçılığın farklı bir şeklinden oluşmaktadır. Bu tarz işletmede mülk sahibi üretime yalnız arazi ve bina sermayesi ile katılmakta, bunun dışında kalan bütün işletme masrafları ile üretim araçları icarcı tarafından karşılanır. Mülk sahibi elde edilen ürünün 1/5 ile 1/10'u arasında değişebilen kısmını pay olarak

[199] Sergün, Beşerî Coğrafya Açısından Bir Araştırma Uluova, s.112.

alır. Bu tarz işletme şekillerinde, ziraî faaliyetler üzerinde bir takım olumsuzlukların görülmesi kuvvetle muhtemeldir.

Söz konusu sorunların en başında toprağı işleten ile mülk sahibi arasında çıkan anlaşmazlıktır. Bu anlaşmazlıklar neticesinde ortaya çıkan güvensizlik ve isteksizlik gibi durumlar ziraî faaliyetlerin doğru ve ileri yöntemlerle yapılmasını güçleştirmektedir. İşlediği araziye tatmin edici şekilde bağlı olmayan ortakçı, gelişmiş tarım uygulamaları için gerekli teşviklerden mahrum olur veya yapmak istese dahi gerekli mali güce sahip olmadığı için bunu yapamaz. Makinalaşma, gübreleme, yeraltı ve yerüstü suyunun kullanımı, ilaçlama gibi ileri tarım yöntemleri maliyet gerektiren uygulamalar olduğu için bu işletmelerde bunu yapmak pek mümkün görünmemektedir.

Araştırma sahasındaki parsel büyüklüklerine gelince, sahada parsel sayısı ve büyüklüğü köyler arasında farklılık göstermektedir. İlçede bazı eksik kalan kısımlara rağmen sahanın büyük bir kısmında kadastro işlemleri tamamlanmıştır. Silvan'da bazı köylerde arazi geniş olmasına rağmen parsel sayısı oldukça az iken, bazı köylerde ise arazi az ama parsel sayısı hayli fazladır. Bu durum yöredeki toprakların parçalanıp bölündüğünün en güzel örneğini oluşturur. Yörede köyler arasında parsel sayısı ve büyüklüğü açısından büyük dengesizlikler görülmektedir.

Ülkemizde, ortalama parsel genişliğine göre, kır yerleşme merkezlerinde arazinin çok küçük parçalara bölündüğünü söylemek mümkündür. Ayrıca ortalama içerisinde büyük toprak sahiplerine ve köy tüzel kişiliğine ait çayır ve otlaklar ile hazineye ait geniş parsellerin bulunduklarını da unutmamak gerekmektedir[200]. Veraset sisteminin yol açtığı parçalanma ve dağılma, büyük toprak sahiplerinin geniş topraklarını satış zorluğu ve az gelir getirmesi nedeni ile alıcılara ufak parsellere bölerek satışı, işletmelerin küçük parçalara bölünmesinde etkili olmuştur. Bu bölünmeler ve parçalanmalar kapalı, kendi kendine yeten ve tek tip tarım ürününün seçilmesine yol açmakta, pazarlar için üretim yapan işletmelerin sayılarını azaltmaktadır.

---

[200] Emiroğlu, "Coğrafi Bölgelere Göre Kırsal Yerleşmelerin Yüzölçümü, Parsel Sayısı ve Genişlikleri ile İlgili Bir Araştırma", s.124.

Tablo 3.2. Silvan İlçesi'nde Köylerin Yüzölçümü, Parsel Sayıları ve Ortalama Parsel Büyüklükleri (2011).

Köy Adı	Parsel Adedi	Yüzölçümü(da)	Ortalama Parsel Büyüklüğü(da)
Demirkuyu	1398	15003	10,7
Bayrambaşı	1005	16574	16,5
Kumgölü	990	8880	9
Gürpınar	969	13939	14,4
Çevriksu	902	11332	12,6
Karamus	864	17988	20,8
Çiğdemli	850	4955	5,8
Kazandağ	835	6364	7,6
Boyunlu	823	7807	9,5
Çaldere	815	7203	8,8
Arı	803	6546	8,2
Tokluca	757	17658	23,3
Üçbasamak	755	7960	10,5
Düzalan	737	18000	24,4
Beypınar	721	42654	59,2
Kıraçtepe	712	26906	37,8
Kutlualan	677	19878	29,4
Ormandışı	674	7200	10,7
Sulubağ	662	28104	42,5
Dağcılar	656	27500	41,9
Bağdere	649	22419	34,5
Yeşerdi	642	23587	36,7
Kızlar	618	4355	7,1
Dolaplıdere	605	4386	7,2
Aşağıveysi	590	26016	44,1
Karacalar	590	22868	38,8
Taşpınar	586	3612	6,2
Şanlı	543	17655	32,5
Yeşilköy	533	14668	27,5
Akdere	506	30475	60,2
Onbaşılar	505	7003	13,9
Akçayır	479	27645	57,7
Eşme	472	18500	39,2
Sağlık	435	19000	43,7
Güzderesi	413	21426	51,9
Sulak	413	17995	43,5
Yolaç	410	8760	21,4
Kayadere	402	6308	15,7
Altınkum	400	5567	13,9
Çardak	398	4419	11,1
Heybelikonak	373	28275	75,8

Tablo 3.2'ye Devam

Karahacı	370	12700	34,3
Çatakköprü	367	4446	12,1
Susuz	366	9522	26
Görmez	365	26573	72,8
Yeşilbahçe	351	19193	54,7
Başdeğirmen	317	8937	28,2
Yukarıveysi	305	11130	36,5
Alibey	300	21492	71,6
Görentepe	294	1129	3,8
Başıbüyük	291	18473	63,5
Yenidoğan	288	9008	31,3
Yuva	281	49314	175,5
Gündüz	270	5767	21,4
Keklikdere	269	1856	6,9
Otluk	264	12235	46,3
Çiğil	263	16053	61
İncesu	260	8811	33,9
Güçlü	256	7654	29,9
Doluçanak	241	8654	35,9
Babakaya	240	2196	9,2
Eskiköy	239	8547	35,7
Akyol	220	7346	33,4
Eskiocak	215	5544	25,8
Sarıbuğday	215	8652	40,2
Gökçetavak	190	5000	26,3
Yolarası	189	4232	22,4
Bereketli	187	8687	46,6
Erikyazı	184	10840	58,9
Çakıltaşı	164	36430	222,1
Yeniköy	144	13532	93,9
Dutveren	138	7090	51,4
Bellibahçe	133	35433	266,4
Çobantepe	132	23845	180,6
Kumluk	128	29210	228,2
Akçeltik	116	14834	127,9
Nohuttepe	108	13445	124,5
Umur	108	12515	115,8
Kasımlı	104	20900	200,1
Aşağıkaya	86	5444	63,3
Bahçe	79	8788	111,2
Duru	78	10976	140,7
Darköprü	75	16795	223,9
TOPLAM	**36357**	**1210618**	**33,3**

Kaynak: Silvan İlçesi Tapu, Kadastro Müdürlüğü verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Sahada parsel sayıları ve büyüklükleri bakımından köylere göre büyük farklılıkların ortaya çıkmasında, geçmişten günümüze değişime uğrayan mülkiyet yapısı belirleyici olmaktadır. Geçmişte daha büyük ve sayıca az olan parseller, günümüzde küçülmüş ve sayıları artmıştır. Silvan'da arazi kadastroları tamamlanmış bulunan kırsal yerleşmelerde, parsel sayıları toplamı 36357 olup bu parseller 1210618 dönümlük bir alanı kaplamaktadır. Yörede parsellerin ortalama büyüklüğü ise 33,3 dönüm kadardır. Bu rakam Diyarbakır genelinde 67 olarak [201] düşünüldüğünde Silvan'daki değer il ortalamasının altındadır. Ancak Diyarbakır'a ait bu değer 1970'li yıllara ait olup günümüzde bu değerin daha düşük olması kuvvetle muhtemeldir.

Araştırma sahasındaki köylerin ortalama parsel büyüklüğü 3,8 ile 266,4 da arasında değişmektedir. (Bkn. Tablo 3.2) Köylerin çoğunda parsel büyüklükleri genellikle 0-50 da arasındadır. Bu aralık, yörenin küçük tarımsal işletmelere sahip olduğunu göstermektedir. Ortalama parsel büyüklüğü en az olan köy, 3,8 da ile Görentepe köyüdür. Daha sonra, Arı (8,2 da), Babakaya (9,2 da), Çaldere (8,8 da), Çiğdemli (5,8 da), Dolaplıdere (7,2 da), Keklikdere (6,9 da), Taşpınar (6,2 da), Kazandağ (7,6 da) ve Kızlar (7,1 da) gibi köyler de ortalama parsel yüzölçümünün küçük olduğu kırsal yerleşmelerdir.

Yörede ortalama parsel yüzölçümünün en büyük olduğu köy ise Bellibahçe'dir. Bu köyde ortalama parsel büyüklüğü 266,4 da kadardır. Ayrıca Çakıltaş (222,1 da), Darköprü (223,9 da), Kasımlı (200,1 da) ve Kumluk (228,2 da) köyleri ortalama parsel büyüklüğünün 200 da'nın üzerinde olduğu büyük yüzölçümlü tarımsal işletmelerden oluşmaktadır. İlçede bulunan kırsal yerleşmelerin 57'sinde yani %70,4'ünde ortalama parsel büyüklüğü 0-50 da arasındadır. Bu aralıkta yer alan tarımsal işletmeler küçük işletme olarak kabul edildiğinden, yörede en fazla görülen tarımsal işletme şekli, küçük işletme tipidir. Parsel büyüklüğü 50-200 da arasında olan kırsal yerleşme sayısı ise 19'dur. Orta büyüklükteki tarımsal işletmeler belli kesimlerde kümelenmiştir. Sahada parsel büyüklüğü 200 da'nın üzerinde olan yerleşme sayısı 5'tir. Büyük tarımsal işletmelere karşılık gelen bu parsel büyüklüğü, sahada sınırlı kesimlerde bulunmaktadır.

---

[201] Emiroğlu, "Coğrafi Bölgelere Göre Kırsal Yerleşmelerin Yüzölçümü, Parsel Sayısı ve Genişlikleri ile İlgili Bir Araştırma", s.126.

Parsel sayıları da köylere göre farklılık göstermektedir. İlçede parsel sayısı 1000'i geçen 2 kırsal yerleşme bulunmaktadır. Bayrambaşı beldesinde parsel sayısı 1005 iken Demirkuyu köyünde parsel sayısı 1398'dir. Sahada parsel sayısı en az olan kırsal yerleşmeler ise Darköprü (75), Duru (78) ve Bahçe (79)'dir.

3.1.3. Bitkisel Üretim

3.1.3.1. Ekiliş Alanları ve Üretim Durumu

Silvan İlçesi'nin, temel geçim kaynağı tarımsal faaliyetlere dayanmaktadır. Bu faaliyetler içinde tarla tarımının önemli bir ağırlığı vardır. Nitekim İlçe topraklarının yarıdan fazlası ekili dikili alanlardan oluşmakta ve bu alanların çok büyük kısmı tarla tarımına ayrılmış bulunmaktadır. Bağ ve bahçe tarımı, sahada yürütülen önemli ziraî faaliyetler içinde olmasına rağmen, bu tip tarımsal faaliyete ayrılmış arazi miktarı çok önemli bir oranda değildir.

Ekili dikili alanlar içinde tahıl tarımı sahada çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle buğday üretimi çok fazla ve önemli bir orandadır. Zira sahadaki ekili dikili alan, yaklaşık 650000 da olup bunun 575000 da'lık kısmında buğday tarımı yapılmaktadır ve bu alandan yıllık yaklaşık 200000 ton buğday elde edilmektedir. Silvan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli buğday üretim sahalarından birini oluşturmaktadır. İlçede tarıma uygun her konumda mutlaka buğday üretimi yapılmaktadır. Saha, sahip olduğu toprak yapısı ve iklim şartları itibarıyla buğday üretimi için çok uygun bir alan oluşturmaktadır. Buğday ile birlikte arpa ve baklagil gibi kuru tarım yöntemleriyle elde edilen ürünlerin ekiliş alanları ilçede önemli bir oran teşkil eder.

Buğdayın uygun yetişme şartları bulamadığı arazilerde bu ürünün yerini, arpa, mercimek ve nohut gibi ürünler almaktadır. Özellikle mercimek üretimi de ilçede önemli bir oran teşkil eder. Silvan'da son yıllarda sulama imkânlarının gelişmesi ile mısır ve pamuk üretiminde de önemli artışlar yaşanmıştır. Sahada yaklaşık 70000 da kadar olan sulu tarım alanlarında mısır, pamuk ve soya yetiştirilmektedir. Bu sahanın yaklaşık 45000 da' lık kısmında mısır ve 17000 da'lık kısmında da pamuk yetiştirilmektedir. Soya bitkisinin üretimi çok yeni olup çok az bir üretim yapılmaktadır.

Sahada hayvancılık gelişen bir ekonomik faaliyet olup uzun, sıcak ve kurak yaz mevsimi nedeni ile otlak ve mera sıkıntısı bulunmaktadır. Bu nedenle hayvanlara yem sağlamak için yapılan fiğ ve sılajık mısır gibi bitkilerin üretimi de önemli bir orandadır. Özellikle silajlık mısır üretiminde son yıllarda büyük artışlar yaşanmıştır. Yem bitkileri tarımı sahada daha çok az verime sahip topraklarda yürütülmektedir. Silvan'da tarla tarımı yanında bağ ve bahçe tarımı da önemli bir ziraî uğraştır. Yörede yaklaşık 5500 da'lık alanda bağ ve bahçe tarımı yapılmaktadır. Çok çeşitli meyve ve sebzeler yetiştirilmektedir. Bu tarımsal faaliyetler daha çok çiftçilerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yapılmaktadır. Tarla tarımına göre daha modern bir şekilde yürütülen bağ ve bahçe tarımında üretim miktarları her yıl artış göstermektedir.

Sahada yürütülen tarımsal faaliyetler daha çok kuru tarım şeklinde olup ekstansif yöntemler ile yapılmaktadır. Bu nedenle üretim yıllara göre dalgalı bir seyir izlemektedir. Sulu tarım arazisi, her geçen gün artmasına rağmen istenen düzeye ulaşmamıştır. Üretimin istikrarlı olabilmesi ve daha fazla verim artışı sağlanabilmesi için sulu tarım sahalarının artması gerekmektedir. Bu amaçla 2011 yılında sahanın kuzeyinde Silvan Barajı'nın inşasına başlanmıştır. Türkiye'nin en büyük ikinci sulama barajı olacak olan barajla birlikte yörede sulanmayan arazi kalmayacak ve tarımsal çeşitlilik artıp, çok büyük üretim artışları yaşanacaktır. Bu baraj ile birlikte Diyarbakır Havzası'nda yaklaşık 1 milyon dekarlık arazinin sulanması amaçlanmaktadır.

3.1.3.2. Tahıl Tarımı

Toprak şartlarının çeşitli ürünlerin yetiştirilmesine elverişli olmasına mukabil, iklim elemanlarından yağışların düzensiz ve yetersiz oluşu, ziraatin devamlılığını engelleyen ve yetiştirilen mahsülleri sınırlayan en önemli etken olarak kabul edilir[202]. Gerçekten de Silvan'da uygun toprak ve arazi şartları olmasına rağmen yağış kararsızlığı ve yetersizliği, uzun ve sıcak yaz devresi tarımın karakterini belirleyen temel unsur olarak karşımıza çıkmakta ve yörede tahıl tarımını zorunlu kılmaktadır. Yöredeki doğal şartların etkisiyle tahıl tarımı en önemli ekonomik faaliyet olarak ortaya çıkmaktadır. Tahıl ürünleri içerisinde de buğday tahıl alanlarının %95'ine yakın

[202] Sergün, Beşerî Coğrafya Açısından Bir Araştırma Uluova, s.130.

kısmını oluşturmaktadır. Silvan İlçesi'nde 2011 yılında 641512 da'lık ekili alanda 21 çeşit ürünün ekimi yapılmıştı. Bu yılda ekili alanlardan elde edilen ürün miktarı ise yaklaşık 297773 ton kadardı.

Tablo 3.3.'te de görüldüğü gibi, Silvan İlçesi'nde en çok ekimi yapılan ürün grubu, tahıllardan oluşmaktadır. İlçede tarıma ayrılan ekili alanın %93'lük kısmında tahıl tarımı yapılmaktadır. Tahıl tarımının bu kadar geniş yayılış göstermesi yukarıda da ifade edildiği gibi klimatik faktörlerden kaynaklanmaktadır. Saha, verimli tarım arazilerine sahip olmasına rağmen bitkilerin olgunlaşma döneminde yeterli miktarda yağış olmadığı için tahıl tarımı zorunlu ziraî faaliyet olarak ortaya çıkmıştır. Son dönemlerde gelişen sulama imkânları ile birlikte ürün çeşitliliği görülse bile istenen düzeyde değildir.

Tahıl ürünleri içerisinde en geniş yayılış alanına sahip bitki buğdaydır. Yörenin tamamına dağılmış olan buğday, hemem hemen her köy ve mezrada yetiştirilmektedir. Buğday, yörede uçsuz bucaksız gibi görünen tarım arazilerinin tek hâkim bitkisidir. Yörede değişik miktarlarda çeşitli ürünler yetiştirilmesine karşın, buğday sahaları, toplam ekili arazinin %85'ini oluşturur. Sahada bulunan tahıl alanlarının da %91,8'i buğday tarımına ayrılmıştır. Bütün bu veriler değerlendirilğinde Silvan, aslında bir buğday kuşağı oluşturmakta ve Anadolu'nun önemli buğday sahalarından birini meydana getirmektedir. Silvan'da buğday tarımının binlerce yıllık bir geleneği olup yörenin kültürel değerleri üzerinde de büyük etkisi vardır. Sahada buğdayın kesintiye uğradığı alan neredeyse bulunmamaktadır. İlçede bulunan 548960 da'lık buğday arazisinden yılda 219684 ton ürün elde edilmektedir. Silvan buğday üretimi yapan aile sayısı 3528 olup 24224 farklı arazide buğday üretimi yapılmaktadır. Sahada buğday üretiminin kuru tarım yöntemi ile yapıldığı göze çarpmaktadır.

Buğday üretimi Silvan'ın her tarafına dağılmakla beraber özellikle güney yarısındaki plato yüzleri ve düzlükler üzerinde çok daha yoğun bir dağılış gösterir. Sahanın güney, güneybatı kesimlerinde uçsuz bucaksız buğday tarlaları yer alır. Kasimi, Gökçetavak, Doluçanak, Çakıltaş, Çobantepe, Sulubağ, Alibey, Yolarası, Görmez, Beypınar, Tokluca, Yukarı ve Aşağı Veysi, Karacalar, Yuvaköy, Akdere, Düzalan, Susuz, Gündüz, Otluk Demirkuyu, Taşpınar, Kızlar gibi köyler, buğday tarımının en fazla yapıldığı sahaları oluşturur. Dolapdere, Dağcılar, Bayrambaşı,

Boyunlu, Onbaşılar, Keklikdere, Görentepe, Başdeğirmen, Çatakköprü, Akçeltik, Bahçe, Dutveren gibi köylerde ise buğday, sahanın diğer köylerine göre daha az üretime sahiptir.

Fotoğraf 3.4. Buğday, Araştırma Sahasında En Geniş Yayılış Alanına Sahip Tarımsal Üründür.

Araştırma sahasında buğday ekimi genellikle kışlık olarak yapılmaktadır. Kışlık buğdayın ekim tarihi, 1-10 Kasım arasındadır. Daha sonra 10 Kasım-25 Aralık arasında fışkırma, 15-25 Nisan arasında sap oluşumu, 20 Nisan-20 Mayıs arasında ise başaklanma meydana gelir. Erme ve hasat dönemi ise Haziran ayı boyuncadır. Kışlık buğdayın yetişme devresi takriben 200-225 gün kadardır.

Sahada küçük çiftçiler tohumluk buğday olarak daha çok yerli Sorgül türünü, makinalı tarım yapan orta ve büyük işletmeler ise Floransa buğday türünü tercih etmektedir. Çiftçi, tohumu Devlet kuruluşları ile bazı özel kuruluşlardan temin etmektedir. Özellikle büyük çapta Floransa tohumu elde etmesi bakımından Ceylanpınar Devlet Üretme Çiftliği, bölgedeki ziraat işletmeleri için ayrı bir önem taşır. Ayrıca son yıllarda Silvan şehrinde tohum satışı yapan büyük işletmelerin sayısında artış olmuştur. Floransa buğday varyetesi, yörenin tabii şartlarına çok iyi intibak etmektedir. Erken olgunlaşması sebebiyle çok sıcak ve kurak geçen yaz

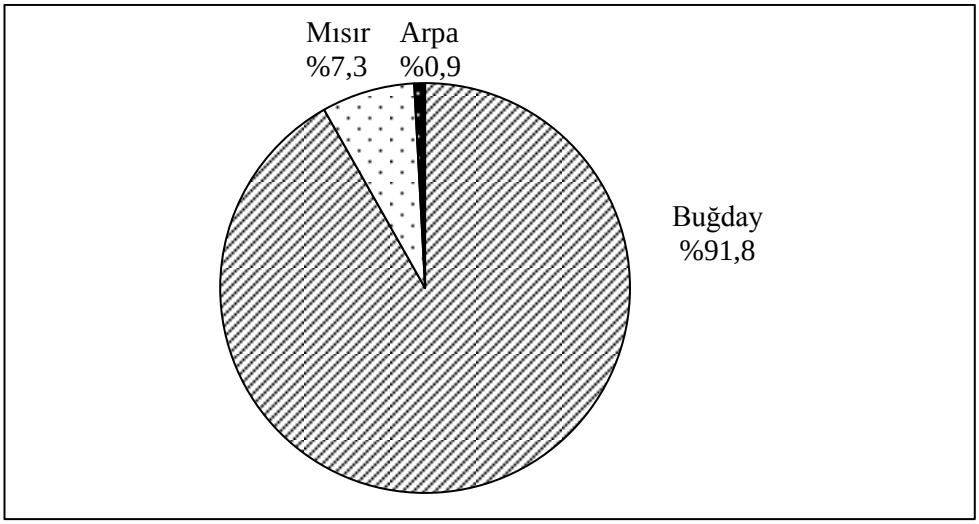
aylarındaki hasat-harman işlerini kolaylaştırmakta, süne haşeresinin tahribatına da daha az maruz kalmaktadır. Süne haşeresi yöredeki hububat tarımına büyük zarar veren yoğun şekilde mücadele edilen bir haşere türüdür.

Son yıllarda buğday alanları ve üretiminde meydana gelen büyük artışlara rağmen, yer yer iyi tohum kullanılmaması, yabani otlarla mücadele yetersizliği, çekirge ve süne tahribatı, kuraklık gibi amiller, buğday verimini büyük ölçüde etkilemektedir. Fakat en olumsuz etkiyi şüphesiz ki, şiddetli kuraklıklar oluşturmaktadır. Ortalama verim bu amillerin etkisi ile yıldan yıla değişmektedir. Sahada 2011 yılında ortalama dekar başı buğday verimi 400 kg. kadardır. Sahanın güney yarısında verim dekar başına yaklaşık 600 kg. kadar olup kuzeydeki sahalarda bu değer düşmektedir. Son yıllarda yaşanan büyük üretim artışlarının başlıca nedeni ise sulama imkânlarının gelişmesi ve otlak-mera arazilerinin tarım sahalarına dönüştürülmesidir. Yörede buğday üretim sahaları %30-40 oranında mera arazisi aleyhine genişlemiş bulunmaktadır.

Tablo 3.3. Silvan İlçesi'nde Tahıl Türlerinin Ekiliş Alanları, Verimi, Üretim Miktarları ve İşletme Sayıları (2011).

Ürün Adı	**İşletme Sayısı**	**Arazi Sayısı**	**Ekiliş Alanı(da)**	**Verim(kg/da)**	**Üretim(Ton)**
Buğday	3528	24224	548960	400	219584
Arpa	51	248	5088	350	1780
Mısır	379	1568	43947	1250	54933
Toplam	**3958**	**26040**	**597995**		**276297**

Kaynak: Silvan İlçe Tarım Müdürlüğü verileri (2011).

Grafik 3.2. Silvan İlçesi'nde Tahıl Türlerinin Ekiliş Alanları (2011).

Üretilen buğdaylar, büyük sanayi işletmelerine gönderilerek, buralarda un, kepek, kırık ve razmol gibi ürünlere dönüştürülüp satışa sunulmaktadır. Silvan'da üretilen buğday, Türkiye'nin hemen her tarafına gönderilmektedir. Özellikle Doğu, Güneydoğu ve İç Anadolu bölgelerindeki birçok ile gönderilmekte ve fabrikalarda işletilmektedir.

Silvan'da buğday tarımında makine kullanımı son dönemlerde artış göstermiştir. Verilen devlet destekleri ve çiftçinin ekonomik imkânlarının gelişmesi ile makine ve gübre kullanımı yaygınlaşmıştır. İlçede birçok köyde traktör mevcut olup, zaman ve işgücü açısından büyük tasarruf sağlamaktadır. Ancak hasad için gerekli sayıda biçerdöver bulunmamaktadır. Orta ve büyük işletmelerde biçerdöver kullanılırken, küçük işletmelerde rantbal bir üretim sağlanamadığı ve ekonomik şartlar yetersiz olduğu için biçerdöver bulunmamaktadır. Bu küçük işletmeler hasad döneminde biçerdöver ihtiyacını diğer büyük işletmelerdeki biçerdöver sahiplerinden kiralamak suretiyle karşılamaktadır. Bazen de Silvan dışından gelen biçerdöver sahipleri, ücret karşılığında hasad zamanı ürünün hasadını yapmaktadır.

Tahıl çeşitleri içinde ikinci sırayı mısır alır. Sahada mısır ekim alanı 43947 da kadardır. Toplam ekili arazinin %6,8'i, tahıl arazisinin de %7,4'ü mısır alanlarından oluşur. Silvan'da 2011 yılı mısır üretimi mikarı ise 54933 tondur. Sulamalı tarım metoduyla ziraati yapılan mısır bitkisinin üretimi son yıllarda büyük oranda artış göstermiştir. Mısır, kışlık buğday ve arpa hasadına müteakip Haziran ayı sonunda anız bozularak ekilmekte ve Eylül sonunda hasad edilmektedir. Sahada mısır üretimi modern ve entansif metodlar ile yürütülmektedir. Makina ve gübre kullanımının yaygın olduğu bu sahalarda, sulama kanalları sayesinde önemli üretim artışları yaşanmıştır.

Araştırma sahasının doğusunda, Batman Çayı boyunca uzanan saha, ilçedeki mısır üretim alanlarının büyük bir kısmını oluşturur. Batman Barajı ve Batman Çayı'ndan çekilen sulama hatları ile geniş tarım arazileri sulanmaktadır. Bu arazilerde ekonomik değeri yüksek olan mısır ve pamuk gibi bitkilerin tarımı yoğun bir şekilde yürütülmektedir. Ancak özellikle mısır üretimi, sulanabilen arazilerde önemli bir orandadır ve rantbal değeri en yüksek bitkilerin başında gelir. Ortalama dekar başına yaklaşık 1250 kg'lık verime sahiptir. Ortalama verim ülkemizde dekar başına 717 kg

iken Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise 756 kg kadardır. Ülke ve bölge ortalamalarıyla karşılaştırıldığında sahadaki mısır verimi oldukça yüksektir.

Sahanın doğusunda bulunan Başdeğirmen, Çatakköprü, Akçeltik, Dutveren, Çevriksu, Yeşerdi, Yeniköy, Kıraçtepe, Çiğil gibi köylerde mısır üretimi çok yoğun bir şekilde yapılmaktadır. Çiğil gibi bazı köylerde ise arazinin tamamına yakını mısırdan oluşmaktadır. Mısır üretim sahaları, arazinin ve sulama imkanlarının elverişli olmadığı kesimlerde yerini buğday tarımına bırakmaktadır. Silvan'da, verim ve üretim değeri en yüksek bitkilerin başında mısır gelmektedir.

Fotoğraf 3.5. Araştırma Sahasının Güneydoğu Sınırındaki Akçeltik Köyünde Mısır Bitkisi Geniş Bir Ekiliş Alanına Sahiptir.

Son yıllarda üretim miktarı azalış göstermesine rağmen arpa da tahıllar içinde en fazla üretime sahip bitkilerdendir. Sahada buğdayın yağış, topografya ve sıcaklık şartları nedeni ile yetiştirilemediği kesimlerde arpa yetiştirilmektedir. Yörede arpa tarımına ayrılmış arazi, 5088 da kadardır. Toplam hububat alanının %0,9'luk kısmı arpadan oluşmaktadır. Bu türün üretimi her geçen gün azalmaktadır. Özellikle sulama

imkânlarının gelişmesi ile arpa yerini buğday ve mısır gibi bitkilere bırakmaktadır. Arpa üretimi de buğday gibi kışlık olarak yapılmaktadır. Sonbaharda ekilen arpa, Haziran ayında hasat edilmektedir. Hayvan yemi olarak da kullanıldığı için arpa üretimi bazı köylerde önemli bir yere sahiptir.

Arpa, buğdaya göre daha esnek yetişme koşullarına sahip olduğundan daha yüksek kesimlerde buğday yerine ekimi yapılmaktadır. İlçenin kuzey ve kuzeydoğusundaki dağlık sahada buğday yerine daha çok arpa yetiştirilir. Dolapdere, Babakaya, Dağcılar gibi köylerde arpa üretimi daha ön plandadır. Bu köylerde hayvancılık faaliyetleri temel geçim kaynağı olduğu için hayvanlara yem temini için arpa üretimi tercih edilmektedir.

3.1.3.3. Endüstri Bitkileri Tarımı

Silvan İlçesi'nde tarla arazisinin çok küçük bir kısmı sanayi bitkilerine tahsis edilmiştir. Sahada sanayi bitkilerine ayrılan arazi 6776 da kadardır. Tarla arazisinin yaklaşık %1'lik bir kısmı sanayi bitkilerine ayrılmıştır. Bu bitkiler arasında pamuk, tütün ve soya bulunur. (Tablo 3.4) Yörede 67 aile ve 223 farklı parselde sanayi bitkileri üretimi yapılmaktadır. Bu bitkiler içinde en önemlisi ve neredeyse ekim alanlarının tamamına yakın kısmını oluşturan pamuktur. İlçede 65 aile ve 6743 da'lık alanda pamuk üretilmektedir. Sanayi bitkilerine ayrılan sahanın %99'unu pamuk üretimi oluşturur. Pamuğun 2011 yılı üretimi 3034 tondur. Dekar başına ortalama verim ise yaklaşık 450 kg kadardır.

Pamuk üretimi, teknik bilgi ve bakım gerektiren, belirli iklim ve su şartları altında yetişebilen önemli bir sanayi bitkisidir. Sıcaklık şartlarının düşük olduğu karasal iklim bölgeleri ile olgunlaşma döneminde yağışların görüldüğü iklim bölgelerinde üretimi yapılamaz. Silvan'da pamuk üretimini engelleyecek iklim şartları bulunmamaktadır. Yörenin ortalama sıcaklık değerleri yüksek olup, sıcak ve kurak bir yaz dönemine sahiptir. Aslında bu şartlar pamuk üretimi için idealdir. Fakat yörede pamuk üretimini sınırlandıran temel etken sulamadır. Bilindiği üzere pamuk büyüme evresinde bol su isteyen bir bitkidir. Bu nedenle sulamalı tarım yöntemine ihtiyaç vardır. Yörede sulamalı tarım arazileri yetersiz olduğu için pamuk üretim sahaları da sınırlı kalmıştır. Ancak sulama şartlarının gelişmesi ile yörede pamuk üretiminde çok büyük artışlar yaşanacaktır. Ayrıca pamuk için verimli tarım arazilerine de ihtiyaç

bulunmaktadır. Sahada genel olarak topraklar verimli olup pamuk tarımına uygun verimlilik değerlerine sahiptir.

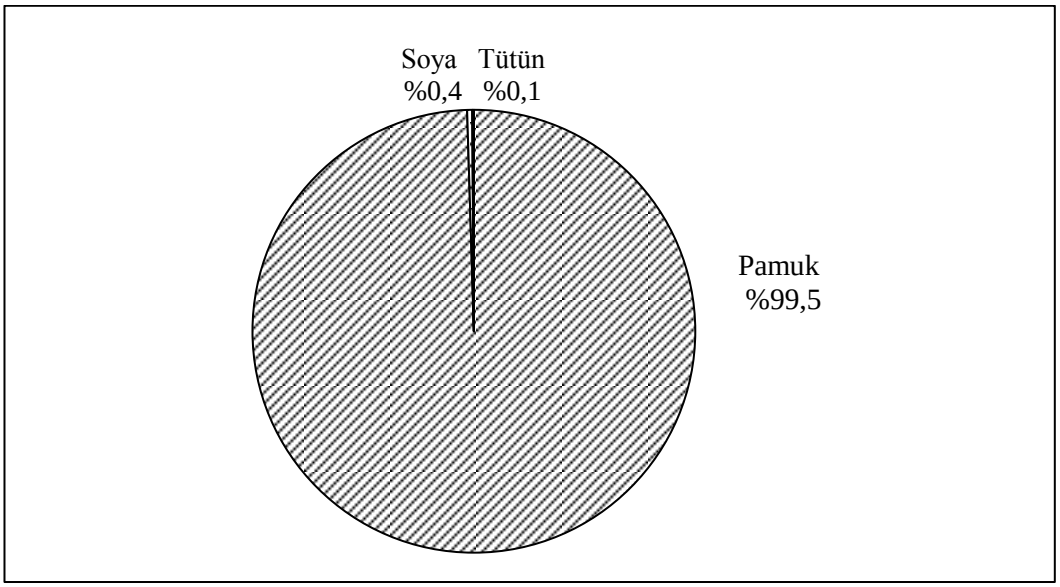
Fotoğraf 3.6. Yörede Pamuk Üretimi Özellikle Çatakköprü Köyünde Yapılmaktadır.

Görülüyor ki sahada pamuk tarımının önündeki tek engel sulanabilen arazinin yetersiz oluşudur. Sahada pamuk üretimi yeni olup çiftçinin bu bitkiyi benimsemesi ve gerekli bakım ve teknik bilgileri sağlaması biraz zaman alacaktır. Ancak yapımı devam eden Silvan Barajı tamamlanırsa, Silvan, Türkiye'nin önemli pamuk üretim sahalarından biri haline gelebilir. Sulamalı tarım yöntemi ile tarımı yapılan pamuk, yöre çiftçisinin en fazla gelir sağladığı ürünlerden biridir. Silvan'da pamuk üretiminin artışı ile birlikte pamuğa dayalı sanayi tesislerinin ortaya çıkması da söz konusu olacaktır. Yörede pamuk tarımı, Batman Çayı boyunca uzanan alüvyal topraklar üzerinde yapılmaktadır. Çatakköprü, Başdeğirmenci, Yenidoğan gibi köyler, pamuk tarımının yapıldığı sahalardır. İlçenin diğer kesimlerinde sulama imkânları yeterli düzeyde olmağı için pamuk üretimi yapılamamaktadır.

Tablo 3.4. Silvan İlçesi'nde Sanayi Bitkilerinin Ekiliş Alanları, Verimi, Üretim Miktarları ve İşletme Sayıları(2011)

Ürün Adı	İşletme Sayısı	Arazi Sayısı	Ekiliş Alanı(da)	Verim(kg/da)	Üretim(Ton)
Pamuk	65	221	6743	450	3034
Tütün	1	1	8	150	1
Soya	1	1	25	100	2,5
Toplam	**67**	**223**	**6776**		**3037,5**

Kaynak: Silvan İlçe Tarım Müdürlüğü verileri (2011).

Grafik 3.3. Silvan İlçesi'ndeki Sanayi Bitkilerinin Ekiliş Alanları (2011).

Sanayi bitkileri içinde yer alan bir diğer bitki tütündür. Tütün, 2000'li yıllara kadar ilçede yetiştrilen en önemli bitkilerin başında gelmekteydi. İlçede bulunan Tekel Sigara Fabrikası'nda yaklaşık 800 kişi çalışmaktaydı. Ancak uygulanan yanlış politikalar ile yöre için çok önemli bir yere sahip olan tütün üretimi sona erdirilmiş ve fabrika kapatılmıştır. Hem fabrika önemli sayıda işçi barındırdığı hem de üretici için önemli bir gelir kaynağı olduğu için tütün, yörenin iktisadî hayatı üzerinde çok büyük etkiye sahipti. Tütün fabrikanın kapatılması ve üretimin neredeyse bitme noktasına gelmesi ile yörenin iktisadî hayatı büyük zarar görmüştür. Nitekim Diyarbakır, Siirt ve Batman gibi illerde ekilen tütün Silvan tütünü olarak anılmakta ve üretim değeri oldukça yüksek bir tür oluşturmaktadır. Sert ve doyurucu karekterde olan Silvan tütünü, doğu tipi ***kara tütünler*** grubuna girmektedir.

Verimi ve kalitesi çok iyi olan Silvan tütününün üretimi günümüzde sadece bir işletmede yapılmaktadır. Sanayi bitkileri üretim sahası içinde tütün sadece 8 da'lık yer işgal etmektedir. Üretimin bu denli azalmasında, devletin sigara fabrikasını kapatması ve tütün alımını bitirmesi nedeni ile çiftçinin ürünü pazarlayamaması etkili olmuştur. Sahada 2000'li yıllara kadar yılda yaklaşık 10000 ton tütün üretimi yapılırken 2011 yılı üretimi ise yıllık 1 ton civarında olmuştur.

Silvan'da üretimi çok yeni olan ve az oranda yetiştirilen soya bitkisine ait ekiliş alanları da bulunmaktadır. Sahada çok yeni olan soya bitkisi, sulama imkânları ve uygulanan tekniklerin gelişimi ile birlikte zamanla kendine yer edinebilecek bir bitkidir. Silvan'da soya üretimi yapan işletme sayısı 1'dir.Yaklaşık 25 da'lık arazi üzerinde soya tarımı yapılmaktadır. Dekar başına ortalama verimi 100 kg. civarında olup yıllık üretimi 2,5 ton kadardır.

3.1.3.4. Baklagil Tarımı

Bu bitkilere bakliyat da denir. Bakliyatlar fasulye, nohut, mercimek, bakla, bezelye, barbunya, börülce gibi zengin bir familya oluştururlar. Hem taze meyveleri hem de tohumları, besin maddesi olarak tüketilir. Bunlar protein oranı bakımından, tahıllara göre zengin olup, daha besleyicidirler[203]. Silvan'da tarla ziraatine ayrılan alanlarda tahıllardan sonra ikinci baklagil bitkileri alır. Baklagil tarımına ayrılan arazi 31202 da kadardır. Bu bitkiler ekili arazinin yaklaşık %4,9'unu kaplamaktadır. Sahada buğday, mısır gibi bitkilerin çeşitli nedenlerle yetiştirelemediği alanlarda baklagil tarımı ön plana çıkmaktadır. Ancak ekonomik değeri buğday, mısır ve pamuk gibi yüksek olmadığı için çok fazla tercih edilen ürünler değildir.

Baklagiller içerisinde en geniş yayılış alanına sahip bitki kırmızı mercimektir. Yöre iklim ve toprak şartlarına çok iyi uyum sağlamış olan mercimek, ekonomik olarak buğdaya göre daha az değere sahip olduğu için bu bitkinin gölgesinde kalmıştır. Yörede mercimek tarımı için çok uygun şartlar olmasına rağmen üretim, sulama şartlarının güçleştiği, toprak verimliliğinin düştüğü arazilerde yapılmaktadır. Silvan'da mercimek üretim alanları 2011 yılında 30655 da kadar olmuştur. Sahada baklagil tarımına ayrılan alanların %98,2'sinde mercimek tarımı yapılmaktadır. Ürünün 2011

[203] H. Doğanay, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Pegem Akedemi Yayınları , Ankara 2011, s.73.

yılı yıllık üretimi ise 4598 tondur. (Tablo 3.5) Yıllık ortalama verim de dekar başına yaklaşık 150 kg kadardır. Sahada 25 aile 58 farklı parselde mercimek üretimi yapılmaktadır. Susuz, Gündüz, Otluk, Karacalar, Aşağıveysi, Erikyazı gibi köyler, mercimek tarımının ön planda olduğu sahaları oluşturmaktadır.

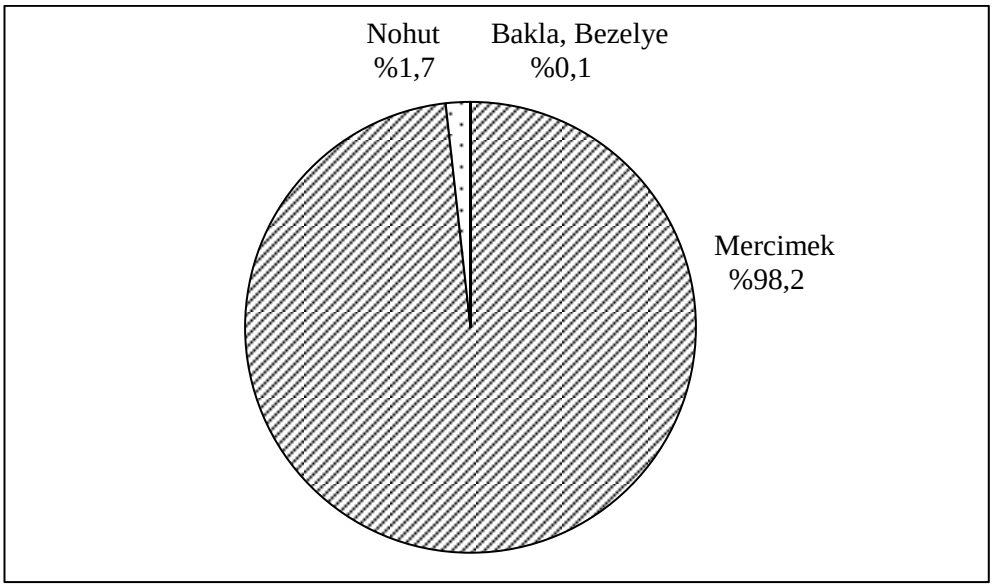
Fotoğraf 3.7. Aşağıveysi Köyündeki Mercimek Üretim Alanından Bir Görünüm.

Baklagiller içerisinde mercimekten sonra en fazla yetiştirilen bitki nohuttur. Çok az oranda yetiştirilmesine rağmen yer yer bazı köylerde yayılış sahasına sahiptir. Nohut da mercimek ile benzer iklim ve arazi şartlarında yetişen bir bitki olup yine ekonomik değerinden dolayı yörede çok fazla tercih edilmeyen bir bitkidir. Baklagiller içinde nohut tarımına ayrılan saha 544 da'dır. Baklagil tarımı yapılan sahaların %1,8'inde nohut tarımı yapılmaktadır. Bu bitkinin 2011 yılı, ortalama yıllık verimi 130 kg. olup 70 ton kadar üretimi yapılmıştır.

Tablo 3.5. Silvan İlçesi'nde Baklagil Bitkilerinin Ekiliş Alanları, Verimi, Üretim Miktarları ve İşletme Sayıları(2011).

Ürün Adı	İşletme Sayısı	Arazi Sayısı	Ekiliş Alanı(da)	Verim(kg/da)	Üretim(Ton)
Mercimek	25	58	30655	150	4598
Nohut	17	22	544	130	70
Bakla	8	8	3,6	300	1
Bezelye	5	5	2	500	1
Toplam	**55**	**93**	**31204,6**		**4670**

Kaynak: Silvan İlçe Tarım Müdürlüğü verileri (2011).

Grafik 3.4. Silvan İlçesi'nde Baklagil Bitkilerinin Ekiliş Alanları (2011).

Bakla ve bezelye gibi baklagiller de sahada yayılış alanına sahip bitkilerdir. Bu bitkilerin mercimek ve nohuta göre yağış istekleri daha fazla olduğu için sulanabilen tarım arazilerinde yayılış göstermektedir. Sahada sınırlı miktarda sulamalı arazi olduğu için ve bu sahalarda da mısır, pamuk ve buğday gibi bitkilerin rekabeti nedeniyle bitkilerin yayılış alanı çok sınırlıdır. Sahada bakla tarımına ayrılan arazi 3,6 da olup yıllık ortalama verimi 300 kg kadardır. Yörede 2011 yılında bakla üretimi 1 ton civarındaydı. Bezelye de çok az yayılış alanına sahip bir baklagildir. Sahada 2 da'lık arazide tarımı yapılan bezelyenin, ortalama verimi 500 kg ve yıllık üretimi 1 ton kadardır.

3.1.3.5. Yem Bitkileri Tarımı

Tarla tarımı içinde yem bitkileri de önemli bir yere sahiptir. Silvan'da ekip-biçme şeklindeki tarla tarımından sonra ikincil geçim kaynağını hayvancılık oluşturur. Yörenin iklim ve doğal şartlarından dolayı yetersiz mera alanları olması nedeniyle hayvan yemi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle yem bitkileri üretimi sahada hayvancılığın yapılabilmesi ve gelişebilmesi için de oldukça önemlidir. Silvan'da yetiştirilen yem bitkileri fiğ, korunga ve silajlık mısırdır. Bu bitkilerin tarımı Haziran–Eylül ayları arasında yapılmaktadır. Sahada korunga bitkisinin ekimi 2006 yılına kadar yapılmış olup günümüzde bu ürünün üretiminden vazgeçilmiştir. Fiğ ve silajlık mısır üretimi ise yıllara göre farklılık göstermektedir. İlçede 2009 yılı itibarı ile 4713 da'lık alanda yem bitkilerinin tarımı yapılmaktaydı.

Tablo 3.6. Silvan İlçesi'nde Yem Bitkilerinin Ekiliş Alanları, Verimi, Üretim Miktarları ve İşletme Sayıları(2011).

Ürün Adı	Üretim Yılı	Ekiliş Alanı(da)	Verim(kg/da)	Üretim(Ton)
Fiğ	2005	1268	170	215
	2006	1518	140	212
	2007	6347	190	1205
	2008	1448	170	246
	2009	839	200	168
Korunga	2005			
	2006	41	150	6
	2007			
	2008			
	2009			
Silajlık Mısır	2005	950	1500	1425
	2006	1918	1700	3260
	2007	3030	1700	5151
	2008	3966	3000	11898
	2009	3874	3500	13559

Kaynak: Silvan İlçe Tarım Müdürlüğü verileri (2011).

Yem bitkileri içinde en fazla üretim sahasına sahip olanı silajlık mısırdır. Sahada 2009 yılında 3874 da'lık alanda silajlık mısır tarımı yapılmaktaydı. Ortalama yıllık verimi 3500 kg olup yıllık üretim ise 13559 ton kadardı. Silvan'da silajlık mısır üretimi 2005 yılından beri sürekli artış göstermektedir.

Fiğ bitkisi de ilçede üretimi yapılan yem bitkileri içerisinde yer alır. Bu bitkinin 2009 yılında sahip olduğu üretim alanı 839 da kadardı. Yıllık ortalama verimi 200 kg olup bu yıldaki üretim ise 168 ton kadardır. Fiğ, silajlık mısıra göre daha besleyici olmasına rağmen birim alandan elde edilen verim düşük olduğu için üretim alanlarını silajlık mısıra bırakmıştır. Bu yem bitkisi, 2000'li yılların başına kadar ilçede yoğun şekilde üretilirken daha sonra silajlık mısırdan elde edilen çok yüksek verimler ile yerini bu bitkiye bırakmıştır.

Korunga ise ilçede 2006 yılında üretilmiştir. Daha sonraki yıllarda üretimi yapılmamıştır. Sahada 2006 yılında 41 da'lık alanda korunga üretimi yapılmıştır. Bu yılda ortalama verim 150 kg civarı olup 6 ton kadar üretim yapılmıştır. Fakat daha sonraki yıllarda çeşitli nedenlerden dolayı bu bitkinin üretimi yapılmamıştır. İlçede yem bitkileri daha çok hayvancılığın ön planda olduğu kuzey kesimde yayılış alanına sahiptir.

Fotoğraf 3.8. Yörede Hayvancılık İçin Oldukça Önemli Olan Yem Bitkilerinin Üretimi İstenen Düzeyde Değildir.

3.1.3.6. Sebze Tarımı

Sebze yetiştiriciliği sahada en eski tarımsal faaliyetleri oluşturur. Sebze en kısa şekliyle otsu bitkilerin yenilen kısımları olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş bir ifade ile insan beslenmesinde kullanılan, meyve ve tahıl grubuna girmeyen, bahçe tarımında yetiştirilen; yaprak, kök, yumru, soğan, sürgün, çiçek, meyve, sap ve şapkası yenilen bitkilere sebze denir[204]. Sahada sebzecilik iklim ve toprak şartları altında gelişim göstermektedir. Sebze tarımında rantbal üretimi elde edebilmek için uygun toprak ve iklim şartları olması gerekir. Sebzeler, yetişme ve olgunlaşma döneminde sıcaklık ve su isteyen bitkilerdir. Sulamalı tarım yöntemi ile tarımı yapılan sebzelerde, üretim sıcaklık ve sulama şartlarına bağlı olarak değişmektedir. Ayrıca toprak verimliliği, üretim üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Yörede sıcaklık şartları sebze tarımı için uygun özellikler gösterirken, sulama imkânları yeterli olmadığı için sebzecilik faaliyetleri çok fazla gelişememiştir. İlçede yapılan sebzecilik faaliyetleri küçük çiftçilerin kendi ihtiyacını karşılamaya yönelik olan ve ticarî değeri olmayan işletmeler şeklindedir. İlçenin hemen her tarafında konutlara yakın ve su kaynaklarının bulunduğu sahalarda, bahçe tarımı şeklinde sebzecilik faaliyetleri yürütülmektedir. Sebze yetiştiriciliği daha çok evin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yapılan ziraî faaliyettir.

Fotoğraf 3.9. Çobantepe Köyü Cengiz Mezrasında Damlama Sulama Yöntemi İle Sebze Tarımı Yapılmaktadır.

[204] Bulut, Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya, s.162.

Sahada sebze bitkilerinin verimi, çiftçilerin sahip olduğu toprakların verimliliği ve sulama imkânlarının gelişimine bağlı olarak değişmektedir. Yörenin güney yarısında, akarsu vadileri boyunca uzanan sahalarda verim oldukça yüksekken, su kaynaklarının yetersiz olduğu arazilerde verim çok düşüktür. Örneğin Yeşilbahçe, Çiğil, Başdeğirmen, Çobantepe, Çakıltaş gibi köylerde verim çok yüksek iken Düzalan, Yuvaköy, Tokluca, Eşme gibi köylerde verim düşüktür. Sahada sebze tarımına ayrılan sahalar, daha çok yamaç ve eteklerde yer alan küçük araziler şeklindedir. Büyük işletmelerde sebze tarımı tercih edilen bir ziraî faaliyet değildir.

Silvan'da geleneksel yöntemlerle sürdürülen sebze tarımının yanı sıra son dönemlerde gerçekleştirilen projeler sayesinde seracılık faaliyetleri de yapılmaktadır. Tarım, Gıda, Hayvancılık Bakanlığının yürüttüğü Kırsal Kalkınma Projesi sayesinde Çobantepe köyü Cengiz mezrasında 12 dönümlük arazi üzerine seralar kurulmuştur. Sera 2500 adet yüksek tünelden oluşmakta ve birim alanda oldukça yüksek verim sağlanmaktadır. Ayrıca yine bu proje kapsamında 70 dönümlük arazide örtü altı karpuzculuğu ve 60 dönümlük arazide açık sebzecilik seracılığı da yapılmaktadır. Yörede uygulanan bu tarz projeler sayesinde sebze üretiminde elde edilen verim oldukça yükselmektedir. Çiftçiler geleneksel yöntemlere göre 5-6 kat daha fazla üretim yapabilmektedirler.

Fotoğraf 3.10. Silvan'da Cengiz Mezrasında, Kırsal Kalkınma Projesi Kapsamında Yapılan Seradan Bir Görünüm.

Araştırma sahasında bahçe tarımı içerisinde sebze bitkilerine ayrılan saha 824 da'dır. Yörede 442 aile, 645 arazide sebze tarımı yapmaktadır. Yıllık sebze üretimi ise 2011 yılı itibarı ile 7711 tondur. (Tablo 3.7) Dekar başına düşen verim ürünlere göre farklılık göstermektedir. Kabak, domates ve patlıcan gibi ürünlerde verim çok yüksekken, salatalık ve soğan gibi bitkilerde ise nispeten düşüktür.

Silvan'da sebze bitkileri içinde en geniş üretim alanına domates sahiptir. İlçede, domates üretim sahaları 479 da'dır. Sebze üretim alanlarının %58,1'inde domates üretimi yapılmaktadır. Domates üretimi 232 işletme ve 382 arazide yapılmaktadır. Üretilen domatesler daha çok üreticiler tarafından tüketilmekte, çok az oranda da Silvan şehrine pazarlanmaktadır. Domates bitkisinin 2011 yılı, yıllık ortalama verimi dekar başına 1800 kg kadardır. Yıllık domates üretimi ise 862 ton kadardır. Silvan'da domatesten sonra en fazla yetiştirilen sebze, biberdir. Bu ürün bahçe arazisi içinde 238 da'lık bir alana sahiptir. Sebze tarımı yapılan sahaların %28,9'unda biber yetiştirilmektedir. İlçede biber üretimi 158 işletmede yapılmaktadır ve yıllık ortalama verimi ise dekar başına 1300 kg'dır. Yıllık üretim ise 309 ton kadardır.

Tablo 3.7. Silvan İlçesi'nde Sebze Bitkilerinin Ekiliş Alanları, Verimi, Üretim Miktarları ve İşletme Sayıları (2011).

Ürün Adı	**İşletme Sayısı**	**Arazi Sayısı**	**Ekiliş Alanı(da)**	**Verim(kg/da)**	**Üretim(Ton)**
Domates	232	382	479	1800	**862**
Biber	158	201	238	1300	309
Patlıcan	33	40	82	1500	123
Sarımsak	1	3	3	200	0,6
Hıyar	11	12	14	1200	17
Bamya	4	4	5	200	1
Kabak	1	1	2	2000	4
Soğan	2	2	1	800	0,8
Toplam	**442**	**645**	**824**		**7711**

Kaynak: Silvan İlçe Tarım Müdürlüğü verileri (2011).

Üretim alanları ve miktarları bakımından önemli olan bir diğer sebze patlıcandır. Domates ve biberden sonra üretimi en fazla yapılan patlıcan, bahçe tarımı yapılan arazi içinde 82 da'lık bir alana sahiptir. Patlıcanın yıllık ortalama dekar başına verimi 1500 kg ve yıllık üretimi ise 123 ton kadardır. İlçede 33 işletmede patlıcan üretimi

yapılmaktadır. Sahada ayrıca hıyar, sarımsak, bamya, kabak ve soğan gibi sebzelerin tarımı da yapılmaktadır. Hıyarda, yıllık ortalama verim 1200 kg, toplam üretim ise 17 tondur. Sarımsağın yıllık ortalama verimi 300 kg kadar olup yıllık üretimi 600 kg'dır. Sahada ayrıca yılda 1 ton bamya, 4 ton kabak ve 800 kg kadar kuru soğan üretilmektedir.

3.1.3.7. Meyve Tarımı

Araştırma sahasındaki tarım arazisinin %0,8 gibi çok düşük bir oranı meyve bitkileri ile kaplıdır. Sahada meyve tarımına ayrılan arazi miktarı 4959,5 da'dır. Bu alanın da büyük bir kısmı bağ alanlarından oluşmaktadır. Silvan İlçesi'nde meyvecilik faaliyeti yapan 980 aile bulunmaktadır. Toplam meyve ağacı sayısı ise 831826'dır. Tablo 3.8.'den de anlaşılacağı üzere 2011 yılında sahada yaklaşık 3836 ton meyve üretimi yapılmıştı.

Silvan'da meyve alanları daha çok tarla tarımına uygun olmayan yamaç ve eteklerde yoğunlaşmıştır. Son dönemlerde bazı işletmeler ileri teknikler kullanarak tarla arazilerinde de meyvecilik faaliyetleri yürütmektedir. Sahanın hemen her tarafında meyve tarımı yapılmaktadır. Sulama imkânları ve arazi şartlarının uygun olmadığı köylerde meyve üretimi daha azdır. Ancak bol su kaynakları ve geniş arazilerin olduğu köylerde meyve üretimi oldukça fazladır. İlçede yapılan meyvecilik faaliyetlerinin ekonomik değeri çok yüksek değildir. Üretilen meyveler ya aile bireyleri tarafından tüketilmekte ya da çok az bir kısmı Silvan ve Diyarbakır gibi şehirlere pazarlanmaktadır.

Akçeltik, Dutveren, Bahçe, Yuvaköy, Çiğil, Yeşerdi, Eskiocak, Demirkuyu, Kazandağ, Gürpınar, Kumgölü, Kızlar, Ormandışı, Boyunlu, Güündüz, Susuz, Bağdere, Çakıltaş, Yeşilbahçe, Erikyazı, Akçayır, Akdere gibi köyler, ilçede en fazla meyve tarımının yapıldığı sahaları oluşturmaktadır. Sahada yürütülen meyvecilik faaliyetleri modern ve ileri yöntemlerle yapılmaktadır. Özellikle ilaçlama, aşılama gibi ileri teknikler ile ürünler yeriştirilmekte, gerekli bakımlar yapılmaktadır. Meyve ağaçları; tohum, çelik ve aşı usulu ile çoğaltılmaktadır. Dikim mevsimi ise genellikle ilkbaharda Şubat başlarından Mart sonuna, sonbaharda ise Ekim ayından Kasım sonuna kadar olan devredir. Yaz budaması Şubatta, kış budaması ise Ekimde yapılır. Yörenin fidan ihtiyacı ise Silvan ve Diyarbakır tarım müdürlükleri tarafından

karşılanmaktadır. Çiftçiye bedava olarak veya çok cüz'i bir ücret karşılığında fidanlar dağıtılmaktadır. Ayrıca Silvan İlçe Tarım Müdürlüğü tarafından aşılama, ilaçlama gibi konularda çiftçilere deslekler sağlanmaktadır.

Tablo 3.8. Silvan İlçesi'nde Meyve Bitkilerinin Ekiliş Alanları, Verimi, Üretim Miktarları ve İşletme Sayıları (2011).

Ürün	Üretim Alanı(da)	İşletme Sayısı	Arazi Sayısı	Ağaç Sayısı	Verim(kg/da)	Üretim Miktarı(kg.)
Üzüm Asması	4522	763	1250	823194	800	3617600
Elma	244	138	187	4880	20	97600
Antep Fıstığı	54	2	2	850	8	6800
Badem	41	13	13	738	15	11070
Armut	20	19	25	400	20	8000
Dut	18	8	11	504	22	11088
Karpuz	14	5	5		4464	62496
İncir	13	3	3	351	16	5616
Nar	8	3	3	250	20	5000
Ceviz	8	6	7	80	25	2000
Erik	6	6	6	200	17	3400
Kiraz	3	3	3	84	15	1260
Şeftali	3	3	3	100	17	1700
Ayva	2	5	5	100	20	2000
Vişne	2	2	2	70	12	840
Kayısı	1,5	1	1	25	18	450
Toplam	**4959,5**	**980**	**1526**	**831826**		**3836920**

Kaynak: Silvan İlçe Tarım Müdürlüğü verileri (2011).

Sahadaki meyvecilik faaliyetleri arasında en önemlisi bağcılıktır. Meyve tarımına ayrılmış olan alanın 4522 da'ında bağcılık yapılmaktadır. İlçedeki meyve arazilerinin %91,2'si bağ sahalarından oluşmaktadır. Sahada 763 aile ve 1250 parselde bağcılık yapılmaktadır. Tablo 3.8.'den de anlaşılacağı üzere 2011 yılı yıllık ortalama bağ verimi 800 ton civarında olup yılda 3617 ton üzüm yetiştirilmektedir. Yörede elde edilen üzümlerin büyük bir kısmından pekmez, pestil ve sucuk yapılmaktadır. Bir

kısmından yaş olarak istifade edilmekte ve Silvan, Diyarbakır, Batman gibi şehirlere sevkedilmektedir.

Eskiden yörede üzüm yetiştiriciliği daha ileri bir seviyedeydi. Ancak Ermeni tehciri, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı yıllarında ve bunları takip eden yıllarda bağlar büyük zarar görmüş, tahrip edilmiş ve bağlara Devlet tarafından da gereken ilgi gösterilmemiştir. Bu tahribattan önceki dönemde yörede 36 çeşit üzüm türü ve 15-20 çeşit üzüm yetiştiriciliği bulunmakta ve bunlardan ***müsebbak*** ve ***tahannebi*** gibi cinsler yemeklik olarak tüketilen nefis türleri oluşturmaktaydı. Bağcılıkta yaşanan olumsuzluklar 2000'li yıllara kadar devam etmiştir. Ancak son yıllarda bağcılığın önemi anlaşılmış, tarla tarımına ayrılan verimli sahalarda bile üzüm yetiştiriciliği yapılmaya başlanmıştır.

Fotoğraf 3.11. Çavuşdamı Mezrasında Bulunan Üzüm Bağlarından Bir Görünüm.

Sahada bağcılık, çoğunlukla yamaçlar ve eteklerdeki kumlu, kireçli, çakıllı arazilerde yayılış göstermektedir. Gerek sıcaklık gerekse yağış şartları bağcılığın yetişme şartlarına büyük bir uygunluk gösterir. Bağcılığın yamaçlarda önem kazanması diğer bitkilerin bu sahalarda yetişme imkânı bulamaması nedeniyledir. Ayrıca son dönemlerde bazı işletmeler, tarla tarımının yapıldığı düz ve verimli

arazilerde bağcılık yapmaktadır. Dekar başına verimin çok yüksek olduğu bu alanlar yörede hızla artmaktadır.

İlçede bağcılık faaliyetleri; Boyunlu, Görentepe, Kelikdere, Onbaşılar, Üçbasamak, Yolaç, Bağdere, Şanlı, Eşme, Akçayır, Akdere, Yuvaköy, Düzalan, Kıraçtepe, Bellibahçe, Akçeltik, Dutveren, Eskiocak, Bahçe, Taşpınar, Çiğdemli, Demirkuyu gibi köylerde yoğun bir şekilde yapılmaktadır. Bu köylerin çoğunda yamaç ve eteklerde tarla tarımına uygun olmayan arazilerde bağ sahaları bulunurken; Yuvaköy, Akdere, Akçeltik gibi köylerde ise düzlük sahalarda yer alan verimli topraklar üzerinde bile asmalar yer almaktadır.

Silvan'da meyve tarımı içinde bağcılıktan sonra en fazla tarımı yapılan meyve elmadır. Sahada meyve tarımına ayrılmış arazinin 244 da'lık kısmında elma yetiştirilmektedir. Yöredeki 244 aile ve 187 arazide elma tarımı yapılmaktadır. Yıllık ortalama verim 20 kg ve toplam üretim ise 97 ton kadardır. Yörede elma tarımına ayrılmış arazi daha çok aile konutlarına yakın küçük bahçe ve arazilerden oluşmaktadır. Silvan'da iklim ve toprak şartları elma tarımına uygun olmasına rağmen elma tarımı, ekonomik değeri nedeni ile çok fazla yayılış göstermez. Üretilen elmalar daha çok çiftçinin kendi ihtiyacını karşılamaya yönelik olup bir kısmı da Silvan şehrindeki işletmelere satılmaktadır. Elma ağaçları sahanın her tarafına yayılmış durumdadır. İklim ve toprak şartları üretimi sınırlamadığı için neredeyse bütün köylerde elma üretimi yapılmaktadır. Sahada üretilen elma türleri ise Amasya, Golden, Starking'dir. Yılda ortalama 28 ton Amasya, 3 ton Golden ve 2 ton kadar Starking türü elma üretilmektedir. Diğer türler ise geriye kalan kısmı oluşturmaktadır.

Meyvecilik faaliyetleri içerisinde önemli olan bir diğer faaliyet dut üretimidir. İlçede dut üretimi çok eski zamanlara kadar dayanmaktadır. Cumhuriyet döneminden önce Silvan'da dut üretimi çok önemli bir yere sahipti. Yörede üretilen ipekler birçok bölgeye satılmaktaydı. Konyar'ın kaydettiğine göre I. Dünya Savaşı'ndan önce Silvan'da yaklaşık 1 milyon dut ağacı bulunmaktaydı. Ancak zamanla bu faaliyet önemini kaybetmiş ve her geçen gün dut ağaçlarının sayısı azalmıştır. Birçok ağaç kesilmiş ve yerine yenileri dikilmemiştir. Özellikle suni ipeğin ortaya çıkması ile dut ve ipek üretimi önemini kaybetmiştir. Üretimi çok zahmetli olan ipek, uzun uğraşlar sonucu elde edilmektedir. Ancak teknolojinin gelişimine bağlı olarak çok daha ucuza

üretilen suni ipek, ipekböcekçiliği ve dolayısı ile ipek üretimini ortadan kaldırmıştır. Bilindiği gibi ipekböcekçiliği dut ağacına bağlı olarak yapılan bir faaliyettir.

Yörede ipek böcekçiliğinin önemini yitirmesi ile dut ağaç sayısında da büyük düşüş olmuştur. Silvan 2011 yılında 18 da'lık arazide dut üretimi yapılmaktaydı ve sahada bulunan 504 dut ağacından yaklaşık 11 ton ürün elde edilmekteydi. Sahada Dutveren, Akçeltik, Çatakköprü, Bahçe, Eskiocak, İncesu, Yeniköy gibi köylerde dut üretimi yapılmaktadır.

İlçede son yıllarda önemi artan ve üretim alanları hızla yayılan meyve, Antep fıstığıdır. Yörenin iklim şartlarına uyum sağlayabilen Antep fıstığının Silvan'daki üretim sahası 54 da kadardır. Hâlihazırda 2 işletmede Antep fıstığı üretimi yapılmaktadır. Sahada 850 Antep fıstığı ağacından yıllık 7 tona yakın üretim yapılmaktadır.

Meyvecilik sahaları içinde önemli bir yere sahip olan bir diğer meyve bademdir. Silvan'da 41 da'lık arazide badem tarımı yapılmaktadır. İlçedeki badem ağacı sayısı ise 738'dir. Ağaç başına verimin 15 kg olduğu yörede yıllık 11 ton kadar badem üretilmektedir. Demirkuyu, Kazandağ, Taşğınar, Gürpınar ve Arı gibi köyler ilçede badem üretimi yapan kırsal yerleşmelerdir.

Sahada armut üretimi de 20 da'lık arazi üzerinde yapılmaktadır. Yörede yıllık olarak 8 ton civarında armut üretimi yapılmaktadır. Armut tarımı ilçenin hemen her tarafına dağılmıştır. Yörede yetişme imkânı bulan en ilginç meyve ise incir. Zira incir Akdeniz iklimine uyum sağlamış ve sıcaklık değerlerinin düştüğü kesimlerde yetişme imkânı bulamamaktadır. Ancak Silvan yöresinde sıcaklık değerleri özellikle kış mevsiminde çok düşük değerlere inmemektedir. Bu nedenle incir az da olsa yörede yetişme imkânı bulmaktadır. Bir Akdeniz bitkisi olan incirin sahada yetişmesi yöre ikliminin aslında Akdeniz iklimine benzerliğini ortaya koymaktadır. Silvan'da incir tarımı 13 da'lık arazide yapılmaktadır. İlçedeki 3 işletmede yıllık 6 tona yakın incir üretimi yapılmaktadır. İlçede incir üretimi Bahçe köyünde yapılmaktadır.

Diyarbakır Havzası'nda en önemli meyvecilik faaliyetlerinin başında karpuz üretimi gelmektedir. Ülkemizin önemli karpuz üretim sahalarından biri de Diyarbakır ve çevresidir. Araştırma sahasında da karpuz üretimi yapılmaktadır. Ancak havzanın diğer kesimlerine göre üretim miktarları daha azdır. Sahada karpuz tarımı ekseriyetle

milli topraklarda, nehir kenarlarında ve su kaynaklarının bol olduğu sahalarda yapılmaktadır. Karpuz için önce 100 cm uzunluğunda, 35 cm genişliğinde ve 40 cm derinliğinde kuyular açılmakta ve bunların bir tarafı set şeklinde yükseltilerek karpuz oraya ekilmektedir. Açılan kuyuların dibinde nemin mevcudiyeti, tohumların gelişimine yardımcı olmaktadır. Bazı işletmelerde güvercin gübresi kullanılarak beslenen tohumlardan çok büyük karpuzlar elde edilmektedir. İlçede 5 işletmede ve 5 da'lık arazide karpuz üretimi yapılmaktadır. Üretilen karpuzların dekar başı ortalama verimi ise 4464 kg gibi oldukça yüksek bir değerdir. Sahada yılda yaklaşık 63 ton civarında karpuz üretilmektedir. Üretilen karpuzlar civar şehirlere satılmaktadır.

Fotoğraf 3.12. Yörede Kırsal Kalkınma Projeleri Sayesinde Meyve Tarımı Da Gelişme Göstermektedir. Örneğin Akdere Köyü Karaköy Mezrasında Roxana Ve Sakıt-6 Türü Kayısı Yetiştiriciliği Yapılmaktadır.

Silvan'da ayrıca 33 da'lık arazi ve 29 işletmede, 2 ton ayva, 3,4 ton erik, 450 kg kayısı, 1,2 ton kiraz, 1,7 ton şeftali, 840 kg vişne, 5 ton nar ve 2 tonda ceviz üretimi yapılmaktadır. Sahada meyve çeşitliliği fazla olmasına rağmen üretim miktarları istenen düzeyde değildir. İlçede özellikle sulama imkânlarının gelişmesine bağlı olarak meyve üretim miktarları ve ürün çeşitliliğinin artması beklenmektedir.

3.1.4. Hayvancılık

En kısa ve en genel olarak *hayvancılık*, her türlü evcil hayvan yetiştirmek demektir[205]. Silvan İlçesi'nde iktisadî faaliyetler içinde ekip-biçme şeklindeki tarım faaliyetinden sonra en önemli geçim kaynağı hayvancılıktır. Hayvancılığın temel geçim kaynakları içinde önemli bir yeri vardır. Hayvancılık, köylerin çoğunda ikincil geçim kaynağını oluştururken bazı köylerde ise temel geçim kaynağı konumundadır. Birincil ekonomik faaliyetin hayvancılık olduğu köy sayısı 16'dır. Sahada 2011 yılı verilerine göre 50850 küçükbaş, 35876 büyükbaş ve 803 yük ve çeki hayvanı beslenmektedir. Aynı yıl mevcut hayvan varlığının %58,1'i küçükbaş hayvanlardan, %41,0'ı büyükbaş ve %0,9'u yük ve çeki hayvanlarından oluşmaktadır. Sahadaki toplam hayvan sayısı ise 87529'dur. Hayvan sayısının bu denli fazla oluşu ve hayvancılığın gelişim göstermesi, tarım dışı ekonomik fonksiyonların gelişememesi, otlak ve meraların mevcudiyeti ve hayvancılık faaliyetlerinin daha az uğraşı gerektirmesi ile ilgilidir.

Sahada hayvancılık faaliyetleri, köklü ve eskidir. Otlak ve meralar çok geniş alan kaplamamasına rağmen hayvancılığın gelişmesi, tarla tarımına göre daha hür ve daha fazla gelir getiren bir faaliyet olması ile ilgilidir. Ayrıca sahanın hemen yanıbaşında bulunan Doğu Anadolu Bölgesi de hayvancılığın teşvikini sağlayan unsurlar içinde yer alır. Bu bölge çok eski dönemlerden beri Silvan için uygun bir yaylak konumundadır. Kışı Silvan'da geçiren küçükbaş hayvan sahipleri yaz mevsiminde sürüleri ile birlikte Doğu Anadolu Bölgesi yaylalarına göç ederler. Yetersiz olmasına rağmen sahadaki hayvancılığın başlıca dayanağını otlak ve meralar oluşturur.

Alanı gittikçe daralan otlak ve meralar, sahada özellikle kuzey kesimde geniş yer kaplar. Silvan'daki otlak ve mera arazisi 31180 da kadardır. İlçedeki toplam arazinin %24,3'ü otlak ve meralardan oluşmaktadır. Son yıllarda tarımda makinalaşmanın artışı ile birlikte yöredeki otlaklar hızla tarım alanlarına dönüştürülmektedir. Bu durum hayvancılığın gelişimini engelleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Silvan, Diyarbakır Havzası'nda otlak ve mera varlığının en fazla olduğu kesimlerden biridir. Havzanın iklim ve topografya şartları, gür otlak ve

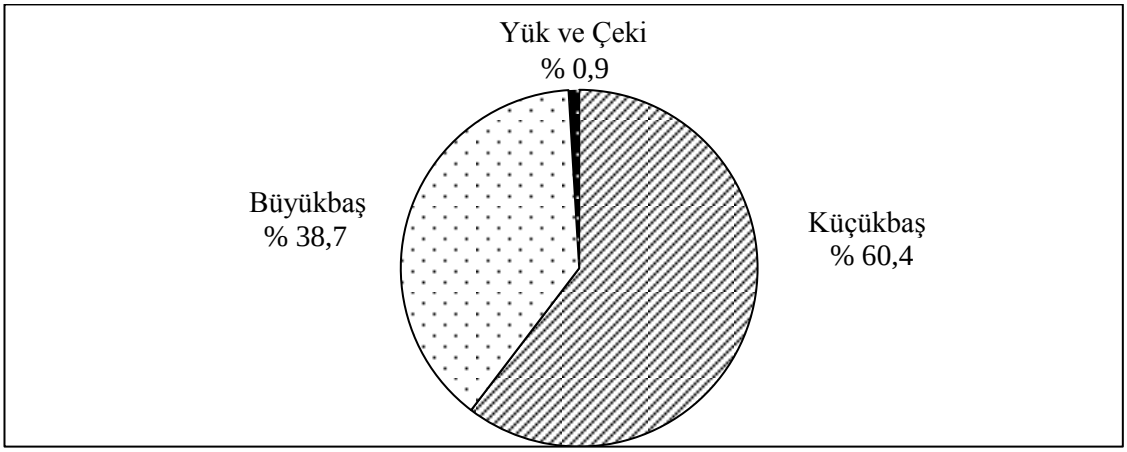
[205] Doğanay, Türkiye Ekonomik Coğrafyası, s.190.

meraların oluşumuna engeldir. Ancak Silvan'da bu durum biraz daha farklıdır. Zira Silvan, Diyarbakır Havzası içinde arazinin engebeli ve yağışın fazla olduğu kesimlerden biridir. Bu nedenle özellikle ilçenin kuzeyindeki dağlık ve daha yağışlı saha, otlak ve mera açısından daha zengindir ve buna bağlı olarak bu sahalarda hayvancılık faaliyetleri daha yoğun bir şekilde yapılmaktadır.

Tablo 3.9. Silvan İlçesi'nde Yetiştirilen Hayvan Varlığının Türlerine Göre Dağılımı ve Yerleşmenin Mera Potansiyeli (2011).

Mera Alanı(Da)	Büyükbaş	%'si	Küçükbaş	%'si	Yük Ve Çeki	%'si	Toplam
31180	35876	60,4	50850	38,7	803	0,9	87529

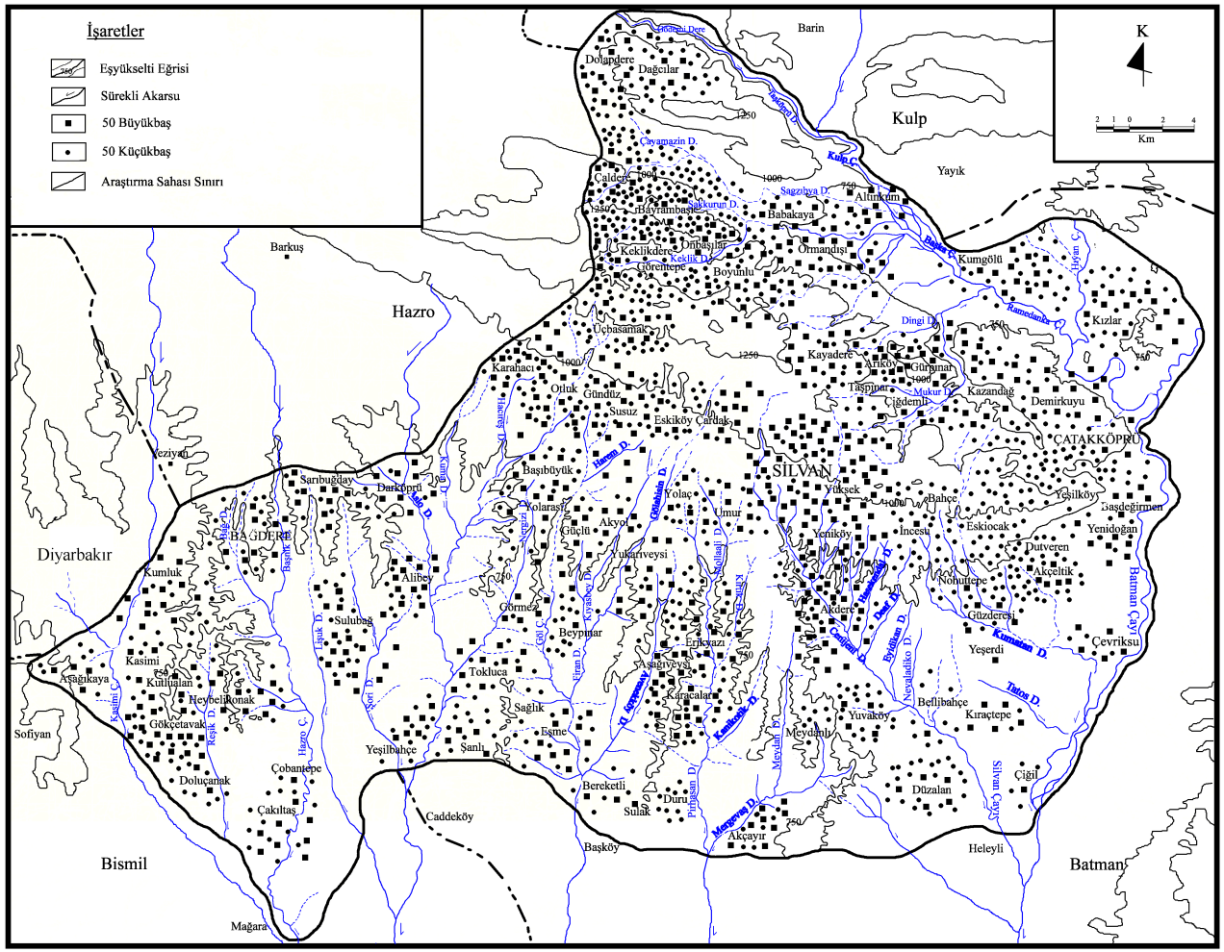
Kaynak: TUİK ve Silvan İlçe Tarım Müdürlüğü verileri.

Grafik 3.5. Silvan İlçesi'nde Yetiştirilen Hayvan Varlığının Türlerine Göre Dağılımı (2011).

Araştırma sahasında hayvancılık, otlak ve mera hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır. İlkbahar başından yaz ortalarına kadar otlak ve mera yeşillenip, gürleşmektedir. Bu devrede hayvanlar, otlak ve meralarda otlatılmaktadır. Yaz ortalarından itibaren ise otlak ve meralar sararıp, cılızlaşmaktadır. Bu devreden itibaren hayvanlar yem bulmada sıkıntı yaşamakta ve çoğunlukla ilkbahara kadar hayvan yemleri ile beslenmektedir. Çayır ve meraların gittikçe azalması ve yetersiz kalması, yem bitkileri ziraatinde karşılaşılan güçlükler, hayvansal ürünlerin ekonomik anlamda gittikçe değer kaybetmesi gibi unsurlar, yöredeki hayvancılık faaliyetlerinin gelişimine olumsuz etki yapmaktadır.

Sahada yürütülen hayvancılık faaliyetleri daha çok ilkel ve geleneksel yöntemler ile yapılmaktadır. Bu nedenle de verim ve üretim düşük kalmakta, istikrarlı üretim

Harita 3.2. Silvan İlçesi'nde Hayvan Varlığının Dağılışı Haritası (2011)

yapılamamaktadır. Ekstansif yöntemlerle yapılan otlak ve mera hayvancılığında büyük miktarlarda üretim yapılabilmesi için gür otlaklara ihtiyaç vardır. Sahadaki otlaklar, çoğunlukla ziraat için elverişli şartlar göstermeyen sarp ve eğimli yamaçlarda veya sahanın güney yarısında ziraat için müsait olmayan kıraç ve eğimli topraklarda bulunur.

Yörede modern yöntemler ile yapılan hayvancılık işletmelerinin sayısı oldukça azdır. Son dönemlerde Avrupa Birliği ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın destekleme projeleri sayesinde Yolaç, Aşağıveysi, Tokluca gibi köylerde sığır yetiştiriciliğine yönelik kurulan modern çiftliklerin sayısında artış olmuştur. Besi ve ahır hayvancılığı yapan bu işletmelerin sayısı oldukça azdır.

Hayvancılık faaliyetleri, sahanın hiçbir kesiminde tek başına bir geçim kaynağı oluşturmamaktadır. Bazı yerleşmelerde birincil, bazılarında ikincil veya üçüncül ekonomik faaliyet şeklinde olmaktadır. Yörede gerek yapılan hayvancılık şekli ve uygulanan teknikler gerekse yem, otlak ve mera varlığının yetersiz oluşu nedeni ile hayvansal üretim tek başına ailelerin geçimini sağlayacak düzeyde değildir. Bu nedenle aileler hayvancılığın yanında tarla tarımı, rençberlik vb. ekonomik faaliyetlerle de uğraşmaktadırlar. Temel geçim kaynağı hayvancılık olan köylerde bile mutlaka ziraat veya diğer ekonomik faaliyetlerden biri yürütülmektedir.

Yörede hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu ve en fazla yayılış gösterdiği sahalar, genelde yörenin kuzeyindeki otlak ve meraların önemli bir kısmının bulunduğu dağ köyleridir. Özellikle Ormandışı, Boyunlu, Kumluk, Kayadere, Görentepe, Keklikdere, Kızlar, Kazandağ, Bayrambaşı, Dağcılar ve Akdere gibi köylerde temel geçim faaliyeti hayvancılık olup, bu köyler önemli oranda hayvan varlığına sahiptir. Sahanın güneyinde yer alan, otlak ve mera bakımından fakir olan ve ziraatin ön plana çıktığı bazı köylerde hayvancılık faaliyetleri önemini kaybeder. Bu köylerde ev halkının ihtiyaçlarına yönelik olarak çok az oranda hayvan beslenmektedir. Bellibahçe, Çiğil, Beypınar, İncesu, Kutlualan, Sağlık, Sulak, Yeşilköy, Çobantepe gibi köyler hayvancılığın ön planda olmadığı yerleşim sahalarıdır. Bu köylerde otlak ve mera alanları çok az olup otlakların büyük bir kısmı tarla tarımına dönüştürülmüştür.

Araştırma sahasında, daha önceden de ifade edildiği gibi hayvansal verim ve üretim düşüktür. Otlak ve mera hayvancılığı şeklinde sürdürülen hayvancılıkta, yağış kararsızlığı ve yetersizliği, verim ve üretimde dalgalanmaların yaşanmasına yol açmaktadır. Yağışların arttığı yıllarda buna bağlı olarak hayvansal verimde de artış yaşanmaktadır. Fakat düşük yağışlar, üretimi azalttığı gibi yörenin iktisadî hayatına da olumsuz etki yapmaktadır. Ayrıca hayvancılığın geleneksel ve atadan kalma yöntemler ile yapılması, gelişimi engelleyen faktörlerin başında gelir. Yeni ve modern tekniklere açık olmayan veya yeterli ekonomik gücü olmayan yetiştiricilerin sayısının fazla oluşu verim artışının önündeki engellerden biridir.

Söz konusu faktörlerin yanında yetiştiricilerin hayvan sağlığı konusunda yeterli bilgiye ve beceriye sahip olmaması, aşılama ve hastalıklar ile mücadelelerin yeterince yapılmayışı, hayvan sağlığını ve hayvancılığı tehdit eden diğer unsurlardandır. Erken yaşta kesim ve yöreye uyum sağlayabilecek yüksek verim sağlayan hayvan ırklarının yeterli sayıda olmayışı, yöre hayvancılığı ve verimi üzerinde etkiye sahiptir. Özellikle erken kuzu ve dana kesimi yörede çokça yapılan bir uygulamadır. Yetiştiriciler, eti daha lezzetli olduğu için erken yaşta hayvanları kesmektedir. Hayvanlar en yüksek verimi elde edebilecek yaştan önce kesildiği için üretim düşmektedir. Yörede bulunan hayvan ırkları yüksek verim elde edilebilecek ırklardan oluşmamaktadır. Daha çok yerli ve cılız ırklardan oluşan hayvanların verimi düşük olmaktadır. Zira uygulanan teknikler ne kadar iyi olursa olsun kaliteli ırkların olmayışı verimi düşürmektedir.

Silvan İlçesi'nde hayvancılık toplumsal, kültürel ve sosyal hayatı etkileyen önemli bir faaliyettir. Konutların yapılış şekli ve yapısı, yerleşmelerin kuruldukları sahalar ve şekilleri, arazinin nasıl değerlendirileceği gibi birçok önemli unsurun ortaya çıkmasında hayvancılığın etkisi vardır. Sahada yapılan konutların çoğuna hayvanlar düşünülerek eklentiler yapılmıştır. Genellikle evlerin alt katları veya bir kısmı, hayvan barınağı olarak kullanılmaktadır. Son dönemlere kadar yörede tarım arazilerinin sürülmesinde önemli ölçüde hayvan gücünden yararlanılıyordu. Ayrıca yüklerin önemli bir kısmı hayvanlar tarafından taşınmaktaydı. Bu durum halen devam etmektedir. Sahada kurulan çok sayıda köy ve mezranın kuruluş yerleri otlak ve mera varlığına göre planlanmıştır. Bazı köyler otlak ve meraların arazideki dağılışına göre konumlanmıştır. Yörede yapılan ziraî faaliyetlerin bir kısmı da hayvancılık faaliyetleri

sonucunda ortaya çıkmıştır. Fiğ, korunga ve silajlık mısır gibi bitkiler hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Bu bitkilerin üretimi hayvancılığa bağlı olarak gelişmiştir.

3.1.4.1. Küçükbaş Hayvancılık

Silvan İlçesi'nde hayvanların cinsleri bakımından dağılışı incelendiğinde, koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanların miktar bakımından ön sırayı işgal ettikleri görülmektedir. Bu durum yörede bulunan otlakların büyük bir kısmının eğimli yamaçlarda yer alması ve bu sahaların küçükbaş hayvancılığa daha müsait oluşları ile ilgidir. Miktar bakımından geniş otlaklara sahip bazı köylerin aynı zamanda önemli sayıda küçükbaş hayvana sahip olması söz konusu durumu desteklemektedir. Bu çerçevede sahada mera ve otlaklar ile küçükbaş hayvancılık arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Ayrıca mevcut otlak ve meraların kısmen zayıf bir bitki örtüsü oluşturması küçükbaş hayvancılığın ön plana çıkmasına neden olmaktadır.

Yurdumuzda küçükbaş hayvancılık daha çok mera hayvancılığı şeklindedir. Özellikle, kurak iklim şartlarının hüküm sürdüğü İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde hâkim bitki örtüsü steptir. Bu bitki örtüsünün başlıca türü olan kısa boylu çayır ve otlar, ilkbaharda artmaya başlayan sıcaklık ve yağışların etkisi ile canlanmakta ve kısa sürede her yeri kaplamaktadır. Küçükbaş hayvancılıkta otlaklardan en fazla bu dönemde (Nisan-Temmuz) yararlanılmaktadır. Yaz mevsiminin sıcak ve kurak geçmesi sebebiyle alçak yerlerdeki step örtüsü Temmuz ayında sararıp solmakta ve kurumaktadır. Bu dönemde hayvanların otlatılması mümkün olmadığı için hayvanlar sürüler halinde yüksek yerlerdeki otlaklara yani yaylalara götürülmektedirler. Küçükbaş hayvanlar büyükbaş hayvanlara göre daha az ot yiyen ve yem tüketen kanaatkâr hayvan oldukları için geçimini hayvancılıktan sağlayan Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu gibi bölgelerimizde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği önem kazanmıştır[206].

Silvan İlçesi'nde de yurdumuzun bu belirtilen bölgelerine benzer şekilde küçükbaş hayvancılık faaliyetleri yürütülmektedir. İlkbahardan yazın ortalarına kadar yöredeki otlaklarda otlayan koyun ve keçiler, yazın sonlarına doğru daha yüksek kesimlere çıkmaktadır. Kış mevsiminde ise hayvanlar, yöreye has ve üstü branda ile

[206] A. Özçağlar, "Türkiye'de Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvanların Coğrafi Dağılışı", *Ankara Üniv. DTCF, Coğrafya Araştırmaları Der*. Sayı:4, 1995, s.34.

örtülü ağıllarda kışlamaktadır. Yaz mevsiminde kesilen meşe dalları ve kurutulan otlar hayvanların başlıca besin kaynağıdır.

Araştırma sahasındaki küçükbaş hayvan sayısı 50850 kadardır. Sahada bulunan hayvanların %60,4'ü küçükbaş hayvanlardan oluşmaktadır. Koyun ve kıl keçisi sayıca en fazla bulunan hayvanlar olup bu hayvanların sayıca üstünlüğü, yöredeki hayvancılığın ekstansif karakterini açıkça ortaya koymaktadır. Küçükbaş hayvanlar içinde en fazla koyun bulunur. Sahada 35850 koyun bulunmaktadır. Mevcut küçükbaş hayvanların %70,5'i koyunlardan oluşmaktadır. Yörede hâkim koyun ırkı Karaman olup bu ırk içinde Morkaraman sayıca fazladır. Yer yer Akkaraman da sahada yayılış gösterir. Karaman ırkı dışında, Merinos ırkı koyunlar da yayılış göstermektedir. Bu koyunların sayısı 850 kadardır. Merinos koyunlarının et, süt ve yün verimi diğer türlere göre daha yüksektir. Ancak yörenin arazi ve doğal şartlarına çok fazla uyum sağlamış bir tür değildir. Bu nedenle sayıca azdır. Sahada ayrıca Kilis koyun cinsi olarak tabir edilen koyunlardan çok az oranda Ormandışı köyünde bulunmaktadır. Sayıları 100-120 civarındadır.

Fotoğraf 3.13. Karaman Irkı Koyunlar İle Kıl Keçisi Yörede Hâkim Küçükbaş Hayvan Irklarıdır.

Sahada koyun, ekstansif hayvancılığa en iyi intibak etmiş hayvan olarak, canlı hayvan ticaretinin bel kemiğini oluşturur. Yetiştirilen koyunun önemli bir kısmı ülke içi ve dışındaki sahalara pazarlanmaktadır. Bir kısım da yörede tüketilmektedir. Koyunların yılda bir veya iki defa kırpılmasıyla elde edilen yün ve yapağı da önemli

bir ticarî değer oluşturmaktadır. Süt üretimi de çiftçinin kendi ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olup büyük oranda yağ şeklinde, çok az oranda da peynire dönüştürülüp tüketilmektedir. Yöre nüfusu ile hayvan sayısı karşılaştırıldığında kişi başına düşen koyun ortalaması, ülke ortalamasının üzerindedir. Sahada 10 kişiye yaklaşık 4,5 koyun düşerken, Türkiye ortalaması 10 kişiye 3,1 koyundur. Bu değerler karşılaştırıldığında Silvan'da nüfus başına hayvan ortalamalarının ülke ortalamalarının üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Sahada en fazla koyuna sahip köyler ise Çatakköprü, Başdeğirmen, Demirkuyu, Kazandağ, Ormandışı, Dolapdere, Arı, Taşpınar, Çiğdemli, Gürpınar, Bahçe, Eskiocak gibi köylerdir.

Silvan'da küçükbaş hayvancılık faaliyetleri içinde koyundan sonra en fazla bulunan tür keçidir. Sahadaki keçilerin tamamı da kıl keçisidir. Silvan'da 15000 kadar kıl keçisi bulunmaktadır. Yöredeki küçükbaş hayvanların %29,5'ini kıl keçisi oluşturmaktadır. Silvan'da kıl keçisi yetiştiriciliği, özellikle arızalı kesimlerde, ormanlık ve fundalık sahalarda daha fazla yayılış göstermektedir. Kıl keçisi arızalı, eğimli arazilerde rahatlıkla hareket edebilen ve bulduğu besinleri kemirici özelliği olan bir hayvandır. Sahanın kuzeyindeki köylerin çoğunda kıl keçisi yetiştiriciliği yapılmaktadır. Özellikle Ormandışı, Babakaya, Kızlal, Bayrambaşı, Keklikdere, Görentepe gibi köylerde kıl keçisi yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Göçebelik şeklinde yapılan küçükbaş hayvancılık faaliyetleri ise sahada binlerce yıldır yapılan bir faaliyettir. Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk devresinde, yörede çok sayıda aile göçebe şekilde küçükbaş hayvancılık yapmaktaydı. Bu aileler kışı Silvan'daki çadırlarında geçirirken, Nisan ayından başlayarak hayvanları ile birlikte Doğu Anadolu yaylalarına göç etmekteydi. Yazı Bitlis, Ağrı, Muş, Van, Hakkâri yaylalarında geçiren göçebeler sonbaharın gelişi ile birlikte kışlaklarına yani Silvan'a geri dönmekteydi. Bu peryodik yer değiştirme hareketi her yıl düzenli olarak tekrarlanmaktaydı. Ancak zaman içinde birçok göçebe aile, şartların zorluğu ve ekonomik olarak yeterli geliri elde edememeleri nedeniyle göçebeciliği bırakıp yerleşik bir düzen kurmuşlardır. Günümüzde göçebe ailelerin sayısı 20 civarında olup çoğu Çatakköprü köyü civarında bulunurken bir kısmı da Güzderesi köyü Bahçecik mezrasında bulunmaktadır.

3.1.4.2. Büyükbaş Hayvancılık

Silvan İlçesi'nde hayvancılık faaliyetleri içinde büyükbaş hayvancılık da önemli bir yere sahiptir. Sahada küçükbaş hayvanlardan sonra en fazla bulunan hayvan türleri büyükbaş hayvanlardır. Silvan'da 2011 yılı verilerine göre 35876 büyükbaş hayvan bulunmaktaydı. Sahadaki hayvanların %41,0'i büyükbaş hayvanlardan oluşmaktadır. Büyükbaş hayvancılık ahır ve mera hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır. Yöreye daha çok mera hayvancılığı hâkimdir. Ekstansif yöntemler ile yapılan mera hayvancılığında daha önceden de ifade edildiği üzere üretim dalgalı bir seyir izlemektedir.

Sahada besi ve ahır hayvancılığı yapan işletmelerin sayısı ise oldukça azdır. Son dönemlerde Avrupa Birliği ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın sağladığı desteklerle yapılan projeler ile besi ve ahır hayvancılığı yapan işletmelerin sayısı artmıştır. Yolaç, Yukarıveysi, Yolarası, Tokluca, Alibey, Gökçetavak gibi köylerde bu işletmeler bulunmaktadır. Silvan'da nüfus ile büyükbaş hayvan sayıları karşılaştırıldığında, yörede kişi başına düşen büyükbaş hayvan sayısının Türkiye ortalması üzerinde olduğu ortaya çıkar. Silvan'da 2011 yılı verilerine göre, her 10 kişiye yaklaşık 4 büyükbaş hayvan düşerken, ülkemizde her 10 kişiye 1,5 büyükbaş hayvan düşmektedir. Sahada kişi başına düşen büyükbaş hayvan sayısı ülke ortalamasının çok üzerindedir.

Fotoğraf 3.14. Araştırma Sahasındaki Büyükbaş Hayvan Irkları Et ve Süt Üretimi Düşük Olan Yerli Irklardan Oluşmaktadır.

Yörede büyükbaş hayvan cinsleri içerisinde en fazla bulunan tür ise sığır olup sahada 32596 tane sığır bulunmaktadır. Silvan'daki büyükbaş hayvanların %90,9'u sığırdan oluşmaktadır. Sığır, bol miktarda ot ve yem tükettiği için, gür otlaklara sahip sulak arazileri tercih etmektedir. Yeterli miktarda otlakların bulunmadığı alanlarda ise sığır yetiştiriciliğinin yapılabilmesi için bol miktarda hayvan yeminin bulunması gerekmektedir. Bu nedenle gür otlak ve meraalardan uzakta yapılan sığır yetiştiriciliği için yem temini çok önemlidir. Yem fiyatları yüksek olduğu için fazla sayıda sığır yetiştirmek maliyet gerektirir. Bu nedenle ekonomik seviyesi düşük yetiştiricilerin çok sayıda sığır yetiştirmesi güçleşmektedir. Sahada fazla sayıda sığıra sahip yetiştiriciler, ekonomik seviyesi yüksek olan kişilerdir.

Silvan'da hemen her tarafta sığır yetiştiriciliği yapılmaktadır. Yapılan bu hayvancılık faaliyeti daha çok ailelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yapılmaktadır. Genellikle ziraatle birlikte aileler ikincil ekonomik faaliyet olarak sığır beslemektedir. Et ve süt üretimi küçükbaş hayvanlara nazaran daha yüksek olması nedeniyle tercih edilen bir faaliyettir. İlçenin kuzeyinde dağlık ve eğimli arazilerde bol otlak ve meralar bulunmaktadır. Bu meralar, sığır yetiştiriciliği için çok uygun ortamlar oluşturmaktadır. Sahanın güneyinde ise otlak ve meralar daha az ve yetersizdir. Bu kesimlerde büyükbaş hayvanların yem temini için yem bitkileri yetiştirilmektedir. Özellikle son dönemlerde yüksek verim sağlanan silajık mısır, sığırların başlıca besin kaynağını oluşturmaktadır.

Yörede sığır sayıları yerleşmelerin büyüklüğüne göre değişmektedir. Yerleşmelerdeki hane sayısı arttıkça sığır sayısı da artış göstermektedir. Ancak bazı köylerde hane sayısı az olmasına rağmen çok sayıda sığır yetiştirilmektedir. (Tablo 3.10) Bu köyler ilçede sığır yetiştiriciliğinin en fazla yapıldığı kesimlerdir. Akdere, Ormandışı, Kayadere, Dolapdere, Demirkuyu, Kumluk, Gökçetavak, Çardak, Boyunlu, Yeniköy, Sulubağ, Gürpınar ve Kızlar gibi köyler sığır sayısının en fazla olduğu köylerdir.

Tablo 3.10. Silvan İlçesi'nde Yetiştirilen Büyükbaş Hayvan Varlığının Türlerine Göre Dağılımı (2011).

Köy/Mahalle	Boğa	İnek	Buzağı	Dişi Dana	Tosun	Toplam
Akçayır	19	255	7	71	60	**412**
Akçeltik	39	186	30	30	25	**310**
Akdere	335	695	67	97	116	**1310**
Akyol	31	122	30	37	36	**256**
Alibey	74	338	20	95	98	**625**
Altınkum	25	289	0	88	80	**482**
Arı	22	282	83	85	63	**535**
Aşağıkaya	2	72	29	35	33	**171**
Aşağıveysi	104	240	28	38	28	**438**
Babakaya	106	135	0	38	57	**336**
Bağdere	33	191	10	69	76	**379**
Başdeğirmen	13	156	0	49	18	**236**
Başıbüyük	16	124	30	56	46	**272**
Bayrambaşı	36	136	0	33	33	**238**
Bellibahçe	0	7	42	0	0	**49**
Bereketli	18	39	0	29	31	**117**
Beypınar	4	5	0	2	1	**12**
Boyunlu	226	460	7	84	72	**849**
Çakıltaş	26	254	0	82	30	**392**
Çaldere	39	223	0	44	54	**360**
Çardak	59	320	0	136	120	**635**
Çatakköprü	17	111	99	14	15	**256**
Çevriksu	6	60	163	5	7	**241**
Çiğdemli	226	115	0	2	15	**358**
Çiğil	5	53	3	3	1	**65**
Çobantepe	17	24	0	6	7	**54**
Dağcılar	58	161	0	33	32	**284**
Darköprü	28	203	4	70	84	**389**
Demirkuyu	90	401	0	64	56	**611**
Dolaplıdere	145	388	0	56	42	**631**
Doluçanak	9	102	0	0	0	**111**
Düzalan	34	119	22	35	30	**240**
Erikyazı	222	140	75	44	82	**563**
Eskiköy	16	74	0	12	9	**111**
Eşme	39	227	0	109	127	**502**
Gökçetavak	54	495	47	179	102	**877**
Görmez	22	147	10	35	48	**262**
Güçlü	111	222	0	75	81	**489**
Gündüz	16	283	41	140	66	**546**
Gürpınar	116	345	67	110	92	**730**
Güzderesi	5	96	12	47	31	**191**
Heybelikonak	28	287	32	69	43	**459**
İncesu	6	30	0	0	0	**36**

Tablo 3.10'a Devam

Karacalar	10	370	0	59	103	**542**
Karahacı	14	370	10	126	73	**593**
Kasımlı	30	62	0	11	9	**112**
Kayadere	364	184	0	75	81	**704**
Kazandağ	63	251	22	71	40	**447**
Keklikdere	24	363	0	13	3	**403**
Kıraçtepe	23	117	3	49	41	**233**
Kızlar	40	457	47	50	42	**636**
Kumgölü	49	329	34	84	64	**560**
Kumluk	70	412	61	129	127	**799**
Kutlualan	3	88	0	17	24	**132**
Merkez-Camii	118	52	0	6	22	**198**
Merkez-Bağlar	57	41	0	10	7	**115**
Merkez-Bahçelievler	330	333	4	70	90	**827**
Merkez-Feridun	51	240	10	55	26	**382**
Merkez-Kale	59	41	0	3	7	**110**
Merkez-Konak	24	122	7	30	33	**216**
Merkez-Mescit	41	34	0	2	3	**80**
Merkez-Selahattin	45	46	10	15	13	**129**
Merkez-Tekel	252	63	13	22	98	**448**
Merkez-Yenişehir	269	172	33	22	102	**598**
Merkez-Yüksek	1	34	8	10	9	**62**
Nohuttepe	2	9	5	0	2	**18**
Onbaşılar	13	218	0	72	58	**361**
Ormandışı	400	379	6	119	139	**1043**
Otluk	61	241	16	45	49	**412**
Sağlık	0	0	0	0	2	**2**
Sarıbuğday	32	264	20	148	100	**564**
Sulak	11	20	0	10	5	**46**
Sulubağ	128	474	16	147	127	**892**
Susuz	149	261	4	91	96	**601**
Şanlı	20	94	49	32	34	**229**
Taşpınar	7	6	0	9	2	**24**
Tokluca	68	308	0	58	54	**488**
Umur	34	164	11	37	59	**305**
Üçbasamak	56	152	9	49	44	**310**
Yenidoğan	13	145	25	92	86	**361**
Yeniköy	67	333	0	107	130	**637**
Yeşerdi	0	11	42	9	7	**69**
Yeşilbahçe	14	167	43	32	23	**279**
Yeşilköy	0	0	8	0	0	**8**
Yolaç	20	82	17	18	13	**150**
Yolarası	9	202	2	68	41	**322**
Yukarıveysi	59	324	33	71	43	**530**
Yuva	79	111	0	6	3	**199**
TOPLAM	**5676**	**16758**	**1526**	**4455**	**4181**	**32596**

Kaynak: Silvan İlçe Tarım Müdürlüğü verileri.

Sahadaki hâkim sığır ırklarını ise Yerli Karasığır, Doğu Kırmızısı ve Güney Kırmızısı ile bunların melezleri oluşturur. Bakımsızlık ve beslenme yetersizliği sebebiyle bu ırklar vasıflarından çok şey kaybetmiştir. Ayrıca bu ırkların verimi oldukça düşüktür. Sahada son dönemlerde yetiştiricilere yeni nesil ırklar dağıtılmaktadır. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın desteği ile yörede yeni nesil Holstein ırkı sığırlar yetiştiriciye dağıtılmaktadır. Düz arazi şartlarına uyum sağlamış ve kaliteli yemlerle beslenen bu ırkların verimi oldukça yüksektir. Silvan'da çok sayıda sığır beslenilmesine ve hayvansal ürünler elde edilmesine karşılık yeterli pazar alanları mevcut değildir. Bu hayvansal ürünleri işleyecek modern tesisler ilçede bulunmamaktadır. Köylü ürettiği hayvansal ürünleri geleneksel yöntemlerle işlemekte ve çoğu heba olmaktadır. Sahada hayvansal ürünleri işleyecek modern tesislere ihtiyaç duyulmaktadır.

Büyükbaş hayvan cinsleri içinde mandalar da yer almaktadır. Sahada 3280 tane manda bulunmaktadır ve büyükbaş hayvanların %9,1'ini mandalardan oluşturmaktadır. Türkiye'de 2011 yılı verilerine göre 765 kişiye 1 manda düşerken, Silvan'da ise 26 kişiye bir manda düşmektedir. Yörede manda sayısı ile nüfus oranlandığında ülke ortalamasının çok üstünde bir değer çıkmaktadır. Silvan'da manda; eti, sütü, derisi ve gücünden yararlanmak için yetiştirilir. Süt verimi ineğe göre daha fazla ve daha uzun bir dönemi kapsamakta, ayrıca et verimi de daha yüksektir. Boğalara göre daha güçlü olduğu için yük ve çeki hayvanı olarak da kullanılabilir.

Fotoğraf 3.15. Mandalar Suyu ve Serinlemeyi Seven Hayvanlardır. Kumgölü Köyünde Bulunan Mandalardan Bir Görünüm.

Manda genellikle ılıman iklim bölgelerinde, sulak ve düz arazilerde yaşar. Bol su isteyen ve çok su içen manda, çoğu zaman suyun içinde yatarak serinler. Saldırgan olmayan, sakin ve zararsız bir hayvandır. Araştırma sahasında daha çok akarsu vadileri ve sulak arazilerde yaşar. Özellikle Batman ve Başka çayları, Şori ve Lişuk dereleri boyunca uzanan sulak alanlarda çokça görülür. Kumluk, Kızlar, Sulubağ, Yeşilbahçe, Alibey, Çobantepe ve Çakıltaş köyleri manda sayısının fazla olduğu yerleşmelerdir.

Son yıllarda sahadaki manda sayılarında azalmalar görülmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi et ve süt üretimi diğer büyükbaş hayvanlara göre daha yüksek olan ve yük, çeki hayvanı olarak da kullanılabilen bu hayvanların koruma altına alınması ve sayılarının artırılması gerekmektedir. Sahanın birçok kesimde manda yetiştiriciliği için elverişli arazi şartları ve yeterli su kaynakları mevcuttur. Bu nedenle yöredeki manda sayıları artırılarak, et ve süt üretiminde önemli artışlar sağlanabilir.

3.1.4.3. Yük ve Çeki Hayvanları

Çok eski devirlerden beri at, eşek ve katır gibi yük ve çeki hayvanları Silvan'da ekonomik faaliyetler içinde kullanılmaktadır. Özellikle ziraî faaliyetler yürütülürken bu hayvanlar çok büyük işlev görmektedir. Gerek tarlaların sürülmesinde gerekse elde edilen ürünlerin taşınmasında at, eşek ve katırdan faydalanılmaktadır. Ancak gelişen yol sistemleri ve artan motorlu araç sayısı karşısında yük ve çeki hayvanlarının önemi ve sayısı azalmıştır. Silvan'da yük ve çeki hayvanlarının sayısı 803'tür. Sahadaki hayvanların %0,9'u yük ve çeki hayvanlarından oluşmaktadır. Mevcut yük ve çeki hayvanlarının 450'i eşek, 193'ü at ve 160'ı katırdan oluşmaktadır. Silvan'ın kuzeyindeki dağlık arazide, yol ve ulaşım şartları elverişli olmaması nedeni ile ulaşım ve taşımada genellikle yük ve çeki hayvanları kullanılmaktadır. Katır daha yüksek ve enbeli arazilerde dayanıklılığı ve gücü sayesinde daha çok tercih edilen bir hayvandır. At ise hem arazinin sürülmesinde hem de malzemelerin taşınmasında kullanılmaktadır. Eşek ise daha çok kısa mesafelerde her türlü yük ve eşyanın taşınmasında kullanılmaktadır. Sahada en fazla bulunan yük hayvanı eşektir.

3.1.4.4. Kümes Hayvancılığı

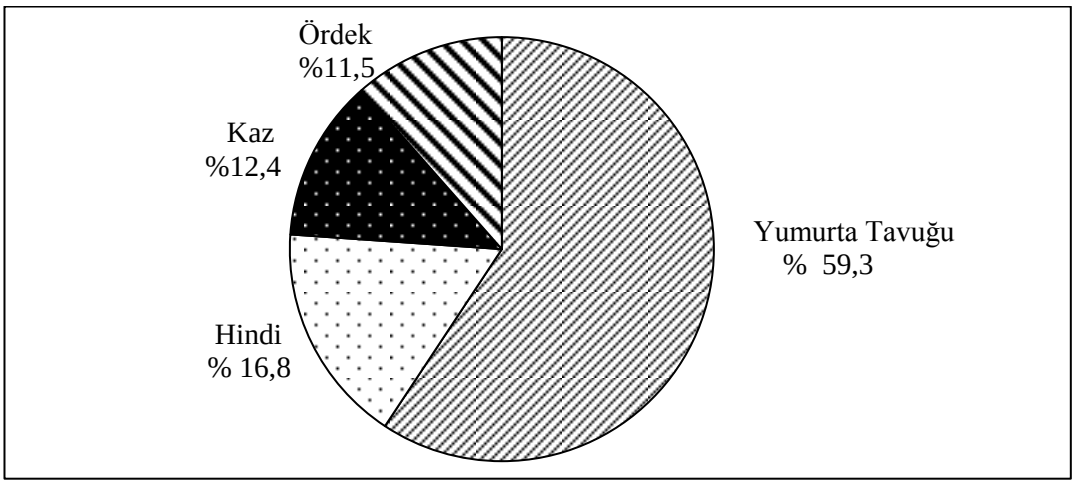
Silvan'da kümes hayvanları yetiştiriciliği, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık gibi büyük bir iktisadî önem taşımaz. Araştırma sahasındaki kümes hayvanlarının

sayısı 9153'tür. Köylü, kümes hayvancılığını daha çok kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yapmaktadır. Çok az bir kısımı da Silvan ve Diyarbakır şehirlerine sevk edilmektedir. Sahadaki kümes hayvancılığı çoğunlukla yumurta üretimine yönelik olarak yapılmaktadır.

Tablo 3.11. Silvan İlçesi'ndeki Kümes Hayvanları Türleri ve Sayısı (2011).

	Sayısı	%'si
Yumurta Tavuğu	5427	59,3
Ördek	1053	11,5
Hindi	1539	16,8
Kaz	1134	12,4
Toplam	**9153**	**100**

Kaynak: TUİK verileri.

Grafik 3.6. Silvan İlçesi'ndeki Kümes Hayvanlarının Türleri ve Sayısı (2011).

Silvan'da kümes hayvanları içinde en fazla yumurta tavuğu yetiştiriciliği yapılmaktadır. Sahadaki yumurta tavuğu sayısı 5427 olup kümes hayvanlarının %59,3'ü yumurta tavuğundan oluşmaktadır. Ayrıca yörede 1539 hindi, 1134 kaz ve 1053 ördek bulunmaktadır. Yöredeki kümes hayvanlarının sayısı oldukça yetersiz olup, yumurta ve beyaz et ihtiyacı daha çok dış pazarlardan karşılanmaktadır. Ailelerin sahip olduğu kümes hayvanı sayısı az olup 4-5 hayvandan oluşmaktadır. Birçok aile de kümes hayvanı yetiştirmemektedir.

3.1.4.5. Arıcılık

Arıcılık faaliyetinde esas amaç bal gibi çok besleyici ve insan sağlığına çok faydalı olan gıda maddesinin üretilmesidir. Bal, insan bünyesine faydalı olan kalori,

karbonhidrat, kalsiyum ve C vitamini gibi maddeleri barındırmaktadır. Bu nedenle çok fazla rağbet edilen ve pahalı bir üründür. Üretimi zahmetli ve özel şartlar isteyen bir faaliyettir. Arıcılık, farklı iklim tiplerine sahip ve zengin bir floranın bulunduğu sahalarda yapılmaktadır. Bitki tür ve çeşitliliğinin fazla olduğu sahalarda arıcılık faaliyetleri gelişmektedir. Silvan İlçesi'nin güney yarısı, fakir ve cılız bir bitki örtüsüne sahip olduğu için arıcılık faaliyetleri gelişmemiştir. Sahada arıcılığa uygun kesimler, bitki ve iklim çeşitliliğinin görüldüğü kuzey kesimdeki dağlık kesimlerdir. Sahanın kuzeyinde dağlık ve yüksek kesimler zengin bir floraya sahiptir. Bu nedenle bu kesimler arıcılık faaliyetleri için uygundur. Yörenin kuzeyi arıcılık faaliyetlerine uygun olmasına karşılık bu faaliyet sadece Bayrambaşı beldesinde yapılmaktadır. Sahada arıcılığın yapıldığı tek yerleşme olan Bayrambaşı'nda 710 fenni kovan bulunmaktadır. İlçede arıcılık önemli bir iktisadî faaliyet kolunu oluşturmaz.

3.1.4.6. Balıkçılık

Balıkçılık, aslında hayvancılık faaliyetleri içinde yer alabilecek bir iktisadî uğraştır. Silvan'da balıkçılık faaliyetleri kültür balıkçılığı şeklinde yapılmaktadır. Kültür balıkçılığı, insanların suni veya doğal ortamlarda değişik yöntemlerle yetiştirilen balıkları kültüre alarak yaptıkları iktisadî faaliyettir. Sahada kültür balıkçığı yapan 4 tane balık yetiştirme çiftliği bulunmaktadır. Bu çitlikler Batman Baraj Gölü içinde kurulmuş tesislerdir. Baraj gölündeki çiftliklerde alabalık yetiştiriciliği yapılmaktadır. Yetiştirilen balıklar Silvan İlçesi ve civardaki şehirlere pazarlanmaktadır.

Öte yandan Batman Barajı olarak adlandırılan baraj gölü, araştırma sahası sınırları içinde yer almaktadır. Batman Çayı üzerinde kurulduğu için Batman Barajı olarak adlandırılan gölün büyük bir kısmı araştırma sahası içinde bulunmaktadır. Yörede Batman Baraj Gölü'nde de balık elde edilmektedir. Kumgölü köyü, Batman Barajı kenarında bulunan bir yerleşim birimidir. Baraj gölünde alabalık, sazan gibi balık türleri bulunmaktadır. Elde edilen balıklar köylünün kendi ihtiyaçlarına yönelik olarak tüketilmekte ve bir kısmı da Silvan şehrinde satılmaktadır. Silvan'da balıkçılık kayda değer bir iktisadî faaliyet oluşturmaz.

Fotoğraf 3.16. Batman Barajı İçinde Kurulmuş Saklıcennet Alabalık Çiftliği'nden Bir Görünüm.

3.2. TİCARET

Silvan İlçesi'nde ticaret, iktisadî faaliyetler içinde önemli geçim kaynaklarından biridir. İlçede tarım ile birlikte en önemli geçim kaynağını ticaret oluşturur. Silvan, yaklaşık 85 bin kişilik nüfusu ile ticarî faaliyetlerin canlı olduğu bir ilçedir. Ayrıca yöre Cumhuriyetin ilk devirlerinden beri önemli bir karayolu güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Silvan; Kafkaslar, Azerbaycan ve Van Gölü Havzası ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni birbirine bağlayan ana yolların güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Tarihi devirler boyunca Silvan'ın her zaman önemli yolların kesiştiği noktalar üzerinde yer alması, daima ticaretin canlı kalmasını sağlamıştır. Her gün çok sayıda yolcu ve yük taşıyan araçlar Silvan ilçe merkezinden geçmektedir. Geçiş sırasında araçlar Silvan'da mola vermekte ve ticarî hayata katkı sunmaktadır. Bu durum yörede ticareti geliştiren unsurlardan biridir. Yörede hem hayvancılık faaliyetlerinin yoğun ve çeşitli olması hem de ziraî ürünlerin çok çeşitli ve yüksek üretim değerlerine sahip olması, bu ürünlere bağlı ticarî faaliyetlerin gelişimini sağlamıştır.

Çok eski devirlerden beri Silvan yöresi ticarî faaliyetlere sahne olmuş ve bulunduğu bölgede önemli bir iktisadî ve siyasi merkez niteliği taşımıştır. Değişik devirlerde yörede yetiştirilen birçok ürün Anadolu'ya ve Mezopotamya'nın diğer yerlerine gönderilmiştir. Silvan, geçmişi Huriler ve Asurlara kadar uzanan köklü bir

yerleşim birimidir. Yöre, binlerce yıldır ticarî faaliyetlere sahne olmuş ve yerleşik bir ticarî kültüre sahip olmuştur. Romalılar, Tigranlılar ve Bizanslılar döneminde Silvan önemli bir garnizon şehriydi ve büyük miktarda nüfus barındırıyordu. Özellikle Büyük Tigran döneminde Kilikya bölgesinden getirilen binlerce göçmen nüfus Silvan'a yerleştirilmiş ve bu devirde Silvan büyük bir belde konumuna getirilmişti. Yöre önemini Romalılar ve Bizanslar döneminde de sürdürmüştür. Silvan bu devirlerde ticarî hayatı canlı olan bir beldeydi. İslâm döneminde Silvan bu önemini sürdürmeye devam etmiş, Suriye ve Irak bölgesinden çok sayıda nüfus yöreye yerleşmiş ve ticarî hayat canlılığını korumuştur.

Ancak Silvan, siyasi ve iktisadî olarak en parlak devrini Mervaniler ve Artuklular döneminde yaşamıştır. Mervani devletine başkentlik yapmış olan yöre, ticarî hayatı çok canlı olan bir merkezdi. Bu devirde çok sayıda han, hamam, cami, köprü gibi yapılar inşa edilmiştir. Ticarî hayatın çok geliştiği bu devirde Silvan'da çok sayıda bilim adamı ve zanaatkâr yaşamaktaydı. Silvan'ın bu parlak devri Artuklular döneminde de devam etmiştir. Özellikle Necmeddin İlgazi döneminde Silvan yeniden inşa edilmiş, büyük ve önemli bir beldeye dönüşmüştü. Yörede üretilen tahıllar, çeşitli hayvansal ürünler, kumaşlar, deriler birçok yere gönderilmekteydi.

Özellikle araştırma sahasında X.-XIII. yüzyıllar arasında iç, dış ve transit ticaret olmak üzere üç fonksiyonlu bir ticarî aktivite görülmekteydi. Bunlardan iç ticaret, bölgede bulunan şehir, kasaba ve köy gibi yerleşim birimleri arasında olup ihtiyaçlar ve üretim fazlası mamülün mübadelesi şeklinde gerçekleşmekte, bu alış-veriş de genellikle şehir ve kasabalarda bulunan çarşı ve pazar yerlerinde yapılmaktaydı.

Dış ticaret ise yakın ve uzak beldeler arasında, yine öncelikle yörede yetişen başta hububat, meyve ve sebzeler olmak üzere, her türlü tarım ürünleri her tür pamuklu ve yünlü dokumaların ihracı, yörede bulunmayan sanayi ve gıda maddelerinin de ithali şeklinde yapılmaktaydı. Daha ziyade bölge tüccarları eliyle yapılan bu ticaret de genellikle şehir dışlarında kurulan han ve pazar yerlerinde yürütülmekteydi[207].

[207] İbn Cübeyr, *Rihle*, (Trk. tr. İsmail Güler), Endülüs'ten Kutsal Topraklara, İstanbul 2003, s.213.

Yöreden özellikle büyük miktarlarda badem, şahbulut (neyaz), bıttım, zeytin ve üzüm ihraç edilmekteydi [208] . Bunların yanında baklagillerden, sebzelerden ve tahıllardan büyük miktarda, arıcılığın fazla yapılması nedeniyle bal, uzun tüylü safran bitkisinden başka, yörede önemli bir yer tutan bağların bolluğu ve geniş bir alana yayılması nedeniyle kalitesiyle ünlü şaraplar da ihraç ediliyordu[209]. Ayrıca kalitesi ile tercih edilen ve yörede geniş bir alanda üretimi yapılan pamuk da önemli ihraç kalemleri arasındaydı. Aynı şekilde Bedevilerin koku olarak sürüdüğü mahlep ile güzel kokuda ve aktarlıkta eşsiz diye nitelendirilen ve ayrıştırıcı olarak üretilen gül suyu da bölgenin ihrac ürünleri arasındaydı[210].

Diğer yandan yörede sanayi ürünlerinin bir kısmı da ihraç edilmekteydi. Bu ürünlerin başında peştemallar, giysiler, nasafiler, astarlar ve yünden yapılmış giysiler gelmekteydi. Yine yöre, yünlü kadife, Muş elbisesi, mendili, yatak çarşafları, tül, keten elbiseler, Bağdat'a ve diğer beldelere ihraç edilen meşhur kilimler ve başka dokuma çeşitleri gibi mamülleri de ihraç etmekteydi [211] . Öte yandan kurak geçen mevsimlerde Silvan, buğday ve arpa dışında susam ve pirinç, pekmez, hurma ve diğer tarım ürünleriyle birlikte zaman zaman hayvancılık bölgesi olmasına rağmen Anadolu başta olmak üzere çeşitli yörelerden küçükbaş hayvan da ithal etmekteydi [212]. Ayrıca Meyyafarikin'de altın ve gümüş madenlerinin bulunmaması sebebiyle para bastırmak amacıyla Fars ülkelerinden, Musul'dan altın ve gümüş gibi ham maddeler, Haleb sabunu ve çeşitli mamul maddeler gibi bazı sanayi ürünleri de ithal edilmekteydi[213].

Meyyafarikin'de Artuklular döneminde ticarî hayatın çok ileri bir seviyede olması, Artuklu emirlerinin yürüttükleri iktisadî politikalar ve bu çerçevede gösterdikleri siyasi iradenin bir sonucuydu. Zira bölgenin ticarî durumu Artuklulardan önce beceriksiz idareciler nedeniyle bozulmuştu. Yörede otorite boşluğu meydana

---

[208] Yakut, s.380. Ebu'l Fida, s.283, Kalkaşandi, s.319.

[209] İbnü'l Ezrak, s.224-226.

[210] Le Strange, *The Lands of the Easrtern Caliphate*, Frank Cass&Co. Ltd., 1966, s.124.

[211] İbn Tağriberdi, s.44.

[212] El-Ömeri, (F.Teachner nşr.), s.19-20. Ayrıca Bk. Y. Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında AraştırmalarI, Ankara 1991, s.183.

[213] M. B.El-Hüseyni, El-Meskukat Elleti Darabuha Bedrettin Lulu, Mecelletül Bağdat, XXV, Bağdat 1966. s.79.

gelmiş, karışıklıklar, savaşlar ve bilhassa eşkıya baskınları, tüccarların seyahat ve ticaret hürriyetini engelleyerek ticareti olumsuz yönde etkilemekte, neredeyse ticaretin durmasına sebep olmaktaydı.

Artuklular yöreye hâkim olur olmaz sürdürdükleri ticarî politikanın gereği olarak bir taraftan ticarete zarar veren, mübadeleyi engelleyen bu tip unsurları ortadan kaldırarak yolların güvenliğini sağlarken, diğer taraftan da yeni yeni yol, köprü, han, çarşı, ve pazar yerleri inşa etmek suretiyle olumsuz etkilenen ticaretin bilhassa transit ticaretin tekrar yöre ekonomisinde önemli bir konuma gelmesinin zeminini hazırlamışlardı. Sadece bu maksatla inşa edilen muazzam köprülerin fiziki varlığı bile tek başına Artuklu idarecilerin öngördükleri ticarî gelişmenin boyutlarını göstermesi açısından dikkate değerdi.

Mardinli Artukluları'nın beşinci hükümdarı Kutbeddin Ilgazi'nin tahta çıktığı zaman Mardin ve Meyyafarikin gibi büyük şehirlerdeki ticaret vergilerini kaldırmasının halk üzerinde oluşturduğu müspet havayı göstermesi açısından yine İbnü'l-Ezrak'ın verdiği şu bilgiler dikkat çekicidir: *Kutbeddin ve mahiyetindeki cemaatı 17 Nisan 1175 Cuma gününe kadar Meyyefarikin'de ikamed edip vergi, öşür ve şehirdeki eşyaların üzerindeki vergi yükünü kaldırdı. Hadimler namaz vaktinde camiye geldi, hatip minberde dua etti, halk bu dua ile çoştu, görülmeğe değer bir gündü. Halk onun bu yaptıklarından son derece mutlu olup şehri üç gün tezyin ettiler. Emir Kutbeddin vergilerin tamamen kaldırıldığını şehrin kapısına resmen yazdırıp ilan ettirdi. Böylece tüccarlar ve şehir halkı hiçbir engelle karşılamaksızın eşyalarıyla evlerine ve kumaşlarıyla da dükkanlarına girmeye başladılar.*[214]

Ancak Silvan daha sonra bu parlak günlerinden hızla uzaklaşmaya başladı. Moğol istilası ile yöre tahrip edildi, halkın büyük kısmı göç etmek zorunda bırakıldı ve Silvan küçük bir belde halini aldı. Ticaret hayatı da durma noktasına geldi. Osmanlı döneminde yöre tekrardan canlanmaya başladı.

Özellikle XVIII. yüzyıla kadar Silvan hem nüfus olarak hem de iktisadî olarak gelişim göstermişti. Ticaret hayatı da bu devirde gelişmişti. Silvan'da bu devirde dericilik, yünlü ve ipekli dokumacılık, kuyumculuk, demircilik, mumculuk, boyacılık

[214] İbnü'l Ezrak, s.176-177.

gibi ticarî faaliyetler oldukça gelişmişti. Ancak XIX. yüzyılda yaşanan iç karışıklıklar, salgın hastalıklar, doğal afetler, ermeni komitecilerin faaliyetleri Silvan'ı olumsuz etkilemiş ve ticarî hayatı durma noktasına getirmişti.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Silvan, Diyarbakır İli'ne bağlı küçük bir kaza merkezi konumundaydı ve ticarî hayat oldukça sönüktü. Ancak zamanla yaşanan nüfus artışları ve gelişen tarımsal faaliyetler sayesinde yörede ticarî hayat canlanmaya ve gelişmeye başlamıştı. Ayrıca karayolu ağının gelişmesi ve ilçenin önemli bir güzergahta yer alması, ticarî faaliyetlerin gelişimine katkı sağlamıştır. İlçede nüfus arttıkça ekonomik fonksiyonlar çeşitlenmiş, ticarî iş yerlerinin sayısı artmıştır. Ayrıca Silvan Un Fabrikası, Tekel Sigara Fabrikası gibi üretim tesisleri yöredeki ticarî hayata büyük katkı sağlamıştır.

Silvan'da tarih boyunca çeşitli sanat ve ticaret erbapları loncalar halinde birleşmişlerdi. Her topluluğun başında bir reis bulunuyordu. Aynı meslek erbabının umumiyetle ayrı çarşısı vardı. İbnü'l Ezrak özellikle bu konuda oldukça açıklayıcı bilgiler vermektedir. Bu bilgilerden şehirlerde oluşan esnaf gruplarının ne denli güçlü bir organizasyon içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Zira bu esnaf grupları, yönetim üzerinde ciddi ağırlığa sahip olmakla birlikte, istikrarsızlık durumlarında şehrin yönetimini ele geçirebilmekteydiler. Büyük şehirlerde muhtelif sanayi ve ticaret erbabının belirli yerlerde kapalı ve açık çarşıları vardı. Bu çarşılar aynı meslek erbabının bulunduğu dükkânlardan oluşan ve bu mesleğin adıyla bilinen çarşılardı. Mesela Bezciler Çarşısı, Attarlar Çarşısı, Sanayi Çarşısı, Zahire Çarşısı ve Demirciler çarşısı bunlardan bir kaçıydı. Esnaf buralardaki dükkânlarda çalışırdı[215]. Kaynaklardan anlaşılacağı üzere yöredeki ticaret örgütleri belli bir hiyerarşiye sahipti ve ticaret dışında sosyal ve siyasal olaylara ve yönetime tesir edebilen, toplumsal nüfus alanı olan bir yapıya sahipti.

Bütün bunlarla birlikte yöre için bir lonca sisteminden bahsedilecek olursa, bu yapı hukuki bir kurum olmaktan çok, birincil ilişkilerin önemli olduğu, toplumsal nüfusun etkin rol oynadığı, hiyerarşik bir yapıdır. Zira reislerin emirler tarafından saygı gören ve yer yer yönetime dâhil edilebilen kimseler oldukları anlaşılmaktadır.

---

[215] Çevik, s.352.

Silvan'da geçmişteki iktisadî hayatı ortaya koyan bir diğer önemli gösterge ise vergilerdi. Yörede belli devirlerde tarımsal üretimin bereketli olduğu ve yörenin önemli ticaret merkezlerini bünyesinde barındırdığını ve doğal olarak sermayenin yoğun olduğu bir merkez olduğu daha önce ifade edilmişti. Bu özellik yöre açısından vergi uygulamalarını önemli kılmaktaydı. Yörede özellikle X-XIII yüzyılları arasında geçerli ve en önemli olan vergiler, yerli ve yabancının maunesi olan (yani erzak vergisi) vergilerdir. Bu vergi şehirlerin etrafında olan bostanlardan tahsis edilen baklagillerin, bağların, sebzelerin ve meyvelerin hepsinden alınmaktaydı. Aynı şekilde odun ve kömürde de maune vardı. Bu vergiyi ödemeye hem zengin hem de fakir yükümlüydü[216]. Ayrıca *Kelef* adı verilen bir vergi vardı. Ancak bu vergi kanuni olmadığı ve onu ödeyenin gücünü aşan bir sorumluluk yüklediğinden bu adı almıştı. *Aksat* adı verilen vergiler, takside bölünen vergilerdi. Ayrıca aşar ve kaynakların mahiyetini belirtmediği *Haşru-Su*r vergisi de halktan alınmaktaydı.

Bütün bunlarla birlikte değişik sanayilerden ve mülklerden alınan vergiler ve yöre beyliklerinden olan Artuklu hükümdarının siyasi ve mali ihtiyacına göre artan veya azalan, sabit olmayan vergiler de vardı. Bunun yanı sıra, ticarette öngörülen *Mukus* adı ile bilinen alım satım vergisi de bulunmaktaydı. Bu vergi çeşidi, bazı yöneticilerden, âlimlerden ve halktan büyük tepki almış olmasına rağmen, İslâm aleminin değişik yörelerinde uygulanan bir dönemin vergi çeşidiydi[217].

Ayrıca pazarlardan alınan ve güvenceler adı verilen çeşitli vergiler de vardı. Bu vergiler pazar kefillerinin hükümete verdikleri ücrete benziyordu. Bunun dışında satılan malların nispetinde ve ticarî faaliyete göre azalıp artan ticaretten *El-İrtifa* vergisi alınıyordu[218]. Yöredeki vergilerin en önemlilerinden biri de, gayri müslimlerin çokluğu nedeni ile tükenmeyen bir kaynak olan ve *Ehli Zimme* den alınan Cizye idi. Mukus, Öşür, Aksat, Kelef, Maun ve diğer vergiler, hükümdarların halka yaptığı zulümden ve felaketlerden sayılıyordu. Bunun için de bu vergileri kaldırmak veya azaltmak yönetime gelen yeni hükümdarların önemli ıslahatlarından sayılıyordu[219].

---

[216] İbnü'l Ezrak, s.224-226, İbn Şeddad, III/II, s.96.

[217] Bk. İbnü'l Kalanisi, *Zeyli Tarihi Dımaşk*, (Neş. S. Zakkar), Dımaşk. 1983, s.202. İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb*,(Neş. S. Dehhan), Dımaşk 1968, s.202-203.

[218] İbn Havkal, s.202.

[219] İbnü'l Ezrak, s.236-237, İbnü'l Kalanisi, s.202, İbn Havkal, s.201, 202.

Yörede halktan alınan vergiler oldukça önemli olmasına rağmen, toplanan yıllık vergi miktarları ekonomik hareketliliği ortaya koyabilecek önemli göstergelerdendi. Zira Meyyafarikin, İbn Fakih ve Hurdazbih'in naklettiğine göre yıllık vergi geliri 850 000 dirhem iken, Hamdullah Müstevfi'nin naklettiğine göre de 224 000 dinar kadardı.

Yukarıda ifade edildiği gibi Silvan ve çevresi, tarihi devirler boyunca az ya da çok ticarî faaliyetlere sahne olmuş ve Diyar-ı Bekr bölgesinin önemli iktisadî ve siyasi merkezlerinden biri olmuştur. İlçe bu özelliğini günümüzde de sürdürmektedir.

Silvan İlçesi'nin en önemli ticarî merkezini Silvan şehri oluşturmaktadır. İlçedeki ticarî faaliyetler Silvan şehrinde yürütülmekte ve kırsal kesimlerdeki ticarî hayat Silvan şehrinin etki sahası içinde yer almaktadır. Sahadaki ticarî işyerlerinin tamamına yakını da şehirde yer almaktadır. Silvan İlçesi'nde 950'ye yakın ticarî iş yeri bulunmaktadır. Bu iş yerlerinin 920'si Silvan şehrinde bulunmaktadır. Şehirde iş yeri sayısının en fazla olduğu mahalleler Selahattin, Camii ve Kale gibi merkezi mahallelerdir. Özellikle Gazi Caddesi boyunca çok sayıda iş yeri bulunmaktadır. Silvan şehrinin ticarî merkezi, Gazi Caddesi ve onu dik olarak kesen sokak ve caddelerdir. Ayrıca Diyarbakır ve Batman bulvarları boyunca da ticarî işyerlerinin yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle Diyarbakır ve Batman karayolu boyunca çok sayıda iş yeri bulunmaktadır.

Ticarî işyerlerinin büyük bir kısmı perakende satış yapan işyerlerinden oluşmaktadır. Toptancılık yapan işyerlerinin sayısı oldukça azdır. Şehirdeki mevcut işyerleri içinde gıda satışı yapan dükkânlar çoğunluktadır. Silvan'da 215 bakkal ve market bulunmaktadır. Gıda satışı yapan perakende işyeri sayısı ise 336'dır. Perakende gıda satışı yapan işyerlerinden sonra Silvan'da en fazla bulunan ticarî işyerleri kahvehanelerdir. Şehirde 115 tane kahvehane bulunmaktadır. Bu işyerleri, sosyal ve iktisadî hayatın önemli mekânlarından birini oluşturmaktadır. Ayrıca köylerde üretilen birçok tarım ürününün pazarlığı bu mekânlarda yapılmakta ve ticarî ilişkilerin döndüğü mekânlar arasında yer almaktadır.

Silvan şehrinde ayrıca çok sayıda giyim ve tuhafiye mağazası da bulunmaktadır. Selahattin mahallesinde bulunan giyimciler çarşısı, giyim mağazalarının en yoğunlaştığı konum durumundadır. Silvan'da 92 giyim mağazası ve tuhafiye bulunmaktadır. Bu işyerlerinin yanında şehirde beyaz eşya, cep telefonu bayii,

kırtasiye, berber, kuyumcu, terzi, hırdavatçı, Fotoğrafçı, kuru temizleme, elektrikçi vb. çok sayıda iş yeri bulunmaktadır.

Yusuf Azizoğlu ve Karabehlulbey caddeleri üzerinde pazarlar da yer almaktadır. Kurulan bu pazarlarda çeşitli gıda ve giyim ürünleri satılmaktadır. Gerek ilçe içinde gerekse ilçe dışında üretilen çok sayıda meyve ve sebze bu pazarlarda tüketiciye sunulmaktadır. Bazen de köylü ürettiği ürünü doğrudan getirip bu pazarlarda satma imkânı bulabilmektedir.

Selahattin mahallesinde bulunan hayvan pazarı da ilçedeki ticarî faaliyetlerin yürütüldüğü önemli bir noktadır. Haftanın belirli günlerinde köy ve mezralardan getirilen küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar da bu pazarda alıcı bulabilmektedir. Yetiştirici ile celeplerinin buluştuğu bu pazarda canlı hayvan satışı yapılmaktadır. Bir kısım köylü de ürettiği süt, peynir, yağ gibi hayvansal ürünleri şehirdeki değişik bakkal ve marketlere satmaktadır. Bu ürünlerden elde edilen gelir köylü için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Yine çiftçi, yazın ürettiği özellikle domates, patlıcan, biber, üzüm, badem, elma gibi sebze ve meyveleri Silvan şehrinde satmaktadır.

Batman Caddesi boyunca çok sayıda işyeri bulunmaktadır. Bitlis, Siirt ile Diyarbakır şehrini birbirine bağlayan karayolu bu caddeden geçtiği için, araç sahiplerinin mola verirken çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabileceği çok sayıda iş yeri vardır. Bu cadde üzerinde oto lastikçi, oto tamircisi, oto elektrikçisi, market, bakkal, lokanta ve kasetçi gibi çok sayıda dükkân yer alır. Batman Caddesi'nde yer alan bu dükkânlar, şehrin ticarî hayatına büyük katkı sağlamaktadır. Ancak son dönemlerde özellikle yolcu otübüslerinin güzergâhında yapılan değişiklikle bu işyerlerinin elde ettiği gelirlerde azalma söz konusudur.

Ticarî faaliyetlerin en önemli noktasını, Silvan Buğday Pazarı oluşturmaktadır. İlçede tartışmasız hâkim olan en büyük tarımsal faaliyet buğday üretimidir. Nüfusun temel geçim kaynağı buğday üretimine dayanmaktadır. Buğday alım-satımının yapıldığı bu pazar, ilçe ticaretinin bel kemiğini oluşturur. Çiftçiler ürettiği buğday, arpa gibi tahılları bu pazarda satmakta ve burada bulunan toptancılar satın aldıkları tahılları büyük işletme ve pazarlara sevk etmektedirler. Buğday pazarında, 15 dükkân bulunmaktadır.

Silvan İlçesi'nde, ilçe merkezi dışında ticarî işyerleri diğer kesimlerde çok az sayıda bulunmaktadır. Sadece bazı köylerde köy kahveleri ve bakkaları bulunmaktadır. Bu işyerlerinin toplam miktarı da yaklaşık olarak 30 kadardır. Örneğin Boyunlu, Kumgölü, Gökçetavak, Sulubağ, Çatakköprü, Bağdere, Yolarası, Çevriksu, Başdeğirmen, Demirkuyu, Kızlar gibi köyler ile Bayrambaşı beldesinde bakkal ve kahvehane gibi işyerleri bulunmaktadır. Ancak bunların içinde Bayrambaşı beldesi ve Çatakköprü köyünü ayırmak gerekir. Zira bu iki yerleşim biriminde ticarî fonksiyonlar diğer kırsal yerleşmelere göre daha fazla gelişmiştir. Bayrambaşı beldesi, ilçenin kuzeyinde dağlık bir yamaçta yer almaktadır. Belde 2000'e yakın nüfusa sahiptir. Ayrıca belde de bir jandarma karakolu bulunmaktadır. Beldede 3 kahvehane ve 3 bakkal bulunmaktadır. Çevresindeki köyleri de ticarî etki alanına alan beldede özellikle hayvancılık faaliyetleri gelişmiştir.

İlçe merkezinden sonra ticarî fonksiyonu en fazla gelişen yerleşim birimi Çatakkörü köyüdür. Köy, Batman Çayı kenarına kurulmuş ve Silvan-Batman, Bitlis karayolu boyunca uzanmış bir yerleşim birimidir. Ayrıca Batman Barajı köyün içinde yer almaktadır. Ziraî faaliyetlerin ön planda olduğu köyde pamuk, mısır ve buğday gibi ürünlerin ziraatı yapılmaktadır. Köyün önemli bir karayolu güzergâhı üzerinde yer alması ve tarımsal faaliyetlerin gelişmesi ticaretin gelişimini sağlamıştır. Özellikle karayolu boyunca birkaç kahvehane ve bakkal bulunmaktadır.

Çatakköprü köyünde 4 kahvehane, 3 bakkal, 1 ekmek fırını, 1 pasta ve unlu mamüller dükkânı, 1 lokanra ve 1 dinlenme tesisi bulunmaktadır. Özellikle buradaki dinlenme tesisi köy ticarî hayatı için önemli bir işleve sahiptir. Bu dinlenme tesisinde yaklaşık 10 kişi çalışmaktadır. Genellikle İran, Irak, Afganistan ve Suriyeli turistlerin konakladığı bir tesistir. Ortadoğulu tusirtlerin önemli bir dinlenme ve mola noktasıdır. Köyün ticarî fonksiyonu ülke sınırını aşmıştır. Ayrıca karayolu ile seyahat edenler köy içinden geçerken mola vermekte ve köydeki ticarî iş yerlerinden alışveriş yapmaktadır. Bu da köyün ekonomik hayatına katkı sunmaktadır. Çatakköprü köyünün sınırları içinde yani Batman karayolunun kenarında ve tarihi Malabadi Köprüsü yanında bir alabalık lokantası bulunmaktadır. Batman Baraj Gölü'nde avlanan balıklar bu lokantada servis edilmekte ve köy ticarî hayatına katkı sağlamaktadır.

Silvan'da köylerde üretilen pekmez, pestil ve sucuk önemli bir ticarî değer oluşturur. Özellikle Arıköy, Taşpınar, Beypınar, Akdere, Yuva, Bahçe, Eskiocak, Kıraçtepe, Bağdere, Üçbasamak, İncesu gibi köylerde üzümden elde edilen pestil, sucuk ve pekmez gibi ürünler hem Silvan şehrine hem de ilçe dışındaki yerleşim birimlerine satılmaktadır. Bu ürünlerden elde edilen gelirler köylü için önemli bir miktar oluşturmaktadır. Ziraat ve hayvanclıktan sağlanan gelirler yanında bu ürünlerin ticareti de geçim kaynakları arasında yer almaktadır. Demirkuyu, Kazandağı, Gürpınar gibi köylerde üretilen badem ve iç ceviz de kurutularak satılmakta ve çeşitli gelirler elde edilmektedir.

Sahada on yıl öncesine kadar ticarî hayatta çok önemli bir yere sahip olan tütün üreticiliği ve satışı 2000'li yıllardan sonra sona ermiştir. İlçede bulunan TEKEL Sigara Fabrikası'nda 2000 yılına kadar 800 kişi çalışmaktaydı. Fabrikada çalışanlar ilçe ekonomisine çok büyük katkılar sağlamaktaydı. Ayrıca çiftçi sattığı üründen önemli gelir elde etmekteydi. Ürünün satılıp ücretlerin alındığı Mart, Nisan aylarında ilçede ticarî olarak çok büyük hareketlilik yaşanmaktaydı. Üretici yıllık erzağını bu dönemde almaktaydı. Ancak 2000'li yılların başında devlet tarafından alınan bir kararla ülke genelinde sigara fabrikaları kapatılmış ve tütün üretimine son verilmişti. Haliyle Silvan da bu durumdan etkilenmiş ve tütün üretimi durma noktasına gelmişti. Yaşanan bu gelişmeler yöredeki ticarî hayata çok büyük zararlar vermiştir.

Fotoğraf 3.17. Yörede Bazı Köylerde Pestik Ve Sucuk Gibi Kurutulmuş Ürünler İmal Edilerek Çevredeki Yerleşim Birimlerinde Satılmaktadır.

Silvan'da buğday, arpa, mısır, mercimek, üzüm, elma, badem gibi ziraî ürünler; canlı hayvan, yağ, ham deri, yapağı gibi hayvansal ürünler ihraç edilmektedir. Özellikle buğday ve arpanın işlenmesi ile elde edilen un, razmol, yem, kepek gibi ürünler Türkiye'nin birçok iline satılmaktadır. Silvan'ın ilçe dışından satın aldığı ürünler ise daha çok elektrikli aletler, elektronik eşyalar, tarım makinaları, tekstil ürünleri, çeşitli sebze ve meyvelerdir. Silvan'ın en fazla ticarî ilişki geliştirdiği merkezler ise Diyarbakır, Batman ve Gaziantep'tir.

3.3. SANAYİ

Araştırma sahasında sanayi faaliyetleri yeterli düzeyde gelişim göstermemiştir. Sahada modern ve büyük sanayi tesisleri yok denecek kadar azdır. Gerek sermaye yetersizliği gerekse büyük yatırım yapacak şirketlerin mevcut olmayışı büyük sanayi tesislerinin kurulmasına engel olmaktadır. Silvan'da sanayi faaliyetlerinin çok büyük bir kısmı atölye tipi sanayi işletmelerinden oluşmaktadır. Ev tipi atölyeler ise dokumacılıkta oluşmaktadır. Bunların sayısı da oldukça azalmıştır.

3.3.1. Ev Tipi Sanayi

Ev tipi sanayi faaliyetleri çok eski devirlerden beri ilçede sürdürülmektedir. Ancak bu atölyelerin sayısı günümüzde oldukça azalmıştır. El sanatlarının zahmetli ve uğraş gerektiren bir faaliyet olmasına karşın ekonomik karşılığının düşük oluşu bu faaliyetlere olan ilgiyi iyice azaltmıştır. Eski devirlerde Silvan'da yünlü dokuma, halı ve kilim gibi ev tipi atölyelerin sayısı oldukça fazlaydı. Elde edilen bu ürünler Anadolu dışına bile gönderilmekteydi. Fakat bu ev tipi atölyeler günümüzde sadece çok sınırlı yerlerde bulunmaktadır.

Silvan şehrinde ev tipi sanayi işletmesinin sayısı 1'dir. Bu işletmede de halı ve kilim yapılmaktadır. Selahattin Eyyübi mahallesinde bulunan bu işletmeden başka şehirde ev tipi atölye yer almaz. Günümüzde Silvan'da ev tipi sanayi faaliyetleri daha çok köylerde yer almaktadır. Konutlarda üretilen değişik ürünler aslında küçük çapta ev tipi sanayi üretime girmektedir. Bunların başında, ilçenin değişik kesimlerinde, üzümden elde edilen sucuk, pestil gibi ürünler gelmektedir. Arıköy, Gürpınar, Taşpınar, Kumgölü, Kayadere, Ormandışı, Boyunlu, Görentepe, Keklikdere, Bağdere, Akdere gibi köylerde üretilen bu ürünler; Silvan, Diyarbakır, Batman, Siirt, Sason, Kozluk gibi şehirlere satılmaktadır. Evlerde büyük kazanlar ve ocaklarda üretilen

pestik ve sucuk gibi ürünler, tarım ve hayvancılıktan elde edilen gelirlere ek olarak önemli bir geçim kaynağı oluşturur.

Silvan'ın kuzeyindeki dağ köylerinde de 7 renkten oluşan, desenli ve halk arasında ***yemeni*** olarak bilinen kilimler ile çanta ve seccadeler yapılmaktadır. Bunların yanında yer yer keçi kıllarından üretilen ve **kon** adı verilen siyah çadırlar, siyah kilimler, **veris** denilen kalın ipler dokunmaktadır. Bu kalın ipler özellikle dağdan yakacak odun getirilirken yük hayvanlarının bu odunları taşımasında kullanılmaktadır. Yük, hayvanların sırtına bu kalın iplerle bağlanmakta ve bu şekilde taşıma sağlanmaktadır. Bu ipler sadece yakacak odunun taşınmasında kullanılmamakta, bunun yanında yük hayvanlarıyla taşınan her türlü yükte de kullanılmaktadır.

3.3.2. Atölye Tipi Sanayi

Silvan'da sanayi faaliyetlerinin bel kemiğini, atölye tipi sanayi işletmeleri oluşturmaktadır. İlçede atölye tipi sanayi işletmeleri mevcut sanayi tesislerinin % 95'ine yakın kısmını oluşturmaktadır. Atölye tipi sanayi tesislerinin tamamı ise Silvan şehrinde bulunmaktadır. Kırsal yerleşmelerde ise atölye tipi sanayi işletmeleri bulunmamaktadır. Silvan İlçesi'nde 2011 yılında çeşitli alanlarda faaliyet gösteren 195 adet atölye bulunmaktaydı. Ayrıca bu atölyelerde istihdam edilen işgücü sayısı ise 755'tir. Silvan şehrinde toplam istihdam edilen işgücünün %10,3'ü atölye tipi işletmelerde çalıştığı anlaşılmaktadır.

Silvan İlçesi'nde mevcut atölye tipi işletmeler arasında oto tamir ve bakımı yapan atölyelerin en büyük oranı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu atölyelerin çok büyük bir kısmı Bağlar mahallesindeki sanayi sitesinde bulunmaktadır. Yapımına 1987 yılında başlanan site, 11 bin metrekare alan üzerine inşa edilmiştir. Site 220 dükkân, 1 kafetarya, 1 çıraklık okulu, 1 PTT binası, 1 polis karakolu, 1 hizmet binası ve 29 çarşıdan oluşmaktadır. Ancak günümüzde birçok dükkân ve idari birim atıl durumdadır. Yönetim binası, karakol, PTT gibi binalar günümüzde işlev görmemektedir. Sitede 100'e yakın işyeri, 1 camii, 3 lokanta ve 3 kahvehane bulunmaktadır. Sitede bulunan işyerlerinin önemli kısmı oto tamir ve bakım atölyelerinden oluşmaktadır. Silvan'da oto tamircilerinin sayısı 73 olup atölyelerin %37,4'ü bu işyerlerinden oluşmaktadır. Oto tamir ve bakım atölyelerinde çalışan

işgücü sayısı ise 202'dir. Bu atölyelerin bir kısmı da Batman Caddesi üzerinde, karayolu kenarında yer almaktadır.

Tablo 3.12. Silvan İlçesi'nde Bulunan Atölye Tipi İşletmeler ve Bu İşletmelerde İstihdam Edilen İşgücü Durumu (2011).

İşyerinin Türü	İşyeri Sayısı	% Si	Çalışan İşgücü Sayısı	% Si
Marangozhane	22	11,3	125	16,6
Demirci ve Bakırcı	11	5,6	35	4,6
Kapı, Pencere ve Alüminyum Atölyesi	13	6,7	73	9,7
Sobacı	3	1,4	10	1,3
Dokuma Tezgahı ve Halı Atölyesi	4	2,1	15	2
Gümüş Atölyesi	3	1,5	8	1,1
Matbaa	4	2,1	19	2,5
Kereste Atölyesi	2	1	10	1,3
Oto Tamiri ve Bakımı	73	37,4	202	26,8
Tarım Makinaları Tamiri	8	4,1	50	6,6
Biriket Atölyesi	5	2,6	30	4
Cam Atölyesi	5	2,6	18	2,4
Ekmek Fırını	25	12,8	100	13,2
Kuru Temizleme	3	1,5	10	1,3
Un Değirmeni	14	7,2	50	6,6
TOPLAM	**195**	**100**	**755**	**100**

Kaynak: Esnaf ve Sanaatkarlar Odası kayıtları ve yerinde yapılan tespitlerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

İlçede oto tamircilerinden sonra en fazla ekmek fırını ve marangozhane gibi atölyeler bulunmaktadır. Ekmek fırınları şehrin hemen her mahallesine dağılmış iken marangozhaneler ise genelde sanayi sitesinde yer almaktadır. Silvan'daki fırın sayısı 25, marangozhane sayısı ise 22'dir. Marangozhanelerde ev mobilyaları, masa, sandalye, dolap, mutfak dolapları, vestiyer gibi ev mobilyaları üretilmektedir.

Silvan'da buğday ve mısırın işlendiği un değirmenlerinden oluşan atölye sayısı ise 14'tür. Bu atölyelerde köy ve mezralardan getirilen buğday ve mısır işlenmektedir. Un değirmenleri daha çok Camii Mahallesi ile sanayi sitesinde bulunmaktadır. Silvan'da 13 adet kapı, pencere ve doğrama atölyesi bulunmaktadır. Bu atölyelerin 8'i sanayi sitesinde, diğerleri ise Kale, Camii ve Feridun mahallesinde yer almaktadır. Kapı ve pencere atölyelerinde çalışan işgücü sayısı 73'tür.

Atölye tipi sanayi işletmelerinin en tipik örneklerinden birini demirci ve bakırcı atölyeleri oluşturur. Kepenk (derebe), korkuluk, balta, kazma, demir kapı, bakır malzemeler üreten bu atölyelerin çoğu Demirciler Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Caddenin değişik yerlerine dağılmış olan bu atölyelerde 35 kişi istihdam edilmektedir. Demirci atölyelerinin bir kısmı da Feridun mahallesi Diyarbakır Caddesi üzerinde yer alır. Silvan'da tarım makinaları tamir atölyesi sayısı 8'dir. İlçede bulunan traktör, biçerdöver ve diğer tarım makinalarının tamiri için kurulan bu atölyeler sanayi sitesinde yer almaktadır.

Diyarbakır yolu üzerinde karayolunun kuzeyinde 5 adet briket atölyesi de yer almaktadır. Bu atölyelerde yaklaşık 30 kişi çalışmaktadır. Briket, diğer inşaat malzemelerine göre daha ucuz olması nedeni ile tercih edilen bir yapı malzemesidir. Bu atölyelerde üretilen briketler Silvan şehri ve kırsal yerleşmelere satılmaktadır. Silvan'da ayrıca cam temin eden ve montesini yapan 5 adet atölye bulunmaktadır. Bu atölyeler çoğunlukla Gazi Caddesi boyunca yer almaktadır.

Fotoğraf 3.18. Silvan Şehrinde Demir ve Bakır Atölyeleri Demirciler Caddesi Boyunca Yer Alır.

El sanatlarına dayalı atölyeler Silvan'da çok az oranda bulunmaktadır. Aslında Silvan'da çok eski devirlerden beri halıcılık, kuyumculuk ve dokumacılığa dayalı el sanatları bulunmaktadır. Ancak son dönemlerde bu atölyelerin sayısı oldukça azalmıştır. Hem bu işle uğraşan ustaların yetişememesi hem de ekonomik anlamda karşılığını bulamaması bu atölyelerin sayısının azalmasına neden olmuştur. Şehirde, belediye ve özel teşebbüslerin bünyesinde açılan 4 adet halı, kilim ve dokuma atölyesi bulunmaktadır. Bu atölyeler Selahattin, Feridun ve Cami mahalleleri de yer almaktadır. Burada üretilen halı, kilim gibi ürünler sergi, kermes gibi etkinlikler ile satılmaktadır.

Silvan'da ayrıca çuval, ip, puşi ve şal üretimi yapan bir dokuma atölyesi de mevcuttur. Şehirde el sanatları içinde yer alan gümüş atölyelerinin sayısı 3'tür. Bu atölyelerde gümüşün işlenmesi ile elde edilen değişik takılar üretilmektedir. Ancak bu atölyeler de çeşitli nedenlerle kapanma noktasına gelmiştir. Silvan'da yukarıda belirtilen atölyelerin yanında 3 sobacı, 2 kereste atölyesi, 3 kuru temizleme atölyesi, 4 de matbaa bulunmaktadır. Bu atölyelerin çoğu, Cami ve Kale mahallesinde bulunmaktadır.

Fotoğraf 3.19. Silvan Belediyesi Tarafından Tekel Mahallesinde Açılan Halı, Kilim Atölyesinden Bir Görünüm.

3.3.3. Modern Sanayi ve Modern Sanayi Tesisleri

Silvan İlçesi'nde modern sanayi tesisleri yok denecek kadar azdır. Yörede modern ve büyük sanayi işletmelerinin sayısı yalnızca 3'tür. Gerek Devlet destekli sanayi faaliyetlerinin yetersizliği, gerekse yörede kişisel sermaye eksikliği, büyük sanayi işletmelerinin kurulması önündeki engellerdir. Aslında yöre özellikle tarımsal ve hayvansal üretime yönelik büyük sanayi işletmelerinin kurulmasına çok müsait bir yapıdadır. Ancak Silvan, Batman ve Diyarbakır gibi büyükşehirlerin gölgesinde kalmış ve büyük sanayi yatırımlarını kendine çekememiştir. Bunun yanında sahip olduğu en büyük sanayi işletmesi olan Tekel Sigara Fabrikası da kapanmıştır. Yaklaşık 800 kişiyi istihdam eden bu fabrika, 2000'li yılların başında üretimini sonlandırmıştır.

Silvan'da günümüzde en büyük sanayi ve en modern sanayi tesisi, Silvan Un Fabrikası'dır. Fabrika, 1984 yılında kurulmuştur. Batman yolu üzerinde bulunan fabrikada 23 işçi, 4 hizmetli, 3 şef, 1 hizmetli ve 1 işletme müdürü olmak üzere toplam 32 işgücü istihdam edilmektedir. Fabrikada un, kepek, razmol ve kırık gibi ürünler üretilmektedir. Üretimi yıllara göre değişmekle birlikte maksimum üretim 2011 yılında olmuştur. Fabrikada, 2008 yılında 3000 ton, 2010 yılında 10000 ton ve 2011 yılında 11000 ton üretim sağlanmıştır. Üretilen ürünler başta Güneydoğu ve Doğu Anadolu olmak üzere bütün Anadolu'ya gönderilmektedir. Silvan'daki bir diğer modern sanayi tesisi ise Silvan Beton A.Ş.'dir. Diyarbakır yolu üzerinde yer alan bu tesis, hazır beton üretimi yapmaktadır. İlçede yapılan inşaatlara hazır beton temin eden tesiste, 13 kişi istihdam edilmektedir.

Batman yolu üzerinde yer alan Meyya Tarım Kampüsü, modern bir işletmedir. Bu işletmede çeşitli tarımsal tohumlar ve modern hayvan çiftlikleri yer almaktadır. Bu modern işletmede 14 kişi istihdam edilmektedir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı destekli olan bu tesiste, değişik hayvancılık kooperatiflerinin mandıraları da yer almaktadır. Bu sanayi tesislerinin yanında ayrıca 2012 yılında eski Su Fabrikası yerine yeni bir tekstil fabrikası kurulması planlamaktadır. Daha önce 70'e yakın ortaklı açılan Su Şişeleme Fabrikası'nın kapatılması ile tesisin yerine Batman menşeili bir şirketle anlaşılarak 500'e yakın kişiyi istihdam edecek bir tekstil fabrikası kurulması düşünülmektedir. Fabrika ilçedeki işsizlik problemini çözecek önemli bir proje gibi durmaktadır.

3.4. ULAŞIM

Silvan İlçesi, Doğu Anadolu'nun doğusu ile Mezopotamya düzlükleri arasında bir geçiş kuşağı üzerinde yer aldığı için, çok eski çağlardan beri kervan yollarının düğümlendiği önemli bir kavşak noktası olarak, değerini daima muhafaza etmiştir. Zira yöre İran, Kafkaslar Van Gölü Havzası'ndan gelen ve giden yolları, Diyarbakır ve Mardin şehirleri üzerinden hem Suriye'nin hem de yine El-Cezire ve Irak'ın belli başlı başlı ticaret merkezlerine bağlamaktaydı. Ticaret kervanlarının güzergahı üzerinde yer alan Silvan, genel olarak kuzeyden İran, Azerbaycan ve Kafkaslar'dan gelip, Bargiri (Muradiye)-Ahlat-Bitlis-Mescidi Üveys (Veysel Karani)-Erzen-Meyyafarikin güzergahını takip ederek Amid'e ulaşmakta, buradan ayrılan bir kol kuzeye yönelerek Ergani-Maden geçidinden Harput'a oradan da Sivas üzerinden Samsun'a gitmekteydi.

Amid'den (Diyarbakır) ayrılan bir başka kol ise güneye Mardin istikametine dönerek Mardin-Nusaybin-Cizre üzerinden Musul ve Bağdad'a bağlanmaktaydı ki bu yol El-Cezire ile Irak arasındaki doğu ticaretini sağlayan en önemli güzergâhtı. Araştırma sahasının da içinde bulunduğu Diyarbekir bölgesi birçok ticaret yolunun kesiştiği bir noktada bulunmaktaydı. Bilhassa Musul üzerinden Bağdat'a, Karadeniz'in önemli limanı Trabzon'a ve Halep'e giden kervanların uğrak yeri olmuştu.

Bu yollar üzerinde yapılan ticaretin büyük bir bölümünü ipek ve ipekli dokumalar oluşturmakla birlikte değişik metaller de taşınmıştır. Yöreye hâkim olan devletler daima bu yollara hâkim olmaya ve bu yolların güvenliğini sağlayarak işlerliğini arttırmaya çalışmışlardır[220]. Meyyafarikin'in bu avantajlı konumu yörenin daima nüfuslanmasına ve ticarî faaliyetlerin canlı kalmasın sağlamıştır. Bu önemli konumu üzerinde, sahip olduğu mevkii kadar sade bir topoğrafyanın da rolü vardır. Yöreyi tarihi devirlerden beri kat'eden kervan yolları, günümüzde ya terk edilmiş yahut da yerini motorlu araç trafiğine sahip olan karayollarına bırakmıştır.

Silvan geçmişten günümüze ulaşımın sağladığı bu avantajlı konumu sayesinde her zaman önemli bir merkez olmuştur. Araştırma sahası günümüzde İran, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'nun doğusu ile Mezopotamya'yı birbirine bağlayan karayolu

---

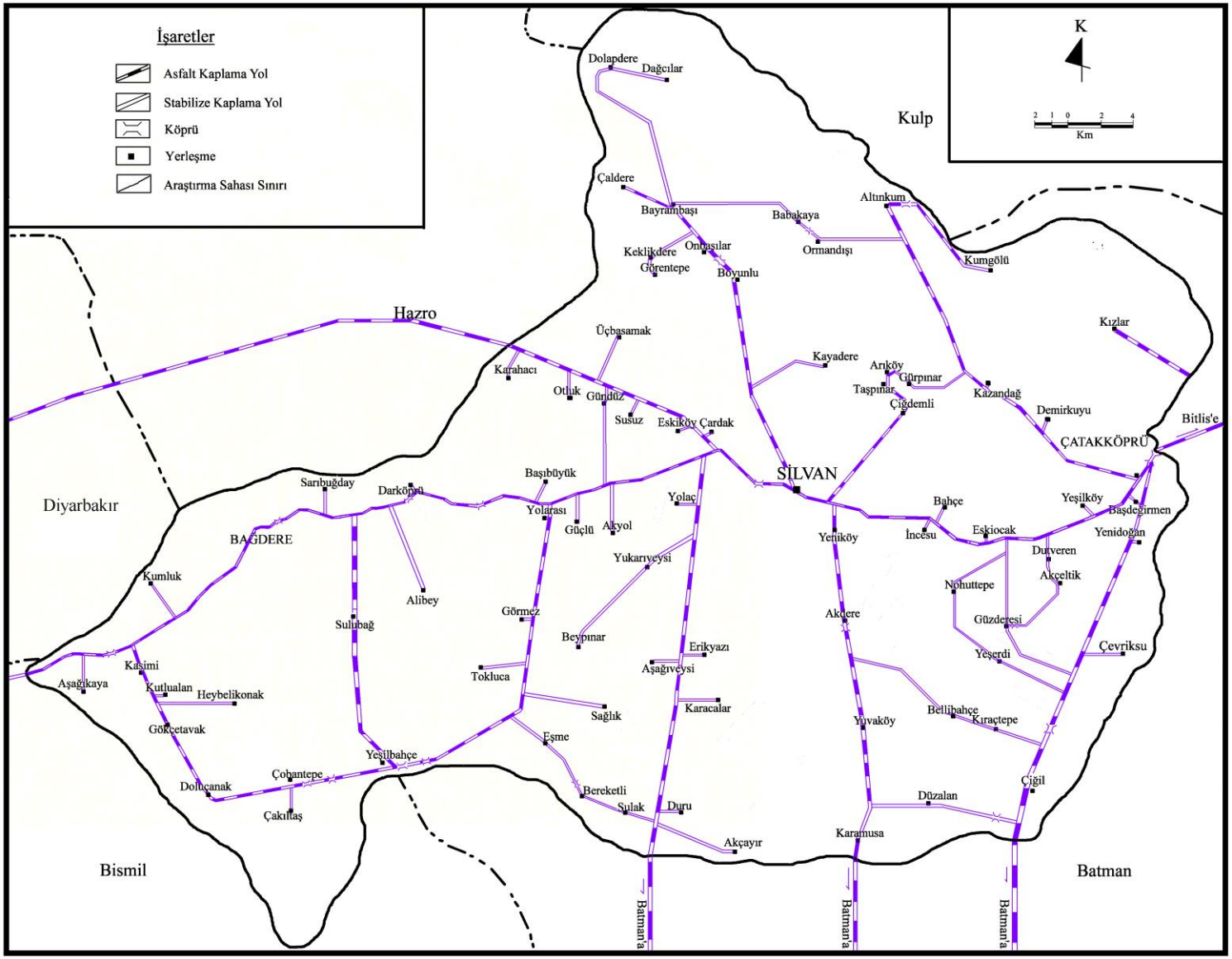
[220] S. Sarı, "Ortaçağda Diyarbakır'da Ticaret", *I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu*, 20-22 Mayıs 2004, Diyarbakır, Bildiriler, Diyarbakır 2004, s.867.

üzerinde yer almaktadır. İran, Azerbaycan gibi ülkelerle Hakkâri, Van, Ağrı, Bitlis gibi illeri; Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep, Akdeniz Bölgesi ve Suriye'ye bağlayan karayolu Silvan'ın içinden geçmektedir. Bu konumundan dolayı yörenin ulaşım fonksiyonu oldukça gelişmiştir.

Ulaşım faaliyetleri sadece karayolu ile sağlanmaktadır. İlçe merkezinin içinden geçen uluslararası karayolu doğu-batı istikametinde uzanış göstermektedir. İlçedeki bütün köy, mezra ve kasaba yolları bu karayolunu dik olarak kesip ana yola bağlanmaktadır. Kuzeyden, İran ve Van istikametinden güneye doğru yönelen araçlar, Bitlis İl sınırları içine girdikten sonra önce Tatvan'a, ordan Bitlis vadisini takip ederek Baykan İlçesi, Ziyaret beldesi, Kozluk şehrini takip ederek Silvan'a ulaşırlar. Silvan'dan sonra Diyarbakır ve diğer illere geçiş yaparlar. Görüldüğü üzere Silvan bu güzergâh üzerinde yer alan önemli bir merkezdir.

Araştırma sahasında, gerek Silvan şehri ve çevresi gerekse köy ve mezra yollarının büyük bir kısmı asfalt kaplamadır. Yer yer asfaltın kalitesi düşmekle birlikte genelde yolların kalitesi iyidir. Sahadaki topoğrafik şartlar, yapılan karayollarının yolların niteliğini, genişliği ve kullanılan malzemenin cinsini belirlemektedir. Zira arazide engebe ve eğim arttıkça yol yapım maliyeti artmaktadır. Bu nedenle sahada eğimli ve engebeli arazilerde yer alan yerleşmelerin karayolu kaliteleri düşmektedir. Bu yollar genelde toprak yol şeklinde olup dar ve kötü bir zeminden oluşmaktadır. Ancak düz sahalarda bulunan yerleşmelerin yolları çoğunlukla asfalt kaplama olup geniş ve ulaşım için son derece elverişlidir.

İlçenin dağlık ve engebeli kuzey kesiminde yer alan köy ve mezra yolları ulaşım açısından çok elverişli değildir. Aynı zamanda nüfusun az olduğu bu kesimde gerek topoğrafik şartlar gerekse konumlarının etkisi ile karayolu ağları iyi gelişmemiştir. Sarp ve engebeli arazide ulaşım şartları güçleşmektedir. Özellikle kış mevsiminde bu sahalarda ulaşımda önemli sıkıntılar yaşanmakta ve kar yağışı nedeni ile yollar kapanmaktadır. Dağcılar, Dolaplıdere, Bayrambaşı, Ormandışı, Babakaya, Görmez, Görentepe, Boyunlu, Keklikdere ve Üçbasamak köyleri ve bunlara bağlı mezralar yörede ulaşım şartları bakımından en elverişsiz sahaları oluşturmaktadır. Bu yerleşmelerin, önemli nüfuslanma sahalarından uzak ve dağlık kesimlerde yer alması nedeni ile ulaşım fonksiyonları gelişmemiş, yolları dar ve toprak kaplamadır.

Harita 3.3. Silvan İlçesi'nin Ulaşım Haritası (2011)

Silvan İlçesi'nin güney yarısı yani kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan Erbat dağlarının güneyinde kalan sahanın tamamı hafif engebeli düzlüklerden oluşmaktadır. Ayrıca bu kesim ilçe nüfusunun önemli bir kısmını barındırmaktadır. Nüfus yoğun ve arazinin düz olduğu bu sahada ulaşım şartları oldukça elverişlidir. Bu kesimde karayolları düz, geniş ve asfalt kaplamadır. Ulaşımı sınırlayan herhangi olumsuz durum yaşanmamaktadır. Kış mevsiminde yaşanan olumsuz hava şartları bu sahada yer alan yerleşmelerin ulaşım şartlarını engelleyecek düzeyde değildir.

Silvan ilçe merkezinden geçen uluslararası karayolu ana ulaşım ağını oluşturmaktadır. Bunun yanında ilçenin her tarafından belli güzergâhlar boyunca uzanan karayolları bu anakarayoluna kavuşmakta ve karayolunu dik olarak kesmektedir. Bu ikinci derece güzergâhların tamamında yollar asfalt kaplamadır. Ancak ilçe merkezinden uzaklaştıkça ve arazi şartları güçleştikçe yolların kalitesi düşmektedir.

Ana karayoluna bağlanan en önemli yollardan biri sahanın kuzeydoğu kesimini ilçe merkezine bağlayan yoldur. Çatakköprü köyü çıkışında ana karayoluna bağlanan bu asfalt yol sırası ile Demirkuyu, Kazandağ, Gürpınar, Ormandışı, Babakaya ve Kumgölü köylerini Silvan şehrine bağlayan önemli bir tali yoldur. Silvan şehrinin kuzeydoğusunda ana karayolundan ayrılan yol, Çiğdemli, Taşpınar, Arıköy ve Kayadere köylerini ilçe merkezine bağlayan bir diğer tali yoldur. Bu yol yaklaşık 25 km uzunluğunda, engebeli ve eğimlidir. Yüksek mahallesinde Silvan karayoluna bağlanmaktadır. İlçedeki en önemli ulaşım güzergâhlarından biri de, Bağlar mahallesinden kuzeye doğru uzanan ve dağ köylerini Silvan şehrine bağlayan yoldur. İlçedeki en engebeli ve eğimli yol olan bu güzergâh; Boyunlu, Keklikdere, Görentepe, Görmez, Bayrambaşı, Dağcılar ve Dolapdere köylerini ilçe merkezine ve diğer kesimlere bağlamaktadır.

İlçenin kuzeybatı kesimini ilçe merkezine ve ana karayoluna bağlayan Silvan-Hazro karayolu, sahadaki en düz ve en iyi asfalt kaplamalı yollardan biridir. Silvan şehrinin batı çıkışında ana karayolundan ayrılan bu yol, Silvan-Diyarbakır karayoluna paralel olarak uzanmakta ve Hazro'ya kadar ulaşmaktadır. Sırası ile Çardak, Eskiköy, Susuz, Gündüz, Otluk, Üçbasamak ve Karahacı köylerini ilçe merkezine bağlamaktadır.

İlçenin güney yarısını Silvan şehri ve Silvan ana karayoluna bağlayan değişik güzergâhlar bulunmaktadır. Bu yollar genelde düz, geniş ve asfalt kaplamadır. Bunlardan ilki, sahanın güney batısında Kasimi köyünde ana yoldan güneye doğru uzanan tali yoldur. Sırası ile Kasimi, Gökçetavak, Doluçanak köylerine kadar uzanan bu yol doğuya doğru Çakıltaş ve Çobantepe köylerine ulaşmakta buradan sonra ise kuzeye yönelerek Sulubağ köyü içinden geçerek Darköprü köyü yakınlarında ana karayoluna bağlanmaktadır. Bu güzergâhta karayolu yarım daire şeklinde uzanmaktadır. Diyarbakır yolu üzerinde Yolarası köyünden güneye doğru uzanan tali yol da önemli bir güzergâh oluşturmaktadır. Bu güzergah sırası ile Yolarası köyünün güneyine doğru Görmez, Tokluca, Eşme, Bereketli, Karaçalar, Erikyazı, Yukarıveysi köylerini katederek Yolaç köyü civarında ana karayoluna bağlanmaktadır.

İlçedeki bir diğer önemli güzergâh ise yörenin doğu kesiminde yer alır. Batman Çayı'na paralel uzanan bu doğrultu, ilçede asvalt kalitesinin en iyi olduğu yollardan birini oluşturur. Kuzey-güney istikametinde uzanan bu yol, düz ve geniştir. Bu güzergâh sırası ile Başdeğirmen, Yeniköy, Çevriksu, Yeşerdi, Kıraçtepe, Bellibahçe, Çiğil ve Düzalan köylerini ana karayoluna ve ilçe merkezine bağlayan önemli bir güzergâhtır.

Silvan şehrindeki ulaşım yapısına baktığımızda, topoğrafik durum ulaşım için elverişli şartlar oluşturmaktadır. Şehrin içinden ulaslararası karayolu geçmektedir. Bu karayolu şehri ikiye ayırmaktadır. Bağlar, Feridun, Yüksek mahalleleri karayolunun kuzeyinde yer alırken, Kale, Cami, Mescit, Selahattin, Yenişehir, Konak ve Tekel mahalleleri ise karayolunun güneyinde kalmaktadır. Şehirdeki diğer yollar ise ana karayolunu dik keserek bu yola bağlanmaktadır.

Mahalle yollarının tamamına yakını toprak yol olup, bu yollar bakımsız ve ulaşım için elverişli değillerdir. Özellikle, Mescit, Yenişehir ve Bağlar mahallesinde yer alan yollar son derece kötü ve bakımsızdır. Mahallelerde yer alan yolların büyük bir kısmı ana karayolunu dik olarak kesmektedir. Şehrin merkezi çekirdeğine yaklaştıkça yollar daralmakta ve trafikte sıkışıklıklar yaşanmaktadır. Özellikle Feridun mahallesinden Gazi Caddesi'ne inen yolların çoğunun tek şeritli olması önemli bir sorun yaratmaktadır. Zira bazen karşı istikametten gelen araçlar yol güvenliğini

tehlikeye atmaktadır. Ayrıca bu yollar üzerinde park etmiş araçlar trafik akışını engellemektedir.

Şehrinin içinden geçen uluslararası karayolu, hergün çok sayıda araç geçişine sahne olmaktadır. Çok sayıda yük ve yolcu taşıyan motorlu araç, ilçe merkezinden geçmektedir. Gerek Karayolları ve Silvan Trafik Tescil Müdürlüğü'nden gerekse yerinde yapılan gözlemlerden elde edilen verilere göre, şehirdeki ana karayolundan her gün ortalama 1100 araç geçişi yapılmaktadır. Bu miktar, aylık yaklaşık 35 bin ve yıllık ortalama 450 bine yakın araç geçişinin olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bu rakamlara bakıldığında gerçekten de yörede önemli bir araç yoğunluğunun olduğu ve yörenin ulaşım açısından önemli bir konumda olduğu söylenebilir. Silvan şehri, ilçenin ulaşım merkezi olduğu gibi şehirlerarası karayolu üzerinde yer alan önemli bir yerleşmedir.

Fotoğraf 3.20. Silvan Şehrinde Zaman Zaman Etkili Olan Kar Yağışı Ulaşımda Aksamalara Yol Açmaktadır.

Silvan şehrinde en önemli ulaşım merkezi, Cami mahallesi sınırları içinde yer alan otogardır. Bu otogar büyük otobüs firmalarından çok minübüs ve midibüs tarzındaki ulaşım araçları için kullanılmaktadır. Silvan şehri ile köyler, komşu ilçeler, Diyarbakır ve Batman gibi şehirlere ulaşımı sağlamaktadır. Otogarda köy ve mezralara

ulaşımı sağlamak için 300'e yakın minibüs çalışmaktadır. Ayrıca 40 minibüs Batman şehrine, 60 minibüs Diyarbakır şehrine ve 20 minibüs de komşu ilçelere her gün yolcu taşımaktadır. Bunların dışında şehiriçi ulaşımı sağlamak için de 20 şehiriçi minibüs çalışmaktadır. Bu minibüsler, mahallelere her gün düzenli seferler yapmaktadır.

İlçenin dış dünya ile bağlantısı ise daha çok Diyarbakır şehri üzerinden sağlanmaktadır. Silvan'dan büyük şehirlere gitmek isteyenler Diyarbakır şehri üzerinden ulaşımlarını sağlamaktadırlar. Silvan'da yeterli sermaye oluşmadığı için Silvan'a ait bir otobüs firması kurulamamıştır. Özellikle batı şehirlerine ulaşım ya Diyarbakır seyahat firmaları vasıtasıyla karayolu üzerinden ya da hava yolu ulaşımı ile sağlanmaktadır.

Silvan İlçesi'nde ulaşım faaliyetlerinde genelde sıkıntı yaşanmamaktadır. Ancak ilçenin kuzeyinde yer alan yerleşmelerin arazi şartları yol yapım maliyetlerini arttırmaktadır. İlçenin bu kesiminde yağışların daha fazla olması, özelikle de kışın yoğun kar yağışı nedeni ile yollar kapanmakta ve ulaşım sekteye uğramaktadır. Ayrıca bu kesimin bölücü terör elemanlarının barındığı sahalardan biri olması, yol güvenliğini tehlikeye atan bir unsurdur. Bu nedenle ulaşımda güçlükler yaşanmaktadır. Ancak sahanın güney kesimleri ise ulaşım açısından son derece elverişli şartlar oluşturmakta ve yol maliyetleri düşük olmaktadır. Silvan'da ulaşım faaliyetleri açısından önemli bir problem ise ilçe merkezinden geçen karayoludur. Her ne kadar karayolu ticarî faaliyetlerde canlılık oluştursa da şehir trafiğini ve yaya güvenliğini olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu nedenle uluslararası karayolunu şehrin dışına alacak bir çevre yoluna ihtiyaç bulunmaktadır.

3.5. TURİZM

Turizm, en basit anlamıyla "dinlenmek ve tatil geçirmek amacıyla yolculuğa çıkmak" tır. Turizm coğrafyası da turizme sahne olan olay ve ilişkilerin mekânsal açıklaması ile ilgilenen bilim dalıdır[221]. Turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirler özellikle XX. yüzyılın sonlarından itibaren artmaya başlamış ve ülke ekonomilerine büyük katkılar sağlamıştır. Bölgelerin gelişmesi ve ekonomik faaliyetleri çeşitlendirmesinde turizm önemli bir faktör olmaya başlamıştır. Tarımsal ve sanayi

[221] N. Özgüç, *Turizm Coğrafyası*, Özellikler ve Bölgeler, Çantay Kitapevi , İstanbul 2007, s.13.

faaliyetlerinin gelişemediği bölgelerde, turizm tek başına kalkınmayı sağlayabilecek önemli bir faaliyettir. Bu nedenle şehirlerin, bölge ve ülkelerin gelişimi için turizm önemli bir ekonomik faaliyet oluşturur. Ayrıca turizm, turizme sahne olan bölgede işsizliği azaltıcı bir etkiye sahiptir. Bu nedenle yerleşim birimlerinin sahip olduğu doğal ve beşerî çekiciliklerin turizme kazandırılması, kalkınmalarına yardımcı olabilecek çok önemli bir iktisadî faaliyettir.

Silvan İlçesi turizm potansiyeli çok yüksek bir yöre olmasına rağmen, çeşitli nedenlerden dolayı turizm faaliyetlerinin gelişemediği bir yerleşim birimidir. Yörede yıllardır devam eden terör olayları ve terörün yarattığı güvenlik sorunları, sermaye eksikliği nedeni ile yeterli ve uygun konaklama tesislerinin mevcut olmayışı, sahip olduğu turizm potansiyelinin ortaya çıkarılamaması ve gerekli tanıtımların yapılmayışı, Silvan'da turizm faaliyetlerinin gelişimini engellemiştir.

Silvan doğal ve beşerî anlamda birçok çekiciliğe sahiptir. İlçenin sahip olduğu doğal çekicilikler, topoğrafik şekillerden oluşmaktadır. Sahanın güney yarısında turizmde çekicilik yaratabilecek herhangi yerşekli bulunmamaktadır. Ancak Silvan'ın kuzeyinde yer alan dağlık sahalar, turizm açısından çok sayıda çekiciliğe sahiptir. Bu kesimde yer alan dağlar, vadiler ve mağralar, doğal açıdan son derece güzel manzaralar oluşturmaktadır. Bu yerşekilleri aynı zamanda çok çeşitli flora ve faunaları bünyesinden barındırır. Bir bütün olarak dağ ve vadiler ile üzerinde yaşayan canlılar muazzam bir çekicilik oluşturur. Son derece bakir olan bu sahalarda dağ yürüyüşleri, yamaç etkinlikleri için elverişli sahalar bulunmaktadır. Bu kesimlerde yer alan çok sayıda mağara da birçok güzelliğe sahiptir. Bu mağaraların bir kısmı da tarihi devirlerde yerleşmeye sahne olmuştur.

İlçenin kuzeydoğusunda yer alan Batman Barajı Gölü de doğal açıdan önemli bir çekicilik oluşturur. Gerek baraj gölü üzerinde gerekse kenar ve yamaçlarda birçok etkinliğe ev sahipliği yapabilecek bir potansiyel bulunmaktadır. Balıkçılık, yüzme, su kayağı gibi birçok etkinlik baraj gölünde yapılabilir. Bütün bu çekiciliklerin turizme kazandırılması için öncelikle bu potansiyelin çok iyi bir şekilde tanıtılması ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Turizm açısından asıl önemli çekicilikler ise beşerî unsurlardır. İlçe, tarihin çok eski devirlerinden beri yerleşmeye sahne olmuştur. Sayısız medeniyetler ve toplumlar

bu yörede yaşamış ve çok çeşitli yapılar inşa etmiş ve bunların bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Anadolu'nun en eski ve köklü yerleşmelerinden birini oluşturan Silvan'da birçok tarihi yapı bulunmaktadır. Ayrıca tarihin belli dönemlerinde yöre bilim, sanat ve edebiyatta çok büyük şahsiyetler yetiştirmiştir. Bu önemli insanların döneminde ortaya çıkan çok büyük sanatsal ve kültürel yapılar bulunmaktadır. Ancak yöre tarihi turizm açısından bu denli önem arz etmesine rağmen, sahip olduğu bu eşsiz eserlerin kıymeti anlaşılamamış ve tanıtımı günümüze kadar yapılamamıştır.

Silvan'da turizm açısından en ilgi çekici unsurlar tarihsel kaynaklardır. Bu çekicilikler, geçmiş medeniyetlerin ve geçmiş çağların yaşayan fiziksel kalıntılarıdır. Bunlar arasında mimari, coğrafi görünüm ve arkeolojik özellikler kadar, geçmişten bu yana gelen, günlük yaşam için önemi olan unsurlar da yer alırlar. Önemli tarihsel, dinî ya da mitolojik olaylar da bunların meydana geldikleri yerler de tamamen değişmiş ya da geçmişten hiçbir delil kalmamış olsa da tarihsel kaynak olarak kabul edilirler[222]. Araştırma sahasında, tarihsel çekicilikler içinde, en başta kaleler olmak üzere burçlar, camiler, hanlar, konaklar, çeşmeler, konutlar ve mağara yerleşmeleri yer almaktadır. Bu çekiciliklerin önemli bir kısmı Silvan şehri ve yakın çevresinde yer almaktadır.

Kaleler, ilçedeki tarihi geçmişi ve bu geçmişin izlerini ortaya koyan önemli yapılardır. Silvan Kalesi bölgedeki en eski ve varlığını günümüze kadar sürdürebilmiş önemli eserlerdendir. Kalenin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte Asur döneminde kullanıldığına dair çeşitli bilgilere kaynaklarda rastlanır. Réck ve Lehmann-Haupt gibi bazı araştırmacılar MÖ 77 yılında kurulan Tigranokerta kentinin Silvan olduğunu iddia etmektedirler. Aynı şekilde Moltke de ilk önce Romalı komutan Lukullus sonra da Neron'un komutanı Karbulo döneminde ele geçirilen ve VI. yüzyıl sonlarına değin önemini koruyan Tigranokerta kentinin Meyyafarikin ile aynı kent olduğunu yazmaktadır. Bu bilgiler ışığında kalenin ilkçağda kurulduğunu söyleyebiliriz. Mevcut bilgilere göre Silvan Kalesi, iki surla çevrili, dörtgene yakın bir şekildedir. Kapladığı alan doğudan batıya 600 metre, kuzeyden güneye 500 metredir. Yaklaşık 2200 metre uzunluğunda olan Silvan Kalesi'nin surlarında 50 burç ve kule vardır.

---

222 Özgüç, s.71.

Silvan Kalesi, MS 410 yılında ünlü tıp ve din adamı olan Mar Marutha tarafından II. Şapur zamanında yapılan savaşta İran'da şehit düşen 40 hıristiyan şehidinin kemiklerini getirip büyük bir merasimle Silvan Kalesi'nde gömdürmesinden dolayı önem kazanmıştır. Bizanslılar bundan dolayı Silvan'a ***şehitler şehri*** anlamına gelen ***Martyropolis*** adını vererek bu adı resmen kullanmışlardır. Kaleye bu dönemde onarım ve eklemeler yapılmıştır. İki surla çevrili kale, VI. yüzyılda Bizans imparatoru I. Justinianus zamanında esaslı bir şekilde onarılmış ve surlar son şeklini almıştır. MS 532 yılında tekrar eski heybetine kavuşan bu kale şehir yeni kurucusunun adını alarak Justinianopolis adıyla Bizans'ın en önemli garnizon merkezi olarak tarihteki yerini almıştır. Ancak kullanılan bu isim uzun süreli olmamamış ve daha sonra kullanımından vazgeçilmiştir.

Fotoğraf 3.21. Önemli Bir Kısmı Yıkılmış Olan Ve Harebeye Dönüşmüş Silvan Kalesi'nden Bir Görünüm.

İslâm döneminde Silvan'ın, Ortaçağın en parlak ve en gelişmiş kentlerinden biri olması, Meyyafarikin adıyla 101 yıl Mervani Devleti'nin başkenti, Artukların ikinci başkenti, Hamdani Devleti'nin hükümdarı Seyfüddevle'nin Silvan'a gömülmeyi vasiyet edecek kadar sevdiği ve önem verdiği ikinci merkezi ve Meyyafarikin Eyyübileri'nin ana merkezi olması, Silvan'ın tarihte önemli bir rol almasına sebep olmuştur. Bu dönemlerde kale-şehir olan Silvan yeniden yapılırcasına onarılmış,

kaleye yeni burçlar ve surlar eklenmiştir. Silvan Kalesi, Eyyübiler yönetiminde iken Moğol hükümdarı Hülagu'nun 1258 ve 1259 yıllarındaki iki yıllık kuşatmasından sonra ele geçirilmiş ve tamamıyla yakılıp yıkılmıştır.

Silvan'da 1899 yılında araştırma yapan Lehmann-Haupt, Silvan Kalesi'nin kuzey kapısı yıkıntıları arasında sağlam kalmış bir duvarda rastgele konmuş ve eski Yunanca yazılmış kitabeler görmüş ve yayınlamıştır. Süleyman Savcı kaleyi 1944 yılında incelemiş ve kale hakkında şu bilgileri vermiştir:

"*… Yer yer görülen tamir ve kitabelerin işaretine göre iç içe birbirini çemberleyen her iki surun birçok istila sadmelerine uğradığı anlaşılıyor. İlk inşaat zamanından kalıp tamir görmeyen burçlarla duvarları, hep bir tarzda yapılmıştır. Burçların dıştan uzunlukları 10 buçuk ve enleri de 7 metre kadardır. Yükseklikleri ise 25 metreyi geçmekte ve genellikle iki burcun arasındaki mesafe 20 metreden fazladır. Burçlar genellikle tahribe uğramıştır. Bir kaçı müstesna olmak üzere ikinci katları da tamamen yıkık bulunuyor. Hemen birçok burcun ev haline getirildiği görülür. Zengin aileler bunların üzerine yeniden birer ev inşa ederek bu evleri ikametlerine elverişli bir duruma getirip yüksekte yaşamağa yeltenmişlerdir. Surların taşları malta taşına benzeyen beyaz sert bir cins taş olup mumtazam yontulmuştur. Yüksek suru çevreleyen ikinci dış sur daha fazla tahrip edildiğinden dikkat edilmedikçe bunu seçmek zor olur. İyi bakılınca, öteki surla paralel olarak yürüdüğü görülür. Kasabadan kolayca çıkabilmek için kalenin dokuz kapısı mevcut imiş ki bunlardan dördü güneyde, ikisi kuzeyde, ikisi batıda, biri de doğuda bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı tamamiyle ve bir kısmının da sağı, solu, eşiği, veya lentosu mevcuttur. Kapılara özel bir güzellik ve yine özel bir önem verildiği, bir kısmının da kitabelerle süslendiği göze çarpmaktadır. Hele* ***Kulfa Kapısı'nın*** *zarafeti ve kitabesindeki yazının mükemmeliyeti ve süsü insanı büyülemektedir.*[223]

Günümüzde ise Silvan Kalesi tamamen harabe durumdadır. Kale ve burçların içine yanına ve üzerine inşa edilmiş birçok konut terk edilmiş ve kendi haline bırakılmıştır. Kalenin ve burçlarının birçok duvarı yıkılmış ve tahribata uğramıştır.

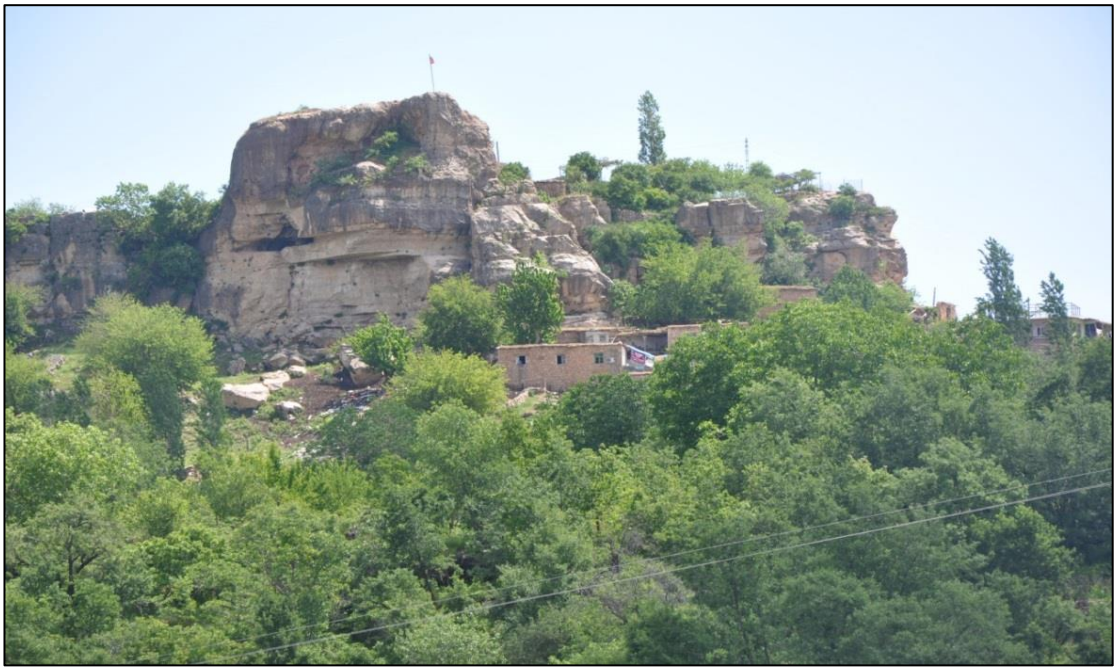
---

[223] S. Savcı, *Silvan Tarihi*, Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği Neşriyat No:1, Tarih Serisi No:1, Diyarbakır Matbaası, Diyarbakır 1956, s.6.

Fotoğraf 3.22. Silvan Kalesi'nin Kulfa Kapısı'ndan Bir Görünüm.

Araştırma sahasında Boyunlu köyünde bulunan Boşat Kalesi de yöredeki bir diğer önemli kaledir. Kale, üzerinde bulunan Sasanlı Kralı I. Ardeşir'e ait kabartması ile ünlüdür. At üzerindeki I. Ardeşir'in arkasında ayakta duran bir insan figürü bulunmaktadır. MS 226-395 tarihlerinde önemli merkezlerden olan ve daha sonra da önemini kaybetmeyen Boşat kalesi, Roma ve Sasanilerin ortak eseridir. İlçede bu iki önemli kale yanında çeşitli kesimlerde de kaleler bulunmaktadır.

Fotoğraf 3.23. Boyunlu Köyünde Bulunan Boşat Kalesi'nden Bir Görünüm.

Helda Kalesi, Görentepe köyünde bulunmaktadır. Kimler tarafından yapıldığı belli olmayan kale, Boşat Kalesi yakınında yer alması nedeniyle ortak bir geçmişe sahip olabilir. Başka Kale ise Altınkum köyü yakınında sarp kayalar üzerine inşa edilmiş bir yapıttır. Kalenin Romalılar döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir. Silvan'da yer alan bir diğer kale ise Şemrekh Kalesi'dir. Dutveren (Deruni) köyüne bağlı Şemrekh mezrasında bulunan kalenin kimler tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Kale yıkılmış bir durumda olup günümüze kalıntıları ulaşmıştır.

Fotoğraf 3.24. Boşat Kalesi'nde Bulunan Sasanlı Kralı I. Ardeşir'e Ait Kabartma Resmi.

Silvan İlçesi'nde turizm değeri olan bir diğer tarihi yapılar kale kapılarıdır. Silvan Kalesi'nin değişik kesimlerinde yer alan kapılar son derece ilginç mimari yapılardır. Silvan Kalesi'nin kolayca dışarı çıkabilmek için dokuz kapısı vardı. Bunlardan dördü güneyde, ikisi kuzeyde, ikisi batıda, biri de doğuda bulunmaktadır.

Bu kapılardan en bilineni ve en ünlüsü ***Kulfa Kapısı***'dır. Kalenin doğu tarafında, Gazi Caddesi'ne yaklaşık 50 metre uzaklıktadır. Kitabesindeki yazının mükemmeliyeti son derece ilgi çekicidir. ***Diyarbakır Kapısı*** ise kalenin batısındadır. Gazi Caddesi'ne paralel olarak uzanan kapı sur içindeki yolun sonunda, eski PTT civarında olup Merşimun Ziyareti'nin yakınındadır.Silvan Kalesi'nin güneyinde, Azizoğlu Konağı'nın yanında ***Burcu Şah Kapısı*** bulunur. Bu kapı, Şador Caddesi'nin açılmasından dolayı kısmen zarar görmüştür. Aşağı Kapı olarak bilinen kapı, Altıbulak Çeşmesi'nin yanındadır. Yerden yüksek olarak yapılmış olan bu kapıdan asma

merdivenlerle kaleye giriş yapılmaktaydı. Yerden yüksek olduğu için yakın zamanlarda yapılan merdivenler sayesinde kaleye giriş yapılabilmiştir.

Silvan Kalesi'nin güneybatı köşesinde, ***Küçük Kapı*** bulunmaktadır. Eski Silvan Devlet Hastanesi yolu üzerindedir. Kaleden güneye doğru inilen yokuşun sağ tarafında bir insanın rahatlıkla geçebileceği şekilde yapılmıştır. Küçük bir kapı olup Diyarbakır Kapı'nın yan tarafındadır. ***Boşat Kapısı***, kalenin kuzeybatı köşesindedir. Sadık Bey Kasrı'nın giriş kapısı Boşat Kapısı'na bakmaktadır. Kale kapılarından sonuncusu ise ***Meyhane Kapısı***'dır. Bu kapı, kalenin batısında yer alır. Ali Ağa Konağı ile Sadık Bey Kasrı'nın arasındadır.

Silvan'da tarihi yapıtlar içinde en ilginç ve önemli olanlarından biri de kale burçlarıdır. Sahada 6 tane kale burcu yer almaktadır. Bunlardan en önemlisi ve turizm çekiciliği en fazla olanı ***Zembilfroş Burcu***'dur. Silvan Kalesi'nin kuzeydoğusunda yer alan burç, yörede en çok tanınan yapılardan birisidir. Burç, Silvan'da çokça bilinen efsanevi bir aşka da konu olmuştur[224]. Zembilfroş Burcu içinde 360 odalı bir saray ve dünyanın en büyük kütüphanelerinden birinin olduğu bilinmektedir. Silvan'daki bir diğer önemli burç ise ***Aslanlı Eyyübi Burcu***'dur. Eyyübiler döneminde yapılan bir eserdir. Burcun üzerinde birbirlerine bakan aslan ve kaplanın arasında güneş kabartması bulunmaktadır. Üzerindeki kitabe, Meyyafarikin Eyyübileri hükümdarı

[224] Efsaneye göre bir padişahın zevk, sefa içinde büyütülmüş, çok yakışıklı bir oğlu varmış. Genç Prens sık sık ava çıkarmış. Bu av gezilerinin birinde yol kenarındaki mezarların birinden çıkmış kafatası ve iskelet görür. O zamana kadar ölüm kavramına yabancı olan genç prens o andan itibaren ölümün gerçekliğiyle yüz yüze gelir. Prens o andan itibaren elini eteğini dünya nimetlerinden çekmeye karar verir ve tanrıya sığınıp, onun yolundan yürümeye yemin eder. Sarayı ve ihtişamı bırakıp eşiyle birlikte yollara düşer. Diyar diyar gezerek zembil yapıp satmaya ve hayatını böyle kazanmaya başlar ve böylece Zembilfroş adını alır. Son durağı olan Silvan'a gelir. Zembil (Hasırdan örülmüş kulplu torba) satmak için Farkin sokaklarını arşınlarken Farkin Bey'inin karısının dikkatini çeker. Beyin karısı Zembilfroş'a aşık olur ve duygularını Zembilfroş'a söyler. Ancak Zembilfroş evlidir ve eşini sevmektedir. Zembilfroş teklifi reddeder. Beyin karısı ne yapıp edip Zembilfroşu elde etmeye çalışır. Zembilfroş çareyi kaçmakta bulur. Beyin karısının çok ısrar etmesi ve değişik entrikalar çevirerek Zembilfroşu elde etmek istemesi karşısında Zembilfroş çareyi kaçmakta arar. Zembilfroş, beyin karısından kurtulmak için kendini çöllere atar ve bir daha haber alınamaz. Beyin karısı da bunu öğrenince Zembilfroş'un peşinden gider ve ondan da bir daha haber alınamaz ve böylelikle dilden dile aktarılan efsanevi bir aşk ortaya çıkar.

Melik Evhad Necmeddin'e aittir. Muhteşem bir yazı ile yazılan kitabe çok ünlüdür. Bu burç, Gazi Caddesi üzerinde olup, Şeyh Halil Mezarlığı bitişiğindedir.

Fotoğraf 3.25. Zembilfroş Burcu'ndan Bir Görünüm.

Silvan Kalesi'nin güneydoğusunda Burcu Şah Kapısı yanında ***Burcu Şah Burcu*** bulunmaktadır. Bu burç Azizoğlu Konağı yanında yer alır. Silvan Kalesi'nin kuzeybatı köşesinde, ***Eyyubi Burcu*** bulunur. Yöredeki en sağlam burçlardan biridir. Boşat Kapısı'nda bulunan burçun batı tarafında Eyyübiler'e ait bir kitabe bulunur. Üstün ailesine ait Sadık Bey Kasrı, bu burcun üzerinde yapılmıştır. Yapının tüm köşe başlarında insan kafası figürü kullanılmıştır. ***Mervani Burcu*** da Silvan Kalesi'nin kuzeyinde yer almaktadır. Şador Caddesi üzerinde bulunan burcun ön kısmı sağlam, güneye bakan kısmı ise yıkık durumdadır. Bu burcun üzerinde Mervaniler'e ait bir kitabe bulunmaktadır.

Silvan'daki bir diğer burç ise ***Artuklu Burcu***'dur. Kulfa Kapısının yanında bulunan burçlardan biridir. Kalenin doğusunda bulunan burcun, ikinci katı kısmen yıkıktır. En büyük özelliği üzerindeki aslan kabartmalarıdır. Birbirlerine bakan kanatlı bir aslan ile kaplanın gövdesinin üzerinde kafaların birleştiği yerde aslan kafası yerine

figür olarak insan başı kullanılmıştır. Bu kabartma bir hükümdar veya tanrı gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Kabartmaların yapım tarihi ve kimler tarafından yapıldığı veya nereden getirildiği belli değildir. Diğer kabartma ise sadedir.

Silvan İlçesi'nde turizm çekiciliği sağlayabilecek yapılar içinde camiler de yer alır. Yöredeki en köklü ve mimari açıdan en muhteşem alanların başında, Selahattin Eyyübi Cami'si gelir. Selahattin Eyyübi tarafından 1185 yılında Meyyafarikin'i ele geçirdikten sonra Bizans bazilikası sütunlarının da kullanılması suretiyle bu güzel eseri yaptırdığı bilinmektedir. Ancak Beysanoğlu, caminin bir Artuklu camii olduğu ve Artuklar döneminde yapıldığını ifade etmekte ve caminin isminin Silvan Ulu Camii olduğunu söylemektedir [225] . Cami hakkında ayrıntılı bilgi veren araştırmacılar, çoğunlukla bunun bir Artuklu eseri olduğunda birleşmektedir. Savcı ise bu caminin Artuklularla, Eyyübilerin müşterek ve halis bir yadigârı olduğunu ifade etmektedir[226].

Prof. Dr. Oktay Aslanapa cami hakkında şu bilgileri vermektedir: " *Silvan Ulu Camii ile Artuklu mimarisinin muhteşem uslubu başlar. Burada, Melikşah'ın İsfahan Mescidi Cumasındaki kubbesi aynı plan şekli ile bir mihrap önü kubbesi olarak değerlendirilmiştir. 13,50 m çapında kubbe, Gülpeyagan Camii'ndeki gibi mukarnaslı tromplarla yerine oturmuş okup, üç nef boyunca parelel nefleri kesmektedir. Üç taraftan üçer kemerle camiye açılan kubbe, dıştan tamamıyla yapıya hakim olarak kuvvetle belirtilmiştir. Gaznelilerin, Leşker-i Bazar ulu camiinin iki nefi kesen mihrap önü kubbesi, Melikşah'ın, İsfahan Mescidi Cuma kubbesi fikri ile birleştirilerek, Anadolu'da Türk cami mimarisinin abidevi şekli inanılmaz bir kuvvetle gerçekleştirilmiştir. Bunun sonraki etkileri, Baybars Camii ile, Türk Memlükleri mimarisinde Mısır'a, Derbent Cuma Mescidi ile Kuzey Azerbaycan'a kadar kendini belli etmekle beraber, asıl değerlendirilmesi Anadolu camii mimarisinde olmuştur.*

Cami taştan, kubbesi ise tuğladan yapılmıştır. Dıştan kubbenin sekizgen kasnağı ve trompları bellidir. Halen üzerini basık, piramit bir külah örter. Kubbenin kaidesinde, Artuklardan Timurtaş'ın oğlu, Necmettin Alpi'nin kitabesi vardır ve bu bir tamir kitabesi değildir. Kubbeyi taşıyan sekiz payeye bitişik olarak, köşelerde ikişer, yanlarda birer sütun eklenmiştir. Bunlar 1913 yılındaki tamirde kaldırılmıştır.

[225] Beysanoğlu, s.325.

[226] Savcı, s.56.

Sütunların payeleri sonradan takviye için konulmuş olabilir. Silvan'da 1031'de bir cami yapıldığı, tarihi kaynaklardan bilinir. 1046'da bunu gören Nasırı Hüsrev'in ancak birkaç kelime ile geçiştirmesi, ilk caminin belirli bir özelliği olmadığını gösterir.

Diğer bir kaynak olan İbn-ül Ezrak ise 547'de kubbenin yapıldığını ve 552 de tamirinin tamamlandığını bildirmektedir. Böylece caminin 1152-1157 arasında beş yıl boyunca, bugünkü şekli ile Necmettin Alpi tarafından tamamlandığını kabul etmek gerekiyor. Burada Artuklu camilerinin Büyük Selçuklu mimarisine dayanan karektersitik plan ve mimari özelliklerinin daha sonra devam eden orijinal üslubu hakim olmuştur. Dış cephesi çok gösterişli mimari süslemelerle canlandırılmıştır. Allta, simetrik olarak, kapının iki tarafında birbirinden farklı iki mihrap nişi vardır. Kapı ve pencere sıralarının üstünde basık sütuncuklar üzerine hafif sivri kemer sıraları, boydan boya uzanmıştır. Bugün yalnız, doğu ve batı kenarlarda kalmıştır."[227]

Selahattin Eyyübi Camii, yapıldıktan sonra, birçok tamir görmüş, ince taş işlemeli mihrabı 1227 de Eyyübiler'den Emir Şahabettin tarafından yaptırılmış, XV. yy. da, daha sade ikinci bir mihrap yapılmıştır. Camiyi, 1913'teki son tamirden önce, inceleyen ve resimlerini çeken G. Bell; etrafı, bazıları tonozlu, bazıları kubbeli, onbir bölüm halinde üç taraftan çevrilmiş büyük, kubbeli bir yapı olarak tarif etmektedir.[228] A. Gabriel ise, kıble duvarına paralel uzanan üç nefli eski plana, kubbeli kısmın, Artuklular tarafından eklendiğini ileri sürmektedir[229]. Eyyübi Camii, 1913 yılında Mardinli taş ustalarının elinden esaslı bir tamir geçirmiş, bunlarda herhangi bir üslup anlayışı olmadığından, kuzey ve güneydeki zevksiz portallerin ve güneydeki pilpayelerin eklenmesi ile epey bozulmuştur.

---

[227] O. Aslanapa, *Türk Sanatı II*, Milli Eğitim Yayınları, Cilt:2, İstanbul 1973, s.8-9.

[228] G. Bell, *Palace and Mosque Ukhaidir, a Study in Early Mohammadan Architecture*, Clarendon Press, Oxford 1914, s.159.

[229] A. Gabriel, *Voyages Archeologiques Dans La Turguie Orientale*, Cilt:2 , Paris 1940, s.221 .

Fotoğraf 3.26. Selahaddin Eyyübi Camii Muhteşem Bir Mimariye Sahiptir.

Silvan'ın en büyük ve en eski yapıtların biri olan ulu cami, yörenin kültür mirasları içinde en önemli eserlerdendir. Muhteşem mimarisi ve süslemeleriyle, harika taş işçiliği ve şehrin ortasındaki görkemi ile cami çok büyük bir kültürel miras oluşturmaktadır. Eyyübi ve Artuklu müşterek eseri olan bu yapının gerekli tanıtımlarının yapılıp, mutlaka turizme kazandırılması gereken çok önemli bir kültürel çekiciliği vardır.

Silvan'daki bir diğer önemli cami ise Kara Behlül Bey Cami'sidir. Aynı adı taşıyan cadde üzerinde yer alır. Silvan Şehir Mezarlığı'na bitişik olup, Ulu Cami'nin 500 m kuzeyinde yer alır. Caminin önünde, yakın zamanlarda yeniden düzenlendiği anlaşılan üç kenarı revaklı geniş bir avlu bulunur. Dış duvarlarının tamamı bej renkli kesme taşlarla kaplıdır. Son cemaat yerini ayakta tutan ahşap çatıyı altı adet taş sütun ayakta tutmaktadır. Taç kapısının kırık kemerli bir tonoz parçası ile örtülü bir nişi vardır. Ana nişin köşelerinde üzerleri geometrik örneklerle süslü iki gömme sütuncuk görülmektedir. Yapının herhangi bir yerinde inşa kitabesi yoktur. Avlu revaklarının kuzey kanadındaki kufi kitabe başka bir yapıdan taşınmıştır. Caminin XVI. yüzyılda sancak beyi Kara Behlül Bey tarafından inşa ettirildiği, minaresinin de 1899 yılında yaptırıldığı sanılmaktadır.

Silvan'daki camiler içerisinde en ilgi çekici ve en fazla turistik değeri olabilecek camilerden biri de Eyyübi Camii ve minaresidir. Cami tamamen yıkılmış olup minaresi ayaktadır. Mescit mahallesinde, Türk Telekom YİBO kompleksi içinde yer alan minare, çeşitli dönemlerde zarar görmüş ve minarenin yarıya yakın kısmı yıkılmıştır. Bu nedenle halk arasında Minara Kot (kısa minare) olarak adlandırılmaktadır.

Fotoğraf 3.27. Eyyübi Döneminde Yapılan Kot Minare Üzerinde Değişik Kitabe ve Kabartmalar Bulunmaktadır.

Eyyübi Minaresinin üzerinde enfes kabartma ve kitabeler vardır. Minarenin en üst kısmında dört yöne açılan pencereler bulunmaktadır. Taşları çok düzgün silinmiş olan minarenin aralarındaki derzler adeta görülmez gibidir. Fevkalede mevzun mezeyyen olup zeminden itibaren beş tabakadır. Bu tabakalar dört kuşakla birbirinden ayrılmıştır. Üçüncü tabaka müstesna her kuşağın altında ve minarenin her yüzünde süslü kornişlerle bezenmiş birer kitabe mevcuttur. Tabakaların satıhlarında da muhtelif şekil ve ebatta tezyinat vardır[230]. Silvan'ın sembollerinden biri olan bu minare, Meyyafarikin Eyyübileri'nin üç hükümdarı tarafından yapılmış olup bu özelliği ile de dikkat çekmektedir.

[230] Savcı, s.49-50.

Araştırma sahasında yer alan tarihi eserlerden köprüler, yörenin mimari ve kültürel yapısını ortaya koyan çok önemli beşerî unsurlardandır. Silvan'da Malabadi ve Kemuk gibi tarihi değeri olan köprüler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Malabadi Köprüsü'dür. Diyarbakır-Bitlis karayolu üzerinde, Silvan ilçe merkezine 20 km uzaklıktadır. Batman çayı üzerinde yer alan köprünün Diyarbakır'a uzaklığı ise 104 km'dir.

Her biri başka başka uzunluklarda ve kırık hatlar halinde üç bölümden oluşan köprü, doğu ve batıda hafif eğilimlerle yollara bağlanmıştır. Orta bölümü kayalıklar üzerine oturtulmuş bir kütle halindedir. Burada sivri şekilde ve 38,60 m açıklıkta çok büyük bir kemer ile kulp şeklinde ve 3 m açıklıkta küçük bir kemer vardır. Üçüncü bölüm, birinci kısma paralel bir durum arz eder. Burada sivri kemerli iki açıklık ve ayrıca yola bağlanan yer yakınında da bir açıklık görülür. Böylece köprü, biri çok büyük olmak üzere beş gözlüdür. Köprünün boyu 150 m, eni 7 m, yüksekliği ise alçak su seviyesinden kilit taşına kadar 19 m'dir. Köprü renkli taşlarla inşa olunmuştur. Büyük kemerin iki tarafında 4,5-5,3 m ölçüde, iki hafif kemerli odacıklar, büyük kemerin üstü ortasında, gelip geçişin kontrol edildiği 5 m genişlikte kargir bir kapı ve bunun iki tarafında da ayrıca iki kapı vardır. Bunlardan biri Batman tarafında kalmış, diğeri ise yıkılmıştır. Bunların sol taraflarından birer merdivenle odacıklara inilir. Bu odalar, yüksek tavanlı ve tuğra örtülüdür. Pencereleri geniş ve büyüktür[231].

Evliya Çelebi de köprü için şunları yazar: " *Köprünün iki tarafında kale kapıları gibi demir kapılar vardır. Bu kapıların içinde, sağ ve solda, köprünün temeli beraberliğinde, kemerin altında hanlar vardır ki gelip geçen, sağdan ve soldan geldikleri vakit misafir olurlar. Köprünün kemeri altında birçok oda vardır. Demir pencereler şahnesinlerinde misafirler oturup, kemerin karşı tarafındaki adamlarla kimi sohbet eder, kimi ağ ve oltalarla balık avlar. Bu köprünün sağ ve solunda da nice pencereli odalar vardır. Köprünün sağ ve solundaki bütün korkuluklar Nahçivan çeliğindendir. Ama demirci ustası da var kudretini sarf ederek bir tür sanatlı kafesli korkuluklar yapmış ve doğrusu elinin ustalığını göstermiştir. Bu emsalsiz köprünün*

[231] C. Çulpan, *Sanat Tarihi Yıllığı*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak. Sanat Tarihi Enstitüsü Yayını, Sayı.3, İstanbul 1969-1970, s.111-112.

Hazo tarafındaki handa, Hazo beyinin adamları olup, o taraftan gelenlerden bac alırlar. Meyyafarikin tarafında Meyyafarikin beyinin adamları bac alır.”[232]

Fotoğraf 3.28. Malabadi Köprüsü, Dünyanın Ayak Açıklığı En Geniş Kemerli Taş Köprülerinden Biridir.

Malabadi Köprüsü’nün güney yüzünde büyük kemerin solundaki selyaranın üstünde oturan bir insan heykeli vardır. Bunun da üstünde tırtıllı güzel bir çerçeve içinde iki insan figürü bulunmaktadır. Bunlardan biri ayakta, diğeri ise oturmaktadır. Ayakta duran oturana bir şey sunmakta, oturan da ellerini uzatarak bunu alır bir vaziyette durmaktadır. Her ikisinin de başlarında sivri uçlu külah vardır. Bunun da ötesinde, yine bir çerçeve içinde ışınları ile bir güneş ve bir insan figürü bulunmaktadır. Güneşin altında, arslana benzeyen bir hayvan vardır. Köprü kitabesi de bu yüzde, büyük kemerin batısında, selyaranın yanında, silmenin hemen altındadır. Nesih hatla yazılan kitabenin metni: *Besmele: Bu köprünün yapılmasını ve masraflarının kendi malından ödenmesini beş yüz kırk iki yılında, Artuk oğlu İlgazi oğlu Timurtaş buyurdu.* Kitabede, köprünün 542 (M. 1147-48) tarihinde, Mardin Artukluları hükümdarı Timürtaş tarafından yaptırıldığı anlaşılıyor.

[232] Evliya Çelebi, s.165-166.

Bu dönemde Ilgaziler için Mardin'in yanında Meyyafarikin de önemli bir şehir, ikinci başkent durumunda idi. Burada daha öncede bir köprünün olduğu muhakkaktır. İbnü'l Ezrak, ilk köprünün 539 (M.1144-1145) yılında yıkıldığını, yerine bu son köprünün yapıldığını, köprünün yapımına 541 (M.1146) tarihinde başlandığını ve 5498 (M.1154) senesinde müthiş bir selin köprünün bazı kısımlarını tahrip ettiğini, Necmettin Alpı'nın 550 (M.1155) yılında evkaf nazırlığına atadığı Zahid El-Tavıl tarafından yeniden onarıldığını yazar. Bu tarihte Batman Suyu'na Ab-i Karaman ve köprüye de Cisr-i Karaman denildiğini aynı kaynaktan öğreniyoruz[233].

Malabadi Köprüsü, dünyada taş kemerli köprüler arasında kemeri en geniş olan köprülerdendir. Kitabesi, kabartmaları ve mimarisi ile dünyada eşsiz olan bu köprü, modern statik hesabın olmadığı o dönemde, bu açıklıkta böyle bir eser yapmak gerçekten de takdire şayandır. Ayasofya Camii'nin minaresi bu köprünün altına rahatlıkla girebildiği söylenmektedir. Dünyada eşine ve benzerine az rastlanan bu yapıt, turizm açısından çok büyük bir çekicilik oluşturmaktadır.

Yöredeki tarihi köprülerden bir diğeri ise Kemuk Köprüsü'dür. Malabadi Köprüsü'nün kuzeyinde yer alan bu köprünün daha önce yapıldığı ve Mervaniler dönemine ait olduğu sanılmaktadır. Yapının kesin tarihi hakkında gerekli araştırmalar yapılmamıştır. Ancak bu köprü ile ilgili bir de efsane vardır. Efsaneye göre Malabadi Köprüsü'nü yapan usta, kalfasını uygun taş kesip göndermesi için Kemuk Köprüsü'nün bulunduğu bölgeye gönderir. Kalfa bir taraftan Malabadi Köprüsü için uygun taşları gönderirken diğer taraftan Kemuk Köprüsü'nü yapmaktadır. Kemuk Köprüsü'nü bitirdikten sonra Malabadi Köprüsü için hazırlanan son taşları kesip ustasının yanına gelir. Ustası neden geldiğini sorar. Kalfa: "Yaptığım hesaba göre getirdiğim taşlar Malabadi Köprüsü'nün yapımı için yeterlidir." der. Usta şaşırır, köprünün yapımı bittikten sonra kalfasının haklı olduğunu gören usta, durumu hükümdara iletir. Hükümdar meydana gelen eşsiz eserden dolayı ustayı ödüllendirir. Kalfayı ise ileride makamına göz koyar diye ölümle cezalandırır.

Araştırma sahasında en dikkat çekici ve eşine az rastlanır güzelliklerden biri de mağara yerleşmeleridir. Bu mağaralar içinde en önemlisi ***Hasuni Mağaraları***'dır.

[233] İbn'ül Ezrak, s.179.

Hasuni Mağaraları yörenin geçmişine ışık tutan kaya yerleşmeleridir. Bu mağara yerleşmeleri, Silvan-Malabadi karayolunun kuzeyindeki kayalık mevkide bulunmaktadır. Silvan şehrine yaklaşık 7 km uzaklıktadır. Birbirlerine koridorlarla bağlı 300 adet mağaradan oluşan bu galeri sistemi kapladığı alan itibarıyla oldukça geniş bir sahaya yayılmıştır. Hasuni Mağaraları'nda, Diyarbakır Müze Müdürlüğü tarafından bir dönem kurtarma kazısı yapılmış ve MÖ I. Bin'den MS 13. yüzyıla kadar tarihlenen buluntulara rastlanmıştır. Aynı zamanda Hasuni Mağara şehri, birbirine kanallarla bağlı su depoları, hamam, kaya merdivenler, kaya kilisesi ve 12. yüzyılda kalkerden yapılan bir kiliseye sahip muhteşem yapılar içerir.

Uzaktan bakıldığında sıradanmış gibi görünmekte, ama yaklaştıkça inlerden yapılmış muazzam bir kentin olduğu ortaya çıkmaktadır. Mezolitik dönemdeki ilk yerleşim yerlerinden biri olan Hasuni Mağaraları'nda kayalar düzleştirilerek yol ve merdivenler yapılmıştır. Mağaralarda sarnıçlar, su havuzları, kaya kiliseleri ve atölyeler yer almaktadır. Bazısının tavanında halka şeklinde oyuklar, bazısının tabanında oyuklar bulunuyor. Bazılarının duvarlarında raf gibi küçük nişler görülürken, bazılarında ise mumtazam bir şekilde yapılmış merdivenler göze çarpıyor. Tam kentin ortasından her eve uğrayarak geçen su kanalı bu kentin ne kadar güzel inşa edildiğini kanıtlıyor. Apartmanı andıran mağaralara varmadan önce, bölge Hıristiyanlığın ilk yerleşim yerlerinden olduğu için, Hasuni Kilisesi görünüyor. Tarihi duvarın sadece dört duvarı ayakta kalabilmiştir[234].

Hasuni mağara yerleşmeleri uzun bir süredir yörede bilinmesine rağmen, değeri ve tarihi önemi yeterince anlaşılamamıştır. Ancak son dönemlerde yapılan kazılarla çok dik ve sarp kayaların içine oyularak yapılan bu yerleşmelerin köklü bir tarihi olduğu ortaya çıkmış ve tanıtımı yapılmaya başlanmıştır. Hasuni Mağaraları genelde 3, 5 ve 7 katlı mağaralardan oluşmakta, bir yandan Erbat dağlarının devamı olan dik ve çıplak bir dağ yamacına yaslanırken, hemen önünde uçsuz bucaksız gibi uzanan düzlüklere bakan muhteşem bir görüntü ortaya koyar.

---

[234] K.. Haspolat, "Diyarbakır'ın Turizm Potansiyeli ve İnanç Envanteri", *Tüm Yönleri ile Diyarbakır 2. Sempozyumu*, Diyarbakır Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları No:10, Efil Yayınevi, Ankara 2010, s.219.

Fotoğraf 3.29. Hasuni Mağaralarından Bir Görünüm.

Silvan'da Hasuni Mağaraları dışında Temtemburg, Pezan, Hamido ve Keftar Mağaraları bulunur. Bu mağara yerleşmelerinden Temtemburg Mağarası, Silvan şehrinin kuzeyinde, Erbat Dağı'nın eteğinde yer almaktadır. Silvan-Boşat karayolunun sol tarafında bulunan bu mağara, büyük çeşmenin üst tarafında ve Silvan şehrine 1 km uzaklıkta bulunur. Bu mağaranın en büyük özelliği, bir kaya parçasının oyulması sonucu yapılan tek bir odadan oluşması ve yine kayalara oyulan merdivenlerle çıkılmasıdır. Mağara odasının içinde, oturmak veya yatmak için yine kayalar oyularak iki divan oluşturulmuştur. İsminin nereden geldiği belli olmayan Temtemburg Mağarası'nın çevresindeki kayalıklarda da yontulmuş kaya parçaları vardır.

Hamido Mağarası, Erbat Dağı eteğinde, askerî kışlanın hemen kuzeyinde yer almaktadır. Silvan şehrinin birçok yerinden görülebilen bu mağaralar, adını yöredeki eşkıyalardan biri olan Hamido'dan almaktadır. İki çıkışı olan mağaranın içinde derin uçurumlar bulunmaktadır. Mağara yaklaşık 500 metre uzunluğundadır. Doğal ve küçük bir mağara olan Pezan Mağarası da bir oyuk şeklindedir. Bazen hayvanlar için barınak olarak da kullanılır. Mağaranın hemen yanında merdiven basamakları şeklinde oyulan kayalar vardır. Üst tarafında ise halk arasında kral koltuğu denilen ve şekil itibarı ile bir koltuğa benzeyen oyulmuş kayanın çevresinde de yontulmuş kaya parçaları bulunmaktadır. Keftar Mağarası da ilçedeki bir diğer küçük mağaradır. Bu

mağara Boşat yolu üzerinde Temtemburg Mağarası'nın kuzeyinde yer almaktadır. Dar derin ve labirent gibi olan bu mağaraya girenin bir daha çıkamıyacağına inanılır.

Kiliseler, yörede turizm açısından ilgi çekebilecek tarihi yapılardır. Silvan İlçesi'nde Hasun, Keldani, Der Meryem ve Gıré Hanık adlarını taşıyan kiliseler bulunmaktadır. Bu kiliselerden en bilineni Hasun Kilisesidir. Hasuni Mağaraları içinde bulunan kilisenin yapım tarihi bilinmemektedir. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden başlayıp, XIII. yüzyıla kadar kullanıldığı sanılmaktadır. Birçok odadan oluşan kilisenin yanında mini bir anfi tiyatro ve su deposu bulunmaktadır. Kilisede günümüzde kazı çalışmaları yapılmış ve kilise koruma altına alınmıştır.

Eski Keldani Kilisesi, Keldani cemaatine mahsus olup 1892 tarihinde inşa edilmiştir. Keldanilerin şehri terk etmesinden sonra kilise ıssız kalmış ve kilise olarak bir daha kullanılmamıştır. Yakın tarihe kadar şehir sineması olarak kullanılmakta iken 1992 tarihinde Silvan Belediyesi tarafından camiye çevrilerek Belediye Camii adını almıştır. Der Meryem Kilisesi ise Azizoğulları Konağı'nın yanında Yusuf Azizoğlu Caddesi üzerinde yer almaktadır. Bu kilise yıkılmış olup sadece kalıntıları bulunmaktadır.

İlçedeki bir diğer kilise ise sırtını Erbat dağlarına yaslayan ve Silvan şehrinin 3 km kuzeyinde bulunan ve halk arasında Navdeşt olarak adı geçen düzlüğün hemen girişinde bulunan Gıré Hanık Kilisesi'dir. Boyunlu köyü yolunun batısında Gıre Hanık denilen bir tepe üzerinde kurulmuş olan kilisenin kalıntılarına ulaşılmıştır. Define avcıları tarafından tesadüfen ortaya çıkarılan bir höyük ve içinde manastır olarak kullanılan binlerce yıllık geçmişi olan bir kalıntı ortaya çıkmıştır. Helenizm döneminde manastır olan bu yapı içinde 6 kemer vardır. Han ve kervansaray olma ihtimali de bulunan bu kalıntılar hakkında yeterli araştırmalar yapılmamıştır.

Silvan İlçesi'nin kültürel ve tarihi karakterini ortaya koyan en önemli eserler arasında konak ve köşkler de yer almaktadır. Silvan ilçe merkezi ve köylerinde yörenin ileri gelenlerinin oturduğu çok sayıda köşk ve konak vardır. Şehir merkezinde bulunanlar arasında ikametgâh olarak kullanılan ***Sadık Bey Kasrı*** ve ***Azizoğlu Konağı*** ile Bedri Bey tarafından yaptırılan ve Atatürk'ün karargâh olarak kullandığı Gazi İlkokulu olarak kullanılan ***Bedri Bey*** Konağı en ünlü olanlarıdır. Bu tarihi eserlerle birlikte ayakta kalan ***Hatip Bey Konağı*** da bugün müze olarak kullanılmaktadır.

Ayrıca bunların dışında ünlü Zembilfroş Burcu'na bitişik ***Ziya Bey Konağı,*** Kılavuz'lara ait Silvan Kalesi'nin güney surlarının üzerinde bulunan ***Hasan Bey Konağı,*** Mervani Tepesi'nin eteklerinde bulunan Özer'lere ait ***Kerim Efendi Konağı*** ile geniş bir alan kaplayan ve Gazi İlkokulu'na bitişik olan ***Aliağa Konağı*** bulunmaktadır. Bunlardan Ali Ağa Konağı, duvarları ayakta olduğu halde kullanılamaz durumdadır.

Söz konusu eserlerin yanında Silvan'a bağlı köylerde de köşk ve konaklar bulunmaktadır. Bunlardan Sadık Bey'e ait olan diğer köşk Boşat köyünde, Azizoğullarına ait olan köşk ise Kayadere köyünde olup kısmen yıkıktır. Ali Ağa'ya ait olan köşk ise Görentepe köyünde olup ayakta kalan köşklerden biridir. Silvan İlçesi'nde ayrıca ***Büyük Saray***, Zembilfroş Burcu'nun bulunduğu yerde idi. Mervani eseri olan bu saray ünlü hükümdar Nasrüddevle tarafından 1007 yılında yaptırıldı. Büyük saray 360 odadan oluşmaktaydı. 1259 yılında yapılan Moğol saldırısı ve istilası ile Silvan Kalesi'yle birlikte tamamen yakılıp yıkılmıştır.

İlçede mimari açıdan en dikkat çeken yapılardan biri Sadık Bey Konağı'dır. Üstün ailesine ait tarihi yapı, kesme taştan yapılmış olup taş işçiliğinin muazzam olduğu eserlerden biridir. Binanın taşları, yapının yakınındaki Mehmet Bey'e ait bahçenin içinde kesilmiş ve istiflenmiş bir şekilde kazı sonucu kazara bulunmuştur. Tarihi yapı tamamlandıktan sonra Mervani Tepesi eteklerindeki İpekçi ailesine ait evde ikamet eden Sadık Bey buraya taşınmış ve burayı ikametgâh olarak kullanmaya başlamıştır. Böylece konağa kendi adını vermiştir. Silvan Kalesi'nin kuzeybatı köşesinde olup Boşat Kapısı'nın bulunduğu yerde kale burçlarının üzerinde inşa edilmiştir. Konağın en büyük özelliği, yapının tüm köşelerinde taştan yapılmış insan kafası figürü bulunmasıdır. Konağın ana çıkış kapısı, Sadık Bey'in kapıda öldürülmesinden sonra kapatılarak bir daha açılmamıştır. Günümüzde kapı halen kapalıdır. İki burcun kullanılmasıyla meydana gelen bu yapının kuzeybatı köşesinde Meyyafarikin Eyyübileri hükümdarı Melik Kamil'e ait bir kitabe mevcuttur.

Silvan'daki Azizoğlu Konağı, Silvan Kalesi'nin güneydoğu köşesinde Burcu Şah Kale Kapısı'nın yanında olup Azizoğlu ailesi tarafından kullanılmaktadır. Silvan Kalesi'nin batı tarafında, Budak'lara ait Bedri Bey Konağı bulunmaktadır. Bir süre 16. Kolordu Karargâhı olarak kullanılan bu eser, günümüzde Gazi İlkokulu binası olarak

kullanılmaktadır. Silvan Kalesi'nin kuzeyinde Ali Ağa Konağı da yer almaktadır. Bu konak kısmen yıkılmış bir durumdadır.

Fotoğraf 3.30. Silvan Şehrindeki Azizoğlu Konağı'ndan Bir Görünüm.

Silvan şehrinde, Mervani Tepesi eteklerinde Kerim Efendi Konağı yer almaktadır. Kalker taştan yapılan bu tarihi yapı, Özer ailesine aittir. Silvan Kalesi'nin kuzeydoğu köşesinde, Zembilfroş Burcu'nun bitişiğinde ise Ziya Bey Kasrı bulunur. Sahibi Ziya Bey'in, Şeyh Said isyanında öldürülmesinden dolayı sahipsiz kalan köşk zamanla yıkılmıştır. Silvan Kalesi'nin güney tarafında Hasan Bey Konağı bulunmaktadır. Silvanlı bir Ermeni usta tarafından yaptırılan köşk, Hasan Bey tarafından kullanıldıktan sonra Kılavuz ailesine satılmıştır. Kesme taşlarla yapılan tarihi yapı halen konut olarak kullanılmaktadır. Silvan şehrindeki köşk ve sarayların büyük bir kısmı Silvan Kalesi etrafında inşa edilmiştir.

Yörede hanlar da tarihi açıdan önemli yapıları oluşturmaktadır. Ancak Silvan'daki hanların tamamı yıkılmıştır. Gerek bakımsızlık gerekse yöre halkının bu yapılara zarar vermesi ve bu yapıları talan etmesi, bu güzide eserlerin günümüze ulaşmasını engellemiştir. Araştırma sahasında bilinen üç han bulunmaktadır. Bunlardan Mıra Han, Kara Behlül Bey Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Bu hanın bir kısım kubbe ve duvarları günümüzde mevcuttur. Hanın bulunduğu yerde günümüzde marangoz atölyesi, ambar ve ahır bulunmaktadır. Silvan şehrinde, eski Tekel binasının

batısında, Yüksek mahallesinde Hanik Han bulunmaktadır. Yıkılmış olan bu hanın bulunduğu yerde güzel bir kaynak suyu bulunmaktadır. Çevredeki çok sayıda bahçe bu su ile sulanmaktadır. Yörede ayrıca Başdeğirmen köyünde Kepo Han bulunmaktadır. Harebe durumda olan han, halk arasında ***Hana Kele*** olarak adlandırılmaktadır. Malabadi Köprüsü yakınında bulunan bu han, Mervaniler zamanında yapılmıştır. Geçmişte birçok kervanın uğrak yeri olan bu han, günümüzde kullanılamaz durumdadır.

Silvan'da çeşitli yerlerde bulunan çok sayıda ziyaret, kabir ve türbe birçok kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Yanlızca Silvan'dan değil ülkemizin birçok kesiminden insanlar bu ziyaretgâhları ve türbeleri ziyaret etmektedir. Bu yapılar aynı zamanda önemli bir iç turizm hareketi sağlamaktadır. İlçedeki bu dini değeri olan yapıların en önemlisi Muaz Bin Cebel Türbesi'dir. Bu ziyaret, Kumgölü köyü Ziyaret mezrasında bulunmaktadır. Silvan'da en çok bilinen ziyaretlerdendir. Halk arasında bir de efsanesi vardır. İnanışa göre İslâm ordusunun komutanı olan Muaz Bin Cebel, burada şehit edilir ve defnedilir. Ancak Muaz nişanlıdır. Düğününü yapmaya hazırlanan annesi şehit olduğunu öğrenince çok üzülür ve sevenlerin kavuşması için oğluna düğün yapar. O günden sonra Mart ayının sonlarında 3 gün 3 gece Muaz için düğün dernek yapılır. Seven genç kız ve erkekler muradları yerine gelsin diye dua eder. Şenlik havasına geçen bu kutlamalar ***Hıvde*** olarak adlandırılmaktadır.

Fotoğraf 3.31. Kumgölü Köyü Ziyaret Mezrasında Bulunan Muaz Bin Cebel Türbesinden Bir Görünüm.

Yukarıda Muaz bin Cebel ile ilgili halk arasında anlatılan efsanevi bilgiyi doğrulayacak hiçbir kaynak bulunmamaktadır. Muaz Bin Cebel'in Diyarbakır ve Meyyafarikin fethine katıldığı doğru olmakla beraber yörede şehit düştüğüne dair hiçbir doğrulayıcı kaynak bulunmamaktadır. Nitekim İslam kaynaklarında Muaz b

in Cebel'in Hicri 16'da Ürdün'de Amevas taunu adlı salgın bir hastalıktan vefat ettiği belirtilir.[235, 236] Dolayısıyla halk arasında Muaz bin Cebel'e ait olduğu belirtilen türbenin gerçekte ona ait olmadığı anlaşılmaktadır.

Silvan şehrinde Gazi Caddesi üzerinde Şeyh Halil Mezarlığı içinde Şeyh Halil Türbesi yer almaktadır. Yöredeki önemli ziyaretlerden olup etrafı dört duvarla çevrili ve üstü açıktır. Türbenin içinde bulunan namazgâhın duvarları üzerindeki taşa yapışan kişinin tuttuğu dileğin, yerine geleceğine inanılır. Ayrıca ağlayan bebeklerin ziyaret yerine getirildiğinde sustuğu ve ağlamadığı inancı yaygındır. Özellikle perşembe günleri yoğun insan kalabalıkları türbeyi ziyaret eder. Yine Silvan şehrinde, Ziyaret Sokakta, Şeyh Muhammed Ziyareti bulunur. Mezarın başında ateşler yakılır ve kiremitler ısıtılarak vucudun ağrıyan bölgelerine bırakılır. Şeyh Halil Mezarlığı'nın kuzeyinde Azizoğulları'na ait mezarlığın yanında Şeyh Hasan Ziyareti yer almaktadır. Bu yapı da ziyaretgâh olarak kullanılmaktadır.

Silvan şehrindeki bir diğer önemli ziyaret ise halk arasında Kaniya Navin Ziyareti olarak bilinen Site İbn-i Mecnu türbesidir. Bu türbe Bağlar mahallesinde bulunmakta olup ziyaretgâh olarak kullanılmaktadır. Mezarın üzerinde 0.50 x 1 m Ve 0.80x 1 m ebadında iki kitabe ve kırık bir mozaik parçası bulunmaktadır. Kitabelerden biri türbenin kime ait olduğunu gösterirken, diğerinde ise Ayetel Kürsi ve Kelime-i Tevhid yazısı bulunmaktadır. Ayrıca ayetlerin devam ettiği kabrin ayak ucunda ve batısında iki kitabe daha bulunmaktadır. Kitabelerin Abbasi veya Şeyhoğulları döneminde yapıldığını belirten Süleyman Savcı, kitabenin üst tarafında sekiz büklümlü bir güneş resminin olduğunu ifade etmektedir[237].

Silvan şehrinde yukarıda belirtilen türbelerin yanında, köylerde de türbeler yer almaktadır. Bunlardan Şeyh Muhammed-i Gırkuvi Türbesi, Kazandağı köyü yakınında

---

[235] Belazuri, *Futuhu'l-Buldan*, (Çev. M. Fayda), Siyer Yay. İstanbul 2013, s.99.

[236] Ez-Zehebi, *Tarihu'l İslam*, Çantay yay. İstanbul 1994, s.174.

[237] Savcı, s.13.

bulunmaktadır. Her yıl binlerce kişi tarafından ziyaret edilen türbede, adaklar adanır. Bahçe köyünde ise Nakşibendî Tarikatı'nın Mürşid-i Kamillerinden Şeyh İbrahim Türbesi bulunmaktadır. Bu türbe de her yıl binlerce kişinin akınına uğramakta ve ziyaret edilmektedir. Yörede Çalıönü mezrasında ise Şeyh Emin Türbesi bulunmaktadır. Kadiri Tarikatı'na mensup olan ve Şeyhi Bezvan'e olarak tanınan zatın türbesi de çok sayıda kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Diyarbakır-Silvan yolu üzerinde Dara Hıznahiye Ziyareti de yer almaktadır. Taştan yapılan mezarın sağ ve sol tarafında kılıç kabartması bulunmaktadır. Bir kaç mezardan oluşmakta ve ziyaretgâh olarak kullanılmaktadır. Yörede son olarak Diyarbakır yolu üzerinde Merşi Mun Ziyareti de bulunmaktadır. Halk arasında Meşmuni ziyareti olarak da bilinir.

Silvan İlçesi'nde, tarihi ve kültürel değerler içinde çeşmeler de önemli bir yer tutar. Sahada, çoğu çeşmenin kimler tarafından yapıldığı bilinmemekle beraber yapılış amaçları halkın su ihityacını karşılamak ve hayır işi yapmaktır. Yöredeki en bilinen çeşmelerden biri Altıbulak Çeşmesi'dir. Silvan şehrinin güneyinde yer alan bu çeşme halk arasında Kaniya Derge olarak bilinir. Mervani Çeşmesi de eski Silvan Devlet Hastanesi'nin bulunduğu yolun üzerinde, Diyarbakır Kapıya yakın bir noktadadır. Silvan Kalesi'ne bitişik olarak yapılan çeşmenin yapım tarihi belli değildir. Bu çeşmeler dışında ayrıca Silvan'da Kızlar Çeşmesi, Kaniya Mase, Büyük Çeşme, Kaniya Navin, Kaniya Xulo, Kaniya Zazo gibi çeşmeler de bulunmaktadır. Bunların yanında Kaniya Nure ve Kaniya Elo günümüze ulaşamamış çeşmelerdendir.

Silvan'da yukarıda açıklandığı gibi çok sayıda beşerî turizm unsurlarından olan kale, burç, kale kapısı, camii, kilise, mağara yerleşmesi, köprü, türbe, ziyaret, kabir, çeşme gibi tarihi ve kültürel çekicilikler yer almaktadır. Her ne kadar yörenin doğal turizm çekicilikleri sınırlı olsa da tarihi ve kültürel turizm çekicilikleri bir hayli fazladır. Gerek Silvan'ın tarihi devirler boyunca çok büyük medeniyetlere ev sahipliği yapması gerekse önemli ve köklü medeniyetlere yakın ve bunlarla sürekli ilişki içinde olması, çok zengin maddi ve manevi kültürel değerlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Araştırma sahası adeta bir açık hava müzesi konumundadır. Yörede, Sasani, Roma, Bizans, Emevi, Abbasi, Hamdani, Mervani, Artuklu, Eyyübi ve son olarak Osmanlılar gibi çok büyük medeniyetlerin hâkimiyeti yaşanmış ve bu medeniyetler Silvan'a çok önemli eserler kazandırmışlardır. Ancak bu eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmadan

yok olmuş, bir kısmının sadece kalıntıları mevcut iken bazısı ise şaşılacak düzeyde orjinaline yakın şekli ile durmaktadır.

Çok zengin turizm çekiciliğine sahip olan Silvan'da maalesef bu eserler kendi kaderlerine terk edilmiş, gerekli önem gösterilmemiştir. Aynı durum kısmen de olsa günümüzde devam etmektedir. Bu nedenle turizm açısından son derece önem arz eden bu çekicilikler turizme kazandırılamamıştır. Doğal olarak bu durumun ortaya çıkmasında bölgede yaşanan terör ve asayiş olaylarının da büyük etkisi vardır. Bu olumsuz durumlar nedeni ile Silvan'da turizm faaliyetleri ekonomik olarak önemli bir yer işgal etmez. Ayrıca yörede turistlerin konaklayacağı yeterli sayıda konaklama tesisi de bulunmamaktadır. Yine turizm hareketini destekleyecek yeterli sayıda seyahat acentesi de mevcut değildir. Fakat son dönemlerde ilçenin sahip olduğu kültürel ve tarihi zenginliklerin farkına varılmaya başlanmış ve tanıtımlar yapılmaya girişilmiştir. Eğer ilçede gerekli konaklama tesisleri yapılır ve özellikle Silvan Kalesi ve Burçları, Selahattin Eyyübi Camii ve Hasuni Mağaraları gibi muhteşem yapıların tanıtımı yapılırsa, yörede turizm çok önemli bir ekonomik canlılık oluşturabilir.

3.6. DİĞER EKONOMİK FAALİYETLER

Araştırma sahasında, madencilik ve ormancılık gibi ekonomik faaliyetler, sahada başlıca geçim kaynağı olan tarımsal ve ticarî faaliyetler dışında sürdürülen ekonomik uğraşılardır. Ancak her iki faaliyet de çok önemli bir yer teşkil etmez. Silvan'da geçim kaynağını etkileyecek, önemli istihdam yaratacak ve önemli oranlara ulaşan bir madencilik faaliyeti yoktur. Sahadaki maden varlığı MTA ve TPAO tarafından yapılan çalışmalarla ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmalar halen yörede aktif olarak devam etmektedir. Genel olarak araştırma sahası ve Diyarbakır Havzası, madenler ve enerji kaynakları bakımından oldukça elverişli doğal şartlara sahiptir. Yörede yapılan arazi çalışmaları sonucunda petrol, linyit, mermer ve mucur yatakları tespit edilmiştir. Bu yer altı kaynaklarından linyit rezervlerine sahanın kuzeybatı sınırında Hazro İlçesi'ne doğru uzanan arazide rastlanmıştır. Ancak tespit edilen bu linyit yataklarının hem yüksek kalitede olmayışı hem de arazi şartları ve güvenlik açısından elverişli şartlar taşımaması nedeni ile çıkarımı yapılmamıştır. MTA tarafından, sahanın kuzeydoğusundaki dağlık sahada aynı zamanda mermer yatakları

da tespit edilmiştir. Ancak bu yataklarda da günümüze kadar her hangi bir üretim yapılmamıştır.

İlçede Malabadi köyü girişinde, karayolunun kuzeyindeki dağ yamacında 3 tane mucur ocağı bulunmaktadır. Bu Ocaklardan çıkarılan mucur, Batman, Silvan ve Diyarbakır şehirlerine sevkedilmektedir. Bu ocakların biri Batman menşeli bir şirket tarafından işletilirken, diğer ikisi ise Silvanlı işletmecilere aittir. En büyük işletme, Malabadi köyünün tam girişinde, Demirkuyu köyü yolu üzerinde bulunandır. Buradaki maden işletmesinde yaklaşık 20 kişi istihdam edilmekte ve üretilen mucur karayollarında kullanılmak üzere Silvan ve Batman'a sevkedilmektedir. Sahadaki diğer iki mucur işletmesi ise Malabadi-Silvan karayolunun 2 ve 4. km'lerinde, yolun kuzeyinde yer almaktadır. Bu üç işletmenin günlük üretimi yaklaşık olarak 15 tondur.

Yapılan araştırmalara göre Silvan'da en önemli ve ekonomik değeri en yüksek yer altı kaynağı petroldür. Diyarbakır Havzası, ülkemizde petrol aramaları ve üretiminin yapıldığı ilk sahalardan biridir. Sahada 1940'lı yıllardan beri petrol üretimi yapılmaktadır. Raman, Kayaköy, Mağarip, Bada gibi sahalardan çeşitli zamanlarda kaliteli petrol üretimi yapılmıştır. Türkiye'de 1954 yılında yürürlüğe giren 6326 sayılı petrol kanunu ile petrol aramaları MTA'dan alınarak yerli ve yabancı şirketlere bırakılmıştır. Bu kanun ile de devlet sermayesi ile Türkiye Petrol Anonim Ortaklığı kurulmuştur. Bu tarihten itibaren Diyarbakır ve Silvan'da petrol aramaları, TPAO ile Shell, Mobil Exp. Medit, Ahnan, Petropar ve BP gibi yabancı menşeli şirketler tarafından yürütülmektedir. Silvan'da günümüze kadar petrol üretimi yapılamamıştır. Sahada birçok yerde rezerv tespiti yapılmasına rağmen açılan kuyulardan gerekli kalitede rezervler bulunamamıştır.

Silvan'da ilk petrol sondajının Bahçe köyü yakınlarında yapıldığı bilinmektedir. Ancak TPAO ve Ahnan şirketi tarafından açılan kuyulardan bir sonuç elde edilememiştir. Ancak 2009 yılında TPAO tarafından Silvan şehri yakınlarında açılan Beyaz Çeşme I Petrol Kuyusu'ndan sonuç elde edilmiş ve kaliteli petrol rezervlerine ulaşılmıştır. Kuyuda 1800 metrede 42 gravite susuz petrol bulunurken, Petrolun kalitesinin oldukça yüksek olduğu ifade edilmektedir. Silvan'da 1980'li yıllardan beri Yeşilbahçe köyü yakınında Didan 1, 2, 3 ve 4 kuyuları açılmıştır. Açılan kuyulardan günümüze kadar yüksek kalite petrol elde edilememiştir.

Fotoğraf 3.32. Kapatılan Gürpınar I Kuyusunun 1 Km Kuzeyinde Gürpınar 2 Kuyusu TPAO Tarafından Açılmış Olup Petrol Arama Faaliyetleri Deva Etmektedir.

Yine araştırma sahasının kuzeyinde Arı köyünün kuzeyi ve Kayadere köyünün güneybatısında Gürpınar 1 ve 2 kuyuları açılmıştır. TPAO tarafından açılan Gürpınar 1 Kuyusu'ndan gerekli sonuç elde edilememiş ve kuyu kapatılmıştır. Daha sonra bu kuyunun yaklaşık 2 km kuzeyinde Gürpınar 2 Kuyusu açılmıştır. Açılan bu yeni kuyudan sonuş alınmış ve kaliteli petrole ulaşılmıştır. Yakın bir tarihte de bu kuyudan petrol üretiminin sağlanması planlanmaktadır. Silvan, ülkemizde en fazla petrol üretimi yapan Batman ve Diyarbakır gibi petrol havzalarının içinde ve üretim yapılan alanlara çok yakın bir konumda yer almaktadır. Yörede yapılan araştırmalar ve Silvan'ın önemli petrol sahalarına çok yakın olması, yörenin aslında önemli bir petrol sahası içinde yer aldığını ortaya çıkarmaktadır. İleri ve gelişmiş yöntemlerle yapılacak sondajlarla Silvan'da önemli oranda petrol rezervlerine ulaşılması kuvvetle muhtemeldir.

Silvan İlçesi'nde ormancılık, ekonomik faaliyetler içinde oldukça geridedir. Silvan'da mevcut arazinin %20,7'si ormanlık ve fundalık sahalardan oluşmaktadır. Bu ormanlık ve fundalık arazinin tamamı sahanın dağlık olan kuzey yarısında yer almaktadır. Sahanın güney yarısında ise orman örtüsüne rastlanmamaktadır. Silvan'da orman ürünlerinden yararlanma sadece yakacak odun temini şeklindedir. İlçenin

kuzeyindeki Ormandışı, Babakaya, Dağcılar, Dolapdere, Bayrambaşı, Boyunlu, Görentepe, Görmez, Keklikdere gibi köylerde, meşe ormanlarından yakacak odun temin edilmektedir. Köylüler, çoğunlukla kendi ihtiyacını karşılamak için ormandan odun temin etmekte, kışlık yakacağını bu şekilde elde etmektedir. Meşe ve ardıç ormanlarından elde edilen baltalık odunun bir kısmı Silvan şehrine gönderilmektedir. İlçede ormancılık, ailelere ekonomik gelir getirmekten ziyade kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yapılmaktadır. Sahada orman ürünlerinin ticarî önemi oldukça azdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAŞLICA SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

4.1. DOĞAL ÇEVREDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Araştırmanın bu bölüme kadar olan kısmında Silvan İlçesi'ndeki beşerî ve iktisadî hayatı yönlendiren coğrafi etmenler ele alınmış ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bölümde ise yapılan inceleme ve analizler ışığında çeşitli sorunlar tespit edilmiş ve bu sorunların çözümüne yönelik çözüm önerileri sunulmuştur. Öneri ve değerlendirmelerin temel amacı, insan ile doğal çevre arasındaki ilişkileri ve etkileşimi iyi analiz edip toplum ve doğa yararına faydalı ve pratik çözümler geliştirmektir.

Araştırma sahası, Diyarbakır Havzası'nın kuzeydoğu ucunda, Güneydoğu Torosların eteklerinden Mezopotamya düzlüklerine doğru yayılan bir konumda ve Van Gölü Havzası ile Diyarbakır'ı birbirine bağlayan kadim yol üzerinde bulunmaktadır. Silvan İlçesi'nde doğal ortamı oluşturan unsurlar; jeomorfolik yapı, klimatik unsurlar, su, toprak ve vejetesyondur. Birbirine bağlı olan bu unsurlar, yöredeki hem ekolojik hem de beşerî yaşam için oldukça önemlidir. İnsan ile bu doğal unsurlar arasındaki etkileşim ve ilişki çok önemlidir. Bu ilişkilerde ve etkileşimde ortaya çıkan sorunlar hem doğal ortamda hem de beşerî ortamda geri dönüşü olmayan zararlara yol açabilir. Bu nedenle doğal çevre ile insan arasındaki etkileşim ve ilişklerin çok iyi analiz edilmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Silvan İlçesi iki ana morfolojik üniteden oluşmaktadır. Kuzeyde orta yükseltideki dağlık ve engebeli araziye karşın güneyde hafif eğimli ve akarsular tarafından yarılmış geniş düzlük saha bulunmaktadır. Yörede yükselti, tedrici olarak kuzeyden güneye doğru azalmaktadır. Sahada, güneyden kuzeye doğru gidildikçe yükselti ve eğim değerlerinin beşerî ve ekonomik faaliyetler üzerindeki kısıtlayıcı etkisi artmaktadır. Eğim faktörü yer yer kuzey kesimde beşerî ve ekonomik faaliyetler üzerinde olumsuzluklar yaratsa da sahanın geneli dikkate alındığında bu faaliyetler üzerinde çok fazla kısıtlayıcı etkiye sahip değildir. Çünkü yöredeki nüfusun çok büyük bir kısmı eğim ve yükselti şartlarının çok uygun olduğu güneydeki düzlüklerde yaşamaktadır. Buna rağmen kuzeydeki ekonomik faaliyetler ve beşerî aktiviteler eğim ve yükselti unsurlarının kontrolü altındadır. Sahanın kuzey ve kuzeybatısında

hayvancılık temel geçim kaynağını oluşturmaktadır. Şüphesiz bu durum eğim ve yükselti şartlarından dolayı bu kesimlerde ziraat yapmaya uygun arazilerin bulunmayışı ile ilgilidir. Nitekim bu sahalarda otlak ve mera arazilerinin de fazla oluşu, yükselti ve eğim şartlarının yarattığı bir olgudur ve bu sahalarda hayvancılık faaliyetlerini teşvik etmektedir. Görüldüğü gibi eğim ve relief şartları sahanın kuzeyinde beşerî ve ekonomik faaliyetler üzerinde belirleyici etki yapmaktadır.

İnceleme alanında genel tektonizmaya uygun olarak kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanan bindirmeler, kıvrımlar ve antiklinaller meydana gelmiştir. Söz konusu tektonik yapılar yöredeki ulaşım faaliyetleri üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır. Özellikle Silvan şehrinin hemen kuzeyinden geçen bu yapılar yöreyi neredeyse batı-doğu doğrultusunda ikiye ayırmıştır. Bu nedenle İlçe merkezi ile kuzey kesimdeki yerleşim birimleri arasında önemli ulaşım güçlükleri yaşanmaktadır. Ulaşım, bu yapıları boyuna kesen dar ve derin vadiler boyunca sağlanmakta ve özellikle kış mevsiminde aksamalar meydana gelmektedir.

Silvan İlçesi'nin jeolojik yapısına bağlı olarak bazı madenler bulunmaktadır. Ancak bugüne kadar bu madenler değerlendirilmemiştir. Sahanın kuzeybatısında linyit, kuzeydoğunda mermer, değişik kesimlerinde de petrol rezervleri tespit edilmiştir. Ancak bunlardan linyit ve mermer reverlerinin çıkartılması ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Sahadaki petrol madenin çıkarı ve rezerv tespiti ile ilgili çalışmalar ise devam etmektedir. İlçenin güneyindeki Bellibahçe köyünde TPAO tarafından Didan 1, 2, 3 ve 4 kuyuları açılmış olup önemli rezervler tespit edilmiş ve bu sahada petrol arama ve çıkarma faaliyetleri devam etmektedir. Ayrıca ilçenin kuzeyinde bulunan Gürpınar 1 ve 2 kuyuları açılmış olup Gürpınar 2'deki sondaj ve rezerv tespit çalışmaları devam etmektedir.

Araştırma sahası güneyinde bulunan Batman petrol havzası ile Batısında bulunan Diyarbakır petrol havzalarının devamı görünümündedir ve jeolojik, stratigrafik ve tektonik açıdan aynı özellikleri taşır. Bu nedenle yörede kalite ve yüksek rezervli petrol sahalarının bulunması çok büyük bir ihtimaldir. Yörenin beşerî ve ekonomik faaliyetlerini en fazla destekleyecek unsurların başında bu rezevlerin çıkarımı ve değerlendirmesi gelmektedir. Şayet sahadaki görünür veya görnürde

olmayan bu petrol rezevleri çıkarılırsa yörenin ekonomik anlamda kalkınmasına önemli katkılar sağlayabilecektir.

Araştırma sahasında iklim şartları beşerî ve iktisadî faaliyetler üzerinde önemli olumsuzluklar oluşturmaz. Genel olarak sahadaki sıcaklık şartları hem tarımsal faaliyetler hem de insan yaşamı için elverişli şartlar arz etmektedir. Yörede kış mevsiminde en soğuk ayın sıcaklık ortalamaları 0 ^{0}C'nin biraz üstünde olup ülke geneli ile kıyaslandığında uygun değerler göstermektedir. Sahada tarımsal faaliyetler üzerinde büyük olumsuzlar yaratan don olayı ise az görülen bir durumdur ve istisnalar dışında genelde tarım ürünlerine büyük zararlar veren olağan veya olağandışı don olaylarına çok fazla rastlanmaz. Bu açıdan değerlendirildiğinde özellikle sahanın güney yarısı seracılık ve turfandacılık açısından uygun şartlar arz etmektedir. Nitekim yörede son dönemlerde seracılık faaliyetleri yapılmaya başlanmıştır.

Silvan İlçesi'nde klimatik açıdan hem gündelik hem de iktisadî hayatı asıl etkileyen unsur yağışlardır. Yörede gerek yağış rejimi ve miktarı gerekse yağışların niteliği bazen önemli sorunların oluşmasına yol açmaktadır. Silvan'da yağışların önemli bir kısmı tarımsal açıdan değer taşımayan kış mevsiminde toplanmış vejetesyon dönemi olan uzun ve sıcak yaz döneminde ise neredeyse hiç yağış oluşmamaktadır. Bu durum yörede yetiştirilen tarım ürünlerinin çeşidi, verimliliği ve uygulanan tarımsal yöntemleri üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Yaz mevsiminde yağış yetersizliği sahada tahıl tarımını ve ektansif yöntemi zorunlu kılmaktadır. Bu durum tarımsal verimliliği azaltan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Silvan'da uygun sıcaklık ve toprak şartları olmasına rağmen vejetasyon döneminde oluşan yağış yetersizliği önemli verim düşüklüğünü beraberinde getirmektedir. Yağışın bu yapısı dikkate alındığında yörede sulama elzem bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahanın sahip olduğu yağış şartlarından dolayı suyun depolanması ve tarım sahalarına aktarımı önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle yörede bulunan önemli sayıda akarsular üzerinde mutlaka yeterli miktarda sulama barajları yapılmalı ve bu sular belli güzergâhlarda yapılacak kanallar ile mutlaka tarım arazilerine ulaştırılmalıdır.

İlçede yağışlar ile ilgili önemli bir durum da sağanak şeklinde görülen yağışlardır. Özellikle geçiş mevsimlerinde görülen ani ve sağanak yağışlar bitki

örtüsünden yoksun arazilerden geçerken toprağı beraberinde taşımakta ve yerleşim birimleri ile tarım arazilerini sular altında bırakmaktadır. Özellikle ilkbahar aylarında Silvan şehrinin gerisindeki çıplak araziden kaynağını alan çok sayıda dere ani ve sağanak yağışlar ile debilerini arttırmakta ve şehirde dere yatağında bulunan yapılara ve arazilere büyük zararlar vermektedir. Yöre insanın sellerden kaynaklanan bu zararları her yıl milyonlarca Türk Lirasını bulmaktadır. Bu duruma çok acil olarak çözüm bulunmalı ve dere yatakları mutlaka ıslah edilmelidir.

Araştırma sahasında zonal ve azonal topraklar yörenin farklı kesimlerine dağılmış durumdadır. Yöredeki toprakların %49'u, arazi kullanım kabilyeti sınıflandırmasına göre I-IV aralığında bulunmaktadır. Bu da sahadaki toprakların tarıma uygun olduğunu göstermektedir. Ancak erozyon sahadaki toprak örtüsüne çok büyük zararlar vermektedir. Zira yörenin %64,4'ü şiddetli derecede erozyona maruz kalmıştır. Bu nedenle Silvan'daki toprak örtüsü hızla aşınmakta ve yok olmaya tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumun devam etmesi halinde ileriki dönemlerde önemli tarım arazileri yok olacak ve saha tarımsal potansiyelini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalma ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle ivedi bir şekilde sahada erozyonun önüne geçilmeli, ağaçlandırma yapılmalı ve topraklar mutlaka ıslah edilmeli ve kullanılan tarım yöntemleri gözden geçirilmelidir.

Silvan İlçesi'nde vejetasyon ile insan arasındaki etkileşim ve ilişki incelendiğinde, doğal bitki örtüsünün sürekli bu ilişkiden zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Yörede binlerce yıldır orman ve bitki örtüsü tahrip edilmekte ve var olan orman örtüsü günümüze doğru hızla alan kaybetmiş ve tahrip edilmiştir. Araştırma sahasındaki mevcut arazinin %20,7'si ormanlık ve fundalık sahalardan oluşmaktadır. Yöredeki ormanların tamamı meşe ormanlarından oluşmaktadır. Ancak binlerce yıldır gerek yakacak odun temini gerekse mesken yapımı için sahadaki meşe ormanlarının tahrip edildiği kaynaklarda belirtilmektedir. Bu durum günümüzde de aynı hızla devam etmektedir. Son dönemlerde yörede sayıları hızla artan kıl keçisi yetiştiriciliği de bu tahribatta önemli roller üstlenmektedir. Bilindiği gibi kıl keçisi ağaçları kemiren ve onlara zarar veren bir hayvandır.

Araştırma sahası iklim şartları incelendiğinde yok olan veya tahrib edilen orman örtüsünün kendini yenilemesi açısından hiçte elverişli şartlar taşımadığı

görülmektedir. Bu nedenle mevcut orman örtüsünün mutlaka korunması ve geliştirilmesine ihtiyaç duyukmaktadır. Sahadaki orman örtüsünün korunması ve çoğaltılması, iklim şartlarının dengesizleşmesi, ekolojik hayatın ve burada yaşayan canlıların yok olması, toprak örtüsünün erozyon ile aşınması ve kaybedilmesi gibi büyük olumsuzluklarının yaşanmasına engel olacaktır. Hâlihazırda orman örtüsünün korunmasına yönelik çalışmalar yetersiz olup mutlaka ilgili kurum ve kuruluşların konunun hassasiyetine uygun olarak gerekli tedbirleri alması gerekmektedir. Özellikle gelişigüzel ve bilinçsiz kesimlerin önüne geçilmeli ve kıl keçisi yetiştiriciliği yörede mutlaka sınırlandırılmalıdır.

İnceleme alanında önemli sorunlardan biri de otlak ve mera sahalarının kullanımıdır. Sahadaki orman örtüsü gibi mera ve otlak sahalarıda bilinsizce kullanılmakta, aşırı otlatma yapılmakta ve meralar bilinçsizce tarım arazilerine dönüştürülmektedir. Yörede ikincil geçim kaynağı konumunda olan hayvancılık içim mera ve otlaklar oldukça önemlidir. Bu nedenle bu sahalar dikkatli bir şekilde değerlendirilmeli ve yok olmaları mutlaka önlenmelidir. Bu bağlamda sahadaki meralar kontrollü bir şekilde kullanılmalı ve bilinçsiz kullanımın önüne geçilmelidir.

4.2. BEŞERİ ÇEVREDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Araştırma sahasında beşerî çevre özellikleri ele alındığında bazı sorunların varlığı tespit edilebilir. Bu sorunların başında göç olgusu gelmektedir. Silvan İlçesi'nde 1950'li yıllardan itibaren yoğun bir şekilde dışarıya doğru göç hareketleri yaşanmıştır. İlk başlarda kırsal kesimde geçim sıkıntısı çeken nüfus tarafından yapılan göçler zamanla boyut değiştirmiş ve oldukça artmıştır. Özellikle yörede 1980'li yıllardan itibaren ortaya çıkan bölücü terör hareketi, Silvan'da büyük asayiş ve güvenlik sorunları doğurmuştur. Evinde rahat uyuyamayan, tarlasını ekemeyen, hayvanını otlatamayan, işyerini açamayan yöre insanı, bu kaos ortamında göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göç dalgası özellikle 1990'lı yılların başında doruk noktasına ulaşmış ve binlerce aile yöreyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ekonomik kaygılardan ziyade güvenlik endişesi ile yapılan bu göç hareketi Silvan'ın ekonomik hayatına çok büyük zararlar vermiştir.

Silvan İlçesi'nde bu dönemde kaç kişinin göç ettiğini tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak gerek yaptığımız mülakatlar ve anketler gerekse ulaşabildiğimiz resmi kayıtlar sayının 3-4 bin aile arasında olduğunu göstermektedir. Bu da yaklaşık 30 bin kişilik bir nüfusa karşılık geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu süreçte yöredeki nüfusun yarıya yakın kısmının göç ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Yapılan bu göç hareketi gerek göç veren yerde gerekse göç alan yerde önemli sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Önemli oranda nüfusunu kaybeden Silvan'da, bu süreçte ticaret hayatı durgunlaşmış, yatırımlar azalmış, tarım ve hayvancılık faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. Aynı şekilde göç alan merkezlerde, göç eden nüfusun adaptasyonu güçleşmiş, varoş diye tabir edilen kesimlere yerleşilmiş ve göç eden aileler kırsal karekterlerini şehirlere taşıyarak çarpık durumların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır.

Araştırma sahasında terörün yol açtığı bu göç hareketleri günümüzde durma noktasına gelmiş ve tersine göçler de yaşanmıştır. Ancak yöre toplumunun yaşadığı bu ağır tramvayı atlatmak kolay olmamıştır ve günümüzde de bu etkileri devam etmektedir. Bu nedenle toplumun bu konuda rehabilitasyona ve desteğe ihtiyacı vardır. Özellikle sahada asayiş ve güvenlik ile ilgili sorunların tamamen çözülmesi ve yöre dışına göçü engelleyici yatırımların mutlaka yapılması gerekmektedir. Bu süreçte Silvan şehri de çevresindeki kırsal yerleşmelerden yoğun bir göç almış ve ülkemizin diğer şehirlerinde olduğu gibi çarpık bir yapılaşma ortaya çıkmıştır. Köylerden gelen bu nüfus genelde şehirdeki belli mahallerde toplanmakta ve köy hayatını bu mahallelere taşımakta ve bu durum şehrin kırsal bir yapıya bürünmesine yol açmaktadır. Bu nedenle şehirde bu tarz bir yapılaşmanın önüne geçilmelidir.

Silvan İlçesi'nde göç olayı ile ilgili ortaya çıkan çarpık bir durumda mevsimlik göçlerdir. Özellikle yöredeki köy ve mezralardan her yıl çok sayıda nüfus Ordu, Giresun ve Sakarya illerine fındık tarlalarında çalışmak üzere mevsimlik göç hareketlerine katılırlar. Yaz aylarının başından sonbahar aylarının ortalarına kadar bu illerde çalışan nüfus daha sonra Silvan'a geri dönmektedir. Ancak bu göç hareketine katılan nüfusun önemli bir kısmı çocuk işçilerden oluşmaktadır. Yaşları 10 ile 18 arasında olan bu çocuklar elverişsiz ortamlarda çalıştırılmakta ve çoğu eğitim-öğretim hayatından geri kalmaktadır. Bu nedenle mutlaka yetkililerin bu konuya eğilmesi gerekmekte ve çocukların eğitim hayatına devam etmesi sağlanmalıdır.

Araştırma sahasında nüfus açısından dikkat çeken bir durum da nüfusun yaş ortalamasıdır. Ülkemiz dünya ölçeğine göre değerlendirildiğinde genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olduğu bilinmektedir. Türkiye'de 2011 yılı TUİK verilerine göre yaş ortalması 28'dir. Araştırma sahasında ise nüfusun yaş ortalaması bu değerin altında olup 23'tür. Gerek ülkemiz içerisinde gerekse dünya ölçeğinde ele alındığında sahada çok dinamik, genç ve üretken bir nüfus bulunmaktadır. Bu nedenle bu üretken nüfusa yönelik yatırımlar yapılmalı, yörede tarım ve hayvancılığa yönelik tesisler ve fabrikalar kurulmalıdır.

Silvan İlçesi'nde 81 köy ve 85 mezra yerleşmesi bulunmaktadır. Ancak ilçedeki bazı mezra ve köy nüfusları oldukça düşük olup komşu yerleşim birimlerine ise çok yakın bir konumda yer almaktadır. Az nüfus ve konutlardan oluşan bu yerleşmelerde hizmetlerin ulaştırılmasında güçlükler yaşanmasına yol açmakta ve altyapı maliyetleri artmaktadır. Bu nedenle birbirine yakın komşu yerleşmeler ortak bir yönetim altında birleşmeli ve tek bir yönetim alanı haline gelmelidir. Sahadaki bazı mezralar ise arazinin oldukça engebeli olduğu ve yerleşmeye uygun olmayan kesimlerde kurulmuşlardır. Çok az haneden oluşan ve en yakın yerleşmelere bile 25-30 km uzaklıkta bulunan bu yerleşim birimleri ya tahliye edilmeli yahut da başka yere taşınmalıdır.

Silvan İlçesi'nde bazı yerleşmelerin tarihi çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Bu köylerde geçmişin izlerini taşıyan çok sayıda maddi kültür unsuru bulunmaktadır. Ancak günümüzde bu maddi unsurlar tahrib edilmiş ve harabeye dönüşmüştür. Özellikle Boyunlu, Çatakköprü, Dutveren, gibi köyler bu şekildedir. Tarihi açıdan oldukça önemli olan bu yerleşmelerde bulunan bu maddi kültür unsurlarının mutlaka restorasyonu yapılmalı ve bu eserlere gereken değerler verilmelidir.

Araştırma sahasında Göçer diye adlandırılan göçebe aileler de bulunmaktadır. Bu aileler kışı yörede geçirirken yaz mevsimine doğru ise Doğu Anadolu yaylalarına çıkmaktadırlar. Bu göçebe ailelerin büyük bir kısmı Çatakköprü köyü yakınında karayolunun hemen kenarındaki düzlükte konaklamaktadırlar. Zaman zaman bu aileler ile köylüler arasında anlaşmazlıklar çıkmakta ve sorunlar yaşanmaktadır. Ayrıca şehirlerarası karayolu kenarında konaklayan bu aileler ve hayvanları bazen karayolu güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. Bu ve buna benzer sorunların yaşanmaması için

yörede bulunan bu göçebe aileler, uygun arazilere ve yerleşim birimlerine yerleştirilmelidirler.

Araştırma sahasında karşılaşılan beşerî sorunların önemli bir kısmı da Silvan şehrinde görülmektedir. Silvan ilçe merkezi konumunda olan şehir 42694 kişilik bir nüfusa sahiptir. Gerek sahip olduğu nüfus miktarı ile gerekse fonsiyonları ile yerleşme şehir karekteri taşımaktadır. Ancak ülkemizin diğer çoğu şehirlerinde görülen benzer sorunlar Silvan şehrinde de görülmektedir. Bunların başında da çarpık ve düzensiz şehirleşme gelmektedir. Silvan şehri çevresindeki kırsal yerleşmelerden yoğun bir şekilde göç alan ve gelişigüzel, kontrolsüz şekilde büyüyen bir yerleşmedir. Kırsal kesimden göç eden nüfus genelde Yüksek, Konak, Tekel ve Mescit mahallelerine yerleşmekte ve gecekondu diye tabir edilen ve kırsal karekteri yansıtan konutlar inşa etmektedir. Geldiği yerdeki ekonomik karekterini de şehre yansıtmakta ve bu mahallerde ya hayvancılık ile geçimini sağlamakta ya da şehrin çevresindeki arazileri ekip biçmektedir. Dolayısıyla şehirde kırsal bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Bu durum modern ve planlı kentleşmenin önüne geçmekte, alt yapı hizmetlerinin yürütülmesinde güçlükler yaşanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle şehrin bu mahalleleri mutlaka gözden geçirilmeli, uygunsuz ve kaçak yapılar tespit edilip, gereği yapılmalıdır.

Şehirde karşılaşılan önemli bir sorun da altyapı hizmetlerinin yetersizliği ve eksikliğidir. Özellikle mahalle yolları önemli ölçüde bozulmuş ve yenilenmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bunu yanında şehrin içinden çok sayıda küçük dere geçmekte ve dere yatakları yoğun şekilde yerleşmeye sahne olmuştur. Şehirde ilkbahar aylarında görülen sağanak ve ani yağışlar sel taşkınlarına yol açmakta, evler ve işyerleri sular altında kalmaktadır. Bu taşkınlar sonucu büyük ekonomik kayıplar bazen de can kayıpları yaşanmaktadır. Bu durumun önüne geçilmesi için şehirde mutlaka dere yatakları ıslah edilmeli ve dere yatağında kurulmuş konutlar tahliye edilmelidir.

Silvan şehrinde ortaya çıkan önemli bir sorun da yeterli miktarda yeşil alan, park ve bahçelerin bulunmayışıdır. İmar planlarında park ve yeşil alan diye gösterilen bazı alanlar çorak ve kullanım dışı alanlardan oluşmaktadır. Bu durumun önüne geçilerek şehirde yeterli yeşil alanların ve parkların yapılması sağlanmalıdır. Şehirde insanların vakit geçireceği yeterli sosyal alanlar ve spor tesisleri de bulunmamaktadır. Aynı şekilde şehirde sinema, oyun ve dinlenme merkezleri gibi sosyal alanlarda

bulunmamaktadır. Bu gibi sosyal alanların yapımı için gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Silvan şehrinde mezarlıkların çoğu şehir merkezinde kalmakta ve planlı gelişimi engelleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle mevcut mezarlıklar korunarak şehir dışına yeni mezarlıklar yapılmalıdır. Son olarak Silvan şehrinde Hâlihazır İmar Planı bulunmamakta, Nazım İmar Planı ise gerçeklikten uzak hayali kullanım alanlarından oluşmaktadır. İvedi olarak şehrin gerek Hâlihazır gerekse Nazım İmar planları modern ölçülere uygun şekilde yapılmalı ve bu planlara sıkı bir şekilde uyulmalıdır.

4.3. EKONOMİK FAALİYETLERDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Silvan İlçesi'nde eknomik kaynakların çeşitlilik gösterdiği söylenebilir. Sahada geniş araziler üzerinde tarla tarımı yapılmakta ve bu faaliyet temel geçim kaynakları arasında ilk sırayı almaktadır. İlçede yaklaşık olarak 650 bin dekarlık ekili dikili arazi bulunmakta ve bu arazinin yaklaşık 600 bin dekarlık kısmında tarla tarımı yapılmaktadır. Tarla tarımı içerisinde ise tahıllar ve bunların içinde buğday ilk sırayı almaktadır. Aslında yöredeki tarım arazilerinin % 90'ına yakın kısmında buğday tarımı yapılmakta ve yöre adeta bir buğday kuşağı oluşturmaktadır. Yörede uzun süren yaz kuraklığı ve su yetersizliği ekstansif tarım metodunu ve tahıl tarımını zorunlu kılmaktadır. Silvan İlçesi'nde gerek toprak yapısı gerekse iklim şartları buğday tarımı için ideal bir ortam yaratmaktadır. Bu nedenle yörenin önemli bir kısmında buğday ziraatı ön plana çıkmaktadır.

Ancak yöre yüksek tarımsal potansiyele sahip olmasına rağmen özellikle tahıl tarımı geleneksel yöntemler ile yürütüldüğü için üretim değerleri yıllara göre farklılık göstermekte ve istikrarlı bir üretim sağlanamaktadır. Bu durum ekonomik yapısını hasada göre düzenleyen çiftçi için beklenmedik durumlar yaratabilir. Bu nedenle sahada uygulanan tarım yöntemleri mutlaka gözden geçirilmeli, verim artışını sağlayıcı tedbirler alınmalıdır.

Üretim artışını sağlayacak en önemli unsur şüphesiz ki sulamadır. Yöre, gerek toprak gerekse sıcaklık şartları açısından çok uygun şartlar taşımaktadır. Ancak yağış rejimi ve miktarı elverişli şartlar taşımamakta ve uzun vejetesyon döneminde tarımda

sulama yetersizliği yaşanmaktadır. Sahada sulama barajları ve göletleri oluşturacak yeterli sayıda akarsu ve su kaynakları bulunmaktadır. Bu su kaynakları üzerinde kurulacak barajlar ve göletlerden su kanalları vasıtası ile tarım arazileri suya kavuşabilir. Eğer bu durum gerçekleşirse Silvan ülkemizin önemli ziraat sahalarından biri konumuna gelebilir. Nitekim sulama sorunu çözülürse yörede buğdayın yanında mısır ve pamuk üretimi çok önemli miktarlara ulaşabilir ve yöredeki ekonomik gelişime çok büyük katkılar sunabilir.

Silvan İlçesi'nde ekonomik kaynaklar içerisinde hayvancılık ikinci önemli geçim kaynağını oluşturur. Sahada 35 bine yakın büyükbaş ve 50 bine yakın küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Ancak Silvan'daki hayvan ırklarının önemli bir kısmı et ve süt üretimi düşük olan yerli ırklardan oluşmaktadır. Hayvan yetiştiriciliği için bütün elverişli şartlar yerine getirilse dahi verimi düşük bu ırklar hayvancılığın gelişimini sınırlamaktadır. Bu nedenle yöredeki ırkların ıslah edilmesi, yöre iklimine ve arazi şartlarına uyum sağlayabilecek verimli ırkların yetiştiriciliği yapılmalıdır. Bunun yanında yöredeki bitki örtüsünü tahrip eden kıl keçisi yetiştiriciliği de sınırlandırılmalıdır.

Silvan İlçesi'nde eskiden beri meyve ve sebze tarımı yoğun bir şekilde yapılmaktadır. Ancak özellikle 19. Yüzyılın sonları ve 20. Yüzyılın başlarında ortaya çıkan Ermeni olayları ve 1. Dünya Savaşı, sahadaki meyve ağaçlarına büyük zararlar vermiş ve meyvecilik faaliyetleri oldukça gerilemişti. Nitekim bu olaylardan önce yörede 1 milyon dut ağacının olduğu kaynaklarda geçmektedir. Fakat günümüzde ise bu ağaçların sayısı yüzler hatta onlar ile ifade edilmektedir. Yine yörede bu olaylardan önce çok sayıda ve değişik türleri mevcut olan asmaların sayısı ve çeşidi günümüzde iyice azalmıştır. Bütün bunlara rağmen yörede meyveciliğin değeri anlaşılmış ve son dönemlerde tarla tarımı yapılan sahalarda bile meyvecilik yapılmaktadır. Kırsal kalkınma projeleri sayesinde yörede yeni meyvelerin ziraati de yapılmaktadır. Bu projelerin sayısı artırılması ve ürün çeşitliğinin sağlanması gerekmektedir.

Silvan'da meyve ziraatı içinde en fazla tarımı yapılan ürün asmadır. Yörede üzüm yetişriciliği meyve alanlarının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Hem yaş olarak hem de kurutularak tüketilen üzüm aynı zamanda içki sanayisinde de önemli bir ham maddedir. Asma ziraatı açısından elverişli şartlar taşıyan Silvan'da üretim

sahaları mutlaka artırılmalı ve bu ürüne yönelik sanayi tesislerinin kurulması gerekmektedir.

Silvan İlçesi'nde tarımsal potansiyeli yüksek olan ziraî faaliyetlerden biri de sebzeciliktir. Sahada çok çeşitli sebzeler yetiştirilmektedir. Bunların başında domates, biber ve patlıcan gelmektedir. Bu ürünlerin tarımı daha çok hafif eğimli yamaç ve etekler ile bahçelerde yapılmaktadır. Bu nedenle sebze tarımına ayrılan araziler sınırlı kalmaktadır. Sahanın Batman ve Diyarbakır gibi büyük tüketim merkezlerine yakın olması bu ürünlerin üretimini önemli kılmaktadır. Fakat yöredeki sebze üretimi istenen düzeyde değildir. Tabiki üretimin istenen düzeyde olmaması sulama ve çiftçinin arazisini daha çok gelir getiren buğday, mısır ve pamuk gibi ekonomik değeri yüksek olan ürünlere ayırması ile ilgilidir. Ancak Silvan İlçesi'nin önemli oranda nüfus barındırdığı ve önemli tüketim merkezlerine yakın olduğu düşünüldüğünde sebzecilik önem kazanmaktadır.

Sahadaki iklim şartları sebze tarımı açısından uygun şartlar arz etmekte ve hatta yörede seracılık ve turfandacılık yapılacak elverişli sıcaklık şartları bulunmaktadır. Zira son dönemlerde Cengiz mezrasında kırsal kalkınma projesi kapsamında seracılık yapılmış ve başarılı sonuçlar elde edilmiş, büyük üretim artışları sağlanmıştır. Yörede sebzecilik ve özellikle de seracılık mutlaka teşvik edilmelidir.

Araştırma sahası tarihi devirler boyunca önemli yol güzergâhı üzerinde bulunmuş, önemli merkezlere yakın olmuş ve ticarî hayat sürekli canlı kalmıştır. Günümüzde de ticaret, geçim kaynakları içerisinde ön sıralarda yer alır. Şehirlerarası karayolu üzerinde bulunan Silvan şehri, bu konumu sayesinde ticarî fonksiyonlarını geliştirmiştir. Şehirden geçen çok sayıda araç özellikle Batman Bulvarı üzerinde bulunan işyerleri için önemli bir geçim kaynağı oluşturmaktadır. Şehirde duraklayan yolcular ve araç sahipleri bakkal, kahvehane, lokanta, oto tamircisi gibi çok sayıda işyeri için önemli bir müşteri potansiyeli oluşturmaktadır. Ancak çeşitli nedenler ile şehirde mola verenler için modern dinlenme tesisleri bulunmamaktadır. Bu nedenle Silvan şehrinde mutlaka uygum konumlara dinlenme tesislerinin yapılması gerekmektedir.

Silvan İlçesi'nde ekonomik potansiyelin yeterince kullanılamaması nedeni ile birey bazında sanayi tesisleri kurabilecek sermaye birikimi bulunmamaktadır. Bu

nedenle yöredeki sanayi yatırımları ve ticarî hayatı geliştirecek tesislerin kurulması için mutlaka devlet desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Yörede yatırım yapacak müteşebbüslere gerekli kolaylıklar sağlanmalı, arazi temin edilmeli, kredi desteği verilmeli ve en önemlisi ise küçük ve orta ölçekli işletmelere destekleme yapılmalıdır. Yörede özellikle buğday, mısır ve pamuk gibi tarımsal hammaddeyi işletecek fabrika ve tesisler ile hayvansal ürünleri işletecek entegre et ve süt tesislerinin kurulması ekonomik gelişim için oldukça önemlidir.

Yöre, doğal ve beşerî turistik kaynaklar bakımından yüksek bir potansiyele sahiptir. Ancak turizm faaliyetlerinden beklenen ekonomik yararlar bugüne kadar sağlanamamıştır. Saha doğal turizm çekiciliklerinin yanı sıra çok sayıda beşerî çekiciliğine de sahiptir. Tanıtım eksiliği ve bilinçsizlikten dolayı gün yüzüne çıkarılamamış olan bu kaynaklar, yörenin ekonomik kalkınmasında öncü rolü üstleneceği kuşkusuzdur.

Araştırma sahasının kuzeyinde bulunan dağlar, vadiler, akarsular doğal açıdan çok sayıda çekicilik barındıran el değmemiş alanlardır. Bu sahalar ekoturizm, klimatizm ve regreasyon açısından oldukça elverişli alanlar barındırır. Ancak Silvan İlçesi'nde turizm açısından asıl çekicilikler beşerî turizm değerleridir. Saha tam bir açık hava müzesi görünümündedir. Geçmiş medeniyetlerin izlerini taşıyan çok sayıda maddi kültür unsurları şaşılacak derece sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır. Özellikle Silvan Kalesi, Zembilfroş Burçları, Eyyübi Camileri, Tarihi Silvan Evleri ve Hasuni Mağaraları, çok önemli yapılar olup olağanüstü mimariye sahip güzelliklerdir. Ancak ilgisizlik ve bakımsızlıktan dolayı bu eserlerin çoğu harebe bir görünümde olup günden güne zarar görmektedirler. Bu nedenle bu eserlerin derhal koruma altına alınması, restorasyonlarının yapılması ve turizme kazandırılması gerekmektedir. Yöredeki ekonomik kalkınmaya öncü olacak turizm, mutlaka değerlendirilmesi gereken bir ekonomik potansiyeldir. Bu bağlamda yörede yeterli ve uygun konaklama tesislerinin yapılması, turizm çekiciliklerinin tanıtılması ve tarihe ışık tutacak kazı çalışmalarının mutlaka yapılması gerekmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Uzun bir zaman diliminde sürdürülen araştırma etkinliği sonucu, Silvan İlçesi'nin insanın hayat ve faaliyetleri için çeşitli kaynaklara sahip olduğu ve gelişebilmesi için de elverişli şartlar taşıdığı anlaşılmaktadır. Gerçekten de az eğimli geniş araziler, elverişli iklim şartları ve ana yol güzergâhlarından biri üzerinde bulunma gibi avantajlar, bu alana pek az yere nasip olabilecek gelişme imkânları sunmaktadır. Bununla birlikte ilçenin sahip olduğu potansiyelin gerçek anlamda kullanılamadığı söylenebilir. Zira sahada ağırlıklı olarak geleneksel tarım yöntemleri uygulanmakta, turizm çekiciliklerine gerekli önem verilmemekte ve yeraltı kaynaklarının işletilmesi konusunda yeterli çalışmalar yapılamamaktadır. Yöredeki kaynakların rantabl şekilde kullanılamamasının temel nedenleri arasında: Cumhuriyet dönemine kaynakları tükenmiş olarak giren Devletimizin mali güçsüzlüğü, uzun bir zaman diliminde her şeyin Devletten beklenmesi sonucu bireysel girişimciliğin körelmesi ile son otuz yılda süren terör faaliyetleri sayılabilir.

Terörün bitirilmesi, doğru ve modern tarım yöntemlerinin kullanılması, kırsal kalkınma projelerinin desteklenmesi, sulama kanalları ve barajlarının inşası ve turizm çekiciliklerinin değerlendirilmesiyle Silvan İlçesi'nin, Türkiye'nin önemli tarım ve turizm sahalarından biri haline gelmesi mümkündür. Yörenin potansiyel kaynaklarının, çevresindeki birçok yerleşim birimine örnek teşkil edecek şekilde, değerlendirilmesi, hem Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve hem de Ülkemiz ekonomisi bakımından yararlı sonuçlar ortaya çıkarabilecektir.

Silvan İlçesi ve ilçe merkezi konumunda olan Silvan şehrinin sahip oldukları potansiyelin ortaya konulabilmesi ve geleceğe güvenle bakılabilmesi için yakın, orta ve uzak dönemleri kapsayan hedeflerin belirlenmesi ve bu doğrultuda projeksiyonların yapılması gerekmektedir. Söz konusu projeksiyonlar üç aşamalı şekilde yapılmalıdır. İlk aşamada on yıllık süreyi kapsayan yakın hedefler ortaya konulmalıdır. İkinci aşamada yirmi yıllık süreci kapsayan orta vadeli hedefler ve projeksiyonlar yapılmalıdır. Son aşamada ise otuz yıl ve sonrasını kapsayan ve asıl ulaşılmak istenen hedeflerle ilgili projeksiyonlar hazırlanmalıdır.

Araştırma sahasında *ilk aşamada* mevcut durum analizi yapılmalı ve kısa süreli hedeflerle, yörenin gelişimini etkileyen olumsuzlukların bertaraf edilmesi

sağlanmalıdır. Bu doğrultuda sahada uygulanan tarım yöntemleri gözden geçirilmeli, çiftçilerin eğitimi ve bilinçlendirilmesine öncelik verilmelidir. Çiftçilerin bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik eğitici çalışmalar yapılmalıdır. Bilhassa sahanın iklim şartlarına uyum sağlayabilecek ve ekonomik getirisi yüksek olan tarla bitkileri hakkında mutlaka bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Yörede besi ve ahır hayvancılığının teşviki, et ve süt verimi yüksek olan ırkların tercih edilmesi gibi hususlarda da yönlendirmeler yapılmalıdır. Bu süreçte tarımsal faaliyetlerin yürütülmesi hususunda doğru bilgilendirmeler yapıldıktan sonra yöre insanı, kırsal kalkınma projeleri hakkında eğitilmeli ve gerekli destekler sağlanmalıdır.

Öte yandan sahada tarımsal faaliyetlerin yürütülmesinde karşılaşılan en önemli sorunların başında sulama gelmektedir. Sahanın her kesimine suyun ulaştırılması elzem bir durumdur. Bu nedenle yapımı süren Silvan Barajı'nın daha kısa sürede hizmete alınması ile simultane şekilde sulama kanallarının inşası tarımsal dönüşümü hızlandıracaktır. Zira Silvan İlçesi'nin geleceği tarım ve turizmin ulaşacağı seviyeye göre şekillenecektir.

İnceleme alanı, çok önemli doğal ve beşeri turizm çekiciliklerine sahiptir. Bununla birlikte turistik motivasyonu sağlayacak turizm değerleri (tarihi eserler) korunamadığı için günden güne zarar görmektedir. Zaman kaybetmeden yakın hedefler kapsamında Tarihi Silvan Evleri, Silvan Kalesi, Hasuni Mağara Şehri, Eyyubi Camisi ve Minaresi, Boşat Kalesi gibi tarihi değeri olan yapılar koruma altına alınmalıdır.

Silvan şehri, gerek sahip olduğu fonksiyonları gerekse nüfus miktarı bakımından orta büyülükte bir şehir görünümündedir. Her ne kadar şehir fonksiyonları kazanmış olsa da çevresindeki kırsal yerleşmelerden yoğun göç aldığı için kırsal karakterinden tamamen sıyrılamamıştır. Bu nedenle Silvan şehrinde önemli altyapı ve imar sorunları ortaya çıkmıştır. Şehirde yerleşme alanları oldukça düzensiz dağılmıştır. Modern şehir yapısından çok uzak bir görüntü sergileyen Silvan şehrinde, konutların büyük kısmı üst üste yığılmış ve sıkışık bir şekilde dizayn edilmiştir. Şehrin bazı mahallelerinde konut yoğunluğu oldukça fazla iken bazılarında ise son derece azdır. Yakın zamanlı

hedefler doğrultusunda Silvan şehrinin imar planları yeniden hazırlanmalı, altyapı hizmetleri tamamlanmalı ve kentsel dönüşümü sağlayacak planlamalar yapılmalıdır.

Silvan İlçesi'nde yakın hedefler kapsamında koruma altına alınan tarihî ve kültürel yapılar orta vadede restore edilerek turizme kazandırılmalıdır. Sahada turizmin istihdam ve ekonomik gelir oluşturabilmesi için Silvan şehrinde konaklama tesislerinin sayısının artırılması gerekmektedir. Bilhassa Silvan şehrinin önemli bir turizm şehri olabilmesi için bakımlı butik oteller yapılmalıdır. İkinci aşamayı kapsayan bu süreçte Silvan şehri altyapı sorunlarını çözerek, kentsel dönüşümünü tamamlayarak kırsal karakterinden sıyrılmalıdır.

Araştırma sahasında on yıllık yakın hedefler gerçekleştikten sonra *orta vadeli hedefler*in gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu bağlamda tarımsal dönüşümü ve yüksek verimi sağlayacak bitkilerin üretimine yönelik çalışmaların planlanması gerekmektedir. Özellikle yörede sulama sorunu çözüldükten ve çiftçilerin eğitimi tamamlandıktan sonra orta vadede, ekonomik değeri yüksek sanayi bitkileri ve üzüm üretimi ile seracılık ön plana çıkarılması gerekmektedir. Zira yörenin iklim şartları pamuk, mısır, soya gibi sanayi bitkilerinin üretimine elverişli şartlar oluşturmaktadır.

Hâlihazırda bu bitkilerin üretiminin yetersiz oluşu, çiftçilerin bu bitkilerin ekim kültürüne sahip olmaması ve sulama imkânlarının gelişmemiş olması ile ilgilidir. Ancak gerekli eğitim ve yönlendirme çalışmaları yapıldıktan sonra sahada tahıl tarımının yerini; pamuk, mısır, soya ve üzüm gibi bitkilerin üretimi almalıdır. Özellikle XIX. yüzyılda yörede çok sayıda ve yüksek kalitede üzüm türlerinin üretiminin yapıldığı göz önüne alındığında, bu bitkinin doğal olarak gelecek vaat eden bitki türleri arasında yer alması gerekir.

Yörede gelecek vadeden bir başka önemli faaliyet seracılıktır. Sahanın iklim şartları, seracılık için elverişli şartlar oluşturmaktadır. Nitekim bazı mezralarda seracılık yapılmış ve çok başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Bu nedenle sahada seracılık faaliyeti, geleneksel yöntemlerle yapılan sebze tarımının yerini almalıdır.

Orta vadeli hedefler kapsamında sahada öncelik verilmesi gereken diğer önemli çalışma ise kırsal kalkınma projelerinin sayısının artırılmasıdır. Silvan İlçesi'ndeki çiftçilerin büyük kısmının sermaye birikimi yetersizdir. Bu nedenle aileler hayvan sayılarını artıracak veya üretim alanlarını genişletecek imkânlara sahip değildir. Kırsal

kalkınma projeleri sayesinde çiftçilerin arzuladıkları tarımsal üretim değerlerine ulaşması mümkündür. Zira bazı köylerde modern sığır yetiştiriciliği ve meyve üretimine dayalı kırsal kalkınma projeleri gerçekleşmiş ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Bu projelerin sayısının artması ve sahanın tümüne yayılmasıyla, köy ve mezralarda önemli refah artışı gerçekleşebilir. Kırsal kalkınma projeleri, orta vadede yöredeki çiftçinin ekonomik gelişimine katkı sunacak önemli çalışmalar arasında yer almalıdır.

İnceleme alanında *üçüncü aşamada* ise işsizliği azaltacak, tarımsal dönüşümü gerçekleştirecek, huzur ve refahı sağlayacak, otuz yıl ve sonrasını kapsayan uzun dönemli projeksiyonların ortaya konması gerekmektedir. Bu bağlamda uzun vadede, yörede mısır, pamuk, soya gibi sanayi bitkilerin üretimi tamamen benimsenmelidir. Silvan şehrinde bu bitkilerin işlenmesine yönelik sanayi tesisleri kurulmalıdır. Özellikle tekstil atölyeleri, soya ve mısır yağı işleyen fabrikalar gibi, bitkisel üretime dayalı sanayi tesislerinin kurulmasına yönelik planlamaların yapılması gerekmektedir. Bunların yanında sahada otlak ve mera hayvancılığının yerini mutlaka modern yöntemlere dayalı besi ve ahır hayvancılığı almalıdır. Bu faaliyetler kırsal kalkınma projeleri kapsamında mutlaka teşvik edilmelidir.

Uzun dönemde sanayi bitkileri ve besiciliğe dayalı kalkınma hamlelerinin yanında refahı ve ekonomik gelişimi artıracak en önemli unsur turizmdir. Sanayi tesisleri ile birlikte Silvan şehrinde turizm çekicilikleri değerlendirildikten sonra yörenin gerekli tanıtımı yapılarak, iç ve dış turizm açısından önemli bir merkez haline getirilmelidir. Zira son dönemlerde bütün Dünyada kültürel, tarihi ve doğa turizmi oldukça ilgi çekici olmuş ve çok sayıda turist çekmiştir. Silvan İlçesi de söz konusu turizm çekicilikleri bakımından oldukça zengindir. Bu nedenle uzun dönemde Silvan, Ülkemizin önemli turizm merkezlerinden biri haline getirilmelidir.

Ortaya konan yakın, orta ve uzun dönemli hedef ve projeksiyonlar, merkezi ve yerel yöneticilerle Silvan halkı tarafından benimsendiği takdirde, yöre 25-30 yıllık bir süreçte ülkemizin önemli tarım ve turizm merkezlerinden biri haline gelebilir. Böylece günümüzde yaşanan terör, işsizlik ve geri kalmışlık gibi sorunların tamamen ortadan kalkması beklenebilir. Özellikle Silvan şehrinin uzun vadede fonksiyonları gelişerek, ekonomik gelişimini tamamlayarak, sanayi bitkilerine dayalı tesisleriyle ve turizm

değerleriyle önemli bir bölgesel şehir konumuna gelmesi ümit edilmektedir. Bununla birlikte her şeyden daha önemli olan bu bölgede yaşayanların çeşitli nedenlerle ülkenin geri kalanıyla olan, hasar görmüş duygusal bağlarının güçlendirilmesi gerekiyor. Bu bağlamda yatırımlar çoğaldıkça, ekonomik gelişim arttıkça, aynı kökenden gelen ve ortak geçmişe sahip olan bölge ve ülke insanının entegresi çok daha hızlı gerçekleşecektir. Böylelikle geçmişte yaşanan terör kaynaklı toplumsal travmanın etkileri kolayca silinecektir. Türkiye'nin büyüklüğünün ve tarihten gelen engin kültürünün, bu sorunları fazlasıyla çözme kabiliyeti olduğuna inancımız tamdır.

KAYNAKÇA

Açıkbaş, D., Baştuğ, C., *V. Bölge Cacas-Hani Yöresi Kuzey Sahalarının Jeoloji Raporu ve Petrol Olanakları*, TPAO Rapor No:917, Ankara 1975.

Akbal, F., "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat", *Belleten*, Cilt:15, Ankara 1951.

Akgündüz, M.,"Artuklular Zamanında Diyarbakır'da İlmi Faaliyetler", *I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu*, *20-22 Mayıs 2004*, *Bildiriler*, Diyarbakır 2004.

Akurgal, E., *Anadolu Kültür Tarihi*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara 1998.

Alaeddinoğlu, F., "Batman Şehri, Fonksiyonel Özellikleri ve Başlıca Sorunları", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(24), Erzurum 2010.

Alagöz, C, A., "Türkiye'de Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, (11-13 Nisan 1984),* Kültür ve turizm Bakanlığı, Milli Folklor araştırma Dairesi Yay. No: 60, ANKARA 1984.

Alaku'l-Hatira, *Fi Zikr Ümerai-Şam Ve'l Cezire*, (Neş. Y. Abbare), III/I, Dımaşk 1978

Alican, M., *Bir Ortaçağ Şehri Olarak Meyyafarikin (Silvan)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst., İzmir 2012.

……..…..., "Meyyafarikin İsmi Üzerine Bir Soruşturma", *Ege Üniv. Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII (1), İzmir 2012.

Ardos, M., "Jeomorfoloji Açısından Türkiye Ovalarının Oluşumları ve Gelişimleri", *İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları, Coğrafya Dergisi*, Sayı:1, İstanbul 1985.

……..…, *Türkiye'de Kuaterner Jeomorfolojisi*, Çantay Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul 1996.

Arınç, K., *Ahlat İlçesi'nin Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Araştırma Serisi No:68, Erzurum 1998.

……., *Bitlis Çayı Havzası'nın Coğrafi Etüdü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Erzurum 1991.

……., "Ekolojik Yönleriyle; Bursa Ovası'nda Arazi Kullanılışı ve Çevresel Etki Değerlendirmesi", *Atatürk Üniv. Doğu Coğrafya Der*. Sayı:10, Erzurum 2003.

…….., *Tatvan Şehri: Kuruluşu, Gelişmesi, ve fonksiyonları*, Atatürk Üniv. Yayınları No:925, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No:99, Erzurum 2001.

.....…., *Türkiye'nin İç Bölgeleri*, Biyosfer Araştırma Merkezi, Coğrafya Araştırmaları Serisi No:10, Erzurum 2011.

Atalay, İ., *Genel Fiziki Coğrafya* (Genişletilmiş 6. Baskı), META Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir 2005.

…….…..., *Ekosistem Ekolojisi ve Coğrafyası I*, META Basım ve Matbaacılık Hizmetleri, İzmir 2008.

…….…..., *Ekosistem Ekolojisi ve Coğrafyası II*, META Basım ve Matbaacılık Hizmetleri, İzmir 2008.

……..…..., *Toprak Oluşumu, Sınıflandırması ve Coğrafyası*, META Basım ve Matbaacılık Hizmetleri, İzmir 2006.

Aslanapa, O., *Türk Sanatı II*, Milli Eğitim Yayınları, Cilt:2, İstanbul 1973.

Azimi, *La Chronique Abregeed El-Azimi*, (Çev. C.Cahen), JA, CCXXX. 1938.

Başol, K., *Demografi*, Dokuz Eylül Üniv. İktisadi İdari Bilimler Fak. Yayınları, İzmir 1994.

Belazuri, *Futuhu'l-Buldan*, (Çev. M. Fayda), Siyer Yay. İstanbul 2013.

Bell, G., *Palace and Mosque Ukhaidir, a Study in Early Mohammadan Architecture*, Clarendon Press, Oxford 1914.

Beysanoğlu, Ş., *Anıtlar ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi*, Diyarbakır'ı Tanıtma Yayınları, Cilt:I, Ankara 1998.

……..…, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Yayını No:3, Diyarbakır 1963.

……..., *Diyarbakır Coğrafyası*, Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği Neşriyatı No:10 Tarih ve Coğrafya Takımı No:4, Şehir Matbaası, İstanbul 1962.

Bulut, İ., *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2010.

…….., "Sorgun Yöresi Köy ve Mevkii Adlarının Kaynakları", *Akademik Araştırmalar Sosyal Bilimler Der.* Sayı:3, Erzurum 1996.

Cöhce, S., "Selçuklu Hakimiyetinin Tesisinden Önce Diyarbakır Yöresindeki Türkmen Faaliyetleri", *I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2004, Bildiriler*, Diyarbakır 2004.

Cantay, G., *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darü'ş-Şifaları*, Ankara 1992.

Çevik, A., "*XI-XIII. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi"*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniv. Türkiyat Araş. Enst., İstanbul 2002.

Çiçek, İ., "Türkiye'de Kurak Dönemin Yayılışı ve Süresi(Thornthwaite Metoduna Göre)", *Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araş ve Uygu. Merkezi Der.* Sayı:4, Ankara 1995.

…....., "Thornthwaite Metoduna Göre Türkiye'de İklim Tipleri", *Ankara Üniv. Coğrafya Araştırmaları Der.* Sayı:12, Ankara 1996.

Çulpan, C., *Sanat Tarihi Yıllığı*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak. Sanat Tarihi Enstitüsü Yayını, Sayı:3, İstanbul 1969-1970.

Darkot, B., Meyyafarikin, *İslâm Ansiklopedisi*-VIII, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997.

……., "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerine Düşünceler", *İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Der,* 6 (12), İstanbul 1961.

……., "Türkiye'nin Nüfus Hareketleri Üzerinde Yeni Gözlemler", *Türk Coğrafya Dergisi* Sayı:21, İstanbul 1961.

……...., *Türkiye İktisadi Coğrafyası*, İstanbul Üniv. Yay. No:1307, Coğrafya Enstitüsü Yay. No:51, İstanbul 1972.

Demirtaş, M., "Silvan Kazası'nda Yerleşme ve Nüfus (XIX. yy.'ın İkinci Yarısı)", *Atatürk üniv. Türkiyat Araş. Enst. Der*., Sayı:38, Erzurum 2008.

Doğanay , H., *Türkiye Beşerî Coğrafyası,* Gazi Büro Kitapevi, Ankara 1994.

……..., *Türkiye Beşerî Coğrafyası*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi.877, Eğitim Dizisi,10, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1997.

……..., *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Pegem Akedemi Yayınları, Ankara. 2011.

Duran, O., Şemşir, D., Sezgin, İ., *Güneydoğu Anadolu''da Midyat ve Silvan Gruplarının Stratigrafisi, Sedimantolojisi ve Paleocoğrafyası, Paleobtolojisi, Jeoloji Tarihi, Rezervuar ve Diyajenez Özellikleri ve Olası Petrol Potansiyeli*, TPAO Rapor No:2563, Ankara 1989.

Ebu El-Fida, *Tarihi Muhtasar Fi Ahberi El-Beşer*, Cilt:3, (Neş. Mahmud Dayyub), Kahire 1997.

Ebu Şame, *Uyünu'l Ravzateyn fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salahiye*, (Nşr. Ahmed el-Beysumi), Dimaşk 1992.

El-İdrisi, *Nüzhatu'l Müştak Fi İhtiraki'l-Afak*, II. Beyrut 1989.

Ez-Zehebi, *Tarihu'l İslam*, Çantay Yay. İstanbul 1994.

Ergene, A., *Toprak Biliminin Esasları*, Öz Eğitim Basım Yayım ve Dağıtım, Konya 1997.

Emiroğlu, M., "Coğrafi Bölgelere Göre Kırsal Yerleşmelerin Yüzölçümü, Parsel Sayısı ve Genişlikleri ile İlgili Bir Araştırma", *Ankara Üniv. Coğrafya Araş. Der*. Sayı:3-4, Ankara 1971.

…..…....., Bolu'da Geçici Bir Yerleşme Tipi ''Güzle'', *Ankara Üniversitesi Coğrafya Araştırmaları Dergisi* Sayı:8, Ankara 1977.

……..….., "Türkiye'nin Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus", *Ankara Üniv. DTCF, Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı:7, Ankara 1975.

Erinç, S., Bilgin, T., "Türkiye'de Drenaj Tipleri", *İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Der.* Sayı:7, İstanbul 1956.

Erinç, S., *Jeomorfoloji I*, DR Yayınları, İstanbul 2002.

……....., *Klimatoloji ve Metodları*, Genişletilmiş 4. Baskı, Alfa Basım Yayım ve Dağıtım, İstanbul 1996.

…....., "Tatbiki Klimatoloji ve Türkiye'nin İklim Şartları", *İ.T.Ü. Hidrojeoloji Enst. Yay.* Sayı:2, İstanbul 1965.

……...…., "Türkiye: İnsan ve Ortam", *İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Der.* Sayı:18-19, İstanbul 1973.

……...…, "Yağış Müesseriyeti Üzerine Bir deneme ve Yeni Bir İndis", *İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Yay*. No:41, İstanbul 1965.

Erol, O., "Genel Klimatoloji", *İstanbul Üniversitesi yayını No:3526, Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü yayını* No:9 Sayı:9-10, İstanbul 1988.

……..., "Türkiye'de Neojen ve Kuvaterner Aşınım Dönemleri, Bu Dönemlerin Aşınım Yüzeyleri ile Yaşıt (Korelasyon) Tortullara Göre Belirlenmesi", *Jeomorfoloji Dergisi* Sayı:8, Ankara 1979.

…...….., "Türkiye'nin Genç Tektonik ve Jeomorfolojik Gelişimi", *Jeomorfoloji Der*. Sayı:11, Ankara 1983.

….....…, "Türkiye'nin Doğal Yöre ve Çevreleri", *Ege üniv. Ege Coğrafya Der*. Sayı:7, İzmir 1993.

Erzen, A., *Doğu Anadolu ve Urartular*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yay. XX. Dizi. Sayı:21, Ankara 1992.

Evliya Çelebi, *Seyahatname-IV*, Dersaadet İkdam Matbaası, İstanbul 1314.

Gabriel, A., *Voyages Archeologiques Dans La Turguie Orientale*, Cilt:2, Paris 1940.

Göney, S., *Büyük Menderes Bölgesi*, İst. Üniv. Yay. No:1895, Coğrafya Enst. Yay. No:79, İstanbul 1975.

Göyünç, N., "Diyarbekir Beylerbeyliği'nin İlk İdari Taksimatı", *İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Tarih Der*. Sayı:23, İstanbul 1969.

…….., "Onaltıncı Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, Belgelerle", *Türk Tarih Dergisi*, Cilt:VII, İstanbul.

Gözenç, S., GÜMÜŞ, E., "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Göç Olayları (1975-1985)", *İstanbul Üniv. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Bül*:9, İstanbul 1992.

Güner, İ., *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2010.

Güven, A., Dinçer, A., Tuna, E. M., *Güneydoğu Anadolu Kampaniyen-Paleosen Otokton İstifinin Stratigrafisi*, TPAO Arama Grubu, Rapor No: 2828, Ankara 1991.

Hadimli, H., *Akseki İlçesi'nin Coğrafyası*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008.

Haspolat, K., Diyarbakır'ın Turizm Potansiyeli ve İnanç Envanteri, *Tüm Yönleri ile Diyarbakır 2. Sempozyumu, Bildiriler*, Diyarbakır Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları No:10, Efil Yayınevi, Ankara 2010.

Honingman, E., *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Çev. F. Işıltan), İstanbul 1970.

Işık, Ş., Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Nüfusun Miktarı ve Yapısal Özellikleri, *Ege Üniv. Ege Coğrafya Der*. Sayı:9, İzmir 1996.

İbn Cübeyr, *Rihle*, (Çev. İsmail Güler), Endülüs'ten Kutsal Topraklara, İstanbul. 2003.

İbn El-'Ibri, Tarihi Muhtasar *El-Düvel*, (Çev. Ebu'l-Farac Grigor), Yay. Salihani, Beyrut 1985.

İbn Fakih, *Kitabu'l-Büldan*, (Çev. Y. Hadi), Beyrut 1996.

İbn Havkal, *Kitabü'l Süretü'L Arz*, (Çev. M.J.de Goeje), Beyrut.

İbn Kesir, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, (Trk. tr. Mehmet Keskin), Büyük İslâm Tarihi İbn Kesir, İstanbul 1995.

İbn Şeddad, *El-Alaku'l-Hatira Fi Zikr Ümerai-Şam ve'l Cezire*, (Neş. Y. Abbare), III/I, Sayı:271-272. Dımaşk 1978.

İbnü'l Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih,* (Çev. Abdülkerim Özaydın), Bahar Yayınları, Cilt:IX, İstanbul 1987.

İbnü'l-Ezrak, Ahmed B. Yusuf B. Ali, *Meyyafarikin ve Amid Tarihi Artuklular Kısmı*, (Çev. Ahmet Sarvan), Atatürk Üniv. Fen-Edebiyar Fak. Yay., Erzurum 1992.

İbn Said El Mağribi, *Kitabü'l-Coğrafya*, (Neş. İ. El-Arabi), Beyrut 1970.

İbn Tağriberdi, *Nucumu'z-Zahire*, II, Kahire 1933.

İbnü'l Kalanisi, *Zeyli Tarihi Dımaşk*, (Neş. S. Zakkar), Dımaşk 1983.

İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb*, (Neş. S. Dehhan II). Dımaşk 1968.

İmameddin El-Katip El-İsfahani, *El-Berka'ş-Şami*, (Çev. R. Şeşen), İstanbul 1979.

İnandık, H., "Diyarbakır Civarında Köy Hayatı", *İstanbul Üniv. Coğrafya Enstitüsü Dergisi* Sayı:1, İstanbul 1951.

……...…, "Diyarbakır Civarının Kuraklık İndisleri ve İklim Diyagramları", *İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Der*. Sayı:2, İstanbul 1951.

İstahri, *Kitabu'l-Mesalik ve'l Memalik*, (Çev. M. J. De Goeje), Beyrut.

Kafesoğlu, i., *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay. İstanbul 1998.

Kalelioğlu, E., "Gaziantep Yöresinde Yerleşme, Konutlar, Nüfus ve Ekonomik Faaliyetler", *Ankara Üni. D.T.C.F. Dergisi*, XXVIII (3-4), Ankara 1977.

Kalkaşandi, *El-Lubaba*, Cilt:IV, Kahire 1920.

Karpat, K., H., *Osmanlı Nüfusu(1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Karaboran, H, H., "Türkiye'de Mevki Adları Üzerine Bir Araştırma", *Türk Yer Adları Sempozyumu, 11-13 Nisan 1984-Ankara, Bildiriler*, s.108, Kültür ve turizm bakanlığı, Milli Folklor araştırma Dairesi, Yay. No:60, ANKARA 1984.

Kasarcı, R., "Türkiye'de Nüfus Gelişimi", *Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araş. ve Uygu. Merkezi Der*. Sayı:5, Ankara 1996.

Kayhan, H., "Artuklu Hakimiyetinde Meyyafarikin'in Tarihi Gelişimi", *Gazi Üniv. Gazi Eğitim Fak. Dergisi,* 29 (4), Ankara 2009.

Koaster, E. A., *Petroleum geology of District V, Turkey with special referance to license No: 649, AME Report*, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü Teknik Arşivi Kutu No: 125, Rapor No: 4, Ankara 1963.

Kocakuşak,S., "Alanya'da Yerleşme Adlarının Özellikleri", *Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araş. ve Uygu. Merkezi Der*. Sayı:4, Ankara 1995.

Koçman, A., *Türkiye İklimi*, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayın No: 72, İzmir 1993.

……., *Uygulamalı Fiziki Coğrafya Çalışmaları ve İzmir-Bozdağlar Yöresi Üzerine Araştırmalar*, Ege Üniv. Ed. Fak. Yay. No:49, İzmir 1989.

Koday, S., "Trakya'da Köy Adlarında Coğrafyanın Etkisi", *28. Coğrafya Meslek Haftası, Bildiriler*, İstanbul 2000.

Kopar, İ., *Yukarı Zamantı Çayı Havzası'nın Fiziki Coğrafyası*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum 2001.

Korkusuz, M., Ş., *Seyahatnamelerde Diyarbekir*, Kent Yayınları, İstanbul 2003.

Köroğlu , K., *Üçtepe I*, TTK Yayınları, Ankara 1998.

Le Strange, *The Lands of the Easrtern Caliphate*, Frank Cass&Co. Ltd., 1966.

Makdisi, *Ahsenü't-Tekasim Fi Ma'rifeti'l-Ekalim*, Beyrut 1987.

Mar İğnetius Aprham 1. Barsaum, K*itabü'l Lü'lü'ül Mensür Fi Tarihül Ulüm ve'l-Adabüs Süryaniyye*, Humus 1943.

Melikzade, T., "Diyarbakır ve Azerbaycan Halkının Ortak Tarihleri: MÖ II-I. Bin Yıllarda Hurri, Urartu Proto Türk Devletleri ve XIV. Asırda Akkoyunlu Türklerine Yeni Bir Bakış", *I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2004, Bildiriler*, Diyarbakır 2004.

Memiş, E., *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Selçuk Üniv. Yayınları, Konya 1995.

Minorsky, V., Meyyafarikin Maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:8. Eskişehir 1997.

Moltke, H.,V., *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev. Hayrullah Örs), Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

M. B.El-Hüseyni, *El-Meskukat Elleti Darabuha Bedrettin Lulu, Mecelletül Bağdat*, XXV, Bağdat 1966.

M. J. Martin'in Ermeni Hakkında Tarihsel ve Coğrafi Hatıralar Adlı Seyahatnamesinden Naklen, Korkusuz, Diyarbakır.

Nasır-I Hüsrev, *Sefername*, (Çev. Abdülvehap Terzi), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1950.

Nişancı, A., "Türkiye İklim Bölgeleri Ve Yağış Özellikleri", *Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi*, Sayı:5, Erzurum 1972.

Özçağlar, A., Kasarcı, R., "Türkiye'de Hanehalkı Sayılarının Coğrafi Dağılışı ve Kır Kesimi Hanehalkı Sayısının Ekonomik Faaliyete Göre Ayırımı", *Türkiye Coğrafyası Araş. ve Uygu. Merkezi Der.* Sayı:5, Ankara 1996.

Özçağlar, A., *Coğrafya'ya Giriş*, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara 2001.

……..…..., "Türkiye'de Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvanların Coğrafi Dağılışı", *Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araş. ve Uygu. Merkezi Der*. Sayı:4, Ankara 1995.

……..., "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler", *Ankara üniv. Coğrafya Araştırmaları Der*. Sayı:12, Ankara 1996.

……..., "Zile'nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri", *Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araş. ve Uygu. Merkezi Der*. Sayı:3, Ankara 1994.

Özgüç, N., *Turizm Coğrafyası, Özellikler ve Bölgeler*, Çantay Kitapevi, İstanbul 2007.

Özgür, M., "İl ve İlçe Merkezlerimizin, Faal Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı Bakımından Sınıflandırılması", *Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araş. ve Uygu. Merkezi Der*. Sayı:5, Ankara 1996.

Öztürk, A., *Bitki Coğrafyası*, Mega Ofset Matbaacılık, Erzurum 2010.

Parlak, Y., *Çeşitli Yönleri İle Silvan*, San Matbaası, Ankara 1997.

Pekcan, N., "Yeniçağa Depresyonunun (Bolu) Jeomorfolojik Oluşum ve Gelişimi", *İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları, Coğrafya Dergisi* Sayı:4, İstanbul 1996.

Perinçek, D., *Hazro, Korudağ-Çüngüş, Maden, Hazar, Elazığ, Malatya Dolaylarının Jeolojisi*, TPAO Rapor No:1395, Ankara 1979.

Pıotrovsky, B. B., *Urartu Translatet From the Russian By J. HOGARTH*, Nagel Publishers, Genova 1969.

Procopius, *Of the Buildings of Justinian*, Çev. Aubrey Steward, s.77, London 2005.

Reşideddin, *Cami El- Tevarih*, Çev. B. Kerimi, Cilt:2, Tahran 1970.

Savcı, S., *Silvan Tarihi*, Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği Neşriyat No:1, Tarih Serisi No:1, Diyarbakır Matbaası, Diyarbakır 1956.

Sa'd B. Muhammed Huzeyfe El Ğamdi, *Meyyafarikin'de Kahramanlık ve Fedakarlık*, Çev. M. Mehdi İlhan, TAD, XXIXI47, Ankara 2010.

Sadıkov, H., ÜMER, F., "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* Sayı:I, Ankara 1970.

Sadıkov, H., "Gence'den Amid'e: Harezmşah Celaleddin'in Ölüm Yolu", *I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2004, Bildiriler*, Diyarbakır 2004.

Sarı, S., "Ortaçağda Diyarbakır'da Ticaret", I. *Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2004, Bildiriler*, Diyarbakır 2004.

Savran, A., Meyyafarikin, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2004.

Sergün, Ü., *Beşerî Coğrafya Açısından Bir Araştırma Uluova*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay. No:2029, Coğrafya Enst. Yay. No:82, İstanbul 1975.

"Türkiye'de Kır Nüfusunun Yükselti Kademelerine Göre Dağılışı", *İstanbul Üniv. Deniz Bil. ve Coğrafya Enst. Bül*. Sayı:11, İstanbul 1994.

Sevim, A., Artuk Oğlu Ilgazi, *Belleten* Cilt:XXVI. 1962.

Sevim , A., "Tarihi Meyyafarikin ve Amid'in Mervanlılar Bölümünün Yayını Münasebetiyle", *VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1967.

Sırakaya, N., "Güdül İlçesi'nde Yerleşme ve Konut Tipleri", *Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araş. ve Uygu. Merkezi Der*. Sayı:4, Ankara 1995.

Sözer, A, N., *Diyarbakır Havzası*, Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları No:19, Tarih ve Coğrafya Dizisi No:4 Ankara 1969.

…..…..., "Güneydoğu Anadolu'nun Doğal Çevre Şartlarına Coğrafi Bir Bakış", *Ege Üniv. Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı:2, İzmir 1984.

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, XII. (Çev. A. Pekman), İstanbul 1993.

Süryani Mihail, *Süryani Mihail Vekayinamesi*, (Yayınlanmamaş Türkçe Terc. H. Andreasyen), TTK Yayını, Cilt:II.

Sütçü, Y., F., *Türkiye Jeoloji Haritaları, Muş L46, Paftası*, Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü Jeoloji Etüdleri Dairesi Yayını N.71, Ankara 2008.

……., *Türkiye Jeoloji Haritaları, Muş L45 Paftası*, Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü Jeoloji Etüdleri Dairesi Yayını N.72, Ankara 2008.

Sür, A., *Alanya'nın İklimi*, Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları No:270, Ankara 1977.

Şemseddin Sami, *Kamusu'l Alam*, Cilt:IV, İstanbul 1306.

Şenel, M., *Türkiye Jeoloji Haritaları M45 Paftası,* Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü Jeoloji Etüdleri Dairesi Yayın No:70, Ankara 2008.

……, *Türkiye Jeoloji Haritaları M46 Paftası*, Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü Jeoloji Etüdleri Dairesi Yayın No:69, Ankara 2008.

Şengör, C., Yılmaz, Y., "Tethyan Evolutıon Of Turkey: A Plate Tectonıc Approach(Türkiye Tetis Evrimi: Tabaka Tektonik Yaklaşımı)", *Tectoophysics*, No:75, Newyork 1981.

Şerefhan, *Şerefname*, Kürd Tarihi, (Çev. Mehmet Emin Bozarslan), Deng Yayınları, İstanbul 2006.

Şimşir, B. N., *Osmanlı Ermenileri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1986.

Takhtajan, A. L., *The Floristik Regions of the World*, UC Pres, Berkeley 1986.

Tanoğlu, A., "İskan Coğrafyası Esas Fikirler, Problemler ve Metod", *İstanbul Üniv. Türkiyat Enst. Türkiyat Mecmuası, Cilt:XI*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1954.

……..., *Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul Üniv. Yayınları No:1103, Edebiyat Fak. Coğrafya Enst. Neşriyatı No:45, İstanbul 1969.

……....., *Ziraat Hayatı,* İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yay. No:8, İstanbul 1968.

Tanyol, Ç., Akçay, Y., İş, L., Güneydoğu Anadolu'da Seçilmiş Bazı Stratigrafi Birim ve Birliklerin Sismik Stratigrafik Analizleri, *Türkiye 8. Petrol Kongresi, Bildiriler*, Ankara 1997.

Tanyol, Ç., *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Otokton İstifinin Biyostratigrafi Atlası*, TPAO Eğitim Yayınları No:30, Ankara 1997.

Tunçel, H., "Mezra Kavramı ve Türkiye'de Mezralar", *Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araş ve Uygu. Merkezi Der*. Sayı:5, Ankara 1996.

Tunçdilek, N., "Türkiye'de Kır Yerleşmesinin Gelişimi ve Evrimi", *İstanbul Üniv. Coğrafya Enstitüsü Der*. Sayı:23, İstanbul 1980.

Turan, O., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Turan Neşriyat Yurdu, Umumi Seri No:11. İlmi Seri No:6, İstanbul 1973.

……....., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004.

Tümertekin, E., ÖZGÜÇ, N., *Beşerî Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekan*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2009.

Tümertekin , E., *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehir Fonksiyonları*, İstanbul Üniv. Yay. No:1840, Coğrafya Enstitüsü Yay. No:72, İstanbul 1973.

Urfalı Mateos, *Vekayı-namesi(952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli(1136-1162)*, (Çev. Hrand D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 2000.

Ünalan, S., Mervanoğulları Döneminde Diyarbakır, *I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2004*, *Bildiriler*, Diyarbakır 2004.

Yakut El-Hamevi, *Mu'cem El-Büldan*, Cilt:2, Beyrut 1957.

Yakut, Şehabüddin Ebu Abdullah, *Kitabu Mu'cemi'l-Büldan*, Cilt:8, Mısır 1906.

Yılmaz, O., Duran, O., *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Otokton ve Allokton Birimler Stratigrafi Adlama Sözlüğü* " Lexicon ", TPAO Eğitim Yayınları No:31, Ankara 1997.

Yılmaz, O., *Amanos Dağlarının Tektoniği*, TPAO Arama Grubu, Rapor No: 1653, Ankara 1982.

Yinanç, M, H., Diyarbakır, *İA*. III. Eskişehir 1997.

Yücel, T., "İmroz'da Coğrafi Gözlemler", *Ankara Üniversitesi, Coğrafya Araştırmaları Dergisi* Sayı:1, Ankara 1966.

……., "Türkiye'de Şehirleşme Hareketi", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:21, İstanbul 1961.

Yücel, Y., *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, Ankara 1991.

Yüceşahin, M., M., "Türkiye'de İllere Göre Cinsiyet Oranları", *Ankara üniv. Türkiye Coğrafyası Araş. ve Uygu. Merkezi Der*. Sayı:5, Ankara 1996.

Yünini, *Zeylü Mir'ati 'Zaman, I-IV*. Haydarabad 1954-1955.

Zaman, M., *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2010.

Zohary, M., *On the Geobotanical Structure of Iran*. Section D, Botany, Volume 11. 1963.

İnternet Kaynakları

http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul

http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul

http://tez2.yok.gov.tr/

http://www.silvan.bel.tr/

http://www.silvan.gov.tr/

http://silvan.meb.gov.tr/

http://www.silvanmucadele.com/

http://www.malabadigazetesi.com/default

tr.wikipedia.org/wiki/Silvan

http://www.csb.gov.tr/iller/diyarbakir/index

http://www.dmi.gov.tr/index.aspx#sfU

http://www.diyarbakirozelidare.gov.tr/

Anonim Yayınlar

Ana Britannica-XIX, 1990, Silvan, Ana Yayıncılık, İSTANBUL.

BOA, A, MKT. MHM-301/85, 24 ZA 1280/1 Mayıs 1864

BOA, DH. MKT-1740/101, 12 ZA 1307/29 Haziran 1890

BOA, Y. PRK. DH-6/59, 21 M 1309/ 27 Ağustos 1891

BOA, İ.ŞD (İradeler Şuray-ı Devlet)-118/7086, 15 L 1309/12 Mayıs 1892

BOA, DH. MKT-13/16, 19 C 1310/08 Ocak 1893

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Mekansal Yapısı ve Kentleşme, 1993, Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Raporu, Ankara.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu(1500-1927), Tarih İstatistikleri Dizisi, C.II Haz. Cem Behar, 1996, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay. Ankara.

Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus araştırması Raporu, 2005, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü, Ankara.

T.C. Başbakanlık, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1994, Diyarbakır İli Arazi Varlığı, İl Rapor No:21, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankar

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı, Soyadı	Adnan ALKAN
Doğum Yeri ve Tarihi	Bitlis 22.07.1980
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Coğrafya Eğitimi
Yüksek Lisans Öğrenimi	Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fiziki Coğrafya Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	Deveboynu Yarımadası ile Gevaş arası Antropojen Faaliyetlerin Rölyefe Etkisi
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Tatvan Atatürk Lisesi Coğrafya Öğretmenliği, Bitlis Anadolu Lisesi Coğrafya Öğretmenliği, Bitlis Necibe Gencer Kız Teknik ve Meslek Lisesi Müdür Yardımcılığı görevi
İletişim	
E-Posta Adresi	Ad_alkan@hotmail.com
Tarih	24.05.2013